

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK III.

**Príspevky k pravekým a včasným dejinám východného
Slovenska**

ed. Mária Lamiová-Schmiedlová – Pavol Mačala

© Archeologický ústav SAV Nitra
Košice 1991

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK III.

Príspevky k pravekým
a včasným dejinám
východného Slovenska

Košice
1991

OBSAH

Anton Točík: 40 rokov od založenia Východoslovenskej archeologickej expedície HUKO - Hutný kombinát	7
Lubomíra Kaminská: Výsledky paleolitického bádania na východnom Slovensku za posledné desaťročie. Ergebnisse der Paläolithforschung in der Ostslowakei während des letzten Jahrzehnts	9
Lubomíra Kaminská - Andrzej Pelisiak: Štiepaná kamenná industria skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín z Hrčel'a. Spaltindustrie der Gruppe Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín aus Hrčel'	26
Ladislav Bánesz: Neolitická dielňa na výrobu obsidiánovej industrie v Kašove. Neolithische Werkstatt zur Herstellung von Obsidianindustrie in Kašov	39
Stanislav Šiška: Keramika a datovanie neolitickej dielne v Kašove. Keramik und Datierung der neolithischen Werkstatt aus Kašov	69
Mária Jenčová: Sídliisko kultúry s východnou lineárnou keramikou v Sečovskej Polianke. Siedlungen der Kultur mit östlicher Linearkeramik in Sečovská Polianka	75
Ivana Strakošová: Humenné v mladšej dobe kamennej. Humenné in der jüngeren Steinzeit	87
Vojtech Budinský-Krička: K otázke skupiny východoslovenských mohýl. Zur Frage der Gruppe der ostslowakischen Hügelgräber	96
Božena Tomášová: Rituálne kostrové hroby na sídlisku z mladšej doby bronzovej v Ostrovanech, okr. Prešov. Rituelle Körpergräber auf der jüngerbronzezeitlichen Siedlung in Ostrovany, Bezirk Prešov	112
Dušan Čaplovič - Elena Mirošayová: Najnovšie výsledky výskumu včasnodedinného a stredovekého osídlenia v Zemplíne. Die neuesten Forschungsergebnisse der frühgeschichtlichen und mittelalterlichen Besiedlung in Zemplín	115
Mária Lamiová-Schmiedlová - Pavol Mačala: Nálezy z rozrušeného pohrebiska zo staršej doby rímskej v Kvakovciach, okr. Vranov nad Topľou. Funde aus einem gestörten Gräberfeld aus der älteren römischen Kaiserzeit in Kvakovec, Bez. Vranov nad Topľou	133
Lubomír Mihok: Metalografický rozbor železných predmetov staršej doby rímskej z Kvakoviec, okr. Vranov nad Topľou. Metallographische Analysen den älterkaiserzeitlichen Eisengegenstandänden von Kvakovec, Kr. Vranov nad Topľou.	145
Lýdia Gačková: Nálezy z doby rímskej zo Šamudoviec, okr. Michalovce. Funde aus römischer Zeit in Šamudovec, Bezirk Michalovce	157
Július Béreš - Mária Lamiová-Schmiedlová - Ladislav Olexa: Záchranný výskum na polykultúrnom sídlisku v Nižnej Myšli - Alamenev. Rettungsgrabung auf der polykulturellen Siedlung in Nižná Myšľa - Alamenev, Bez. Košice	166
Viera Rajtová: Hodnotenie zoológického materiálu z osady v Nižnej Myšli - Alamenev. Auswertung des zoologischen Materials aus der Siedlung in Nižná Myšľa - Alamenev	191
Lubomír Mihok: Archeometalurgická analýza železnej trosky z Nižnej Myšle - Alameneva. Archeometalurgische Analyse der Eisenschlacke von Nižná Myšľa - Alamenev	193

40 rokov od založenia Východoslovenskej archeologickej expedície HUKO - Hutný kombinát.

ANTON TOČÍK *

Extenzívne budovanie hospodárskej štruktúry Slovenska v povojnovom období prinieslo ohrozenie veľkého množstva archeologických lokalít na celom jeho území. Umiestnenie Štátneho archeologického ústavu v Martine, jeho organizačná štruktúra a finančné možnosti neumožňovali v potrebnom rozsahu sledovať ohrozené lokality tak na východnom ako aj na južnom a západnom Slovensku. V tejto zložitej situácii už od roku 1949 nezištne pomáhal slovenskej archeológii pražský Štátny archeologický ústav predovšetkým vďaka pochopeniu jeho riaditeľa akademika J. Böhma. Rozsah stavebných aktivít viedol nakoniec vládu ČSR k prijatiu uznesenia o "organizovaní archeologických výskumov na stavbách socializmu na Slovensku" (uznesenie 152. schôdze piatej vlády zo dňa 31. augusta 1951), na základe ktorého minister školstva, vedy a umenia zriadil o. i. expedíciu pre oblasť HUKO (Hutný kombinát). Jej vedením bol poverený pracovník Národného múzea v Prahe Ladislav Hájek, zároveň bolo menované trojčlenné kolégium prednostov štátnych archeologických ústavov v Prahe, Brne a Martine na riadenie a koordináciu prieskumnej a výskumnej činnosti. Zriadeniu expedície predchádzal prieskum, ktorý robil Štátny archeologický ústav v Martine v spolupráci s poslucháčmi vysokých škôl. Tu je treba osobitne vyzdvihnúť archeologický seminár KU v Prahe a PF v Olomouci za ich podiel na prieskumoch na staveniskách železničných tratí. Okrem výstavby jednotlivých závodov Hutného kombinátu sa totiž vykonávala intenzívna stavebná činnosť na stavbe železničných tratí Košice-Čierna nad Tisou a Košice-Rožňava.

Východoslovenská archeologická expedícia HUKO pracovala od roku 1951 do roku 1954. Okrem vedúceho expedície L. Hájka mal významný podiel na technických a dokumentačných prácach J. Kabát, záslužnú prácu odvedol V. Gebauer v Brne. Z odborných pracovníkov na prvom mieste spomínam F. Proška, ktorý za veľmi zlých poveternostných podmienok v zimných mesiacoch 1951-1952 viedol záchranný výskum v Barci II a v rokoch 1952-1954 okrem terénnych prieskumov veľmi účinne pomáhal E. Vlčekovi pri komplexnom výskume travertínov v Gánovciach a Hôrke. Ťažký úraz pri odkryve valu v Barci v roku 1954 stal sa pre neho osudným.

V jeseni roku 1951 začala expedícia systematický odkryv opevnenej osady z doby bronzovej v Barci I v polohe Nad Begányiho mlynom. Na odkryve tejto lokality sa podieľala takmer celá mladá generácia českých archeológov. Pod vedením L. Hájka československá archeológia prvýkrát plošným odkryvom riešila zložitú problematiku telového sídliska rozdeleného do sektorov bez kontrolných blokov. Prvá sezóna začala kontrolnou sondou na severnom okraji lokality, pričom zásluhou pracovníka brnenského ústavu J. Nekvasila, ktorý rozpoznal súvislú deštrukčnú vrstvu medzi vrstvou I a II, na jar roku 1952 sa začal robiť odkryv po vrstvách na celej ploche opevneného priestoru. Popri výskume v Barci bola pozornosť venovaná aj ďalším lokalitám v okolí Košíc, najmä na terasách Hornádu. V spomínanom roku F. Prošek sledoval paleolitické osídlenie na pravom brehu Hornádu po hranice s Maďarskom (Milhost'), E. Jílková preskúmala časť žiarového pohrebiska pilinskej kultúry v Barci II, J. Rataj zistil súvislý rad mohylových násypov pravdepodobne z doby sťahovania národov a jednu z nich odkryl v katastri obce Haniska. Zachraňoval sa aj sídliskový materiál v hliníkoch, napr. v Seni z doby rímskej. E. Vlček venoval pozornosť viacerým lokalitám na Spiši, v popradskom múzeu bol urobený prvý súpis archeologického materiálu (Gánovce). V roku 1952 boli do úspešnej činnosti expedície zapojení novoprijatí pracovníci Štátneho archeologického ústavu v Martine, vtedy začínajúci archeológ stredoveku B. Polla a osvedčený terénny pracovník K. Anđel.

Expedícii sa dostalo zároveň zo slovenskej strany aj materiálnej pomoci, boli jej poskytnuté motocykle a 20 m dlhé transportéry, ktoré sa ukázali byť v Barci nenahraditeľnými. V tejto súvislosti nie je možné nespomenúť pomoc Štátneho východoslovenského múzea v Košiciach, konkrétne pomoc skúseného terénneho pracovníka J. Pástora.

Rok 1953 bol prelomovým v činnosti expedície jednak presťahovaním sa do Košíc z priestorov kaštieľa vo Veľkej Ide ale hlavne prezentáciou terénnych výskumov. Pri príležitosti konania 8. celoštátnej archeologickej konferencie bola za odbornej a materiálnej pomoci Archeologického ústavu SAV realizovaná nová inštalácia

* Archeologický ústav SAV, Nitra-hrad

zbierok východného Slovenska. Inštalácia presvedčila odbornú ale i laickú verejnosť o význame východoslovenského priestoru pre praveký vývoj Európy. Paralelne s touto výstavou pripravil L. Hájek so svojím kolektívom príležitostnú výstavu z nálezov a dokumentácie výskumu v Barci. Táto ohromila najmä zahraničných účastníkov konferencie, medzi ktorými nechýbali také osobnosti archeológie ako akademik B. A. Rybakov, akademik P. N. Treľjakov, generálny riaditeľ maďarských múzeí F. Fülep, riaditeľ Zemského múzea v Drážďanoch W. Coblentz.

V roku 1953 Archeologický ústav SAV ako prvý spoločenskovedný ústav zakladá detašované pracovisko s regionálnou pôsobnosťou v Košiciach, ktorému veľkoryso ponúklo Štátne východoslovenské múzeum (ŠVM) pozemok na výstavbu provizória na Hrnčiarskej ulici. Ústav svojpomocne zásluhou B. Pollu postavil na svoju dobu a pomery veľmi účelný stánok, ktorý slúžil viac ako 30 rokov a stal sa strediskom systematického archeologického výskumu východného Slovenska. Vedúcim strediska do príchodu V. Budinského-Kričku do Košíc bol externý spolupracovník AÚ SAV a zároveň kustód ŠVM J. Pástor. Pri tejto príležitosti je treba vysloviť vďaka riaditeľom ŠVM v Košiciach M. Markušovi a V. Čelényimu, ktorí sa tiež podieľali na úspešných začiatkoch činnosti Výskumného pracovného strediska AÚ SAV v Košiciach. Na druhej strane je treba pripomenúť, že AÚ SAV do 60-tych rokov financoval všetky archeologické výskumy ŠVM, odborne usmerňoval prácu a poskytoval pracovníkom múzea publikačné možnosti.

Prechodom Archeologického ústavu do Nitry v rámci Slovenskej akadémie vied a nástupom silnej prvej mladej generácie slovenských archeológov prestala byť potrebná odborná a materiálna pomoc zo strany Štátneho archeologického ústavu v Prahe. V roku 1955 definitívne končí svoju činnosť Východoslovenská expedícia, keď predtým časť zreštaurovaného archeologického materiálu bola deponovaná v ŠVM v Košiciach. Ešte počas terénnych výskumov boli publikované predbežné poznatky a boli riešené čiastkové odborné problémy. Prvý ucelený referát odznel na 7. konferencii archeologických ústavov v roku 1952 v Bojniciach, jeho autorom bol L. Hájek. Ďalšie objavné príspevky boli postupne publikované na strán-

kach Archeologických rozhľadov, Slovenskej archeológie. Za veľmi významné je treba považovať príspevky F. Proška k paleolitu východného Slovenska, štúdie a správy L. Hájka a J. Kabáta k problematike neolitu a doby bronzovej. E. Jílkovej ďakujeme za prvú serióznu štúdiu o pilinskej kultúre. Nepochybne historickým počínom českej a slovenskej archeológie bol výskum v Gánovciach a promptné vypublikovanie výliatku mozgovne neandertálskeho človeka E. Vlčkom a F. Proškom. Vysoko je treba hodnotiť aj prehľadnú štúdiu L. Hájka o vývoji východného Slovenska v dobe kamennej a bronzovej, založenú na stratigrafii a analýze výskumu opevnenej osady Barca I. S odstupom 40-tich rokov môžeme povedať, že s celým radom jeho záverov je treba súhlasiť aj keď sú ovplyvnené juhonemeckou chronológiou.

V roku 1955 bola dokumentácia výskumov a nálezy na ďalšie spracovanie prenesené do Prahy. Objektívne je treba konštatovať, že všetky terénne výskumy v kratšom či dlhšom odstupe boli dokumentačne spracované a publikované, za čo všetkým patrí zo slovenskej strany úprimná vďaka. Za tragédiu slovenskej archeológie možno považovať tú skutočnosť, že výskum v Barci I nemohol byť ani dokumentačne ani odborne vyhodnotený a predovšetkým, že po roku 1955 nebol sledovaný postup prác na jeho dokumentovaní. Po roku 1970, kedy odišiel L. Hájek do dôchodku, považoval som za svoju povinnosť spracovať spomínaný výskum. Žiaľ, strata veľkej časti dokumentácie, rozptýlenosť nálezov spôsobili, že značnú časť materiálu nebolo možné ani dokumentovať, ani odborne spracovať.

Záverom pri zamyslení sa nad významom založenia archeologickej expedície v Košiciach musím konštatovať, že práve ona položila základy systematického archeologického výskumu východného Slovenska. Súčasný vysoký štandard poznania najstaršej minulosti tohoto regiónu má svoj základ v založení expedície HUKO z iniciatívy akademika J. Böhma, ktorého nedožité 90-te narodeniny si v tomto roku pripomíname. Je morálnou povinnosťou slovenskej archeológie uchovávať v úcte jeho pamiatku, tak ako pamiatku všetkých tých kolegov, ktorí sa pričínili o poznanie najstarších slovenských dejín a ktorí nie sú už dnes medzi nami.

Výsledky paleolitického bádania na východnom Slovensku za posledné desaťročie

LUBOMÍRA KAMINSKÁ *

Terénne prieskumy i výskumy na východnom Slovensku za posledných desať rokov priniesli nové poznatky i materiál z už známych i novoobjavených, či novoskúmaných lokalít, čím obohatili naše vedomosti o vývoji paleolitických kultúr od stredného až do neskorého úseku staršej doby kamennej (obr. 1).

Štiepaná kamenná industria ostáva často jediným dokladom pobytu človeka na určitom území a zároveň dosvedčuje úroveň výroby artefaktov, ktorá poukazuje na stupeň technickej vyspelosti jej tvorcov a istým spôsobom odráža aj rozvoj ľudskej civilizácie.

O osídlení východného Slovenska v staršom paleolite, žiaľ zatiaľ nemáme veľmi presvedčivé dôkazy. Aj poznanie stredopaleolitického osídlenia ostáva torzovité napriek tomu, že v poslednom období sme získali viacero nálezov z nových lokalít, ktoré umožňujú vytvárať obraz osídlenia jednotlivých častí regiónu. Treba však zdôrazniť, že odhliadnuc od industrie zo spišských travertínov, nové nálezy pochádzajú napospol z povrchových zberov, teda pri nich chýbajú dôležité opory pre chronostratigrafiu.

Stredopaleolitické lokality objavené v posledných rokoch sa nachádzajú predovšetkým na terasách východoslovenských riek - Laborca, Ondavy, Tople a Torusy. Na výrobu štiepanej kamennej industrie použili spravidla ľahko dostupné suroviny z blízkeho okolia i z koryt riek. Týka sa to ojedinelých nálezov z Hrabovca, Čertižného (Bárta 1984, s. 443) i z Levoče (Javorský 1980, s. 127), ktoré sú vyrobené z rádiolaritu.

Početnejšie sú nálezy štiepanej industrie z okolia Humenného, hlavne z viacerých polôh v katastri obce Lubiša (obr. 2: 3), vyhotovené z miestneho ílovca a andezitu, ktoré J. Bárta (1986 a, s. 242, s. 243; ten istý 1986 b, s. 45) klasifikuje ako zúbkovaný mousterián. Menšie súbory industrie pochádzajú zo samotného Humenného a Hažina nad Cirochou (Bárta 1985, s. 3; Vizdal 1985, s. 249).

Veľmi perspektívnou stredopaleolitickou lokalitou sa javí Banské na východnom okraji Slanských vrchov. V katastri obce i v širšom okolí sú známe ložiská limnokvarcitov a ako ukazujú nálezy z prieskumu, možno sa oprávnene domnievať, že počas stredného paleolitu existovali dielne na výrobu limnokvarcitových nástrojov v blízkosti týchto zdrojov. Dokladajú to zatiaľ štyri polohy s nálezmi štiepanej industrie (obr. 2: 5, 7), kde sú vedúcim

typom driapadlá (Bárta 1988 a, s. 30; Kaminská 1990 b), ale i nález pästného klinu srdcovitého tvaru (Bárta 1988 b, s. 30).

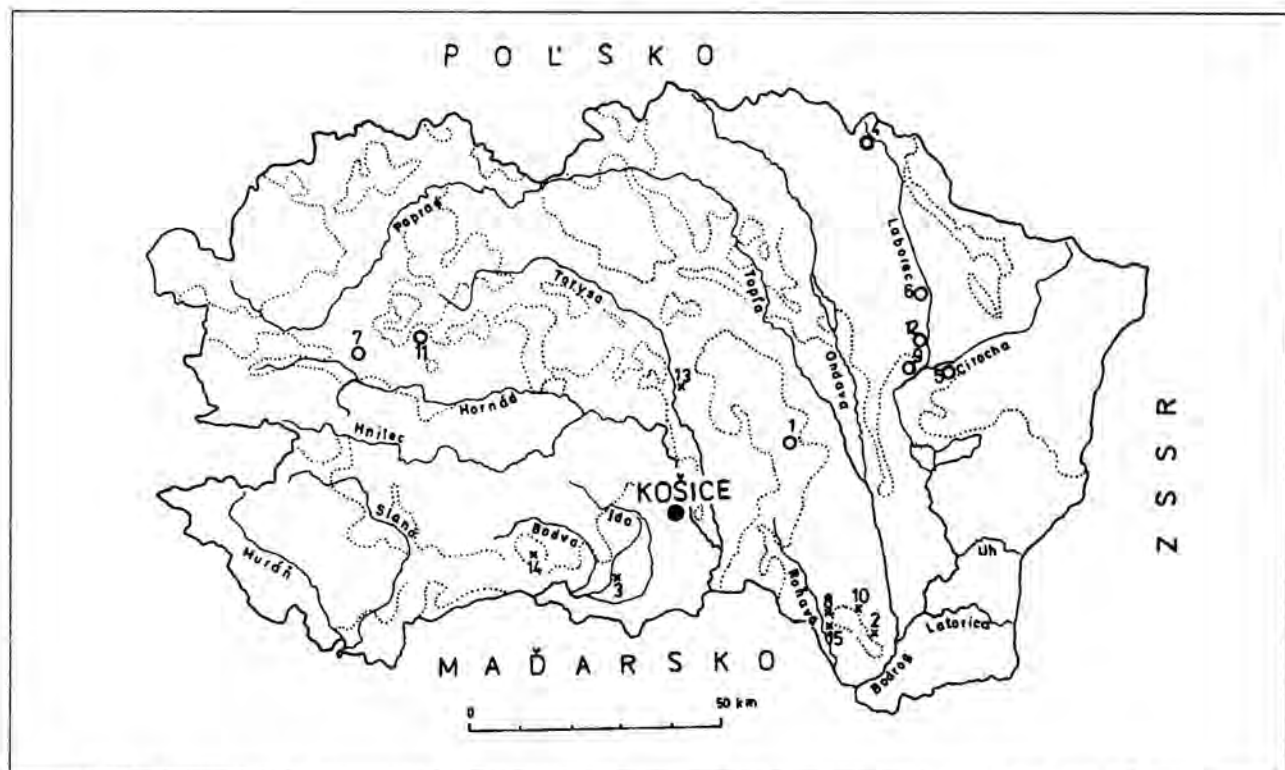
Iné litické suroviny boli v popredí záujmu obyvateľov spišských travertínov, predovšetkým kremeň, menej rádiolarit. V súčasnosti skúmaná travertínová lokalita v Hôrke-Ondreji poskytla viaceré doklady o opakovanom osídlení, v polohe Smrečányho skala, počas poslednej doby medziľadovej (R/W, eem).

Z doposiaľ preskúmaných travertínových i hlinitých vrstiev pochádza početná štiepaná industria v stratifikovaných polohách (Kaminská 1988, s. 74; tá istá 1990 c, s. 91; tá istá v tlači a). Charakter industrie je stredopaleolitický. Vedúcimi typmi nástrojov sú driapadlá rôznych typov, nože a hroty (obr. 3: 7), no vyskytli sa i rydlá, škrabadlá (obr. 3: 1), nevýrazný vrták (obr. 3: 2) a čepele (obr. 3: 6). Najpočetnejšie sú úštepy (obr. 3: 4); jadrá, niekedy použité aj ako otlkače, sú zatiaľ pomerne zriedkavé.

Štúdium technologického postupu výroby štiepaných nástrojov sťažuje použitie kremeňa ako hlavného druhu litickej suroviny, ktorá nemá veľmi dobré štiepne vlastnosti. Omnoho vhodnejší na opracovanie je rádiolarit. Z neho je vyrobený i pseudovalloiský hrot (obr. 3: 7) a predovšetkým driapadlá s plošnou retušou (obr. 3: 3,5), tvarom i spôsobom opracovania blízke listovitým hrotom mladopaleolitických typov.

Začiatok mladého paleolitu na východnom Slovensku sa tradične spája s miestnou aurignackou kultúrou a zásahom szeletskej kultúry z územia Maďarska. Avšak práve výskyt plošnej retuše na nástrojoch zo stredopaleolitickej lokality Hôrka-Ondrej, ako aj skutočnosť, že na ich výrobu sa použil rádiolarit, nás núti uvažovať o kultúrnej príslušnosti hlavne ojedinelých nálezov listovitých hrotov, a to tak v prípade starších nálezov z Veľkého Šariša (Bánesz 1960, s. 313 - 318), ako aj novšieho nálezu z Petrovian (Kaminská 1985, s. 195). Domnievame sa preto, že výrobu týchto typov nástrojov na celom východnom Slovensku nemožno odvodiť z priameho ovplyvňovania aurignacienu szeletskou kultúrou z územia Maďarska. V prípade stredných a severných častí východného Slovenska treba skôr počítať s vývojom z miestneho stredopaleolitického základu (Kaminská, 1990d, s. 110).

* Výskumné pracovné stredisko Archeologického ústavu SAV, Hrnčiarska 11-13, Košice

Obr. 1. Mapa východného Slovenska s lokalitami zo stredného (O) a mladého paleolitu (X). 1- Banské, 2- Cejkov, 3- Čečejevce, 4- Čertižné, 5- Hažín nad Cirochou, 6- Hrabovec, 7- Hôrka-Ondrej, 8- Hrčel', 9- Humenné, 10- Kašov, 11- Levoča, 12- Lubiša, 13- Petrovany, 14- Turnianske Podhradie, časť Háj, Slaninová jaskyňa, 15- Veľaty.

Iná situácia je v okrajových častiach východného Slovenska susediacich s Maďarskom, kde zrejme dochádzalo k ovplyvňovaniu, a to zvlášť vtedy, keď na výrobu listovitého hrotu použili kremenný porfýr z maďarských Bukových hôr, ako je to napr. v Čečejevciach (Šiška - Császta 1980, s. 208; Kaminská 1990 a, s. 4).

Navyše petrografický rozbor industrie z aurignackej lokality Kechnec ukázal, že artefakty zo suroviny pôvodne označenej ako rohovec, ktorý dominuje v hornádskej skupine aurignackej kultúry (Bánész 1968), sú v skutočnosti z limnokvarcitu z Maďarska, čo dosvedčuje prenikanie nositeľov aurignackej kultúry do prostredia szeletieniu (Kaminská, 1991, s. 31).

Na rozhranie staršej a strednej fázy aurignackej kultúry patrí štiepaná kamenná industria získaná v Čečejevciach, hlavne v polohe Zvonárka (Kaminská 1990 a, s. 3-12). Kamenný inventár tvoria škrabadlá, rydlá, čepele, dláta, oškrabovač, driapadlá, hroty, jadrá, sekáč, ústepy a vyrobené hlavne z limnokvarcitu, menej z rádiolaritu, pazúrka, kremenného porfýru a obsidiánu (Kaminská 1990 a, s. 4).

Za jedny z najstarších pamiatok gravettskej kultúry z východného Slovenska možno považovať nálezy zo Slaninovej jaskyne (kataster Turnianske Podhradie, časť Háj), ktorá leží v časti Slovenského krasu označenej ako Zádiel-sko-jasovská planina. Na dne vrstvy tvorenej hneďou jaskynnou hlinou, resp. na jej rozhraní s ilovitou červenou sfarbenou hlinou, sa našla štiepaná kamenná industria, fragmenty hrotov a zvieracie kosti (Kaminská v tlači b).

Štiepaná kamenná industria je zastúpená časťami dvoch čepeľí s retušovanými hranami z limnokvarcitu a rádiolaritu (obr. 2: 1, 2) Bazálne časti dvoch hrotov sú vyrobené z mamutoviny (obr. 2: 4, 6). Rozbor fauny ukázal, že časť z nej pochádza z miernejšieho úseku plenigla-

ciálu, azda zo začiatku W 3, druhá časť je zo záveru pleniglaciálu, resp. zo začiatku neskorého glaciálu (Horáček, v tlači). Malakofauna z uvedenej vrstvy má charakter posledného glaciálu až postglaciálu (Ložek, v tlači).

Medvedie kosti z tejto nálezovej vrstvy boli podrobené meraniu absolútneho veku pomocou C14 s výsledkom 27 950 ± 270 B. P. GrN - 14 832. Celkový charakter nálezov spolu s výsledkami rozboru fauny a malakofauny i datovanie pomocou C14 datujú tieto gravettské nálezy na rozhranie W 2/3 a W 3. Tomuto tvrdeniu neodporuje ani analýza uhlíkov z ohniska situovaného vo vchode do jaskyne v tej istej vrstve ako ostatné gravettské nálezy. Podľa určenia (za ktoré ďakujem E. Hajnalovej a E. Hunkovej) uhlíky sú z kosodreviny. Dosvedčuje to veľmi chladné obdobie, aké bolo v uvedenej oblasti naposledy počas posledného glaciálu (Slovensko 1972, s. 410).

Nové gravettské nálezy pochádzajú aj zo známych lokalít Cejkov a Kašov, kde pokračovali výskumy aj v osemdesiatych rokoch (Bánész 1985, s. 29-30; ten istý 1986, s. 43-44).

Závažný materiál z mladšej fázy gravettskej kultúry priniesli výskumy v Hrčeli, realizované v rokoch 1981 - 1985. Osídlenie gravettskou kultúrou je doložené v polohách Nad baňou (Bánész - Kaminská 1984, s. 255-281) a Pivničky.

V polohe Pivničky sa výskumami a zbermi v rokoch 1982 a 1983 získalo 5 395 kusov štiepanej kamennej industrie, patriacej ku gravettieniu (Kaminská 1986, s. 217-241) a zbermi v rokoch 1984 a 1985 ďalších 2 104 kusov štiepanej kamennej industrie, čo spolu vytvára súbor 7 499 gravettských nálezov.

Z uvedeného počtu pripadá na hotové nástroje 514 kusov (6,59 %), čepeľí a čepeľiek je 1 300 kusov (17,08 %),

úštepov a odštepov 5 218 kusov (69,65 %), jadier a ich zlomkov 467 kusov (6,65 %).

Jednou z najpočetnejších skupín nástrojov sú škrabadlá (106 ks, 20,57 %). Na výrobu čepeľových škrabadiel boli použité dlhšie i kratšie čepele pravidelných tvarov, najčastejšie v dĺžke od 30 do 50 mm, no vyskytli sa i dlhšie tvary, až 74 mm (obr. 4: 14, 19). Hlavice škrabadiel bývajú mierne oblúkovité, niekedy až skoro rovné. Často sú na nich stopy po používaní, poškodení. Čepeľové škrabadlá majú nevýrazne retušovanú hlavicu a obyčajne odlomenú bázu.

Dvojité škrabadlá zastupujú krátke tvary na čepeľi opracovanej na obidvoch koncoch (obr. 4: 2, 5), no poznáme aj formu masívnejšieho dvojitého škrabadla (obr. 4: 17).

Oblúkovite lomené škrabadlá predstavujú starostlivo opracované tvary na pomerne hrubých čepeľiach s odlomenou bázou (obr. 4: 6). Hrany škrabadiel sú upravené polostrmou retušou.

Čepeľové škrabadlá s bočnou retušou sú najčastejšie vyrobené na kratších širších čepeľiach, niekedy so zúženou bázou (obr. 4: 9, 10, 13, 15, 16). Početné sú i úštepové škrabadlá na nepravidelných čepeľovitých i masívnejších úštepoch (obr. 4: 7, 8, 11, 12).

Drobnejšie tvary predstavujú vejárovité a nechtovité škrabadlo (obr. 4: 4), masívnejšie tvary zase kýľovité a jadrovité škrabadlo (obr. 4: 3, 18).

Vo výbere suroviny na výrobu škrabadiel prevláda limnokvarcit a rádiolarit, početný je i obsidián, v menšej miere pazúrik, prekremený pieskovec, rohovec a opálchalcedón. Masívnejšie tvary škrabadiel, ako kýľovité a jadrovité, boli vyrobené z obsidiánu a limnokvarcitu.

V rámci kombinovaných nástrojov prevažuje typ škrabadla s protiahlým retušovaným koncom (obr. 4: 1; 5: 5, 14).

Rovnako časté sú ďalšie dva typy, a to škrabadlo - rydlo (obr. 5: 2, 6, 13) a rydlo s protiahlým retušovaným koncom (obr. 5: 1, 16; 6: 5, 18). Tieto typy nástrojov sú vyrobené z rozličných druhov surovín, pričom žiadny z nich nemá výraznejšiu prevahu.

V skupiny vrtákov prevládajú nevýrazné vrtáky (obr. 5: 7, 11), v menšom množstve sa vyskytli jemné vrtáčky (obr. 5: 4) a väčší vrták (obr. 5: 3). Pri týchto typoch nástrojov badať uprednostňovanie obsidiánu na ich výrobu pred ostatnými surovinami.

Početnou skupinou nástrojov sú aj rydlá. Klinové rydlá sú početnejšie ako hranové, ďalej sa objavujú niekoľkonásobné rydlá zmiešané (obr. 5: 12; 6: 14), oblúkovité rydlá kanelované, priečne a ploché.

V skupine klinových rydiel majú prevahu klinové rydlá na zlomenej čepeľi (obr. 6: 6), v menšej miere sa objavujú klinové rydlá bočné (obr. 6: 2, 11), niekoľkonásobné klinové rydlá (obr. 5: 15; 6: 3, 7, 15), klinové rydlá stredné (obr. 6: 8, 9, 16) a klinové rydlá zakrivené.

Okrem klinových rydiel na zlomených čepeľiach sú jednotlivé typy rydiel vyrobené na masívnejších úštepoch alebo odštepoch. Zo surovín použitých na ich výrobu prevláda obsidián a limnokvarcit, menej rádiolarit, pazúrik a rohovec. Oblúkovité rydlá kanelované boli vyrobené na masívnejších odštepoch.

Hranové rydlá sú rovnakou mierou zastúpené tvarmi na šikmo retušovanej (obr. 5: 8, 10; 6: 1, 13) a vklesle retušovanej čepeľi (obr. 5: 9, 17), zriedkavejšie sa vyskytli niekoľkonásobné hranové rydlá (obr. 6: 4, 10, 17) a hranové rydlá na priečne retušovanej čepeľi. Z použitých surovín prevláda limnokvarcit.

Z nálezového súboru sme vyčlenili hroty a hrotité nástroje (obr. 7: 1, 3, 5, 9, 14, 19, 37; 10: 5, 12).

Dve čepele s výčnelkom na otupenom boku sú vyrobené z obsidiánu. Ich bazálne časti sú odlomené (obr. 10: 29, 31).

Rohovcová šípka má oblúkovite retušovanú hranu a bázu čiastočne upravenú polostrmou retušou (obr. 11: 8).

Najpočetnejšiu skupinu nástrojov tvoria čepele. Z nich sú najčastejšie čepele s vrubom (obr. 11: 9, 21, 22, 25, 29, 30) a čepele s jednostrannou retušou (obr. 8: 6; 9: 16; 10: 1; 11: 18). O niečo menej bolo čepeľí s obojstrannou retušou (obr. 7: 6, 17, 21, 25, 29, 30; 8: 2, 7, 10; 9: 1, 2, 11-13, 15, 19; 10: 19; 11: 17, 27). Ďalšie typy čepeľí sa vyskytli v nasledujúcom poradí: šikmo retušovaná čepeľ (obr. 7: 18, 20), čepeľ s otupeným bokom (obr. 9: 7; 10: 9, 14, 15, 21, 22, 24, 33, 34), priečne retušovaná čepeľ (obr. 7: 34; 9: 4, 10), vklesle retušovaná čepeľ (obr. 7: 31, 35; 9: 6), čepeľ s čiastočne otupeným bokom (obr. 10: 13), čepeľ s retušovanými koncami (obr. 7: 23) a strmo retušovaná vrubovitá čepeľ.

Väčšina čepeľí je vyrobená z obsidiánu, menej z limnokvarcitu, zvyšok pripadá na pazúrik, rádiolarit, rohovec a premenený pieskovec.

Špicáky sa vyskytli v štyroch prípadoch. Vyrobené sú z rôznych surovín (obr. 11: 20; 12: 5).

Okrem čepeľí s vrubom sa zistilo deväť vrubov (obr. 11: 28), v ôsmich prípadoch sa vyskytli aj zúbkované čepele.

Početnú skupinu predstavujú dláta vyrobené z rôznych druhov surovín (obr. 11: 24).

Driapadá sú zastúpené zriedkavejšie, a to tak masívnejším tvarom z limnokvarcitu s vrubovitou retušou po okraji (obr. 12: 11), ako aj menšími tvarmi z obsidiánu. Na úštepoch sú vyrobené aj oškrabovače (obr. 11: 26).

Najvýraznejší mikrolitický tvar je priečna lichobežníková šípka urobená z obsidiárovej čepele s polostrmou retušou priečných hrán (obr. 12: 2).

Pomerne početné boli aj čepeľky s otupeným bokom. Celých tvarov je len niekoľko a väčšina z nich je dochovaná v zlomkoch (obr. 10: 4, 5, 7, 8, 25, 28, 30, 32; 11: 4-7, 10, 14, 15). V surovine použitej na ich výrobu prevláda obsidián.

V troch prípadoch sme zistili čepeľky s otupeným bokom a retušovaným koncom (obr. 7: 4; 11: 1, 13), v piatich prípadoch vrubovité čepeľky (obr. 10: 17, 23; 11: 19) a v dvoch prípadoch čepeľky so spodnou retušou (obr. 7: 16).

Okrem nástrojovej skupiny tvoria čepele a čepeľky druhú najpočetnejšiu skupinu po úštepoch. Patria k nim opracované čepele (obr. 7: 2, 12, 22, 32, 33, 36, 38; 8: 1, 3, 8, 11-15; 9: 5, 14, 18, 20; 11: 12, 23), neopracované čepele (obr. 7: 7, 11, 13, 24, 26-28; 8: 17; 9: 3; 10: 10, 11), čepele z hrán jadier (obr. 8: 5, 9; 9: 8, 17), čepeľky neopracované a útle čepeľky (obr. 7: 8; 9: 9; 10: 2, 3, 6, 16, 26; 11: 2, 3, 16; 12: 7). Okrem jednoduchej a úžitkovej retuše na hra-

nách čepeli sa vyskytla aj špeciálna úprava bázy inverznou retušou (obr. 10: 34). V surovínovej skladbe prevláda obsidián nad limnokvarcitom, rádiolaritom a pazúrikom.

Poslednou skupinou nálezov sú jadrá. Viac ako štvrtina z nich pripadá na ploché doskovité jadrá (obr. 12: 1, 4, 6, 9, 10; 13: 1, 2, 4, 5, 7-9; 14: 3, 5, 6, 8-10), za nimi nasledujú hranolovité (obr. 13: 3), nepravidelné (obr. 13: 6), ihlanovité (obr. 12: 8; 13: 10; 14: 1, 2, 7) a diskovité jadrá (obr. 14: 4). Najviac jadier je vyrobených z obsidiánu, o niečo menej z limnokvarcitu a rádiolaritu. Zachovali sa však i jadrá z rohovca, prekremeného pieskovca, jaspisu, pazúrika a opál-chalcedónu.

Podľa typologickej skladby i celkového charakteru štiepanej kamennej industrie z Hrčľa-Pivničiek možno ju zaradiť do gravettskej kultúry, rovnako ako aj rad ďalších lokalít z okolia Zemplínskych vrchov (Kašov, Cejkov, Zemplínske Jastrabie, Kysta, Veľaty, Zemplín), sporadicky z Košickej kotliny (Bánesz 1970, s. 12-13), zo

západnej (Kaminská, v tlači d) a severnej časti východného Slovenska (Bánesz 1962, 85, s. 84).

Vychádzajúc z typologického zloženia kamenných industrií, ich surovínovej skladby, stratigrafických pozorovaní i sporadických datovaní C14 by sme mohli gravettské lokality na východnom Slovensku zostaviť do nasledovného chronologického sledu:

1. za najstaršie z obdobia W 2/3 považujeme najhlbšie situované nálezy z Cejkova I. Spolu s nimi by do obdobia z konca W 2/3, resp. do začiatku W 3 patrili nálezy zo Slaninovej jaskyne z Turnianskeho Podhradia, časť Háji;

2. už do W 3 by mali patriť nálezy z Cejkova III, z Kašova zo spodnej vrstvy a zo Zemplínskeho Jastrabia;

3. industrie z Cejkova I, Cejkova II, Kašova vrchnej vrstvy, Hrčľa-Nad baňou a Barce-Svetlej III;

4. najmladší nálezový horizont vytvárajú industrie z Hrčľa-Pivničiek, Veľat I a z Kysty.

LITERATÚRA

- BÁNESZ, L.: K otázke listovitých hrotov z Veľkého Šariša. *Archeol. rozhl.* 12, 1960, s. 313 - 318.
- BÁNESZ, L.: Górnopaleolitické kultúry w wewnetrznym luku wschodnich Beskidów. *Acta archeol. Carpathica* 4, 1962, s. 77 - 90.
- BÁNESZ, L.: Barca bei Košice. *Paläolithische Fundstelle*. Košice 1968.
- BÁNESZ, L.: Nové paleolitické výskumy a nálezy na východnom Slovensku. In: *Východoslovenský pravěk I*. Košice 1970, s. 9 - 17.
- BÁNESZ, L.: Ukončenie výskumu paleolitickej stanice v Kašove. *AVANS* v 1984, Nitra 1985, s. 29 - 30.
- BÁNESZ, L.: Nález kostených predmetov na paleoliticom sídlisku v Cejkove. *AVANS* v 1985, Nitra 1986, s. 43 - 44.
- BÁNESZ, L. - KAMINSKÁ, L.: Výskum archeologickej lokality v Hrčeli. *Historica carpatica* 15, 1984, s. 255 - 281.
- BÁRTA, J.: Nové paleolitické nálezy zo severovýchodného Slovenska. *Archeol. rozhl.* 36, 1984, s. 443 - 445.
- BÁRTA, J.: Klúč k slovenskému pravěku? In: *Magazín Východoslovenských novín* z 28. 6. 1985, Košice 1985, s. 3.
- BÁRTA, J.: Steinrohstoff im Mittelpaläolithikum in der Slowakei. In: *Internationale Konferenz über Silexgewinnung und Steinwerkzeug-Rohstoff Charakterisierung im Karpathenbecken*. Budapest-Sümege, 20-22. Mai, 1986 a, s. 241 - 243.
- BÁRTA, J.: Zur Problematik der Kommunikationsübergänge der Nordslowakei im Paläolithikum. In: *Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei im Bezug zu den Nachbargebieten*. Nitra 1986 b, s. 41 - 47.
- BÁRTA, J.: Stredopaleolitická dieťa v Banskom I. *AVANS* v 1987, Nitra 1988 a, s. 30.
- BÁRTA, J.: Stredopaleolitický pästný klin z Banského 2. *AVANS* v 1987, Nitra 1988 b, s. 30 - 31.
- HORÁČEK, I.: Obratlovní fauna Slaninové jeskyně (Turnianske Podhradie, časť Háji). V tlači.
- JAVORSKÝ, F.: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Archeologického ústavu SAV na Spiši. *AVANS* v 1978, Nitra 1980, s. 123 - 131.
- KAMINSKÁ, L.: Nový nález listovitého hrotu na východnom Slovensku. *Archeol. rozhl.* 37, 1985, s. 195 - 197.
- KAMINSKÁ, L.: Osídlenie Hrčľa v staršej dobe kamennej. *Historica carpatica* 17, 1986, s. 217 - 241.
- KAMINSKÁ, L.: Výskum v Hörke-Ondreji. *AVANS* v 1987, Nitra 1988, s. 74.
- KAMINSKÁ, L.: Aurignacké stanice v Čečejevciach. *Archeol. rozhl.* 42, 1990 a, s. 3 - 12.
- KAMINSKÁ, L.: Nálezová správa AÚ SAV v Nitre, prírastkové číslo 12 784/1990 b.
- KAMINSKÁ, L.: Pokračovanie výskumu v Hörke-Ondreji. *AVANS* v 1988, Nitra 1990 c., s. 91.
- KAMINSKÁ, L.: Plošne retušované hroty zo začiatku mladého paleolitu východného Slovenska. *Historica carpatica* 21, 1990d, s. 107-116.
- KAMINSKÁ, L.: Význam surovínovej základne pre mladopaleolitickú spoločnosť vo východokarpatskej oblasti. *Slov. archeol.* 39, 1991, s. 7-58.
- KAMINSKÁ, L.: Ďalšia výskumná sezóna v Hörke-Ondreji. *AVANS* v 1989, v tlači a.
- KAMINSKÁ, L.: Príspevok k osídleniu jaskýň v Slovenskom kráse. V tlači b.
- LOŽEK, V.: Malakofauna z jeskyně Slaninová v Hájske dolině. V tlači. *SLOVENSKO 2. Příroda*. Bratislava 1972.
- ŠÍŠKA, S. - CZÁSZTA, J.: Prieskum mikroregiónu v Čečejevciach. *AVANS* v 1979, Nitra 1980, s. 207 - 209.
- VIZDAL, M.: Prieskum Humenského podolia. *AVANS* v 1984, Nitra 1985, s. 249 - 252.

Ergebnisse der Paläolithforschung in der Ostslowakei während des letzten Jahrzehnts

LUBOMÍRA KAMINSKÁ

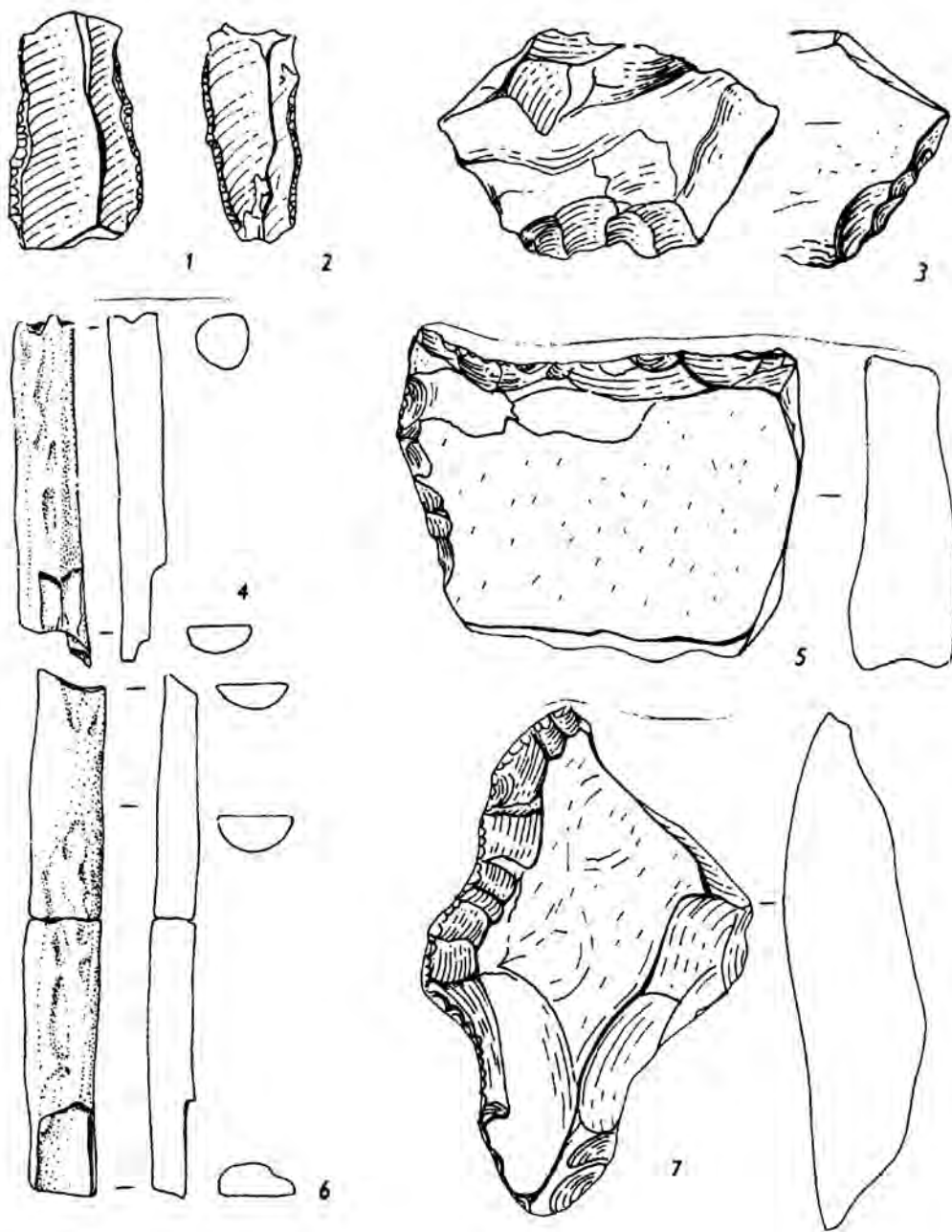
Durch Geländebegehungen und Grabungen des Paläolithikums der Ostslowakei erweiterten sich die Kenntnisse über die Besiedlung der gegebenen Region. Auf dem Großteil der mittelpaläolithischen Fundstellen (Hrabovec, Čertižné, Levoča, Lubiša, Humenné, Hažín nad Cirochou, Banské) erfolgen nur Begehungen mit dem Ergebnis von Lesefunden. Funde von Spaltindustrie

des mittelpaläolithisches Charakters werden aus Hörke-Ondrej durch systematische Grabungen gewonnen.

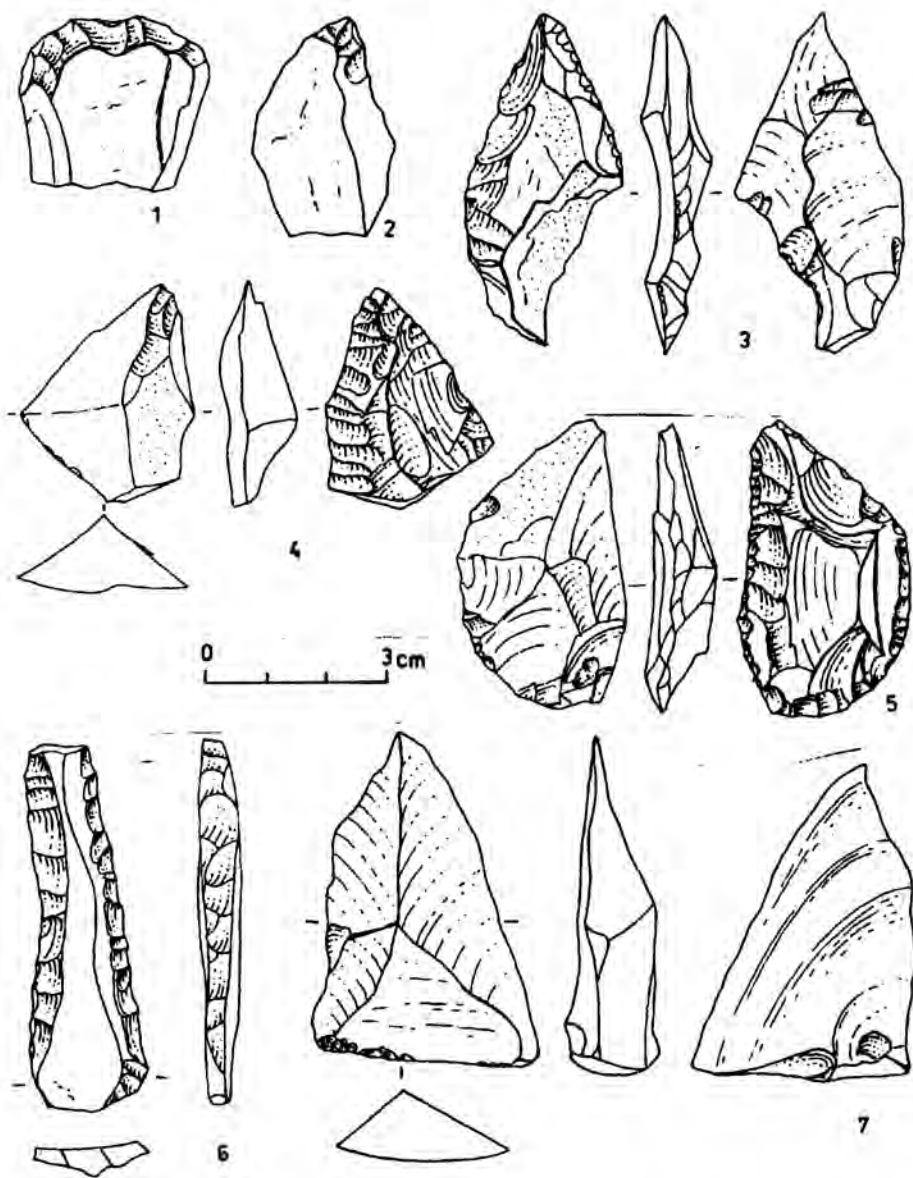
Aus den Anfängen des Jungpaläolithikums stammen Einzelfunde aus Petrovany und Aurignac-Industrie aus Čečejevce. Die grosse Aufmerksamkeit widmete man Gravette-Kulturen, wobei auf mehreren Fundstellen Grabungen erfolgten, und zwar in Cejkov, Kašov und

Hrčeľ. Die am westlichsten liegende und bisher älteste Gravettien-Fundstelle der Ostslowakei ist Slaninová jas-

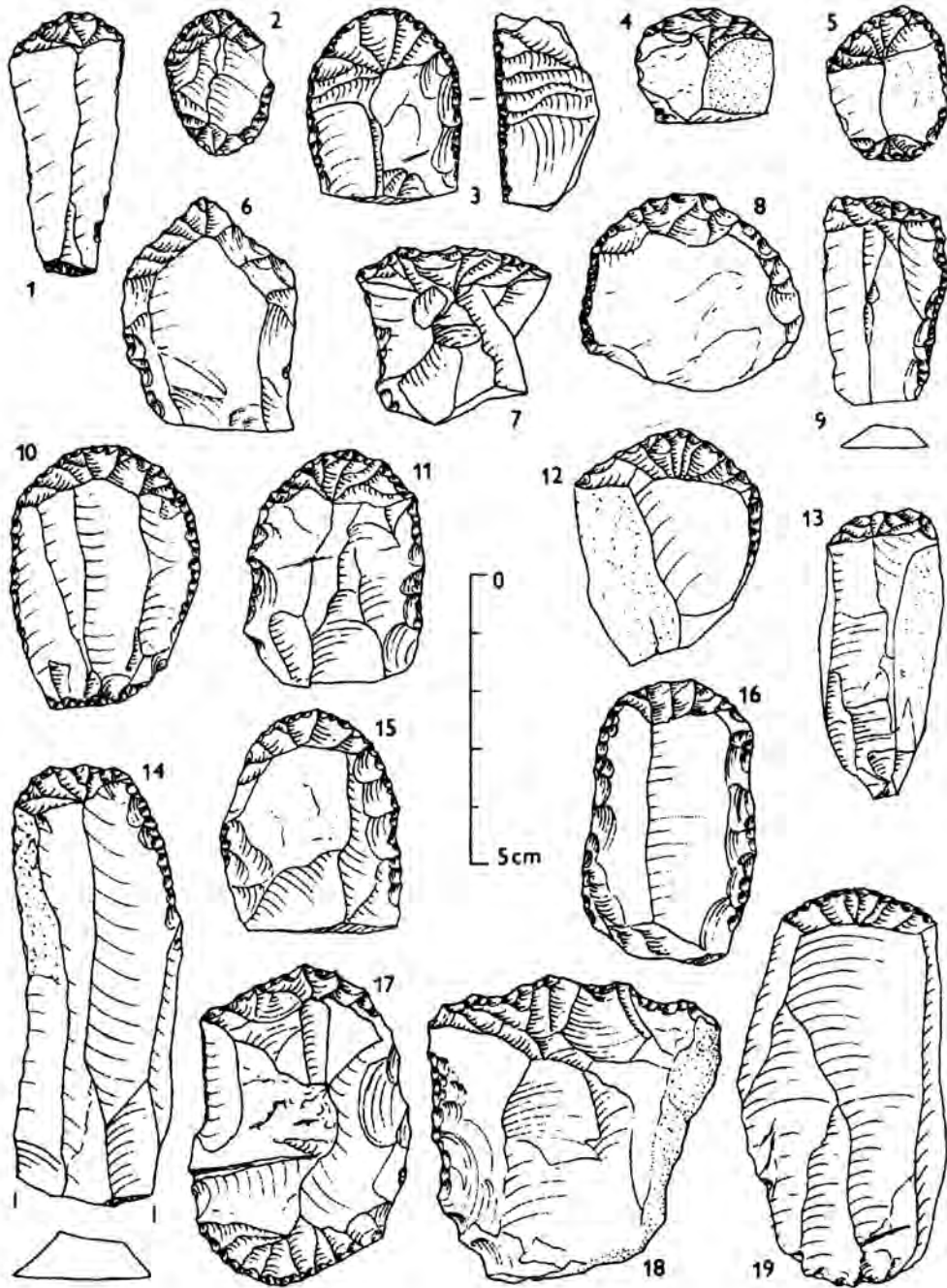
kyňa im Gemeindekataster von Turnianske Podhradie, Teil Háj.

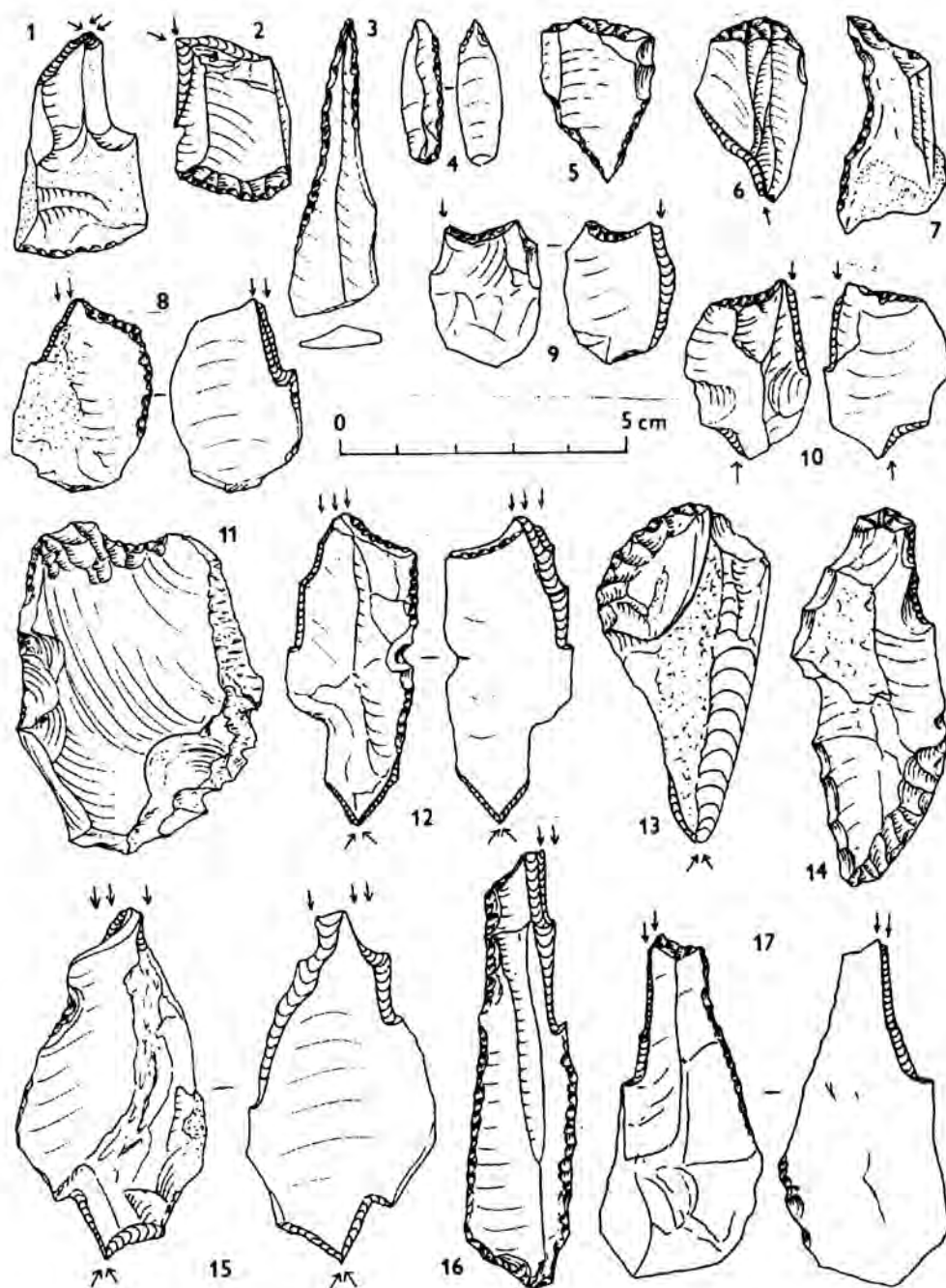
Obr. 2. 1, 2, 4, 6 - Turnianske Podhradie, časť Háj, Slaninová jaskyňa, 3- Lubiša, 5, 7- Banské.

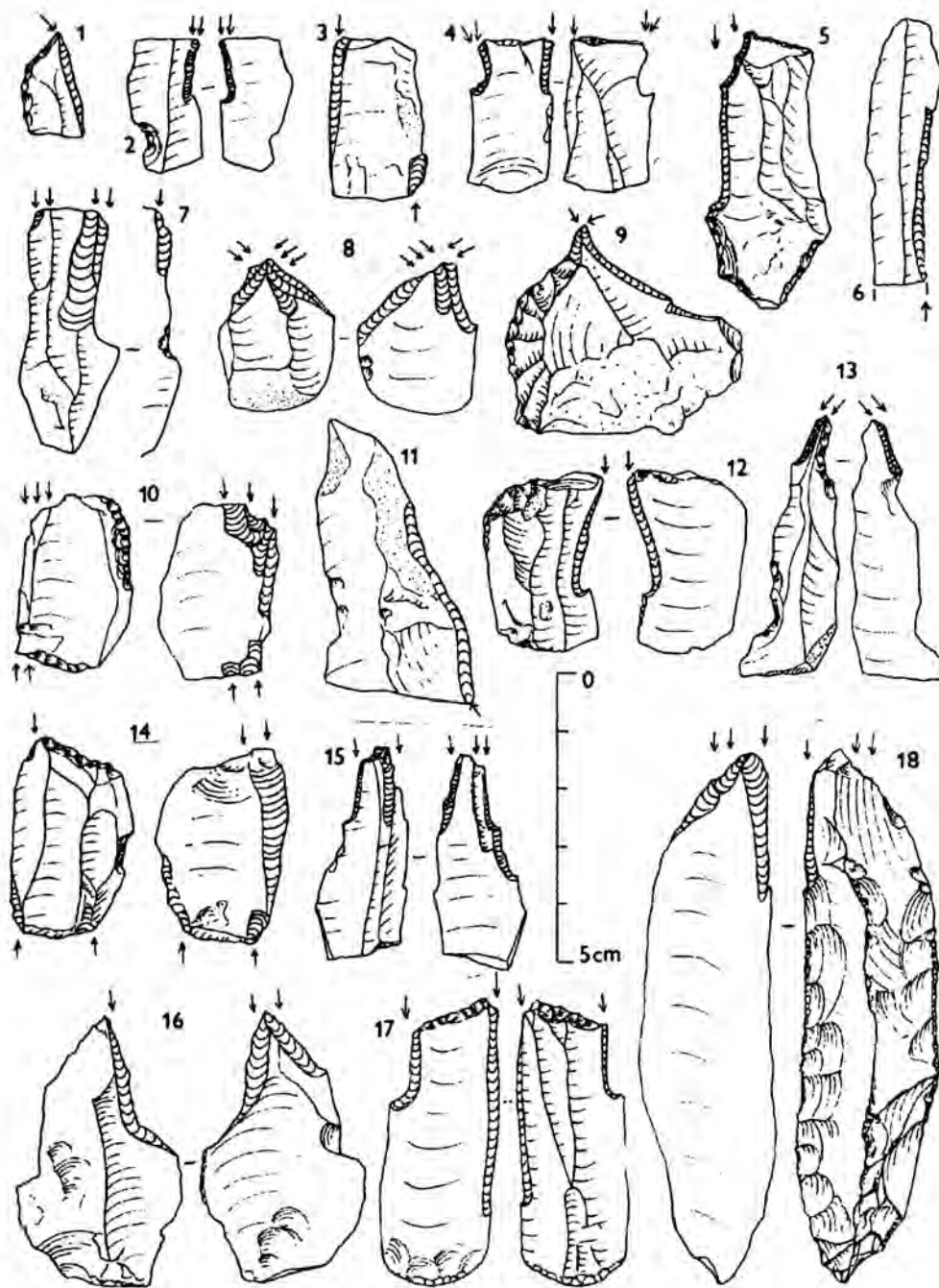
Obr. 3. Hôrka-Ondrej. Výber štiepanej kamennej industrie.

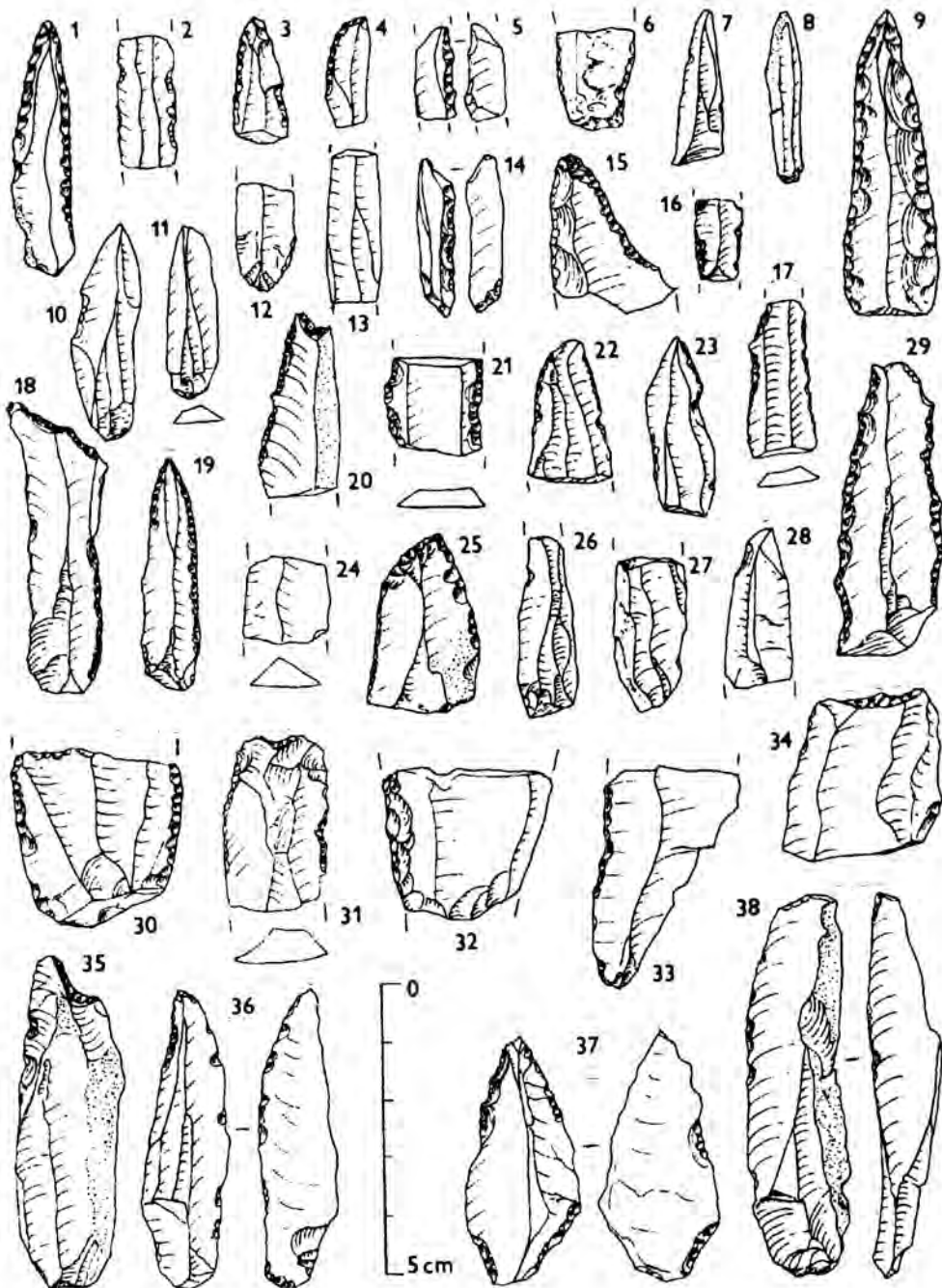
Obr. 4. Hrčel, poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie

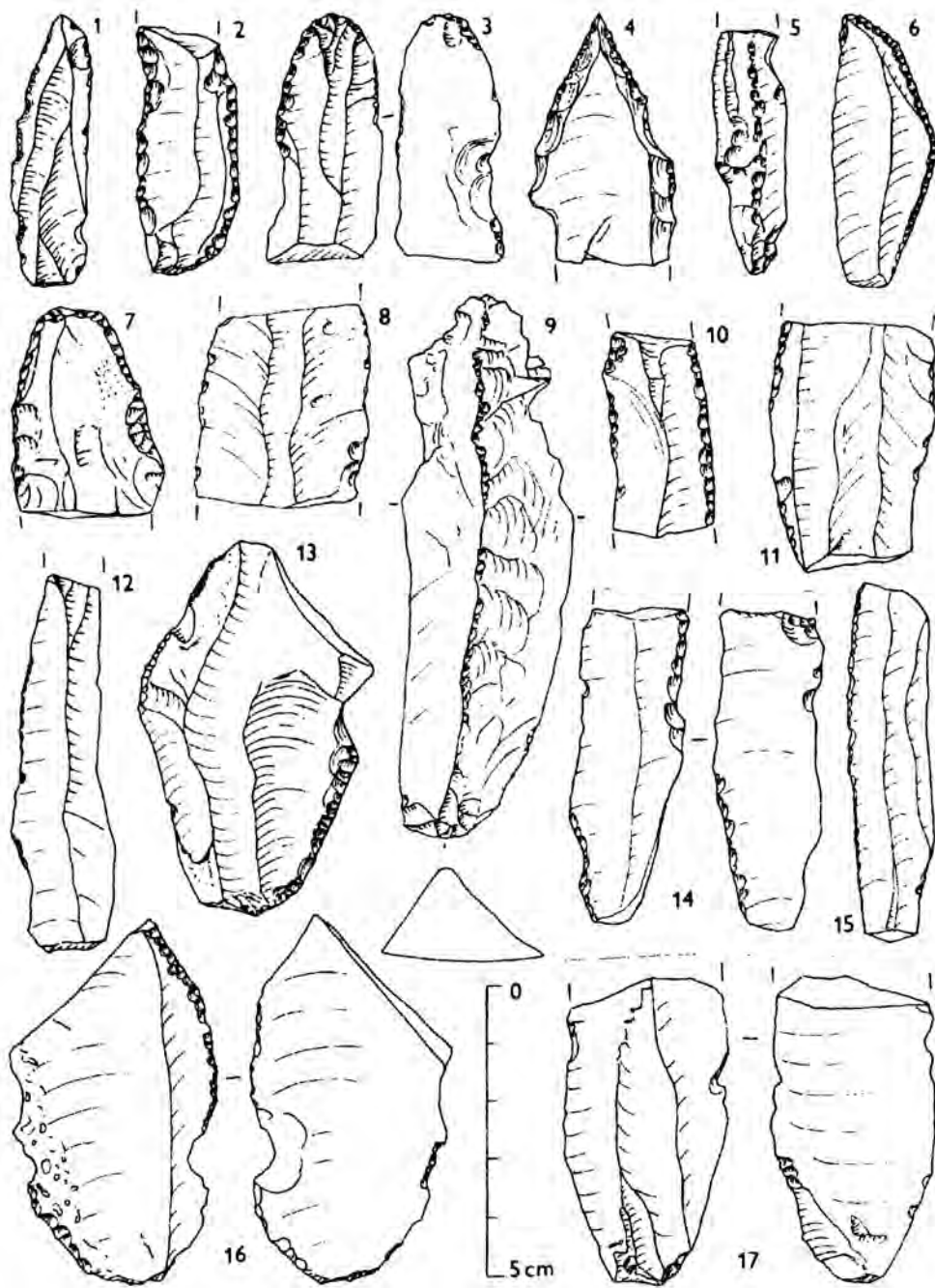
Obr. 5. Hřeřel, poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie.

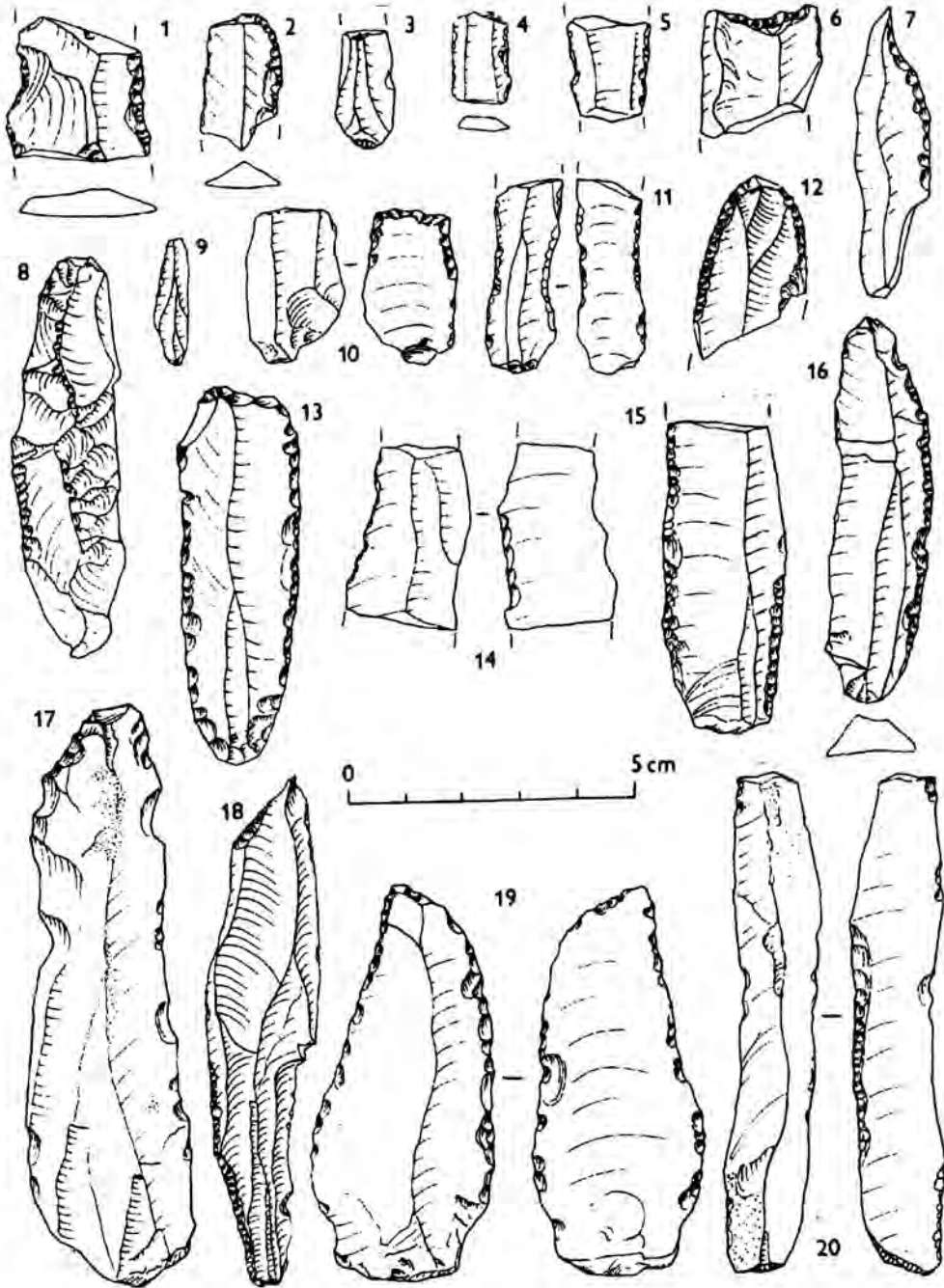
Obr. 6. Hrčel, poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie.

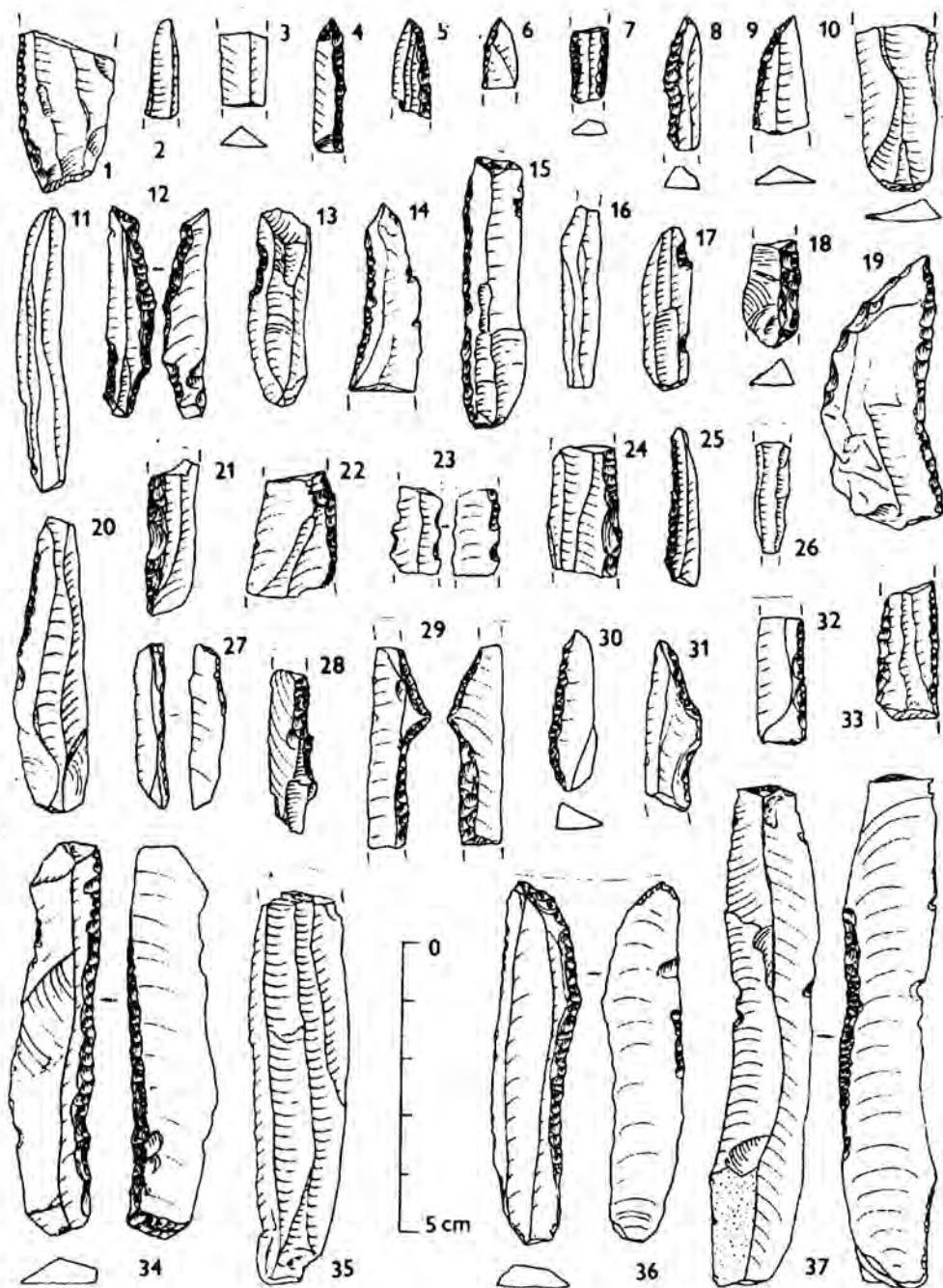
Obr. 7. Hřečel, poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie.

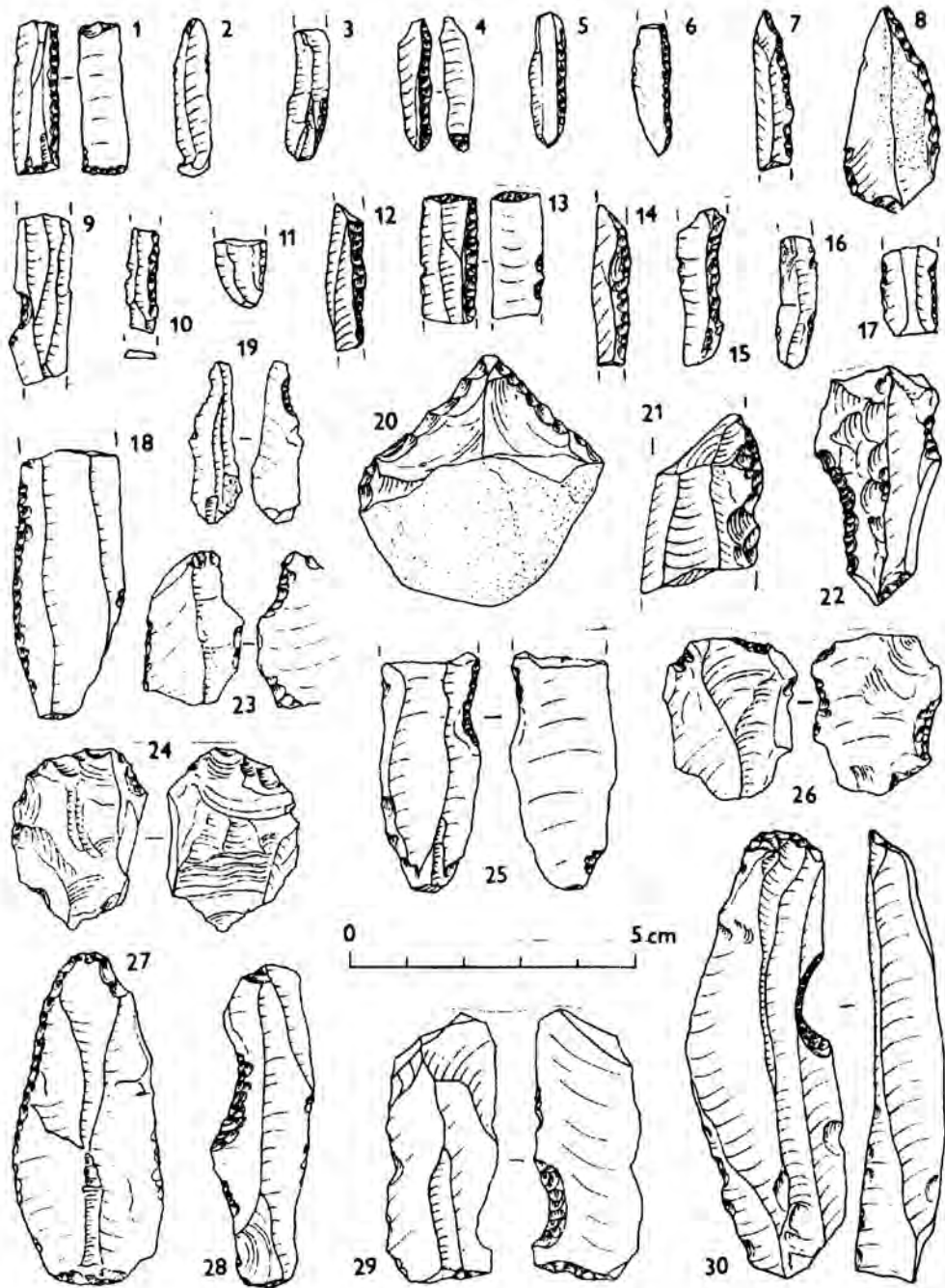
Obr. 8. Hrčel, poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie.

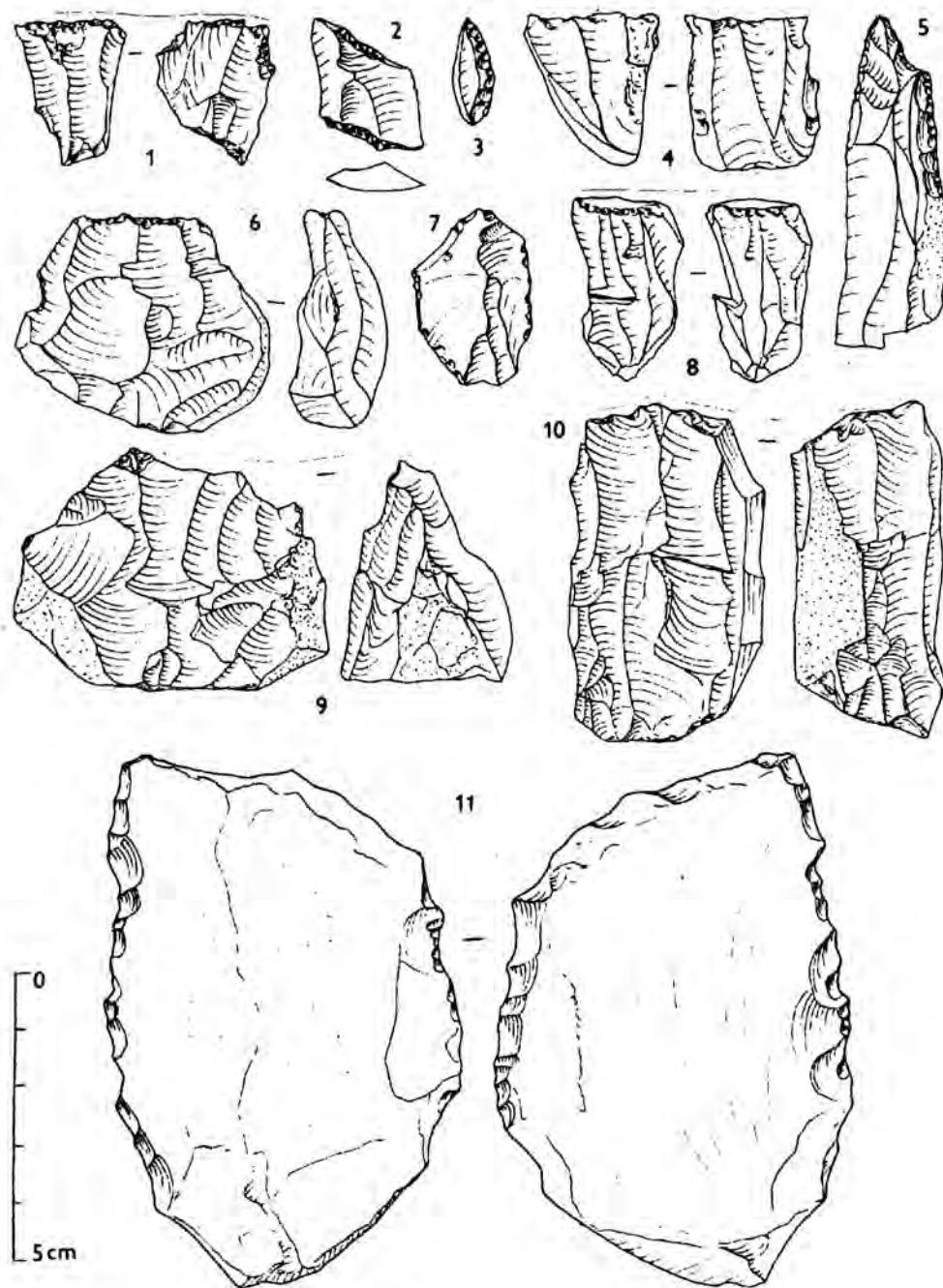
Obr. 9. Hrčel, poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie.

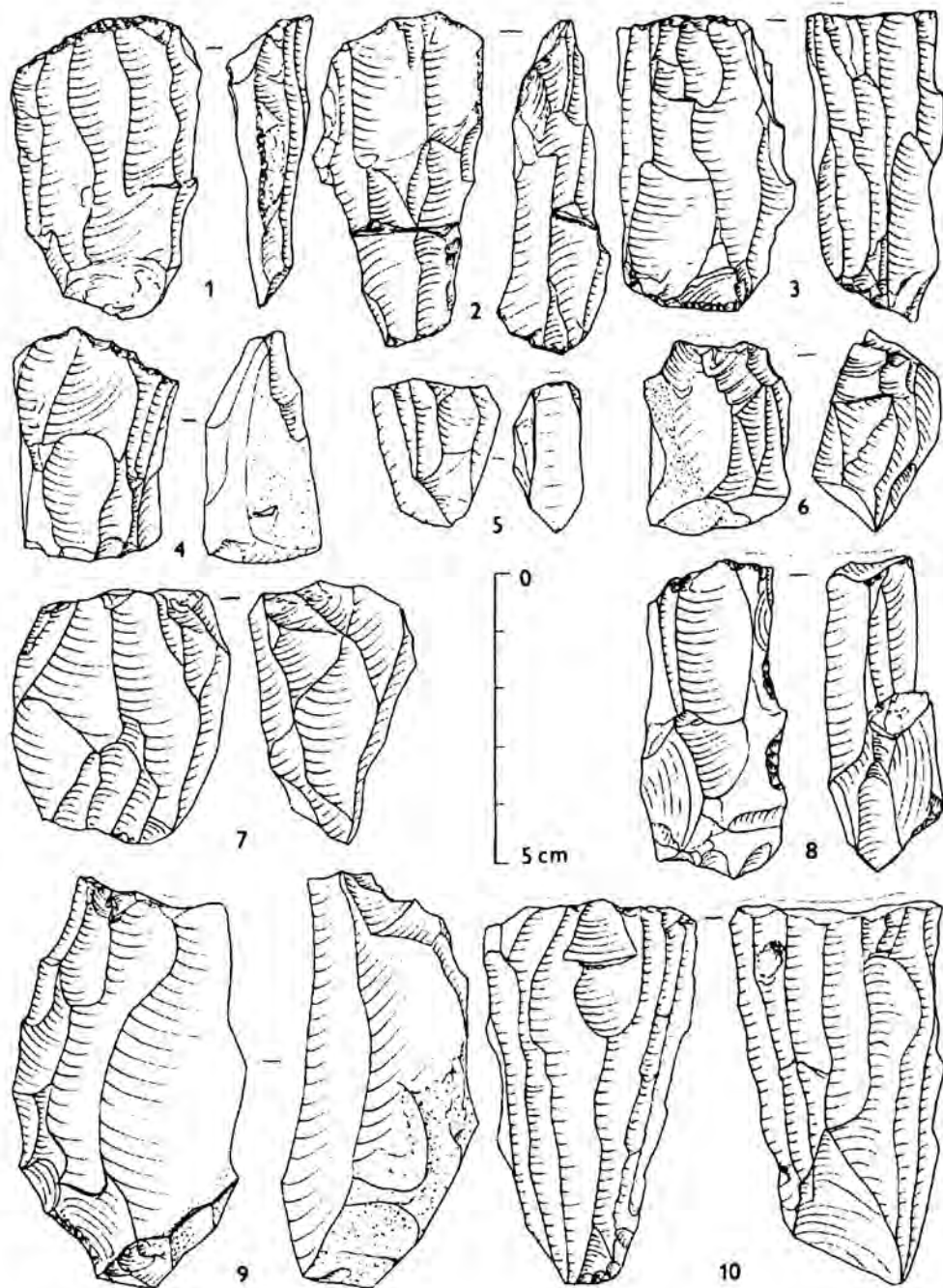
Obr. 10. Hrčel, poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie

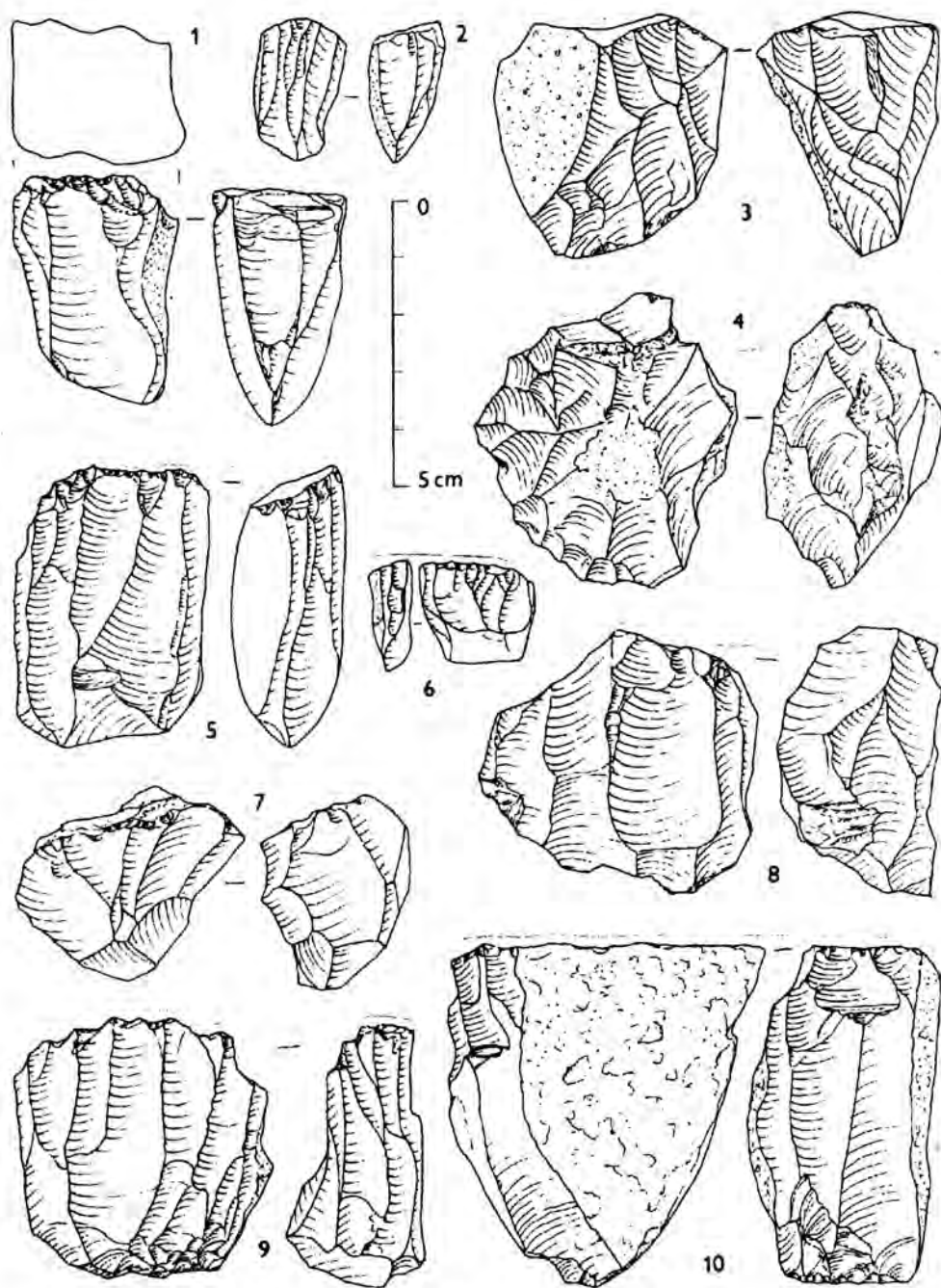
Obr. 11. Hřečel, poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie.

Obr. 12. Hrčel', poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie.

Obr. 13. Hřel', poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie.

Obr. 14. Hrčel, poloha Pivničky. Výber gravettskej industrie.

Štiepaná kamenná industria skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín z Hrčel'a

ĽUBOMÍRA KAMINSKÁ* - ANDRZEJ PELISIAK**

Lokalita Hrčel' leží na severnom okraji Zemplínskych vrchov v okrese Trebišov. Z katastra obce sú známe početné archeologické pamiatky z viacerých polôh.

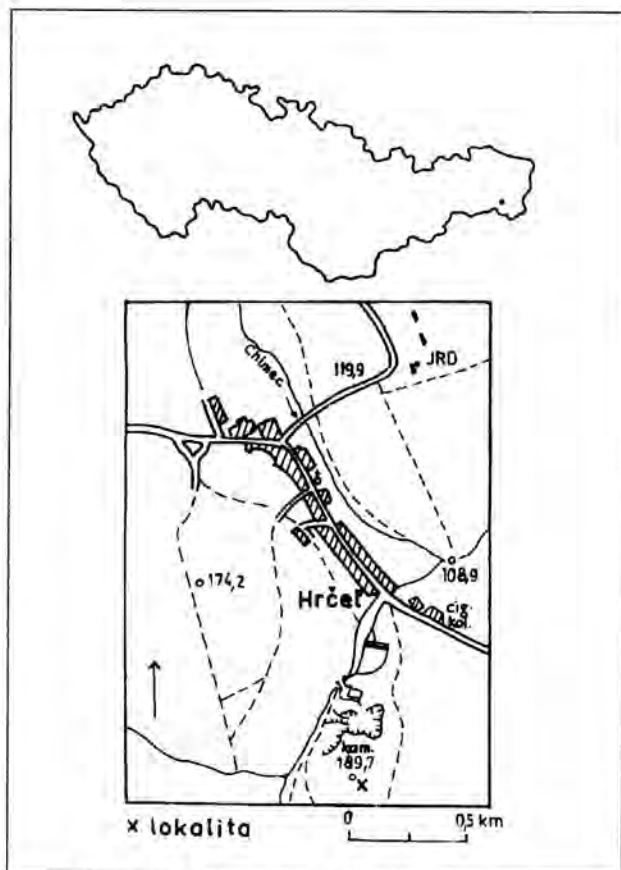
Juhovýchodne od obce je poloha Nad baňou, ktorú predstavuje výrazný kopec vyčnievajúci nad nížinu asi o 70 m (obr. 1). Najstaršie nálezy z tejto polohy patria gravettskej kultúre zo staršej doby kamennej. V závere mladšej doby kamennej bola lokalita osídlená ľudom skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín a v neskoršej dobe kamennej ľudom s kanelovanou keramikou (Kaminská 1987, s. 481 - 506).

Prvé objekty skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín sme odkryli v roku 1981 (Bánész - Kaminská 1984, s. 261 - 265). Počas ďalších výskumných sezón v rokoch 1982 a 1983 sme preskúmali ešte 6 objektov tejto kultúrnej skupiny. Osídlenie sme zistili tak na úpätí, ako aj na svahu a vrchole kopca, na ploche asi 2 000 m².

Pamiatky skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín sa nachádzali v preskúmaných objektoch a v kultúrnej vrstve. Tvoria ich keramika a kamenná industria.

Keramický materiál skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín obsahuje pestrú škálu tvarov, v ktorej sú zastúpené misky, vaničkovité nádoby, pokrývky, hrncovité nádoby, zásobnice a malé nádoby.

Hladená kamenná industria je zastúpená len zlomkom sekerky a malým klinkom. Početný je však súbor štiepanej kamennej industrie (618 ks), z ktorého 540 ks je bližšie klasifikovaných.

Obr. 1. Hrčel', okr. Trebišov. Situačný náčrt.

1. Surovinová skladba.

V analyzovanom súbore štiepanej industrie (540 ks) sme rozlíšili 8 druhov kamenných surovín. V piatich prípadoch sa nepodarilo určiť horniny, z ktorých boli artefakty vyrobené (Tab. 1). Na rozdiel od nálezísk tiszapolgárskej a lažnianskej skupiny na východnom Slovensku i v susednom Maďarsku (Kaczanowska 1980, s. 31; tá istá 1985, s. 124-130; Přichystal 1977, s. 124) dominuje na lokalite Hrčel' obsidián (Bánész - Kaminská 1984, s. 264). Množstvo hľúz a úštepov (aj s pôvodnou kôrou) dokazuje na jednej strane ich opracovávanie v priestore osady od prvých fáz otlkavania kusov suroviny, na druhej strane poukazujú na kvalitu a veľkosť využívaných kusov obsi-

diánu. Na základe rozmerov úštepov ako aj metrických údajov čepelí a nástrojov možno usudzovať, že sa štiepali nevelké hľúzy, ktorých najväčší rozmer nepresahoval 8 - 10 cm. Z obsidiánu sa vyrábali všetky skupiny kamenných nástrojov, vyskytujúcich sa na nálezisku. Zdá sa, že sa využívala surovina z najbližších zdrojov, nachádzajúcich sa vo vzdialenosti niekoľkých kilometrov od osady.

Podiel iných surovín v inventári z Hrčel'a nie je veľký. Ich množstvo nepresahuje v jednotlivých prípadoch 5%. Najčastejšie sú pazúriky. Odlišujú sa od "zakarpatských" surovín. Z čokoládového pazúrika bolo vyrobených 33 artefaktov. Vo väčšine prípadov sú to nástroje alebo polo-

* Výskumné pracovné stredisko Archeologického ústavu SAV, Hrnčiarska 11-13, Košice

** Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Plac Wolności 14, Łódź

výrobky, ktoré mohli byť používané ako nástroje (napr. čepele). Artefakty z jurských podkrakovských pazúrikov sú menej časté. Sú to predovšetkým nástroje a čepele, aj keď sa stretávame i s úštepami, ba aj s úlomkami. Okrem troch čepelí (2 retušované, 1 s pôvodnou kôrou) a úštepu sme rozlíšili jurský pazúrik z oblasti Krztyne (stredná časť Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej; Kopacz - Pelisiak 1986, s. 191; tí istí 1987, s. 131). Podľa delenia M. Kaczanowskej a J. K. Kozłowského je vydelený ako odroda G (Kaczanowska - Kozłowski 1976, s. 207; Kaczanowska - Kozłowski - Pawlikowski 1979, s. 207). Túto surovinu najviac využíval ľud badenskej kultúry v západnom Malopolsku (Buchard 1975, s. 75; Kaczanowska 1982, s. 87; Kopacz - Pelisiak v tlači). Pretože sa medzi nálezmi badenskej kultúry z Hrčel'a nachádzala tiež táto surovina, je možné, že artefakty z objektu skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín vyrobené z pazúrika od Krztyne môžu byť mladšieho veku.

V surovinovej skladbe inventárov tiszapolgárskej a lažnianskej skupiny na východnom Slovensku dominuje volýnsky pazúrik (Kaczanowska 1985, s. 166). V Hrčeli mal tento pazúrik okrajový význam. Je z neho vyrobených 30 artefaktov.

Limnokvarcity ľud skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín vo všeobecnosti nevyužíval. Aj v analyzovanom

súbore tvoria len malé percento artefaktov. Na opracovanie limnokvarcitej suroviny v priestore osady poukazujú početné odštepky a úštepky, ale výskyt čepelí svedčí, že sa vyberali a opracovávali len tie kusy suroviny, ktoré potencionálne dávali možnosť získania polovýrobku, teda čepele.

Úplne okrajový význam mal v Hrčeli rádiolarit a ílovec.

Druh	počet	%
obsidián	404	74,81
limnokvarcit	32	5,93
rádiolarit	7	1,3
ílovec	1	0,19
volýnsky pazúrik	30	5,56
jurský podkrakovský pazúrik	23	4,26
jurský pazúrik z oblasti Krztyne	4	0,74
čokoládový pazúrik	33	6,11
pasikovitý pazúrik	1	0,19
neurčené	5	0,93
<i>Spolu</i>	<i>540</i>	<i>100,02</i>

Tab. 1. Surovinové zloženie kamenného inventára.

2. Analýza materiálu.

Analýzovali sme súbor 540 kamenných artefaktov podľa zásad typologickej klasifikácie (Schild 1980, s. 57-85; Schild - Królik - Marczak 1985, s. 54-69).

I. skupina. Prvotná fáza opracovania suroviny

I. 1. Odštepky a neopracované kusy suroviny.

Sú to vo väčšine prípadov fragmenty kusov suroviny s negatívmi jedného alebo viacerých odbíjaní. Na niektorých kusoch nie sú žiadne stopy opracovania. Predmety tejto skupiny sú jednou z najpočetnejších kategórií kamenných artefaktov. V prípade obsidiánu dokladajú jeho opracovanie v areáli osady od počiatkových fáz opracovania hľúz. Úlomky pazúrikov a rádiolaritu sú zvyškami vyľázaných jadier z poslednej fázy ich opracovania. Nemôžeme doložiť opracovanie týchto druhov hornín od počiatkových fáz priamo na mieste.

I. 2. Úštepky s kôrou a s pôvodným povrchom.

Tvoria, hlavne v prípade obsidiánu, jednu z najpočetnejších kategórií artefaktov. Viac ako polovica úštepov má zachovaný pôvodný povrch v rozsahu 50 % i viac. Nálezy ukazujú, že úštepky s pôvodným povrchom sa niekedy tiež používali ako nástroje. Úštepky nie sú dlhé. Ich najväčšie rozmery nepresahujú 5 cm, pričom najčastejšie sú kratšie ako 3 cm. Úderové plochy artefaktov majú zachovanú pôvodnú kôru alebo sú ploché.

II. skupina. Jadrá.

II. 1. Čepel'ové jadrá.

Tvoria jednu z najčastejších skupín artefaktov (obr. 2: 11; 3: 14; 4: 11; 5: 13; 7: 12; 9: 7). Všetky jadrá sú vyrobené z obsidiánu. Okrem jedného prípadu majú úderové plochy starostlivo opracované. Najčastejšie ich opracovávali údermi z boku. Negatívy po odbíjaní čepelí sa rozširujú aj na bočné časti jadier. V jednom prípade sa negatívy po odbíjaní čepelí nachádzajú na celom obvode jadra. Úderový uhol je ostrý, niekedy sa približuje k 45°. V niekoľkých prípadoch sa vyskytli jadrá so zmenenou orientáciou. Okrem jedného prípadu pripraveného jadra (obr. 2: 11) sú všetky ostatné silne vyľázané. V inom prípade na jadrách tejto skupiny je dobre dokumentovaná zmena odbíjania (obr. 3: 14): odbíjalo sa tiež z boku jadra.

II. 2. Čepel'ovo - úštepové jadrá.

(Obr. 2: 12; 5: 11; 6: 13; 8: 14; 9: 12, 14). Podľa zachovaných kusov je pravdepodobné, že ide o jadrá z posledných fáz odbíjania čepelí. Nemožno jednoznačne rozhodnúť, či úštepky z týchto typov jadier sa odbíjali za účelom úpravy jadra. Malé rozmery negatívov úštepov odbitých v tejto fáze ukazujú skôr na ich náhodný charakter.

Pre tento druh jadier je charakteristická starostlivá príprava úderových plôch. Najčastejšie majú upravované bočné časti. Hrany jadra zvierajú pravý alebo ostrý uhol. V jednom prípade je tupý.

II. 3. Odštep z hrán jadra.

V skúmanom súbore sú reprezentované len tromi kusmi, z ktorých 2 sú z obsidiánu a 1 z jurského pazúrika (obr. 5: 1).

II. 4. Úštep z jadier vznikajúce pri jeho obnovovaní.

Našli sa 4: tri z obsidiánu a jeden z čokoládového pazúrika.

II. 5. Úštep vznikajúce pri úprave úderových plôch a bočných častí jadra.

V skúmanom súbore nálezov sa nedajú vydeliť typické formy. Nemožno však vylúčiť, že úštep so zachovanou pôvodnou kôrou a niektoré ďalšie úštep môžu pochádzať z rôznych fáz formovania jadier a ich úderových plôch.

II. 6. Úštep.

Tvorí najpočetnejšiu skupinu kamenných artefaktov z Hrčel'a. Väčšina je z obsidiánu. Pochádzajú s najväčšou pravdepodobnosťou z rôznych fáz prípravy a ťažby čepelových jadier.

II. 7. Čepel s pôvodnou kôrou alebo s iným druhom pôvodného povrchu.

Tvorí pomerne početnú skupinu nálezov (obr. 7: 13; 9: 15). Sú hlavne z obsidiánu. Mohli byť odbíjané tak v počiatkových fázach ťažby jadra, ako aj v záverečných fázach jeho užívania. Ak berieme do úvahy pomerne malé rozmery obsidiánových hl'úz, niekedy zachované fragmenty s pôvodným povrchom na bokoch jadier, využívanie čepelí s kôrou a čepelí s iným druhom pôvodného povrchu na výrobu nástrojov, treba pripustiť, že tieto boli dôležitým polovýrobkom pre ďalšie použitie. Čepel s kôrou a čepel s pôvodným povrchom vyrobené z pazúrika a rádiolaritu nie sú početné. Ťažko ich možno spájať s miestnou exploataciou hl'úz surovín od počiatkových fáz opracovávaní konkrécií (Lech 1988, 314).

II. 8. Čepel a ich fragmenty.

Tvorí jednu z najpočetnejších skupín kamenných artefaktov. Podľa zachovaných celých kusov možno pripustiť, že boli vyrobené z polovýrobov pomerne malých rozmerov (obr. 4: 4, 5, 9; 5: 10; 6: 1, 3; 7: 1-3, 5, 8; 8: 2). Dĺžka čepelí v zásade nepresahuje 5 cm, šírka je 1,5 cm.

Typ	počet	%
Okruhliaky a neopracované kusy	91	16,85
Úštep s kôrou a s pôvodným povrchom	54	10,00
Úštep	163	30,19
Čepelové jadrá	9	1,67
Čepelovo-úštepové jadrá	6	1,11
Čepel s kôrou a s pôvodným povrchom	10	1,85
Čepel	109	20,19
Odštep z hrán jadra	3	0,56
Úštep z obnovovania jadra	4	0,74
Nástroje a čepel	91	16,85
<i>Spolu</i>	<i>540</i>	<i>100,01</i>

Tab. 2. Typologická skladba kamenného inventára.

III. Nástroje.

III. 1. Škrabadlá.

III. 2. Čepelové škrabadlá.

Tvorí jednu z charakteristických skupín nálezov (obr. 2: 4, 7; 5: 9; 6: 8; 7: 14; 8: 5, 15). Okrem jedného škrabadla, ktorého hlavica je mierne vkleslá, všetky ostatné majú hlavicu mierne poloblúkovoite formovanú polostrmou retušou. Na hranách takmer všetkých škrabadiel sú stopy používania. Navodzuje to domnienku, že pracovnou časťou nástrojov boli boky, pričom hlavice svojou formou opracovania (otupenie) mohli uľahčovať používanie nástrojov.

III. 1. 2. Úštepové škrabadlá.

V inventári z Hrčel'a tvoria jeden z často sa vyskytujúcich typov nástrojov (obr. 2: 2, 6; 3: 11, 15; 4: 2, 10; 5: 4-7; 6: 5; 7: 6, 10, 15; 9: 11). Na ich výrobu používali úštep rôznej veľkosti i druhu horniny, často ako ukazujú artefakty s pôvodným povrchom, zo začiatkových fáz opracovania kamennej suroviny. Úštepové škrabadlá majú hlavice oblúkovoite alebo rovné, niekedy sú formované šikmo k osi odbitia úštepu. Opracované sú strmou alebo polostrmou retušou. V jednom prípade je hlavica škrabadla urobená v uhle 40°, čím nástroj získal skôr formu driepadla. Niekedy čelo škrabadla prechádza na boky úštepu. Charakteristickým pre tento typ nástroja sú stopy používania tiež na hranách úštepov, z ktorých boli škrabadlá vyrobené. Pomerne zriedkavé sú výrazné stopy opracovania hlavíc škrabadiel. Tento poznatok umožňuje domnienku, že boli časťami zloženého nástroja.

III. 2. Rydlá.

V inventári z Hrčel'a tvoria jednu zo základných skupín nástrojov. Vo väčšine prípadov ide o rydlá klinové (obr. 2: 5, 9; 3: 12; 6: 9). Našlo sa aj bočné rydlo (obr. 3: 13) a rydlo na zlomenej čepeli (obr. 8: 7, 6).

III. 3. Čepel skrátene retušou (obr. 3: 2, 6; 5: 3).

Všetky analyzované artefakty sú typickými kosákovými čepelami, aké poznáme z rôznych teritoriálnych skupín a chronologických fáz lengyelsko-polgárskeho okruhu (Kaczanowska - Lech 1977, obr. 9: 4; Balcer 1983, obr. 12: 12, 13, 16; 17: 7; Grygiel 1986, obr. 82: 11, 12; 90: 1, 2, 3, 4). Väčšina z čepelí tohto typu má na hranách výrazné stopy po kyselinách z tráv, čo svedčí o ich funkcii v zložených nástrojoch, ktoré sa používali na kosenie.

III. 4. Čepel s pravidelnou retušou.

V analyzovanom inventári tvoria jeden zo základných typov nástrojov (obr. 2: 2; 3: 8; 4: 12; 5: 8; 6: 4; 9: 5; 8: 1, 9). Z nich sa vydeľujú starostlivo opracované čepel so zbiehavou retušou (obr. 9: 5, 9), charakteristické pre štiepanú industriu lengyelsko-polgárskeho okruhu (Kaczanowska - Lech 1977, obr. 6: 1; Balcer 1983, obr. 14: 8, 9, 10; 15: 9, 15). Ďalšie artefakty majú najčastejšie jednu hranu opracovanú strmou alebo polostrmou retušou na vrchnej strane. Iné kusy, často so stopami používania, majú čiastočnú retuš. Na výrobu tohto typu nástroja sa používali čepel z rôznych fáz odbijania, počnúc kusmi so

zachovanou pôvodnou kôrou alebo iným druhom pôvodného povrchu.

III. 5. Retušované čepele.

Sú jednou z najpočetnejších kategórií nástrojov (obr. 2: 3; 3: 3, 5, 9; 4: 1, 3, 6-8; 5: 2; 6: 14; 7: 4; 8: 3). Hrany majú opracované plochou alebo polostrmou retušou. Na niektorých nástrojoch sú viditeľné stopy ich používania. Retušované čepele sa nevyznačujú pravidelnou formou, čo umožňuje predpokladať, že na ich ďalšie opracovanie sa vyberali jednotlivé kusy dosť náhodne a nerobil sa v nich prísny výber.

III. 6. Neretušované čepele so stopami používania.

V nálezovom inventári sa vyskytli veľmi často (obr. 2: 10; 3: 4, 7, 10; 5: 12; 6: 6, 7, 10, 12; 8: 4, 8-10, 13; 9: 5, 6, 10, 13). Stopy pracovnej činnosti sa na týchto artefaktoch zachovali v podobe lesklých plôch po kyselinách z tráv alebo vyštrbení hrán. Okrem jednoznačne formovaných artefaktov sa vyskytli aj čepele, v prípade ktorých môžeme pripustiť s istou rezervou, že sa využívali ako nástroje. Nie je vylúčené, že aj artefakty bez stôp po pracovnej činnosti mohli byť využívané ako hotové nástroje.

III. 7. Driapadlá.

V analyzovanom materiáli sa vyskytol len jeden kus (obr. 4: 13). Je vyrobený z obsidiánového odštepku. Jednu hranu má upravenú polostrmou retušou.

III. 8. Nástroje na úštepoch.

Do tejto skupiny radíme jeden nástroj vyrobený na masívnom úštepe s kôrou z čokoládového pazúrika (obr. 7: 7). Jednu hranu má polostrmo retušovanú na hornej strane. Na otupenom boku je zvyšok kôry. Nástroj patrí k ojedinelým exemplárom nielen v Hrčeli, ale aj na iných neolitických a eneolitických lokalitách. Podobné nástroje sa na Slovensku vyskytli v bošáckej skupine a severne od Karpát sa objavujú vo včasnej dobe bronzovej, kde však tvoria jednu zo základných a charakteristických skupín kamennej industrie tohto okruhu pamiatok (Kopacz 1976, s. 101;

Kopacz - Valde - Nowak 1987, s. 78; Pelisiak 1986 a, s. 64; ten istý 1986 b, s. 183-188).

III. 9. Retušované úštepy.

V Hrčeli sa vyskytli v štyroch exemplároch (obr. 2: 13; 9: 1, 3). Hrany úštepov sú čiastočne opracované plochou alebo polostrmou retušou na vrchnej strane.

III. 10. Neretušované úštepy so stopami používania.

Vydělili sme 4 nástroje tohto typu (nar.: 6: 2, 4, 11). Stopy po používaní artefaktov sú zreteľné v podobe úžitkovej retuše alebo lesklej časti na ich hranách.

III. 11. Odštepovače.

V nálezoch z Hrčeli sa vyskytli v štyroch prípadoch. Nie je však možné s určitou istotou rozhodnúť, či sú to nástroje, alebo predstavujú poslednú fázu vyťaženia jadra.

Druh	počet	%
Čepeľové škrabadlá	10	10,99
Úštepové škrabadlá	13	14,29
Rydlá	9	9,89
Čepele s pravidelnou retušou	8	8,79
Retušované čepele	16	17,58
Neretušované čepele so stopami používania	15	16,48
Čepele s otupenými bokmi	6	6,59
Driapadlá	1	1,1
Nástroje na úštepoch	1	1,1
Retušované úštepy	4	4,4
Neretušované úštepy s pracovnými stopami	4	4,4
Odštepovače	4	4,4
<i>Spolu</i>	91	100,01

Tab. 3. Typologická skladba nástrojov.

3. Záver

Základnou surovinou, ktorú používal ľud skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín na výrobu štiepanej kamennej industrie v Hrčeli, bol obsidián. Množstvo hľúz, úštepov a odštepov s pôvodným povrchom umožňuje vysloviť domnienku, že v priestore pravekej osady sa opracovával obsidián počnúc prvými fázami prípravy jadra. Vzhľadom na vysoké percento hotových nástrojov v nálezovom súbore sa domnievame, že ich obyvatelia osady vyrábali pre vlastnú potrebu (Lech 1988, s. 314).

Ostatné suroviny vhodné na výrobu artefaktov nehrali v Hrčeli veľkú úlohu. Nízky je podiel volýnskeho pazúrika (jednej z najlepších pazúrikových surovín v tejto časti Európy) široko využívaného na náleziskách tiszapolgárskej skupiny na východnom Slovensku i v priľahlých ob-

lastiach. Túto situáciu (obľubu obsidiánu) možno vysvetliť ľahkým prístupom k zdrojom suroviny, ktorá pravdepodobne uspokojovala ekonomické a technologické požiadavky obyvateľov osady v Hrčeli.

Pokiaľ ide o typologickú skladbu nástrojov, analyzovaný inventár sa v zásade neodlišuje od známych súborov kamenných industrií nasledujúcej tiszapolgárskej skupiny na východnom Slovensku (Kaczanowska 1985, s. 168-174). Vzhľadom na súčasný stav spracovania kamenných nástrojov skupiny Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín i samotnej tiszapolgárskej skupiny (napr. Patay 1978, s. 42-45) s ďalšími úvahami musíme počkať do získania väčšieho množstva inventárov.

LITERATÚRA

- BALCER, B.: Wytwórczość narzędzi krzemianych w neolicie Ziemi Polskich. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1983.
- BÁNESZ, L. - KAMINSKÁ, L.: Výskum archeologickej lokality v Hrčeli. *Historica Carpathica* 15, 1984, s. 255-281.
- BUCHARD, B.: Badania sondażowe na osadzie kultury pucharów lekko-watych w Bronocicach, pow. Kazimierza Wielka, v 1969 r. *Sprawozdania Archeologiczne* 27, 1975, s. 65-93.
- GRYGIEL, R.: The Household Cluster as a Fundamental Social Unit of the Lengyel Culture in the Polish Lowlands. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczne*, 31, 1986, s. 43-335.
- KACZANOWSKA, M.: Uwagi o surowcach, technice i typologii przemysłu krzemianego kultury bodrogkereszturskiej i grupy Łażňany. *Acta Archaeologica Carpathica* 20, 1980, s. 19-54.
- KACZANOWSKA, M.: Z badań nad przemysłem krzemianym kultury ceramiki promienistej. *Acta Archaeologica Carpathica* 22, 1982, s. 65-95.
- KACZANOWSKA, M.: Rohstoffe Technik und Typologie der neolithischen Feuersteinindustrien im Nordteil des Flussgebietes der Mitteleldonau. Warszawa 1985.
- KACZANOWSKA, M. - LECH, J.: The Flint Industry of Danubian Communities North of Carpathians. *Acta Archaeologica Carpathica*, 17, 1977, s. 5-28.
- KACZANOWSKA, M. - KOZŁOWSKI, J. K.: Studia nad surowcami krzemianymi południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. *Acta Archaeologica Carpathica* 16, 1976, s. 201-219.
- KACZANOWSKA, M. - KOZŁOWSKI, J. K. - PAWLIKOWSKI, M.: Dalsze badania nad surowcami krzemianymi południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. *Acta Archaeologica Carpathica* 19, 1979, s. 179-187.
- KAMINSKÁ, L.: Príspevok k osídlení Hrčel'a v młodej a neskorej dobe kamennej. *Archeologické rozhledy* 39, 1987, s. 481-506.
- KOPACZ, J.: Wstępna charakterystyka technologiczno-typologiczna wczesnobrązowego przemysłu krzemianego z Iwanowic, woj. Kraków. *Archeologia Polski* 21, 1976, s. 85-107.
- KOPACZ, J. - PELISIAK, A.: Rejon pracowniano-osadniczy nad rzeką Krztynią, woj. Częstochowa. *Sprawozdania Archeologiczne* 38, 1986, s. 191-199.
- KOPACZ, J. - PELISIAK, A.: Z badań rejonu pracowniano-osadniczego nad Krztynią, Pradla, woj. Częstochowa, stan. 3 (pracownia krzemieniarska). *Sprawozdania Archeologiczne* 39, 1987, s. 131-154.
- KOPACZ, J. - PELISIAK, A.: Z badań nad wykorzystaniem surowców krzemianych w neolicie Małopolski. *Sprawozdania Archeologiczne*, v tlači.
- KOPACZ, J. - VALDE-NOWAK, P.: Epiznurowy przykarpacki krąg kulturowy w świetle materiałów kamiennych. *Archeologia Polski* 32, 1987, s. 55-92.
- LECH, J.: O rewolucji neolitycznej i krzemieniarstwie. Cz. 1. Wokół metody. *Archeologia Polski* 33, 1988, s. 273-345.
- PATAY, P.: Das kupferzeitliche Gräberfeld von Tiszavalk-Kenderföld. Budapest 1978.
- PELISIAK, A.: Neolityczne i wczesnobrązowe materiały ze stanowiska 1 w Bonowicach, województwo Częstochowskie. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, 33, 1986 a, s. 49-89.
- PELISIAK, A.: Wczesnobrązowe materiały z Wrzasku-Zagłoby, stan. 1, woj. Łódź. *Sprawozdania Archeologiczne* 38, 1986 b, s. 177-189.
- PRÍCHYSTAL, A.: Petroarcheologická charakteristika kamenné štipané industrie. In: Vízdal, J.: Tiszapolgárske pohrebisko vo Veľkých Raškovciach. Košice 1977, s. 124-129.
- SCHILD, R.: Introduction to dynamic Technological Analysis of Chipped Stone Assemblages. In: *Unconventional Archaeology*, Wrocław 1980, s. 57-85.
- SCHILD, R. - KRÓLIK, H. - MARCZAK, M.: Kopalnia krzemienia czekoladowego w Tomaszowie. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1985.

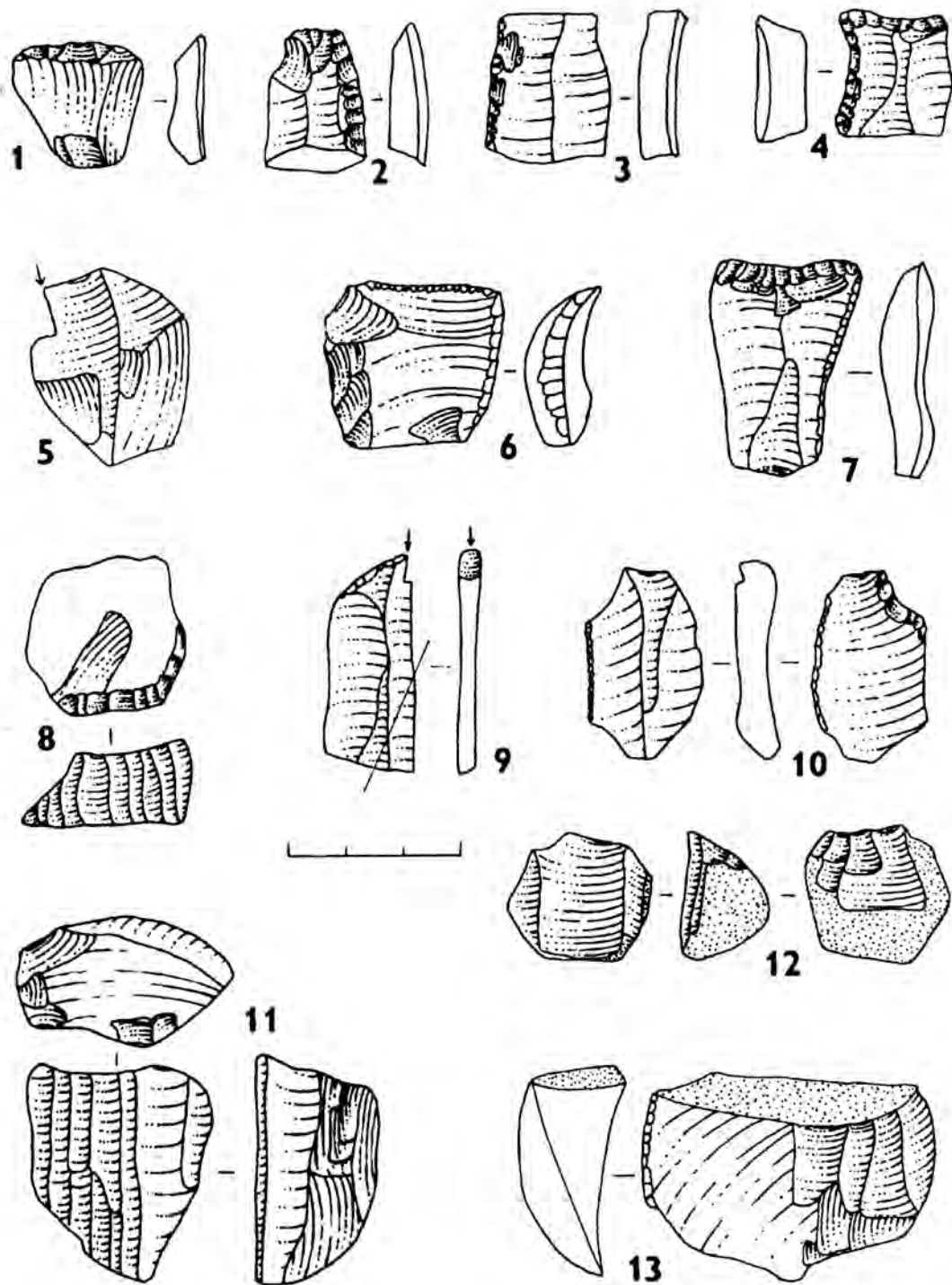
Spaltindustrie der Gruppe Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín aus Hrčel'

LUBOMÍRA KAMINSKÁ - ANDRZEJ PELISIAK

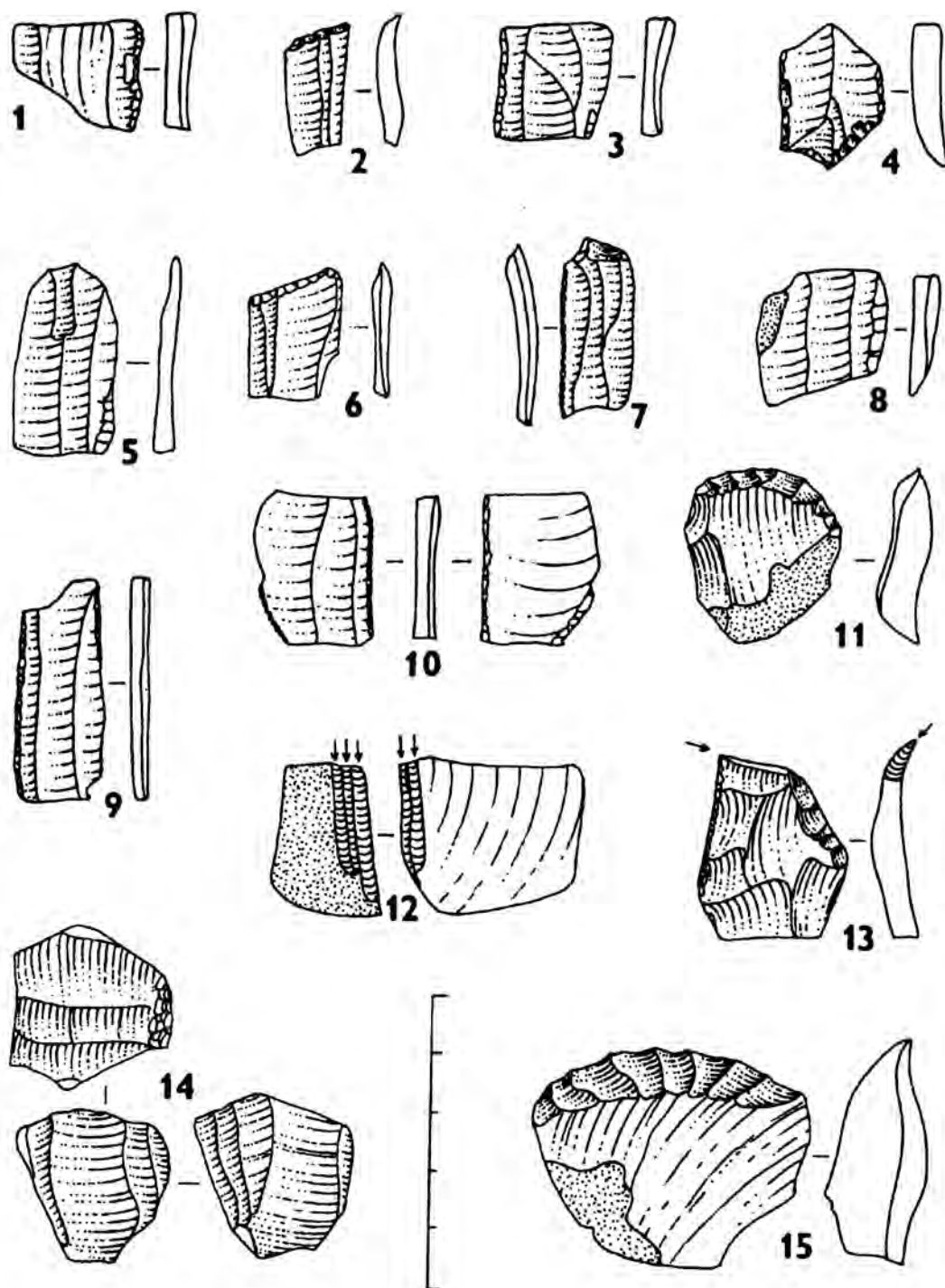
Die Denkmäler der jungneolithischen Gruppe Tiszapolgár-Csöszhalom - Oborín wurden auf der Fundstelle Hrčel', Bez. Trebišov, bei archäologischen Grabungen in den J. 1981, 1982 und 1983 gewonnen. Sie erstreckte sich am Fuß, am Hang und auf dem Gipfel eines südöstlich der Gemeinde liegenden Hügels, der als Lage Nad baňou benannt ist (Abb. 1). Das grundlegende Fundgut bilden Keramik und Silexindustrie.

Näher analysiert wurde eine Kollektion von 540 Stück Spaltindustrie (Abb. 2-9). Der typologische Formen-

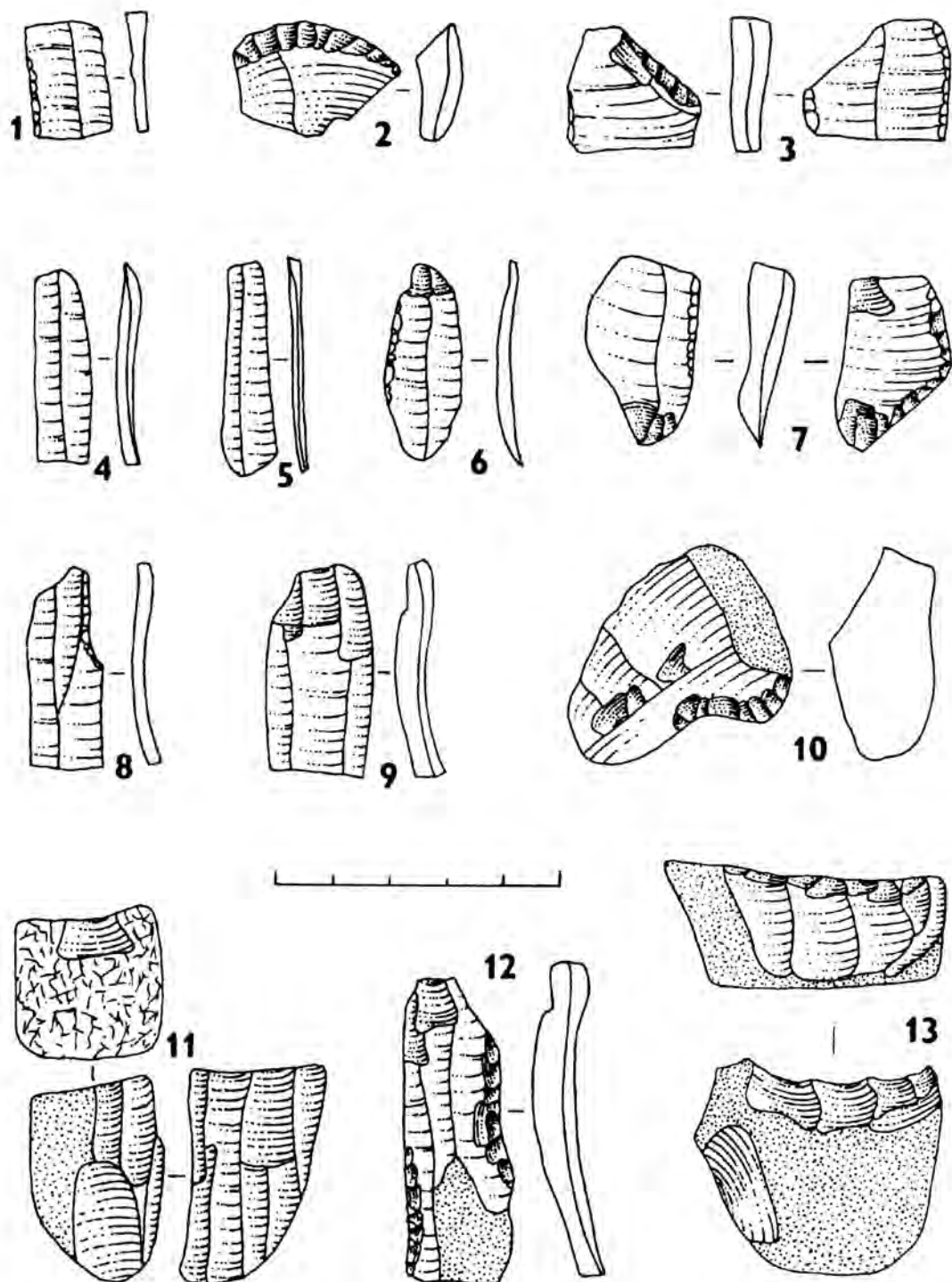
schatz der Werkzeuge (Taf. 3) wie auch die allgemeine Zusammensetzung der untersuchten Industrie (Taf. 2) deuten auf ihre verhältnismäßige Gleichförmigkeit mit dem Übergewicht von Klingen über Kratzer und Stichel. Den Hauptrohstoff für die Herstellung der Industrie bildete Obsidian (Taf. 1) aus den nahen Lagerstätten im Gebirge Zemplínske vrchy, der direkt im Areal der Fundstelle verarbeitet wurde.

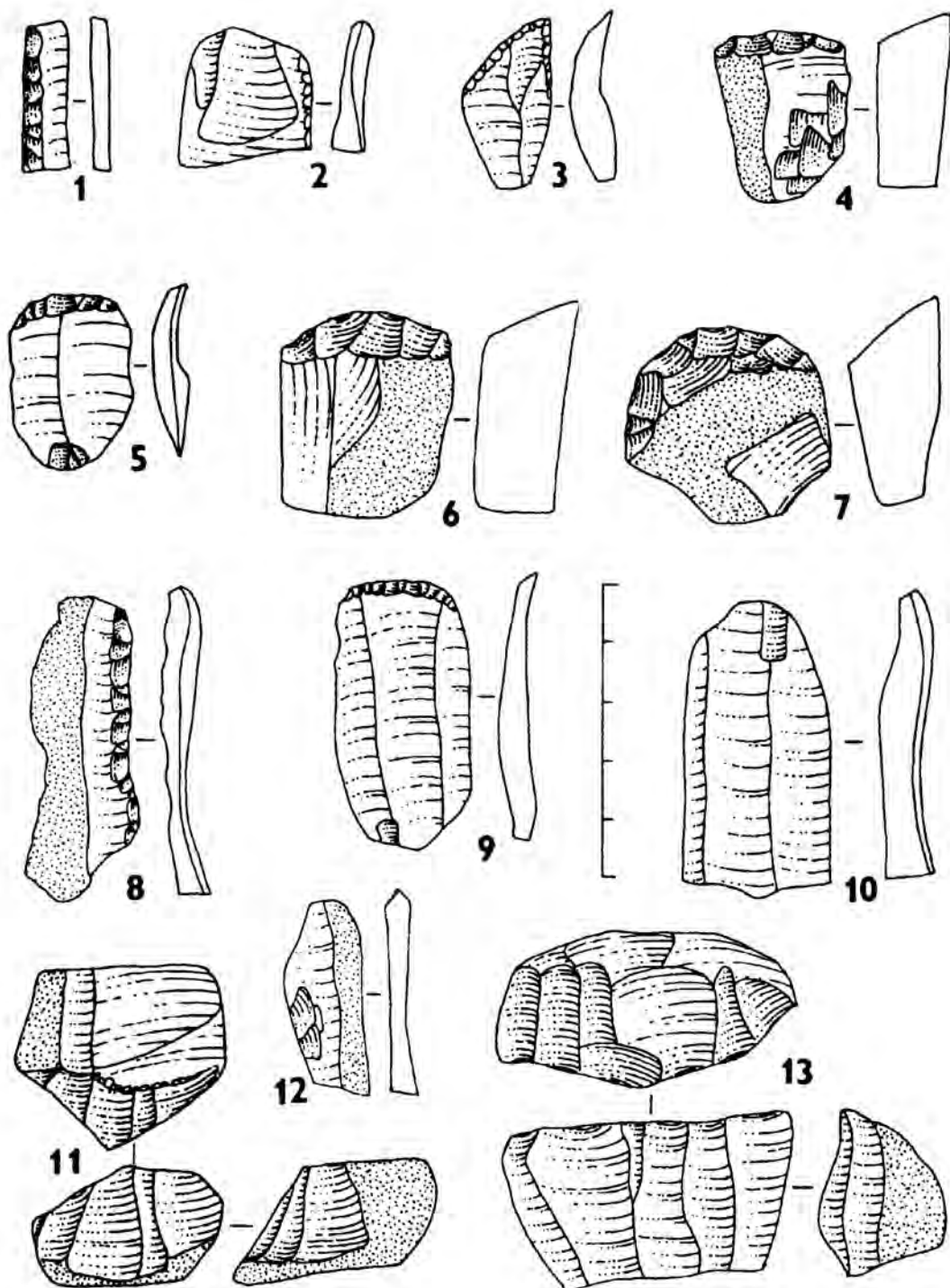
Obr. 2. Hrčel', okr. Trebišov. Výber štiepanej industrie.

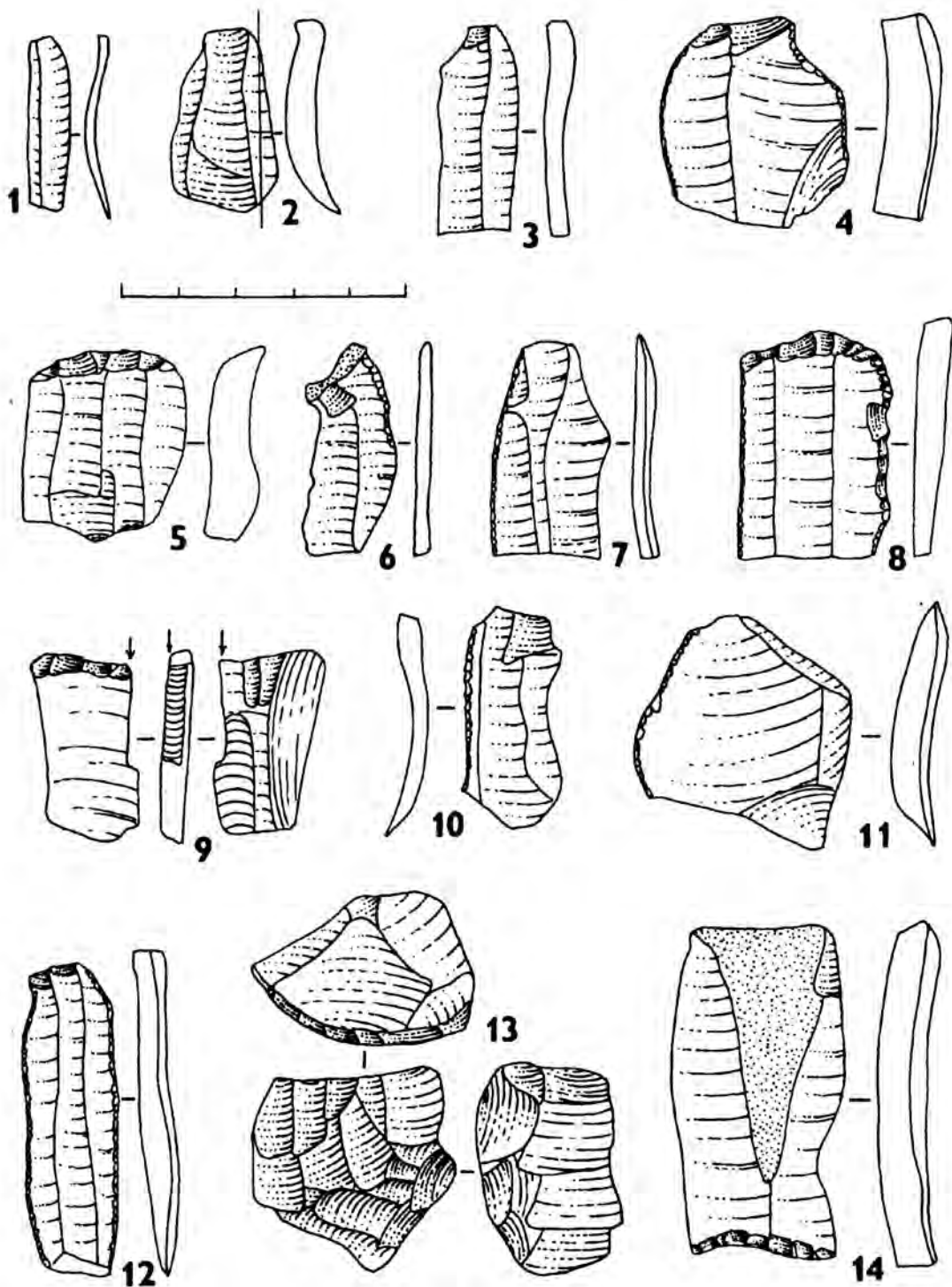
Obr. 3. Hrčel', okr. Trebišov. Výber štiepanej industrie.

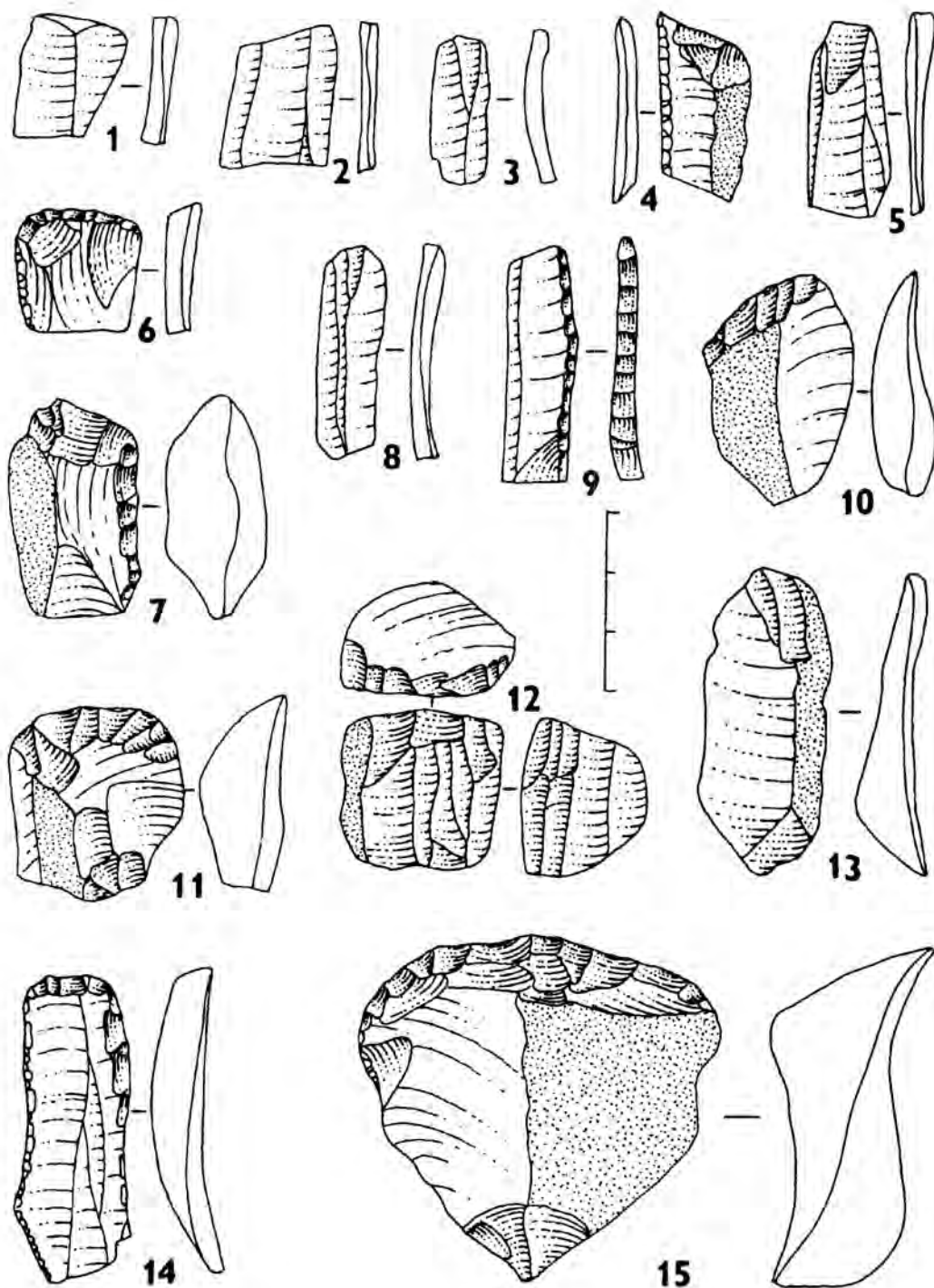
Obr. 4. Hrčel', okr. Trebišov. Výber štiepanej industrie.

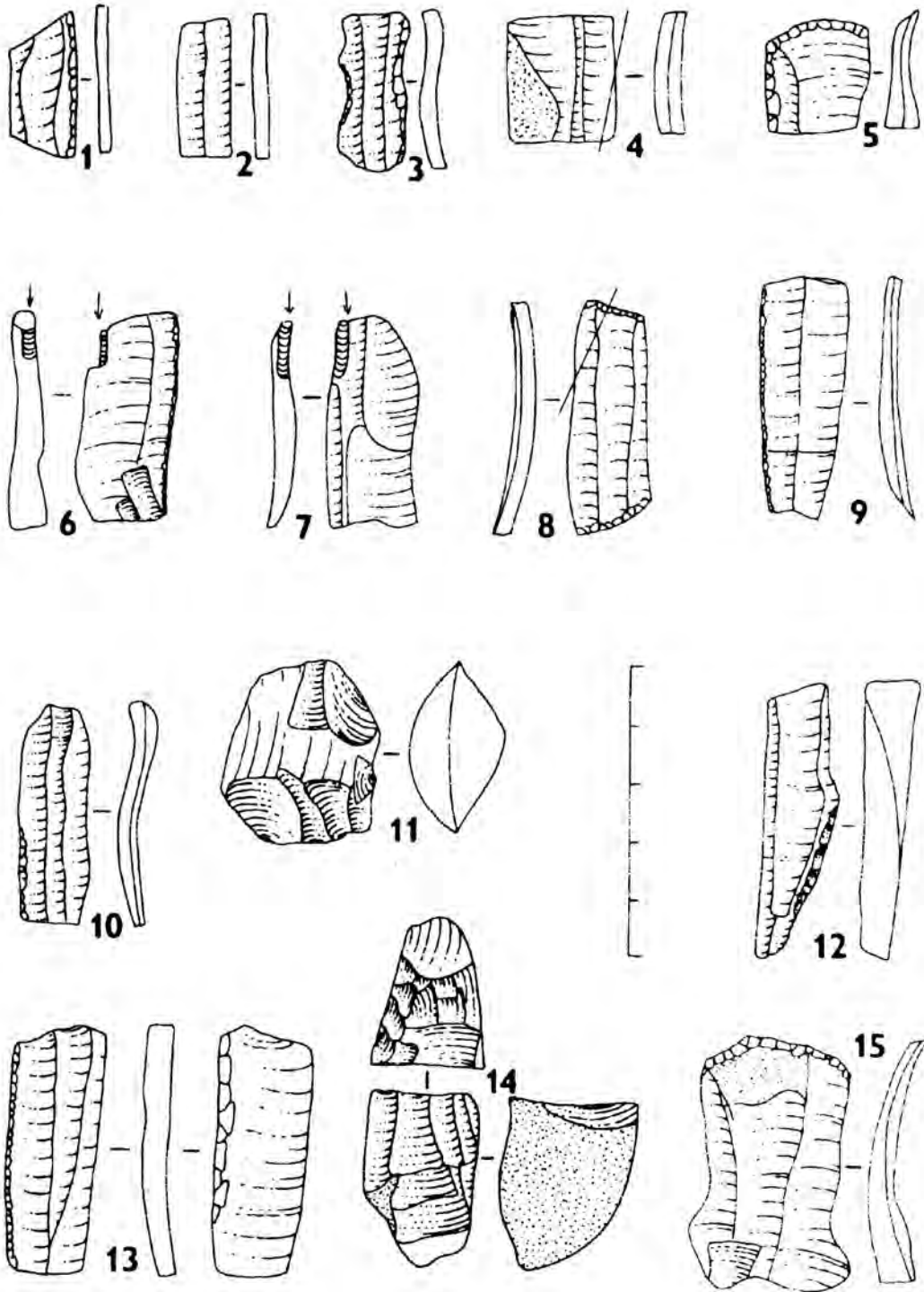
Obr. 5. Hrčel, okr. Trebišov. Výber štiepanej industrie.

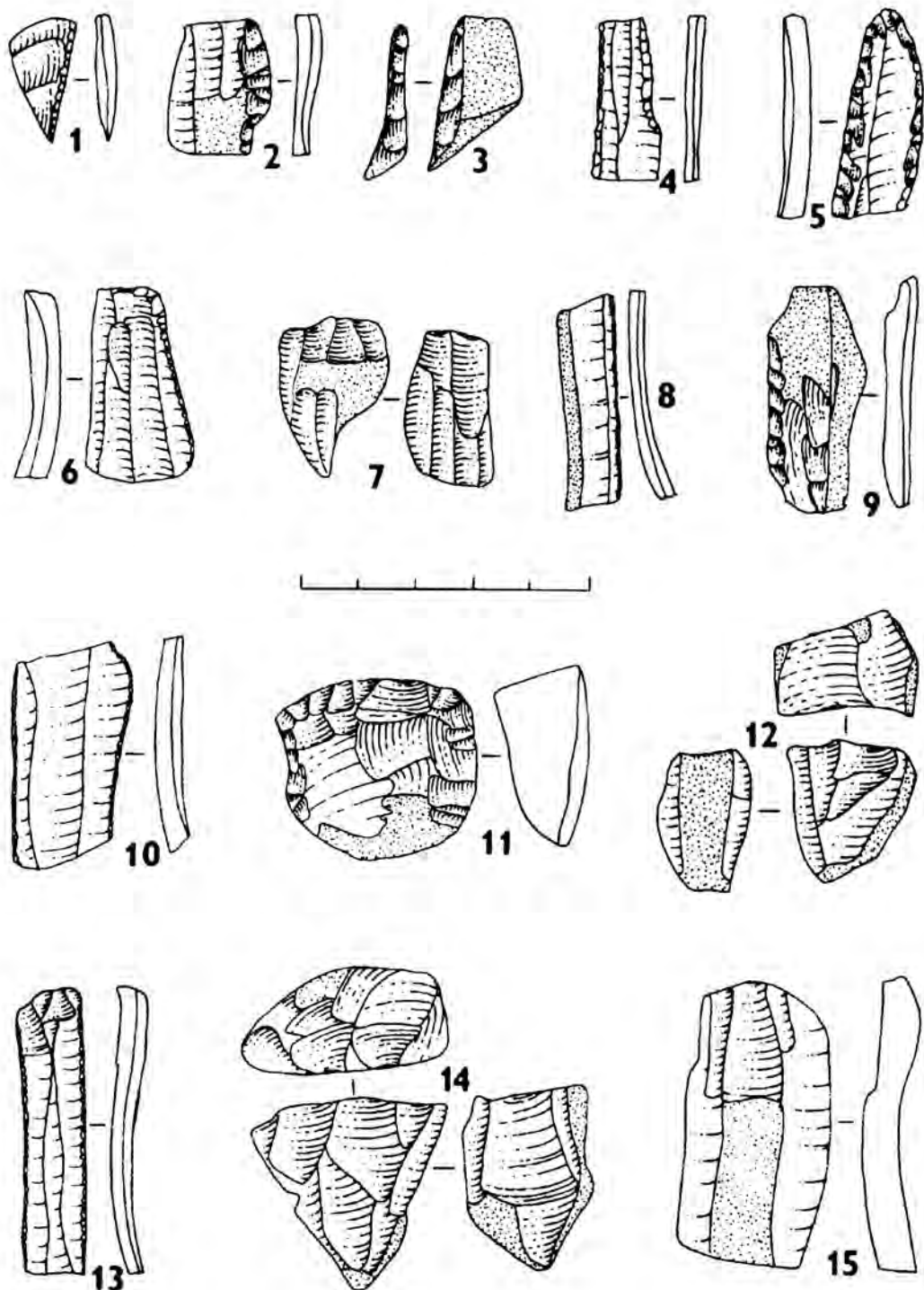
Obr. 6. Hrčel', okr. Trebišov. Výber štiepanej industrie.

Obr. 7. Hráčel, okr. Trebišov. Výber štípanej industrie.

Obr. 8. Hrčef, okr. Trebišov. Výber štiepanej industrie.

Obr. 9. Hřečf. okr. Trebišov. Výber štiepanej industrie.

Neolitická dielňa na výrobu obsidiánovej industrie v Kašove

LADISLAV BÁNESZ *

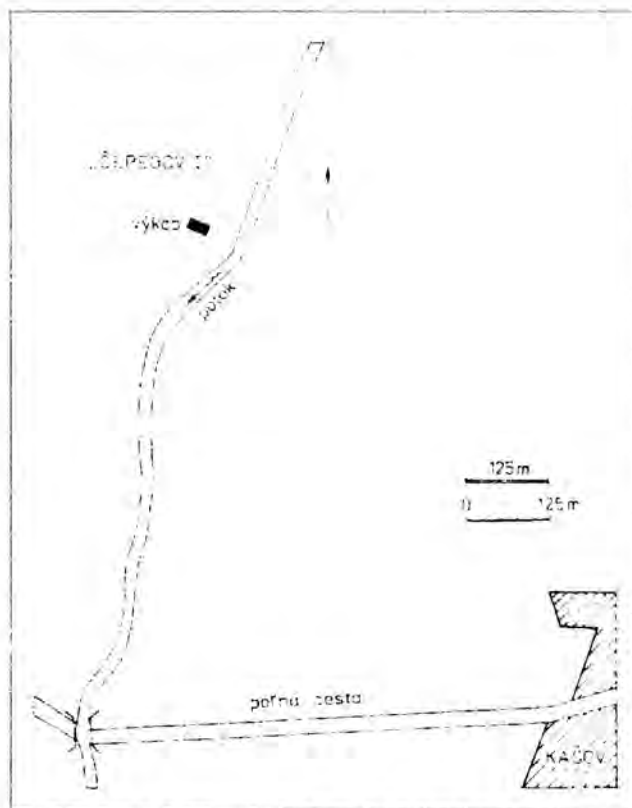
Hromadné nálezy obsidiánových jadier, veľké množstvo povrchovým zberom získaných obsidiánových odštepkov, polovýrobkov i črepov bukovoohorskej kultúry v rokoch 1969-1985 v katastri obce Kašov, okr. Trebišov, vo Východoslovenskom kraji signalizovali prítomnosť neolitickej dielne na výrobu obsidiánovej industrie.

Prvé prieskumy v okolí lokality uskutočnil už Š. Janšák (1935, s. 62 - 67), ktorý uviedol rôzne polohy pravekých nálezov z okolia Kašova. Medzi nimi spomína sídlisko v priestore medzi dvoma úžľabinami, odkiaľ pravdepodobne pochádza aj ním publikované veľké sídiánové jadro (tamže, tab. XLVII, poloha "r" na jeho mape č. 11). Nálezisko sa nachádza 600 m juhozápadne od obce Kašov. Jeho poloha je určená súradnicami Křovákovej sústavy nasledovne: M-34-128-C-b,a; 1:25,000; 51:33 mm. Rozprestiera sa nad južným brehom potôčika, pretekajúcim v smere Z-V. Podľa miestneho názvu sme polohu náleziska i neskoršieho záchranného výskumu označili ako Čepegov I, na rozdiel od polohy Čepegov II, ktorá sa nachádza cca 250 m juhozápadne, a to bezprostredne pod dnešnými vlnicami, neďaleko obecnej studne.

Poloha Čepegov I predstavuje terénnu vyvýšeninu na východnom úbočí Zemplinských vrchov, pod Vysokým vrchom (kóta 433,5 - Magaš h., obr. 1).

Obr. 1

Povrchovými zbermi získali na lokalite v r. 1969, 1979 L. Bánesz, v r. 1971 M. Hatrák a M. Novikmec niekoľko obsidiánových nálezov. K nim patril aj M. Hatrákom nájdený veľký obsidiánový, t. č. nezvestný nukleus. V roku 1983 nazbieral L. Bánesz v mieste záchranného výskumu z roku 1985 väčšie množstvo neolitických obsidiánových artefaktov, medzi nimi aj tri veľké jadrá a zlomok hlineného závažia a črep bukovoohorskej kultúry. Impulz k uskutočneniu záchranného výskumu dali nálezy siedmich dokonalých obsidiánových jadier na tom istom mieste (obr. 6 - 8). Našiel ich Imrich Belej, občan pochádzajúci z Kašova. Ďalšie, v poradí 13. obsidiánové jadro získal roku 1978 A. Ivák z Kašova. Miesto nálezu bolo dodatočne overené. Stotožňuje sa s lokalizáciou predchádzajúcich jadier z priestoru dielne. Nálezisko bolo už predtým ohrozené hlbokou orbou, ktorá vynášala na povrch jednotlivé artefakty. K tomu pribudli melioračné práce, ohrozujúce prípadné ďalšie nálezy. Preto tu Archeologický ústav SAV v Nitre uskutočnil pod vedením

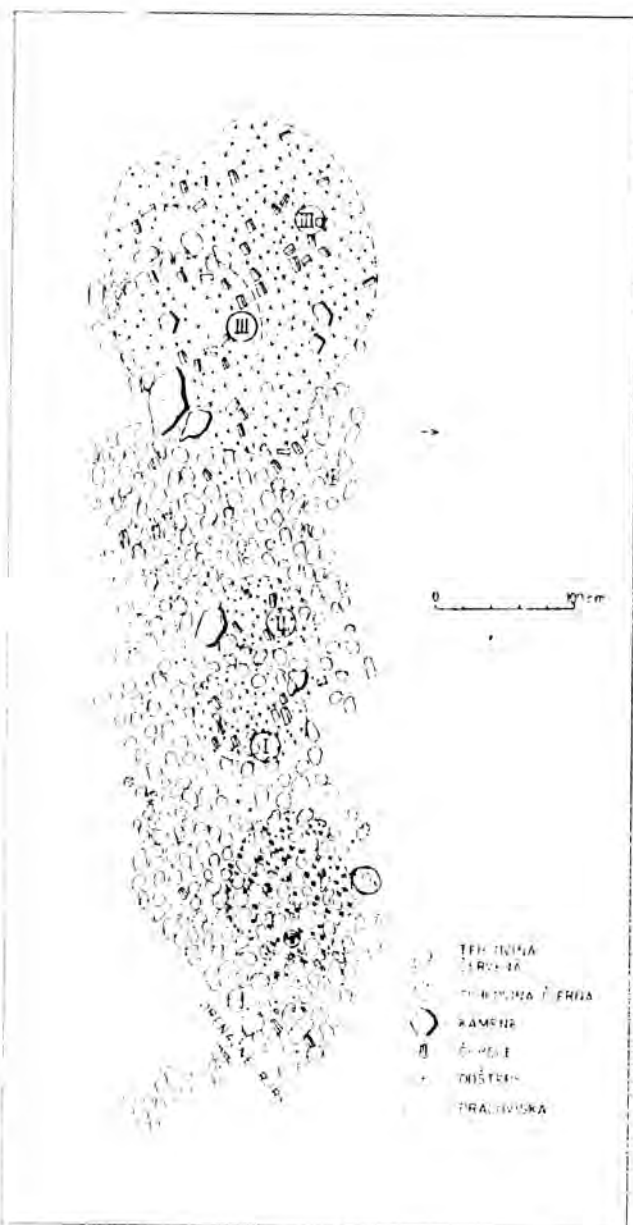
Obr. 1. Kašov, poloha "Čepegov I", okr. Trebišov. Situačný náčrt polohy neolitickej dielne v okolí obce.

L. Bánesza v roku 1985 záchranný výskum, ktorého výsledky predkladáme v našom príspevku (obr. 1).

Výskumná akcia začala vytýčením sondy I na mieste predchádzajúcich nálezov obsidiánových jadier a ďalších artefaktov. Pôvodná 5 x 2 m veľká sonda zachytila iba časť neolitického objektu, siahajúceho za jej hranice, preto sme ju počas odkrývania objektu rozšírili. Zvolili sme metódu plošného odkryvu s ponechávaním kontrolných profilov (obr. 4).

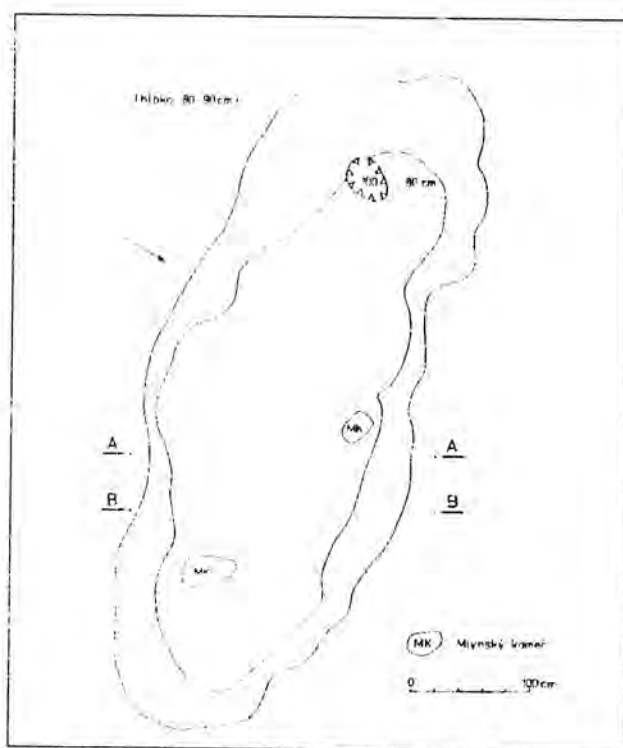
Hlavným oporným bodom zamerania preskúmanej plochy je výrazne viditeľná drenážna šachta vyčnievajúca na lokalite v polohe Čepegov I 1 m nad povrch. Hlavná os preskúmanej plochy (sondy I) bola 10 m JZ smerom od drenážnej šachty. Južný okraj brehu potôčika obtekajúceho lokalitu zo severnej strany bol vzdialený od šachty

* Archeologický ústav SAV, Nitra-hrad.

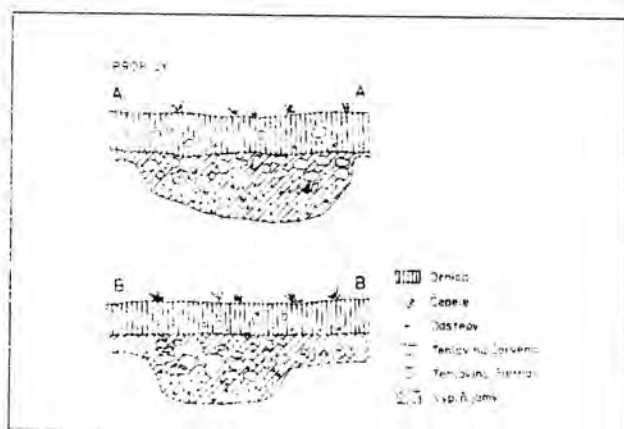

Obr. 2 Kašov. Povrchová časť neolitického dielne s mazanicou a s označením pracovísk.

11 m. okraj svahu brehu a ostrožne je od toku vzdialený na 42 m.

Obr. 3. Kašov. Pôdorys dna neolitického dielne.

Obr. 4. Kašov. Neolitická dielňa, prierezy A, B.

Sonda I odhalila neolitický objekt 1, s nálezmi sústrednými do viacerých nálezových hniezd, horizontálne i vertikálne odkrývaných a dokumentovaných (obr. 2 - 5).

Opis objektov a nálezov

Neolitický objekt 1 bol 700 cm dlhý, priemerne 200 cm široký, povrchová časť pod orniciou v hĺbke 35 - 40 cm. V tejto povrchovej (obr. 2) časti sa obrysy objektu rysovali podľa súvislej vrstvy tehlovočervenej a tmavosivofarbenej mazanice, ktorá pozostávala z malých, max. 20 cm veľkých hrudiek prepálenej hliny. Priemerná šírka sa však zuzovala na 180 cm mazanícovej plochy, takže možno konštatovať, že to bola prakticky pravidelná šírka; iba na juhozápadnom konci rozšírená na 200 cm. Tu bola ukončená oválnou, 250 x 200 cm veľkou jamou, ktorá nebola zakrytá mazanicou. Hrúbka mazanice pod orniciou bola 20 cm, miestami až 25 cm. Kúsky mazanice sa nachádzali aj v ornici. Severovýchodný koniec objektu bol v dĺžke 180 cm poškodený drenážnymi rúrkami. Pri nich sa v dĺžke

100 cm našli v jednom smere roztrúsené kúsky mazanice na ploche do šírky 20 - 30 cm. Predstavujú zrejme vybočenú deštrukciu. Niektoré kúsky mazanice zachovali negatívne stopy po hrubších prútoch. V mazanici bolo veľa obsidiánových čepelí (najmä pri pracovisku III) a odštepov, keramiky bolo menej. Už v mazanícovej časti sa rysovali 4 hniezda obsidiánových nálezov, a to pozdĺž juhozápadnej tretiny objektu v jednej línii.

Na obvodoch i v nálezových koncentráciách - hniezdach boli väčšie kamene, ktoré slúžili ako pracovné podložky (obr. 3). Pod vrstvou mazanice sa čiernosivým a sivým sfarbením rysovala plocha takmer oválnej jamy so zaoblenými okrajmi. Rozmermi zmenšená plocha jamy v hĺbke 60 - 70 cm sa od plochy mazanice zúžila po dĺžke o

10 cm, pričom dosiahla v strede objektu max. šírku 220 cm. Tieto rozmery sa zachovali aj pri pomerne plochom dne v hĺbke 80 - 90 cm. Pri dne na JZ konci bola ďalej do dna prehĺbená 30 x 40 cm veľká oválna jama s plochým dnom, ktorá dosiahla hĺbku 100 cm a bola odo dna v tejto časti o 20 cm hlbšia. Na dne objektu v strednej a severovýchodnej časti boli odkryté pôvodne mlynské kamene, ktoré niesli výrazné stopy druhotného použitia v úlohe pracovných podloží. Celý objekt bol dlhšou osou orientovaný v smere SV - JZ. Hlavné zoskupenia nálezov a jednotlivých hniezd štiepanej industrie sledovali túto základnú os objektu a podľa konečného hodnotenia nálezových okolností vytvárali komplex 4 - 5 samostatných pracovísk na výrobu neolitického kamennej industrie, z obsidiánovej suroviny. Sled týchto pracovísk a ich nálezový obsah uvádzame v nasledujúcom vertikálnom i horizontálnom rozbere materiálov jednotlivých výrobných plôch (obr. 5), resp. pracovísk. Objekt považujeme za dielňu obsidiánovej industrie.

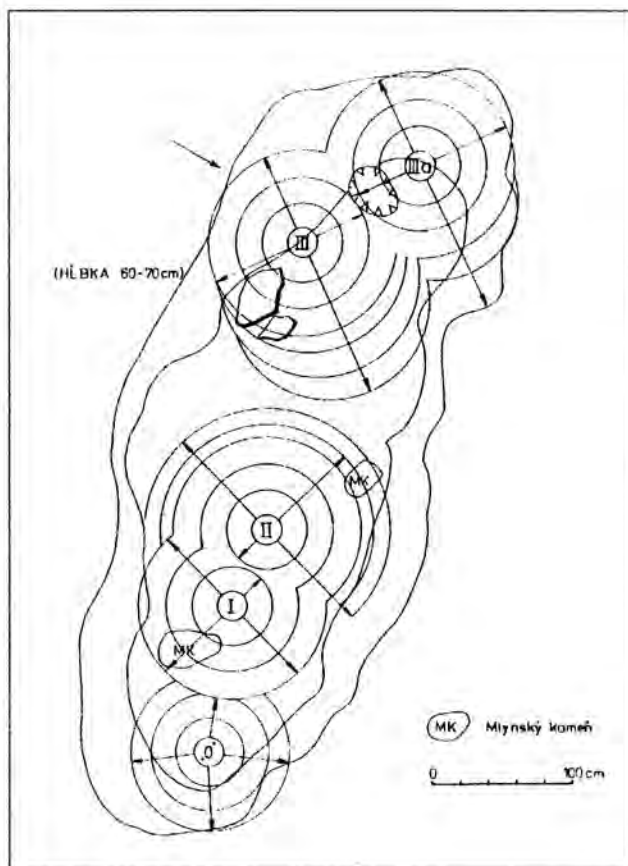
Priestorová skladba nálezov pracovísk.

Nad celým objektom 1 medzi orniciou a mazanicou sa v hĺbke 25 - 35 cm našlo 75 nálezov štiepanej kamennej industrie, ktoré zrejme patrili k dielni, ale nemožno ich zaradiť k nálezovému inventáru ani jedného z pracovísk, pretože patria k nálezom porušeným orbou. Nebola medzi nimi ani jediná celá čepeľ. Z deviatich, v profile zakrivených zlomkov čepeľí bola len jedna terminálna časť dvojplôšnej čepele veľkosti 3 x 1 cm, 5 stredných častí čepeľí dvoj i viacplôšných (4 x 2 cm veľkých) a 4 bazálne časti čepeľí 2,3 - 4 cm dlhé so šírkou 1,3 - 2,3 cm. Z nástrojov možno uviesť 2,8 x 2 cm veľké škrabadlo z limnokvarcitu, klinové rydlo 3 x 1,3 cm veľké a 7 čepeľí s retušou, medzi nimi 2 čepele so súvislou retušou na ľavej, resp. pravej hrane, 2 čepele s čiastočne retušovanou pravou hranou, 2 čepele so spodnou retušou a 1 čepeľ so striedavo retušovanou spodnou i hornou stranou.

Z ostatných nálezov tu bola obsidiánová hľuza 6 x 3 cm veľká, jedno drobné jadierko (4 x 4 cm), zvyšok jadra a 2 odštepky z bazálnej časti jednozákladňových jadier. K výrobným odpadkom patrí 16 odštepov bez kôry, 9 odštepov s kôrou, 23 odštepov s čiastočne zachovalou kôrou a 3 čepeľovité odštepky.

Pracovisko "O"

Pracovisko "O" zaberá priestor vo východnej časti objektu 1 medzi východným okrajom dielne a medzi pracoviskom I v metroch O-2. Aj keď tu nejde o výrazné zoskupenie s jednoznačným centrom nahromadenia obsidiánov, počet nálezov v tomto úseku úzkeho priestranstva, spolu s charakterom a skladbou nájdených predmetov jednoznačne nasvedčuje, že tiež ide o pracovisko na výrobu obsidiánových artefaktov. Nálezy spočívali v rovnakých hĺbkach ako pri ostatných pracoviskách od mazanice až po dno objektu, pričom boli sústredené najmä v jeho spodnej časti. Do tohoto pracoviska označeného "O" patrí 446 nálezov, z ktorých sme 105 odkryli v hĺbkovom rozpätí 40 - 80 cm. Ďalších 341 nálezov bolo v spodnej časti objektu (80 cm - dno)

Obr. 5. Kašov. Schéma rozptylu obsidiánových nálezov v dielni na pracoviskách 0 - IIIa.

Z hĺbkového rozpätia 45 - 80 cm zo 105 nálezov boli len 3 celé čepele. Jedna bola pokrytá kôrou (4 x 2 cm) a 2 mali prirodzené boky (4 x 1,7 a 4 x 2,5 cm) s kôrou. Viaceré mali hrebene s prepážkami odštepových plôch. Z 31 zlomkov čepeľí 4 patrili terminálnym, 13 stredným a 14 bazálnym častiam čepeľí. Všetky boli v profile zakrivené; 11 so stredovým hrebeňom (trojuholníkového prierezu), ostatné mali viaceré plochy s dvoma až tromi hrebeňmi. Ich rozmery sa pohybovali v rozmedzí 3 - 6 cm, ale nechýbali ani krátke, maximálne 2 cm dlhé zlomky. Z nástrojov vyniká jedno klinové rydlo o rozmeroch 2,3 x 1,9 cm a 10 retušovaných čepeľí, resp. ich zlomkov. Súvislú retuš možno sledovať iba na hranách jednej čepele. Na oboch stranách mala jedna čepeľ čiastočnú retuš, 4 majú čiastočnú retuš na pravej hrane. Tri ďalšie čepele mali retuš zo spodnej strany a vyskytol sa i zlomok čepele s vrubovitou retušou na pravej hrane. Jadrá tu neboli, len jeden odštep z bazálnej hrany jadra. Z výrobných odpadkov sa našla jedna rydlová trieska a čepeľ z boku jadra so stredovým obojstranným otlkom. Okrem nich tu bolo 27 amorfných odštepov bez kôry, 8 odštepov s povrchovou kôrou, 16 odštepov s čiastočne zachovalou kôrou a 5 čepeľovitých úštepov.

Nálezy zo spodnej časti pracoviska "O" boli oveľa početnejšie (446 ks). Celé čepele zastupovali aj tu iba 3 zakrivené čepele s prirodzeným bokom (1 ks) a čiastočnou povrchovou kôrou (2 ks). Boli dvoj- a trojplôšné, malých (4 - 5 cm) rozmerov. Medzi terminálnymi časťami čepeľí (9 ks), 3 mali prirodzený bok, 2 čiastočnú povrchovú kôru a 4 boli bez kôry. Päť z nich nepresahovali dĺžku troch cm, aj dĺžka ostatných sa pohybovala v roz-

medzi 4 - 5 cm. Stredné časti čepelí (24 ks) boli s výnimkou dvoch drobných čepelí tiež všetky so zakriveným profilom. Ich dĺžka nepresahovala 4 cm a neprekročuje obvyklý rozmer kosákových súčiastok. V ôsmich prípadoch išlo o dvojplošné čepele so stredovým hrebeňom, ostatné boli troj a viacplošné s dvoma a troma prepážkami. Bazálne časti čepelí boli podstatne početnejšie (55 ks) ako zlomky terminálnych a stredných častí čepelí a ich rozmery sa presúvali do väčších (3 - 6 cm) dĺžok. I v tomto prípade šlo výlučne o zakrivené čepele, ktoré v 22 prípadoch mali jeden stredový hrebeň, kým ostatné patrili k viacplošným častiam základných zlomkov čepelí.

Z retušovaných čepelí v počte 25 ks sa našli väčšinou od 3 do 6 cm. Pokiaľ sa dá určiť zo zlomkov čepelí, tie mali súvislú retuš na oboch hranách (1 ks) alebo na pravej (6 ks) i ľavej (1 ks) hrane. Zo 14 čepelí s čiastočnou retušou sa v troch prípadoch vyskytla čiastočná retuš na oboch hranách, v siedmich na pravej a v jednom na ľavej hrane. V jednom prípade sa uplatnila spodná retuš na oboch hranách malého (3 x 1,3 cm) zlomku čepele a v dvoch prípadoch mali čepele striedavú retuš na jednej hornej i spodnej hrane.

Z nástrojov vystupovali klinové rydlá na bokoch zlomených čepelí, medzi nimi aj pazúrikové dvojité rydlo o rozmeroch 5 x 2 cm. Dve rydlové triesky iba dokresľujú túto kategóriu nástrojov, ktoré boli vyrobené na mieste v rámci bežnej potreby. Z výrobnjej sféry si zasluhuje pozornosť čepel' z boku jadra s jednosmerným a 2 čepele s obojsmerným stredovým otľčením, ďalej 1 odštep zo stredovej časti jadra, 4 odštepky z bázy jadra, 1 odštep z upravenej odštepovej bázy jadra, 1 odštep z hlavy jadra a z drobných jednozákľadových jadriek s negatívnymi krátkych čepel'ovitých úštepov a odštepov. Patrí k nim aj malá obsidiánová hľuza (40 x 25 mm). Výrobný charakter tejto časti objektu 1 predstavuje a potvrdzuje aj 83 odštepov rôznej veľkosti, 41 odštepov s pôvodnou kôrou, 63 odštepov s čiastočnou kôrou obsidiánovej suroviny a 12 čepel'ovitých úštepov. Pomer odštepov s kôrou pri výrobnom procese bol v logickej relácii s odštepmi bez kôry a plne odráža ich vzájomný vzťah pri výrobnom procese.

Pracovisko I

Sústredenie 420 nálezov štiepanej industrie vo východnej tretine objektu 1 naznačuje prítomnosť ďalšieho pracoviska na výrobu obsidiánových artefaktov v okolí dvoch kamenných pracovných podloží k štiepaniu obsidiánovej industrie. Jedna z nich slúžila pôvodne ako mlynský kameň (pozri opis v ďalšej časti tejto štúdie). Väčšina nálezov (262 ks) bola v hĺbke 35 - 40 cm, na úrovni súvislej vrstvy mazanice, ostatné sa nachádzali vo výplni jamy (116 ks) pod mazanicom v hĺbke 50 - 75 cm a pri dne (42 ks) objektu 1 v hĺbke 80 - 90 cm.

Nálezy z mazanice (35 - 40 cm) mali podobnú skladbu ako pri pracovisku "O". Celé kusy čepelí (4) boli vzácné a po jednom ich zastupujú krátka ílovcová a obsidiánová zakrivená čepel' bez kôry; ďalšie 2 čepele 4 - 5 cm dlhé mali prirodzený bok, resp. čiastočnú kôru. Z terminálnych častí čepelí (4 ks) sa našiel drobný (2 x 1,7 cm) exemplár z rádiolaritu s dvomi prepážkami a 2 krátke obsidiánové vrcholce dvojplošných čepelí. Stredné časti čepelí (19 ks) mali v troch prípadoch prirodzené boky s

kôrou, ostatné, všetky zakrivené, boli viacplošné bez povrchovej kôry. Ich dĺžky neprekročili 4 - 6 cm, pričom ich hlavné rozmery (3 - 4 cm) naznačujú (11 ks) ich uplatnenie v podobe kosákových kamienkov-súčiastok. Malé zlomky (3 ks) týchto predmetov do dvojcentimetrovej dĺžky tento predpoklad len potvrdzujú. Bazálne časti čepelí (19 ks) sa svojimi typickými úderovými hrboľmi (bulbus) svedčia jednoznačne o ich získaní z jednozákľadňových, podstavou jednosmerných ihlancovitých jadriek. Veľkosť týchto predmetov sa pohybovala najmä v rozmedzí 3 - 6 cm, pričom len malá časť mala prirodzený bok (2 ks) alebo čiastočnú kôru (8 ks). Ostatné bázy čepelí nemali povrchovú kôru, boli dvoj (5 ks) - i viacplošné (11 ks). Okrem krátkej bázy pazúrikovej čepele všetky sú obsidiány.

Z retušovaných čepelí, väčšinou zlomkov, sa súvislá retuš na pravej či ľavej hrane vyskytla iba vo dvoch prípadoch (4 - 5 cm). Čiastočnou retušou bol opatrený po oboch stranách 4 x 2 cm veľký zlomok čepele; vo dvoch prípadoch boli čiastočne retušované na pravej a v jednom prípade na ľavej hrane. Spodná ľavá hrana niesla stopy retuše na dvoch krátkych zlomkoch čepelí (2 - 4 cm). Vrubovitá retuš sa po jednom prípade uplatnila na pravej i ľavej hrane zlomkov čepelí 3 - 6 cm dlhých a na jednej čepelí (6 x 2,3 cm) boli obe strany striedavo retušované.

Z hotových nástrojov sa našli iba 3 obsidiánové klinové rydlá na zlomených čepeliach dlhých 3 - 4 cm. Výrobné odpady reprezentovali 2 čepel'ovité úštepky z boku jadra s jednostranne otľčeným hrebeňom, 2 odštepky z bazálnej časti jadra, 2 odštepky zo základní jadriek a jeden odštep z hlavice jadra. Okrem dvoch zvyškov obsidiánových jadriek patrí k výrobným odpadkom 67 odštepov rôznej veľkosti (65 z obsidiánu a 2 z inej suroviny) bez kôry, 51 obsidiánových odštepov s kôrou, 49 odštepov s čiastočne zachovalou kôrou obsidiánovej suroviny a 20 čepel'ovitých úštepov.

Vo výplni jamy pod mazanicom v hĺbke 50 - 75 cm sa našlo 116 nálezov, ktoré s výnimkou jedného rohovca a dvoch ílovcov boli z obsidiánov. Pomerné veľký počet zlomkov čepelí (33 ks) naznačuje spolu s nálezmi, odkrytými v mazanici ich použitie v podobe kosákových súčiastok. Celých čepelí bolo preto i v tejto hĺbke málo. I tie mali malé rozmery (4 - 6 cm) a netvorili časť alebo súčasť finálnych produktov. Terminálne časti čepelí (5 ks) mali krátke (2 - 4 cm dlhé) rozmery s čiastočnou kôrou (2 ks) i bez kôry (3 ks), väčšinou viacplošné (4 ks). Stredné časti čepelí (11 ks) sa pohybovali v rozpätí 3 - 5 cm a boli skoro všetky (10 ks) viacplošné. Bazálne časti čepelí (17 ks, z nich 1 rohovec) boli podstatne dlhšie (4 - 6 cm) a to dvoj (5 ks) a viacplošné (12 ks) pri maximálnej dĺžke nad 8 cm. Retušované čepele (6 ks) sú zastúpené zlomkami s čiastočnou retušou na oboch hranách dvomi exemplármi a jednou čepel'ou s čiastočne retušovanou ľavou hranou. Spodnou retušou bol opatrený na pravej hrane ďalší zlomok čepele a vo dvoch prípadoch sa vyskytli 4 a 6 cm dlhé čepele so striedavou retušou na oboch stranách. Ďalšie nástroje tu neboli. Z výrobných odpadkov sa pod mazanicom našlo jedno drobné jadierko, zvyšok obsidiánového jadra, 32 odštepov bez kôry (z nich 1 ílovec), 4 odštepky s kôrou, 28 odštepov s čiastočne zachovalou kôrou a 7 čepel'ovitých odštepov (1 ílovec, ostatné obsidiány).

Na dne objektu v hĺbke 80 - 90 cm sa našlo iba 42 nálezov (obsidiány a 2 flovce), medzi nimi 6 malých stredných, 8 bazálnych častí čepelí bez retuše, 1 zlomok čepele so súvislou retušou na ľavej hrane, krátky zlomok čepele s čiastočnou retušou na pravej hrane, ďalej 2 zvyšky malých jadier, 1 obsidiánová hľuza, 12 odštepov bez kôry, 2 odštepky s kôrou, 6 odštepov s čiastočne zachovalou kôrou a 3 čepeľovité úštepky.

Pracovisko II

Toto pracovisko sa nachádzalo v strednej časti objektu 1. Nálezky sa sústreďovali v blízkosti veľkej kamennej "nákovy", ktorá sa rysovala už v hornej časti objektu a pôvodne mlynskeho kameňa, ležiaceho pri dne, ktorý bol podobne ako na pracovisku I druhotne použitý za "nákovu". Na rozdiel od ostatných pracovní tu bolo najmenej nálezov (232 ks), ktoré sa nachádzali v mazanici (35 - 40 cm), vo výplni jamy v hĺbke 50 - 75 cm a pri dne objektu 1 (80 - 85 cm, obr. 4).

V hornej časti objektu sa v mazanici našlo 93 obsidiánov, z ktorých 19 predstavuje zlomky čepelí malých rozmerov. K nim patria 3 - 4 cm dlhé stredné časti čepelí (8 ks) viacplošných. Tri z nich mali čiastočnú kôru, ostatné boli bez nej. Z 11 kusov bazálnych častí čepelí len 2 boli bez kôry, ostatné mali prirodzené boky (2 ks), resp. čiastočne zachovalú kôru (7 ks). Niektoré zlomky čepelí mali súvislú retuš na oboch hranách (1 ks) alebo na pravej hrane (1 ks). Pravú hranu mali čiastočnou retušou opatrenú 3 krátke zlomky a v troch prípadoch sa vyskytla striedavá retuš na oboch hranách drobných (1 - 3 cm) zlomkoch čepelí. Iné nástroje na tomto pracovisku neboli. K výrobným odpadkom patrí jedna čepeľ z boku jadra s otlčeným hrebeňom, 26 odštepov bez kôry, 5 odštepov s kôrou, 29 odštepov s čiastočným kortexom a 5 čepeľovitých úštepov.

Vo výplni jamy v hĺbke 50 - 75 cm bolo 122 nálezov. Terminálne časti čepelí (7 ks) mali rozmery do dĺžky 2 - 3 cm, pričom vo dvoch prípadoch sa našli len vrcholce čepelí, a to s kôrou i bez nej. V jednom prípade išlo o terminálnu časť s prirodzeným bokom, ďalšie 4 dvoj a viacplošné nemali povrchovú kôru. Stredné časti čepelí (12 ks) mali tiež malé rozmery (3 - 4 cm, výnimočne do 6 cm) väčšinou boli bez kôry, dvoj i viacplošné. Z 15 ks spodných častí čepelí sa zachovali len bázy do dvoch cm, v štyroch exemplároch väčších s jedným stredovým hrebeňom. Vo viacerých prípadoch (6 ks) ich dĺžka dosahovala 6 - 7 cm. Dve celé čepele s prirodzeným bokom boli 6 cm dlhé a jedna čepeľ s čiastočnou kôrou patrí svojimi rozmermi 88 x 51 mm k najdlhším celým exemplárom. Medzi retušovanými čepelami (7 ks) bola na pravej hrane opatrená súvislou retušou jedna (80 x 30 mm veľká) a menší (40 x 15 mm) zlomok čepele. Čiastočná retuš sa uplatnila na troch krátkych zlomkoch čepelí, vrubovitá na pravej hrane 8 cm dlhej širšej čepele, v jednom prípade bola 6 cm dlhá čepeľ striedavo retušovaná na oboch stranách. Iné nástroje neboli ani v tejto hĺbke. Z výrobných odpadkov sa našli 2 rydlivé triesky, odštepky z bazálnej hrany jadra, zvyšok obsidiánového malého jadra, malá hľuza a jedno počiatkové jadro. Tieto nálezky dopĺňa 26 odštepov bez kôry, 11 s kôrou, 34 s čiastočnou kôrou a 1 čepeľovitý odštep.

Pri spodku jamy v hĺbke 80 - 85 cm zo 17 nálezov 10 predstavuje čepele, z ktorých 2 boli celé s prírodnou kôrou, 3 stredné časti bez kôry, 2 bazálne časti s kôrou a 3 boli opatrené (súvislou a striedavou) retušou. Ostatné nálezky patria k odštepkom.

Pracovisko III

Na západnom konci objektu 1 sa čiastočne prelínajú "hranice" výskytu štiepaných predmetov v blízkosti piatich pracovných podložiek slúžiacich k štiepaniu nástrojov a čepelí. Tieto plochy s bohatým výskytom neolitickéj štiepanej industrie boli počas výskumu označené ako pracoviská III - III-a, pričom sa nálezky mohli v priebehu výskumu sledovať v rôznych pásmach zoskupenia s odlišným počtom nálezov v jednotlivých hĺbkach i priestorovo. Hranice týchto dvoch pracovísk neboli, podobne ako pri ostatných pracoviskách, ostro vymedzené, ba navzájom splyvali najmä v povrchovej časti, o čom svedčí aj ich pôvodné označenie za pracovisko III. Dá sa predpokladať, že toto pracovisko bolo pri intenzívnej aktivite rozšírené o časť III a, kde sa mohla presunúť výrobná činnosť (obr. 5).

Na pracovisku III sa z počtu 1243 nálezov našlo 241 kusov v hĺbke 35 - 40 cm, v mazanici. Terminálne časti (5 ks) čepelí mali čiastočnú kôru (3 ks), vo dvoch prípadoch boli bez kôry. Mali krátke (3 - 5 cm) rozmery s viacerými plochami. Stredné časti boli ešte kratšie (2 - 3 cm) a len v jednom prípade sa našla dĺžka 6 cm. Medzi 17 bazálnych častí čepelí patria 2 veľmi krátke (do 2 cm), 5 o dĺžke medzi 2 - 3 cm, 5 medzi 3 - 4 cm, a iba jedna dosiahla výše 8 cm. Šesť z nich malo zachovaný prirodzený bok alebo čiastočnú povrchovú kôru. Zlomky bez kortexu boli v profile v štyroch prípadoch rovné, všetky viacplošné, ostatné boli zakrivené. Celé kusy čepelí (2 ks) sú malých (3 - 4 cm) rozmerov, s prirodzeným bokom. Z 19 retušovaných čepelí a ich zlomkov sa súvislá retuš uplatnila vo dvoch prípadoch na pravej hrane 4 - 5 cm veľkých zlomkov. Po oboch hranách prebiehala čiastočná retuš na jednej čepeľi, po pravej hrane na piatich a v jednom prípade na ľavej hrane. Dosahovali väčšinou dĺžku 4 - 8 cm. Vrubovite boli retušované na pravej hrane 3 čepele, jedna na ľavej hrane a na oboch stranách 2 exempláre. Ostatné nástroje predstavujú 3 rydlá a 2 čepele so šikmo retušovaným bokom. Z výrobných odpadkov tu bola jedna čepeľ z boku jadra s jednostranne otlčeným hrebeňom, 3 odštepky zo strednej a 2 z bazálnych častí jadier, jeden odštep z hrany jadra, 7 drobných jednozákladňových jadier a počiatkové jadro. Tieto nálezky dopĺňa v tomto hĺbkovom rozmedzí 80 odštepov, 25 odštepov s kôrou, 55 odštepov s čiastočnou kôrou a 11 čepeľovitých úštepov.

Z polohy nálezov a ich skladby (hĺbka 40 - 50 cm) v spodnej časti mazanice možno usudzovať na akési samostatné umiestnenie, prípadne uskladnenie 103 nálezov, väčšinou čepelí a ich zlomkov. V tomto pásme nálezového horizontu chýbali typické odštepky a celý odpadkový materiál. Ležali o niečo hlbšie, tesne pod mazanicou. Z uvedených 103 nálezov v spodnej časti mazanice bolo 12 terminálnych, 23 stredných a 37 bazálnych častí čepelí. Dĺžka terminálnych častí čepelí sa pohybovala v rozmedzí 2 - 3 cm (4 ks), 3 - 4 cm (3 ks), 4 - 6 cm (4 ks) a v jednom prípade nad 6 cm. Všetky boli zakrivené, pričom

jedna z nich mala povrchovú kôru, 2 prirodzený bok, 5 čiastočnú kôru a 4 boli bez kôry. Medzi strednými časťami čepelí bolo 5 drobných do 2 cm (bez kôry), 10 malo rozmery 2 - 3 cm (9 bez kôry), 5 z nich dosahovalo 3 - 4 cm (4 bez kôry), 2 boli 4 - 6 cm dlhé a vyskytol sa aj jeden zlomok nad 6 cm. Podstatne dlhšie boli bazálne časti čepelí, ktoré (28 ks) prevýšili 4 až 6 cm, ba dosiahli v jednom prípade aj vyše 8 a v jednom 10 cm. Ostatné boli dlhé 2 - 3 cm (3 ks), 3 - 4 cm (4 ks) a vzácné do 2 cm (2 ks). Kôru malo 12 ks spodných častí čepelí, ostatné nemali kortex.

Celé čepele boli mimoriadne veľké (4 ks). Všetky mali povrchovú kôru, pričom 2 z nich dosahovali 6 - 8 cm, ďalšie 2 presahovali 10 cm a patrili tak k najdlhším čepeľiam na lokalite vôbec. Pomerne hojné boli retušované čepele a ich zlomky (21 ks). Spôsob ich retuše bol nasledovný: súvislá retuš na oboch hranách pri dĺžke 5 - 7 cm; 3 ks, súvislá retuš na pravej hrane 2 ks (veľkosť 4 - 7 cm), súvislá retuš na ľavej hrane 2 ks (veľkosť 3 - 5 cm). Čiastočne bola na oboch hranách retušovaná jedna 4 cm dlhá čepeľ, 4 mali čiastočne retušovanú pravú hranu (3 - 7 cm dlhé), 2 hranu ľavú (6 - 7 cm). Spodnú retušou bola na oboch hranách opatrená 3 cm dlhá čepeľ. Dve čepele dlhé 6 - 8 cm mali vrubovitú retuš na pravej či ľavej hrane a jedna kratšia na oboch stranách. Striedavo bola retušovaná na jednej čepeli pravá hrana a v dvoch prípadoch obe strany na čepeliach dlhých 5 - 8 cm.

Z hotových výrobkov sa vyskytol 3 - 4 cm veľký rádiolaritový kosákový kamienok s trojuholníkovitou lesklou plochou po kyseline kremičitej na strednej časti čepele, 2 klinové rydlá na zlomených čepeliach a 2 zlomky čepelí s priretušovaným hrotom z obsidiánu a rádiolaritu. Z ostatných nálezov sa našiel už iba jeden vyše 10 cm dlhý čepeľovitý úštep s jednostranne obitým stredovým hrebeňom z rádiolaritu.

Pod týmito nálezmi v spodnej časti mazanice, vo výplni jamy sa našlo 760 nálezov v hĺbke medzi 40 - 50 cm, kde spočívali tesne vedľa seba v rôznych pásmach rozptylu, v strede zoskupenia s 305 nálezmi a v ďalších pásmach s 228 a 222 nálezmi, vo vlastnej výplni. Terminálnych častí čepelí bolo 23, väčšinou s kôrou (15 ks), zachovanou však na celom povrchu čepele iba vo dvoch prípadoch, ostatné mali prirodzený bok, prípadne boli pokryté čiastočnou kôrou. Mali väčšinou malé rozmery do 4 cm. Zo stredných častí čepelí (51 ks) nepresahovalo 2 cm 27 ks, v rozmedzí 2 - 3 cm sa našlo 6 ks a iba 2 exempláre mali 4 - 6 cm. S výnimkou 12 zlomkov, ktoré si zachovali čiastočnú kôru, alebo mali prirodzený bok, ostatné boli bez kortexu. Najviac sa našlo bazálnych častí čepelí (64 ks) bez kôry (46 ks), ktorých najčastejšia dĺžka 2 - 3 cm a 3 - 4 cm sa dosiahla v 27 a 17 prípadoch, do dvoch cm bolo iba 11 ks, v rozmedzí 4 - 6 cm 8 ks a iba v jednom prípade prekročila dĺžka 10 cm. Dvojplôšných čepelí s jedným ostrým hrebeňom bolo u stredných častí 14, pri bazálnych zlomkoch 24. Ostatné mali (u stredných 37, bazálnych 40) tri a viaceré plochy. Zo 44 retušovaných čepelí resp. ich zlomkov súvislou retušou bolo opatrených 17 ks (na oboch hranách 1, na pravej hrane 7 a na ľavej hrane 9 ks). Čiastočnú retuš malo dovedna 16 ks (obojuhranne 3, na pravej 8, na ľavej hrane 5). Spodnú retuš na oboch hranách mali 3, jedna bola retušovaná na pravej a 2 na ľavej úštepovej strane.

Vrubovitá retuš sa uplatnila na oboch hranách a na pravej hrane vo dvoch prípadoch a na jednej čepeli po oboch stranách. Ostatné nástroje zastupuje iba jediný exemplár kosákovvej súčiastky s leskom, 13 klinových rydiel a 1 nevýrazný vrták. Zo sprievodnej industrie sem patria 4 čepeľovité úštepys jednostranne a 3 s obojuhranne obitým stredovým hrebeňom, 4 bazálne a 2 základňové plochy jadier, 11 odštepov z hlavy jadra, 9 drobných jadierok, 2 počiatočné jadrá, 219 odštepov bez kôry, 57 odštepov s kôrou, 186 odštepov s čiastočnou kôrou a 52 čepeľovitých úštepov.

Pod týmito nálezmi v spodnej časti jamy, v hĺbke 50 - 75 cm sa odkrylo 149 nálezov štiepanej industrie. Terminálne časti čepelí (3 ks) zastupuje drobný dvojplôšný vrchol pokrytý kôrou, 1 trojplôšný zlomok bez kôry dlhý 3 cm a 5 cm dlhý exemplár s prirodzeným bokom. Stredné časti čepelí v počte 12 ks zastupuje 5 drobných zlomkov do dvoch cm (3 bez kôry), 3 zlomky do dĺžky 2 - 3 cm bez kôry a 4 zlomky veľkosti 3 - 4 cm, taktiež bez povrchovej kôry. Medzi devätnástimi spodnými časťami čepelí boli len tri s povrchovou kôrou. Do dvoch cm sa vyskytli 4, 2 - 3 cm dosiahlo 5, 3 - 4 cm 5 a ďalších 5 malo dĺžku medzi 4 až 6 cm. Dvojplôšných bolo 8, ostatné mali viac plôch. Celé čepele (3 ks) mali vo dvoch dvojplôšných prípadoch prirodzený bok s veľkosťou 4 - 6 cm, bez kôry bola 5 cm dlhá viacplôšná čepeľ.

Retušované čepele (12 ks) dosahovali väčšinou (8 ks) dĺžku 3 - 5 cm, jedna iba 3 a dve mali rozpätie 6 - 8 cm. Súvislou retušou na pravej hrane bola opatrená iba jedna čepeľ, 8 bolo retušovaných čiastočne (1 na oboch hranách, 5 na pravej a 2 na ľavej hrane). Spodnú, vrubovitú resp. striedavú retuš niesli 3 zlomky čepelí. Z nástrojov sa tu vyskytli ešte 3 rydlá na zlomených čepeliach.

K výrobným odpadkom patrí malá rydlová trieska, 2 bazálne a 2 vrcholové časti jadier, drobné jednozákladňové jadro a malá hľuza. Tie dopĺňujú 53 odštepov bez kôry, 10 odštepov s kôrou, 16 odštepov s čiastočným kortexom a 10 čepeľovitých úštepov.

Pracoviisko III a

V tesnej blízkosti pracoviska III sa v mazanicovej časti západného konca objektu 1 ukazovalo oveľa menej nálezov (76 ks) ako v tej istej partii pracoviska III, kde bolo 241 nálezov štiepanej industrie a preto sa iba v priebehu odkryvu hlbších častí objektu pod mazanicou vo výplni jamy prišlo na väčšie zoskupenie nálezov západne od pracoviska III, kde bola najväčšia koncentrácia sílexov v hĺbke 40 - 50 cm (688 ks). Preto možno predpokladať, že najprv sa začalo štiepať v polohe III. Neskôr presunuli (obr. 5) pracovnú aktivitu do polohy III a (kde sa celkove odkrylo 1072 nálezov), keď sa v polohe III v hĺbke 40 - 50 cm nahromadilo veľké množstvo obsidiánov (863 ks), najmä odštepov (vyše 500 ks) a bolo preto menej pracovného priestoru. Aj keď sa nálezy z týchto oboch plôch miestami vzájomne prelínajú, celkové zoskupenia nálezov tento predpoklad podporujú a potvrdzuje ho aj celková skladba nálezov v tomto hniezde, ktorá sa nelíši od štruktúry artefaktov z predchádzajúcich pracovísk.

Mazanícová časť v hĺbke 35 - 40 cm obsahovala 76 nálezov. Z 15 zlomkov čepelí boli 2 terminálne, 4 stredné a 7 bazálnych častí. K nástrojom patrili 2 rydlá, zlomok

čepel so šikmo retušovaným koncom a zlomok malej čepel s retušovanou pravou hranou. Výrobné odpadky tvoria 2 bazálne časti jadra, počiatkové jadro, 27 odštepov bez kôry, 7 odštepov s kôrou, 15 odštepov s čiastočnou kôrou a 7 čepeľovitých úštepov.

Vo výplni jamy pod mazanicou v hĺbke 40 - 50 cm bolo 154 zlomkov čepelí. Terminálne časti (19 ks, z toho 13 bez kôry) mali malé rozmery (2 cm 4 ks, 2 - 3 cm 6 ks, 3 - 4 cm 6 ks, 4 - 6 cm 2 ks, 6 - 8 cm 1 ks). Väčšinou (11 ks) šlo o dvoj plošné zlomky. Medzi stredné časti patrili najmä mikrolitické rozmery do dvoch cm (23 ks). Rozmery ostatných (2 - 3 cm 16 ks, 3 - 4 cm 11 ks, 4 - 6 cm 8 ks, 6 - 8 cm 1 ks) boli tiež malé a vyhovovali pre použitie v kosákoch. Z nich 12 bolo dvoj a 47 viacplošných. Pôvodnú kôru si zachovalo iba 17, ostatné nemali kortex.

Najpočetnejšie boli aj tu bazálne časti čepelí. Našlo sa ich 76, z nich 40 nemalo kôru, pričom k dvoj plošným patrilo 23, k viacplošným 53 zlomkov. Ich rozmery (2 cm 5 ks, 2 - 3 cm 31 ks, 3 - 4 cm 19 ks, 4 - 6 cm 16 ks, 6 - 8 cm 3 ks) boli podstatne väčšie ako ostatných zlomkov, hoci aj tu sa vyskytlo veľa nálezov nepresahujúcich dĺžku 3 - 4 cm. Celé čepelie reprezentujú 2 ks 6 - 8 cm dlhé (1 bez kôry) a 2 ks bez kortexu, do veľkosti 6 cm.

V tejto hĺbke sa vyskytlo 40 čepelí s rôznou retušou. Súvislou retušou bola opatrená iba jedna, na pravej hrane tri a tiež jedna na ľavej hrane čepelie. Čiastočnú retuš na oboch hranách mali 2 čepelie, 7 ich bolo na pravej a 11 na ľavej hrane miestne retušovaných. So spodnou retušou na oboch hranách sa objavil iba 1 exemplár, na pravej hrane mali retuš z úštepovej strany 2, na ľavej 4 zlomky čepelí. Vrubovitá retuš na oboch hranách, resp. na ľavej hrane sa vyskytla po jednom prípade. K vrubovite retušovaným (na pravej hrane) čepeliam patrí z dvoch nálezov aj najdlhšia čepel z dielni vôbec, ktorá merala 12,5 x 2,5 cm. Na štyroch čepeliach sa stretávame so striedavou retušou hornej i úštepovej strany. Z ostatných nástrojov sa vyskytlo 11 rydiel na zlomených čepeliach.

K výrobným odpadkom patria 3 čepeľovité úštepy s jednostranne obitým stredovým hrebeňom, 3 stredné a 2 bazálne časti jadier, ďalej 7 odštepov z úderovej základne jadier, 6 z hlavy jadier a 1 zlomok, resp. zvyšok jadra. Drobných jednozákladňových jadier bolo 6, 4 patrili k počiatkovým jadrám. Dopĺňa ich iba jedna hľuza s pôvodnou kôrou obsidiánovej suroviny. K najpočetnejším nálezom patria odštepky bez kôry (192 ks), s kôrou (66 ks) alebo čiastočne zachovalou kôrou (168 ks) a čepeľovité úštepy (19 ks).

Podstatne menej (176 ks) nálezov pochádza z hĺbky 50 - 75 cm, kde jednu tretinu nálezov tvoria zlomky čepelí (65 ks). Medzi nimi sa našli iba 4 krátke terminálne časti. Väčšinu predstavujú (23 ks) stredné časti čepelí s dĺžkou do troch (17 ks), maximálne štyroch cm (6 ks). Z nich 19 nemalo kortex. Bazálne časti čepelí (19 ks) boli dlhšie, pričom 10 z nich dosahovalo 4 - 6 cm, 3 mali 3 - 4 cm, 4 boli 2 - 3 cm dlhé a 2 neprekročili mikrolitické rozmery dvoch cm. Väčšina nemala povrchovú kôru, pričom 10 exemplárov bolo dvoj plošných. Celých čepelí bolo aj tu veľmi málo (2 ks). Išlo o 4 - 5 cm dlhé čepelie s prirodzeným bokom i bez kortexu.

Medzi retušovanými čepelami (10 ks) sa súvislá retuš vyskytla v jednom prípade na oboch hranách, dve mali retušované pravé hrany. Čiastočná retuš na oboch hranách sa vyskytovala na jednej čepeli a tri mali miestne opracované pravé hrany. Spodná, vrubovitá a striedavá retuš sa uplatnila po jednom prípade na 3 - 4 cm dlhých čepeliach. Z ostatných nástrojov sa našlo iba jedno klínové rydlo. K výrobným odpadkom patrí čepeľovitý úštep s jednosmerne obitým stredom, 1 zlomok bazálnej časti a 2 zlomky z úderovej základne jadier. Ďalej tu bolo jedno drobné jednozákladňové jadierko, 50 odštepov bez kôry, 16 odštepov s kôrou, 34 odštepov s čiastočnou kôrou a 12 čepeľovitých úštepov.

V spodnej časti jamy a pri dne v hĺbke 80 - 90 cm sa našlo 132 nálezov, z ktorých jednu štvrtinu tvoria zlomky čepelí. Terminálne časti (9 ks) mali rozmery do 5 cm a s výnimkou dvoch zlomkov boli troj a viacplošné (s kôrou 5 ks). Podobné rozmery sa vyskytli aj u stredných čepelí, ktorých bolo málo (7 ks), z nich 4 dvoj plošné, 5 bez kôry. Dĺžka bazálnych častí čepelí (17 ks) sa pohybovala medzi 3 - 6 cm (9 ks), 5 z nich malo dĺžku do 3 cm a iba tri dosahovali 6 - 8 cm. Povrchovú kôru si čiastočne zachovalo 7 nálezov, tiež 7 bolo dvoj plošných. Medzi retušovanými čepelami (8 ks) súvislá retuš na pravej a ľavej strane sa objavila na dvoch zlomkoch veľkosti 2 - 3 cm. Čiastočná retuš na oboch hranách, ďalej na pravej i ľavej hrane sa uplatnila na jednom kuse z každého prípadu, podobne ako aj spodná retuš. K čepeliam so striedavou retušou na oboch hranách patrí 8,1 x 2,3 cm dlhý exemplár a jeden zlomok čepelie mal striedavú retuš na hornej i úštepovej strane. Z nástrojov sa objavili 2 rydlá. Výrobnú sféru reprezentuje zlomok kremeňového otlkača, čepeľovitý úštep s jednostranne obitým stredom, 2 hlavice jadier, 1 drobné počiatkové jadro, 1 hľuza o priemere 5 cm, ďalej 41 odštepov bez kôry, 18 odštepov s kôrou, 22 odštepov s čiastočnou kôrou a 2 čepeľovité úštepy.

Nálezy z povrchového zberu v okolí dielne

Z našich doterajších povrchových zberov na okolí výkopu pochádzajú (okrem spomínaných veľkých jadier nad výkopom) nálezy, ktoré sa svojou skladbou nelíšia od obsahu dielne, resp. objektu 1 a nevybočujú ani z rámca ich typologických a morfológických skupín. Zhodujú sa i technikou výroby. Z 273 nálezov pochádzajú tieto predmety: 41 zlomkov čepelí (1 terminálna, 19 ks stredná a 21 bazálna časť čepelie), 3 celé čepelie, 17 retušovaných čepelí,

1 kosákový kamienok, 1 škrabadlo, 5 rydiel, 2 rydlové triesky, 2 čepelie z boku jadra s obitým hrebeňom, 4 bazálne časti jadra, 2 drobné jadrá, 3 hľuzy, 4 zvyšky jadier, 89 odštepov bez kôry, 28 odštepov s kôrou, 61 odštepov s čiastočnou kôrou a 10 čepeľovitých úštepov. Suroviny predstavujú 264 obsidiánov, 6 ílovcov, 1 pazírik, 1 rohovec a 1 limnokvarcít.

Opis veľkých jadier zo zberu nad objektom dielne

V úvode spomínané veľké obsidiánové jadrá (13 ks), ktoré sa našli tesne nad odkrytým objektom 1 súvisia podľa výsledkov výskumu jednoznačne s nálezovým inventárom preskúmanej dielne na výrobu obsidiánových artefaktov. Ich opis uvádzame i so zohľadnením súvislostí k vyššie opísaným horizontálnym a vertikálnym obsahom jednotlivých pracovísk následovne: (prír. č. 6/85 - 1 - 8; 153/83-1, a ďalšie):

1. Obsidiánové ihlancovité jadro s jednozákladňovým rovným podstavcom a čiastočne zachovalým kortexom. Rovná odštepová plocha základne jadra je dostredivo upravená drobnými úštepami. Po obvode obsahuje 11 negatívov po dlhých súmerných čepeliach. Rozmery: 144 x 68 x 55 mm, hmotnosť: 720 gr. Vrcholce čepelí boli ohraničené pri hlave jadra dvoma širokými protiúštepmi z ktorých jeden v dvoch prípadoch čepelí obmedzil ich dĺžku a v jednom prípade smeroval protiúštep spolu s doľava smerujúcimi odštepovými údermi do plochy jadra s čiastočne zachovalou kôrou pôvodnej suroviny, z ktorej mohli byť odrazené ešte 2 čepele. Negatívy čepelí odrazených z jadier mali zakrivený profil sledujúci pozdĺžnu osu jadra v rozmeroch 13 - 14 cm x 1 - 1,5 cm. Základňové úštepové plochy čepelí v 8 prípadoch boli rozšírené prehlbené v súhlase s negatívmi úderových hrbov-bulbusov odštiepaných čepelí. Podľa čiastočne zachovanej kôry (a celého predpokladaného priebehu obvodu) jadra sa dá predpokladať, že na čepeliach z tohto jadra odrazených sa mohlo vyskytnúť okolo 5 prípadov s čiastočne zachovalou kôrou a 3 - 4 úštepky s kortexom obsidiánovej hľuzy, kým ostatné negatívy patrili k tzv. čistým celým čepeliam. Spolu mohlo byť z jadra odrazených celkom už 30 - 40 kusov hotových čepelí. Samotná úderová i hmotná základňa mohla poskytnúť ešte okolo 30 čepelí podstatne sa zmeňujúcich rozmerov podľa výrobného procesu (obr. 6:1).

2. Jednozákladňové obsidiánové ihlancovité jadro s rovným podstavcom a negatívmi 13 dlhých pravidelných čepelí. Rovná úderová plocha je dostredivo upravená drobnými úštepami. Vrchol jadra je protismerne sekáčovite dvojstranne upravený krátkymi úštepami, ktoré na jednej hrane kolmo sledovali hornú tretinu hrany jadra. Pôvodná plocha surového jadra - hľuzy sa zachovala na dvoch menších plochách hornej tretiny jadra. Obmedzili tým dĺžky čepelí odbitých pod nimi. Celkove má jadro negatívy 13 čepelí, ktoré s výnimkou kôrovej časti (8 - 9 cm) dosahovali 12 - 14 cm. Z obvodu jadra ohraničeného a vymedzeného pôvodnou kôrou, mohli aj v tomto prípade odraziť až 30 dlhých čepelí. Na jadre ostala ešte rezerva pre odbitie 20 - 25 čepelí. Rozmery jadra: 148 x 59 x 50 mm, hmotnosť 720 gr. (obr. 6:2).

3. Obsidiánové ihlancovité jadro s jednozákladňovým rovným podstavcom a čiastočne zachovalým kortexom na jednom, pomerne plochom boku jadra. Rovná odštepová plocha bola upravená drobnými dostredivými údermi. Na obvode sa zachovali negatívy po 11 pravidelných čepeliach s pomerne rovným, miestami mierne zakriveným profilom. Ich dĺžka sa pohybovala v rozmeroch 8 - 10 cm x 0,5 - 1,5 cm. Vrchol jadra bol najmä zo strany zachovalej

kôry protismerne upravený krátkymi odštepami. Počet predtým odbitých čepelí mohol byť cca 30, podobne ako počet rezervy čepelí na jadre. Rozmery: 102 x 58 x 50 mm, hmotnosť 400 gr. (obr. 7:1).

4. Ihlancovité obsidiánové jadro s jednozákladňovým rovným podstavcom a s čiastočne, na jednej pätine jadra zachovaným kortexom v dĺžke od základne až po hlavicu jadra. Úderová, resp. odštepová plocha bola upravená dostredivými údermi, o čom svedčia negatívy drobných úštepkov na základni. Po obvode má negatívy po 9 pravidelných čepeliach s krivým profilom. Ich dĺžka dosahovala 10 cm. Vrchol jadra bol protismerne upravený len v miestach styčnej plochy hlavice jadra s kortexovou plochou. Vzhľadom na zachovaný obvod jadra s kortexom možno predpokladať ďalšie potencionálne odbitie čepelí na 20 a rezervu na 15 čepelí. Rozmery jadra: 107 x 51 x 50 mm, hmotnosť 350 gr. Kôrová časť prezrádza podlhovastú hľuzu suroviny (obr. 7:2).

5. Masívne, objemné, obsidiánové ihlancovité jadro s čiastočne zachovalým kortexom na vrchole. Je to tiež jednozákladňové jadro s rovnou odštepovou plochou, vytvorenou drobnými, dostredivými odštepami po úderoch. Priemer základne je najväčší zo všetkých získaných jadier. Zachovalá kôra na hlavici jadra a celkový objem nasvedčujú, že tu ide skôr o guľovitý tvar pôvodnej suroviny hľuzy veľkého rozmeru, prípadne o väčšiu hľuzu obsidiánu, ktorá, vzhľadom na terajší stav základne, mohla byť aj zámerne rozpoltená v priebehu výroby. Svedčí o tom aj najviac negatívov odbitých čepelí, v počte 15 ks. Boli z nej odštiepené čepele v dĺžke 7 - 9 cm, š. 0,5 - 2 cm. Predbežne mohli odraziť už aspoň 40 čepelí podobných rozmerov. Zvyšok jadra mohol poslúžiť ešte k získaniu podobného počtu čepelí. Rozmery jadra: 98 x 70 x 68 cm, hmotnosť 630 gr. (obr. 7:3).

6. Obsidiánové ihlancovité jadro s jednozákladňovým rovným podstavcom, s čiastočne zachovalou kôrou na vrchole jadra a na jednom boku v spodnej časti základne. V týchto podmienkach smerom k hlavici jadra bol kortex odstránený striedavými bočnými údermi vo dvoch smeroch. Na ostatnom obvode jadra sa zachovali negatívy po 10 čepeliach a negatívoch predchádzajúcich čepelí, ktoré dosahovali 8 - 9 cm dĺžky, so šírkou 0,4 - 1,5 cm. Počet už odrazených a dodatočne získateľných čepelí (asi po 25 ks) mohol byť celkom reálny. Rozmery jadra: 95 x 57 x 56 mm, hmotnosť 430 gr. (obr. 8:1).

7. Ihlancovité obsidiánové jadro s jednozákladňovým rovným podstavcom, s čiastočne zachovalou kôrou na boku šestiny jadra a na hlavici jadra. Na obvode jadra sa zachovali negatívy po 11 čepeliach so zakriveným profilom. Celé čepele odrazené z jadra dosahovali 9,5 - 7 cm. Zachovalá kôra obopína jadro od základne cez jeho bok, prechádza vrcholcom jadra na druhú stranu po hornú tretinu hlavice. Ohraničuje tak pôvodnú hľuzu suroviny, resp. určuje hranicu i tvar. Preto z tohto jadra nemohlo byť predbežným odštepovaním získaných viac než 15 - 20 čepelí. Rezervu pre získanie ďalších čepelí tvorí zachovalý objem jadra, ktorý so širokou úderovou základňou mohol poskytnúť možnosť odrazenia ešte najmenej 30 -

35 čepelí. Rozmery: 97 x 65 x 57 mm, hmotnosť 460 gr. (obr. 8:3).

8. Obsidiánové ihlancovité jadro s jednozákľadňovým rovným podstavcom a čiastočne zachovalou kôrou na dvoch malých, protiahlych bokoch. Čiastočne zachovanú pôvodnú kôru možno sledovať po jednom boku v rozsahu 2 - 3 čepelí, na druhom boku v rozsahu jednej čepele. Negatívy čepelí nasvedčujú, že z nich mohli byť odrazené čepele o dĺžke 6 - 7 cm. Odštepová plocha je vytvorená dostredivými údermi. Na obvode jadra sa zachovali negatívny 11 čepelí uvedenej dĺžky. Počet predchádzajúcich čepelí mohol dosiahnuť najviac 20 odrazených exemplárov. Rezervu tvorí odštepová základňa tiež pre 15 - 20 ks potencionalných čepelí. Rozmery: 76 x 57 x 52 mm, hmotnosť 280 gr (obr. 8:4).

9. Ihlancovité obsidiánové jadro s negatívmi 12 čepelí, oddelených z jadra po celom obvode jadra, ktoré má iba na jednej hrane zachovanú kôru od základne až po hlavu, v šírke negatívu jednej čepele. Báza je rovná, upravená dostredivými odštepkami po úderoch. Získané čepele mohli dosiahnuť dĺžku 8 - 9 cm. Základňa jadra je z jednej tretiny viackrát otlčená. Mohli z nej odštiepiť asi 25 celých čepelí. Na jadre ostala možnosť odbitia ďalších cca 25 - 30 čepelí. Rozmery: 98 x 59 x 54 mm, hmotnosť 350 gr. (Ide o nález z roku 1983, inv. č. AÚ SAV 153/83-1, obr. 8:2).

Veľké obsidiánové ihlancovité jadro bez zachovaného kortexu, pochádzajúce zo zberov M. Hatráka roku 1971. Svojím objemom a rozmermi mohlo ísť (nález je t. č. nezvestný) o podobné jadro ako popísané pod číslom 5, čiže o (spoluautorom zaznamenané) jadro ihlancovitého tvaru s rovnou základňou, s výrobnou kapacitou 40 ks získaných a toľkých možných čepelí. Približné rozmery: 9 x 7 x 6 cm, hmotnosť okolo 0,5 kg.

11. Obsidiánové ihlancovité jadro s rovným podstavcom, s negatívmi okolo 10 čepelí rozmerov do 10 cm.

Predpokladané množstvo predchádzajúcich čepelí je cca 15 - 20, rezervu ďalších čepelí z jadra možno odhadnúť na 20 čepelí. (Nález je t. č. tiež neprístupný).

12. Veľké obsidiánové jadro s rovnou okrúhlou základňou a zachovalou pôvodnou kôrou na povrchu hlavy jadra. Úderová základňa je vytvorená dostredivými údermi. V strede jadra sa na jednej hrane zachovala malá plocha pôvodnej kôry suroviny. Z jadra mohli byť získané pravidelné čepele v počte cca 13 ks. Počet predtým získaných čepelí možno odhadnúť na 25 - 30 ks, základný objem nájdeného jadra dovoľoval odštiepiť asi 600 gr. (Podľa kresby na tab. XLVII - 1a-d, Janšák, 1935, obr. 7:4).

13. Veľké obsidiánové ihlancovité jadro s tupou, kortexom ukončenou hlavicou. Báza jadra bola upravená do rovna dostredivými údermi. Kôra sa zachovala okrem terminálnej časti čiastočne aj v strednej časti boku jadra, kde sa pre ďalšie odštepovanie vytvorila plocha dvojitého centrálného priľkania. Má 11 negatívov čepelí dlhých do 10 cm a 3 negatívny krátkych čepeľovitých úštepov (3 x 2 cm). Z jadra mohlo byť odrazených už aspoň 25 - 30 celých čepelí. Rezervu ďalších možno odhadnúť ešte na 40 - 50 celých čepelí dĺžky 9 - 10 cm. Jadro pochádza tiež z priestoru dielne. Bolo objavené na chodbe súčasného domu č. 61 v Kašove, kde slúžilo na podopieranie dverí. Preto má silne odreté hrany prepážok (obr. 9).

K uvedeným jadrom treba pripomenúť, že všetky majú približne rovnaké tvary, totožné výrobnomorfológické znaky a v podstate sú podobnými produktami. Ich spoločným menovateľom je, že v dokonalej rovnakej zachovalosti a pri ďalšom zužitkovaní mohli poskytnúť podobné množstvo celých čepelí. Základňové časti jadier, odkrytých v pracoviskách dielne objektu 1 nasvedčujú, že z nich na mieste výroby nielen odrážali takéto čepele, ale aj to, že ich v dielňach pri skracovaní odrazových základní aj prispôbovali výrobnému procesu.

Ďalšie prvky výroby štiepanej industrie v dielni

Výrobu štiepanej kamennej industrie potvrdzujú v objekte 1 predovšetkým pracovné podložky. Ako vyplýva z opisu jednotlivých pracovísk, boli umiestnené na rôznych miestach v dielni, v bezprostrednej blízkosti pracovni na výrobu štiepanej industrie. Ich súvislosť s blízkou, povrchovými prieskumami potvrdenou, roľníckou osadou dokumentujú najmä tie, ktoré boli predtým použité ako mlynské kamene. K nim patrí predovšetkým rozpoltený zlomok plochého mlynskeho kameňa (16 x 14,5 x 2,5 cm) z pieskovca, ktorý bol na rovnejšej strane prehĺbený a vyhladený použitím, no na oválnom vnútornom okraji a na druhej strane nesie stopy použitia vo funkcii pracovnej podložky v podobe vydfokovanej plochy. Ďalším predmetom s podobným účelom je 29 x 16 x 2,7 cm veľká, kosoštvorcovitá, plochá, na oboch stranách vyhladená andezitová doska, so stopami po drvení obilia i po použití vo funkcii pracovnej podložky. Druhú funkciu prezrádzajú drobné jamky po postavení jadier na štiepanie. Okrem ďalších dvoch pieskovcových zlomkoch mlynskeho kameňa, so stopami vyhladenia na jednej strane (13,5 x 9,7 x 2,4 cm) a obojstranne použitého mlynskeho kameňa (19 x 11,5 x 5 cm) zo zlepenca sa odkryla ešte

masívna (23 x 18 x 10 cm) zlepenková doska v podobe kamennej podložky so stopami použitia na vrchnej časti, ďalej menšia (16 x 14,6 x 3 cm) plochá pieskovcová podložka a trapézovitý (18 x 9 x 3,7 cm) predmet z jemného pieskovca, sekerovitého tvaru, s hrubo odseknutým ostrím, ktorý mohol mať funkciu pri hĺbení jamy.

K ďalším nálezom patrí zlomok kremencového otlkača, ktorý bol v celej dielni ojedinelý. Nenašli sa ani iné prostriedky otlkačov z kostí alebo iného materiálu organického pôvodu. Napriek chýbaniu týchto predmetov (zrejme v dôsledku nevhodného prostredia) možno na základe experimentálneho, aj ináč otestovaného materiálu predpokladať, že sa výroba čepelí a ďalších produktov z jadier uskutočnila nepriamo (indirektne), pričom mohli byť použité mäksie odbijacie medzičlánky, ktoré sa v dielni jednoducho nezachovali.

Pri zhrnutí záverov z tejto oblasti rozboru nálezov si možno utvoriť názor, že všetky štiepaním získané obsidiánové výrobky alebo polovýrobky boli vytvorené spôsobom, ktorý sa nevymyká procesu výroby neolitckej štiepanej industrie, produkovanej za účelom vytvárania základného fondu pracovných nástrojov, určených tak

pre vnútornú potrebu, ako aj pre potreby vlastného systému ekonomického-roľníckeho spoločenstva, a teda v rámci toho aj iste nadprodukcie. Pri uspokojovaní potrieb vlastnej roľníckej osady tu vystupuje do popredia zámer zabezpečiť toľko vlastných zásob, aby pre potreby hospodársko-spoločenskej jednotky umožnili získavať istú protihodnotu (pravdepodobne soľ) z oblasti, kam

mohla vlastné "nadprodukty" usmerňovať a využiť na výmenu. Hoci doteraz zistené smery vývozu čepelí, jadier a iných polovýrobov, predurčených na získavanie protihodnôt, nevedli priamo k zásobovaniu soľou, tento predpoklad nemožno z úvah o realizácii výmenného procesu vynechať.

Hodnotenie kamennej industrie

Pri celkovom hodnotení nálezov z dielne má významný podiel kritérium spolupatričnosti jednotlivých zložiek kamennej industrie, tak vcelku, ako i v jednotlivostiach, rovnako ako ich vzájomná súvislosť.

Na prvé miesto preto patrí otázka spolupatričnosti jadier, nájdených nad objektom dielne, s nálezmi odkrytými na jednotlivých pracoviskách objektu 1.

Pri opise nálezov a ich technologicko-morfologického rozboru na výrobných miestach sa uskutočnil veľmi podrobný porovnávací výskum jadier čepelí a výrobných odpadkov. Pozitívne výsledky sa ukázali pri porovnaní negatívov čepelí na jadrách a prikladaní nájdených čepelí k týmto negatívom na pracovisku III, kde sa v šiestich prípadoch ukázalo, že pochádzajú z týchto jadier. Nasvedčovali tomu jednak kortexy, totožné na jadrách i čepeliach, jednak západky negatívov i pozitívov bazálnych častí čepelí. Poznávame, že sme prirovnali priliehania čepelí a jadier z každého jedného nálezu. Na jadrách (obr. č. 8:2,4) a čepeliach (obr. č. 10:3,4) sme našli určité styčné plochy. Rozhodujúcim a určujúcim kritériom vo vzťahu jadra a odbitých čepelí však ostávajú technologické pozorovania, ktoré jednoznačne potvrdili, že negatívne jamky na jadrách, t. j. bulbusové lôžka celej industrie sa kryjú s úderovými hrbolcami bazálnych častí čepelí a vzájomne do seba úplne zapadajú. Zhodujú sa aj úderové kruhy na jadrách a čepeliach nad bulbusmi, v podobe výrazných polooblúčikov a vydutých častí nad úderovými hrbolmi čepelí. Úderové triesky na bulbusoch sú tiež totožné s negatívmi čepelí na jadrách.

Tieto podobnosti a totožnosti sú natoľko jednoznačné a presvedčivé, že s istotou potvrdzujú totálne zapadanie všetkých úderových negatívov a pozitívnych častí čepelí do odbíjacieho lôžka. Úderové hrby zapadajú do negatívnych hrbolov na jadrách a aj uhly úderov sú evidentne rovnaké: Plne sa to potvrdilo pri prikladaní čepelí s úderovými hrbmi k negatívom úderovej jamky na jadrách.

Vzťah čepelí a ich zlomkov k jadrám je vyjadrený podobným spôsobom výroby. Treba ešte pripomenúť, že negatívy čepelí na jadrách majú rovnaké zakrivené profily ako samostatné nálezy čepelí a ich zlomkov, pričom čepelí s rovným profilom bolo všeobecne menej.

Spolupatričnosť jadier a výrobných odpadkov bola v tomto smere potvrdená na rôznych pracoviskách dielenského objektu. Týka sa to jednak čepelí s jednostranne i obojstranne vedenými údermi z boku jadier (0,43 % a 0,17 %) ako aj odštepov zo stredu (0,11 %), báz (0,66 %), najmä však odštepov z upravených úderových plôch jadier (0,40 %). Posledné boli evidentne totožné s úderovými základňami jadier, s dostredivými údermi získanými malými ploškami po úštekoch. Boli oddelené zo zák-

ladní jadier v procese výroby a niesli stopy úderovej techniky (obr. 11:5).

Ostatné prvky výrobnej sféry, ako hlavice jadier (0,71 %), drobné jadrá úplne zúžitkované (0,91 %) a ich zlomky (0,28 %), počiatočné jadrá (0,25 %) a hľuzy (0,22 %), boli zastúpené minimálne. Čo sa týka drobných jadier, tie boli skoro všetky jednozákladňové s upravenou základňou, krátke, do rozmerov 3 - 4 cm. Hlavice jadierok, v podstate ihlancovitých, boli väčšinou so zachovalou kôrou. Odbíjali z nich krátke tenké čepele a čepeľovité úštepy malých rozmerov. Ani v jednom prípade týchto drobných jadier nešlo zrejme o reziduá veľkých jadier, ktoré by zodpovedali jadrám z povrchového zberu. Vzhľadom na ich malé rozmery možno predpokladať, že pochádzali z menších obsidiánových hľuziek.

Skutočnosť, že sa v dielnach nenašli veľké kusy obsidiánovej suroviny v podobe pôvodných hľúz nasvedčuje, že v dielni boli spracované všetky podstatné, na výrobu vhodné, dovezené kamenné suroviny.

Skladba kamennej industrie jednotlivých pracovísk odráža i celkovú štruktúru odkrytých nástrojov v dielni. Pri rozbere kamennej industrie bolo zistené, že v dielni sa mimo kamenných podloží a otlkačov našlo okrem povrchových nálezov obsidiánových jadier aj 2486 ks kamennej industrie, dokumentujúcej rôzne fázy výroby z obsidiánovej suroviny, ktorá tvorí v objekte 1 vyše 97 % nálezov. Tu treba predovšetkým pripomenúť podiel obsidiánov, ktoré boli jednoznačne spracovanou surovinou na každom z opísaných pracovísk. Pri celkovom zhrnutí predstavovali presne 97,10 % nájdených predmetov. Ostatné suroviny zastupovali najmä flovice (0,28 %), rohovce tvorili 0,14 %, rádiolarity 0,94 %. Tu treba pripomenúť, že z kosákových súčiastok s leskom sa nevyškylol v areáli žiadneho pracoviska ani jeden exemplár. Z iného materiálu nebolo v dielni vyrobené ani jedno škrabadlo.

Tieto pozitívne výsledky rozboru nálezov na pracoviskách objektu svedčia jednoznačne o výrobnom charaktere špecializovanej dielne na produkovanie obsidiánových čepelí, pričom aj v skupine rydiel, ktoré tvorili relatívne (okrem retušovaných čepelí) najpočetnejšiu skupinu nástrojov, možno nájsť predovšetkým exempláre, ktoré skôr pripomínajú úpravové výrobné plochy artefaktov, než výrobné výsledky v podobe rydlovitých nástrojov. Všetky rydlovité údery boli umiestnené na bokoch zlomených čepelí strednej veľkosti, najmä na stredných častiach čepelí. Takých predmetov, ktoré mohli zohrať aj skutočnú úlohu rydiel, bolo v celej dielni celkom 48 ks (1,37 %), pričom trasologický výskum prakticky nepotvrdil ich funkčné uplatnenie. Rydlové triesky z dielne (7 ks) použitie a výrobu rydiel tiež nepotvrdzujú.

Z ostatných nástrojov vrtáky (až na jediný problematický exemplár) úplne chýbajú. Rovnako neboli zastúpené ani ostatné, v neolite bežné, štiepané nástroje a úplne chýbajú aj brúsené artefakty. Väčšiu pozornosť si zasluhuje jedine početná skupina retušovaných čepelí a ich zlomkov (234 ks) s rôznym druhom a spôsobom retuše. Tvorili 6,70 % celej kamennej industrie a ich uplatnenie na jednotlivých pracoviskách predstavuje obr. 14.

Aj v tejto skupine nálezov sa nachádzali celé retušované čepele len výnimočne. Spôsob a druh retuše bolo preto možné sledovať zväčša iba na zlomkoch s aspoň čiastočne zachovanou retušou (101 ks). Súvislá retuš sa dala sledovať tiež väčšinou iba na zlomkoch čepelí (58 ks). To isté platí aj pre sledovanie spodnej (28 ks), vrubovitej (22 ks) a striedavej retuše (25 ks), ktoré sa uplatnili na hornej i ústepovej strane čepelí.

Dĺžky retušovaných čepelí sa zhodovali na všetkých pracoviskách a zodpovedali v podstate hlavným skupinám zlomených čepelí krátkych rozmerov 2 - 6 cm. Dlhšie retušované čepele boli úplne ojedinelé. Podobne celé čepele (1,40 % industrie) sa pohybovali v rozmedzí 3 - 6 cm; väčšie boli tiež veľmi vzácné.

Nepritomnosť celých dlhých čepelí, ktoré boli evidentne odštiepané z dlhých jadier, možno vysvetliť ich odvozom z dielne pre výmenné účely. Veď v celej dielni sa zachovali iba 2 čepele 10 - 12 cm dlhé, 2 čepele (jedna

retušovaná (obr. 10:5,11) dĺžky 8 - 10 cm a len 25 kusov dĺžky 6 cm.

Podľa negatívnych plôch na veľkých jadrách muselo byť odštiepaných najmenej 145 celých čepelí. Úderové plochy a boky jadier, po zohľadnení ich údrových hrán pri odbíjaní čepelí prezrádzajú, že z nich mohli ešte odrážať ďalších aspoň 10 - 15 čepelí po celom obvode jadier a to najmenej po štyroch až piatich vrstvách. Platilo to aj opačne, pri rezerve čepelí na jadrách, aspoň v tom istom pomere ako v prípade čepelí z jadier už odštiepaných.

Taký spôsob získavania čepelí naznačujú aj údaje o čepeliach, ktoré podľa postupu odbíjania z jadier mali dve, tri i viacplošné strany. Z celkového štatistického prehľadu čepelí s kôrou a ich dorzálnych plôch sú v tomto smere jasné troj i viacplošných čepelí nad jednoduchými dvojplošnými čepelami, ktoré z hľadiska výroby boli a aj museli byť zastúpené v menších proporciách. To isté platí pri produkcii čepelí (aj ich povrchu) s kôrou, čiastočnou kôrou či prirodzeným bokom, ktoré pochádzali z počiatočných sérií štiepania z pôvodných hľúz obsidiánovej suroviny.

Pri porovnaní s kapacitou umožňujúcou získať aspoň 30 čepelí z jedného veľkého jadra by počet čepelí mal dosahovať najmenej 300 - 330 kusov. Tie sa však na nálezisku už nenachádzali, čo najzaujímavejšie distribúciu finálnych výrobkov dielne (obr. 12).

Prehľad negatívov a potencionalnej rezervy čepelí z jadier

Odhady rezervy čepelí, ktoré z jednotlivých jadier ešte mohli získať, vyplývajú okrem porovnania obvodov úderovej základne a celkovej hmoty jadier aj z vlastnej skúsenosti, pri experimentálnej výrobe čepelí z jadier i hľúz podobných rozmerov.

Vysoký počet celých čepelí možno predpokladať aj na základe pokladu jadier z Nyírlugosu v Maďarsku (Hillebrand 1928), kde sa našiel rovnaký počet veľkých obsidiánových jadier, pričom aj z nich produkované čepele mohli byť v podstate rovnaké. Jadrá z Nyírlugosu však boli podstatne väčšie (19 cm dlhé, 0,72 - 2,20 kg ťažké) a preto vyťaženie jadier pri výrobe čepelí muselo byť ešte oveľa vyššie. J. Hillebrand z týchto väčších jadier predpokladal získanie po 30 čepelí. Vzhľadom na praktické skúsenosti s výrobou čepelí možné potvrdiť takýto počet vyrobených čepelí v plnom rozsahu. Ak k tomu prirovnáme počty zlomených čepelí, relatívny výpočet finálnych výrobkov sa predstaví v reálnej podobe. V tomto zmysle treba preto posudzovať aj zlomené časti čepelí, ktoré odrážajú celkovú produkciu dielne v Kašove, kde zlomky čepelí možno hodnotiť z hľadiska ich určenia.

Okrem výroby čepelí tu zrejme išlo o produkovanie súčiastok do žatevných nástrojov, prípadne o súčiastky takých nástrojov, ktoré doposiaľ neboli pre neolit na našom území predpokladané. Máme na mysli okrem kosákov najmä použitie žatevných zariadení v podobe "dövenov" - dosiek na mlátenie obilia. Tieto zariadenia si vyžadovali predovšetkým zlámané kusy čepelí, ktoré mohli byť zasadzované do širších dosiek, na ktorých mlátili úrodu. V prípade použitia takýchto mlátiacich dosiek by bol veľký počet zlomkov čepelí rôznych rozmerov plne zdôvodnený a vyšší podiel retušou upevnených čepelí

vysvetliteľný. Podľa súčasných analógií z Anatólie "döveny" predstavovali (Weiner 1982) cca 170 x 50 cm veľké dosky, do ktorých bolo zasadených až 500 vyčnievajúcich sílexov. Ich hrany slúžili na mlátenie zväzkov obilia.

Medzi terminálnymi časťami čepelí (3,04 %) sa ich dĺžka pohybovala v rozpätí 2 - 4 cm. Rovnomernejšie boli rozložené rozmery stredných častí čepelí v jednotlivých dĺžkových intervaloch. Tieto nálezy boli početnejšie a tvorili 8,03 % všetkých nálezov. O väčšine z nich možno predpokladať, že boli určené ako súčiastky do kosákov. Približne dve tretiny (200 ks) stredných častí čepelí tvorili 2 - 3 cm dlhé zlomky, 58 dosahovalo 3 - 4 cm, 28 bolo v rozmedzí 4 - 6 cm a iba 2 kusy mali dĺžku 6 - 8 cm. Bazálne časti boli medzi zlomenými čepelami najpočetnejšie (11,6 %), najdlhšie a v podstate i najmasívnejšie. Tým, že mali bázu, patrili medzi najpevnejšie výrobky, najvhodnejšie pre použitie vo funkcii nožov. Úderové plochy boli väčšinou trojuholníkovité a trapézovité. Ich úprava zodpovedá úderovým plochám na dostredivo preparovaných jadrách. Zlomky čepelí tvorili dovedna 22,7 % všetkých nálezov a patrili zo všetkých kategórií odpadkového materiálu (67,5 %) k najpočetnejšej skupine v dielni nájdených artefaktov (obr. 13 - 15).

V súlade s celkovou výrobou polovýrobkov sú aj pomery i veľkosti odpadových kategórií kamennej industrie (veľkosť odštepov, odštepov bez kôry, s kôrou, čiastočne zachovalou kôrou), ktoré odrážajú proces výroby obsidiánových artefaktov z prirodzených hľúz a z nich upravených a ťažených jadier.

Z tohto hľadiska prichádzajú do úvahy rôzne kategórie odštepov, ktoré majú v celkovej skladbe štruktúru, plne zodpovedajúcu jednotlivým výrobným fázam, a tak i pro-

dukciu výrobných odpadkov. Ich vzájomný pomer a vzťah odráža spôsob vzniku odpadkového materiálu pri celkovej úprave prírodnej suroviny pre výrobu čepelí a iných polotovarov. Neprítomnosť pôvodných hľúz obsidiánu nasvedčuje, že všetky zásoby donesenej suroviny výrobcovia plne zúžitkovali.

K nálezom tohto druhu patria čepelovité úštepky a odštepky, ktoré tvorili vyše 63 % kamennej industrie a spolu s vyššie uvedenými úlomkami jadier, drobnými jadrkami a ich rôznymi časťami predstavujú celkový odpadkový materiál, presahujúci 67 % všetkých nálezov. Tu treba znova pripomenúť, že surové obsidiánové hľuzy z prírodného ložiska suroviny sa v dielni nachádzali iba ojedinele (8 ks), pritom boli veľmi drobné, nevhodné na výrobné účely.

Znamená to, že všetky veľké hľuzy (dovezené pravdepodobne z okolia dnešnej obce Viničky, predtým Seleška,

Interpretácia nálezov z dielne a význam produkovaných výrobkov

Okrem špecializovanej dielne na výrobu obsidiánovej industrie neolitickej bukovohorskej kultúry z Kašova (Čepogov I) treba vziať do úvahy aj produkciu obsidiánových nástrojov z neďalekej lokality (Kašov, "Pod sosnami"), ktorá bola preskúmaná len informatívne a dielňu v Malej Trni (predtým Malá Toroňa, Kis Toronya, dnes Veľká Trňa) na južnom svahu Zemplínskych vrchov. Š. Janšák (1935, s. 68-69) tu odkryl jamu o priemere 1 m, hlbokú 45 cm, v ktorej bolo okrem niekoľkých črepov, patriacich bukovohorskej kultúre, aj 620 kusov obsidiánov o celkovej váhe 7,8 kg, okrúhly otlakáč, plochá pieskovcová doska (17,5 x 7,5 x 2,5 cm) s vyhladenou plytkou jamkou (ktorú považoval za misku na rozotieranie alebo rozomietanie) a niekoľko úlomkov zlepenca. V porovnaní s dielňou v Kašove bolo zloženie obsidiánových artefaktov odlišné. Pozostávalo z 29 škrabadiel a driapadlovitých nástrojov, 64 celých čepelí, 79 zlomených čepelí, dvoch vrtákových a štyroch vrubovitých nástrojov, 26 úštepov, 415 odštepov a jednej hľuzy, veľkej 10 x 12 x 5 cm, vážiacej 0,9 kg), pričom veľký podiel mali celé, neretušované čepele a škrabadlovité nástroje. (Jadrá sa nenašli).

Táto dielňa bola od prírodného výskytu obsidiánov vo Viničkách približne rovnako vzdialená ako od Kašova. Treba poznamenať, že počet nálezov v Malej Trni zodpovedá zhruba jednému pracovisku z dielne pri Kašove.

Hoci o existencii ďalších výrobní obsidiánových výrobkov máme na území východného Slovenska početné doklady v podobe bohatých nálezov obsidiánov z povrchových zberov na rôznych lokalitách, či už v podobe veľkého počtu štiepaných artefaktov alebo nálezov jadier i tezaurovaných výrobkov, predsa len v Kašove ide o prvý konkrétny dielenský objekt s viacerými pracoviskami priamo na sídlisku bukovohorskej kultúry.

Možno ľutovať, že sa objekt v Kašove odkryl iba v dôsledku záchranej akcie a nie v rámci systematického výskumu celého neolitickeho sídliska, pretože širšie závery z hľadiska celosídliskovej štruktúry a súvislosti tu rozviesť nemožno.

Pri tejto problematike treba poukázať na podobnú dielňu, odkrytú v Nowej Hute - Pleszowe pri Krakove v Poľsku, kde okrem dielne na výrobu miestnych surovín z

ležiacej na južnom svahu Zemplínskych vrchov vzdialenej cca 10 - 15 km), boli v dielni plne zúžitkované. Nasvedčujú tomu odštepky rôznej veľkosti, s rôznym stupňom zachovania povrchovej kôry, ktorých rozmery a zachované podoby plne odrážajú výrobný proces, pričom na holé odštepky bez povrchovej kôry, ktoré boli v priamom dotyku s jadrmi a polovýrobkami, pripadá až 43,5 %. Úplnú kôru obsidiánovej suroviny mali zachované odštepky na 15,15 %.

Medzičlánky týchto dvoch kategórií odštepov v podobe odštepov s čiastočne zachovalou kôrou predstavujú 33,86 % a čepelovité úštepky s kôrou i bez nej 7,66 %. Takéto zloženie je v úplnom súlade s postupom odštiepania (i ostatných výrobkov) od počiatkovej úpravy do konca výrobného postupu.

jurských rohovcov sa v jame lengyelskej kultúry odkryla aj pracovňa na výrobu, resp. spracovanie obsidiánov (Godlowska 1963, Cabalska 1963). Táto jama mala podobné rozmery (10 x 3,5 m) i náplň ako v Kašove, s veľkým sústredením nálezov obsidiánov, nálezov keramiky i mazanice. Stopy po drevenej konštrukcii nad objektom sa ani tu nezistili. Veľký počet sílexov (2678 ks) i obsidiánov (214 ks) svedčí o tom, že v jame bola sílexová i obsidiánová dielňa, vyrábajúca nástroje pre vlastnú potrebu, no možno aj pre iných členov svojho i susedného spoločenstva. Podľa rozboru M. Cabalskej 1963, s. 126 - 130) sa dielňa špecializovala na výrobu súčiastok kosákov, zbrani i harpún a to z oboch surovín.

Aj podobná neolitická dielňa v Podskalanoch pri Krakove vyrábala hlavne kosákové kamene a ich polovýroby (Cabalska 1960, s. 253). J. Lech (1981, 1983, s. 63) považuje dielňu v Pleszowe za typickú sídliskovú dielňu (dwelling workshop).

Neolitických dielní na špecializovanú výrobu čepelí, kosákových súčiastok alebo iných výrobkov súvisiacich so žatevnou prácou a vylátením úrody je v Európe a na Blízkom východe celý rad a nie je účelom tohoto príspevku ich uviesť všetky. Z nášho územia si zasluhujú pozornosť tie, ktoré súvisia s produkciou čepelí alebo kosákových súčiastok a ich distribúciou. Z týchto si zasluhujú pozornosť dve dielne kultúry s lineárnou keramikou.

Podľa údajov J. Lecha (1983, s. 51-52) na pohrebisku odkrytom v r. 1977 vo Vedroviciach sa našli v hrobách č. 46 a 57 súčiastky troch kosákov, z ktorých jeden pozostával z 8 kusov stredných častí čepelí, druhý zo 7 zlomkov čepelí a tretí tiež zo siedmich sílexov. Na základe údajov J. Lecha, sprostredkovaných V. Ondrušom, všetky súčiastky kosákov v hrobách boli vyrobené v dielni Vedrovica-Zábrdovice pravdepodobne ako milodary. Najlepší materiál z areálu dôležitých zdrojov kamennej suroviny na Stránskej skale pri Brne využili už v paleolite. Neolitický človek tu ťažil rohovec (bloky) a odnášal ich na spracovanie do primárnej dielne. Najväčšia dielňa z obdobia kultúry lievikovitých pohárov tu mala dĺžku 48 m, tri ohniská a početné jamy, z ktorých niektoré boli vyplnené kamennými blokmi, odpadkami rohovca i zvieracími

kosťami (medzi nimi 6 parohových kopáčov). Cudzí materiál bol zriedkavý a podľa J. Svobodu (1986, s. 278) väčšina z nich pochádza z pokladu čepelí v nádobe. Prizmatické jadrá boli určené na jednosmerné získanie čepelí, ktoré dosahovali vysoký podiel a boli zvyčajne menšie než negatívny čepelí na jadrách, čo snáď nasvedčuje, že dlhšie čepele mohli odnieť.

Aj na sídlisku kultúry s moravskou maľovanou keramikou v Maršoviciach-Ježeňanoch (Košťurík et al. 1984, s. 401 - 406; Svoboda 1986, s. 277) bolo možné vyčleniť dielenský areál, zameraný na ťažbu rohovcovej suroviny v najbližšom okolí lokality a jej spracovaniu. Jednoznačne sa priklonili i k názoru, že cieľom výroby v objektoch 27, 29, 65 a 127 - 128 bolo získavanie polotovarov (Košťurík et al. 1984, s. 401) vo forme čepelí a prípravných jadier, aspoň časť výrobkov bola z miesta odnesená a iba časť produktov na mieste retušovali.

S množstvom podobných prípadov sa stretávame najmä na území Poľska, kde napr. v neolitickej dielni v Beblo, pow. Olkusz sa produkovali polovýrobky čepelí (Kowalski-Kozłowski 1958). Dielňa slúžila podľa autorov nie na výrobu nástrojov, ale polovýrobkov, pričom čepele už boli z dielne odnesené. Blízke poklady polotovarov (napr. Babice, Cmielów, kde bolo 31 kosákových čepelí; Podkowska 1952) nasvedčujú obchodným stykom a dokladajú, spolu so surovinami vzdialenými od ich východiskových ložísk, význam produkcie polovýrobkov.

Z dielni na produkciu polovýrobkov možno ešte uviesť dielne z Palca, odkiaľ tiež odniesli celú produkciu (Kobusiewicz 1963).

Sústredenie veľkých obsidiánových jadier v Kašove a samostatná poloha väčšiny dokonalejších čepelí väčších rozmerov z pracoviska III v spodnej časti mazanice podporuje predpoklad, že boli určené na vývoz z dielne. Okrem niektorých spomenutých prípadov význam vyvezených produktov podčiarkujú nálezy tezaurovaných výrobkov, či už v podobe jadier, čepelí alebo ďalších polotovarov na viacerých lokalitách. Okrem veľkého jadra obsidiánu (13,6 x 9,5 x 9 x 5 cm, hmotnosť 1,5 kg) z Hranc (Janšák 1935, tab. XLVIII, XLIX, 1c, 1d; s. 54 - 55) s negatívmi 17 cm dlhých čepelí, ktoré sa v polohe Pusta Lopa našlo v sprievode hojných obsidiánových artefaktov (čepele, škrabadlá, vrubovité čepele, odštepky, jadrá) dokumentujúcich azda miestnu výrobu asi 10 km od Kašova.

S podobnými nálezmi veľkých jadier sa stretávame na území Maďarska v podobe už spomínaného pokladu v Nyírlugosí. Z Nyírlugosu pochádza hromadný nález 12 kusov jednozákladňových ihlancovitých jadier z obsidiánu, ktoré tvarovo úplne pripomínajú, avšak veľkosťou presahujú rozmery jadier z Kašova skoro o polovicu hmotnosti. Do istej miery sa vyrovnajú veľkosťou a váhou jadra z Hranc. Našli sa za podobných okolností ako v Kašove, t. j. v oráčine. Skúšobný výkop uskutočnený F. Tompom na mieste nálezu bol negatívny, lebo predpokladanú dielňu nenašli ani na nálezisku, ani na mieste nálezu obsidiánových a limnokvarcitových, malých a stredne veľkých čepelí v piesčitej vrstve polohy vzdialenej asi 2 km od objavu pokladu jadier. Podľa J. Hillebranda (1928) materiál z pokladu v Nyírlugosí pochádza z Tokajskej oblasti (vzdialenosť do 100 km) a domnievame sa, že

medzi týmto pokladom a nálezmi jadier z Kašova a okolia (ako aj ich obdobným prírodným zdrojom obsidiánov) môže byť priama súvislosť. Odráža sa to nielen v počte kašovských, zrejme pre vývoz určených predmetov, ale aj v rovnakej úprave a skladbe, na vzdialenom mieste nájdených, tezaurovaných predmetov, ktoré snáď možné označiť za medzičlánky (medzistanice) importu najpotrebnejších výrobných surovín, ako podklady pre ich ďalšie uplatnenie v podobe základných prvkov výrobných prostriedkov pre poľnohospodársku výrobu.

Uvedené momenty v rozšírenej pracovnej činnosti v podobe potrieb súčiastok výrobných prostriedkov pre poľnohospodársku výrobu neolitickej spoločnosti sa v plnej miere odrážajú aj v tezaurácii surovín, jadier, polovýrobkov čepelí určených zrejme nielen na bežné účely v podobe nožov, ale aj vo funkcii čepelí ako samostatných nástrojov na žatevné účely, ktoré svojou dĺžkou mohli i samostatne zastávať túto výrobnú funkciu.

Vrátiac sa ešte k depotom sílexových surovín v Karpatскеj kotline, považujeme prítomnosť obsidiánovej suroviny v podobe hľúz na rôznych lokalitách v tomto smere za dôležitú. Patria k nim okrem surovínových hľúz v miestach ich prírodného výskytu (Viničky, Tokaj v oblasti Zemplínskych vrchov a Zempléni hegység) nálezy obsidiánových hľúz o priemere cca 5 cm z lokality Baskó-legelő pri Szerencsi (Nandris 1975, s. 84, obr. XXVII), ďalej poklad 7 obsidiánových hľúz (Nandris 1975, s. 84, tab. XXVI) pri Erdőhorváti-Szelek-fej neďaleko Sátórújhegyi, ktoré sa našli na povrchu, spolu s bukovo-horskými črepami. Tie ležali v tesnej blízkosti na erodovanom povrchu, pravdepodobne v pôvodnej polohe a obsahujú hľuzy rôznej veľkosti (17 cm, 1007 gr.; 12 cm, 516 gr.; 8 cm, 487 gr.; 9 cm, 326 gr.; 8,5 cm, 317 gr.; 8,5 cm, 283 gr.; 5,5 cm, 104 gr.).

Podľa hodnotenia Takácsné Biró K. (1978, s. 5 - 6) bolo z týchto hľúz odbitých len niekoľko úštepkov. Z lokality Méhtelek-Nádas v severovýchodnom Maďarsku zaznamenali Kalicz-Makkay (1977, 1976) počas výskumu neolitickej dielne v rokoch 1971 - 72 v jamách 1 - 3/d nález vyše tisíc štiepaných nástrojov, odštepkov a surovínových hľúz, z ktorých 80 % predstavujú obsidiány. Ostatné materiály tvoria sílexy dobrej akosti, zemplínskeho pôvodu (Takácsné Biró K. 1978, s. 6 - 7, maďarská verzia). Podľa Kalicza-Makkayho patria k szatmárskej skupine raného neolitu s datovaním podľa C14 do rokov 4875 - 4675 pred n. l. Pôvod suroviny predpokladajú zo vzdialenosti do 100 km. Južnejšie od týchto nálezísk našiel Gy. Módi v roku 1963 tri kusy obsidiánovej suroviny medzi eneolitickými nálezmi. Nálezy uvádza T. Biró K. (1978, s. 9) na základe publikácie (Gazdapusztai 1962-64) so zdrojom suroviny tiež na cca 100 km od Zempléni hegység.

Ani tu nie je našim účelom uviesť všetky známe poklady jadier a čepelí, resp. dielne špecializované na výrobu určitých druhov nástrojov. Pripomenieme len niektoré nálezy z nášho územia a susedných oblastí, ktoré naše predstavy do značnej miery usmerňujú. Okrem niektorých spomenutých špecializovaných dielni a ich produktov, často polovýrobkov, treba uviesť aj tu niektoré nálezy, dosvedčujúce význam čepelí ako samostatných výrobkov pre proces poľnohospodárskej výroby.

K najbližším hromadným nálezom čepelí (odhliadnuc od produktov dielne v Šarišských Michal'anoch) sem patria dva poklady čepelí z neolitickej kultúrnej vrstvy v Košiciach-Barci I, pravdepodobne tiež z obdobia bukovohorskej kultúry. Ide o poklady čepelí, z ktorých každý obsahuje vyše sto kusov. Jeden z nich, uložený v pražskom Národnom múzeu, obsahuje 137 čepelí dĺžky do 7 cm (Vencl 1967, s. 183). Podľa L. Hájka niektoré boli odštiepené z jedného jadra (Spurný 1957, s. 308), takže ich možno skladať na seba, do tvaru pôvodného jadra. K menším pokladom nájdeným na území Slovenska radíme depot zo záchranného výskumu neolitického sídliska v Borovciach (35 čepelí) na Považí (Kolník-Paulík 1957), ďalej z Kálnice (okolo 30 ks rádiolaritových čepelí, Spurný 1957) a V. Opatovíc (veľké kusy čiastočne opracovaných surovín). Spomínajú ich okrem uvedených autorov aj B. Novotný (1958).

Aj keď vo väčšine prípadov nejde vyslovene o poklady z obsidiánu, predsa do značnej miery potvrdzujú význam čepelí ako výmenného tovaru. Ekonomicko-výrobný význam pokladov podčiarkujú nielen čepelce uložené a nájdené v nádobách, ale aj za iných nálezových okolností, napr. evidentne nahromadené čepelové polotovary v obrovskom množstve. Z územia Maďarska k takýmto pokladom patrí nález z Boldogkövárálja (Vértes 1965), kde T. Kemenczei našiel v nádobe 567 sílexových čepelí z rôznych limnokvarcitových jadier, patriacich k bukovohorskej kultúre. Ich dĺžky dosahovali priemerné 66,72 mm, v rozpätí 25 - 110 mm. Medzi nálezmi bolo podľa rozboru (T. Biró K. 1978, s. 5) 421 čepelí (31 zlomkov), 11 atypických čepelí, 101 terminálnych častí čepelí, 14 čepelí z obiete hrany jadra, 9 rydlovito upravených čepelí a 10 iných artefaktov.

Polovicu nálezov tvorili čepelce trojuholníkovitého prierezu, t. j. dvoj plošné, druhú polovicu viacplošné, trapézovitého prierezu.

K nálezom z Boldogkövárálja, Nyírlugosu a k celému radu pokladov štiepanej industrie na území Maďarska sa vyjadril P. Patay (1960, 1976), ktorý predtým hodnotil poklad 12 veľkých čepelí z Kálló (Patay 1960). Tie mali rozmery 20 - 28 x 7,9 - 3,8 cm a pochádzali z pohoria Mátra. Považoval ich za výrobky z jedného jadra, produkované na výmenné účely. Výstižne zhrnul a hodnotil aj ostatné depoty z Maďarska, a s jeho názormi možno súhlasiť (Patay 1976). Spomína aj L. Bellom (1920-22, s. 12) nájdený poklad (700 ks) obsidiánových čepelí a úštepov Bodrogkeresztúru, podľa nálezu predstavovali pri obchodnom styku protihodnotu zlata. Považovali ich však za nálezy eneolitickej, kým Patay sa priklonil skôr za datovanie do obdobia bukovohorskej kultúry.

V súvislosti s depotmi na území Maďarska sa P. Patay vyslovil aj k otázke obchodu so surovinami. Zaoberal sa názormi M. Rosku (1934) a M. Gáboriho (1950), ktorý rozoznal 3 modely obchodu s obsidiánmi: 1) vyvážala sa surovina, z ktorej nákupeca štiepal nástroje pre seba; 2) predávali sa jadrá, ktoré nákupeca opracovával, alebo ich bral so sebou a ďalším nákupecom z nich odštiepoval podľa požiadaviek; 3) prevážali sa iba hotové nástroje.

P. Patay pripustil všetky tri modely. V každom prípade predpokladal, že transport medzi lokalitami ťažby suroviny a spotrebou nebol priamy, ale reťazovitý. V súvislosti

s depotmi jadier upozornil na výhody pri prenášaní, vzhľadom na ich pevnosť, v porovnaní s krehkejšími čepelami.

Vrátiac sa k významu obsidiánových jadier a čepelí, treba sa zamyslieť ešte nad skutočnosťou, že na sídliskách sa obyčajne nachádzajú drobné, úplne využitú obsidiánové jadierka. Ich výskyt na lokalitách bukovohorskej kultúry je považovaný za celkom bežný, normálny a svedčí na celom území tejto kultúry o ich zásobovaní zo známych surovinových zdrojov zemiplínsko-tokajskej oblasti. Tieto malorozmerné, väčšinou ihlancovité jadrá klasického tvaru boli rozšírené prakticky v celej Karpatskej kotline, vrátane lokalít v Juhoslávii. Sem sa podľa B. Voytekovej (1986) - okrem niektorých obsidiánov v Bosne (Obre), dovezených asi zo stredomorskej oblasti, dostávali v rámci kultúry lineárnej keramiky a pochádzajú pravdepodobne z tokajsko-zemiplínskej oblasti (194 lokalít Vojvodiny a Srbska s obsidiánmi).

Podobne v Sedmohradsku ich možno doložiť na takmer každom neolitickom nálezisku. Podľa M. Rosku (1934) prírodné výskytu obsidiánov v Sedmohradsku (napr. Balea Brad, Glod pri Hunedoara a sekundárne polohy v nánosoch potoka pri Kluži) boli málo významné, lebo sa z nich nedalo nič podstatnejšieho produkovať, preto všetky sedmohradské obsidiány považoval za importy z Tokajskej oblasti. Na jeho, dnes už zastaralej mape (Roska, 1934, s. 150) figurovalo 99 lokalít v Sedmohradsku a okolí. Na 44 z nich sa nachádzali jadrá. Podobné rozmery má aj 13 jadier z Višty v oblasti Klužu, dĺžky 10 - 16 cm. Z toho vyvodzuje, že obsidiány importovali z Tokajskej oblasti údolím Szamosa, Körösa i Mureša a sem sa dostali ako výmenný materiál i ako súčasť kultúr. Masový výskyt obsidiánov vysvetľuje tým, že uvedenými údoliami viedli cesty za soľou do severného Sedmohradska. Predpokladal tu aj procesy rozdeľovania a sprostredkovania. V každom prípade význam soli, ako protihodnoty obsidiánov smerom k Sedmohradsku, nemožno podceňovať.

Z tohoto hľadiska k základným úlohám terénneho výskumu na východnom Slovensku patrí objasnenie príčiny hustého osídlenia Prešova a širokého okolia nositeľmi východnej lineárnej keramiky a najmä bukovohorskej kultúry. Počiatkom 4. tisícročia toto osídlenie náhle končí. S rovnakou, možno ešte väčšou intenzitou sa znova obnovuje v období eneolitickej kultúry s kanelovanou keramikou. Nevyučené, že dôvodom veľkej koncentrácie osád môžu byť ložiská soli v Solivare, Solnej Bani a vo Šváboch. Soľ mohli získavať odparovaním soľanky vytekajúcej zo soľných prameňov (Butkovič 1978, s. 19 - 24). Takto získaná dôležitá zložka výživy mohla tvoriť najvyššiu protihodnotu za obľúbený obsidián.

S pokladmi jadier, sílexových polovýrobov a surovinových hľúz sa možno stretnúť od paleolitu (napr. poklad 41 tezaurovaných obsidiánových hrudiek v Cejkove, Bánesz 1974, s. 51 - 54), cez neolit, po ďalšie úseky praveku. Na východnom Slovensku k nim patria tri depoty suroviny (alebo jadier) rádiolaritu zo sídliska bukovohorskej kultúry v Šarišských Michal'anoch (Šiška 1986, s. 444 - 446). Depot, pozostávajúci zo šiestich kusov suroviny sa našiel v sídliskovej jame. Depoty deviatich kusov suroviny a piatich jadier spočívali na dlážke domu, s

d ďalším inventárom prekryté mazanicou zo zrúteného stropu. Ak zohľadníme i skutočnosť, že úštepová industria tejto lokality je z dvoch tretín rádiolaritová, nálezy troch depotov suroviny, resp. jadier, dokumentujú jej výrobu priamo v osade. Zvyšnú časť industrie vyrobili z obsidiánu, iné suroviny sú zriedkavé. Menšie zastúpenie obsidiánu súvisí už so značnou vzdialenosťou Šarišských Michalian od jeho prirodzených ložísk.

Na tomto sídlisku sú dôležité i nálezy polotovaru a polovýrokov kamennej brúsenej industrie, poukazujúce už na existenciu špecializovaných remeselníkov, pracujúcich len podľa požiadaviek alebo sezónne, ktorí výrobné nástroje zhotovovali už podľa šablón a v malých sériách (Šiška 1984, s. 20 - 27).

Z okolitých území, okrem spomínaných nálezov z obsidiánovej dielne v Nowej Hute - Pleszowe, je podiel obsidiánov v kamennej industrii neolitu a eneolitu pomerne malý na území Poľska. Je to v dôsledku bohatých, ľahko prístupných surovín domácej proveniencie, ktoré boli rozváňané a nájdené v podobe pokladov, resp. surovín pripravených na ďalšie spracovanie na rôznych miestach. Z nich si zasluhuje pozornosť nález čepeľovitých jadier z kropeňého rohovca v lokalite Cmielów (Balcer 1982, obr. 625), odkiaľ na nálezisku Gawroniec Palyga uvádza Z. Podkowinska (1952, s. 202) aj dve menšie zoskupenia rohovcových polovýrokov v hĺbke 20 - 21 cm nad jamou č. 156. Nálezové okolnosti celkove pripomínajú situáciu v Kašove. V prvom zoskupení sa našlo 11 čepeľí z kropeňého turonského rohovca a v blízkom druhom zoskupení 31 čepeľí z tej istej suroviny. Časť nálezov čepeľí z prvého i druhého zoskupenia zapadá do seba a možno ich zlepením spojiť, čo nasvedčuje, podobne ako v Kašove, že ich vyrobili v tom istom procese výroby polotovarov a na miesto nálezu preniesli priamo z dielni.

Okrem neolitických pokladov čepeľí a ďalších výrobkov v Poľsku i na dnešnom území ZSSR, uvádzaných J. Kostrzewskim (1918, s. 157 - 159) do prvej svetovej vojny (Babice, Garbów, Grzegorzowice, Ilkowice, Halič, Belulaja, Switarzów), ktoré pokladal za nálezy zo skryš obchodníkov, dnes poznáme z územia Poľska už viac neolitických a eneolitických pokladov. Niektoré z nich, najmä eneolitické, pozostávali zo zmiešaných predmetov, napr. 4 sekery a 4 čepele 13 - 15 cm dlhé z Dodowa, pow. Proszowice (Kowalski 1963, s. 69 - 73), kým z ostatných možno vyzdvihnúť poklad čepeľí z lokality Pietrowice Wielkie (Balcer 1977, obr. 10; Balcer 1983, obr. 28; Gedigowa 1960) a nálezy z lokality Jerzmanowice-Dabrowka I. Tu bolo možné zbierať veľmi početné jadrá (Lech 1982 a, s. 615), z ktorých vyrábali čepele a boli analogické nálezom z Beblo a zo Saspowa.

Zaujímavý a veľmi dôležitý rozbor neolitických sileových pokladov uskutočnil J. K. Kozłowski na základe dvoch depotov z Nowej Huty - Mogily (Kozłowski J. K. 1961). Pretože jeho výsledky sú blízke našim pozorovaniam, približujú nami nanesenú problematiku dielni, pokladov jadier, čepeľí a iných polovýrokov, považujeme za potrebné sa s nimi zaoberať bližšie.

Poklady v Nowej Hute-Mogile sa našli bez súvislosti s kultúrnymi vrstvami v spráši pri výskume R. Ledwosovej.

Prvý depot pozostával z 55 ks miestnych jurských rohovcov. Z nich pochádza 46 čepeľí a úštepov, počiatočné

jadrá, 2 rydlá, 2 driapadlá, 2 retušované nože. Všetky nálezy patrili podľa autora do kultúry s lineárnou keramikou. Druhý poklad, obsahujúci 51 čepeľí a úštepov, 1 jadro, považoval vzhľadom na percentuálne údaje (98 %) za depot pozostávajúci výlučne z polotovarov. Charakter nálezov i suroviny je v oboch pokladoch rovnaký. Obe industrie sú blízke, polotovary sú veľmi podobné, rozdiely boli iba v rozmeroch. V oboch prípadoch ide o polotovary, čiže o čepele a čepeľovité úštepy, ktoré považuje tiež za intencionálne vyrobený polovýrobok. O druhom poklade predpokladá, že bol depotom čiastočne selektovaných výrobkov na výmenu, kým prvý patril výrobcovi ako surovina na ďalšie náradie.

V rámci pokladov čepeľí predpokladá J. K. Kozłowski (1961):

1) Depoty v okruhu výrobných dielni sílexov. Tieto interpretoval zásadne ako zásoby akostnej suroviny a polotovarov na mieste vyhotovené a zakopané výrobcom.

2) Poklady mimo okruhu osád (bez zodpovedajúcej kultúrnej vrstvy), zahŕňujúce zásoby hotových výrobkov alebo polovýrokov, viazané k vyvezeným produktom z dielni. Ich vytvorenie si predstavuje: a) pri existencii rodovo-teritoriálnych jednotiek, zaoberajúcich sa ťažbou i spracovaním surovín, ako depoty obchodného charakteru v rámci medzikmeňových obchodných stykov; b) ako pozostalosť po skupinách ľudí vandrujúcich krajinou za účelom získavania zásob. Dokladá to analógiami z Texasu, Nového Mexika i z Austrálie na vzdialenosť 40 - 200 i viac km, ako aj nálezmi pokladov čepeľí z Poľska (Babice, desiatky čepeľí), ZSSR (8 lokalít: Belulaja, 23 čepeľí; Trembovka, stovky čepeľí; Ilkowce, 20 čepeľí; Švitarov, desiatky čepeľí; Perevoznyj Chutov, 17 čepeľí; Staryj Orlik, 11 čepeľí; Šistov, 20 čepeľí; Annenfeld, vyše 40 čepeľí) i z Maďarska (Kállé, 12 čepeľí), ale aj pokladov polovýrokov a nástrojov z Poľska (Grzegorzowice, 42 výrobkov), zo ZSSR (Gončarovka I, 54 čepeľí a hrotov; Gončarovka II, 19 výrobkov - čepele, škrabáky, vrtáky), ČSFR (Výčapy-Opatovce, 16 jadier a odštepov) i z Francúzska (príklady 5 lokalít: Barrou, 60 - 80 čepeľí; Groc Marin, 40 čepeľí; Salaison, 9 čepeľí; Luxe, 9 čepeľí; Moigny, 20 čepeľí).

3) Tretiu skupinu pokladov viaže J. K. Kozłowski s prvotným obchodom a radí k nim depoty vystupujúce v areáli sídlisk, s obsahom kamenných výrobkov nevytvorených na sídlisku. Interpretuje ich ako poklady výrobkov získaných výmenným obchodom so skupinou špecialistov na výrobu kamennej industrie a pokladá ich za dôkaz postupujúcej ekonomickej regionalizácie, pričom argumentuje tým, že sa často vyskytujú na územiach bez vlastných surovín, teda sú svedectvami ďalekosiahlych výmenných stykov. Ako príklady uvádza neolitické a eneolitické nálezy z Poľska (Pietrowice Wielkie, 7 čepeľí), ČSFR (Borovce, 35 čepeľí), Rumunska (Erösd-Ariusd, 15 čepeľí v nádobe) a zo ZSSR (Sandraki, 8 čepeľí; Kamennyj Jar, poklad čepeľí na sídlisku neskorotripolskej kultúry; Zimne, poklad čepeľí a jadier v nádobe). V súvislosti s pokladmi tohoto druhu predpokladal, že čepeľovité polovýrobok mohol zohrať v eneolite úlohu všeobecného ekvivalentu najmä v teréne, kde nieto suroviny v prírodnom stave.

V rámci týchto predpokladov môžu byť jadrá nájdené nad dielňou v Kašove a čepele zo samostatnej polohy v hornej časti dielne považované za súbor zásob určených na odvoz. V podstate možno s J. K. Kozłowskiim súhlasiť aj v ostatných súvislostiach.

Z územia ZSSR, okrem poľskými autormi citovaných nálezov, veľkým podielom prispeli k poznaniu problematiky významu dielni, produkcie polotovarov a celkovej štruktúry výrobného procesu kamennej industrie i výmenného cyklu (poklady) výsledky výskumov sovietskych autorov.

V prácach V. V. Fedorova (1953, s. 286 - 292), ktorý sa okrem hodnotenia paleolitických pokladov od stredného paleolitu (napr. v Kiik-Koba, kde kamene prenášali v podobe obliakov, tiež v Šan-Koba, 4 nástroje pod kameňmi i neolitických pokladov v Karélii) zaoberal i všeobecnými úvahami o ich význame, nachádzame i názor, že zhľukovanie obliakov i pokladov treba hodnotiť ako zásobu kamennej suroviny na výrobu nástrojov. Podľa neho zásoby sílexov svedčia o tom, že pravetkí výrobcovia sa snažili mať poruke sílexy dobrej akosti, použiteľné na zhotovovanie nástrojov.

Pri skúmaní súvislosti pokladov s prvotnými formami výmeny predpokladal, že depoty v určitých rajónoch pochádzali z jedného centra. Rozvoj výmenných vzťahov správne spájal s rastúcimi potrebami sílexov.

O neskorotripoľskom poklade v Sandrakive, kde sa pod podlahou obydlija našlo 8 čepeľí (Lagodavskaja 1956, s. 123 - 124, obr. 6 - 8) veľkosti 15 - 18 cm, ležiacich na boku vedľa seba, autorka predpokladá, že pochádzali z jedného jadra a boli k sebe priviazané, prípadne zabalené do tkaniny. Môže sa tým podľa nás vysvetliť aj spôsob prenášania pokladov, resp. menších zásob, pravda, okrem možnosti prenášania sílexov v koženom alebo textilnom vaku a v nádobách.

Podľa A. A. Formozova (1958, s. 637 - 645) poklady vytvárali majstri jednak pre svoje spoločenstvo, jednak na výmenu. Uvádza napr. poklady z nálezísk: Volosov na Oke, Nižna Makuša, Bendarická, Čerkesovo (130 hrotov striel), Ganarija (desiatky hrotov v nádobe, 2 sekery, 1 mlat), Annenfeld, Staryj Orlik, Dončarovka (pôvodne poklad 166 čepeľí, 20 hrotov, 6 jadier, 1 škrabadlo), Perevoznije Chutory, Šistov, Sandrakiv a i.. O väčšine predpokladal, že ich vyrábali špecialisti - majstri a boli transportované vo forme čepeľí, ako základný materiál pre výmenu.

Na základe údajov E. K. Černýša (1967, s. 60 - 66) v tripoľskej kultúre boli vhodné suroviny iba na strednom Dnepri, kde sa dolovalo i obchodovalo s dobrou surovinou. V starotripoľskej kultúre sa osady nachádzali obyčajne pri ložiskách suroviny. Výroba nástrojov sa podľa neho uskutočňovala na sídlisku i mimo neho. Uvádza sídliská, kde odštepky a odpadky v zemniciach zametali na jednu hromadu pri stene (napr. Lenkovce, Bernovo-Luka, v mladšom období Polivanov Jar, Nezvisko a i). Na sídlisku Lenkovcy boli pracoviská v nadzemných obydliach pri stenách a rohoch. Pre opracovanie sílexov na sídlisku v Nezvisku boli v každom dome pripravené malé vyvýšenina priamouholníkovej formy (dl. 1,5 m) všade rovnaké. Základ tvorili riečne obliaky a ploché dosky kameňa. Nimi vytvorenú plochu obmazali hlinou a vypá-

lili. Plochy pri úprave zasypali hlinou, ktorá bola nasýtená sílexovými odštepkami. Keďže podsypovanie zeminou s odštepkami bolo zistené všade, pripúšťa sa určitý magický význam. Tu treba pripomenúť, že na zvláštny význam odštepov v neolite upozornili pri hodnotení nálezov z lokality v Saspowe poľskí autori Dzieduszycka-Machnikowa-Lech (1976, s. 122 - 123). Rozbor výplne niektorých jám ukázal, že čas ich zaplnenia bol krátky. Šťasti sa vyplnili už v dobe opracovania sílexovým materiálom. Po ich opustení zhrnuli do jám odpad z výrobkov. Podľa námetu J. K. Kozłowského dávajú tento fakt do súvislosti so zvyklosťami niektorých austrálskych plemien, ktoré týmto spôsobom symbolicky zachraňovali "v matičke-zemi" zásoby suroviny, aby sa nevyčerpali.

Domnievame sa, že podobným spôsobom môžeme azda vysvetliť aj zachovanie nálezov odpadkov - suroviny v kašovskej dielni, aj v prípade Nezviska. Hodnota zachovanej suroviny tento predpoklad v žiadnom prípade nevyľučuje.

Na lokalite v Polivanovom Jare, Černovická oblasť USSR, boli dielne nielen v domoch, ale aj medzi obydliami, kde obrábali dovezené suroviny. Svedčí o tom plocha veľká 8 m² s vyše 5000 odštepkami.

Volynské suroviny získavali i v ďalšom úseku tripoľskej kultúry pri rieke Goryň, ako to dokazujú (Černýš 1967, s. 65) dielne na lokalitách Komarovo, Babino, Nezvisko, Bodaki.

V neskorotripoľskej kultúre obrábali sílexy na značne vzdialených miestach od obydlija. Napr. obyvatelia Lomačiny v údolí Plitu dobývali sílexy (prvotné dielne) niekoľko km od dielni pri osade Oževo v Černovickej oblasti USSR. Na jej ploche o rozmeroch 200 x 176 cm sa okrem obrovského množstva sílexových odštepok, úštepov a úlomkov, čepeľí a polovýrobkov našli aj 0,5 m veľké sílexové kusy, podobné nálezom v Tibave a vo V. Raškovciach (pozri ďalej lit. Šiška, Vizdal). Boli to veľké sílexové kusy, z ktorých odštepovali sílexy pre polovýrobky. Hotových nástrojov bolo veľmi málo. Polovýrobky sa nachádzali v rôznom štádiu výroby (i sekery a dláta). Boli tu polotovary pre škrabadlá, skladacie nástroje - kosáky, vrtáky, hroty, šipy a pod.. Je pozoruhodné, že v dielnach vyrábali aj rukoväte z kostí a parohov.

Z tripoľskej kultúry sú známe tiež poklady. Od menších depotov na lokalite Lenkovcy (pri stene zemnice 7 jadier), cez Nezvisko (5 dlhých čepeľí), až po veľký poklad v nádobe z Chalepy so 150 kusmi čepeľí, dosahujúcich dĺžku až 21 cm.

V Čechách sa S. Venel (1967, s. 180 - 186) pri spracovaní pokladu z Boreča venoval nielen vyhodnoteniu samotného depozitu, ale aj teoretickým otázkam. Nález z lokality Boreč v okrese Litoměřice pozostáva z 23 kusov čepeľovitej industrie veľkých rozmerov, odbitých z jednostranných jadier, pri ktorých možno pazúrikové čepele po 2 - 3 ks skladať k sebe. Autor ho považuje za polotovarový depot, ktorý je skôr výrazom nadbytku a ľahkej dostupnosti suroviny, ako svedectvom zámernej snahy po výrobe prevažne veľkotvarej industrie.

Nemal však v tom čase k dispozícii nálezy z Kašova, ktoré potvrdzujú predpoklad, že aj nálezy veľkých čepeľí, odrazených z dlhých jadier, mohli slúžiť ako nadvýrobky,

zámerné produkované z ľahko prístupných surovinových zdrojov za účelom výmeny.

Vďaka jeho súpisu hromadných nálezov čepelí, jadier a sekier z rôznych fáz neolitu a eneolitu (Buchleim, Klein-Jena, Nöbeditz, Barca I, Borovce, Výčapy-Opatovce, Litoměřice, Dodowo, Cmielów, Dětkovice), ako aj bližšie nedatovaných depozitov (Kálnice, Obersbach, Rockenberg, Balice, Garbowo, Grzegorzowice, Ilkowice, Belulaja, Switarzów, Trebowka, Klucze, Boldogkövárjaja, Nyírlugos, Ratiborz-Otice) sa dozvedáme o pokladoch, ktoré podľa jeho hodnotenia možno interpretovať ako výsledky dielenskej výroby kamennej industrie. Šťasti sa vyskytli v blízkosti prírodných zdrojov a dokumentovali výpravy za surovinou i jej ťažbu.

Význam pokladov a kvalitnej suroviny pre výrobu základných pracovných nástrojov podčiarkujú aj nálezy veľkých kusov kamennej suroviny s hmotnosťou až 10 kg, ktoré sa našli na eneolitických pohrebiskách. V Tibave (Šiška 1968) a vo Veľkých Raškovciach (Vizdal 1977) na východnom Slovensku v hrobch tiszapolgárskej kultúry odkryli ako milodary veľké kusy suroviny z rohovca, dovážaného pre vhodnosť na výrobu kvalitných nožíkov až z oblasti Volyňska v ZSSR. V niektorých hrobch sa našli aj predmety zo zlata. Vzhľadom na spoločný výskyt prvých zlatých výrobkov a kamenných surovín, uložených ako rovnocenné milodary do hrobov, možno usudzovať, že tieto predmety mali ekvivalentnú hodnotu aj z hľadiska výmenného a potvrdzujú, že už v tomto období sa stretávame s formami obchodu.

Z uvedeného pohľadu majú dôležitú úlohu nálezy z hrobov. Tie boli rôzne, podľa našej mienky nedostatočne, alebo len opatrne zatriedené, datované. S. Vencl si všimol tieto nálezy (Vencl 1967, s. 183) nielen v predstihu, ale sa snažil aj o ich interpretáciu. Upozornil na nálezy depotov z hrobov walternienberských (napr. v strednom Nemecku pri Tangermünde hroby so štrnástimi čepelami), z hrobov gaterslebenských (Rössen 14 čepelí, Gross-Jena 12 čepelí) a iných, nedosahujúcich 8 cm dĺžky. Spomína aj iné nálezyvé súbory megalitických hrobov v strednom a severnom Nemecku (napr. v Diesdorfe s depotom niekoľko nálezov; Ruederbachu, Neckarsulme, Nardewitz, Blandowe, Marlowe a pod., kde sa spoločne vyskytli kosáky s pazúrikovými sekerami z neskorého neolitu a začiatku doby bronzovej.

Postrehy S. Vencla (1967, s. 184 - 185), ktorý teoreticky správne predpokladal celý proces intenzifikácie výmeny polovýrokov, počnúc od surovín, cez ich dielenskú úpravu, až po polovýrobky i hotové produkty a ich ďalšie rozšírenie v podobe pokladov čepelí a iných výrobkov určených na výmenu, možno na základe našich rozborov v značnej miere potvrdiť.

K významu hrobových nálezov vo forme milodarov kamennej suroviny, čepelí a iných nástrojov sme sa už vyjadrili v tom zmysle, že ich treba považovať, z hľadiska ekvivalencie hodnôt, za nálezy vyjadrujúce nielen rovnocennosť s inými cennými milodarmi, ale aj s predmetmi, charakterizujúcimi určité spoločenské alebo ekonomické postavenie pochovaného jednotlivca. Snahy o interpretáciu pochovaných jedincov podľa spoločenského postavenia (hrob náčelníka alebo kúzelníka) a ekonomickej

činnosti (remeselníci, špecialisti) sa začínajú objavovať už od najstarších epôch, počínajúc paleolitom.

Na základe hrobov tzv. remeselníka - baníka, či výrobcu kamenných nástrojov, sa v európskom neolite snažia niektorí bádatelia dokázať existenciu špecialistov na rôznych úrovniach. K prvým nálezom dokumentujúcim pohreb baníka patrí hrob skrčenca s milodarom (parohový nástroj na dolovanie silexov), nájdený koncom minulého storočia de Munckom pri doloch v Obourgu na okolí Mansu v Belgicku (Hubert 1981, s. 412 - 433), v okolí ktorého našli aj dielne pazúrikových nástrojov, parohové nástroje, zlomky čepelí, ihlancovitých jadier, sekery, škrapadlo a hroty šípov. Hrob špecialistu predpokladá aj J. Korek (1986, s. 317 - 322) na eneolitickom pohrebisku v maďarskom Budakalászi. V hrobe č. 91 na základe milodarov identifikoval 30 - 40 ročného remeselníka, výrobcu kostených predmetov a kamennej industrie.

Pri hodnotení obsahu hrobu výrobcu kamenných nástrojov z Michałowic pri Krakove v Poľsku vychádzal J. Lech (1982 a, s. 271 - 278) z masovej produkcie a distribúcie silexových vydoľovaných predmetov. Predpokladá tu banícke povolanie (špecializáciu) a s ním spojené sezónne alebo úplné remeselníctvo, na profesionálnej úrovni. Vlastný hrob obsahoval milodary v podobe deviatich čepelí, troch odštepov, jedného otlkača a kosteného predmetu vo funkcii retušovača, resp. medzičlánku pri štiepaní (punch). Objekt považuje za hrob špecialistu, ktorý sa zaoberal opracovaním pazúrikov, podobne ako hrob 937 z Pleszowa. Špecializovanú prácu pochovaných jedincov uvádza do súvislosti s neekonomickými väzbami - vzťahmi, ktoré boli výrazom všeobecnej spoločenskej organizácie bez sociálnej diferenciácie v rámci spoločenstva.

Súhlasne s týmito a našimi poznatkami, získanými pri rozbere nálezov v Kašove, môžeme spolu s J. Lechom (1982 a, s. 276 - 277) i ďalšími autormi (Dzieduszycka - Machnikova - Lech 1976, Balcer 1975, s. 239 - 262, Tabczynski 1970, 1972) predpokladať, že existenčnou základňou špecialistu - remeselníka i jeho rodiny bolo roľníctvo, lov, zber a chov dobytka, podobne ako pre všetkých ostatných členov spoločenstva. Výrobca kamenných nástrojov robil túto prácu prechodne, popri zabezpečovaní vlastných základných potrieb.

Na základe nálezov odkrytých v Kašove možno do určitej miery súhlasiť s názorom J. Lecha aj v tom, že prebytky v hodnotenom období mohli byť zhromažďované a rozdeľované medzi ostatných členov spoločenstva, pričom stupňovali iba prestíž výrobcu, nevedli však k narastaniu individuálneho vlastníctva.

Týmto spôsobom možno interpretovať aj nálezy z Kašova. Pritom si stále uvedomujeme, že v tomto prípade ide jednoznačne o produkciu čepelí a kosákových súčiastok mimo rámec potrieb vlastného spoločenstva, ktoré bolo iste uspokojené aj priebežne, v rámci interných požiadaviek, a teda táto produkcia bola predurčená na výmenu za tie produkty, ktoré boli pre komunitu nedostupné, prípadne ich mohla získať len prostredníctvom výmeny. Jednalo sa zrejme predovšetkým o soľ, ktorú potrebovali jednak na konzervovanie svojich mäsových produktov z chovateľskej a loveckej činnosti, jednak pre dennú potrebu.

Závery

1. Na neolitickej lokalite pri Kašove v okrese Trebišov, v polohe zvanjej Čepegov I sa podarilo odkryť dielňu na výrobu obsidiánových výrobkov a polotovarov, datovanú keramikou do predklasického stupňa A - B bukovohorskej kultúry.
2. Výrobná aktivita sa sústreďovala v piatich samostatných pracoviskách jedného objektu - dielne.
3. V dielni sa vyrábala industria z obsidiánu miestneho pôvodu.
4. Dielňa sa špecializovala na výrobu čepelí a kosákových súčiastok.
5. Z dielne odviezli všetky celé, tam vyrobené čepele.
6. Sústreďenie veľkých obsidiánových, úplne nevytážených jadier, ktoré sa nachádzali v priestore dielne, svedčí o ich zvláštnom význame. Ide o ihlancovitá jadrá s rovným podstavcom, jednosmerného charakteru, rôznej veľkosti a hmotnosti, s negatívmi jednosmerne odbitých čepelí, ktoré na jadrách naznačujú ich plnú dĺžku. Veľkosť sa pohybuje od 148 x 59 x 50 mm, s hmotnosťou od 0,72 kg, najmenšie s rozmermi 76 x 57 x 52 mm a hmotnosťou 0,28 kg. Priemerná hmotnosť jadier bola 0,5 kg, priemerný počet negatívov čepelí 11. Okrem prípadného osobitného kultového významu týchto jadier prichádza do úvahy predovšetkým ich výmenný charakter.
7. Prítomnosť mlynských kameňov, druhotne použitých ako pracovné podložky popri výskyte obyčajných kamenných podložiek svedčí jednak o intenzívnej výrobe kamennej industrie, jednak o príslušnosti výrobcu kamenných artefaktov (remeselníka - špecialistu) k roľníckej osade.
8. Spolupatričnosť výrobcu obsidiánovej industrie s blízkou roľníckou osadou dokladajú v dielni nájdené zlomky keramiky bukovohorskej kultúry.
9. Pracovná aktivita na jednotlivých pracoviskách obsidiánovej dielne bola v podstate rovnaká čo do intenzity výroby i čo do konkrétnej produkcie samotných predmetov.
10. V bukovohorskej kultúre na celom území jej rozšírenia boli obsidiány najvýznamnejšou surovinou pri výrobe kamennej štiepanej industrie. Ich rozsiahla distribúcia sved-

čí o vysokej organizácii neolitickej spoločnosti i o stálych kontaktoch výrobcov s oblasťou prírodného výskytu obsidiánov. V prípade dielne a Kašova výrobcovia mohli získať priamo z povrchových zdrojov vzdialených cca 15 km aj obyčajným zberom, v podobe hlúz vyvetraných z ložísk. 11. Rozbory jednotlivých pokladov jadier, čepelí i polovýrobkov - či už boli nájdené v nádobách, alebo sa našli pohromade vo vzdialenejších priestoroch od pôvodného výskytu surovín - jednoznačne objasňujú hodnotu týchto exportovaných súčastí i celých pracovných predmetov, ktoré možno súhrnne označiť za základné pracovné nástroje. Tieto slúžili pri výsledných pracovných úkonoch v poľnohospodárskej výrobe, čiže pri žatve, vylátení obilia, pravdepodobne aj pri kosbe sena pre chov domáceho dobytká a na iné (i lovecké) účely.

Všetky uvedené pozorovania súhlasia s výsledkami výskumu dielne v Kašove, ktorý umožňuje predpokladať, že popri prieskumom zistených sídliskových objektoch bukovohorskej kultúry, v bezprostrednom okolí odkrytej dielne existovalo pracovisko, ktoré sa okrem zásobovania výrobcu a zásobovania roľníckej osady, ktorej bol výrobca (alebo výrobcovia) príslušníkom, zameralo aj na určitú nadprodukciiu, určenú na výmenu. Svedčí o tom nielen neprítomnosť celých čepelí a prítomnosť jadier, ktoré na rôznych lokalitách nachádzame v podobe pokladov, potvrdzujúcich význam čepelí a jadier ako výmenného, resp. obchodného artiklu, ale aj množstvo iných faktov, podčiarkujúcich v súvislosti s výskytom polotovarov i samotných surovinových materiálov úžitkovú hodnotu týchto produktov. Stačí tu uviesť nielen samotné poklady čepelí, jadier a iných predmetov, ale aj striedavý výskyt veľkých kusov rohových hlúz o hmotnosti niekoľkých kilogramov v niektorých hrobách s predmetmi zo zlata. Podnecujú nás k zamysleniu nad ich ekvivalentným významom a najmä úžitkovou hodnotou v podmienkach najstaršej roľníckej spoločnosti a k úvahám o paralelnom rozvoji poľnohospodárskej (rastlinnej a živočíšnej) a remeselnej výroby na tomto prvom produktívnom stupni vývoja ľudskej spoločnosti.

LITERATÚRA

- BALCER, B.: Krzemien swiecziechowski w kulturze pucharów lejko-watych. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdansk 1975.
- BALCER, B.: Z badan nad krzemieniarstwem neolitycznym w dorzeczu górnej Odry. *Przegląd Archeol.*, 25, 1977, s. 5 - 51.
- BALCER, B.: Katalog der Bergwerke, Poland. Swieczichów-Lasek. Wojw. Tarnobrzeg. In: 5000 Jahre Feuersteinbergbau. Bochum 1980 (1982, s. 606 - 611).
- BALCER, B.: Wytwórnosc narzedzi krzemiennych w neolocie ziem Polski. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdansk-Lódz 1983.
- BĀNESZ, L.: Hromadný nález obsidiánovej suroviny na gravettskom sídlisku v Čejkove, okr. Trebišov. *Archeol. rozhl.*, 26, 1974, s. 51 - 54.
- BELLA, L.: A bodrogkeresztúri aceneolithkori temető. In: *Az Országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve.*, 1, 1920 - 22, s. 1 - 12.
- BUTKOVIČ, L.: Dejiny ťažby soli v Solivare. Košice 1978.
- CABALSKA, M.: Neolityczne materiały kamiennie. In: *Zesz. Nauk. U. J. Prace Archeol.*, 1, Kraków 1960, s. 235 - 264.
- CABALSKA, M.: Materiały krzemienne z przydomowej pracowni krzemieniarskiej z jamy I na stanowisku II w Nowej Hucie-Pleszowie. *Przegląd Archeol.*, 16, 1963, s. 110 - 131.
- ČERNYS, I. K.: Tripolskie masterskie po obrabotke kremnja. *Krat. Soobšč. Inst. Archeol. A. N. SSSR.*, 111, 1967, s. 60 - 66.
- DZIEDUSZYCKA-MACHIKOWA, A.- LECH, J.: Neolityczne zespolo pracowniane z kopalni krzemienia w Saspowe. In: *Pol. bad. archeol.*, 19, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdansk 1976.
- FEDOROV, V. V.: K voprosu "o kremnevych skladach" v neolitičeskoje vremja. *Mater. i Issled po Archeol. SSSR.*, 39, Moskva 1953, s. 286 - 292.
- FORMOZOV, A. A.: Klady kamennych orudij na teritorii SSSR. *Archeol. rozhl.*, 10, 1958, s. 637 - 645.
- GABORI, M.: Az őskori obsidiánkereskedelem néhány problémája. *Archeol. Ért.*, 77, 1950, s. 50 - 52.
- GEDIGOWA, J.: Z prac wykopaliskowych na stanowisku 8 w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz w r. 1960. In: *Slaskie Spraw. Archeol.*, 3, Wrocław 1960, s. 4.
- GODLOWSKA, M.: Materiały ceramiczne z przydomowej pracowni krzemieniarskiej z jamy I na stanowisku II w Nowej Hucie-Pleszowie. *Przegląd Archeol.*, 16, 1963, s. 94 - 110.
- GODLOWSKA, M.: Materiały z osady neolitycznej w Nowej Hucie-Mogile w pow. krakowskim. *Przegląd Archeol.*, 17, 1966, s. 45 - 58.
- HILLEBRAND, J.: A nyírlugosi obsidiannucleus-depotteleiről. *Archeol. Ért.*, 42, 1928, s. 39 - 42.
- HUBERT, F.: Silexabbau und-gewinnung in Belgien. In: 5000 Jahre Feuersteinbergbau. Bochum 1980 (1982), s. 412 - 433.

- JANŠÁK, Š.: Praveké sídliská s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku. Bratislava 1935.
- KOBUSIEWICZ, M.: Neolityczne pracownie krzemieniarskie z Paleza w pow. bydgoskim. *Przegląd Archeol.*, 16, 1963, s. 131 - 135.
- KOLNÍK, T. - PAULÍK, J.: Záchraný výskum na neoliticom sídlisku v Borovciach pri Piešťanoch. *Slov. archeol.*, 5, 1957, s. 271 - 306.
- KOREK, J.: The grave of an artisan in the Copper Age Cemetery at Budakalász. In: *International conference on prehistoric flint mining and lithic raw material identification in the Carpathian Basin. Budapest-Sümeg 1986*, s. 317 - 322.
- KOSTRZEWSKI, J.: Neolithische Depotfunde aus Polen und Litauen. *Prähist. Z.*, 10, 1918, s. 157 - 160.
- KOŠTŮŘÍK, P. - RAKOVSKÝ, I. - PEŠKE, L. - PŘICHYŠTAL, A. - SALAŠ, M. - SVOBODA, J.: Sídlíště mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou v Jezeřanech-Maršovicích. *Archeol. rozhl.*, 36, 1984, s. 378 - 410.
- KOWALSKI, S.: Neolityczny skarb krzemieny z Dodowa, pow. Proszowice. *Mater. Archeol.*, 4, Kraków 1963, s. 69 - 73.
- KOWALSKI, S. - KOZŁOWSKI, J. K.: Neolityczna pracownia krzemieniarska w miejscowości Beblo, pow. Olkusz. *Wiadom. archeol.*, 25, 1958, s. 339 - 354.
- KOZŁOWSKI, J. K.: Dwa neolityczne składy krzemienne z Nowej Huty-Mogily. *Mater. archeol.*, 3, 1961, s. 5 - 13.
- LAGODAVSKAJA, O. F.: Pizňotripiľske poselenija u s. Sandrakach. *Archeol. pam. URSR.*, 6, 1956, s. 118 - 129.
- LECH, J.: Flint mining among the early farming communities of Central Europe. *Przegląd Archeol.*, 28, 1981, s. 5 - 55.
- LECH, J.: Das Grab eines Steinschmiedes aus Michalowice bei Krakau - und das Problem der Arbeits-spezialisierung unter der ersten Ackerbau treibenden Bevölkerung Mitteleuropas. In: *5000 Jahre Feuersteinbergbau. Bochum 1980 (1982 a)*, s. 271 - 278.
- LECH, J.: Katalog der Bergwerke. Poland. Jerzmanowice-Dabrowka I, Wojw. Kraków. In: *5000 Jahre Feuersteinbergbau. Bochum 1980 (1982 b)*, s. 613 - 615.
- LECH, J.: Flint mining among the early farming communities of Central Europe. Part II - The basic of research into flint workshops. *Przegląd Archeol.*, 30, 1983, s. 47 - 80.
- NANDRIS, J.: A Re-consideration of the S - E European sources of archaeological obsidian. In: *Bull. of the Inst. of Archeol.*, 12, London 1975, s. 71 - 101.
- NOVOTNÝ, B.: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava 1958.
- ONDRUŠ, V.: Neolitické dílny z Vedrovic-Zábrdovic. In: *Sbor. prací filos. fak. Brněnské univ.*, str. 24 - 25. řada archeol.-klasická, E 20 - 21, Brno 1976, s. 133 - 139.
- PATAY, P.: A káltoi köpöngé lelet. *Folia Archeol.*, 12, 1960, s. 15 - 19.
- PATAY, P.: Les matières premières lithiques de l'âge du cuivre en Hongrie. *Acta Archeol. Carpathica*, 16, 1976, s. 229 - 238.
- PODKOWINSKA, Z.: Prace wykopaliskowe na stanowisku Gawroniec Palyga w Cmielowe w pow. opatowskim 1950 r. *Wiadom. archeol.*, 18, 1952, s. 201 - 242.
- ROSKA, M.: Adatok Erdély őskori kereskedelmi, művelődési és népvándorlási útjaihoz. *Archeol. Ért.*, 47, 1934, s. 149 - 153.
- SPURNÝ, V.: Hromadný nález rádiolaritových čepelí z Kálnice. *Slov. archeol.*, 5, 1957, s. 307 - 308.
- SVOBODA, J.: Primary raw material working in Neolithic/Eneolithic Moravia. In: *International conference on prehistoric flint mining and lithic raw material identification in the Carpathian Basin. Budapest-Sümeg 1986*, s. 277 - 286.
- ŠÍŠKA, S.: Tiszapolgárska kultúra na Slovensku. *Slov. archeol.*, 16, 1968, s. 61 - 175.
- ŠÍŠKA, S.: K výrobe kamenných brúsených nástrojov. In: *Zborník prác Ludmily Kraskovskej. Bratislava 1984*, s. 20 - 29.
- ŠÍŠKA, S.: Grabungen auf der Neolithischen und Äneolithischen Siedlung in Šarišské Michaľany. *Slov. archeol.*, 34, 1986, s. 439 - 454.
- TABACZYNSKI, S.: Neolit środkowoeuropejski. *Podstawy gospodarcze. Wrocław-Warszawa-Kraków 1970*.
- TABACZYNSKI, S.: Gesellschaftsordnung und Gütertausch im Neolithikum Mitteleuropas. In: *Neolithischen Studien I, Berlin 1972*.
- TAKÁČ-BIRÓ, K.: Non-Metal Depot Finds in the Carpathian Basin (Nem fémanyagú raktárleletek az őskorbán). *Manuskript. Budapest 1978*, s. 1 - 10 (1 - 21).
- VENCL, S.: Depot čepelí z Borče o. I. toměřice. *Archeol. rozhl.*, 19, 1967, s. 180 - 186.
- VÉRTES, I.: The Depot of Silex Blades from Boldogkőváralja. *Acta archaeol. Acad. Sci. hung.*, 17, 1965, s. 129 - 136.
- VIZDAL, J.: Tiszapolgárske pohrebisko vo Veľkých Raškoviach. *Košice 1977*.
- VOYTEK, B.: Analysis of lithic raw materials from sites in Eastern Yugoslavia. In: *International conference on prehistoric flint mining and raw material identification in the Carpathian Basin. Budapest-Sümeg 1986*, s. 287 - 295.
- WEINER, J.: Die Flintmeinen von Cakmak - Eine im aussterben begriffene heute noch produzierende Feuersteinindustrie in Nordwestanatolien. In: *5000 Jahre Feuersteinbergbau. Bochum 1980 (1982)*, s. 383 - 395.

Neolithische Werkstatt zur Herstellung von Obsidianindustrie in Kašov

LADISLAV BÁNESZ

Aufgrund der Funde von 13 Obsidiannuklei und Werkabfällen, die nach und nach seit 1933 durch Oberflächenbegehung, durch ihr Herausplügen oder im Rahmen von Meliorationsarbeiten in den letzten Jahren gewonnen wurden, verwirklichte das Archäologische Institut der SAW im J. 1985 eine Rettungsgrabung zwecks Feststellung der Fundumstände im Gemeindekataster von Kašov, Bez. Trebišov, in der Ostslowakei.

Die angeführten archäologischen Lesefunde und Geländebegehungen, durch welche neolithische Denkmäler in Form von Keramikbruchstücken, Obsidianabsplissen und mehreren Kernstücken angesammelt wurden, verwiesen auf das Vorhandensein einer neolithischen Werkstatt zur Herstellung von Obsidianspaltwerkzeugen. Die Grabung erfolgte an der Stelle der vorangehenden Oberflächenfunde der Obsidiannuklei und weiterer Erzeugnisse. Sie bestätigte die Existenz einer neolithischen Werkstatt, in welcher sich die Produktion auf einer Flä-

che von 7 x 2 m auf fünf Arbeitsplätzen im Rahmen des Objektes konzentriert hatte.

Die Werkstatt in einer Grube (max. T. 90 cm) von unregelmäßigem Grundriß mit relativ gerader Sohle war von einer zusammenhängenden rot bis schwarz durchglühten Lehmverputzschicht bedeckt. Weder der Lehmverputz noch die Funde der Absplisse von den hergestellten Gegenständen reichten über den Umriss dieser Grube hinaus. Daraus kann geurteilt werden, da die Werkstatt für die Herstellung der Obsidianwerkzeuge, vor allem von Klingen, überdacht war (die Absplisse flogen beim Spalten mehrere Meter weit vom Hersteller weg - wie es alle experimentellen Herstellungsmethoden von Klingen bestätigen, z. B. F. Bordes, J. J. Tixier, A. S. Semjonov u. a.). Diese Voraussetzung wird auch dadurch bestätigt, daß die Werkstatt in der kalten Jahreszeit entsprechend überdeckt sein mußte, wann mit

der Arbeit im offenem Gelände nicht gerechnet werden kann.

Die Werkstatt bestand aus fünf Arbeitsplätzen, auf denen sich die Funde auf kleineren Flächen häuften und die Produktionsabfälle im Rahmen der Arbeitsaktivität im Umkreis zerstreut waren. Auf den Flächen der einzelnen Arbeitsplätze fand man relativ viele Funde (durchschnittlich 400 - 1200 Stück Steinindustrie), deren Analyse eindeutig eine spezialisierte Herstellung von Klingen und Sichelteilen bestätigte, die außer für den Eigenbedarf der nahen neolithischen Siedlung vor allem für den Austausch bzw. Handel bestimmt waren. Es ist nicht ausgeschlossen, da kürzere Klingen und deren Bruchstücke auch zum Dreschen des Getreides in Form sog. "Dövenov" - Dreschschlitten benützt wurden, die in Anatolien bis heute üblich sind (Weiner 1982).

Die Herstellung von Steinindustrie bestätigen in der Werkstatt auch die Funde von Steinunterlagen (Ambossen). Diese waren an verschiedenen Stellen in der unmittelbaren Nähe der einzelnen Arbeitsplätze untergebracht. Ihren Zusammenhang mit der umliegenden bäuerlichen Siedlung der Bükker Kultur bestätigt auch die Tatsache, daß manche Arbeitsunterlagen ursprünglich als Mahlsteine verwendet worden sind.

Die in der Werkstatt hergestellte Steinindustrie bestand beinahe ausschließlich aus Obsidian, der aus seinem klassischen natürlichen Vorkommensgebiet gewonnen wurde, das rund 15 km von der Werkstatt entfernt war. Er wurde zur primären Verarbeitung in Form der angeführten Arten der Halbfabrikate verwendet.

Die Tatsache, daß in der Werkstatt keine großen Stücke des Obsidianrohstoffes in Form ursprünglicher Knollen gefunden wurden, spricht dafür, daß auf den Arbeitsplätzen sämtlicher wesentlicher, zur Geräteherstellung gebrauchter Rohstoff verarbeitet wurde. Davon zeugt auch der Umstand, daß auf den einzelnen Arbeitsplätzen auch kleine, restlos ausgenützte Kerne und deren Reste gefunden werden.

Die Aktivität auf den einzelnen Arbeitsplätzen der Obsidianwerkstatt war hinsichtlich der Produktionsintensität und der konkreten Produktion der Gegenstände selbst im wesentlichen gleich.

Der Depotfund der großen Obsidiankerne, der aus der Werkstatt herausgepflügt wurde, kann als Exportartikel in Form von Halbfabrikaten interpretiert werden. Das Fehlen ganzer langer Klingen, die evident von 7 - 14 cm langen Kernstücken abgespalten wurden, läßt sich als ihr Abtransport aus der Werkstatt und daher auch ihre Bestimmung für Handels- bzw. Austauschzwecke deuten. In der Werkstatt selbst erhielten sich nämlich bloß zwei ganze Klingen von 10 - 12 cm Länge.

Auf den großen Obsidiankernen wurden insgesamt 136 Negative ganzer Klingen festgestellt. Es handelt sich um kegelförmige Kernstücke mit gerader Basis von verschiedenem Ausmaß und Gewicht mit Negativen von in einer Richtung abgeschlagenen Klingen, deren Negative auf den Kernen die vollständige Länge der Klingen andeuten. Ihre Ausmaße bewegen sich von 148 x 59 x 50 mm mit dem Gewicht von 0,72 kg bis den kleinsten Ausmaßen 76 x 57 x 52 mm und 0,28 kg Gewicht. Das durchschnittliche

Gewicht der Kerne betrug 0,5 kg; die durchschnittliche Zahl der Klingennegative an den Kernen betrug 11. Die Schlagflächen und Kanten der Kerne verraten, daß man von ihnen mindestens noch je 25-30 weitere Klingen gewinnen konnte, wobei die Hersteller mindestens die gleiche Menge von Klingen vom Umfang der Kerne schon vorher gewonnen hatten. Insgesamt konnten die abgeschlagenen Klingen und ihre Reserven auf den verbliebenen Kernen rund 600 Stück betragen haben.

Die Konzentrierung der großen Obsidiankerne in Kašov wie auch die selbständige Fundlage der meisten Klingen in der Werkstatt im Lehmverputz des Arbeitsplatzes III stützt die Voraussetzung über den Export aus der Werkstatt. Außer der Versorgung der eigenen Siedlung des Herstellers kann hier auch mit entferntem Austausch oder Handel gerechnet werden.

Davon zeugen zahlreiche Funde deponierter Kerne und Klingen in entfernteren Gebieten, die allgemein als Depots von Halbfertigwaren betrachtet werden und die in ganz Europa in verschiedenen Konstellationen vorkommen. Am meisten ähneln den Obsidiankernen aus Kašov die Funde aus dem Depot von Nyírlugos in Ungarn aus etwa 100 km Entfernung vom Naturvorkommen des Obsidians. Man fand sie dort in gleicher Zahl (12 Stück), und nach den Forschungsergebnissen der ungarischen Archäologen hingen sie dort an ihrer Auffindungsstelle mit keinem Objekt zusammen und wurden aus dem Tokayer Raum eingeführt, d. h. aus jenem Teil des Karpatenbeckens, wo an der tschechoslowakisch-ungarischen Grenze Obsidiane vorkommen.

An Hand der Keramikfunde konnte auch das Alter und die Zugehörigkeit der freigelegten Werkstatt zur Bükker Kultur bestimmt werden (das Scherbenmaterial aus der Kašover Werkstatt gehört in ihre vorklassische Stufe A-B), in welcher Obsidian in ihrem gesamten Verbreitungsgebiet der am häufigsten benützte Gesteinsrohstoff war. Sein Vorkommen war auf den Fundstellen dieser neolithischen Kultur ganz gebräuchlich und zeugt von der Versorgung mit Obsidianen aus den bekannten Rohstofflagern im Zemplín-Tokayer Raum und vom ständigen Kontakt mit den natürlichen Obsidianlagerstätten.

Die dichte Besiedlung in der näheren und breiteren Umgebung von Prešov mit Trägern der Bükker Kultur könnte davon zeugen, daß den Grund der großen Siedlungsdichte in diesem Raum die Salzlager in Solivar, Solná Baňa und in Šváby gebildet haben konnten. Die Bedeutung des Salzes als eines möglichen Gegenwertes der Obsidiane kann auch nicht in Richtung nach Siebenbürgen im nördlichen Teil Rumäniens ausgeschlossen werden.

Die ausgedehnte Distribution von Obsidianen zeugt von einer guten Organisation der neolithischen Bevölkerung und von ihren ständigen Kontakten mit dem natürlichen Vorkommensgebiet des Obsidians. Im Falle der Kašover Werkstatt konnten ihn die Hersteller aus der nicht großen Entfernung auch durch einfaches Sammeln gewonnen haben.

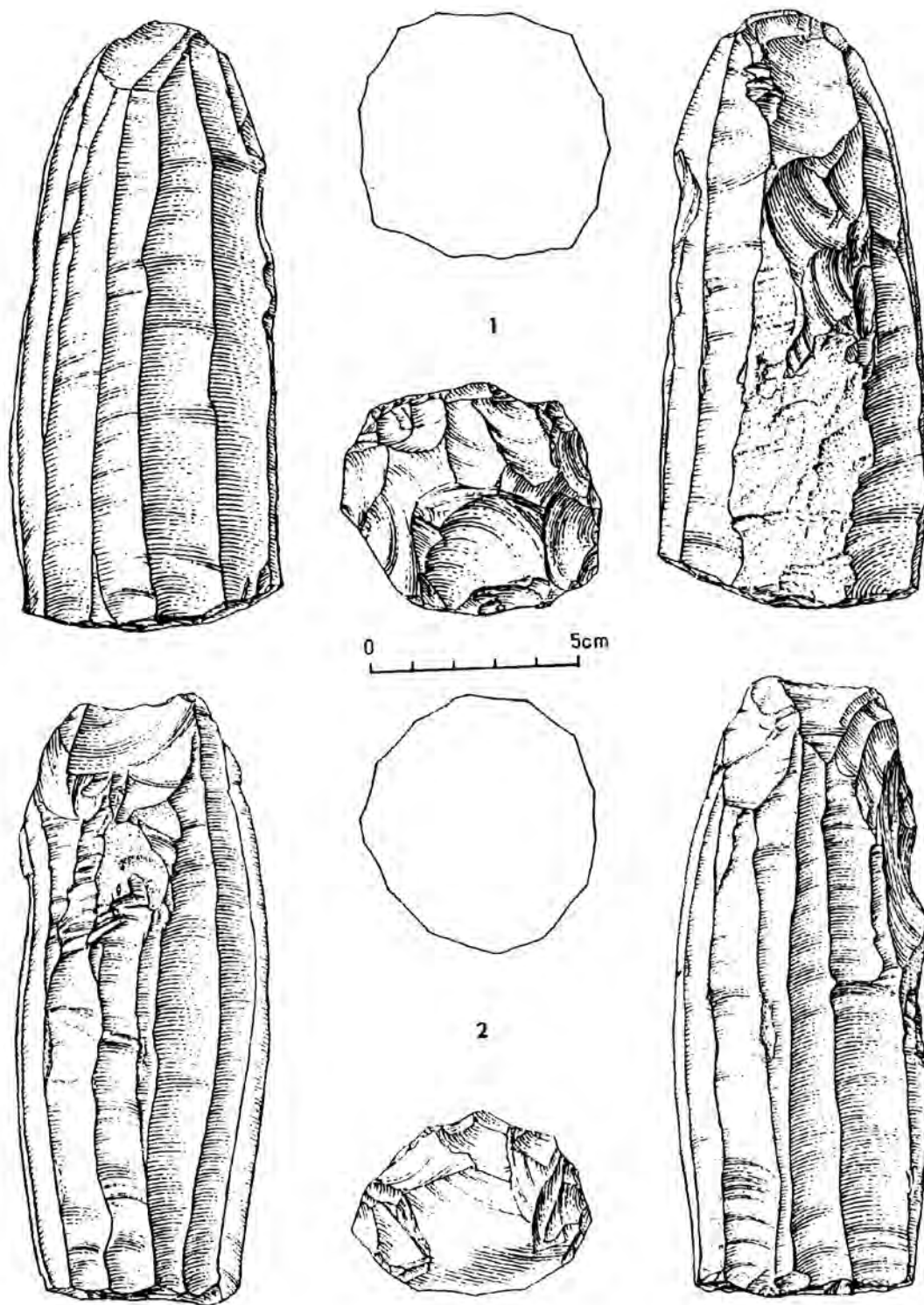
Die Analysen der einzelnen Arten der Depots von Kernen, Klingen und Halbfabrikaten, ob sie nun in Gefäßen oder angehäuft in weit vom ursprünglichen Rohstoff-

vorkommen entfernten Räumen gefunden wurden, verweisen eindeutig auf den Wert dieser exportierten und umgekehrt importierten Bestandteile oder auch ganzer Arbeitsgegenstände, die zusammenfassend als grundlegende Werkzeuge bezeichnet werden können und der Arbeitstätigkeit in der landwirtschaftlichen Produktion, d. h. bei der Getreideernte wie auch beim Drusch und wahrscheinlich bei der Heugewinnung für die Haustierzucht und für andere Zwecke (Jagd) dienen.

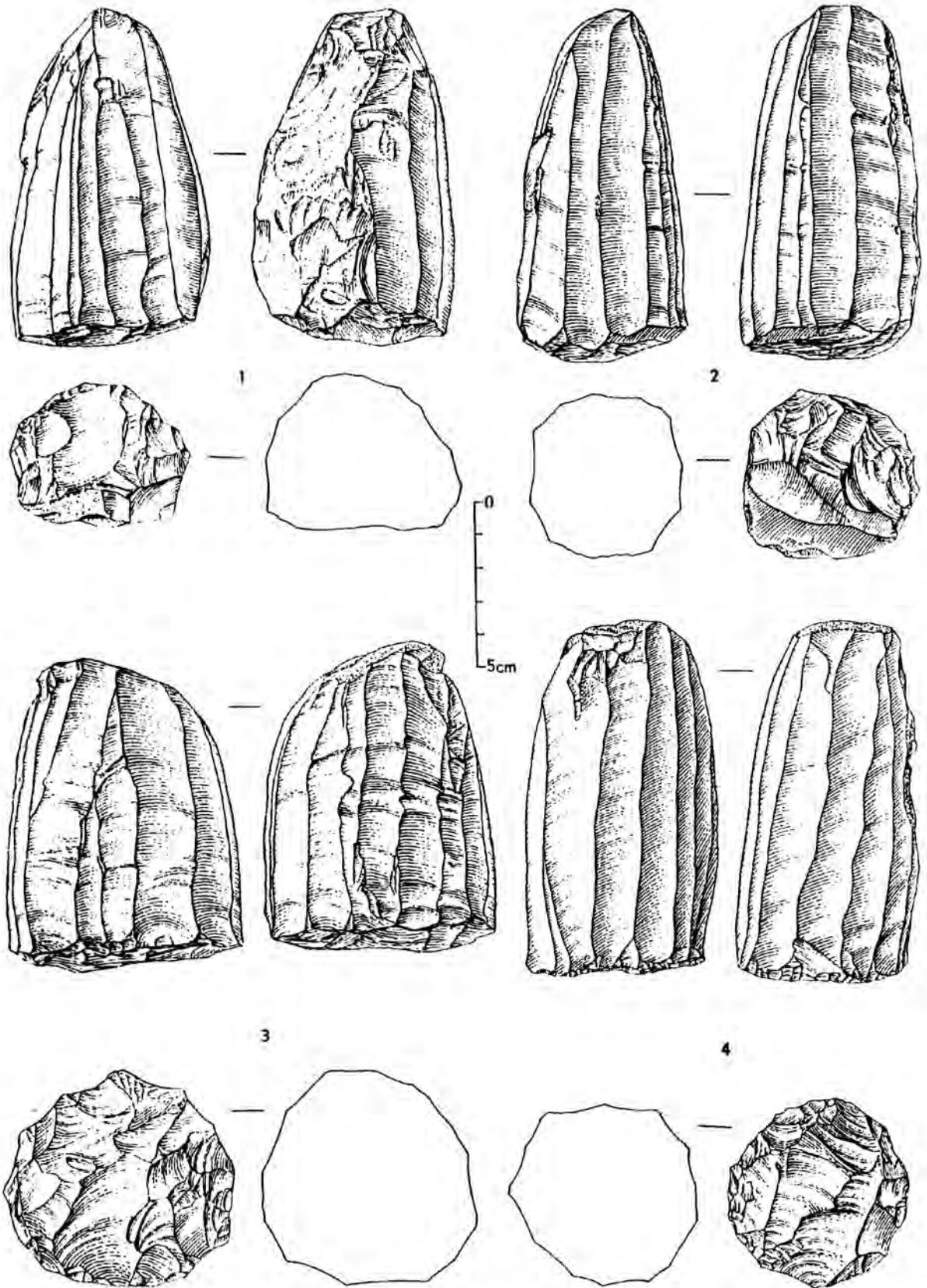
Alle diese Beobachtungen stimmen mit den Forschungsergebnissen der neolithischen Werkstatt in Kašov überein, wo vorausgesetzt werden kann, da neben den bei Geländebegehungen festgestellten Siedlungsobjekten in der unmittelbaren Umgebung der abgedeckten Werkstatt eine Arbeitsstelle existierte, die außer auf die Versorgung der bäuerlichen Siedlung, zu der der Produzent oder die Produzenten gehörten, auf eine gewisse Mehrproduktion für den Austausch eingestellt war. Davon zeugt nicht nur das Fehlen ganzer Klingen und das Vorhandensein großer Kerne auf verschiedenen Fundstellen in Form von Depots (die die Bedeutung der Klingen und Kerne als Austausch- bzw. Handelsartikel bestätigen),

sondern auch die Menge anderer Tatsachen, die im Zusammenhang mit dem Vorkommen von Halbfabrikaten wie auch von Rohstoffmaterial den Nutzwert dieser Produkte betonen. Es genügt hier, nicht nur die Depots von Klingen, Kernen und anderen Gegenständen anzuführen, sondern auch das abwechselnde Vorkommen von großen Hornsteinknollen von mehreren Kilogramm Gewicht in manchen Gräbern und von Goldgegenständen, um über ihre Bedeutung als Äquivalent und insbesondere ihren Wert in den Bedingungen der ältesten bäuerlichen Gesellschaft und über die parallele Entfaltung der landwirtschaftlichen, Tier- und Handwerksproduktion auf dieser ersten produktiven Entwicklungsstufe der menschlichen Gesellschaft zu erwägen.

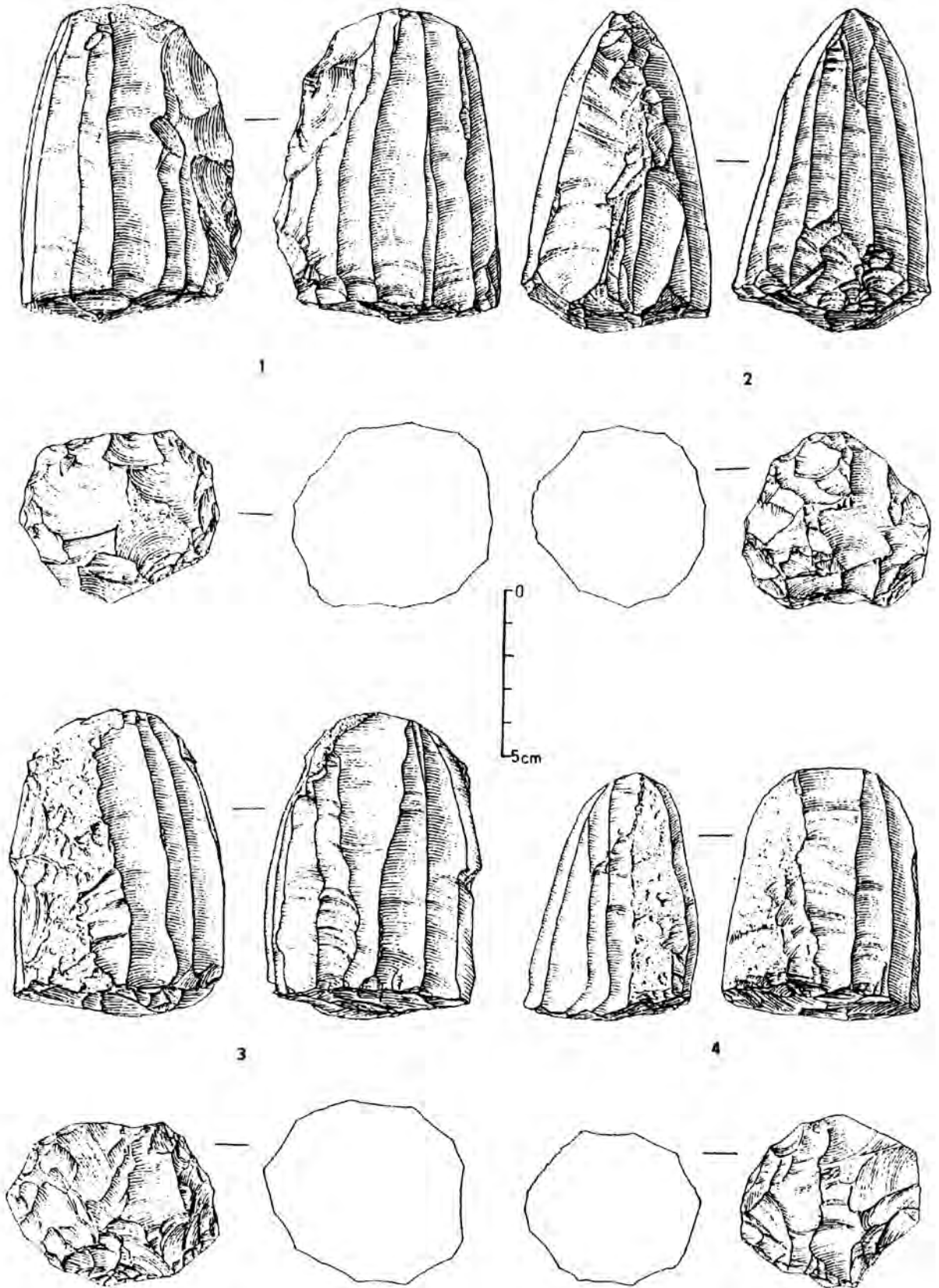
Die Produktionskapazität der neolithischen Werkstatt zur Herstellung von Obsidianartefakten in Kašov deutet also an, da schon in der jüngeren Steinzeit außer der landwirtschaftlichen und Tierproduktion auch mit einer entfalteten Produktionsform der grundlegenden Arbeitsmittel und mit einer spezialisierten Handwerkstätigkeit zu rechnen ist.

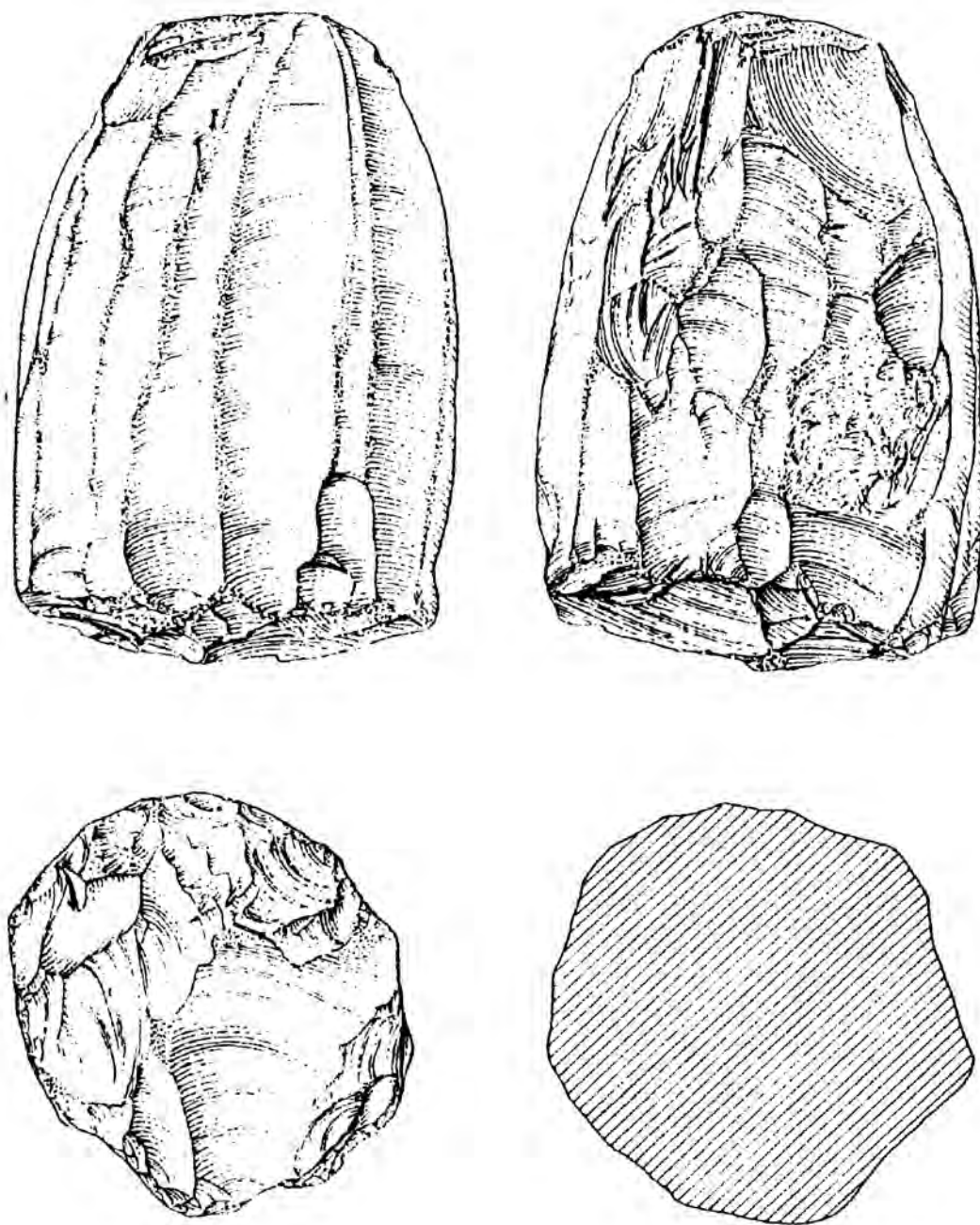
Obr. 6. Kašov. Velké obsidiánové jádřá.

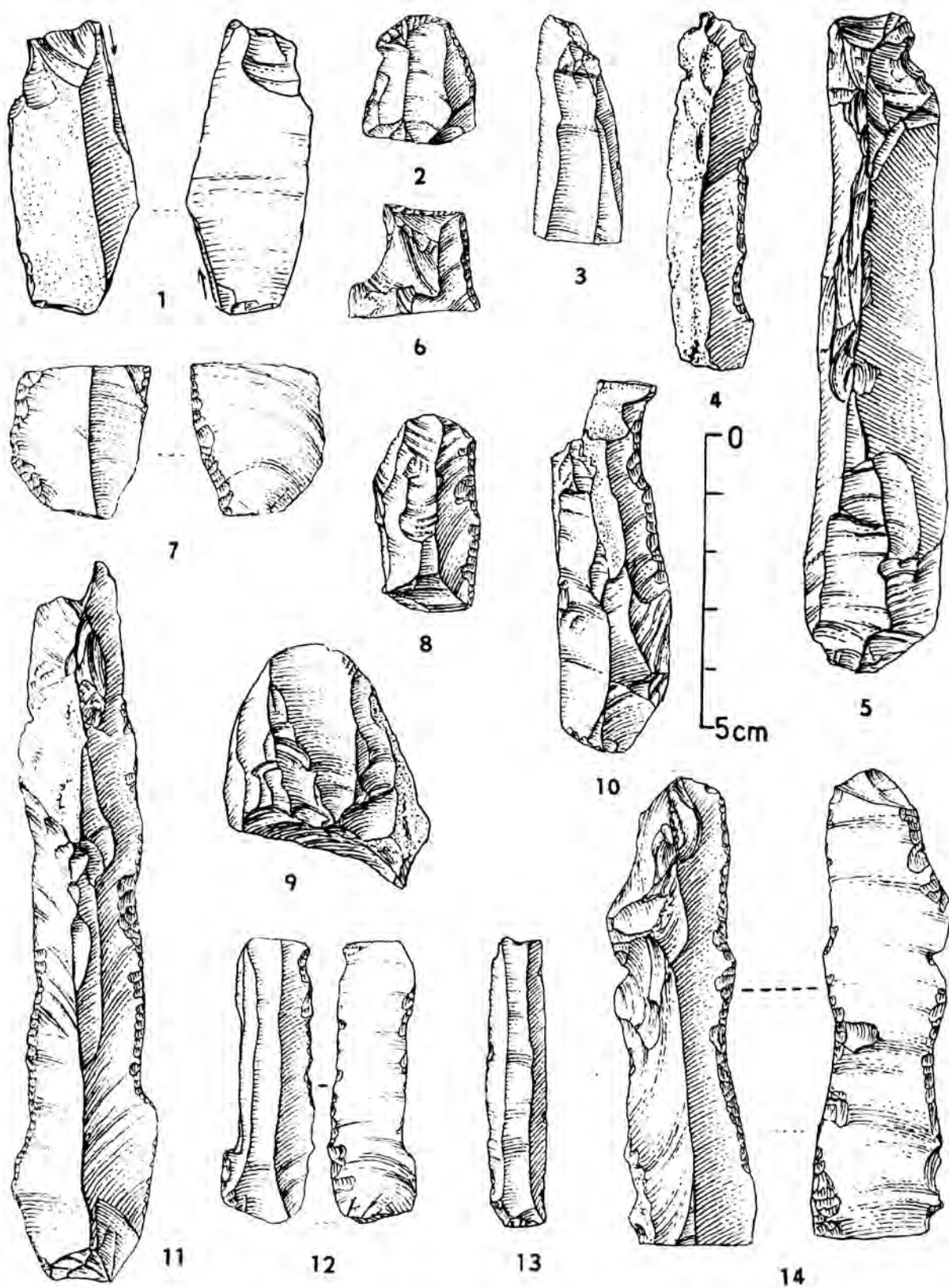
Obr. 7. Kašov. Veľké obsidiánové jadrá.

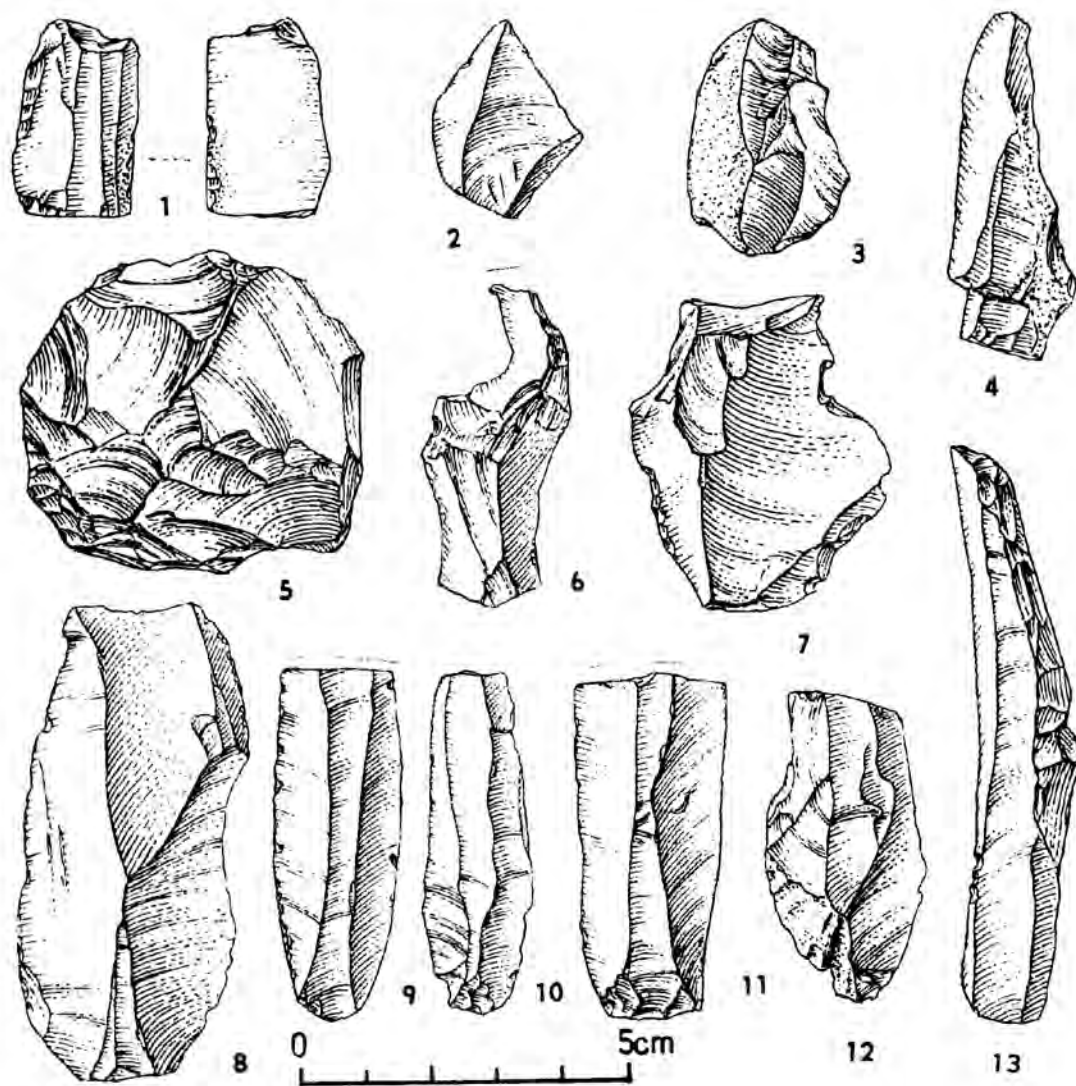
Obr. 8. Kašov. Velké obsidiánové jádřá.

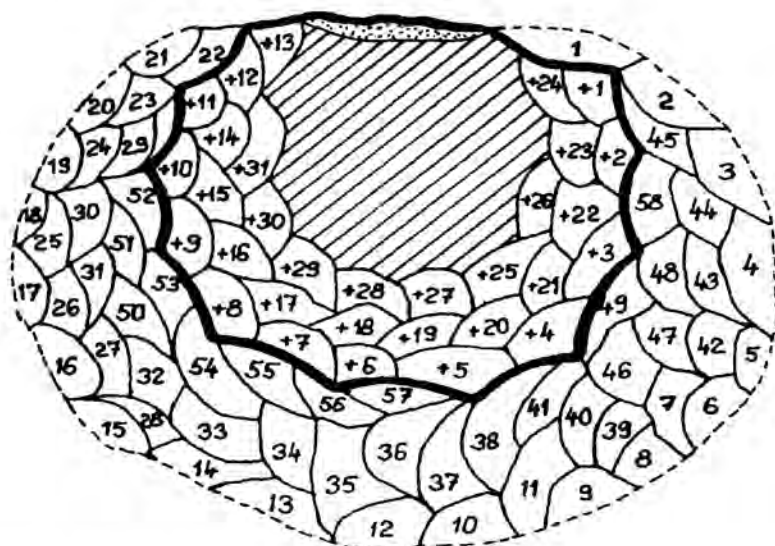
Obr. 9. Kašov. Veľké obsidiánové jadro s ošúchanými bokmi.

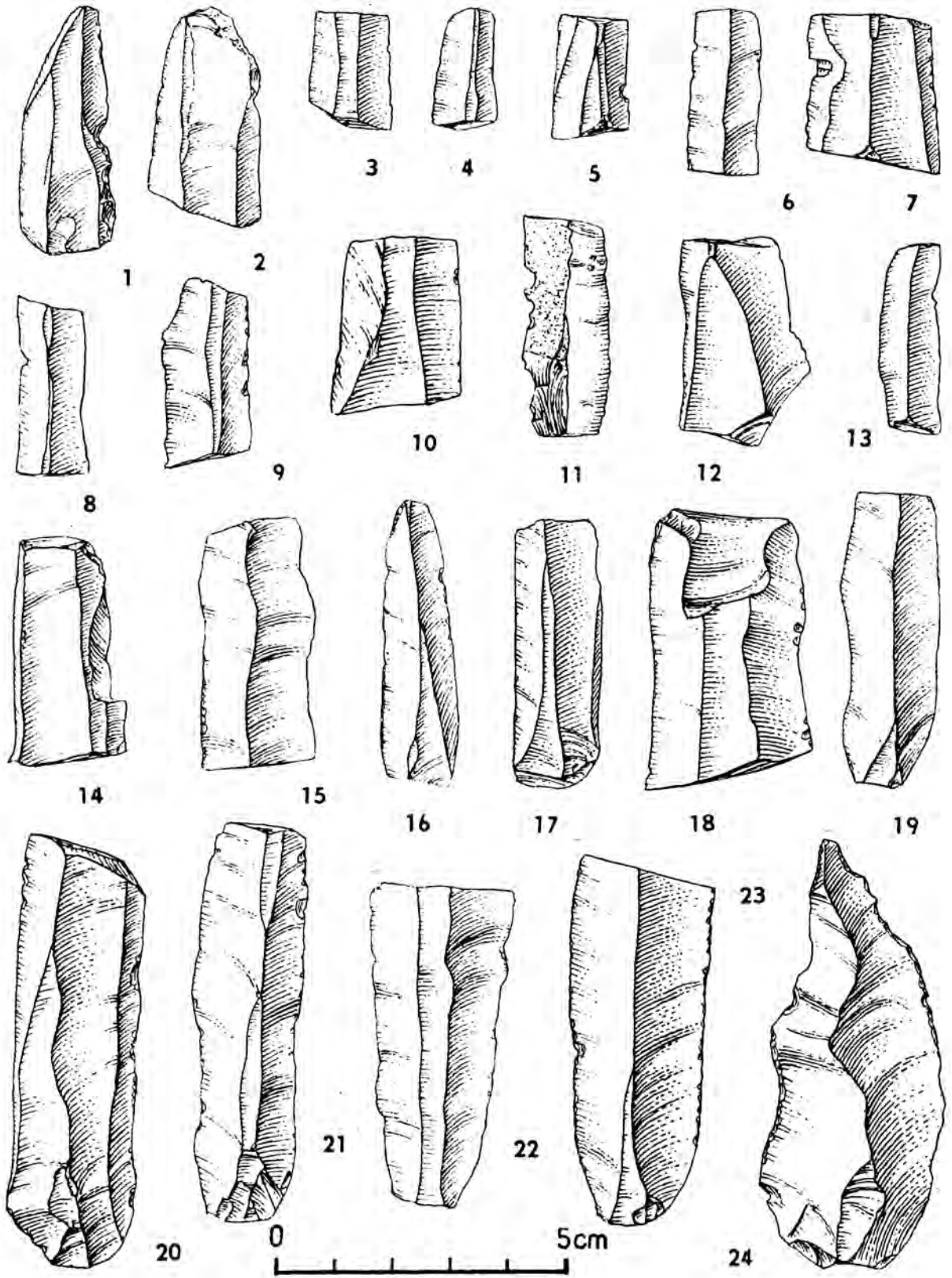
Obr. 10. Kašov. 1 a 2 - pracovisko "O"; 3 - pracovisko III, čepel' z jadra č. 9; 4 - pracovisko III, čepel' z jadra č. 8; 5 - pracovisko I; ostatné z pracoviska IIIa.

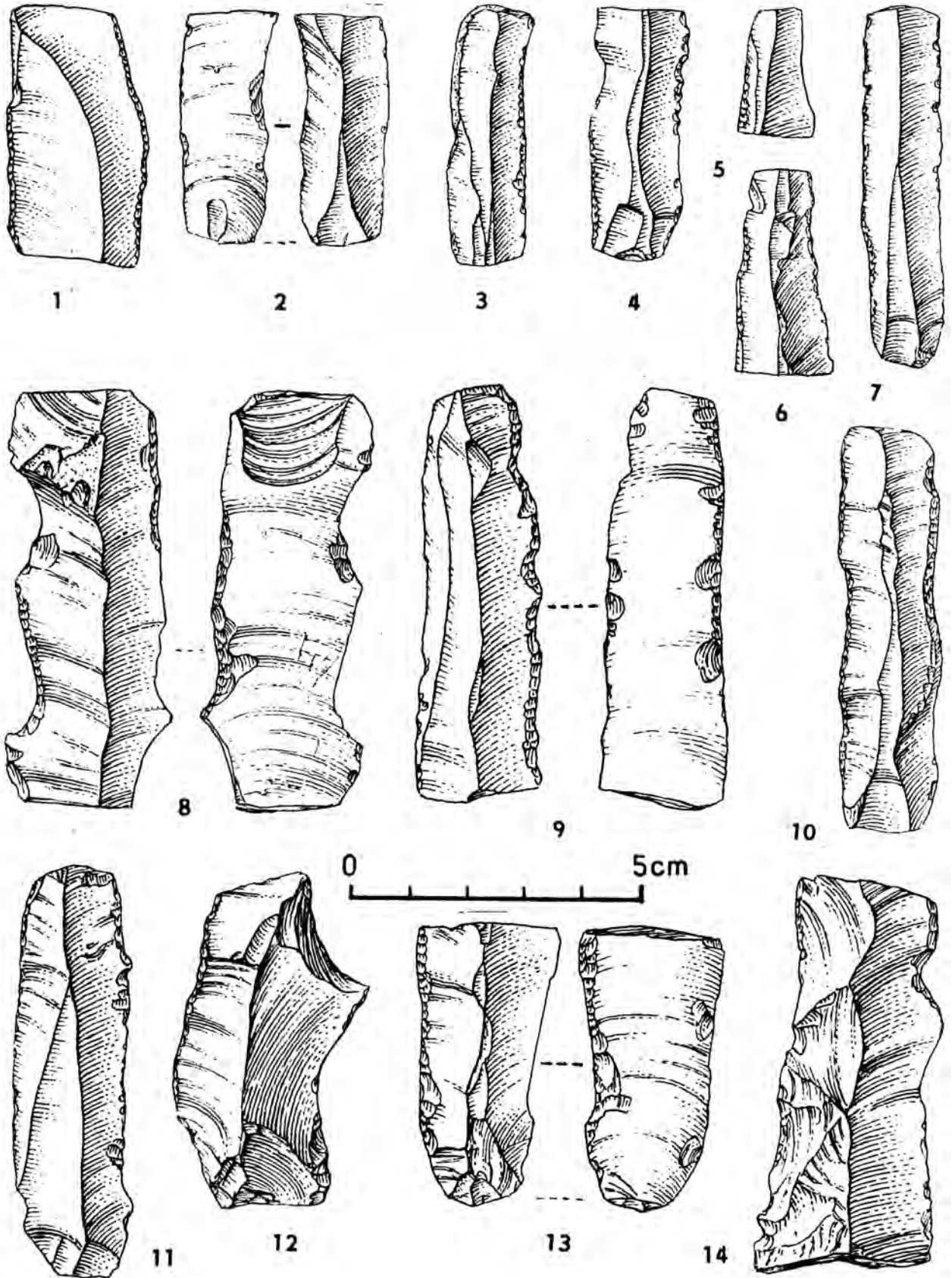
Obr. 11. Kašov. Pracovisko II. 1 - kosáková súčiastka s leskom; 2 a 3 - výrobné odpadky; 4 - 13 - čepele a ich zlomky.

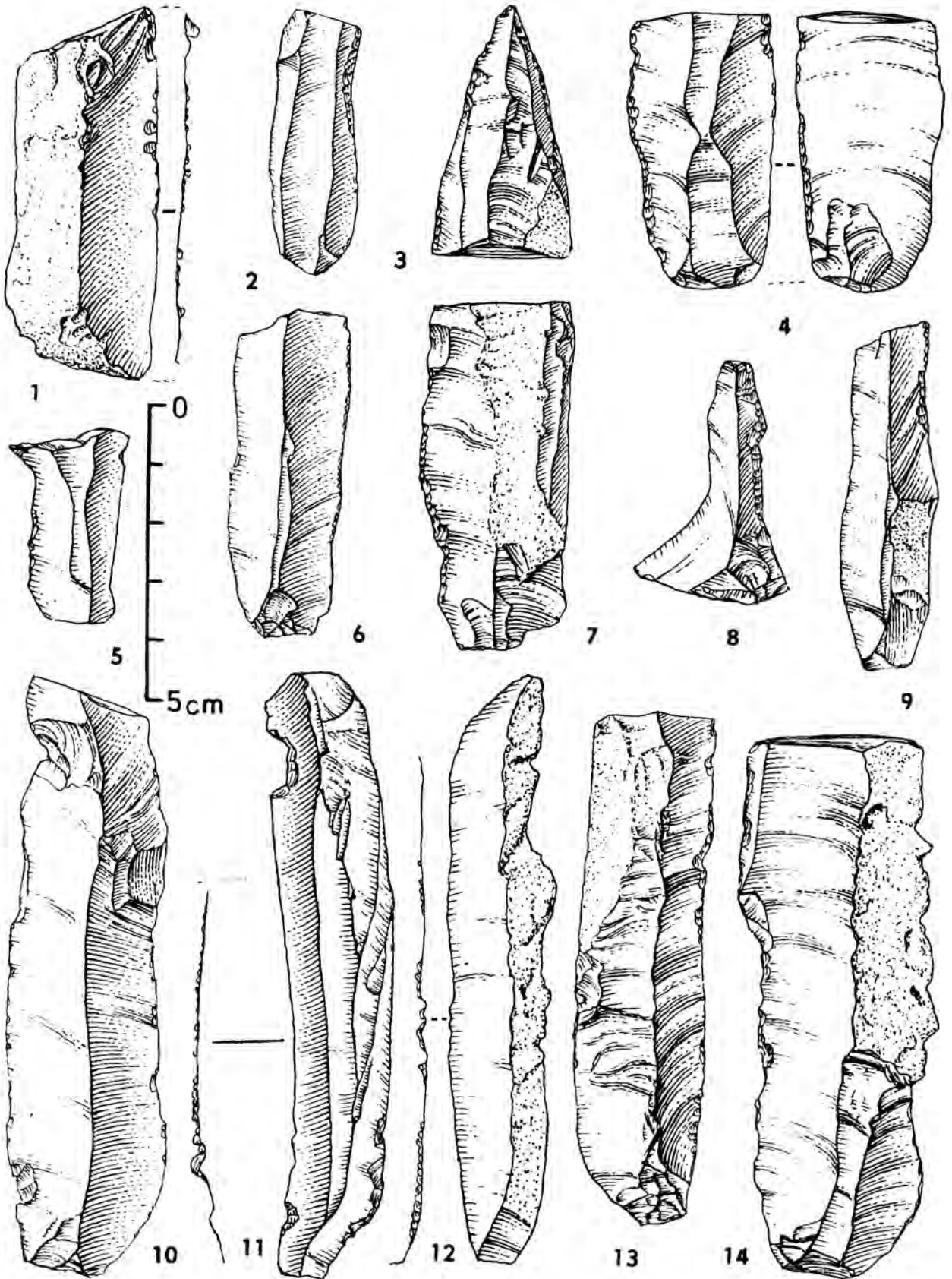
Obr. 12. Schéma odbitých čepeľí a ich rezervy na jadre.

Obr. 13. Kašov. Obsidiánové čepele a ich zlomky z neolitického dielne.

Obr. 14. Kašov. Obsidiánové retušované čepele z neolitickej dielne.

Obr. 16. Kašov. Obsidiánové čepele z neolitickej dielne.

Keramika a datovanie neolitickej dielne v Kašove

STANISLAV ŠIŠKA *

Datovanie objektu z Kašova do bukovohorskej kultúry umožňuje keramika zastúpená 805 artefaktmi. Tento počet sa zhoduje s údajmi z iných neolitických sídlisk v severnom Potisí, vrátane východného Slovenska. Veľké zoskupenie keramiky je typické pre väčšinu sídliskových objektov (nadzemné obydlia i zemnicové stavby, hliniská i ďalšie sídliskové jamy, pece situované mimo obydlia) s výnimkou zásobných jám, obsahujúcich väčšinou chudobný inventár akéhokoľvek druhu.

Analyzovaný súbor keramiky je homogénny, t. j. patrí do jednej fázy (resp. mikrofázy) predpokladanej väčšej osady a nemá znaky premiešania s keramikou prípadnej staršej fázy. Nepriamo to dokumentujú aj štyri fragmenty z jednej nádoby (obr. 1: 5,6; 2: 13; 3: 15), nájdené v rôznych častiach a hĺbkach objektu. V súvislej vrstve mazanice, objavenej hneď pod ornico a prekrývajúcej časť objektu vyhlbenú do zeme, sa keramika vyskytovala zriedkavejšie, koncentrovala sa v strednej hĺbke objektu (50 - 70 cm) a smerom ku dnu (hĺbka 75 - 90 cm) opäť ubúdala. Povrch keramiky je silne korodovaný, a v pôvodnom stave sa zachoval len v malom počte, hlavne na tenkostenných, dobre vyleštených črepoch. Jeho zničenie súvisí predovšetkým s pedologickými vlastnosťami lokality, charakterizovanej ilimerizovanými pôdami. S rovnako slabo zachovaným alebo až zničeným povrchom keramiky sa na východnom Slovensku stretávame i na ďalších neolitických sídliskách (Michalovce, Lúčky, Sečovská Polianka a i.), situovaných na tomto type pôdy, no sídliská umiestené na kvalitných pôdach typu černoze a hnedozeme (Prešov - Šarišské Lúky, Šarišské Michalany, Veľké Raškovce, Zemplínske Kopčany) sa vyznačujú keramikou s dobre zachovaným povrchom i maľovaným ornamentom. Zdôrazňujeme túto skutočnosť preto, lebo v začiatkoch systematického neolitického výskumu Východoslovenskej nížiny zničený povrch keramiky, vrátane maľovanej a neraz i jemne rytej výzdoby, viedol k chybnému datovaniu celých lokalít až do počiatkov neolitu Slovenska.

Poukázali sme na základnú príčinu slabého zachovania povrchu neolitickej keramiky. V prípade osídlenia bukovohorskej kultúry musíme zohľadňovať aj druhý faktor - technologické spracovanie základnej suroviny hrnčiar-ských výrobkov a ich maľby. Vedú nás k tomu zistenia v Zemplínskych Kopčanoch (predtým Kopčany), kde po-

vrch keramiky zo starého (skupina Kopčany) i mladého stupňa (skupina Raškovce) východnej lineárnej keramiky sa zachoval v pôvodnej podobe, vrátane bohatého ornamentu maľovaného čiernou farbou (Šiška 1974, obr. 1, tab. I, II), kým maľovaný ornament sídliskovej i hrobovej keramiky bukovohorskej kultúry z tej istej polohy je z veľkej časti zničený, alebo sa zachoval len stopovo (Šiška 1979, tab. VIII: 18; X: 5, 6; XII: 7). Rovnako i v Kašove sa stopovo zachovala maľba len na jednom fragmente. Chemické analýzy hrnčiar-ských výrobkov (a ich maľby) kultúry s východnou lineárnou keramikou ukázali, že do hliny i farby zhotovenej zo sadzí sa pridával kazeín, ktorý zabezpečoval lepšiu súdržnosť nádoby i lepšiu príľnavosť maľby. Žiaľ, podobné analýzy keramiky bukovohorskej kultúry sa neuskutočnili.

Hrubostennú a stredne hrubú, jednoznačne úžitkovú keramiku z Kašova zastupuje 537 artefaktov (66,7 % keramiky). Vyrobena bola z bahňitého materiálu, často premiešaného pieskom i organickými látkami, do materiálu väčších nádob sa pridávali i drobné kamienky a rozdrvené ulity. Hrúbka stien tohto druhu keramiky sa pohybuje v rozmedzí 1,0 - 2,5 cm. Súčasný povrch i jadro sú zväčša sivočiernej farby, no početné sú aj fragmenty s tenkou povrchovou vrstvičkou svetlo i tmavohnedej farby, so sivočiernym jadrom. Tvarove je veľmi chudobná. Typické sú súdkovité hrnce s rovným alebo slabo stiahnutým, niekedy i jamkovaným ústím (obr. 1: 8; 2: 11; 3: 12), opatrené niekedy jazykovitým výčnelkom (18 artefaktov; obr. 2: 6; 3: 16). Takéto hrnce sú bez väčšej zmeny typické aj pre predchádzajúcu východnú lineárnu keramiku. Z tohto kultúrneho prostredia preživa i hrubo rytý (obr. 1: 16) alebo žliabkovaný rektlineárny ornament (obr. 1: 5, 6; 2: 13; 3: 15) a plastický pásik (1 fragment: obr. 1: 15), ktorý je v bukovohorskej kultúre už veľmi zriedkavý, čím sa pri hrubostennej keramike stáva i dobrým chronologickým kritériom. Pre osídlenia na Východoslovenskej nížine i v celej východopotiskej oblasti sú počas celého neolitu charakteristické prsovité vypukliny (obr. 2: 12). Ďalším tvarom, zastúpeným v Kašove, sú misy s nízkymi kónickými stenami. Len podľa jedného fragmentu (obr. 1: 16) tu predpokladáme aj prítomnosť veľkých zásobnicových nádob, hojne zastúpených vo východnej lineárnej keramike, ale zriedkavých už v bukovohorskej kultúre. Tu ich funkciu do značnej miery prevzali zásobné jamy.

* Archeologický ústav SAV, Nitra-hrad.

Druhú skupinu reprezentuje ušľachtilá tenkostenná keramika (268 artefaktov: 33,3 %) s hrúbkou stien 0,3 - 1 cm, zhotovená z jemne preplavenej hlíny sivej až čiernej farby, zriedkavo s vylešteným povrchom. Keramika svetlohnedej farby má povrch dobre vyhladený, nikdy však nie leštený. Len ojedinele sa v Kašove vyskytujú zlomky so stenami hrubými 0,2 cm. Do tejto skupiny zahrňujeme i keramiky rovnakých technologických vlastností, ale s hrúbkou stien 0,5 - 1 cm. Zriedkavý výskyt tenkostennej keramiky (do 0,2 cm) a naopak, väčší výskyt fragmentov s hrubšími stenami (nad 0,5 cm), je v protiklade s keramikou z centrálného územia bukovohorskej kultúry v Slovenskom krase a prilahlých Bukových horách i z Košickej kotliny, či Šarišského podolia. Aj v tom sa prejavuje špecifická východnej zložky bukovohorskej kultúry na Východoslovenskej nížine a v susediacej oblasti Maďarska (Šiška 1979, s. 267 - 273).

Tenkostenná keramika je tvarovo tiež málo variabilná. Dominujú malé polguľovité misy i misy so zaobleným telom a rovným alebo slabo vyhnutým ústím, typické pre celú bukovohorskú kultúru. O prítomnosti druhého najrozšírenejšieho tvaru - nádoby s hrdlom - svedčí iba jeden fragment (obr. 1: 2). Rovnako iba jeden fragment so stopami po maľovaní čiernou farbou patrí nádobe na dutej nôžke (obr. 2: 10). Tento tvar sa však v bukovohorskej kultúre vyskytuje len v jej východnej zložke a odráža užšiu spojitost' s maľovanou keramikou skupiny Raškovce.

Základným kritériom pre detailnejšiu klasifikáciu bukovohorskej kultúry je výzdoba tenkostennej keramiky. V celom keramičkom súbore z Kašova je tenko rytým ornamentom zdobených iba 130 artefaktov (16,1 %), kým na centrálnom území sa jej podiel pohybuje v rozmedzí 32 - 36 % a na Východoslovenskej nížine v rozmedzí 5,7 - 24 % (výnimkou je objekt 21 z Hnojného - 37,7 %). Vysvetlenie týchto rozdielov nachádzame v Zemplínskych Kopčanoch, kde sa vďaka spomínaným priaznivým pedologickým podmienkam lepšie zachovala maľba keramiky ako na ostatných lokalitách. Z toho súdime, že aj v Kašove bola pomerne veľká časť tenkostennej keramiky zdobená dnes už nezachovaným maľovaným ornamentom. Maľba keramiky sa však v bukovohorskej kultúre vyskytuje iba v jej východnej zložke a jej výskyt je najhojnejší v počiatočnej tejto kultúry, v nasledujúcom stupni podstatne klesá.

Rytý ornament keramiky z Kašova má znaky predklasického stupňa A - B. Vychádzame pritom z periodizácie bukovohorskej kultúry vypracovanej J. Lichardusom (1968, s. 96 - 100; 1974, s. 83 - 93) predovšetkým podľa nálezov z jednotlivých vrstiev v jaskynných sídliskách Slovenského krasu (Kečovo - Domica, Kečovo - Čertova diera, Ardovo). Túto štvorstupňovú periodizáciu však ťažko možno aplikovať na celé územie bukovohorskej kultúry. Už v Košickej kotline a na ňu nadväzujúcim lokalitám v Šariši chýbajú akékoľvek doklady zo stupňa A; počas neho tu ešte pretrvávajú osídlenie skupiny Tiszadob východnej lineárnej keramiky, reprezentované v tejto fáze vývoja najmä nálezmi z klasickej lokality Šarišské Michalany. Rovnako na Východoslovenskej nížine ešte pretrvávajú ďalšia skupina východnej lineárnej keramiky -

skupina Raškovce, súčasná so skupinou Tiszadob. Na takúto symbiózu poukazuje nádoba bukovohorskej kultúry v objekte 1/61 z Michaloviec, nájdená spolu s typickou nádobou skupiny Tiszadob v prostredí nálezov skupiny Raškovce (Vizdal 1962, s. 761 - 765, obr. 254).

Výzdobu keramiky z Kašova charakterizujú najmä pásy riedko zoskupených, maximálne siedmich až deviatich línií, vytvárajúcich zvisle orientované oblúky (obr. 1: 4; 3: 9), ktoré sú už prototypmi tzv. gotických oblúkov (obr. 1: 13; 2: 7, 9) s ostro lomenou hornou časťou. Časté je i lemovanie ústia pásom horizontálnych línií (obr. 1: 1, 2, 10 atď.). Aj na malých fragmentoch sa zachovali doklady o etapovite členenom ornamente (obr. 1: 1; 3: 7, 8, 10). Ako doplnková výzdoba sa vyskytuje rad drobných, okrúhlych alebo pretiahlych vpichov (obr. 1: 4, 11; obr. 2: 1, 2, 4, 7), chýbajú však výzdobné trojuholníky a negatívny ornament, typický až pre klasický stupeň B. Pomerne častá je aj vnútorná výzdoba nádob (obr. 2: 14; 3: 6), pokrývajúca niekedy aj ich vnútorné dno (obr. 3: 7).

Datovanie keramiky a tým aj celého objektu do predklasického stupňa A - B bukovohorskej kultúry potvrdzuje i prítomnosť viacerých výzdobných prvkov skupiny Tiszadob (obr. 1: 1 - 3; 2: 6a, 8) i spomínané stopy maľovania nádoby na nôžke (obr. 2: 10), typické zas pre skupinu Raškovce. Výskyt tohto ornamentu i nádoby na nôžke ešte v stupni A - B bukovohorskej kultúry je logickým dokladom plynulej nadväznosti spomínaných kultúrnych osídlení na Východoslovenskej nížine. Výzdobu tenkostennej keramiky dopĺňajú nízke pretiahnuté výčnelky (7 artefaktov), obvyklé v bukovohorskej kultúre, aj okrúhle zbrúsené črepy s centrálnym otvorom (závesky). Dva podobné s nedovŕtaným otvorom sa našli aj v Kašove. Nezvyklým prvkom je však veľký valcovitý výčnelok (obr. 1: 24), síce častý v tomto kultúrnom osídlení, ale vo funkcii výlevky (s malými otvormi na čelnej strane).

Osobitnú pozornosť si zasluhuje obojstranne zdobený črep z tenkostennej nádoby, zdobený na čelnej strane pásom rytých horizontálnych línií, preseknutých dvoma šikmými vrypami (obr. 3: 6), charakteristickými pre železovskú skupinu v strednom Podunajsku. V žiadnom prípade však nemôžeme hovoriť o importe nádoby železovskej skupiny. Odporuje tomu materiál i vnútorná výzdoba artefaktu, príbuzná s ostatnou keramikou z Kašova. Ide o napodobnenie výzdoby a na Východoslovenskej nížine aj o prvý doklad vzťahov železovskej skupiny k bukovohorskej kultúre. Ich kontakty sú však doložené vzájomnými importami v potiskej oblasti v jaskyniach Slovenského krasu (Lichardus 1974, s. 102, 105), v Maďarsku na sídliskách Edelény a Miskolc (Kalicz - Makkay 1977, s. 127, 248).

Záverom môžeme konštatovať, že výrobný objekt z Kašova sa spája s prvým súvislým osídlením Východoslovenskej nížiny nositeľmi bukovohorskej kultúry (jej predklasického stupňa A - B), doloženým v tejto časti Slovenska na sídlisku v Hnojnom, najmä však na sídlisku i pohrebisku v Zemplínskych Kopčanoch (Šiška 1979, tab. V - XIII). Aj z hľadiska vývoja bukovohorskej kultúry v tomto regióne by bol v Kašove potrebný rozsiahlejší výskum, najmä na osvetlenie jej vzťahov k predchádzajúcej skupine východnej lineárnej keramiky Raškovce.

LITERATÚRA

- KALICZ, N. - MAKKAY, J.: Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene. Budapest 1977.
- LICHARDUS, J.: Jaskyňa Domica - najvýznamnejšie sídlisko ľudu bukovohorskej kultúry. Bratislava 1968.
- LICHARDUS, J.: Studien zur Bükker Kultur. Bonn 1974.
- ŠIŠKA, S.: Abdeckung von Siedlungen und einem Gräberfeld aus der jüngeren Steinzeit in Kopčany, Kreis Michalovce. Archeol. rozhl., 26, 1974, s. 3 - 15.
- ŠIŠKA, S.: Die Bükker Kultur in der Ostslowakischen Tiefebene. Slov. archeol., 27, 1979, s. 245 - 290.
- VIZDAL, J.: Neolitická jama z Michaloviec - "Hrádku". Archeol. rozhl., 14, 1962, s. 761 - 765, 801.

Keramik und Datierung der neolithischen Werkstatt aus Kašov

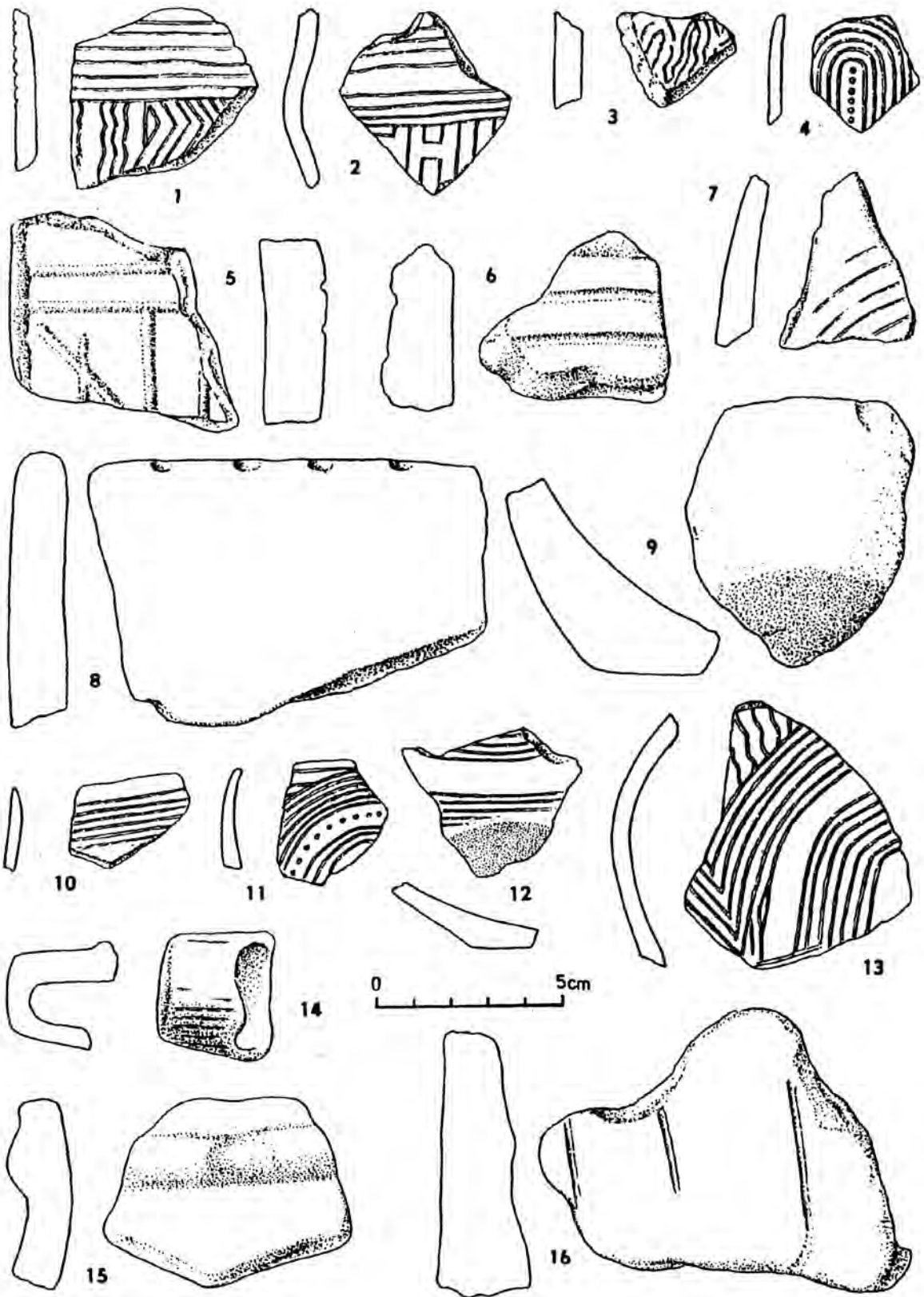
STANISLAV ŠIŠKA

Der analysierte keramische Fundverband ist homogen, d. h. gehört einer Phase der vorausgesetzten größeren Siedlung der Bükker Kultur an. Die dickwandige und mittelmäßig dickwandige Keramik (537 Artefakte) vertreten typische tonnenförmige Töpfe, die manchmal mit Lappenbuckeln versehen sind (Abb. 1: 8; 2: 6, 11; 3: 12, 16). Aus dem vorangehenden Kulturmilieu mit östlicher Linearkeramik überlebte das grobgeritzte oder kannelierte Ornament (Abb. 1: 56; 2: 13; 3: 15). Weitere Formen sind Schüsseln mit niedrigen konischen Wänden und ein Fragment von einem großen Vorratsgefäß (Abb. 1: 16).

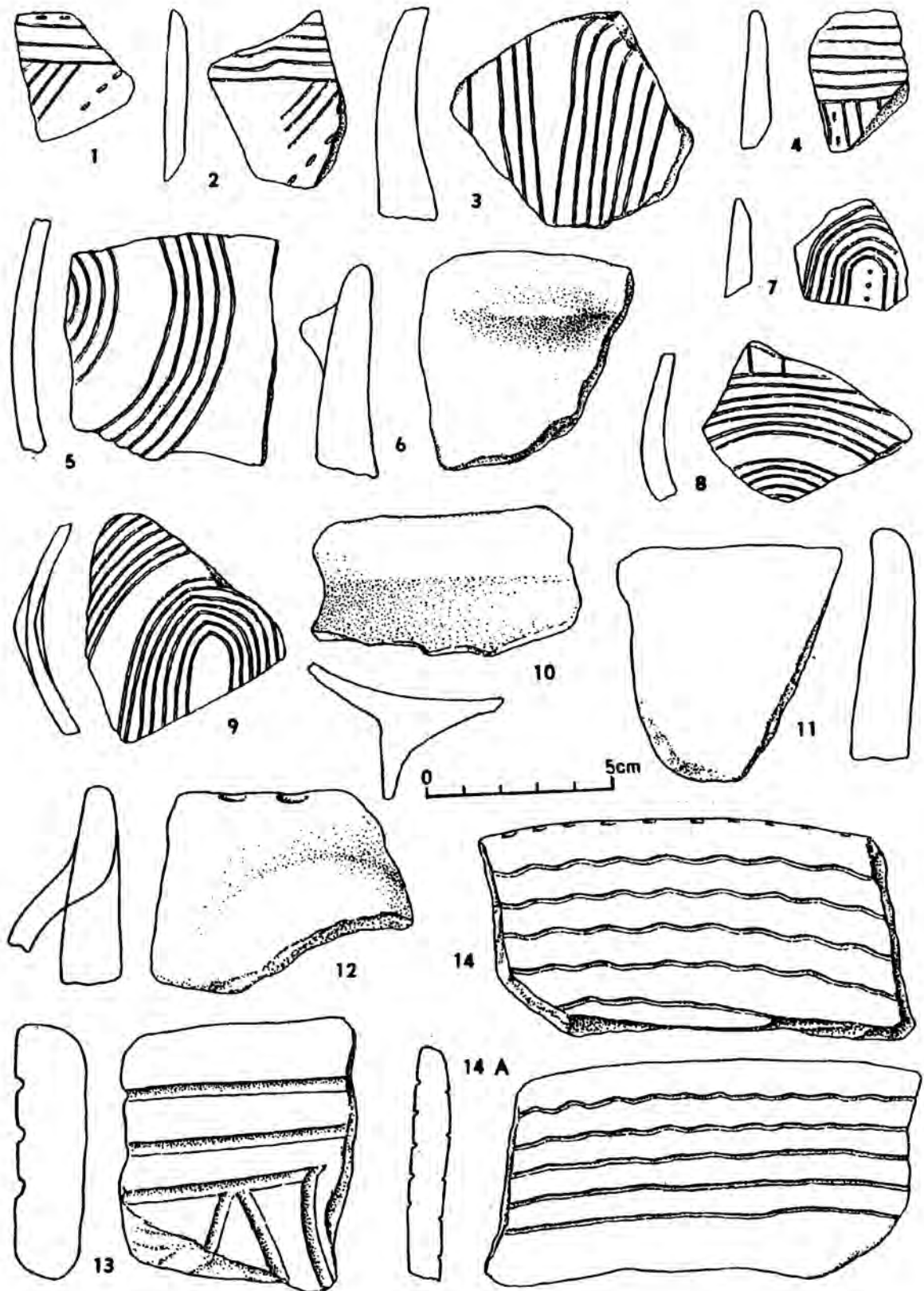
Zur zweiten Gruppe gehört dünnwandige Keramik (268 Fundstücke), vertreten durch halbkugelige Schüsseln und Schüsseln mit gerundetem Körper und gerader oder schwach ausladender Mündung. Nur in je einem Exemplar belegt ist ein Gefäß mit Hals (Abb. 1: 2) und ein Hohlgefäß mit Spuren von Schwarzbemalung (Abb.

2: 10). Das Ritzornament (130 Artefakte - 16,1 %) trägt Merkmale der vorklassischen Stufe A - B der Bükker Kultur und es ist insbesondere durch Linienbänder in Form von Bögen (Abb. 1: 4, 13; 2: 7, 9; 3: 9) oder als Saum der Gefäßmündung (Abb. 1: 1, 2, 10 u. a.) charakterisiert. Eine solche Datierung ist auch durch das Vorhandensein mancher Elemente der vorangehenden Tiszadob-Gruppe (Abb. 1: 1 - 3; 2: 6a, 8) und das Überleben der für die Raškovce-Gruppe typischen Bemalung bestätigt. Besondere Aufmerksamkeit gebührt einer beidseitig verzierten Scherbe, auf der Außenseite mit zwei Schrägkerben, die ein horizontales Linienband schneiden (Abb. 3: 6).

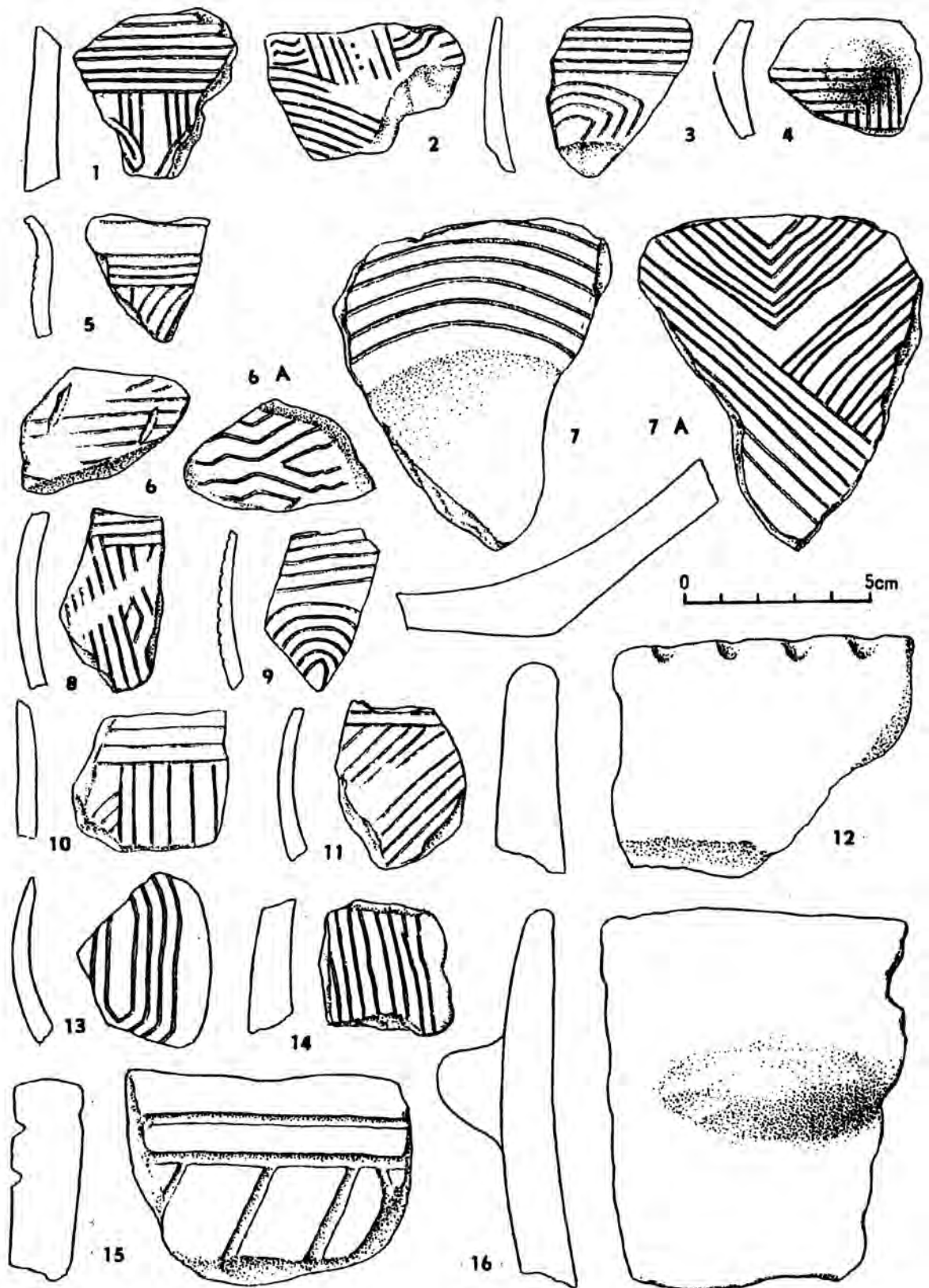
Es handelt sich um eine Nachahmung der Keramikverzierung (nicht um Import) der Želiezovce-Gruppe, die im mittleren Donaugebiet verbreitet war, und um den ersten Beleg ihrer Beziehungen zur Bükker Kultur in der Ostslowakische Tiefebene.

Obr. 1. Kašov. Keramika z výplně objektu. 1 - 9 - z okrajové části (0 - 2 m), 10 - 16 - z pracoviště I.

Obr. 2. Kašov. Keramika z výplne objektu. 1 - 6 - z pracoviska II, 7 - 14 z pracoviska III.

Obr. 3. Kašov. Keramika z výplně objektu. 1 - 4 - z pracoviška III, 5 - 16 - z pracoviška IIIa.

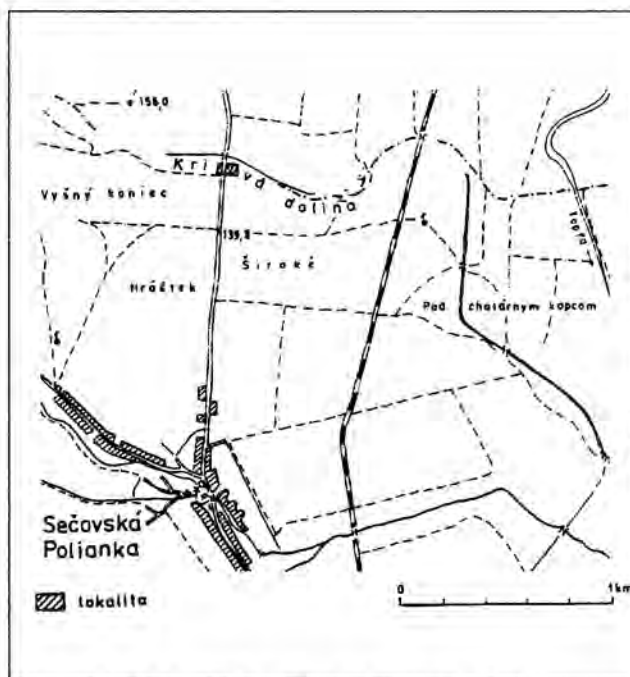
Sídlisko kultúry s východnou lineárnou keramikou v Sečovskej Polianke

MÁRIA JENČOVÁ *

V roku 1986 melioračné práce na lokalite Sečovská Polianka (okr. Vranov nad Topľou), známej z prieskumu a kratšieho výskumu ako sídlisko východnej lineárnej keramiky (Budinský - Krička 1975, s. 32 - 33) vyvolali záchranný výskum. Realizoval ho Archeologický ústav SAV v Nitre v spolupráci s Vlastivedným múzeom v Hanušovciach n. T. (Jenčová 1987, s. 55).

Nálezisko sa nachádza na polohe Široká (lokálne označenie tiež "Pod Krivou dolinou"), severne od obce Sečovská Polianka, po oboch stranách cesty Sečovská Polianka - Vranov n. T. (preskúmaná iba východná časť). Leží v severnom výbežku Východoslovenskej roviny, západne od údolnej nivy Tople, už mimo dosahu jej inundácie, v nadmorskej výške 135 - 139 m (obr. 1). Podložie, na ktorom sa lokalita nachádza, tvoria zväčša eolické usadeniny, hlinité, resp. piesčito - hlinité. Časť lokality je v podloží miestami oglejená.

Na ploche cca 6700 m² bolo v profiloch melioračných rýh zachytených 21 objektov. Deväť z nich obsahovalo viac-menej početný materiál, z dvanástich sme nezískali žiadne nálezy. Napospol sa jednalo o sídliskové jamy, zrejme exploatačné, v niektorých prípadoch druhotne využité ako odpadové.

Obr. 1 Sečovská Polianka, okr. Vranov nad Topľou. Situačný plán.

Popis objektov

Objekt 1

Jama mala nepravidelne oválny tvar s výbežkom na JZ strane a dvoma výbežkami v SZ časti (obr. 2). Dlhšou osou bola orientovaná v smere V - Z. Max. dĺžka 9,3 m, max. š. 5,1 m. Objekt mal nerovné dno, vo východnej časti iba plytko zahĺbené. V 1/3 až 1/2 dlhšej osi sa vytvárala priehĺbenina s najväčšou koncentráciou nálezov. V tejto časti sme pod orniciou zachytili žltú hlinu - zrejme novodobý zásah, pod ktorou ešte pokračovala tmavá výplň objektu v hrúbke 0,20 - 0,30 m. Objekt tu dosahoval maximálne zahĺbenie - 1,10 m od dnešnej úrovne (ornica: 0,20 - 0,30 m). V najtesnejšom okolí žltej hliny sa vo veľkom množstve koncentrovali masívne kusy mazanice, drobné úlomky zvieracích kostí a uhlíky, ktoré však nevytvárali celistvejšiu vrstvu a roztrúsené sa vyskytovali v celej západnej časti objektu.

Z výplne jamy sme vyzdvihli 573 úlomkov keramiky, z toho zdobených 36 črepov (6,28 %), 78 kusov štiepanej obsidiánovej industrie, 1 limnokvarcitové jadro, neúplnú brúsenú sekerku a torzo žarnova, úlomky hlinených kruhov, množstvo mazanice, drobné úlomky kostí a uhlíky.

Výber materiálu:

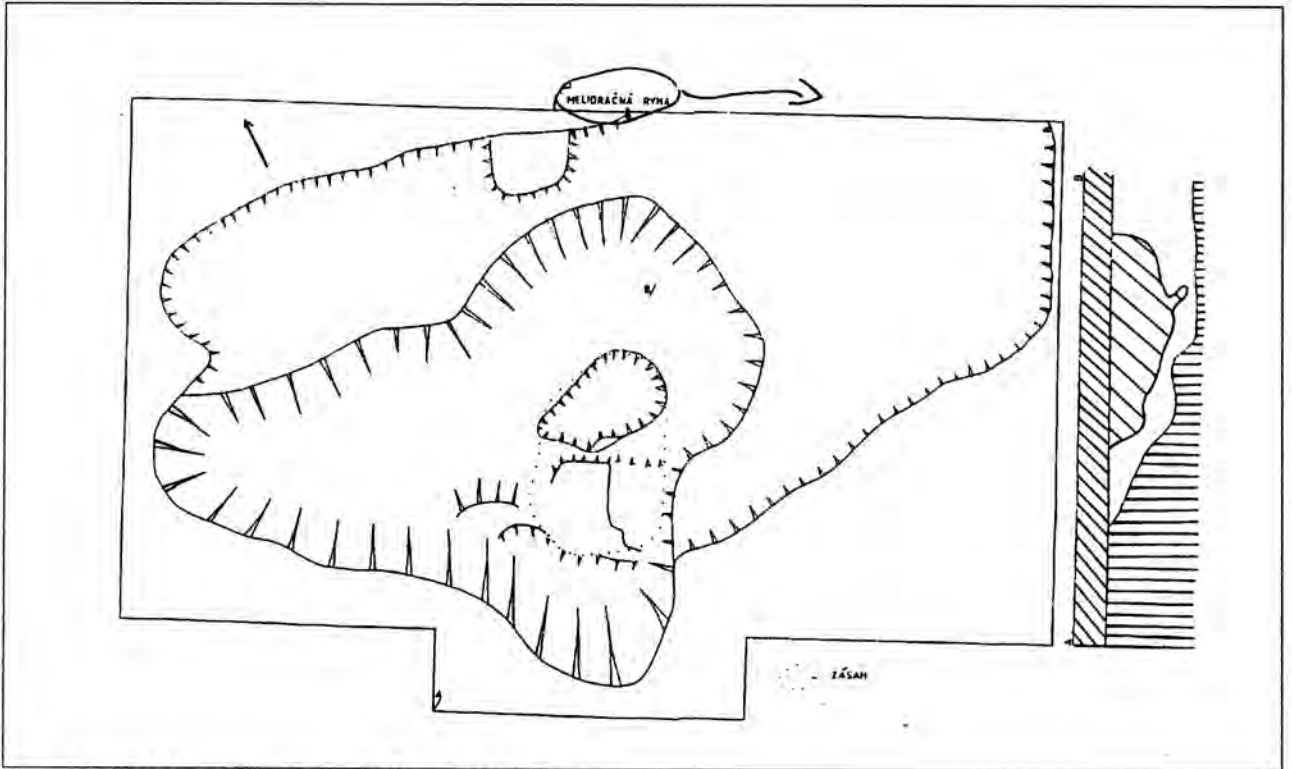
Vrstva 2a: 0,30 - 0,45 m:

1. Črepy z hornej časti hrubostennej nádoby, f. tmavosivá, (obr. 6: 22).
2. Črep z tela tenkostennej nádoby s výčnelkom a rytou výzdobou, f. tmavosivá (obr. 6: 2).
3. Hľuza obsidiánu s časťou pôvodnej kôry.

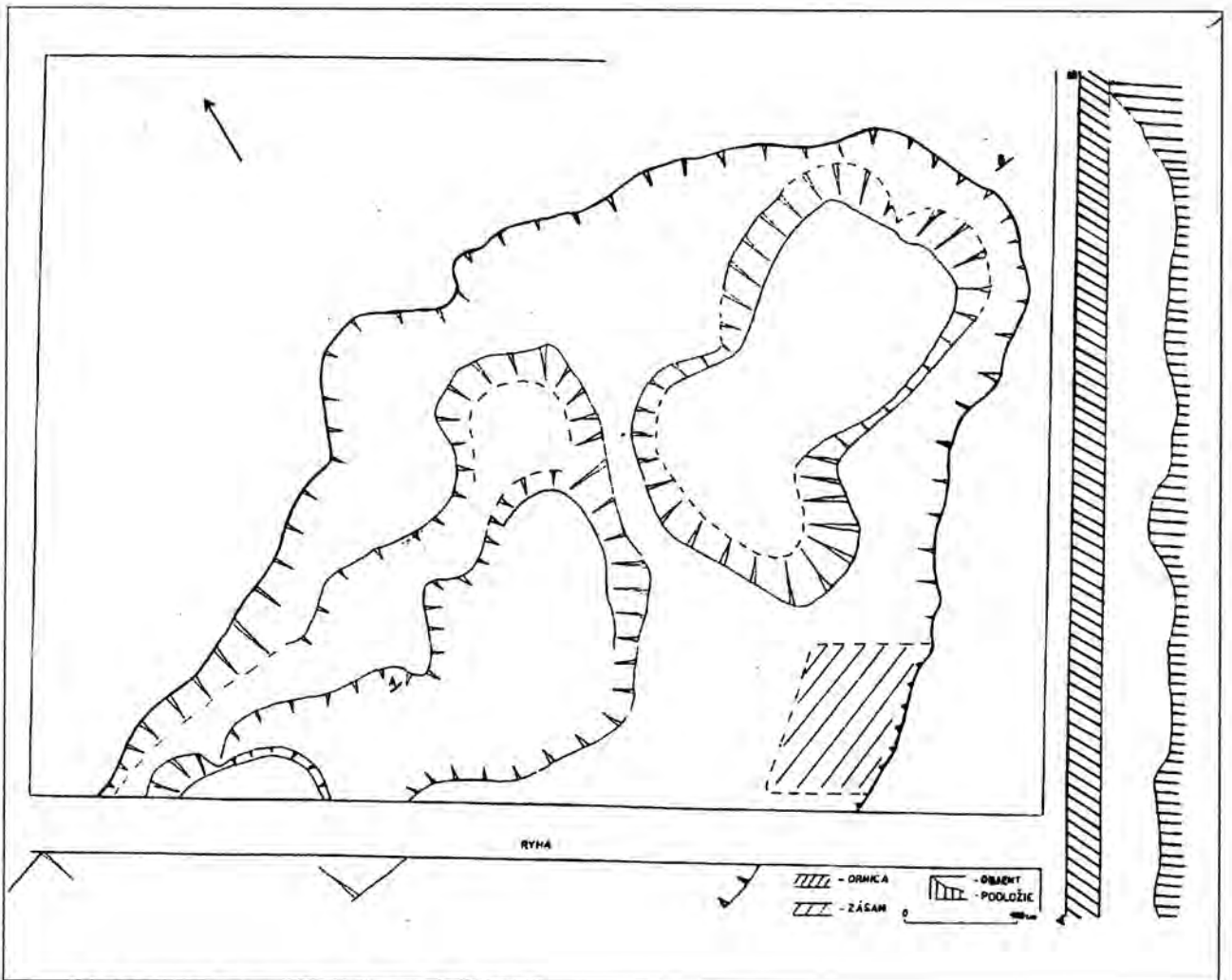
Vrstva 2b: 0,45 - 0,60 m:

4. Črep z hrubostennej nádoby s jamkovanou výzdobou, f. tehlovočervená (obr. 6: 20).

* Okresné vlastivedné múzeum Hanušovce

Obr. 2. Sečovská Polianka, poloha Široká, objekt 1/86

Or. 3. Sečovská Polianka, poloha Široká, objekt 2/86

5. Črep z mierne profilovanej tenkostennej nádoby, kvalitne vypálenej s rytou výzdobou 4 oblúkovitých línií, f. sivá (obr. 6: 21).

6. Črep z hrubostennej nádoby s plasticky, do kruhu vymodelovaným výčnelkom (Ø 6,5 cm), zdobeným jamkami, f. sivohnedá, povrch tehlovočervený (obr. 6: 24).

7. Črep z hrubej nádoby s plastickým jamkovaným pásikom, f. sivohnedá, povrch tehlovočervený (obr. 6: 14).

8. Horná časť misky s kónickými, mierne zaoblenými stenami. Nad štyrmi protíahlými výčnelkami je zvlnený okraj, f. sivá, povrch béžový (obr. 6: 29).

9. Črep z tenkostennej misky s vťahnutým okrajom a hrotitým výčnelkom, f. sivá (obr. 6: 4).

10. Fragment malej nádoby so zaobleným dnom, f. béžovosivá (obr. 6: 6).

11. Črep z vťahnutého okraja tenkostennej misky, pôvodne azda zdobený vrypmi, f. sivá (obr. 6: 23).

12. Črep z vťahnutého okraja stredne hrubej misky, pod okrajom dva prstované žliabky, f. svetlosivá, povrch oranžový (obr. 6: 25).

13. Fragment brúsenej sekerky (obr. 9: 16).

14. Čepeľovité obsidiánové škrabadlo (obr. 9: 14).

15. Nepravidelné jadro limnokvarcitu (obr. 9: 13).

Vrstva 2c: 0,60 - 0,75 cm:

16. Črep z mierne profilovanej tenkostennej misky s náznakom plochého výčnelku. Pod okrajom štyri nízke vlnovky, na najspodnejšiu z nich nasadajú tri oblúkovité línie, f. sivá (obr. 6: 5).

17. Črep z misky na nízkej (?) prstencovitej nôžke so stopami čiernomaľovanej výzdoby, f. béžová (obr. 6: 26).

Objekt 2

Jama mala nepravidelný slzovitý tvar s dvoma viac vyhlbenými priestormi (obr. 3). Výraznejší je priestor vo východnej časti, vyššiu koncentráciu nálezov sme však zaznamenali v západnom, menej zreteľnom priestore. Objekt je orientovaný v smere V - Z, max. rozmery 13 m x 6,4 m, max. vyhlbenie 1,01 m od dnešnej úrovne (ornica 0,3 m).

Výplň jamy obsahovala keramické fragmenty, zlomky hlinených kruhov, koliesko z črepu s otvorom, štiepanú industriu, mazanicu (v oveľa menšej miere ako objekt 1), množstvo uhlíkov a drobné úlomky kostí. Zo 452 črepov je zdobených 43 (9,3 %).

Výber materiálu

Vrstva 2b: 0,45 - 0,60 m:

1. Črep z misky na nôžke s čiernomaľovanou výzdobou, f. svetlosivá (obr. 7: 18).

2. Črep zo spodnej časti pohárikovitej nádoby, f. tmavosivá (obr. 7: 1).

Vrstva 2c: 0,60 - 0,75 m:

3. Črep z tenkostennej nádoby s prehnutým okrajom a rytou výzdobou na vonkajšej i vnútornej strane, f. tmavosivá (obr. 7: 7).

4. Črep z tenkostennej nádoby s rytou výzdobou oblúkovitých línií, f. sivá (obr. 7: 20).

5. Črep zo spodnej časti a plochého dna misky s maľovanou výzdobou, f. béžová (obr. 7: 15).

6. Črep z hrubej misky (pekáča) s jamkovaným telom a okrajom, f. hnedá (obr. 7: 26).

7. Črepy zo spodnej časti stredne hrubej misky s rytou výzdobou (obežné ryhy nad dnom a šikmo nasadené zväzky línií), f. tmavosivá (obr. 7: 13).

8. Črep z okraja kónickej misky so stopami prstovaných žliabkov, f. hnedočervená (obr. 7: 28).

9. Črep z misky na nôžke so stopami čiernej maľby, f. béžová (obr. 7: 14).

Vrstva 2d: 0,75 - 1 m:

10. Črep z vodorovne zrezaného jamkovaného okraja hrubej nádoby. Pod okrajom dvojité, hrubo rytá krokvice, f. sivá (obr. 7: 27).

11. Črep z hornej časti tenkostennej misky s rytou výzdobou (4 obvodové línie a trojitá V), f. sivá (obr. 7: 22).

Kontrolné bloky

12. Črep z tenkostennej misky s rytou výzdobou (trojnásobné V a vlnovky), f. sivá (obr. 7: 6).

13. Úlomok zvláštneho tvaru, zrejme malej nádoby s kalichovite roztvorenou hornou časťou, f. béžová (obr. 7: 21).

14. Črep zo spodnej časti a mierne konkávneho dna tenkostennej misky s rytou výzdobou (obvodové ryhy nad dnom a šikmo nasadajúce línie), f. sivá, miestami tehlová (obr. 7: 11).

Objekt 3

Nepravidelná kruhová jama s rovným dnom bola iba na 30 cm vyhlbená v podloží. Výplň objektu, podstatne svetlejšej farby ako v objektoch 1 a 2 bola chudobnejšia na materiál, ktorý predstavujú iba 2 črepy s plastickými výčnelkami, 3 nevýrazné črepy, 1 obsidiánový úštep a 2 kusy mazanice.

Objekt 4

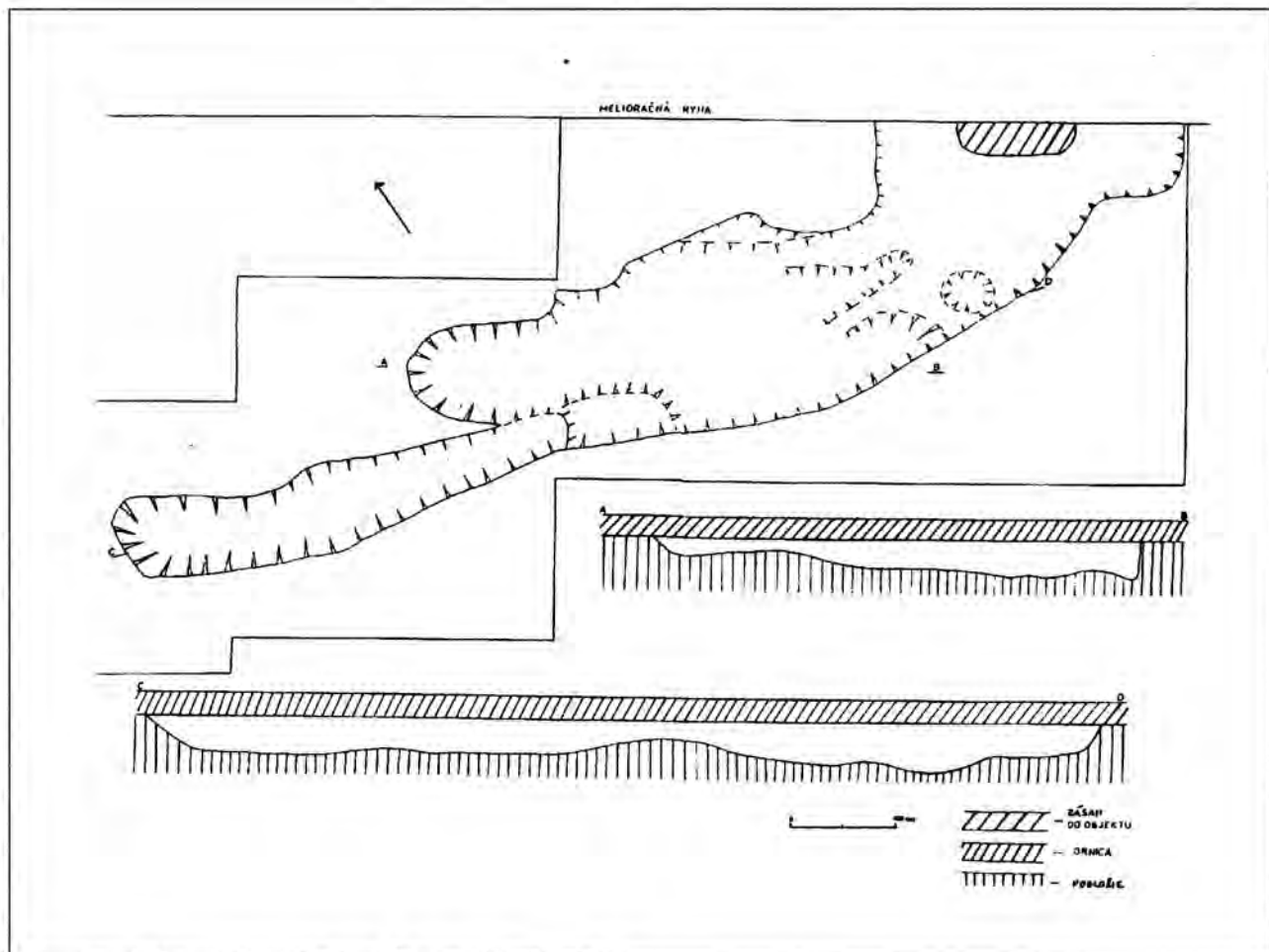
Objekt obdĺžnikového tvaru, orientovaný v smere V - Z, bol značne narušený melioračnou ryhou. Max. rozmery 2,2 x 0,8 m, max. vyhlbenie 0,71 m (ornica 0,25 m). Svetlá a drobná výplň obsahovala 2 črepy z tiel tenkostennej a stredne hrubej nádoby.

Objekt 7

Plytko vyhlbená rozsiahla jama mala nejasné obrisy. Výraznejšie boli nepravidelne rozložené prehĺbeniny v jej rámci (s priemerom 0,5 - 0,8 m). Max. vyhlbenie 0,48 m (ornica 0,3 m). Výplň obsahovala skromné nálezy črepov, obsidiánovej a limnokvarcitovej industrie (ihlancové limnokvarcité jadro, obr. 9: 15) a mazanice.

Objekt 9

Vaňovitá oválna jama s výbežkom na SV strane a zúženou JV časťou má miestami takmer zahrotené dno. Max. dĺžka 3,1 m, max. vyhlbenie 0,92 m (ornica 0,34 m). Výplň objektu, ktorá sa tmavosivou až čiernou farbou podobala výplni objektov 1 a 2, obsahovala iba málo nálezov (3 črepy, 2 obsidiánové čepele a 3 kusy mazanice).

Obr. 4. Sečovská Polianka, poloha Široká, objekt 11/86 a 12/86.

Objekt 11

V sonde XI sa podarilo zachytiť tri objekty: 11 - 13. Jama 11 mala nepravidelný pretiahnutý tvar v smere V - Z. Na západnej strane bola narušená jamou 12. Max. rozmery: 8 x 2,9 m, max. vyhlbenie 0,75 m (ornica 0,25 m, obr. 4). Z objektu sme vyzdvihli 212 úlomkov keramiky, z toho 22 zdobených (10,37 %), 11 kusov obsidiánovej industrie, mazanicu a uhliky.

Výber materiálu

Vrstva 2a: 0,25 - 0,45 m:

1. Črepy z tenkostennej nádoby s rúrkovitou výlevkou. Priemer výlevky 2,4 cm - 2,8 cm, f. béžová (obr. 8: 9).
2. Črep z tenkostennej misky s lalokovite rozšíreným okrajom, f. sivá (obr. 8: 13).

Vrstva 2b - 2c: 0,45 - 0,75 m:

3. Črep z amforovitej nádoby s nízkym hrdlom a uškom na rozhraní tela a hrdla, f. tehlovočervená (obr. 8: 16).
4. Črep z tenkostennej nádoby s okrajom zrejme zdobeným vrypmi, pod okrajom žliabkovaná zahrotená vlnovka, pod ňou dvojica hrotivých výčnelkov, f. sivá (obr. 8: 12).
5. Črepy z jamkovaného okraja tenkostennej misky. Vštípané jamky sú aj po obvode misky pod okrajom, f. tehlovočervená (obr. 8: 15).

6. Črep zo spodnej časti a dna misky s rytou výzdobou (zachované tri línie nad dnom, zvyšok povrchu poškodený), f. sivá (obr. 8: 11).

Objekt 12

Predstavuje úzku podlhovastú jamu so šikmými až kolmými stenami a iba mierne zvlneným dnom, orientovanú v smere V - Z. Max. rozmery 4,4 x 1 m, max. vyhlbenie 0,65 m (ornica 0,25 m).

Z tmavej výplne objektu sme získali neúplnú antropomorfnú plastiku, zlomky keramických kruhov, 133 črepov, z toho 16 zdobených (12,03 %), 10 kusov obsidiánovej industrie, uhliky a mazanicu.

Výber materiálu

Vrstva 2a: 0,25 - 0,45 m:

1. Neúplná plastika ženy s plochou tvárou, "orlím" nosom, perforovanými ušami a akýmsi "náhrdelníkom" - plasticky zvýraznenou spodnou časťou tváre. Na oválnom tele sú kýptikovité, výčnelkami znázornené ruky a prsia. Vzadu na hlave je uško na zavesenie. Dolná časť plastiky je odlomená. Rozmery: v. 10 cm š. tela 2 cm, max. š. hlavy 3,3 cm (obr. 8: 1).
2. Črep zrejme zo spodnej časti kvalitne vypálenej misky s rytou výzdobou z lomených zväzkov rýh, f. tmavosivá (obr. 8: 3).
3. Črep zo stredne hrubej nádoby so vštípanými jamkami, f. tehlovočervená (obr. 8: 8).

Vrstva 2b: 0,45 - 0,65 m:

4. Črepy z tenkostennej misky so štvorvypuklo formovaným telom, miesta uhlov sú zvýraznené zvislými výčnelkami. Slabo zachovaná čierna maľba, f. sivá (obr. 8: 2a, 2b).

5. Stredne hrubé črepy so zvyškami čiernomaľovaného oblúkovitého ornamentu, f. béžová (obr. 8: 7).

Objekt 13

Plytšia obdĺžniková jama so zaoblenými rohmi a kónicky sa zvažujúcimi stenami, orientovaná v smere V - Z, mala max. rozmery 2,2 x 1,1 m, max. vyhlbenie 0,53 m (ornica 0,25 m). Tmavá výplň obsahovala 41 zlomkov keramiky, obsidián, uhľiky, mazanicu a kosti.

Objekty 5, 6, 8, 10, 14 - 21 neobsahovali žiadne nálezy. Boli to nevelké, pomerne plytko vyhlbené, oválne, prípadne kruhové jamy so sivou drobnou výplňou, podobnou výplni v objektoch s malým množstvom materiálu.

Vo výplni jám sme nesledovali žiadne zreteľnejšie stopy vrstvenia. Materiál z jám 11 a 12, jediného zachyteného prípadu, kde sa jamy nerešpektovali, nie je chronologicky rozdielny. Zásahy do objektov 1, 2 a 11 sú mladé.

Črepy s rytou výzdobou sa sporadicky objavovali vo všetkých vrstvách, čiernomaľovaný ornament sa dochoval na zlomkoch z vrstiev 2b - 2d (hĺbka od 0,45 - 1,10 m). Predpokladáme, že tento jav súvisí iba s väčšou citlivosťou maľovanej výzdoby na prírodné podmienky.

Získaný materiál je uložený vo Vlastivednom múzeu v Hanušovciach n. T. pod ev. číslami A 699 - 1099.

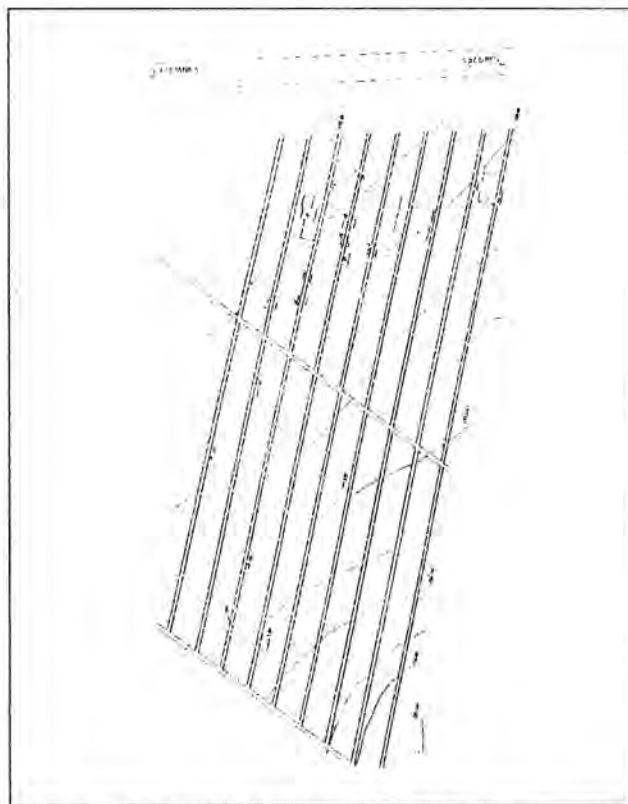
Rozbor a zhodnotenie materiálu.

V početnom materiáli zo Sečovskej Polianky, dominuje, prirodzene, keramika. Vinou prírodných podmienok, ale aj mnohoročnej kultivácie pôdy, je však veľmi torzovitá a korodovaná, čo sťažuje jej hodnotenie a skresľuje celkový obraz. Nezachovala sa ani jedna celá, resp. rekonštruovateľná nádoba a zachované fragmenty dovoľujú často iba hypotetické určenie tvaru. Rovnako problematické je zhodnotenie výzdobných prvkov keramiky. Tu je potrebné rátať s vyšším percentom maľovanej výzdoby, na korodovanom povrchu mnohých úlomkov dnes už nezistiteľnej. Maľba výlučne čiernej farby sa pritom zachovala na veľmi malých fragmentoch, nepostačujúcich na rozoznanie celistvejšieho ornamentu.

Napriek uvedeným skutočnostiam sa pokúsime o zhodnotenie keramického materiálu zo Sečovskej Polianky. Domnievame sa totiž, že ide o súbor, ktorý má svoj význam pre dokreslenie náplne mladej východnej lineárnej keramiky a vzťahu jej dvoch skupín, ktoré sa tu vzhľadom na polohu lokality museli zákonite ovplyvňovať.

Väčšia časť keramiky je pomerne nekvalitná, z materiálu s organickými prímiesami, iba na nevelkom počte tenkostennej, rytou výzdobou zdobenej keramiky, vyrobenej z plavenej hlíny, sa miestami zachoval pôvodný vyhladený povrch. Vo farebnej škále prevažuje béžová, béžovohnedá a rôzne odtiene sivej. Vyskytuje sa tiež tehlovočervená a svetlá, takmer biela keramika.

Najvýraznejším, aj keď bližšie neurčiteľným tvarom sú misky na dutej nôžke. Je to tvar charakteristický pre celé

Obr. 5. Sečovská Polianka, poloha Široká, náčrt rozloženia sond

trvanie kultúry s východnou lineárnou keramikou (Šiška 1989, s. 62). Zachovali sa iba torzá z rozhrania, preto nemožno popísať tvarovanie tela ani nôžky, aj keď vo väčšine prípadov je náznak skôr zvoncovitej ako kónickej nôžky.

Na niekoľkých črepopch bola veľmi skromne zachovaná čiernomaľovaná obvodová línia (obr. 7: 14, 18).

Zrejme na nízkej prstencovitej nôžke stála hrubšia miska s čiernomaľovaným ornamentom. Stupeň omletia črepu je však veľmi vysoký, takže nemožno s určitosťou povedať, či skutočne ide o nízku nôžku, alebo iba o omletý lom črepu (6: 26).

Na častý výskyt misiek bez nôžky poukazuje množstvo črepop z plochých (obr. 7: 13; 8: 11) alebo slabokávných dien (obr. 7: 11, 15). Ide prevažne o kónicky roztvorené (obr. 7: 23, 28, 29), prípadne polguľovité misky, resp. šálky s vťahnutým ústím (obr. 6: 11, 17, 23), často s plastickými výčnelkami pod okrajom (obr. 6: 2, 4, 29; 8: 5). Najlepšie zachovaná, žiaľ bez dna, je miska so štyrmi jazykovitými výčnelkami pod kónicky rozvoreným ústím a okrajom zdobeným nad výčnelkami jamkovaním (obr. 6: 29). Podobná miska, ibaže s výzdobou na celom okraji, je známa z Humenného (Vizdal 1986, obr. 117: 8).

Výskyt misiek so štvorvypuklo formovaným telom dokladajú črepy s vypnulínovými výčnelkami (obr. 6: 3) a predovšetkým tenkostenné črepy so zvyškami maľovanej výzdoby, s nízkymi, zvislo postavenými výčnelkami na uhloch štvorcového tela (obr. 8: 2a, 2b). Ako však bolo formované dno tejto misky, taktiež nemožno určiť.

Náznak slabej esovitej profilácie pozorujeme na niekoľkých fragmentoch tenkostenných misiek s rytou (obr. 6: 5, 21; 7: 22) a maľovanou výzdobou (obr. 6: 12) i nezdobených (6: 16; 7: 10). Misky s esovite profilovanými stenami sú známe zo Zemplínskych Kopčian (Šiška 1989, obr. 34: 13; 37: 3, 6; tab. 45: 1, 2) i z prostredia skupiny Tiszadob (Šiška 1982, Abb. 4: 1), teda z relatívne mladého prostredia, aj keď ojedinele sa esovitá profilácia vyskytne i v staršom období (Gašaj 1980, obr. 4: 2).

K miskovitým tvarom treba priradiť i hrubé okrajové črepy s ústím niekedy mierne vťahnutým, ktoré patria nízkym nádobám, tzv. pekáčom. Črep z takejto misky nájdený v objekte 2 má jamkovaný okraj a nepravidelne rozloženými jamkami zdobené i telo (obr. 7: 26). Plytké hrubé misky pretrvávajú v podstate v nezmenenej podobe počas celého trvania kultúry s východnou lineárnou keramikou (Šiška 1989, s. 64). Tiež jamkovanie okraja sa vyskytuje v skupine Tiszadob (Blahuta 1959, tab. VII: 4, XII: 10 a ď.) a v značnej miere aj v skupine Raškovce (Vizdal 1973, tab. XIV: 7, XVI: 6, XXI: 1).

Hrnce, typické tvary hrubej keramiky, sú reprezentované mnohými úlomkami z rovného alebo mierne vťahnutého ústia, pod ktorým sa niekedy vyskytujú masívne plastické výčnelky (obr. 6: 18, 27). Na hojné používanie nádob tohto typu poukazuje vysoký počet hrubých črepov z tiel a masívnych dien.

K výnimočnejším tvarom patrí okrajový črep z amforovitej nádoby s nízkym hrdlom a malým uchom na rozhraní hrdla a tela (obr. 8: 16). Analogické tvary pochádzajú už zo strednej fázy (Šiška 1989, tab. 20: 9, 12), ale vo väčšom množstve predovšetkým z mladolineárneho prostredia (Vizdal 1973, tab. XXIII: 1, XXXIX: 1 a ď., Šiška 1989, tab. 36: 7) a sú prejavom relatívne mladého obdobia.

Malý fragment nádoby s rúrkovitou výlevkou (obr. 8: 9) nedovoľuje bližšie určiť jej tvar. Zrejme však išlo o tenkostennú misku.

Zvláštny tvar naznačuje črep s výzdobou na vonkajšej i vnútornej strane, pozostávajúcou z rytých vlnoviek a šikmých línií (obr. 7: 7). Nádobu asi mala plytké kónické telo a širší, von prehnutý okraj.

Lalokovite rozšírený okraj sme zaznamenali na miske s mierne zaoblenými stenami z objektu 11 (obr. 8: 13).

Osobitnú kategóriu zvláštnych tvarov keramiky tvoria malé nádoby. Z objektu 1 pochádza zaoblené dno nádoby s polgulovitým telom, z ktorej chýba okraj (obr. 6: 6). Pohárikovitá nádoba z objektu 2 mala dno výraznejšie vytvarované (obr. 7: 1). Zrejme z kalíškovite roztvoreného

ústia malej nádoby s hrubšími stenami je hrubo modelovaný črep z objektu 2 (obr. 7: 21).

Malé nádoby nepatria v kultúre s východnou lineárnou keramikou k bežným ani početným, nie sú však ani úplne výnimočné a sporadicky sa objavujú vo všetkých jej stupňoch (Šiška 1989, s. 68).

V Sečovskej Polianke sme získali spolu 28 zlomkov hlinených kruhov (náramkov) a 1 koliesko s otvorom (obr. 7: 16). Tieto drobné keramické predmety nie sú na sídliskách kultúry s východnou lineárnou keramikou nijakou zvláštnosťou (Hájek 1957, obr. 17: 2, 3; Gašaj 1980, obr. 3: 5; Šiška 1976, tab. VIII: 8, 11, Vizdal 1973, obr. 6: 1, 3-5; tab. III: 3 a ď.; Kaminská 1987, obr. 2: 1, 2). Výnimkou je skupina Tiszadob, kde sa hlinené kruhy doteraz nevyskytli (Šiška 1989, s. 87).

Oveľa vzácnejšie sú nálezy plastík, aj keď ich počet, najmä na Východoslovenskej rovine v mladolineárnej skupine Raškovce, je už pomerne značný (8 zlomkov plastík). Tento počet rozhojňuje ženská plastika s odloženou spodnou časťou, nájdená v objekte 12 (obr. 8: 1).

Plastika má zaujímavou modelovanú hlavu. Na plochej tvári je zvýraznený "orlí" nos, v dolnej časti tváre akýsi "golier", či náhrdelník. Na tele s oválnym prierezom sú nízkymi výčnelkami naznačené ruky a pod nimi prsia. Bezosporu funkčné je uško na zadnej časti hlavy. Plastika teda bola závesná. Bližšie analógie k tejto plastike, jednej z najúplnejších v prostredí mladej východnej lineárnej keramiky na východnom Slovensku, sa nám doteraz zistiť nepodarilo. Okrem ucha na zavesenie má plastika dve ušká, z nich jedno výraznejšie, druhé menej výrazné, ale predsa perforované. Plastiky s trojuholníkovite formovanou tvárou a prepichnutým uškom, ktoré našu plastiku trochu pripomínajú, sa vyskytujú už v skupine Szatmár. Staršie exempláre majú hlavu nasadenú na dlhom krku (Kalicz - Makkay 1977, Taf. 15, 4; 84, 2; 186, 12), podobné plastiky z mladšieho prostredia majú trojuholníkovitú zaklonenú tvár a prepichnuté vždy iba pravé ucho, resp. pravú časť tváre. Okrem nosa majú často naznačené oči a ústa (Kalicz - Makkay 1977, Taf. 186, 5, 11, 15, 20). Tvár plastiky zo Sečovskej Polianky je oválna a viacmenej zvislá. Takisto spôsob zavesenia - uško na zadnej strane hlavy - je originálny.

Materiál, z ktorého je plastika vyhotovená, je odlišný od bežného keramického materiálu. Je piesčitý a tvrdo vypálený. Je zaujímavé, že trochu pripomína materiál použitý na malú nádobku s polgulovitým telom a nádobku s roztvoreným ústím. Natíska sa teda otázka, či drobné nádoby nesúviseli nejakým spôsobom s kultom.

Výzdoba

Výzdobné prvky keramiky sú jedným z najdôležitejších kritérií jej hodnotenia. Keramika zo Sečovskej Polianky je však vo veľmi zlom stave, ako sme to už uviedli vyššie. Z 1440 črepov je akýmkoľvek spôsobom zdobených iba 126. Predpokladáme, že tento pomer v nijakom prípade neodzrkadľuje pôvodný stav, predovšetkým pokiaľ ide o maľovanú výzdobu.

Plastické výčnelky, ako prvok estetického dotvorenia vzhľadu nádoby, sú najčastejšie zachovaným spôsobom výzdoby. Objavujú sa predovšetkým na stredne hrubej,

menej na tenkostennej a hrubej keramike. V niekoľkých prípadoch sa vyskytli dvojité výčnelky, resp. výčnelky v kombinácii s rytou výzdobou, jamkovaným okrajom a pod.

V poradí druhým najčastejšie zastúpeným spôsobom výzdoby je rytá. Zachovala sa na 29 úlomkoch, predpokladáme však, že aj tenko ryté línie sa nemuseli v dôsledku korózie povrchu črepov zachovať a počet takto zdobenej keramiky bol vyšší. Rytý ornament prevládal na tenkostennej keramike, ale zachytili sme ho aj na stredne hu-

bých a hrubých črepech. Celistvejší ornament nemožno rekonštruovať ani v jednom prípade. Z výzdobných prvkov sa vyskytujú niekoľkonásobné oblúkovité línie (obr. 6: 21; 7: 20), ktoré tvoria výzdobu kvalitne vypálených tenkostenných črepov so zvyškami pôvodného, vyhladeného povrchu. Zväzok oblúkovitých línií nasadal i na poslednú zo štyroch vlnoviek lemujúcich ústie tenkostennej nádoby s vypnulínovým výčnelkom z objektu 2 (obr. 6: 5).

Oblúkovité línie patria k špecifickým výzdobným prvkom skupiny Tiszadob a predstavujú v podstate predobraz "gotických" oblúkov bukovohorskej kultúry (Šiška 1989, s. 89).

Ďalším typickým výzdobným prvkom sú niekoľkonásobné zvlnené línie, ktoré lemovali ústie nádob (obr. 6: 5) alebo pokrývali väčšiu plochu povrchu nádoby (obr. 7: 6, 7). V staršej lineárnej keramike sa výzdoba z nízkych vlnoviek v takejto podobe nevyskytuje (Šiška 1976, s. 88).

Ústie, resp. dno nádob lemovali aj rovné línie. Obyčajne tento výzdobný prvok vystupuje v kombinácii s ďalšími zväzkami rytých línií (obr. 7: 11, 13, 22; 8: 3).

Typickým výzdobným prvkom skupiny Tiszadob sú lomené zväzky línií. Zrejme ornament takého charakteru bol aj na tenkostennej nádobe, z ktorej sa zachoval malý úlomok s kvalitne vyhladeným povrchom v objekte 12 (obr. 8: 3).

V jedinom prípade sme zaznamenali vnútornú výzdobu tenkostennej nádoby zvláštneho tvaru. Plytká nádoba je zvonku a na von prehnutom okraji zdobená nízkymi vlnovkami, na vnútornej strane sú šikmé, slabo zreteľné línie (obr. 7: 7). Vnútorná výzdoba sa objavuje ako nový prvok v prechodnej fáze (Šiška 1989, s. 80, obr. 24: 15; 26: 8).

Na tenkostennom črepe s vypnulínovým výčnelkom bola pri ústí nádoby veľmi slabo zreteľná výzdoba z prekrývajúcich sa línií v tvare písmena V (obr. 6: 3). Šikmé ryté línie dotvárali aj výzdobu tenkostennej nádoby s

malým plastickým výčnelkom (obr. 6: 2). Jednoduchými ryhami bolo zdobených niekoľko malých úlomkov kvalitne vypálenej keramiky (obr. 6: 1, 7, 8; 7: 2, 3).

Z bežnej rytej výzdoby sa vymyká dvojitá, hrubo rytá krokvíca pod jamkovaným okrajom hrubostennej hrncovitej nádoby (obr. 7: 27).

Relatívne starší charakter má aj žliabkovaná hrotitá vlnovka pod okrajom stredne hrubej nádoby s dvojitým výčnelkom (obr. 8: 12). Podobne za prejav starších vplyvov v mladolineárnom prostredí možno označiť žliabkované telo misky s kónicky roztvorenými stenami (obr. 7: 28) a dva obvodové žliabky pod okrajom stredne hrubej misky so stiahnutým ústím (obr. 6: 25). Podľa S. Šišku však žliabkovaný a hrubo rytý ornament nemožno považovať za chronologicky určujúci prvok, keďže sa udržiava aj v mladolineárnom stupni (Šiška 1989, s. 82). To isté zrejme platí aj o jamkovaní a plastickom jamkovanom pásiku (obr. 6: 14).

Zaujímavým výzdobným prvkom je kruhový plastický výčnelok so šiestimi, pravidelne po obvode rozloženými jamkami a jednou jamkou v strede (obr. 6: 24). Takýto spôsob výzdoby sa v mladšom období javí ako cudzí prvok.

Maľovaná výzdoba sa zachovala iba na šestnástich črepech. Zle dochovaná maľba v podstate neumožňuje rozbor výzdobných prvkov, poskytuje iba poznatok, že výzdobu tvorili oblúkovité ornamenty (obr. 7: 15; 8: 7), obvodové pásy na rozhraní tela a nôžky misiek (obr. 7: 14, 18) a obvodové viacnásobné línie, lemujúce ústie nádob (obr. 8: 2a, 2b). Blízke analógie pre tieto výzdobné motívy nachádzame predovšetkým vo Veľkých Raškovciach (Vizdal 1973).

Kombináciu rytej a maľovanej výzdoby sme zachytili na jedinom črepe, kde boli pod okrajom dve obvodové ryhy a na tele skromný zvyšok čiernej maľby (obr. 6: 12).

Maľovaný ornament, ktorý sme zachytili na keramike v Sečovskej Polianke, bol realizovaný výlučne čiernou farbou.

Kamenná industria

V kamennej industrii výrazne prevláda štiepaná obsidiánová. Na lokalite sme našli spolu 272 kusov, z toho 1 škrabadlo (obr. 9: 14), 105 čepeľí a ich zlomkov, 160 úštepov a odštepov, 4 jadrá a 2 hľuzy. Na obsidián bol najbohatší objekt 2 (163 kusov).

Neporovnateľne menej sa využívala ďalšia surovina - limnokvarcit, z ktorej sme našli iba 1 čepeľ, 15 úštepov a odštepov, 3 jadrá, z nich jedno pravidelné ihlancovité (obr. 9: 15) a 1 kus suroviny. (Za pomoc pri určovaní kamennej industrie ďakujem dr. E. Kaminskej).

Na základe množstva, ale hlavne zloženia štiepanej industrie možno oprávnene uvažovať o spracovávaní ob-

sidiánu i limnokvarcitu priamo na lokalite, pričom obsidián sa tešil značne väčšej obľube. Svedčí o tom výskyt jadier, úštepov i samotných artefaktov. Až na jediné škrabadlo ide o čepele a ich časti - najčastejšie malé úlomky - ktoré, súdiac podľa pracovnej retuše, slúžili pravdepodobne ako kosákové čepeľky.

Okrem štiepanej industrie pochádza z objektu 1 neúplná plochá sekerka (obr. 9: 16) a z povrchového zberu na lokalite fragment nástroja s prevtaným otvorom, ktorého bližší tvar ťažko určiť (obr. 9: 17).

Súbor predmetov z kameňa dopĺňajú tri úlomky žarnovov.

Záver

V materiáli zo sídliskových jám v Sečovskej Polianke nie je zrejme výrazná chronologická nejednotnosť. Aj keď badať niektoré prvky staršieho obdobia (jamkovaný výčnelok) a výzdobné prvky, ktoré sú síce priebežným javom, ale pôsobia archaickým dojmom (žliabkovanie), pre ten-

korytý a maľovaný ornament nachádzame najbližšie analógie v prostredí mladolineárnych skupín Tiszadob a Raškovec.

Geografická poloha lokality ju napriek málopočetnosti maľovanej výzdoby priraduje predovšetkým

ku skupine Raškovce, s výrazným ovplyvnením rytým ornamentom skupiny Tiszadob. Spoločný výskyt rytého ornamentu skupiny Tiszadob a maľovanej výzdoby blízkej nálezom z Veľkých Raškoviec, ako aj vzťahy k staršiemu obdobiu, pozoroval už prof. V. Budinský-Krička v materiáli z objektu odkrytého v Sečovskej Polianke r. 1974 (Budinský-Krička 1975, s. 33). Na základe keramiky z tohto objektu a jej rytej výzdoby zaradil S. Šiška osídlenie

v Sečovskej Polianke do druhej fázy (Kapušany) skupiny Tiszadob (Šiška 1989, s. 132). Materiál získaný z objektov zachránených v r. 1986 tomuto zisteniu neodporuje.

Sečovská Polianka je tak ďalšou lokalitou, ktorá potvrdzuje súčasnosť a vzájomné ovplyvňovanie oboch mladolineárnych skupín. Geografická poloha lokality na severnom okraji Východoslovenskej roviny vytvárala pre tieto kontakty vhodné podmienky.

LITERATÚRA

BLAHUTA, F.: Bukovohorské sídlisko v Kapušanoch. Slovenská archeológia, 7, 1959, s. 5 - 32.

BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Neolitické sídlisko z okruhu mladšej lineárnej keramiky v Sečovskej Polianke. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1974, Nitra 1975, s. 32, 33.

GAŠAJ, D.: Sídliskové objekty z mladšej doby kamennej vo Veľkých Trakanoch. In: Nové obzory, 22, Košice 1980, s. 105 - 116.

HÁJEK, L.: Nová skupina páskovej keramiky na východnom Slovensku. Archeologické rozhledy, 9, 1957, s. 3 - 9, 33 - 36.

JENČOVÁ, M.: Ukončenie záchranného výskumu v Sečovskej Polianke. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1986, Nitra 1987, s. 55.

KALICZ, N. - MAKKAY, J.: Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene. Budapest 1977.

KAMINSKÁ, E.: Príspevok k osídleniu Hrčel'a v mladšej a neskorej dobe kamennej. Archeologické rozhledy, 39, 1987, s. 481 - 506.

ŠIŠKA, S.: Sídlisko z mladšej doby kamennej v Prešove - Šarišských Lúkach. Slovenská archeológia, 24, 1976, s. 83 - 117.

ŠIŠKA, S.: Kultur mit östlicher Linearkeramik in der Slowakei. In: Siedlungen der Kultur mit Linearkeramik in Europa. Nitra 1982, s. 261 - 270.

ŠIŠKA, S.: Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku. Bratislava 1989.

VIZDAL, J.: Zemplín v mladšej dobe kamennej. Košice 1973.

VIZDAL, J.: Výskum a nálezy Zemplínskeho múzea v Michalovciach. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1985, Nitra 1986, s. 237 - 252, 336 - 369.

Siedlungen der Kultur mit östlicher Linearkeramik in Sečovská Polianka

MÁRIA JENČOVÁ

Auf der bekannten neolithischen Fundstelle in Sečovská Polianka (Bez. Vranov nad Topľou) realisierte das Archäologische Institut der SAW zu Nitra in Zusammenarbeit mit dem Heimatkundlichen Museum zu Hanušovce nad Topľou im J. 1986 eine Rettungsgrabung. Die Fundstelle erstreckt sich im nördlichen Ausläufer der Ostslowakischen Tiefebene, westlich der Topľa-Talaaue, nördlich der Gemeinde Sečovská Polianka (Lage Široká).

Es wurden 21 Objekte freigelegt, 12 von ihnen enthielten kein Fundmaterial. Neun Siedlungsgruben ergaben Keramikfragmente, eine unvollständige anthropomorphe Plastik, kleine Keramikgegenstände, Steinindustrie, Lehmverputz, Holzkohlestückchen und mürbe Knochenreste.

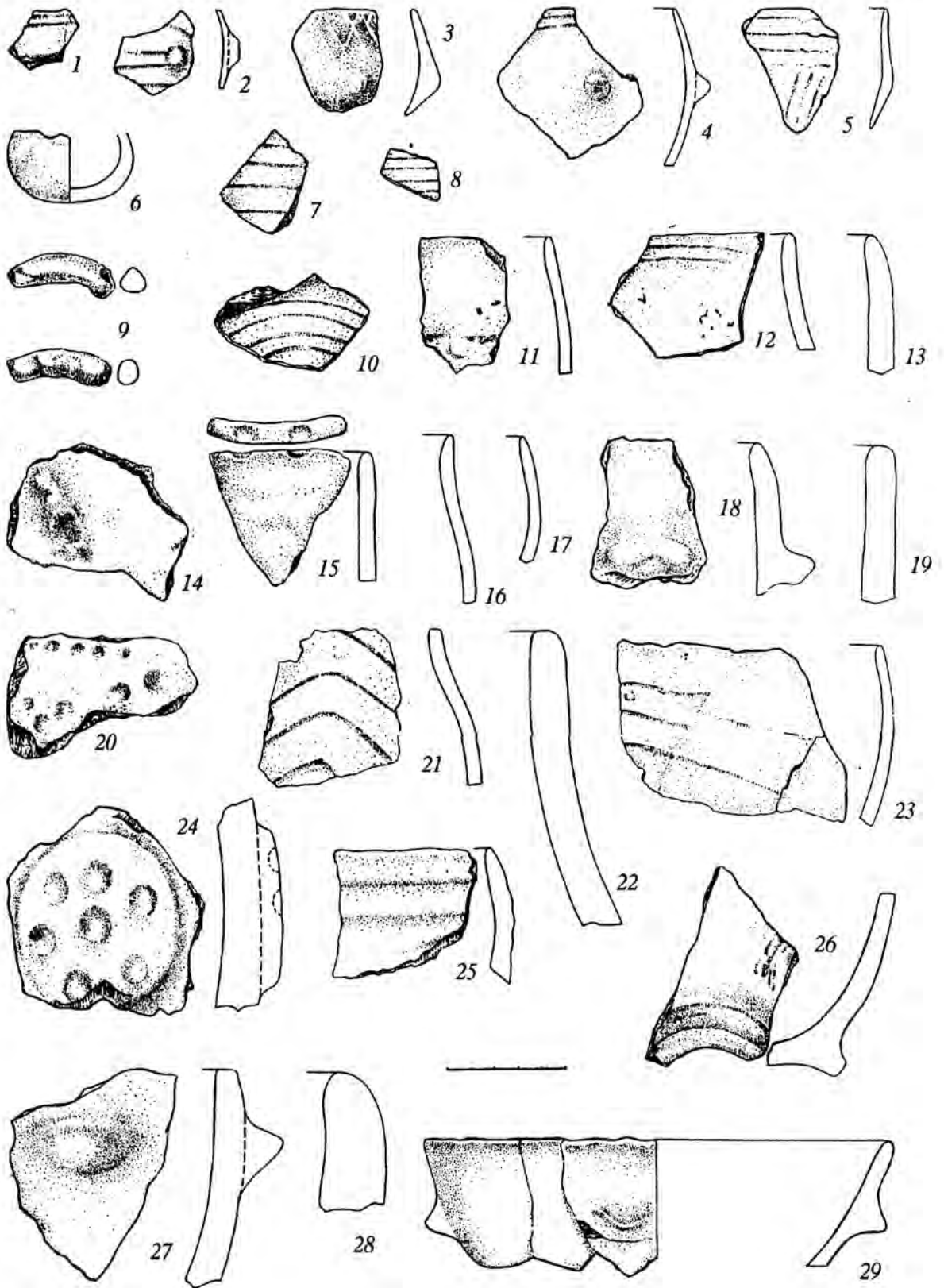
Das Keramikmaterial ist zerscherbt und infolge ungünstiger Naturbedingungen sehr schlecht erhalten. Erkennbar sind von Formen Hohlfuschüsseln (Abb. 7: 14, 18), Schüsseln mit flachem (Abb. 7: 13; (8: 11) oder schwach konkavem Boden (Abb. 7: 11, 15), Schüsseln mit vierkantig-gewölgt geformtem Körper (Abb. 8: 2). Es erschienen auch schwach S-förmig profilierte Schüsseln (Abb. 6: 5, 12, 16, 21 u. a.). Eine außergewöhnliche Form bilden die Scherbe eines amphorenförmigen Gefäßes mit einem Henkel an der Hals-Schultergrenze (Abb. 8: 16),

das Fragment eines Tüllengefäßes (Abb. 8: 9), Scherben einer Schüssel mit lappenförmig verbreitertem Rand (Abb. 8: 13), Scherben eines eigenwilligen "tellerförmigen" Gefäßes (Abb. 7: 7) und von kleinen Gefäßen (Abb. 6: 6; 7: 21). Einer der beachtenswertesten Funde ist die anthropomorphe Plastik mit einer Hängeöse, mit Nase und perforierten Ohren auf dem flachen Gesicht, mit angedeuteten Händen und Brüsten auf dem gewölbten Körper (Abb. 8: 1).

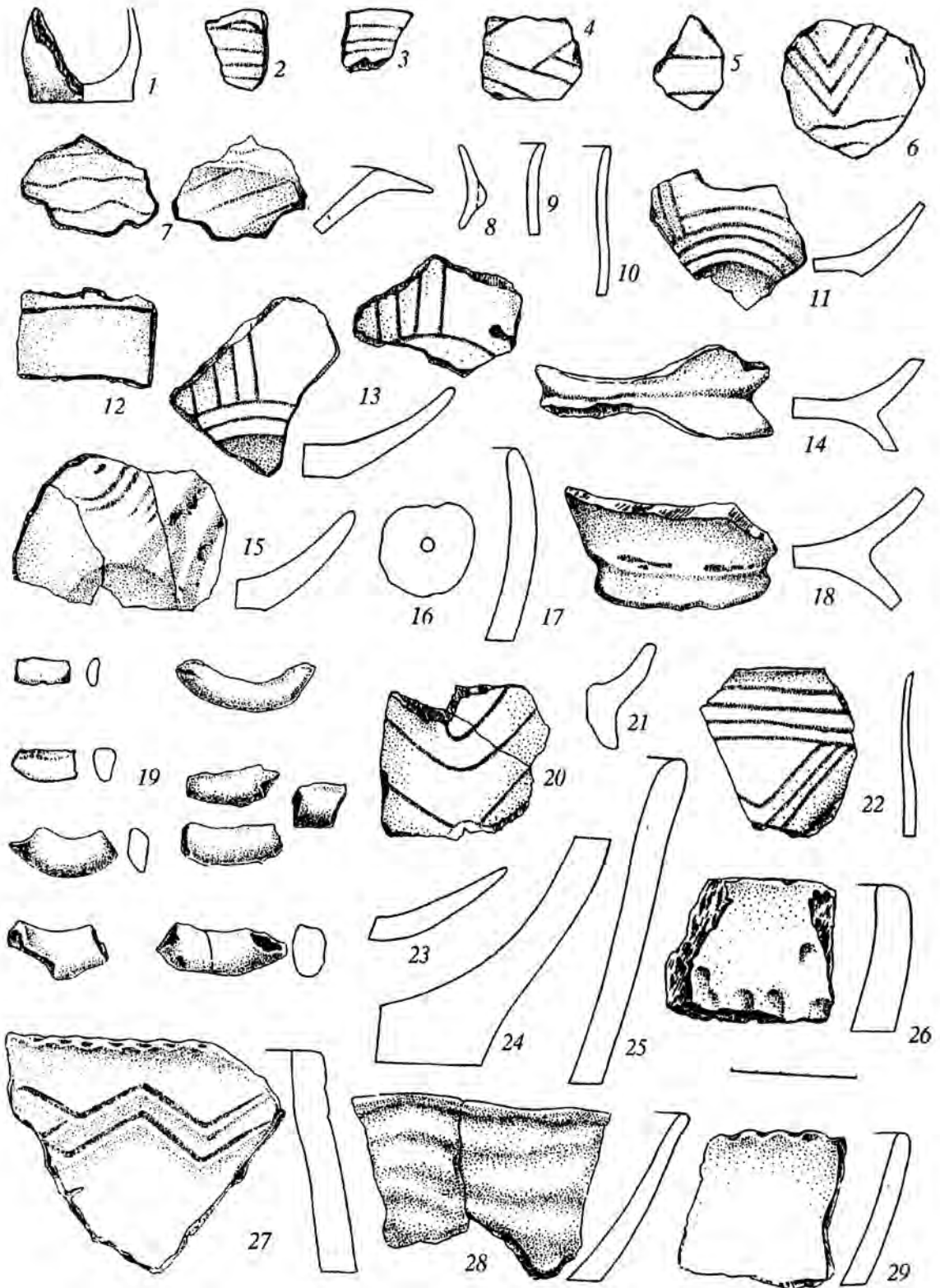
Als Verzierungelemente tauchten am häufigsten plastische Buckel, geritzte, gemalte und Grübchenverzierung auf. Vereinzelt war Kannelierung.

In der Silexindustrie war Spaltindustrie aus Obsidian am zahlreichsten vertreten, in geringerem Maße aus Limnoquarzit. Eine Axt und das Fragment eines nicht näher bestimmten Werkzeuges vertreten die geschliffene Industrie.

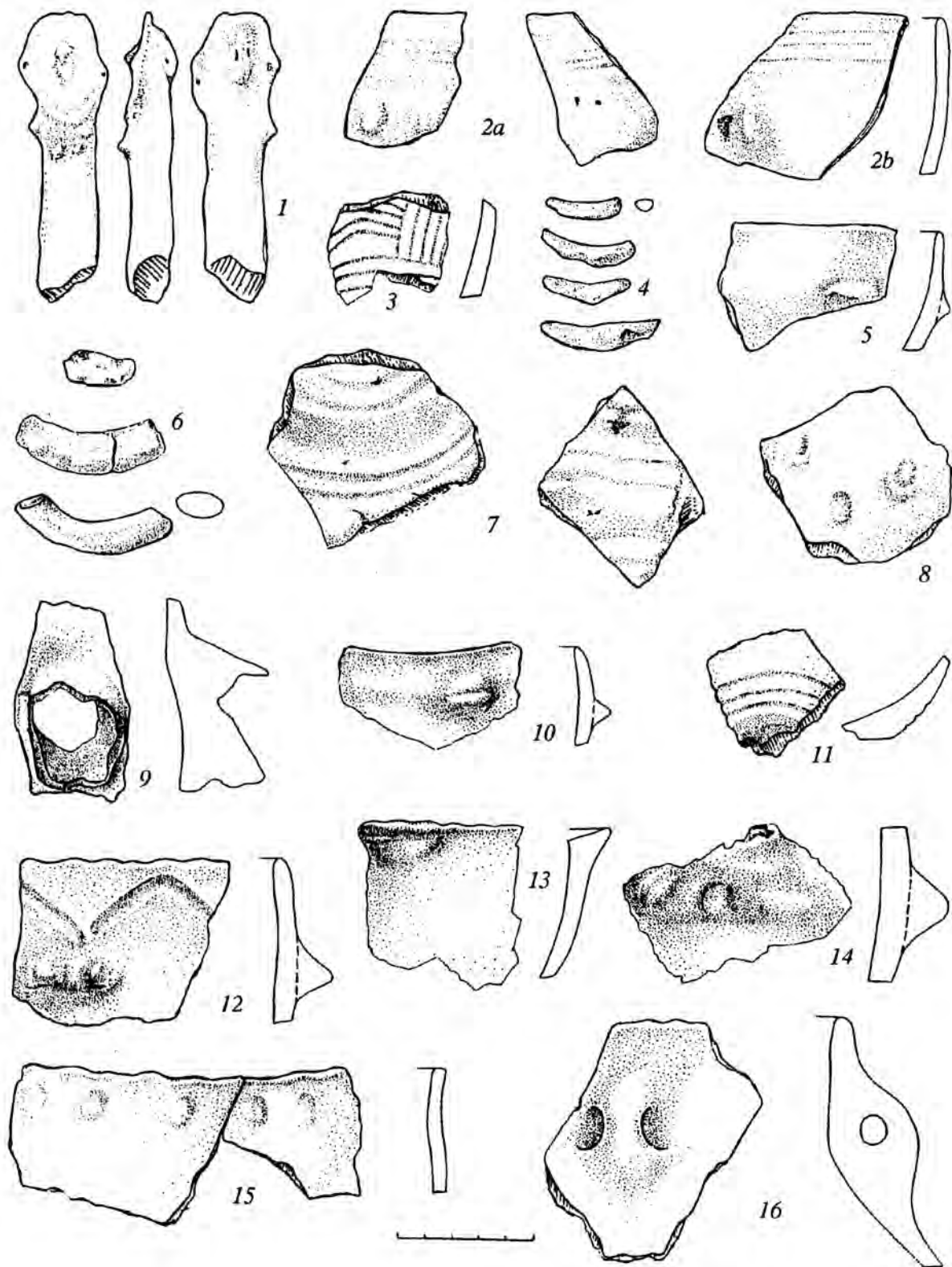
Die nahestehendsten Analogien für die Funde aus Sečovská Polianka findet man im Milieu der junglinear-keramischen Raškovce-Gruppe (gemaltes Ornament) und Tiszadob-Gruppe (Ritzverzierung). Die hier behandelte Siedlung kann deshalb zur Raškovce-Gruppe gerechnet werden, die stark von der verwandten Tiszadob-Gruppe beeinflusst wurde.

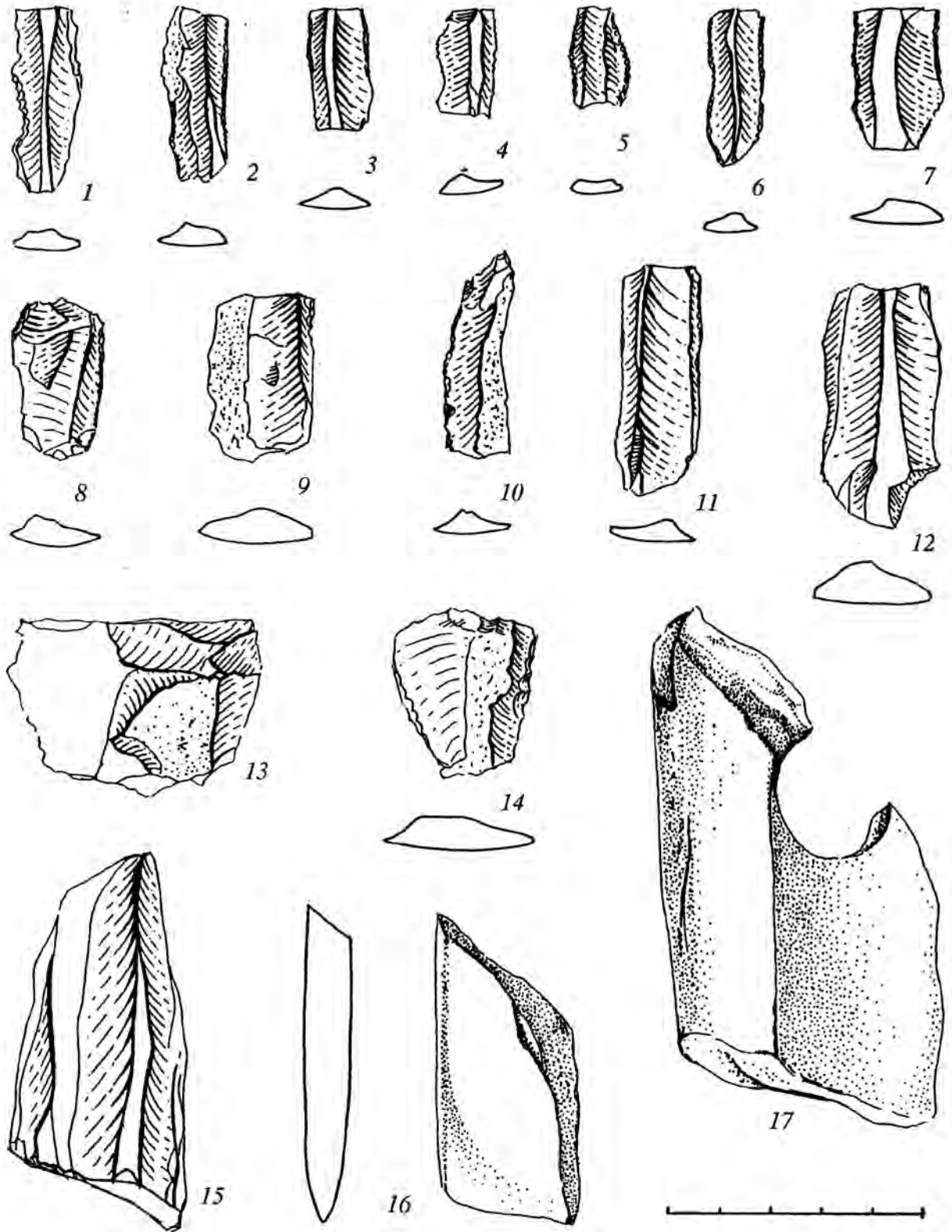
Obr. 6. Sečovská Polianka, objekt 1/86, výber nálezov

Obr. 7. Sečovská Polianka, objekt 2/86, výber nálezov

Obr. 8. Sečovská Polianka, objekt 11/86 (obr. 8: 9 - 16) a objekt 12/86 (obr. 8: 1 - 8), výber nálezov

Obr. 9. Sečovská Polianka, výber kamennej industrie

Územie Humenného v mladšej dobe kamennej

IVANA STRAKOŠOVÁ *

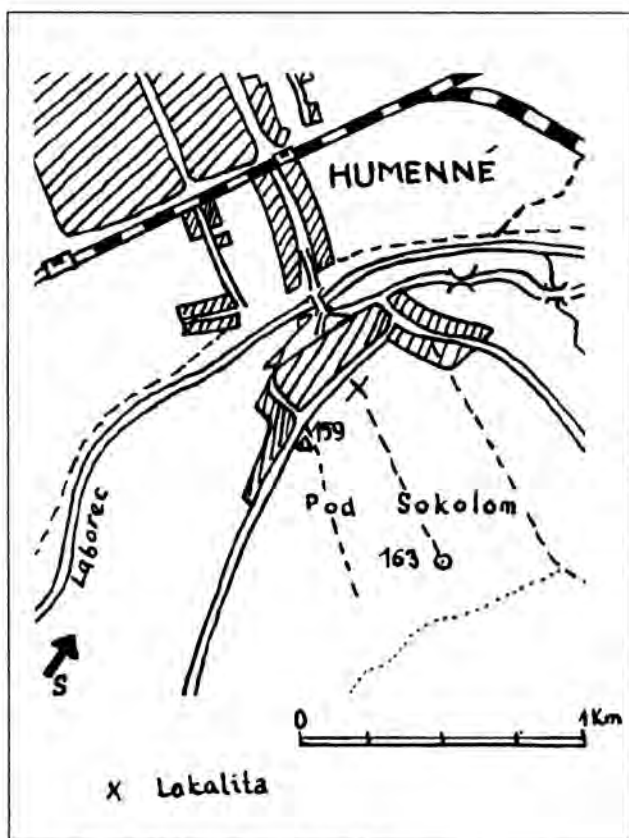
V polohe Pod Sokolom, juhovýchodne od centra mesta Humenné, bola zistená lokalita, ktorej výskum je spojený s výstavbou sídliska Pod Sokolom od roku 1984. Podieľali sa na ňom Archeologický ústav SAV, Okresné vlastivedné múzeum v Humennom a Zemplínske múzeum v Michalovciach.

Lokalitu objavil miestny rodák Stanislav Horňák v roku 1983. O rozsahu osídlenia sa dozvedáme z výsledkov prieskumov a výskumov (Kaminská - Merjavá 1985, s. 125; Vizdal 1986, s. 239; Strakošová 1988, s. 129).

Prvá výskumná sezóna v roku 1984 mala zisťovací charakter. Nálezy z troch sond dokazovali najintenzívnejšie osídlenie v neolite. V roku 1985 realizovalo výskum Zemplínske múzeum Michalovce (Vizdal 1986, s. 239), pri ktorom preskúmali neolitický výrobný objekt. V rokoch 1986 až 1990 bola počas jednotlivých výskumných sezón preskúmaná väčšia časť plochy, i keď v niektorých prípadoch šlo už iba o záchranu nálezového materiálu. Lokalita sa nachádza na ľavobrežnej terase rieky Laborec, ktorá mierne stúpa smerom na JV, 159 m n. m. Na začiatku stavebných prác bola na lokalite z väčšej časti odstránená ornica do hĺbky 60 cm. Preto uvádzame nielen zistenú, ale v zátvorke aj skutočnú hĺbku objektov.

Na ploche približne 12000 m² bolo preskúmaných 46 objektov z obdobia neolitu, strednej i mladšej doby bronzovej a mladšej doby rímskej.

V tomto príspevku sa chceme podrobnejšie venovať osídleniu v mladšej dobe kamennej.

Obr. 1. Humenné - situačný náčrt.

Rozbor objektov a nálezov

Podľa zistených výsledkov obdobie rozmachu osídlenia na lokalite spadá do strednej fázy neolitu. Preskúmané sídliskové objekty, kolová jamka a 9 deštrukcií ohnísk sú roztrúsené po celej lokalite.

Nálezy sme zoradili podľa jednotlivých výskumných sezón. Poradové čísla v texte zodpovedajú číslam na tabuľkách.

Objekt 2/1984 (tab. 1) - sídlisková jama s nepravidielnym oválnym pôdorysom a stupňovitým vyhlbením jednej strany. Objekt orientovaný v smere Z - V má rozmery 214 x 122 cm. Dno objektu v hĺbke 40 cm (skutočná hĺbka - 100 cm). Výplň objektu tvorila tmavšia sypkejšia hlina s črepmi a kamenná industria.

1. - 3. Zlomok okraja tenkostennej polguľovitej nádoby zdobený rytými líniami a vpichmi.

4. Fragment zvisle prevŕtaného tunelovitého ucha.

5. Črep z tela tenkostennej nádoby zdobený jednoduchými rytými líniami.

6. Črep z tela tenkostennej nádoby zdobený rytými líniami a klukatým vzorom.

7. Črep z tela hrncovitej hrubostennej nádoby s tupým výčnelkom.

8. Črep z tela hrncovitej nádoby s malým, nevýrazným prsovitým výčnelkom.

9. Fragment z rozhrania tela a dna tenkostennej polguľovitej nádoby zdobený rytými líniami a vpichmi, o Ø dna 3,5 cm.

* Okresné vlastivedné múzeum Humenné

10. - 11. Fragментy z rozhrania tela a dna hrncovitej nádoby.

12. Okrajový črep hrncovitej nádoby.

13. Odložená hlavica malého škrabadla s priečnym čelom a retušovanými hranami, rohovec.

14. Stredná časť čepele s retušovanými hranami, obsidián.

15. Bazálna časť zlomenej čepele s retušovanými hranami, slúžiaca ako kosáková čepeľ, limnokvarcit.

16. Bazálna časť zlomenej kosákovej čepele s miestnou retušou, limnokvarcit.

17. Stredná časť čepele s úžitkovou retušou, obsidián.

Okrem uvedeného obsahoval objekt ešte zlomky z tiel tenkostenných polguľovitých nádob, zdobené zväzkami rytých línií a radmi vpichov, s poškodeným povrchom (18 ks), nezdobené črepy z tiel tenkostenných polguľovitých, hrubostenných a zásobnicových nádob (113 ks). Materiál s prímiesou kamienkov a sludy, zle vypálený, farba hnedá až sivohnedá. Ďalej zlomky čepelí a úštepov (22 ks) z obsidiánu, limnokvarcitu, pazúrika a zvyšok ihlancovitého jadra z obsidiánu.

Podľa získaného keramického materiálu priradujeme objekt 2/1984 bukovohorskej kultúre.

Objekt 2/1986 (tab. 2) - sídlisková jama s nepravidelným oválnym pôdorysom, v juhozápadnej časti poškodená, orientovaná SV - JZ, s dĺžkou stranou 220 cm, zachovaná šírka 150 cm. Dno objektu zapustené v hĺbke 25 cm (skutočná hĺbka - 85 cm). Objekt obsahoval zlomky keramiky a štiepanú kamennú industriu.

1. Črep z tela tenkostennej polguľovitej nádoby zdobený rytými líniami a radom vpichov.

2. Črep z tela tenkostennej polguľovitej nádoby zdobený zväzkom rytých línií a radom vpichov.

3. Črep z tela tenkostennej polguľovitej nádoby zdobený kľukatým ornamentom a rytými líniami.

4. Črep z tela tenkostennej polguľovitej nádoby zdobený zväzkami rytých línií a dvoma rytými vlnovkami.

5. Okrajový črep hrubostennej zásobnicovej nádoby.

6. Okrajový črep hrubostennej zásobnicovej nádoby.

7. Črep z tela miskovitej nádoby zdobený malým výčnelkom.

8. Črep z tela hrubostennej nádoby zdobený malou prsovitou vypuklinou.

9. Črep z tela miskovitej nádoby zdobený jednoduchými rytými líniami.

10. Črep z tela miskovitej nádoby zdobený jednoduchými rytými líniami. Materiál s prímiesou sludy, povrch hladký hnedej farby, na lome a na vnútornej strane čierna farba.

11. - 14. Črepy z tiel miskovitých nádob zdobené jednoduchým rytým ornamentom.

15. Črep z tela tenkostennej polguľovitej nádoby zdobený malou prsovitou vypuklinou, pod ktorou je mriežka s rytými líniami (meandrom).

16. Črep z tela miskovitej nádoby so zachovaným zvyškom prsovitej vypukliny.

17. Črep z tela hrncovitej nádoby zdobený pretiahnutým výčnelkom.

18. Okrajový črep hrncovitej nádoby, pod okrajom poškodený výčnelok.

19. Okrajový črep hrncovitej nádoby, pod okrajom zdobený malou prsovitou vypuklinou.

20. Okrajový črep hrubostennej zásobnicovej nádoby.

21. Okrajový črep z hrncovitej nádoby.

Okrem uvedeného materiálu obsahoval objekt ďalších osem okrajových črepov hrncovitých nádob, dvadsaťdeväť črepov zdobených rytým ornamentom, aký je uvedený v podrobne popísanom materiáli, dvadsaťdva črepov zdobených výčnelkami, pätnásť črepov z rozhrania tela a dna hrncovitých nádob a osemstoštyridsaťtri nezdobených črepov. Materiál je s prímiesou sludy, zle vypálený, farba hnedá, sivohnedá a čierna.

Kamennú industriu v objekte predstavovala terminálna časť čepele s retušovanými hranami, stredná časť čepele s úžitkovou retušou na hranách (5 ks), tri čepeľovité úštepov so zvyškami pôvodnej kôry a zvyšok jadra. Materiál obsidián.

Objekt 2/1986 - zaraďujeme do obdobia doznievania skupiny Tiszadob a následnej bukovohorskej kultúry.

Objekt 1/1987 (tab. 3 I.) - deštrukcia ohniska z kamenných okruhliakov, orientovaná SV - JZ, s rozmermi 130 x 115 cm. Výplň medzi okruhliakmi tvorila čierna hlina premiešaná s uhlíkmi, zlomkami keramiky a štiepanej industrie. Dno ohniska sa nachádzalo v hĺbke 28 cm (skutočná hĺbka 88 cm). Črepy z tiel hrubostenných zásobnicových a hrncovitých nádob (13 ks), nezdobené, materiál s prímiesou kamienkov a sludy, povrch drsný, zle vypálený, farba červená a hnedá.

1. Bazálna časť čepele s retušovanými hranami, pazúrik.

2. Stredná časť čiastočne retušovanej čepele, obsidián.

Pretože deštrukcia ohniska obsahovala iba málo priedkazný nálezový materiál, bližšie kultúrne zaradenie nie je možné, iba rámcovo ho zaraďujeme do neolitu.

Objekt 2/1987 (tab. 3 II.) - sídlisková jama nepravidelného kruhového pôdorysu, orientovaná SV - JZ, o priemere 160 cm. Steny objektu sa mierne zvažujú ku dnu v hĺbke 26 cm (skutočná hĺbka 86 cm). Zvyšok objektu obsahoval zlomky keramiky, štiepanú kamennú industriu a dva riečne okruhliaky.

1. - 3. Črepy z tiel tenkostenných polguľovitých nádob zdobené zväzkami rytých línií a kľukatým vzorom.

4. Črep z tela hrncovitej nádoby zdobený pretiahnutým výčnelkom.

5. Črep z rozhrania tela a dna hrubostennej zásobnicovej nádoby.

6. Črep z rozhrania tela a dna hrubostennej hrncovitej nádoby.

7. Bazálna časť čepele s retušovanými hranami, obsidián.

8. Vrubovitá čepeľ, obsidián.

9. Čepeľ s retušovanými hranami a odlomeným koncom, obsidián.

K nálezovému materiálu patria ďalšie štyri bazálne časti čepelí z obsidiánu a nepravidelná hľuza z rádio-laritu, slúžiaca ako otlkač.

Podľa získaného nálezového materiálu zaraďujeme objekt 2/1987 k bukovohorskej kultúre.

Objekt 3/1987 (tab. 3 III.) - sídlisková jama oválneho pôdorysu, orientovaná V - Z, o rozmeroch 220 x 190 cm.

Steny objektu sa zvažujú ku dnu objektu v hĺbke 20 cm (skutočná hĺbka - 80 cm).

Výplň objektu tvorili črepy, štiepaná a hladená kamenná industria.

1. Okrajový črep z tela tenkostennej polguľovitej nádoby, telo zdobené rytými líniami v zväzkoch.
2. Okrajový črep hrubostennej zásobnicovej nádoby.
3. Črep z tela zásobnicovej nádoby zdobený výčnelkom.

Okrem tohto črepového materiálu obsahoval objekt ešte 7 ks malých zlomkov z tiel tenkostenných polguľovitých nádob zdobených jemným rytým ornamentom a poškodeným povrchom, 81 ks nezdobených črepov z tiel tenkostenných polguľovitých a hrubostenných zásobnicových nádob. Materiál s prímiesou kamienkou a sľudy, zle vypálený, povrch drsný, farba hnedá až čierna.

4. Fragment nedokončenej plochej sekerky, rohovec.
5. Štíhla čepeľ, obsidián.

Ku kamennej industrii patrí ešte sedem bazálnych častí čepelí s retušovanými hranami a päť úštepov z obsidiánu. V objekte sa našiel i zvyšok kamenného brúsika z kremenca. Podľa nájdeného materiálu môžeme objekt jednoznačne priradiť k bukovohorskej kultúre.

Objekt 14/1988 (tab. 3 IV.) - kolová jamka kruhového pôdorysu o priemere 35 cm, dno v hĺbke 35 cm. Výplň tvorilo niekoľko kusov štiepanej kamennej industrie.

1. Jadro, sivý rohovec.
2. Stredná časť čepele, obsidián.
3. Bazálna časť čepele s čiastočne zachovalou kôrou, obsidián.
4. Čepeľovitý úštep, obsidián.
5. Bazálna časť čepele s retušovanou hranou a zachovanou kôrou, obsidián.

Objekt rámcovo zaraďujeme do obdobia mladšej doby kamennej, bližšie zaradenie nie je možné.

Objekt 15/1988 (tab. 3 V.) - zvyšok objektu, sídliskovej jamy, nepravidelného oválneho pôdorysu, orientovaný JV - SZ o rozmeroch 105 x 88 cm. Dno v hĺbke 5 cm (pôvodná hĺbka 65 cm). Nálezový materiál predstavuje niekoľko črepov a štiepaná kamenná industria.

1. Bazálna časť čepele s retušovanými hranami, limnokvarcit.
2. Bazálna časť čepele s retušovanými hranami, obsidián.
3. Zlomok čepele s retušovanou hranou a čiastočne zachovanou kôrou, obsidián.
4. Bazálna časť čepele s čiastočne zachovanou kôrou, obsidián.
5. Zlomok vrtáčka, obsidián.
6. Bazálna časť čepele, obsidián.

Okrem toho objekt obsahoval ešte šesť úštepov z obsidiánu a jeden úštep z limnokvarcitu.

Črepový materiál nájdený v objekte predstavovali nezdobené hrubostenné črepy z tiel zásobnicových nádob (12 ks). Materiál s prímiesou kamienkov a sľudy, zle vypálený, povrch drsný, farba hnedá.

Pretože keramický materiál je málo priekazný, podľa nájdenej štiepanej kamennej industrie objekt zaraďujeme rámcovo do obdobia mladšej doby kamennej.

Objekt 1/1989 (tab. 4) - sídlisková jama nepravidelného oválneho pôdorysu, orientovaná V - Z, o rozmeroch

198 x 238 cm. Dno objektu sa nachádzalo v hĺbke 42 cm. Výplň objektu bola premiešaná s uhlíkmi a mazanicou. Obsahovala zlomky keramiky a štiepanú kamennú industriu.

1. Vrtáček, obsidián.
2. Bazálna časť čepele s retušovanými hranami, obsidián.
3. Bazálna časť čepele s retušovanými hranami, obsidián.

Kamennú štiepanú industriu reprezentovali okrem toho ďalšie črepy a ich zlomky z obsidiánu (19 ks), pazúrka (2 ks) a rohovec (3 ks), čepeľovité úštepy (23 ks) z obsidiánu a rohovec, zvyšky jadier z obsidiánu, limnokvarcitu.

4. Okrajový črep zásobnicovej nádoby, pod okrajom výčnelok.
5. Črep z tela tenkostennej polguľovitej nádoby zdobený malým výčnelkom.
6. Črep z rozhrania tela a dna zásobnicovej nádoby.
7. Črep z tela nádoby zdobený malým výčnelkom.
8. Črep z tela zásobnicovej nádoby zdobený výčnelkom.

9. Črep z rozhrania tela a dna hrubostennej zásobnicovej nádoby.

Nálezový materiál ďalej predstavovalo 5 okrajových črepov, 6 črepov zdobených výčnelkami, 6 črepov z rozhrania tela a dna nádob a 220 ks nezdobených črepov z tiel hrubostenných zásobnicových nádob.

Materiál s prímiesou kamienkov a sľudy, zle vypálený, povrch drsný, farba hnedá, červená a tmavosivá.

I keď objekt neobsahoval typickú bukovohorskú tenkostennú keramiku, môžeme ho s najväčšou pravdepodobnosťou pripísať tejto kultúre.

Objekt 2/1989 (tab. 5: 9) - sídlisková jama nepravidelného pôdorysu stupňovite vyhlbená na jednej strane, orientovaná SV - JZ, rozмеры 79 x 81 cm. Dno objektu bolo v hĺbke - 16 cm, v jeho severnej časti a tesne vedľa okraja sa nachádzali tri riečne okruhliaky. Výplň objektu premiešaná s uhlíkmi obsahovala nezdobené črepy, z tiel hrubostenných zásobnicových nádob, 19 ks. Materiál s prímiesou kamienkov a sľudy, zle vypálený, povrch drsný, farba sivá a hnedá.

Kamennú industriu reprezentujú dva zlomky čepelí a tri úštepy z obsidiánu, jeden patinovaný úštep z pazúrka a fragment kamenného nástroja, pravdepodobne sekerky, rohovec (tab. 5: 9). Objekt môžeme iba rámcovo zaraďiť do mladšej doby kamennej.

Bez bližších nálezových okolností, zo zberov S. Horňáka, pochádzajú fragmenty tenkostennej bukovohorskej keramiky.

1. Tenkostenná polguľovitá miska s pôvodne bielo inkrustovanou výzdobou (tab. 5: 7).
2. Amforka s otvormi na zavesenie, s rytou výzdobou (tab. 5: 8).

Materiál je jemne plavený, tvrdo vypálený, farba čierna.

Hladená kamenná industria pochádzajúca z tejto lokality (zbery) je vyrobená z ílovca, pieskovca, rohovec a nazelenalej filitickej bridlice. K nálezom patria sekerky s mierne oblúkovitým, obojstranne zbrúseným ostrím a dlátka (tab. 5: 1, 4, 5, 6, 10).

K ozdobným predmetom nájdeným pri zberoch na lokalite patria amulety s prevtaným otvorom na zavesenie z menilitového rohovca (tab. 5: 2, 3).

Zhodnotenie nálezov

Z hľadiska časového zaradenia patria štyri preskúmané objekty jednoznačne bukovohorskej kultúre. Objekt 2/1986 je najpravdepodobnejšie dokladom následnosti a úzkych vzťahov doznievajúcej skupiny Tiszadob k bukovohorskej kultúre na východnom Slovensku (Šiška 1989, s. 131). Ďalšie štyri objekty iba rámcovo zaraďujeme do neolitu. Nálezový materiál predstavuje keramika zastúpená zločkami tenkostenných polguľovitých nádob zdobených bohatým rytým dekorom a početnejšia hrubostenná keramika, v typológii ktorej prevládajú zásobnicové a hrncovité tvary s vodorovne zrezaným okrajom a štyrmi výčnelkami umiestnenými pod okrajom.

U štiepanej kamennej industrie z uvedených objektov prevláda obsidián (asi 80 % nálezov), ďalej sa objavuje menilitový rohovec, rohovec, limnokvarcit. Typologicky sú zastúpené čepele a ich zlomky, škrabadlá, vrtáky.

Z objektu pochádza i kamenný brúsik. Hladená kamenná industria je reprezentovaná sekerkami a dlátkami, prevažne však pochádza zo zberov.

Ďalšie nálezy dokladajúce osídlenie z mladšej doby kamennej pochádzajú z prieskumov v poriečí Laborca a Cirochy.

Dôkladnejšie spracovanie a zhodnotenie osídlenia tohto regiónu Slovenska a vzťah k susedným oblastiam je však otázkou ďalších výskumov.

LITERATÚRA

- KAMINSKÁ, L. - MERJAVÁ, I.: Výsledky záchranného výskumu v Humennom. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984, Nitra 1985, s. 125 - 126.
- MERJAVÁ, I.: Záchranný výskum v Humennom. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1986, Nitra 1987, s. 71 - 72.
- STRAKOŠOVÁ, I.: Záchranný výskum v Humennom. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1987, Nitra 1988, s. 129.

ŠIŠKA, S.: Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku, Bratislava 1989.

VIZDAL, M.: Výskumy a nálezy Zemplínskeho múzea v Michalovciach. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1985, Nitra 1986, s. 237 - 252.

Humenné in der jüngeren Steinzeit

IVANA STRAKOŠOVÁ

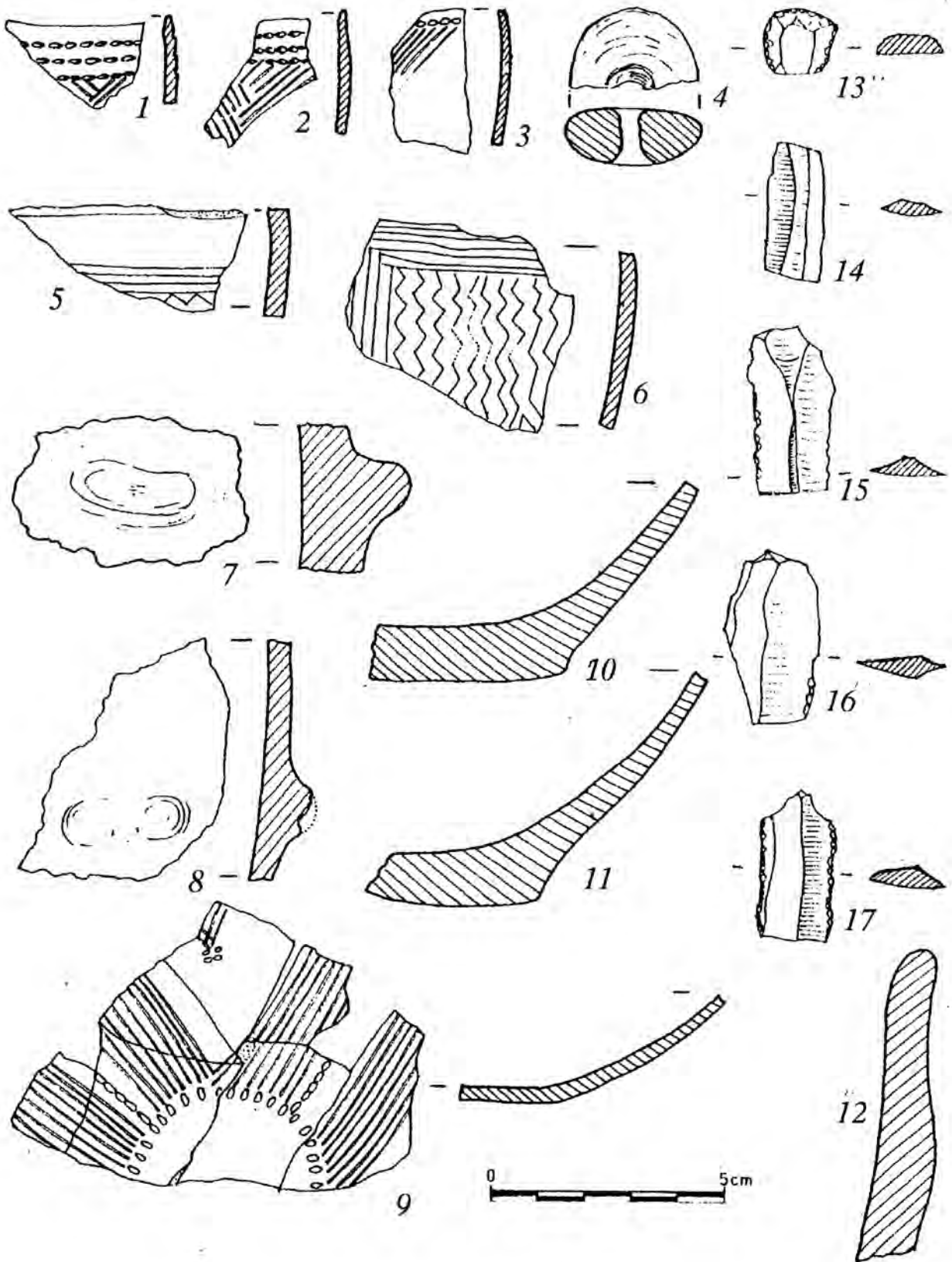
Die Fundstelle Humenné - Pod Sokolom, südöstlich vom Stadtzentrum Humenné, auf der linksufrigen Laborec-Terrasse, ist seit 1983 bekannt. Die Terrasse steigt leicht südostwärts auf 159 m ü. d. M. an. Auf etwa 12000 m² Fläche wurden 46 Objekte aus dem Neolithikum, der mittleren und späten Bronzezeit bis zur jüngeren römischen Kaiserzeit untersucht. Der Beitrag handelt über die Besiedlung aus der jüngeren Steinzeit.

Nach den festgestellten Ergebnissen handelt es sich um die Zeit des Besiedlungsaufschwungs auf der Fundstelle. Hinsichtlich der zeitlichen Einstufung gehören vier Objekte eindeutig zur Bükker Kultur (die Objekte 2/87 - Taf. 3 II.; 3/87 - Taf. 3 III.; 1/89 - Taf. 4). Das Objekt 2/1986 (Taf. 2) ist wahrscheinlich ein Beleg über die Aufeinanderfolge und engen Beziehungen der ausklingenden Tiszadob-Gruppe zur Bükker Kultur in der Ostslowakei. Weitere vier Objekte (1/87; 14/88; 15/88 - Taf. 3 I., V.; 2/89

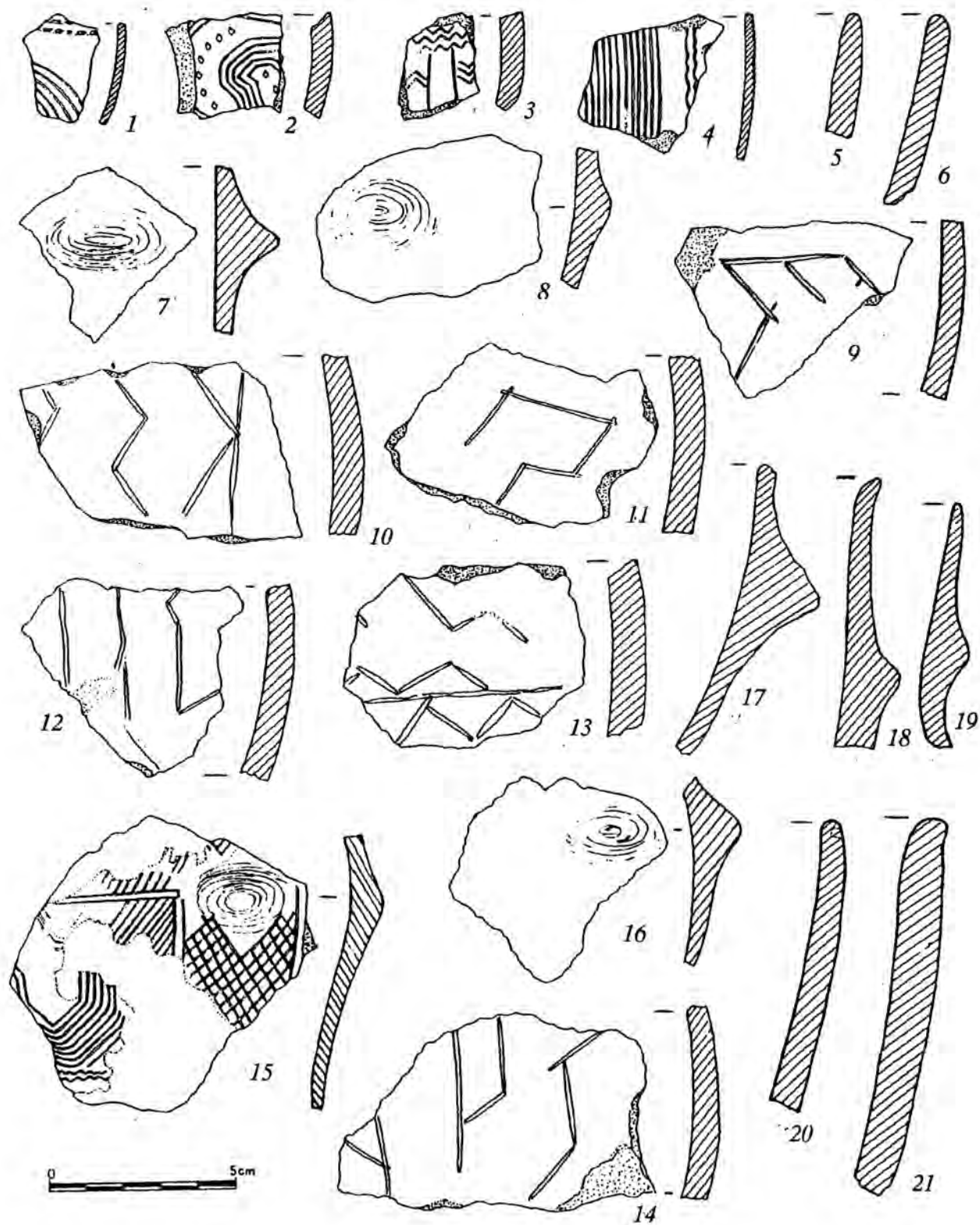
- Taf. 5: 9) können nur rahmenhaft in das Neolithikum datiert werden.

Das Fundmaterial ist reich. Keramik ist durch Scherben dünnwandiger halbkugeliger Gefäße mit Ritzdekor (Taf. 5: 7, 8) und durch zahlreichere dickwandige Keramik in der Form von Vorratsgefäßen und topfförmigen Gefäßen vertreten. In der Spaltindustrie überwiegt Obsidian (etwa 80 % der Funde), dann folgen verschiedene Arten von Hornsteinen, Limnoquarzit. Geglättete Steinindustrie (Taf. 5: 1, 4 - 6, 10) aus Schieferthon, Sandstein, Hornstein und Phyllittschiefer stammen überwiegend aus Lesefunden.

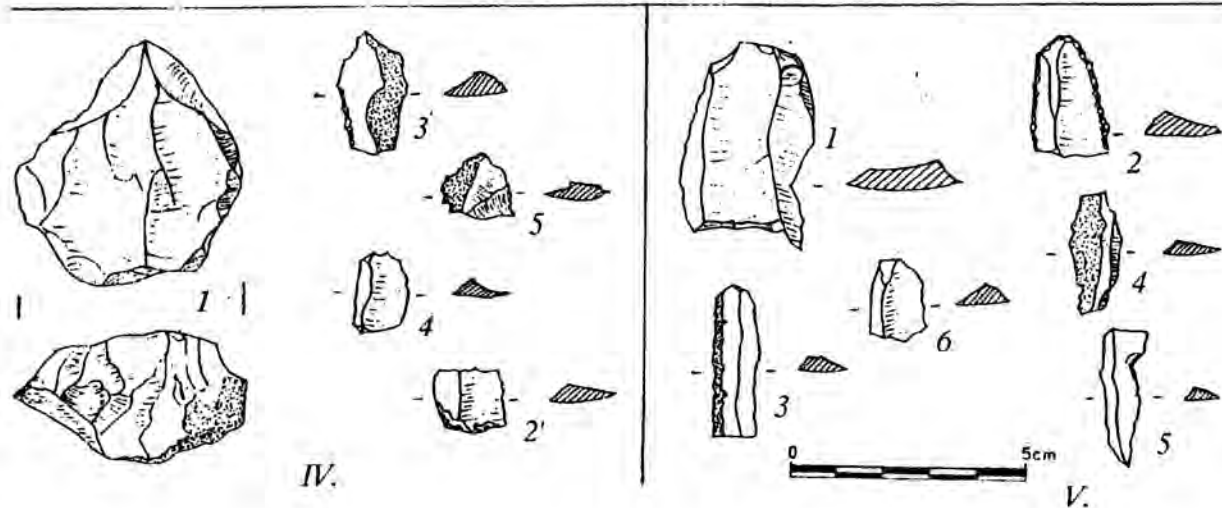
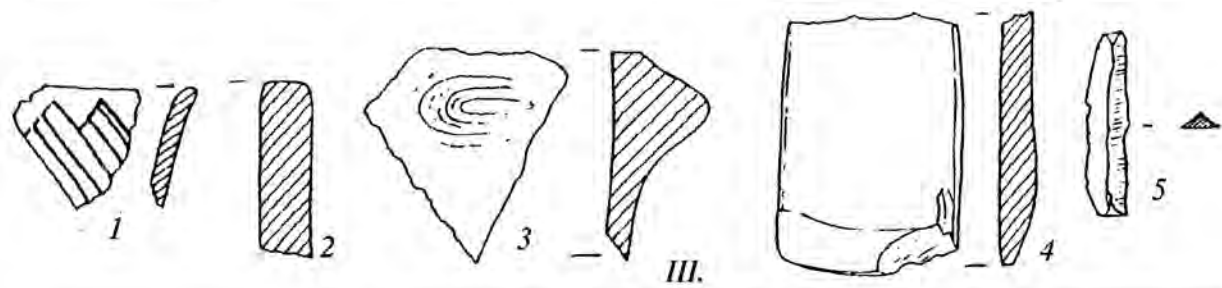
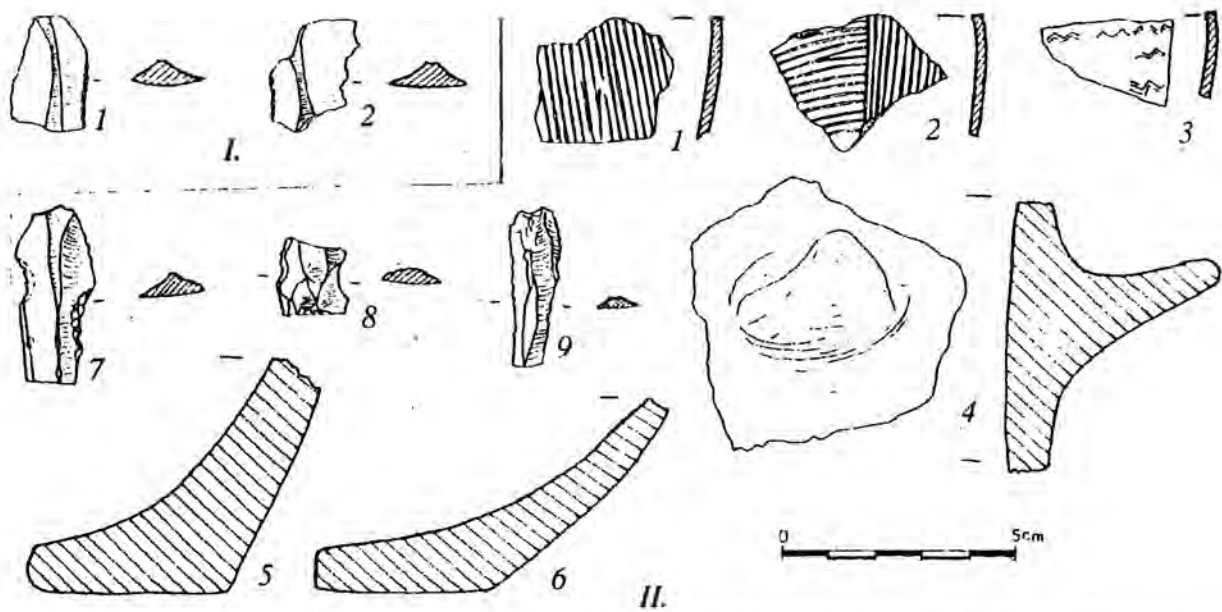
Weitere Funde aus dem Neolithikum gewann man bei Begehungen der Flußtäler des Laborec und der Cirocha. Die gründliche Bearbeitung und Auswertung der Besiedlung der Region und der Beziehungen zu den Nachbargebieten ist jedoch eine Frage weiterer Grabungen.

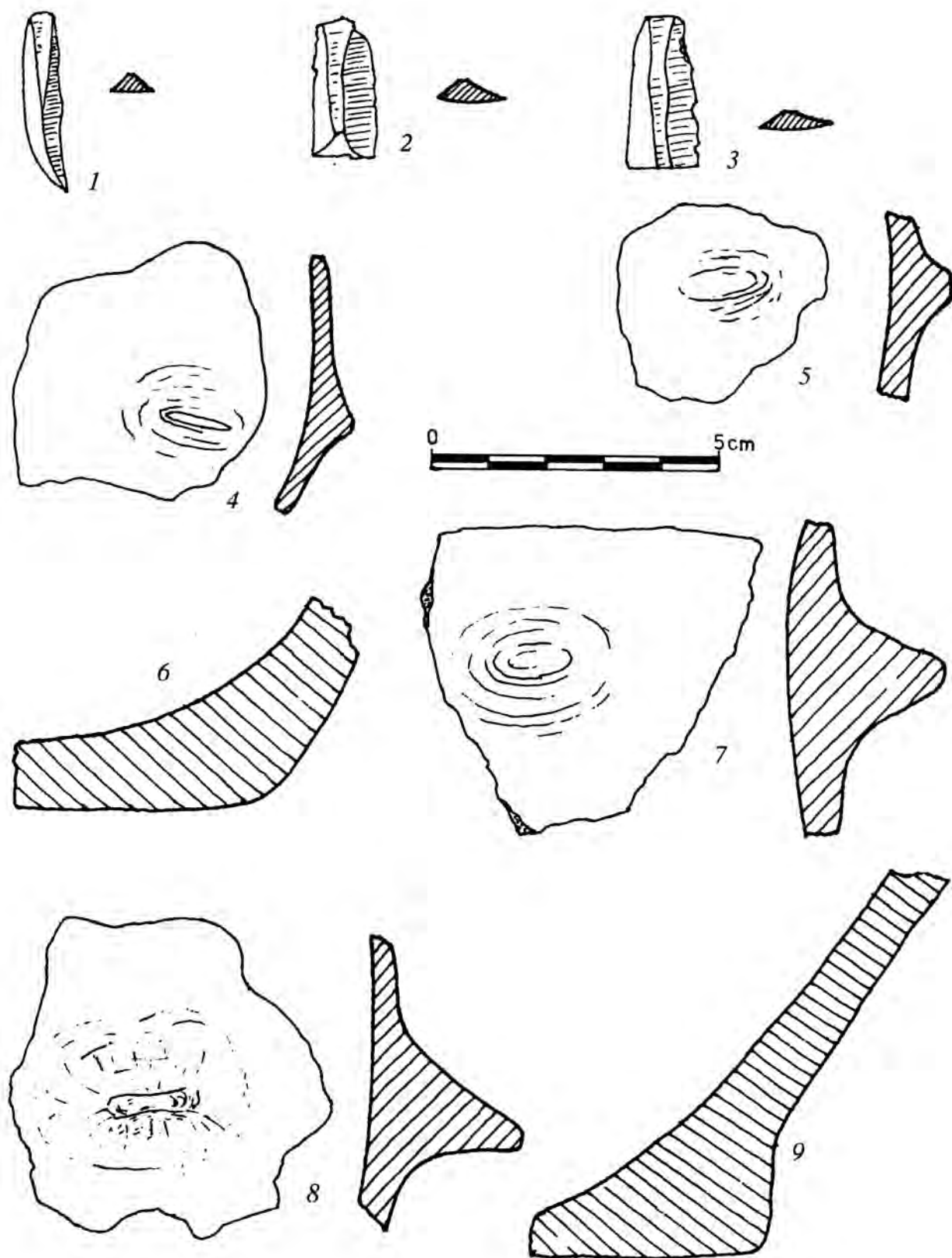
Tab. 1. Humenné - Pod Sokolom. Objekt 2/1984.

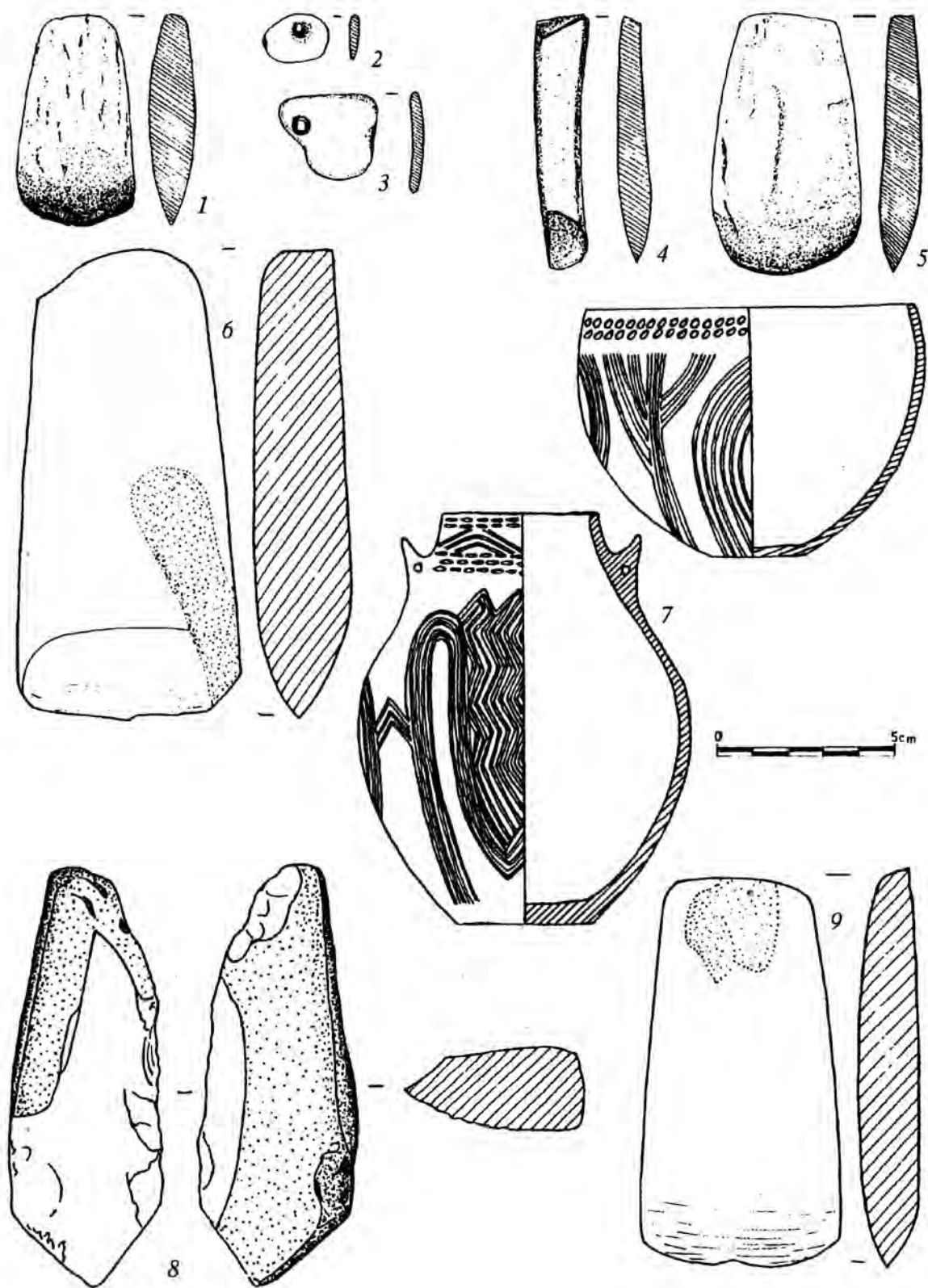
Tab. 2. Humenné - Pod Sokolom. Objekt 2/1986.

Tab. 3. Humenné - Pod Sokolom. Objekt 1/1987 (I.); 2/1987 (II.); 3/1987 (III.); 14/1988 (IV.); 15/1988 (V.).

Tab. 4. Humenné - Pod Sokolom. Objekt 1/1989.

Tab. 5. Humenné - Pod Sokolom. Zber (1 - 8, 10); objekt 2/1989 (9).

K otázke skupiny východoslovenských mohýl

VOJTECH BUDINSKÝ-KRIČKA *

V súvislosti s východoslovenskými mohylami osobitnú pozornosť zasluhujú zmienky vo dvoch listinách z 13. stor. o hroboch pohanov, najskôr mohylách, zachytené V. Chaloupeckým, autorom diela základného významu o Starom Slovensku. V listine z r. 1254 sa spomína v Zemplíne pri Laborci "sepultura Ruthenorum" (Chaloupecký 1923, s. 86, pozn. 340 a s. 275; Eisner 1933, s. 260, pozn. 150) a v listine z r. 1266 sa hovorí o rusínskom hrobe blízko Lesného v Zemplíne pri Laborci, ktorý sa všeobecne menuje mogula ("sepulcrum rutenorum, quod vulgo dicitur mogula"); (Chaloupecký 1923, s. 275, pozn. 1082; Eisner 1933, s. 260). V listine prvej ide zrejme o mohyly východoslovenskej skupiny, ťahajúce sa po hrebeni návršia v Lesnom a Čemernom (Budinský-Krička 1967, s. 307 - 311) a v druhej najskôr o mohylu nápadne veľkých rozmerov v Lesnom, preskúmanú r. 1942, vo vrcholci ktorej sa nad dvoma kostrovými hrobmi našiel bojovnícky žiarový hrob przeworskej kultúry (Budinský-Krička 1967, s. 309 - 311). Je veľmi pravdepodobné, že ľud stredovekého Zemplína mohyly v Lesnom a obdobné, ťahajúce sa po hrebeni vrchu v dĺžke vyše 20 km medzi Trhovišťom a Brekovom, pokladal za hroby svojich slovanských predkov.

Výskumu neskoroneolitických mohýl na východnom Slovensku sa roku 1940 ujal bývalý Štátny archeologický ústav v Martine. Výsledky početných prieskumov a výskumov, uskutočnených väčšinou v rokoch štyridsiatych, sú zhrnuté a zhodnotené v autorovej štúdii Východoslovenské mohyly (Budinský-Krička 1947, s. 64 - 66; ten istý 1967, s. 277 - 388). Oblasť mohýl sa podľa citovanej práce rozprestiera na vrchovine a pahorkatine severovýchodného Slovenska v povodí Torysy, Tople, Ondavy a Laborca, s výraznou koncentráciou na Ondavskej vrchovine (Budinský-Krička 1967, obr. 53). V uvedených rokoch sa z 357 zistených mohýl preskúmalo 51: osem kostrových, sedem žiarových, sedem s nepatrnými stopami kalci-

novaných kostí, jedna birituálna, ďalšia symbolická a ostatné bez stôp hrobu. Sústavne sa vyhľadávali a sledovali aj problematické mohyly na juhovýchodnom Slovensku (Budinský-Krička 1967, obr. 55), ktorých vývojový a kultúrny súvis sa predpokladal (Andel 1955, 153, 154) so skupinou východoslovenských mohýl. Pozornosť sa venovala aj náhodným nálezom eneolitických kamenných nástrojov v oblasti mohýl (Budinský-Krička 1967, obr. 49), ako aj sporadickým nálezom šnúrovej keramiky na východnom Slovensku (Budinský-Krička 1967, s. 317, 324, 325, obr. 49 a 52).

Po intenzívnom výskume východoslovenských mohýl v štyridsiatych rokoch sa neskôr pokračovalo už skromnejšie. Nové náleziská mohýl boli zistené (obr. 1) nielen v povodí Torysy a na Ondavskej vrchovine, ale už in na Laboreckej vrchovine, teda po ľavom brehu Laborca. Bolo preskúmaných len šesť mohýl, dve v poriečí strednej Torysy, a to v Malom Šariši nad Cemjatou (Budinský-Krička 1967, s. 278) a vo Veľkom Šariši-Kanaši (Budinský-Krička 1967, s. 280), ďalšia v povodí Tople nad Bardejovom a Kľušovom (Budinský-Krička 1975a, s. 22 - 25) a tri v oblasti problematických mohýl na juhovýchodnom Slovensku. Nálezy z posledných potvrdili ich vývojový a kultúrny príslušnosť ku skupine východoslovenských mohýl. Osobitnú pozornosť si zasluhujú prvé výraznejšie sídliskové nálezy z Blatných Remiet na Východoslovenskej rovine, vývojovo a kultúrne nadväzujúce na skupinu východoslovenských mohýl. K doterajším nálezom kremenných nástrojov zakarpatského pôvodu pribudlo niekoľko ďalších. K nim patrí aj silixová čepel z mohyly v Košarovciach pokladaná donedávna za nezvestnú. Cenným prínosom k tejto otázke je aj rozpoznanie a výskum prvých mohýl východoslovenskej skupiny v Zakarpatskej oblasti USSR, ako aj objav a výskum prvých mohýl kultúry so šnúrovou keramikou v poľských Karpatoch.

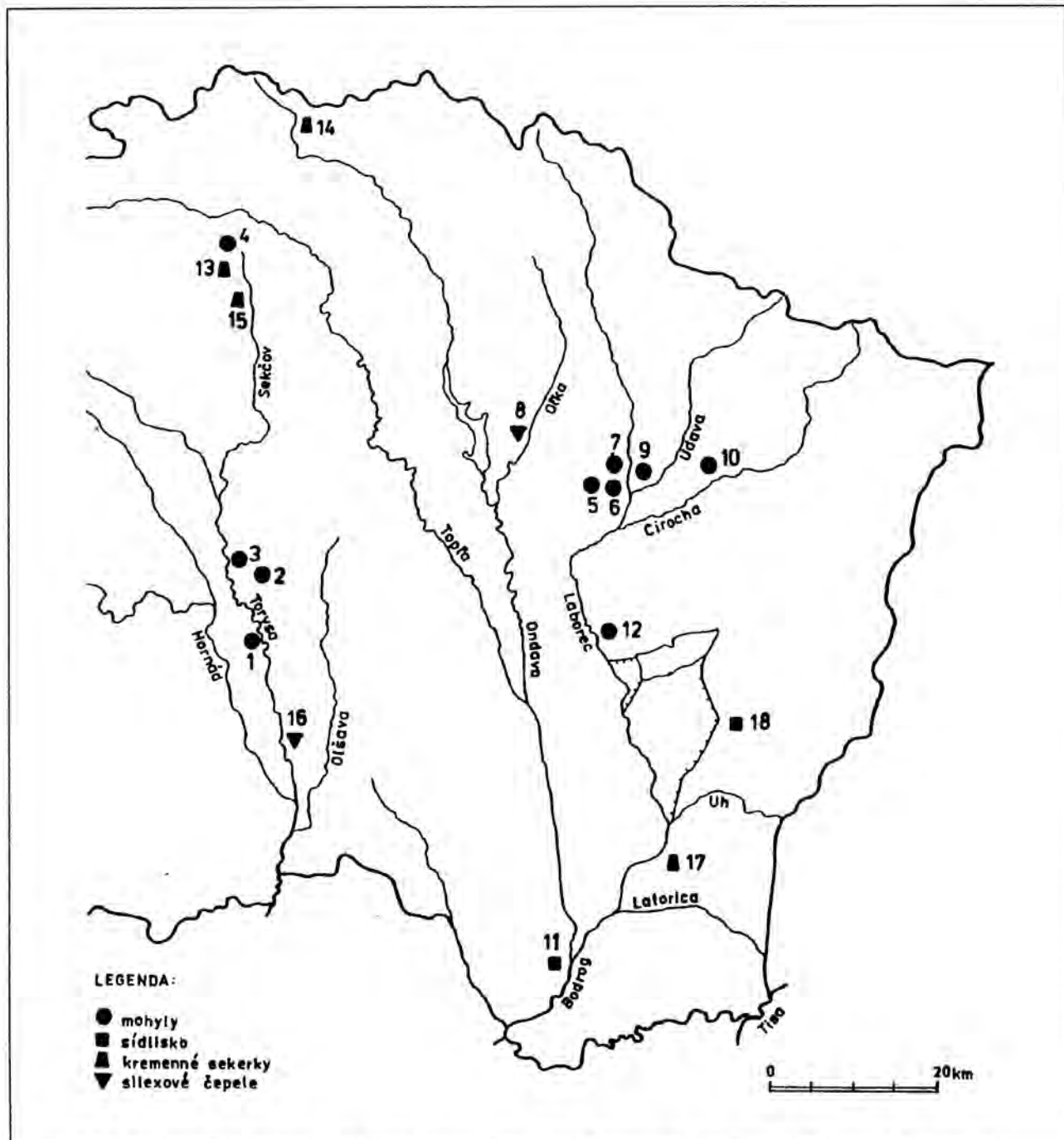
Mohyly v poriečí strednej Torysy

1. Bretejovce, okres Košice-vidiek.

Veľkú mohylu, pripomínajúcu kopec, zistili v chotári uvedenej obce pracovníci Výskumného pracovného strediska Archeologického ústavu SAV v Košiciach L. Olexa a P. Mačala pri prieskume na pravobrežnej terase Torysy. Dvíha sa južne od obce, na oráčine obhospodarovanej JRD Bretejovce, východne od cesty Prešov-Košice (M-

34-115-D-a; 1: 25 000; 190: 322). Orbou je značne rozľahaná. Má oválny základ, Ø cca 72 m, š. cca 62 m a 1,5 m v. Pri obhliadke kopca sa archeologický materiál nenašiel. Mohyla nielen svojimi značnými rozmermi, ale aj polohou na dne kotliny, na nízkej meandrujúcej riekky, sa značne líši od mohýl východoslovenskej skupiny, stavaných spravidla vo vyšších polohách. Či súvisí skôr s veľký-

* Výskumné pracovné stredisko Archeologického ústavu SAV, Hrnčiarska 11-13, Košice

Obr. 1. Mapa nových nálezov v oblasti východoslovenských mohýl. 1 - Bretejovce, 2 - Mirovce, časť Dúbrava, 3 - Petrovany, 4 - Bardejov-Kľušov, 5 - Lubiša - Nižné Ladičkovce-Brestov, 6 - Veľkopolie I, 7 - Udavské I, 8 - Košarovce, 9 - Udavské II - Veľkopolie II, 10 - Dlhé nad Cirochou - Belá nad Cirochou, 11 - Zemplín, 12 - Zbudza, 13 - Kľušov, 14 - Ondavka, 15 - Kobyly, 16 - Sady časť Zdoňa, 17 - Vojany, 18 - Blatné Remety.

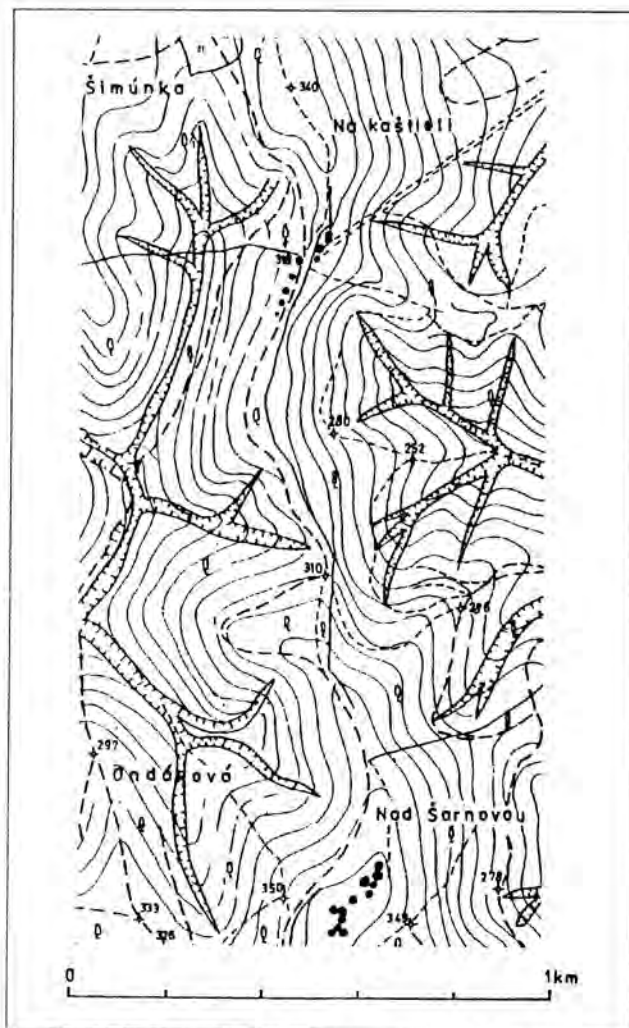
mi mohylami v Košickej kotline, datovanými podľa mohyly odkrytej v Haniske predbežne do doby sťahovania národov, ukázal by jej výskum.

2. Mirkovce, časť Dúbrava, okres Prešov.

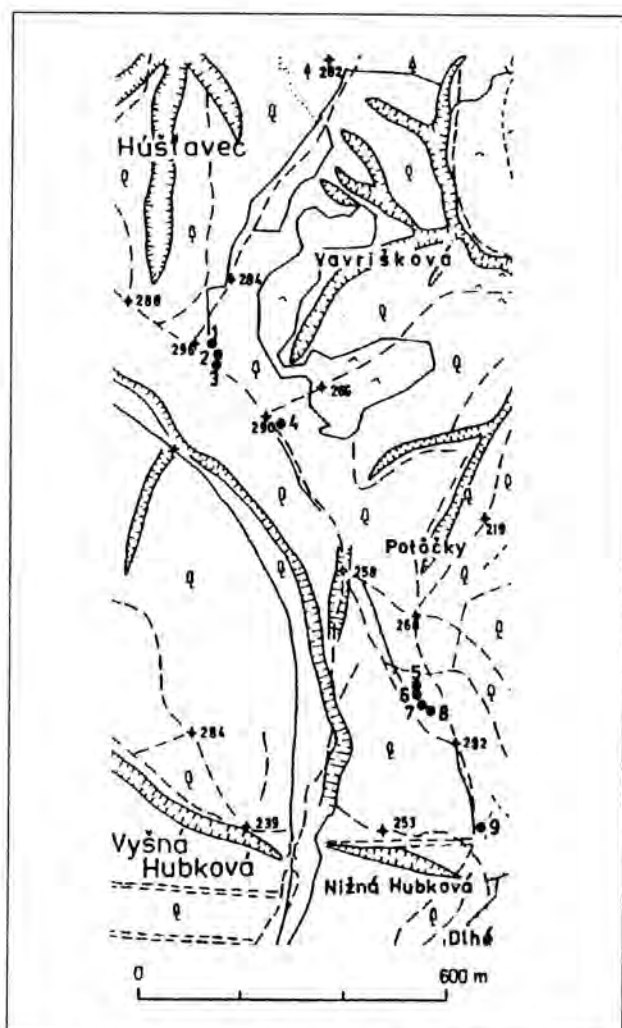
Na náhornej terase medzi Torysou a jej prítokom Delňou v prieseku lesa SZ od Dúbravy (M-34-115-B-a, 1: 25 000, 190: 32 mm) bola zistená neporušená mohyla O 16,5 m, v. 0,8 m (tab. I: 1) (Budinský-Krička 1975a, 29 - 30).

3. Petrovany, okres Prešov.

V lese pribl. 0,5 km JZ od predchádzajúcej mohyly, na kóte 366,0, pri okraji kat. územia obce (M-34-115-B-a, 1: 25 000, 208: 345 mm) sa nachádza neporušená mohyla s Ø 14,5 m, v. 1,5 m). S predchádzajúcou mohylou nadväzuje na skupiny už známych mohýl v Šarišských Bohdanicach a Drienove (Budinský-Krička 1967, 278, 279).

Obr. 2. Lubiša - Nižné Ladičkovce - Veľkopolie I, okr. Humenné. Mohyly v polohách Na kaštieli a Nad Šarnovou

Obr. 3. Udavské I, okr. Humenné. Mohyly v polohách Lacová a Potôžky.

Mohyly na Ondavskej vrchovine

4. Bardejov - Kľušov, okr. Bardejov.

Z 21 mohýl ťahajúcich sa po hrebeni Kobylskej hory (535,9) preskúmaná bola zatiaľ jedna, bez stôp hrobu (Budinský-Krička 1975b, s. 22 - 24).

5. Lubiša - Nižné Ladičkovce - Brestov, okres Humenné.

V bukovom a dubovom lese na horskom hrebeni, polohe na Kaštieli, pozdĺž západnej hranice kat. územia obce Lubiša a východnej hranice kat. územia obce Brestov, JZ od Lubiše, SZ od Brestova (M-34-116-B-b, 1: 25 000, 252: 10, 261: 23 mm) sa zistilo deväť neporušených mohýl (Budinský-Krička-Mačala 1985, s. 69). Jedna z nich (č. 5) (obr. 2) okrajovou časťou zasahuje na kat. územie Niž. Ladičkoviec. Mohyly sa ťahajú vo dvoch skupinách po stranách lesnej cesty, v smere JZ-SV, v dĺžke cca 230 m, južne od kóty 340. Nálezisko mohýl smerom na západ sa zvažuje k Hlbokému potoku, prítoku Laborca a smerom na východ k potoku Lubiška, ďalšieho prítoku Laborca. Rozmery mohýl: 1. - v. 1,4 m, š. 13 - 15 m; 2. - v. 2 m, š. 14,5 - 15 m; 3. - v. 2,1 m, š. 17 m; 4. - v. 1 m, š. 13 m; 5. (čiastočne porušená) - v. 2 m, š. 23 m; 6. - v. 1,3 m, š. 15 m; 7. - v. 1 m, š. 15 m; 8. - v. 0,9 m, š. 14 m; 9. - v. 1,3 m, š. 14 m (obr. 2, tab. I, 2 - 6).

6. Veľkopolie I, okres Humenné.

V bukovom lese na hrebeni vrchu Nad Šarnovou (M-116-B-b, 1: 25 000, 249: 69, 257: 76 mm) bolo zistených 12 neporušených mohýl, ťahajúcich sa vo dvoch skupinách v smere JZ-SV. Mohýlník sa nachádza vyše kilometra južnejšie od predchádzajúceho. Nálezisko sa smerom na Z zvažuje k Hlbokému potoku a smerom na J k prameňom potoka Hubková, prítoku Laborca (obr. 2-dole). Rozmery mohýl: 1. - v. 2,3 m, š. 19 m; 2. - v. 0,9 m, š. 20 m; 3. - v. 0,9 m, š. 16 - 19 m; 4. - v. 0,4 m, š. 15 m; 5. - v. 0,9 m, š. 20 - 23 m; 6. - v. 0,6 m, š. 17 - 20 m; 7. - v. 0,8 m, š. 18 m; 8. - v. 0,6 m, š. 17 m; 9. - v. 0,8 m, š. 17 - 19 m; 10. - v. 0,8 m, š. 20 m; 11. - v. 1,2 m, š. 16 m; 12. - v. 1,4 m, š. 22 - 25 m).

7. Udavské I, okres Humenné.

V brezovom a bukovom lese na horskom hrebeni nad potokom Hubková, v polohách Potôžky a Lacová, sev. od Humenného (M-38-12-09, 1: 10 000, 61: 57, 10: 149 mm) bolo zistených osem, väčšinou neporušených mohýl, ťahajúcich sa v smere SZ-JV, medzi kótami 296 a 282 v dĺžke 855 m, pozdĺž lesnej cesty vinúcej sa na rozhraní kat. územia obce Udavské a kat. územia mesta Humenné (obr. 3). Pohrebisko pozostáva z dvoch skupín mohýl a z jednej osamelej, dvíhajúcej sa medzi nimi na rozhraní

spomenutých kat. území. Problematická je mohyla č. 9, zistená JV od skupiny mohýl. Rozmery mohýl: 1. - v. 1,3 m, š. 21,5 - 24 m; 2. - v. 1,2 m, š. 21 - 26 m; 3. - v. 0,7 m, š. 18 m; 4. - v. 1,2 m, š. 13 - 16 m; 5. - v. 0,8 m, š. 10 m; 6. - v. 0,7 m, š. 10 - 15 m; 7. (porušená) - v. 1,1 m, š. 14 - 18 m; 8. - v. 0,9 m, š. 11 - 15 m.

8. Košarovce, okres Vranov nad Topľou.

V. Hlávka v r. 1936 pri pokusnom výskume, prvom v skupine východoslovenských mohýl, na hrebeni vrchu Stykoviča v Košarovciach (M-34-104-D-c-1: 25 000, 360: 232 mm), v mohyle označenej na jeho situačnom pláne číslom 4 našiel silexovú čepeľ a v ďalšej - č. 5 kamennú sekerku, porušenú nádobu a kamenný nástroj so zárezní, asi 25 cm dlhý (Eisner 1936, s. 72; ten istý 1944 - 1948, s. 24; Budinský-Krička 1967, s. 314). Z uvedených nálezov

odovzdal Východoslovenskému múzeu v Košiciach čepeľ z mohyla 4 a sekerku s krehkými čepmi z mohyla 5. V zbierkach múzea sa zachovala len čepeľ, ktorú autor publikuje v tomto príspevku dodatkom k svojej stati o mohýlach v Košarovciach, skúmaných r. 1942 (Budinský-Krička 1967, s. 314 - 315).

Listovitá, pozdĺžne mierne klenutá čepeľ so zaoblenou bazálnou časťou a hranami so súvislou retušou, tmavohnedá so šedastými škvrkami, vyhotovená z volynského kremeňa, d. 116,5 mm, š. 29 mm, hr. 5 mm (obr. 6: 1).

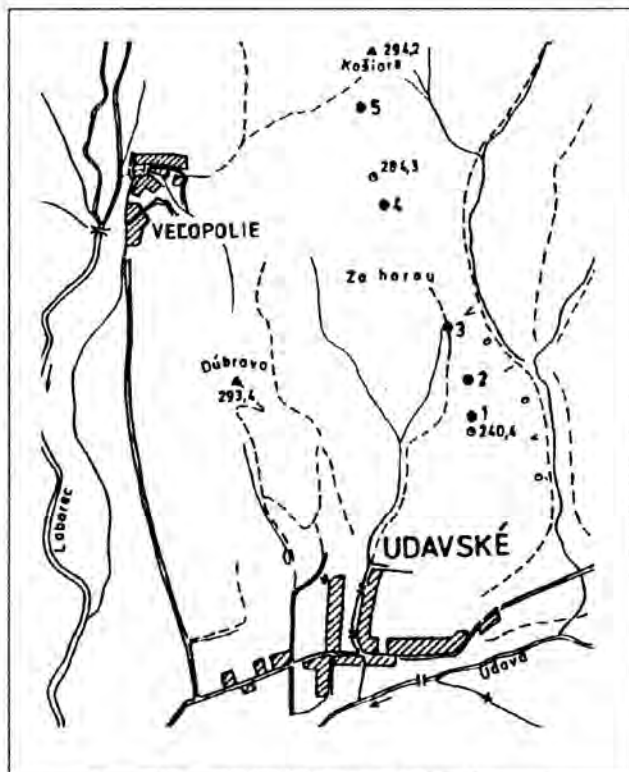
Mohýly na Laboreckej vrchovine.

9. Udavské II - Veľkopolie II, okres Humenné.

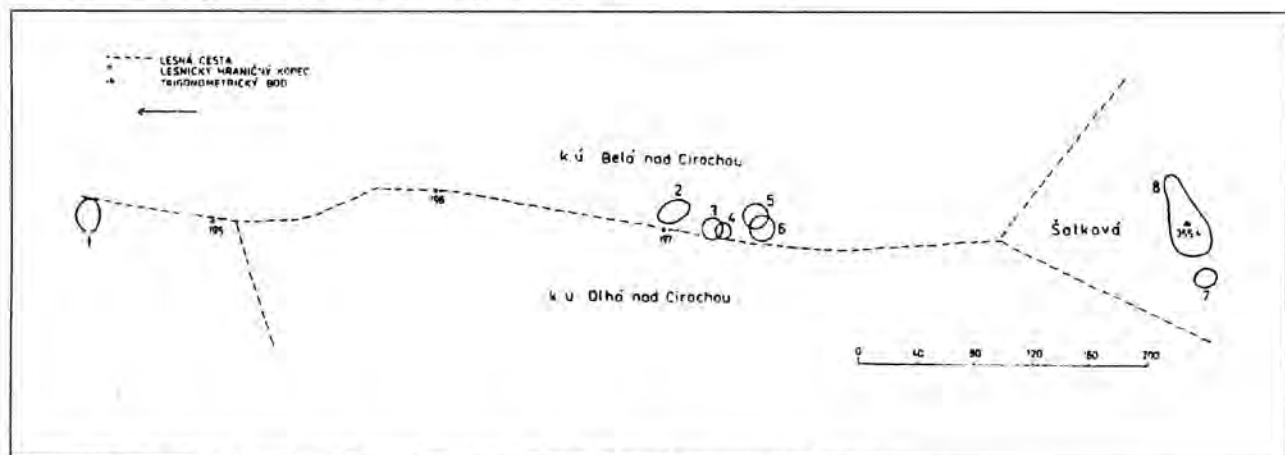
Severne od obce Udavské zistených päť neporušených mohýl, ktoré sa reťazovito ťahajú po hrebeni vrchu pozdĺž lesnej cesty medzi kótami 294,2 a 240,4, v dĺžke 1120 m, v smere SSZ-JJV (M-34-116-B-b, 1: 25 000, 93: 13, 72: 71). Nachádzajú sa v zmiešanom lese (dub, hrab, borovica) na kat. mape v polohách Nivky, Na zahradze, Váhová, Dolky, Volová (obr. 4) a Za horou, západne od Volového potoka, prítoku Udavy. Prvé štyri sa nachádzajú na kat. území obce Udavské, posledná na kat. území obce Veľkopolie. Rozmery mohýl: 1. - v. 0,9 m, š. 14 m; 2. - v. 1,6 m, š. 16 m; 3. - v. 0,7 m, š. 14 m; 4. - v. 0,7 m, š. 15 m; 5. - v. 0,6 m, š. 16 m).

10. Dlhé nad Cirochou - Belá nad Cirochou, okres Humenné.

Na hrebeni vrchu Šalková (kóta 355,4) zvažujúceho sa k Tristopol'skému potoku, prítoku Cirochy, ústiacej do

Obr. 4. Udavské II - Veľkopolie II, okr. Humenné. Mohýly v polohách: Nivky, Na zahradze, Volová, Dolky.

Obr. 5. Dlhé nad Cirochou - Belá nad Cirochou, okr. Humenné. Mohýly na vrchu Šalková.

Laborca (M-34-117-A-a, 1: 25 000, 163: 8, 167: 27 mm) bolo zistených sedem, resp. osem neporušených mohýl (Budinský-Krička - Mačala 1985, 68), ťahajúcich sa v smere S - J, v dĺžke 800 m, väčšinou pozdĺž lesnej cesty na rozhraní chotárov uvedených obcí, v dubovom a bukovom

lese (obr. 5). Rozmery mohýl: 1. - v. 1 m, š. 18 - 24 m; 2. - v. 0,7 m, š. 5 - 21 m; 3. - v. 0,5 m, š. 12 m; 4. - v. 0,6 m, š. 10 m; 5. - v. 0,6 m, š. 17 m; 6. - v. 0,9 m, š. 15 m; 7. - v. 1,3 m, š. 5 - 5,5 m; 8. (problematická) - v. 0,8 - 2 m, š. 30 - 60 m.

Mohyly v južnom Zemplíne.

11. Zemplín, okres Trebišov.

Na výbežku terasovitej vyvýšeniny v polohe Paperdö v oblasti Zemplínskych vrchov (M-38-34, 1: 50 000, 302: 90 mm) v r. 1969 M. Lamiová-Schmiedlová preskúmala dve mohyly. V násype mohyly 1, v. 2,5 m, š. 10 - 14,5 m bolo len niekoľko črepov neolitického a eneolitického rázu, obsidiánové odštepky, resp. čepielky, jeden kremencový a jeden rohovcový úštep. V juhozápadnej časti mohyly na úrovni terénu sa prišlo na zhľuk kalcinovaných kostí svedčiacich o žiarovom hrobe, v blízkosti ktorého sa našli dva úlomky keramiky eneolitického rázu. V násype mohyly 2, v. 1,7 m, š. 10 m boli dve obsidiánové jadrá, 4 kamenné úštepky, niekoľko črepov neolitického a eneolitického rázu, 3 halštatské črepy a zlomok pripomínajúci laténsku keramiky. V stredovej časti mohyly na úrovni terénu sa zachytila popolovitá vrstva s uhlíkmi a v juhovýchodnej časti mohyly žiarovisko, vo vrstve ktorého bol len zlomok kalcinovanej kosti. Uvedené nálezy podľa vedúcej výskumu potvrdzujú príslušnosť týchto mohýl ku skupine východoslovenských a predstavujú jedny z najjužnejších mohýl tejto kultúrnej sféry (Lamiová-Schmiedlová 1973,

167 - 172), čo predpokladal už K. Andel (Andel 1955, 154).

12. Zbudza, okres Michalovce.

Zo siedmich mohýl zistených K. Andelom na pasienku v chotári uvedenej obce (Andel 1955, 153) sa autorovi tohto príspevku v r. 1977 podarilo vysledovať ešte miesta piatich mohýl, z ktorých štyri boli už rozorané, len posledná ešte neporušená (Budinský-Krička 1978, 49, 50). Jednu z rozoraných mohýl v r. 1980 v rámci záchranného výskumu preskúmala E. Miroššayová (M-34-116-D-b, 1: 25 000, 301. 115 mm); bola bez stôp hrobu. Nálezy črepov (najmä dvoch výrazných) a štiepanej kamennej industrie presvedčivo potvrdzujú príslušnosť mohyly ku skupine východoslovenských (Miroššayová 1981, s. 175, 176), ktorú v súvis s mohylami v Zbudzi a ďalšími v južnom Zemplíne predpokladal už K. Andel (Andel 1955, 153, 154). K mohylám východoslovenskej skupiny možno s najväčšou pravdepodobnosťou zaradiť aj mohyly v Trnave pri Laborci, susediace s mohylami v Zbudzi (Budinský-Krička 1967, 317).

Ďalšie nálezy.

13. Kľušov, okres Bardejov.

R. 1964 po povodni sa na bližšie nezistenom mieste v Kľušove našla sekerka lichobežníkového tvaru, zhotovená z volynského kremeňa, d. 11,9 cm, š. 3,1 cm, hr. 2,1 cm (obr. 6: 2) (Budinský-Krička 1980, 50, 51). Súvis nález s východoslovenskými mohylami je o to pravdepodobnejší, že mohyly tejto skupiny sú evidované na blízkej Kobylskej hore, na rozhraní kat. územia Bardejova a kat. územia Kľušova; jedna z nich bola preskúmaná v r. 1959 (Budinský-Krička 1967, 281; ten istý 1975b, 24, 25).

14. Ondavka, okres Bardejov.

V chotári obce ležiacej blízko prameňov Ondavy, našich hraníc a príchodu na poľskú stranu Nízkych Beskýd sa našla pri oraní sekerka lichobežníkového tvaru z poľského páskového kremeňa (obr. 6: 3), d. 7,7 cm, š. 3,8 cm, hr. 1,7 cm (Trenčanová 1970, 135, 136).

15. Kobyly, okres Bardejov.

V súčasnosti k najpozoruhodnejším nálezom z oblasti východoslovenských mohýl patrí sekerka nájdená pravdepodobne v chotári obce Kobyly. Treba ľutovať, že jej bližšie nálezové okolnosti sa zatiaľ nepodarilo vysledovať. S určitými výhradami možno pripustiť, že pochádza z mohýl, ťahajúcich sa v dĺžke asi jedného kilometra, v troch skupinách, po horskom hrebeni nad obcou (Budinský-Krička 1967, 282).

Štíhla dvojstranná sekerka je lichobežníkového tvaru so zaobleným tylom a s ostrím skoro rovným, čiastočne poškodeným. Na oboch stranách je opracovaná plošnou šupinovitou retušou, pri ostrí obojstranne vybrúsená. Farby je spoložite tmavohnedej, so sivastým a zelenkavým odtieňom, spoložite sivej, so zelenkavým odtieňom. Je vyhotovená z volynského kremeňa, d. 16,5 cm, š. ostria 4,9 cm (obr. 6: 5). Najvýraznejšími analógiami nálezu sú dve

sekerky z toho istého materiálu, pochádzajúce z Majdana Mokvinského (okres Kostopol) v poľsi na západnej Ukrajine, nájdené v polozemnici z včasnej doby bronzovej (Sulimírski 1957 - 1959, s. 241, 242) s keramikou z poklasickej fázy kultúry šnúrovej keramiky, ktorá je porovnateľná i s keramikou z východoslovenských mohýl (obr. 9: 9).

16. Sady nad Torysou, časť Zdoba, okres Košice-vidiek.

Na oráčine v okolí obce Zdoba, rozprestierajúcej sa na pravobrežnej terase Torysy, sa našla silixová čepel z volynského kremeňa 4. Pozdĺžne je mierne kľukatá, lichobežníkového prierezu, v bazálnej časti skoro rovná, na opačnej mierne zahrotená, s náznakom esovitej profilácie, na hranách vrúbkovaná súvislou retušou, tmavohnedá, s šedastými pásmi, d. 11 cm, š. 2,8 cm, hr. 0,8 cm (obr. 6: 4).

17. Vojany, okres Trebišov.

Na styky východného Slovenska s územím severne od Karpát upozorňuje aj silixová sekerka mierne lichobežníkového, z volynského kremeňa, skoro obdĺžnikového tvaru, nájdená na hrádzi Laborca s málo výraznými čepmi neolitického rázu (Šiška 1962, s. 769, 770, obr. 246: 3).

18. Blatné Remety, okres Michalovce (M-38-23; 1: 25 000; 348: 314 mm).

Pri záchrannom výskume slovanského sídliska na vyvýšenine Remecisko (Budinský-Krička 1975c, s. 27 - 28) sa v závale viacerých objektov vyskytli nálezy svedčiace o trvalejšom osídlení lokality už v mladom eneolite. Osobitnú pozornosť si z nich zaslужujú najmä keramické zlomky, analogické nálezom z východoslovenských mohýl. Vzáňahuje sa to na fragmenty nádob s kalichovitým alebo lievikovitým hrdlom (obr. 7: 1, 4, 6), ale aj na zlomok

s kľukatou výzdobou (obr. 7: 2). V tom istom objekte ako uvedená keramika sa nachádzal aj fragment súvisiaci najskôr s kancelovanou keramikou (obr. 7: 1). Je pravdepodobné, že s nálezmi črepov obdobných keramike z

mohýl súvisia aj kamenné nástroje z výplne slovanských sídliskových objektov: silixové čepele (obr. 7: 7, 9), hladené sekerky (obr. 7: 5, 8, 12) a pravdepodobne aj tri podložky žarnovov.

Mohyly východoslovenskej skupiny v Zakarpatskej oblasti USSR

Výsledky prieskumu na vrchovine po ľavom brehu Laborca a výskumu prvých mohýl východoslovenskej skupiny na juhovýchodnom Slovensku naznačovali, že s náleziskami obdobných mohýl možno so značnou pravdepodobnosťou rátať aj na území východne od našich hraníc. Tento predpoklad zatiaľ potvrdzuje výskum dvoch mohýl. V r. 1977 užhorodskí pracovníci Archeologického inštitútu Akadémie vied USSR zistili na Potiskej rovine v okolí obce Batrad', v Berehovskom okrese, tri mohyly. Preskúmali z nich predbežne najzachovalejšiu, 1,6 m vysokú a 30 m širokú. Na úrovni okolitého terénu v strede mohyly spočívala na ľavom boku, v skrčenej polohe, kostra dospelého jedinca, orientovaná hlavou na Z, posypaná popolom, pri ktorej sa našiel len zlomok šnúrovej keramiky, pripomínajúci fragment nádoby z Levoče (Budinský-Krička 1967, obr. 52: 1). Severozápadne od lebky našli

zvieracie kosti, v severnej časti mohyly nevýrazné črepy a stopy ohniska (Peňak - Popovič - Potušňak 1979, s. 386 - 387). Druhú mohylu, podľa správy S. I. Peňaka adresovanej autorovi tohto príspevku, preskúmali užhorodskí archeológovia r. 1985 pri obci Makarevo v Mukačevskom okrese. Bola 3,1 m vysoká a 29 m široká, najväčšia zo skupiny mohýl, zistených na pahorkatine v karpatskom predhorí ešte v štyridsiatych rokoch, vtedy pripisovaných kuštanovickej kultúre. Našli v nej len zvyšky ohniska a 22 črepov, z ktorých výraznejší podľa S. I. Peňaka, pripomína zlomok z mohyly 1 v Šapinci (Budinský-Krička 1967, tab. XI: 11). Či súvisia s kuštanovicou kultúrou alebo s východoslovenskými mohylami aj skupiny mohýl evidovaných v obci Zaluž v Mukačevskom okrese, v chotároch obcí Nové Selo a Beregi v Berehovskom okrese, ukáže ich výskum.

Mohyly kultúry šnúrovej keramiky v predhorí Nízkyh Beskýd v Malopol'sku

V naznačenej oblasti (v povodí Wisloky, prítoku Wisly) asi 35 km severne od našich hraníc boli už dávnejšie známe dve zachované mohyly. V Bierówke, v okrese Jaslo a JZ od nich ďalšia, toho času už zničená, v Roznowiciach pri obci Biecz. Jedna z mohýl (A), preskúmaná poľskými archeológmi roku 1984 v Bierówke, podľa keramiky náleží do staršej fázy kultúry so šnúrovou keramikou a podľa úzkej kruhovej priekopy kultového významu, obtáčajúcej vyhlbený hrob so stopami skrčenej kostry, je porovnateľná s mohylami lubaczowskej skupiny tejto kultúry,

pre ktorú sú podobné priekopy predovšetkým charakteristické (Gancarski - Machnikowie 1986, 57 - 83; Machnik 1987, 146, obr. 25, 25a; Valde-Nowak 1988, 91). Ide o prvú preskúmanú mohylu kultúry so šnúrovou keramikou v poľských Karpatoch.

V predhorí Nízkyh Beskýd zistil a preskúmal ďalšiu mohylu A. Gancarski v Krajowiciach. Podľa jeho informácie bola kostrová, súvisiaca snáď so skupinou východoslovenských mohýl.

Záverečné úvahy.

Východoslovenské mohyly sa spravidla reťazovite ťahajú po hrebeňoch vrchov (s kótami 149 - 535, 0) zväčša jednotlivé, no miestami v skupinách. Sú navrhované z okolitej hlíny. Väčšinou majú kruhovitý základ, priemery 6 - 23,8 m, výšku 3,4 - 6,5 m. Iba v jednom z preskúmaných objektov bola zistená kamenná konštrukcia. Podľa spôsobu pochovávaní v skrčenej polohe, s orientáciou SZS-JVJ, SZ-JV, Z-V, sú v zakarpatskej oblasti kultúry so šnúrovou keramikou porovnateľné hlavne s obdobnými hrobmi karpatských kurhanov, v poriečí horného Sanu a Dnestra (Sulimirski 1957 - 1959, s. 228, 231; Budinský-Krička 1967, 328, 334; Machnik 1979, s. 53, 59 - 60). V súvislosti s kostrami ležiacimi na chrbte - s rombičky rozťahnutými dolnými končatinami - v nehlbokých jamách alebo v násypoch mohýl, s orientáciou SZS-JVJ, SZ-JV a Z-V (Budinský-Krička 1967, s. 279, 308, 310), ktorých analógie sú sledovateľné v juhoruskom stepnom a lesostepnom pásme okrových hrobov, ale napr. i v kultúre Zlota, (Budinský-Krička 1967, pozn. 110), aj v kultúre zvoncovitých pohárov, (Budinský-Krička 1967), možno uviesť, že v jednej z troch východoslovenských mohýl s podobnými hrob-

mi sa vyskytli zlomky šnúrovej keramiky (Budinský-Krička 1967, tab. IV: 1 - 3, 10, 11). Nie je vylúčené, že z mohýl bez stôp hrobov (až 26) aspoň časť bola kostrová, ak pripúšťame, že pozostatky v nich pochovaných boli strávené hlinou.

I keď spaľovanie v zakarpatskej oblasti je doložené v lubaczowskej skupine mohýl a evidované i v skupine podkarpatských kurhanov, vo východoslovenských mohylách súvisí najskôr s prostredím severovýchodného Slovenska, kde je žiarový rítus zachytený nielen v staršom eneolite, v lažnianskej skupine, ale i v skupine Nyírség-Zatín (Vizdal 1983, s. 223 - 224). O spaľovaní svedčia nálezy v mohylách rozptýlených kalcinovaných kostí, žiaroviská, urnový hrob (Budinský-Krička 1967, s. 280) a hrob so skupinou nádob obsypaných zlomkami kalcinovaných kostí v Brekove (Budinský-Krička 1967, s. 312). S pohrebným rítom v mohylách súvisia i nálezy ohnísk, pahrieb, uhlikov, keramiky a kamenných nástrojov. Podľa spôsobu układania príloh zasluhujú pozornosť symbolická mohyla 3 v Kučine, s ohniskom uprostred, ku ktorému položili súbor kamenných nástrojov a na vyhasnutú pahrebu postavili

džbán (Budinský-Krička 1967, s. 300), mohyla 5 v Kurime, s praslenní na vrstve ohníska (Budinský-Krička 1967, s. 286), mohyla 4 v Giraltovcích s troma nádobami blízko kostry, spočívajúcej na úrovni okolitého terénu (Budinský-Krička 1967, s. 305) a mohyla so skupinou nádob obsypaných kosťami v Brekove, o ktorej sme sa už zmienili (Budinský-Krička 1967, s. 312).

Skupina východoslovenských mohýl sa aj za súčasného stavu výskumu vyníma ako osobitná nesokoroeneolitická, na vzniku a vývoji ktorej sa okrem zakarpatských skupín kultúry so šnúrovou keramikou účastníci aj niektoré z vnútrokarpatského nesokoroeneolitického kultúrneho okruhu. V jadre však predstavuje jednu z východných skupín kultúry so šnúrovou keramikou, ako sme na to už poukázali (Budinský-Krička 1967).

Skupinu východoslovenských mohýl okrem stavby mohýl a spôsobu pochovávaní v skrčenej polohe so zakarpatskými skupinami kultúry so šnúrovou keramikou zväzuje vývojové i šnúrová keramika, ktorá v prostredí severovýchodného Slovenska dostáva svoj osobitý ráz, prejavujúci sa v niektorých formách a výzdobných prvkoch nádob. S keramikou krakowsko-sandomierskej (Machnik 1987, obr. 7: A), dôraznejšie s keramikou lubaczowskej (Budinský-Krička 1967, s. 340, pozn. 191, 192; Machnik 1987, obr. 19 a 2) a hornodnesterskej skupiny kultúry so šnúrovou keramikou (Machnik 1979, obr. 1: 33, 34) sú analogické fragmenty nádob so slabou prehnutosťou hornou časťou (obr. 19: 1, 5) alebo kolmých stien (obr. 19: 2 - 4). Keramike lubaczowskej skupiny je typologicky blízka i váza zdobená pásom priečných rýh z mohyly 1 v Kučine (obr. 20: 11).

Lokálneho rázu sú v súbore šnúrovej keramiky z východoslovenských mohýl i zlomky zdobené riadkami podlhovastých jamôk a líniami šnúrových odtlačkov (obr. 8: 7, 8), črepy s výzdobou jamôk a kľukatých čiar (obr. 8: 7), pripomínajúce šnúrovú keramiku z vrstvy IV/1 v Barci (Bátora 1980, tab. XX: 3, 4), ako aj fragmenty zdobené kľukatými zostavenými z riadkov včolkovaných obdĺžnikov (obr. 8: 9), porovnateľné svojou výzdobou snáď len s poklasickou šnúrovou keramikou z polozemnice v Majdane Mokvinskom na Ukrajine.

Na miestny ráz v súbore šnúrovej keramiky z východoslovenských mohýl upozorňujú napokon aj zlomky nádob s kalichovitým alebo lievikovitým ústím, zdobeným alebo nezdobeným (obr. 8: 10: 13, 15, 17, 20 - 22) a s hrdlom zdobeným pretláčanou páskou (obr. 8: 18) alebo jamkami (obr. 8: 16). Ako analógie k týmto tvarom možno uviesť len fragmenty zo sídliska v Blatných Remetách na Východoslovenskej rovine (obr. 7: 1, 4, 6), zlomok sídliskovej šnúrovej keramiky z Levoče (Budinský-Krička 1967, obr. 52: 1), ďalší (z donedávna problematickej) mohyly v Zbudzi (Miroššayová 1981, obr. 100: 8) a amforku z Lotatník, kurhanu hornodnesterskej skupiny kultúry so šnúrovou keramikou (Budinský-Krička 1965, s. 70, obr. 14: 3). Nie je vylúčené, že niektoré zo spomenutých výzdobných prvkov: jamkami, presekávaním alebo pretláčaním zdobený okraj (obr. 8: 17, 21, 22), pretláčaná a presekávaná páska (obr. 8: 18) sú náznakmi vplyvu keramiky domáceho prostredia, v danom prípade keramiky skupiny Nyírség-Zatín (Bátora 1980, tab. II: 1 - 4, 7, 8, 14, tab. V: 30, tab. VII: 9, tab. IX: 1, 5, 8)6. Vzťahuje sa to

snáď aj na zlomky so slamovaným povlakom z východoslovenských mohýl (obr. 8: 19), porovnávajúc ich s keramikou zo Zatína (Bátora 1980, tab. VI: 15, 16) alebo z Oborína (Bátora 1980, tab. III: 1 - 4, 8, 10). Slamovanie je však bežné i na keramike badenskej kultúry (Bátora 1983, tab. II: 15 - 17, 21, 22) a sledovateľné aj na keramike lubaczowskej skupiny (Machnik 1987, obr. 20).

Okrem už spomenutej vázy z mohyly 1 v Kučine (obr. 9: 11) je naďalej problematické spoľahlivejšie kultúrne a časové zaradenie ostatných rekonštruovaných nádob z východoslovenských mohýl, predstavujúcich v ich keramických súboroch cudziu zložku. V skúmaní pôvodu a vzťahu týchto nádob ku keramike z východoslovenských mohýl sa autor prikláňa k názoru, že súvisia väčšinou s keramikou mladoeneolitických vnútrokarpatských kultúrnych skupín, z nich azda najviac s keramikou skupiny Nyírség-Zatín, s ktorou sa skupina východoslovenských mohýl na severovýchodnom Slovensku pravdepodobne aj prelínala. Je však pozoruhodné, že keramika zdobená vruborezom, pre túto skupinu charakteristická, sa vo východoslovenských mohýlách doteraz nevyskytla. S keramikou uvedenej skupiny z Oborína (Bátora 1983, tab. III: 18), ale aj s včasnobronzovou keramikou klasickej fázy koštianskej skupiny z Košíc (Bátora 1983, tab. IV: 8, 9) sú analogické dva džbány z mohýl (obr. 9: 1, 9). Džbán z mohyly 3 v Kučine s trojuholníkovou výzdobou (obr. 9: 8) možné porovnávať tak s keramikou skupiny Nyírség-Zatín (Vizdal 1983, obr. 2: 2; Bátora 1983, tab. III: 1), ako s keramikou skupiny Kosihy-Čaka (Vladár 1966, obr. 11: 3, obr. 22: 1, obr. 33: 2; Machnik 1985, s. 449, pozn. 27), ale napr. aj s džbánmi šnúrovej keramiky v Čechách (Buchvaldek 1967, s. XII 3).

Kuželovité misky z mohyly v Brekove (obr. 9: 7) sú typologicky blízke keramike skupiny Kosihy-Čaka (Vladár 1966, obr. 14, 10, 11), ale šálka z tej istej mohyly (obr. 9: 4) je snáď najlepšie porovnateľná s moravskou šnúrovou keramikou včasnobronzového hrobu z Krumvířa (Šebela 1981, obr. 2: 6). Snáď v súbore keramiky skupiny Makó (Vladár 1966, obr. 27, obr. 31: 13) sú sledovateľné predlohy hrncovitej nádoby z mohyly v Giraltovcích (obr. 9: 12), a možno v prostredí vnútrokarpatských mladoeneolitických skupín sa nájdú analógie aj k profilovanej šálke z mohyly v Kučine (obr. 9: 5) i šálky s vťahnutým okrajom z mohyly v Giraltovcích (obr. 9: 6) a misky s profilovanou nôžkou z mohyly v Šapinci (obr. 8: 14). Len s výhradami spájajú autor s keramikou lievikovitých pohárov džbánok s lomeným uchom z mohyly v Giraltovcích (obr. 9: 3) a amforku z mohyly v Kučine (obr. 9: 2). Podobne, s keramikou badenskej kultúry iba s výhradami spájajú urnu z mohyly v Kanaši, zdobenú jamkovanými plastickými páskami (obr. 9: 10). V súvislosti so spomenutou kultúrou lievikovitých pohárov autor pripomína, že o jej sporadickom prieniku na východné Slovensko možno zatiaľ uvažovať len podľa miskovitého pohára z Buzíc (obr. 20: 1; Budinský-Krička 1967, s. 341, obr. 56), pochádzajúceho pravdepodobne z hrobového nálezu, ktorého presvedčivou analógiou je bez pochyb pohár zo sídliskového objektu 9, kultúry lievikovitých pohárov z Poľskej Cerekwi v hornom Sliezsku (Wozniak 1964, obr. 1 a 3).

Vývojové vzťahy skupiny východoslovenských mohýl k zakarpatskej oblasti kultúry so šnúrovou keramikou zdôrazňujú aj kamenné nástroje z mohýl, najmä sekerky a čepele vyhotovené zo zakarpatských hornín technológiou charakteristickou pre zakarpatské kremeniarstvo. Analógie prvých z volynského kremeňa vyrobených nástrojov (obr. 10: 14, 17) sú sledovateľné v zakarpatskej oblasti kultúry so šnúrovou keramikou tak na poľskej (Machnik 1987, obr. 6-b: a; ten istý 1988, obr. 6: 6), ako aj na ukrajinskej strane (Machnik 1979, obr. 1: 41). V Liptove (Budinský-Krička 1965, obr. 2: 1, 3, 4) a na Spiši (Budinský-Krička 1965, obr. 1: 2) sú podobné sekerky doložené už v prostredí sídlisk s badenskou kultúrou. V zakarpatskej zóne kultúry so šnúrovou keramikou nachádzame výrazné analógie aj pre čepele s charakteristickou obvodovou retušou, väčšinou zhotovené z volynského kremeňa (obr. 10: 1, 3, 5, 6). V súbore kremených nástrojov z mohýl sa celkom osobitne vyníma úzke dlhé driapadlo s obvodovou retušou zo swieciechowského kremeňa (obr. 10: 19), ktorého zatiaľ jedinou analógiou je nástroj z včasnobronzového plochého hrobu skupiny Chłopice-Veselé, resp. počapskej z Čížikova v porieči horného Bugu (Budinský-Krička 1965, tab. X: 3).

Torzo sekeromlatu z Kučina (obr. 10: 9) je prvým nálezom nástroja tohto druhu z východoslovenských mohýl. V zakarpatskej oblasti kultúry so šnúrovou keramikou je porovnateľný so sekeromlatom z Osieka Jasielského, severozápadne od Dukelského priesmyku (Valde-Nowak 1988, tab. XI: 3) a v prostredí kultúry s kancelovanou keramikou s torzom obdobného sekeromlatu z Troch Sliáčov (Vyšného) v Liptove (Budinský-Krička 1965, obr. 2: 5) a podobným torzom nástroja z Bešeňovej (Budinský-Krička 1965, obr. 2: 6). Nález z Kučina svojím len mierne vypuklým obuchom patrí najskôr k sekeromlatom s čepecovitým tylom, charakteristickým predovšetkým pre kultúru lievikovitých pohárov (Kostrzewski 1949, s. 38, tab. III: 5; Valde-Nowak 1988, tab. VI: 4).

Ostatná časť kamenných nástrojov z východoslovenských mohýl je z prevažnej časti zhotovená z domácich hornín (obr. 10: 2, 4, 7). Akoby reminiscenciou na zakarpatskú výrobnú techniku sú sekerky opracované brúsením i otlkaním (obr. 10: 20) a napr. aj klinovité kladívko, opracované šupinovitou retušou (obr. 10: 18). Miestneho pôvodu sú i sporadické nálezy drvidiel (obr. 10: 16), žarnovov a kamenných kotúčov neznámeho účelu (obr. 10: 15).

Pravdepodobne so skupinou východoslovenských mohýl možno spájať i väčšinu náhodných nálezov sekeriek, sekeromlatov, žarnovov, drvidiel a štiepanej industrie zo severovýchodného Slovenska (Budinský-Krička 1967, tab. XXVII-XXX). Zo sekeromlatov na vzťahy k zakarpatskej oblasti kultúry so šnúrovou keramikou upozorňuje najmä člnkovitý exemplár z Volice (obr. 10: 11). Z posledných náhodných nálezov nástrojov zhotovených z volynského kremeňa možno so skupinou východoslovenských mohýl bez všetkých pochybností spájať sekerku z Kľušova (obr. 6: 2) a sekerku z Kobýl (obr. 6: 5), ktorej najvýraznejšími analógiami sú sekerky z polozemnice v Majdane Mokvinskom na záp. Ukrajine nájdené spolu s poklaskovicou šnúrovou keramikou včasnej doby bronzovej (Sulimirski 1957 - 1959, s. 241, 242). Ich nález podnietil T.

Sulimirského vyčleneniu lokálnej poľskej kultúry šnúrovej keramiky (Glosik 1968, s. 28, 29). Podľa tmavohnedého kremeňa so skupinou východoslovenských mohýl súvisí pravdepodobne aj čepeľ zo Zdoby (obr. 6: 4) a sílexová sekerka z Voján. Sporným ostáva súvis sekerky vyhotovenej z poľského pásikavého kremeňa, nájdenej v Ondavke (obr. 6: 3), ktorej analógie na poľskej strane Valde-Nowak spája s kultúrou guľovitých amfor (Valde-Nowak 1988, tab. IX: 5) a Kostrzewski s kultúrou lievikovitých pohárov (Kostrzewski 1949, s. 42, obr. 10). V Spišských Tomášovciach sa sekerka zhotovená z podobného kremeňa vyskytla v prostredí kultúry s kancelovanou keramikou (Bárta 1958, s. 42; ten istý 1960, obr. 11; Novotný 1958, tab. IV: 4). Zo sídliskových nálezov so skupinou východoslovenských mohýl súvisia keramické zlomky, kamenné nástroje (obr. 7: 5, 7-10) a žarnovy z Blatných Remiet.

Na predpokladané dielne kamenných artefaktov upozorňujú z mohýl nálezy nástrojov a štiepanej industrie zhotovené z domácich hornín: čepeľky, odštepky, úštepky, jadrá, odlupky zo sekeriek. Jedna z nich bola snád zachytená, súdiac podľa početných povrchových nálezov štiepanej industrie, v Karnej (Budinský-Krička 1967, tab. XXXI: 1 - 23, 25 - 28). Časť nálezov štiepanej industrie z východoslovenských mohýl podľa L. Bánesza je paleolitického pôvodu (Budinský-Krička 1967, s. 344, 345).

Z doteraz preskúmaných mohýl pochádza deväť praseňov svedčiacich o spracovávaní pravdepodobne ovčej vlny. Na pastiersko-roľnícky charakter ľudu mohýl okrem nálezov žarnovov a drvidiel upozorňujú aj sporadické nálezy zvieracích kostí (ovca, koza). Uhlíky z ohnísk, pahrieb a z násypu mohýl svedčia o dubovom a bukovom poraste, s prevahou duba.

Antropologický materiál bol analyzovaný len z troch mohýl v Lesnom. J. Pavelčík analyzoval tri kosti z mohyly 2: distálny fosilizovaný a akoby ohňom ošľahnutý koniec fibuly dospelého človeka, zlomok sánky (angulus mabudibulae dexter) dospelého osoby a hlavicu humera dospelého človeka. Všetky tri kosti sa našli v druhej polohe, podľa čoho sa autor domnieva, že svedčia o mrzačení mŕtvych v súvisi s pohrebnými zvykmi, doloženými napr. i v podkarpatských a volynskopodolských kurhanoch (Sulimirski 1957 - 1959, s. 230, 232) alebo sú stopami ľudskej obety (Budinský-Krička 1967, s. 308, 309). Na kostrovom materiáli piatich neporušených hrobov z mohýl sú podľa analýzy A. Šefčákovej badateľné účinky ohňa. Z merateľných lebiek jedna (z mohyly 1) je strednej konštrukcie, hyperbrachykranná, hypsikranná a curymetopná, druhá (z mohyly 2) ortometopná. Preskúmaný antropologický materiál je však v takom chatrnom stave, že vyvodíť z neho bližšie poznatky o telesných znakoch populácie východoslovenských mohýl je problematické.

Z nálezov sídliskovej šnúrovej keramiky na východnom Slovensku (Budinský-Krička 1967, obr. 49 a 52; Batora 1983, s. 193 - 196) možno v súčasnosti bez pochyb pokladať za súrodú s keramikou z východoslovenských mohýl hlavne keramikou z Blatných Remiet (obr. 7: 1 - 3, 6). Z ostatných sú s ňou podľa tvarov a šnúrovej výzdoby porovnateľné azda len niektoré zlomky z vrstvy IV/1 v Barci (Budinský-Krička 1967, s. 354; Hájek 1961, s. 61, 65, 67, obr. 5; Batora 1980, tab. XX:

3, 5 - 7), fragment z Levoče (Budinský-Krička 1967, obr. 52: 1) a zlomok z Bodrogu (Budinský-Krička 1967, obr. 52: 3).

Skupinu východoslovenských mohýl v rámci vývoja východného Slovenska na sklonku eneolitu a na prahu doby bronzovej možno pokladať za súčasť so skupinou Nyírség-Zatín (Budinský-Krička 1967, s. 355; Pavúk - Šiška 1980, s. 148, 149). Možno pripustiť, že vo svojej staršej fáze je súčasť s doznievajúcou badenskou kultúrou (Bátora 1983, s. 178). Vo vzťahu k zakarpatským skupinám kultúry so šnúrovou keramikou vývojove nadväzuje na krakowsko-sandomiersku skupinu mohýl, dôraznejšie na lubaczowskú (Machnik 1987, obr. 1), ale hlavne na hornodnesterskú skupinu kurhanov (Sulimirski - Machnik - Kozłowski - Glosik 1968, tab. IV; Svešnikov 1974, s. 160 - 162; Machnik 1979, obr. 2; ten istý 1987, obr. 1 a 27; ten istý 1988, s. 166; Valde-Nowak 1988, s. 91), do oblasti ktorej možno podľa autora lokalizovať pôvodnú vlasť budovateľov východoslovenských mohýl. Pokiaľ ide o priesmyky a sedlá, ktorými sa zo svojich pôvodných sídiel posúvali do oblasti severovýchodného Slovenska, v súvisení s Ondavskou a Šarišskou vrchovinou prichádza do úvahy hlavne Dukelský priesmyk, v súvislosti s Laboreckou vrchovinou priesmyk Lupkovský a Ruské sedlo.

Podľa I. Háška (1960, s. 162) skupina východoslovenských mohýl je dokladom prežívania šnúrových prvkov do staršej doby bronzovej. O jej pretrvávajúci do začiatkov doby bronzovej môžeme v súčasnosti uvažovať hlavne podľa nálezu sekerky z volynského kremeňa v Kobylách (obr. 6: 5), nájdenej možno v jednej z tamojších početných mohýl (Budinský-Krička, s. 282). Medené alebo bronzové predmety sa v doteraz preskúmaných mohýlách nevyskytli a nenašla sa v nich zatiaľ ani keramika včasnobronzovej skupiny Chlopice-Veselé 7, súrodca a súčasť s počapskou nad horným Bugom a Styrom

na záp. Ukrajine (Sulimirski 1957 - 1959, s. 39; Budinský-Krička 1965, s. 70; ten istý 1967, s. 354; Machnik 1979, s. 62 - 70, obr. 1; ten istý 1988, s. 166; Furmánek - Veliačik 1980, s. 160; Valde-Nowak 1988, s. 95 - 97). Nález zatiaľ jediného fragmentu tejto keramiky pochádza zo závalu hrobu koštianskej skupiny zo staršej doby bronzovej, odkrytého vo Valalíkocho-Všechsvätých (obr. 21; Budinský-Krička 1965, s. 65, obr. 11). Podľa J. Bátoru je spomenutý zlomok dokladom zásahu skupiny Chlopice-Veselé na východné Slovensko a jej účasti na vzniku koštianskej skupiny (Bátora 1983, s. 180; Valde-Nowak 1988, s. 95).

Pri pokuse o chronologizáciu východoslovenských mohýl, do staršieho úseku ich skupiny možno podľa šnúrovej keramiky zaradiť mohýlu v Drienove, mohyly 3 a 4 v Kožanoch, mohyly 5 a 6 v Kurime, mohýlu 2 v Košarovciach a mohyly v Šapinci; do mladšieho úseku podľa mladoeneolitickej keramiky vnútrokarpatského rázu mohýlu v Marhani, symbolickú mohýlu 3 v Kučine a najskôr aj mohýlu v Brekove; do zánikovej, včasnobronzovej fázy východoslovenských mohýl, podľa sekerky z volynského kremeňa, radíme mohyly v Kobylách, najmä ak sa ešte dokáže, že patrí skutočne k jednej z tamojších početných mohýl.

Skupina východoslovenských mohýl svojou zaujímavou a zložitou zakarpatskou a karpatskou problematikou, aj tým, že je s ňou späté prvé súvislejšie osídlenie severovýchodného Slovenska, predstavuje nepochybne jednu z najpozoruhodnejších kapitol pravekých dejín tohto regiónu. Ďalší systematický výskum nielen mohýl, v súčasnosti už očividne zanikajúcich, ale aj príslušných sídlisk, patrí bezспорu k najbližším náročným úlohám nielen slovenskej, ale aj najmä ak zdôrazňujeme zakarpatské korene skupiny východoslovenských mohýl - poľskej a ukrajinskej archeológie.

Poznámky

1. Za spoluprácu pri vyhľadávaní mohýl na severovýchodnom Slovensku autor i na tomto mieste ďakuje T. Weiszovi, M. Dolobáčovi, J. Macákovi, S. Horňákovi a Ing. A. Klimkovi. Inžinierovi I. Smatanovi ďakuje za zameranie a situačné plány mohýlníkov na Ondavskej a Laboreckej vrchovine, doc. RNDr. V. Rajtovej za určenie osteologických nálezov z mohýl, RNDr. A. Šelčákovej za analýzu antropologických nálezov, M. Fraňovi, M. Bohuckému, F. Parnaymu, I. Smatanovi za fotozábery, A. Habovštiakovej, B. Mészárosi, P. Škvarckovej, M. Bérešovej za náčrty predmetov, J. Trenčanovej, A. Markovej za fotografie predmetov a S. I. Peňakovi za snímku kostrového hrobu z mohýly v Batradi.

2. J. Macák a S. Hroňák mohyly lokalizovali do chotára obce Nižné Ladičkovce.

3. Podľa Atlasu Slovenskej socialistickej republiky mohyly na vrchovine po ľavom brehu Laborca v chotároch obcí Udavské, Veľopolie, Dlhé nad Cirochou a Belá nad Cirochou sa nachádzajú ešte v juho-východnom cípe Ondavskej vrchoviny; Mazúr-Lukniš 1980, listy 54 - 55.

4. Za poskytnutie nepublikovaného nástroja autor ďakuje J. Spišákovi, ktorý ho našiel.

5. K problematike skupiny východoslovenských mohýl zaujali stanovisko J. Vladár (1966a, s. 95 - 96; 1970, s. 229 - 231), J. Pavúk a S. Šiška (1980, s. 139, 148, 149), J. Bátoru (1981, s. 7, 10; ten istý 1983, s. 178, tab. XII), M. Novotná (1987, s. 91 - 96), J. Machnik (1979, s. 51 - 71; ten istý 1987, s. 131 - 154; ten istý 1988, s. 157 - 168) a P. Valde-Nowak (1988, s. 91 - 92).

6. Na vzťah skupiny východoslovenských mohýl ku skupine Nyírség-Zatín upozorňuje zlomok šnúrovej keramiky zo sídliska v Zatíne (Budinský-Krička 1967, obr. 52: 2) a fragmenty obdobnej keramiky zo sídliska v Oboríne (Budinský-Krička 1967, obr. 52: 8, 9, 11).

7. Autor na základe unéctickej šálky z hrobu 4 vo Veselom pripúšťa, že skupina Chlopice-Veselé sa na juhozápadnom Slovensku dočkala začiatkov doby bronzovej. Vo svojej práci v súvislosti s uvedeným hrobom vyslovuje domnienku, že hrob bol vyhlbený už na opustenom včasnobronzovom pohrebisku s kultúrou neskorej šnúrovej keramiky (Budinský-Krička 1965, s. 87, tab. V: 2).

LITERATÚRA

ANDEL, K.: Výsledok archeologického prieskumu na zemplínsko-užskej nížine v r. 1953 - 1954. In: Vlastivedný sborník I. Košice 1955, s. 144 - 171.

BÁRTA, J.: Praveké osídlenie jaskyne Čertova dzura v Slovenskom raji. Archeol. rozhl., 10, 1958, s. 471 - 476; 494 - 495.

BÁRTA, J.: K problému listovitých hrotov typu Moravany-Dihá. Slov. archeol. 8, 1960, s. 295 - 324.

- BÁTORA, J.: Ekonomicko-sociálny vývoj východného Slovenska v staršej dobe bronzovej a jeho vplyv na susedné oblasti. Kandidátska práca. Nitra 1980.
- BÁTORA, J.: Záver eneolitu a začiatok doby bronzovej na východnom Slovensku. In: *Historica Carpathica*, 14, Košice 1983, s. 169 - 223.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Slovensko v mladšej dobe kamennej. In: *Slovenské dejiny I*. Bratislava 1947, s. 55 - 103.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Gräberfeld der späten Schnurkeramik Kultur in Veselé. *Slov. archeol.* XIII, 1965, s. 51 - 106.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Východoslovenské mohyly. *Slov. archeol.* 15, 1967, s. 277 - 388.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Neskoroneolitické mohyly v Dúbrave a Petrovanoch. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1974*. Nitra 1975a, s. 29 - 30.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Bardejov v praveku a na úsvite dejín. *Dejiny Bardejova*. Košice 1975b, s. 21 - 31.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Slovanské sídlisko v Blatných Remetách. In: *Archeol. výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1974*. Nitra 1975c, s. 27 - 28.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Archeologické prieskumy a nálezy na východnom Slovensku. In: *Archeol. výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977*. Nitra 1978, s. 39 - 52.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Nové nálezy na východnom Slovensku. In: *Archeol. výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1979*. Nitra 1980, s. 41 - 54.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. - MAČALA, P.: Výsledky prieskumu a záchraných výskumov na severovýchodnom Slovensku. In: *Archeol. výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984*. Nitra 1985, s. 67 - 80.
- BUCHVALDEK, M.: Die Schnurkeramik in Böhmen. Praha 1967.
- EISNER, J.: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
- EISNER, J.: Prehistorický výskum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi r. 1955. In: *Sborník Muzeálnej slov. spol.*, 30, 1936, s. 64 - 91.
- EISNER, J.: Prehistorický a protohistorický výskum na Slovensku a v Zakarpatskej Ukrajine v rokoch 1918 až 1938. In: *Sborník Muzeálnej slov. spol.*, 38 - 42, 1944 - 1948, s. 17 - 42.
- FURMÁNEK, V. - VELAČIK, L.: Návrh chronológie praveku a včasnej doby dejinnej na Slovensku. Doba bronzová. *Slov. archeológia*, 28, 1980, s. 159 - 174.
- GANCARSKI, J. - MACHNIKOWIE A. a J.: Winiki badań kurhanu kultury ceramiki sznurowej we wsi Bierówka, gmina Jasło w województwie krosnianskim. In: *Acta Archeol. carpath.*, 25, 1986, s. 57 - 87.
- GŁOSIK, J.: Kultura strzyzowska. In: *Materiały Starożytne*, 11, 1968, s. 7 - 115.
- HÁJEK, L.: Zur relativen Chronologie des Äneolithikums und der Bronzezeit in der Slowakei. In: *Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit in Nitra*. Nitra 1961, s. 59 - 76.
- HÁSEK, I.: Skupina východoslovenských mohýl. In: *Pravěk Československa*. Praha 1960, s. 191 - 192.
- CHALOUPECKÝ, V.: Staré Slovensko. Bratislava 1923.
- KOSTRZEWSKI, J.: Pradzeje Polski. Poznań 1949.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Výskum dvoch mohýl v Zemplíne. In: *Nové obzory*, 15, Košice 1973, s. 167 - 172.
- MACHNIK, J.: Ze studiów nad kultura ceramiki sznurowej w dorzeczu górnego Dněstra. In: *Acta Archeol. Carpath.*, 19, 1979, s. 51 - 71.
- MACHNIK, J.: Zum Forschungsstand über die Schneckenberg-Glina III. Kultur. In: *Acta Archeol. Carpath.*, 24, 1985, s. 21 - 59.
- MACHNIK, J.: Hügelgräber der Schnurkeramikultur in der Nordkarpatischen-Zone. In: *Hügelbesetzung in der Karpaten - Donau - Balkan - Zone während der äneolithischen Periode*. Beograd, 1987, s. 131 - 154.
- MACHNIK, J.: Manche Probleme der Schnurkeramikultur in Mittelöstlichen Teile den Polnischen Karpaten im Lichte des aktuellen Forschungsstandes. *Slov. archeol.*, 36, 1988, s. 157 - 168.
- MAZUR, E. - LUKNIŠ, M.: Geomorfologické jednotky. 16. In: *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava 1980, listy 54 - 55.
- MIROŠAYOVÁ, E.: Záchraný výskum eneolitickej mohyly v Zbudzi. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980*. Nitra 1981, s. 175 - 177.
- NOVOTNÁ, M.: Die Kultur ostslowakischen Hügelgräber und ihre Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. In: *Hügelbesetzung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode*. Beograd 1987, s. 81 - 97.
- NOVOTNÝ, B.: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava 1958.
- PAVŮK, J. - ŠIŠKA, S.: Návrh chronológie praveku a včasnej doby dejinnej na Slovensku. Neolit a eneolit. *Slov. archeológia* 28, 1980, s. 137 - 152.
- PEŇÁK, S. I. - POPOVIČ, I. I. - POTUŠŇAK, M. F.: Raboty na novostrojkach Zakarpat'ja. In: *Archeologičeskije otkrytia*, Moskva 1979, s. 386 - 387.
- SULIMIRSKI, T.: Polska przedhistoryczna II. Londyn 1957 - 1959.
- SULIMIRSKI - MACHNIK - KOZŁOWSKI-GŁOSIK: 1968. tab. IV.
- SVEŠNIKOV, I. K.: Starodavni plemena Prikarpat'ja i zachidnoi Volyni za doby neolitu a eneolitu. In: *Starodavne naselenja Prikarpat'ja i Volyni*. Kijev 1974, s. 66 - 167.
- ŠEBELA, L.: Die mährische Schnurkeramik und die Frühbronzezeit. In: *Slov. archeológia*, 29, 1981, s. 181 - 188.
- ŠIŠKA, S.: Nové nálezy na východnom Slovensku. *Archeologické rozhledy*, 14, 1962, s. 765 - 775.
- TREŇCANOVÁ, J.: Novšie nálezy Šarišského múzea v Bardejove. In: *Východoslovenský pravěk I*. Košice 1970, s. 135 - 138.
- VALDE-NOWAK, P.: Etapy a strefy zasiedlenia Karpat polskich w neolite a na poczátku epoki bronzu. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódz 1988.
- VIDDAL, M.: Výsledky prieskumu a výskumu Zemplinského múzea v Michalovciach. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982*. Nitra 1983, s. 223 - 224.
- VIDDAL, M.: Hrob skupiny Nyírség-Zátin v Ižkoviach, okres Trebišov. *Archeologické rozhledy*, 60, 1988, s. 322 - 324.
- VLADÁR, J.: Zur Problematik der Kosihy-Čaka Gruppe in der Slowakei. *Slov. archeológia*, 14, 1966, s. 245 - 336.
- VLADÁR, J.: Koniec doby kamennej. Pravěk východného Slovenska. Košice 1966a, s. 87 - 96.
- VLADÁR, J.: Skupiny východoslovenských mohýl. In: *Slovensko v mladšej dobe kamennej*. Bratislava 1970, s. 329 - 331.
- WOZNAK, D.: Sprawozdanie z badan ratowniczych w Polskiej Cerekwi pow. kozle. In: *Badania archeologiczne na Górnym Slasku w 1963 roku*. Katowice 1964, s. 33 - 38.

Zur Frage der Gruppe der ostslowakischen Hügelgräber

VOJTECH BUDINSKÝ-KRIČKA

Die Ergebnisse der Grabungen im Bereich der ostslowakischen spätäneolithischen Hügelgräber, die hauptsächlich in den vierziger Jahren erfolgten, sind in der Studie des Auteurs *Východoslovenské mohyly* zusammengefaßt und ausgewertet (Budinský-Krička 1967, S. 277 - 388). Die Region der Hügelgräber erstreckt sich im nordostslowakischen Hügelland in den Flußtäälern der Torysa, Topľa und Ondava, mit ausgeprägter Konzentration im Ondava-Hügelland. Von 357 festgestellten Hügelgräbern wurden 51 untersucht: acht mit Körperbestattungen, sieben mit Brandbestattungen, sieben mit geringen Spu-

ren kalzinierter Knochen, eines war birituell, ein weiteres symbolisch und die restlichen wiesen keine Grabspuren auf.

Nach den vierziger Jahren ist man in der Erforschung der ostslowakischen Hügelgräber nur wenig vorangekommen (Abb. 1). Drei wurden im Torysatal festgestellt (Tab. I: 1), weitere im Ondava-Hügelland (Abb. 2 - 6, Taf. I: 2 - 6, Taf. II) und die übrigen im Laborec-Hügelland (Abb. 8 - 9, Taf. III-IV). Untersucht wurden nur vier: eines im Ondava-Hügelland (Bardejov-KTušov) und drei im Bereich der problematischen Hügelgräber in der

Südostslowakei (Zemplín, Zbudza). Besondere Aufmerksamkeit gebührt Siedlungsfunden aus Blatné Remety in der Ostslowakischen Tiefebene (Abb. 15 - 16), die entwicklungsgeschichtlich und kulturell an das Material aus den ostslowakischen Hügelgräbern anknüpfen. Ihnen zureihen kann man auch manche Steinwerkzeuge aus wolynischem (Abb. 10, 12 - 14), ausnahmsweise aus polnischem gestreiftem Quarz (Abb. 11), und eine Klinge aus wolynischem Quarz aus dem Hügelgrab in Košarovce (Abb. 7). Als wertvoller Beitrag zu werten ist auch das Erkennen und die Erforschung der ersten Hügelgräber der ostslowakischen Gruppe in der Karpatenregion der USSR (Batrad, Makarevo) wie auch in den polnischen Karpaten (Bierówka, Roznowice, Krajowice).

Aus den ostslowakischen Hügelgräbern stammen neun Spinnwirtel (Abb. 20: 8, 10, 12). Auf weidewirtschaftlichen Charakter der Hügelbestatter deuten außer den Funden von Mahl- und Reibsteinen auch sporadische Tierknochenfunde (Schaf, Ziege). Holzkohlenstückchen von Feuerstellen, Brandplätzen und aus Hügelschüttungen zeugen von Eichen- und Buchenbeständen mit dem Übergewicht der Eiche.

Die Hügelgräber der besprochenen Gruppe erstrecken sich in der Regel kettenartig längs der Gebirgskämme, oftmals einzeln, stellenweise auch in Gruppen. Die in fünf Hügelgräbern erfaßte Bestattungssitte in Hocklage ist im karpatoukrainischen Bereich der Schnurkeramik insbesondere mit der Bestattungsweise der Oberdnjestr-Kurgangruppe vergleichbar. Im Zusammenhang mit den Skeletten in Rückenlage mit rhombisch gespreizten Beinen, zu denen Analogien in den Ockergräbern der südrussischen Steppen- und Waldsteppenzonen verfolgbar sind, macht der Autor aufmerksam, daß in einem der ostslowakischen Hügelgräber mit ähnlichen Bestattungen Schnurkeramik vorgekommen ist. Der Brandbestattungsritus in den ostslowakischen Hügelgräbern ist am ehesten schon mit dem nordostslowakischen Milieu verknüpft, wo diese Bestattungsart bereits im Frühäneolithikum erfaßt wurde (in der Lažňany-Gruppe) und neuestens auch in der Nyírség-Zatín-Gruppe belegt ist.

Knochenbruchstücke von Erwachsenen, die in sekundärer Lage im Hügelgrab 2 in Lesné gefunden wurden, zeugen von der Sitte der Leichenverstümmelung, die z. B. auch in den karpatenvorländischen und wolhynisch-podolischen Kurganen nachgewiesen ist. Das Skelettmaterial aus den fünf ungestörten Bestattungen in Hügelgräbern stammt nach der Analyse A. Šefčáková von erwachsenen Personen. Von meßbaren Schädeln war einer von mittlerer Konstruktion, hyperbrachykran, hypsikran und eurymetop, der andere orthometop. Das Skelettmaterial ist in so schlechtem Zustand, daß es problematisch ist, von ihm nähere Erkenntnisse über die Körpermerkmale der Hügelbestatter abzuleiten. Die kalzinierten Knochen aus den Hügelgräbern wurden nicht analysiert.

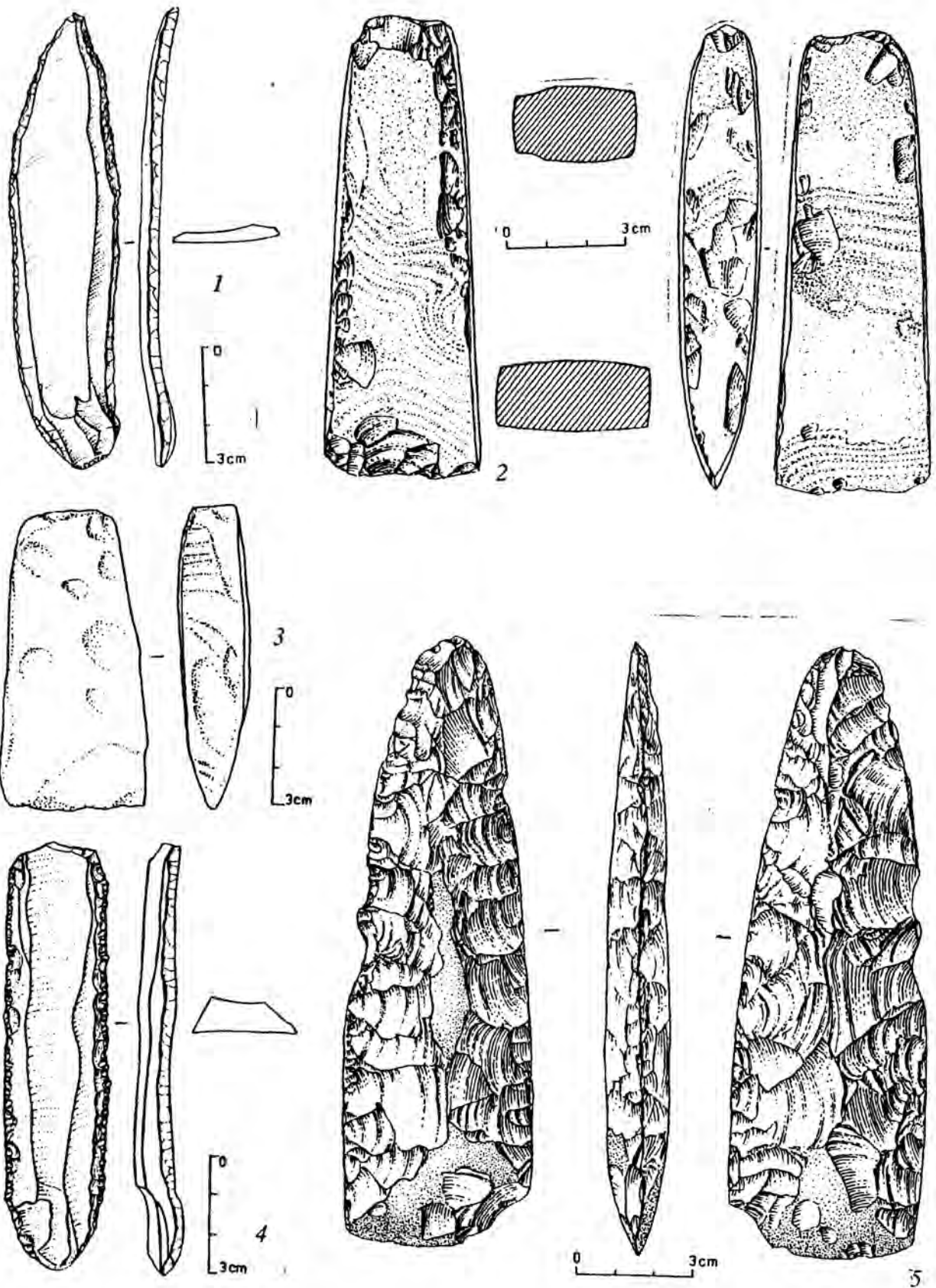
Die untersuchte Hügelgräbergruppe skizziert sich beim gegenwärtigen Forschungsstand als eine lokale spätäneolithische Gruppe, an deren Entstehung und Entwicklung außer der karpatoukrainischen Gruppe der schnurkeramischen Kultur auch manche Gruppen aus dem innerkarpatischen und jungäneolithischen Kultur-

kreis beteiligt waren. Im Kern jedoch repräsentiert sie eine der östlichen schnurkeramischen Kulturgruppen, die der karpatenvorländischen Kurgangruppe nahesteht, in deren Bereich der Autor das ursprüngliche Siedlungsgebiet der ostslowakischen Hügelgräberbestatter lokalisiert.

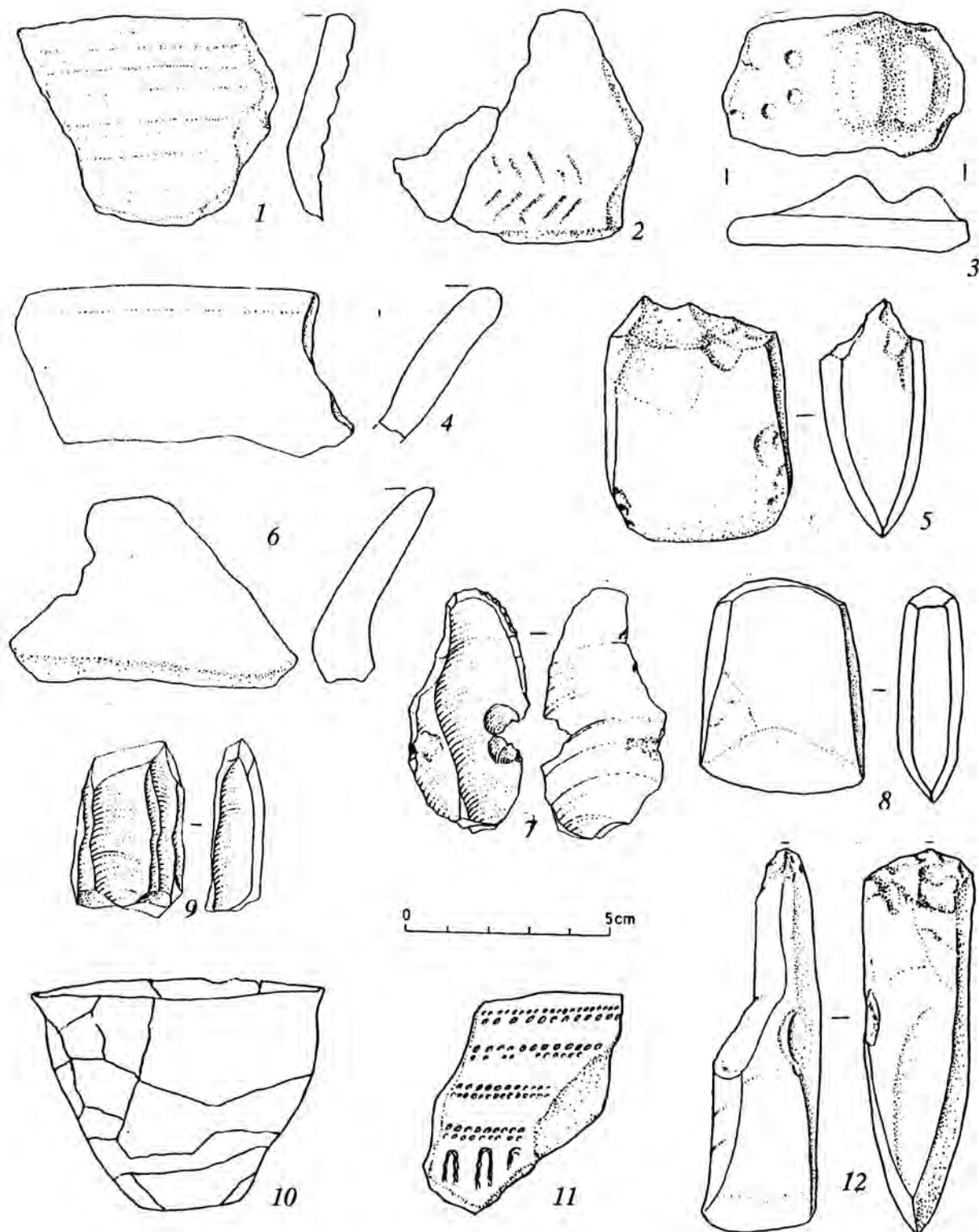
Außer dem Bau von Hügelgräbern und der Bestattungsweise in Hocklage ist die Gruppe der ostslowakischen Hügelgräber mit den östlichen schnurkeramischen Kulturgruppen (mit der Lubaczow- und Oberdnjestr-Gruppe) ausgeprägt auch durch die Schnurkeramik verknüpft, die im Milieu der slowakischen Karpaten ihr Lokalgepräge erhielt, das in manchen Formen und Verzierungselementen der Gefäße zum Ausdruck kommt (Abb. 18). Besondere Aufmerksamkeit gebührt vom Keramikmaterial aus den Hügelgräbern eine Gruppe rekonstruierter Gefäße (Abb. 19), von denen eines (Abb. 19: 11) mit Tonware der Lubaczow-Gruppe vergleichbar ist; die übrigen knüpfen formenkundlich größtenteils an Keramik der innerkarpatischen jungäneolithischen Gruppen an und von ihnen etwa am meisten an die Keramik der Nyírség-Zatín-Gruppe. Nur mit Vorbehalt erwog der Autor über den Zusammenhang einer Urne (bisher der einzigen aus den Hügelgräbern) mit Keramik der Badener Kultur (Abb. 19: 10) und zweier Gefäße (Abb. 19: 2, 3) mit Keramik der Trichterbecherkultur. Auf das sporadische Einsickern letztgenannter in die Ostslowakei weist bisher nur die Keramik aus Buzice hin (Abb. 21: 1), zu der eine sehr zutreffende Analogie zweifellos ein Becher aus dem Siedlungsobjekt 9 im polnischen Cerekwia in Oberschlesien ist.

Im Entwicklungsrahmen der Ostslowakei an der Neige des Äneolithikums kann die Gruppe der ostslowakischen Hügelgräber als zeitgleich mit der Nyírség-Zatín-Gruppe betrachtet werden. Danach zu urteilen, daß in den ostslowakischen Hügelgräbern bisher keine Kupfer- oder Bronzegegenstände vorgekommen sind, läßt sich gegenwärtig über ihren Fortbestand in die beginnende Bronzezeit bloß aufgrund der Axt aus wolynischem Quarz aus Kobyly (Abb. 12, 12) erwägen, die den Äxten aus der Halbgrubenhütte mit nachklassischer Schnurkeramik aus der Frühbronzezeit in Majdan Mokvin in der Westukraine entspricht. In den ostslowakischen Hügelgräbern fand sich bisher keine Keramik der Chlopice-Veselé-Gruppe. Der Fund eines einzigen Bruchstücks dieser Gruppe in der Ostslowakei stammt aus der Verschüttungsschicht eines Grabes der Košťany-Gruppe in Valaliky-Všechsvätých (Abb. 22).

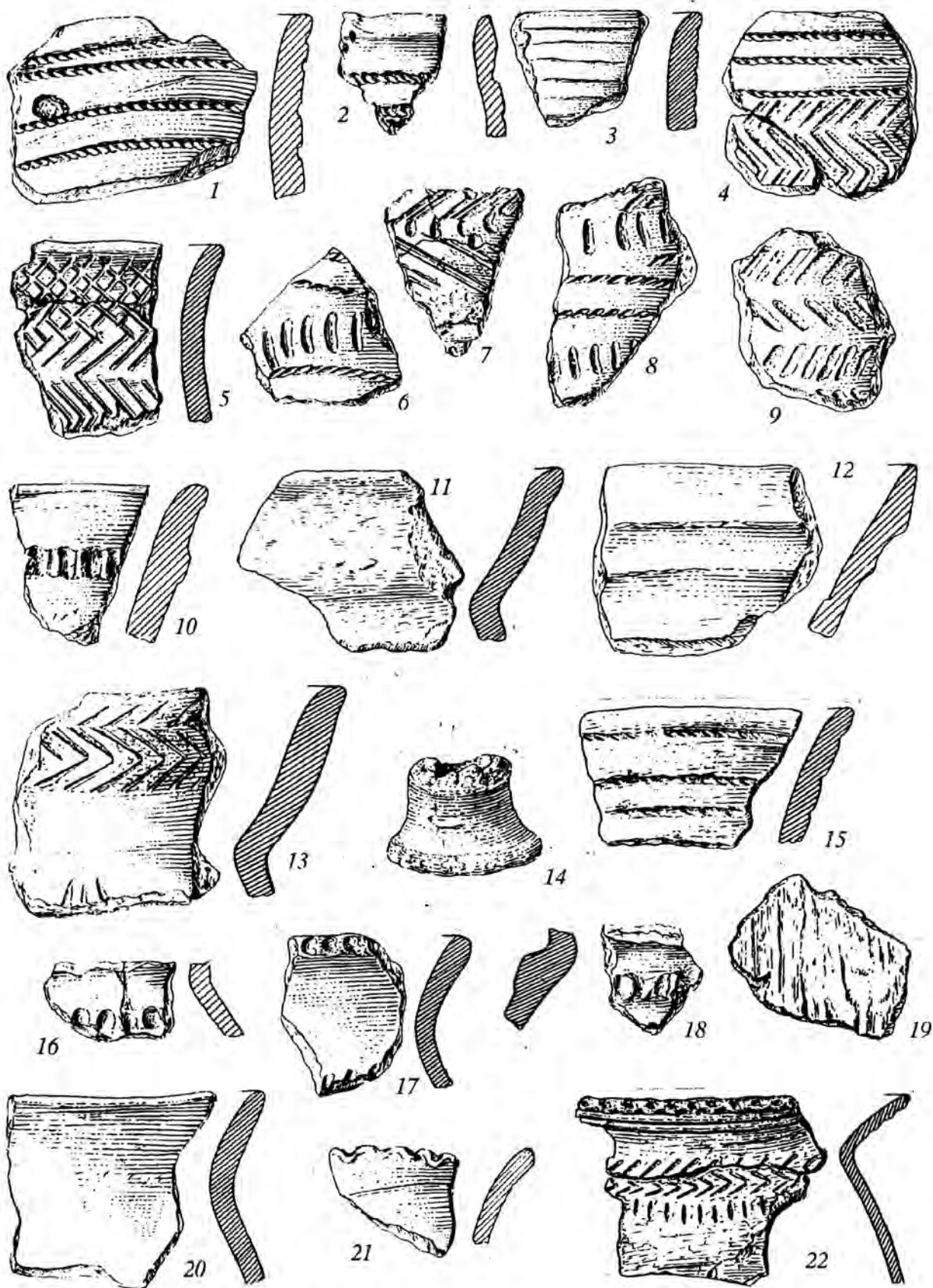
Die Gruppe der ostslowakischen Hügelgräber repräsentiert mit ihrer komplizierten karpatoukrainischen und karpatischen Problematik, aber auch damit, daß mit ihr die erste zusammenhängendere Besiedlung der Nordostslowakei zusammenhängt, eine der beachtenswertesten Kapital der urzeitlichen Geschichte der Region. Die weitere systematische Untersuchung der gegenwärtig sichtlich schwindenden Hügelgräber und der zugehörigen Siedlungen gehört zu den naheliegendsten anspruchsvollen Aufgaben nicht nur der slowakischen, sondern - wenn wir die karpatoukrainischen Wurzeln der Gruppe betonen - zweifellos auch der polnischen und ukrainischen Archäologie.

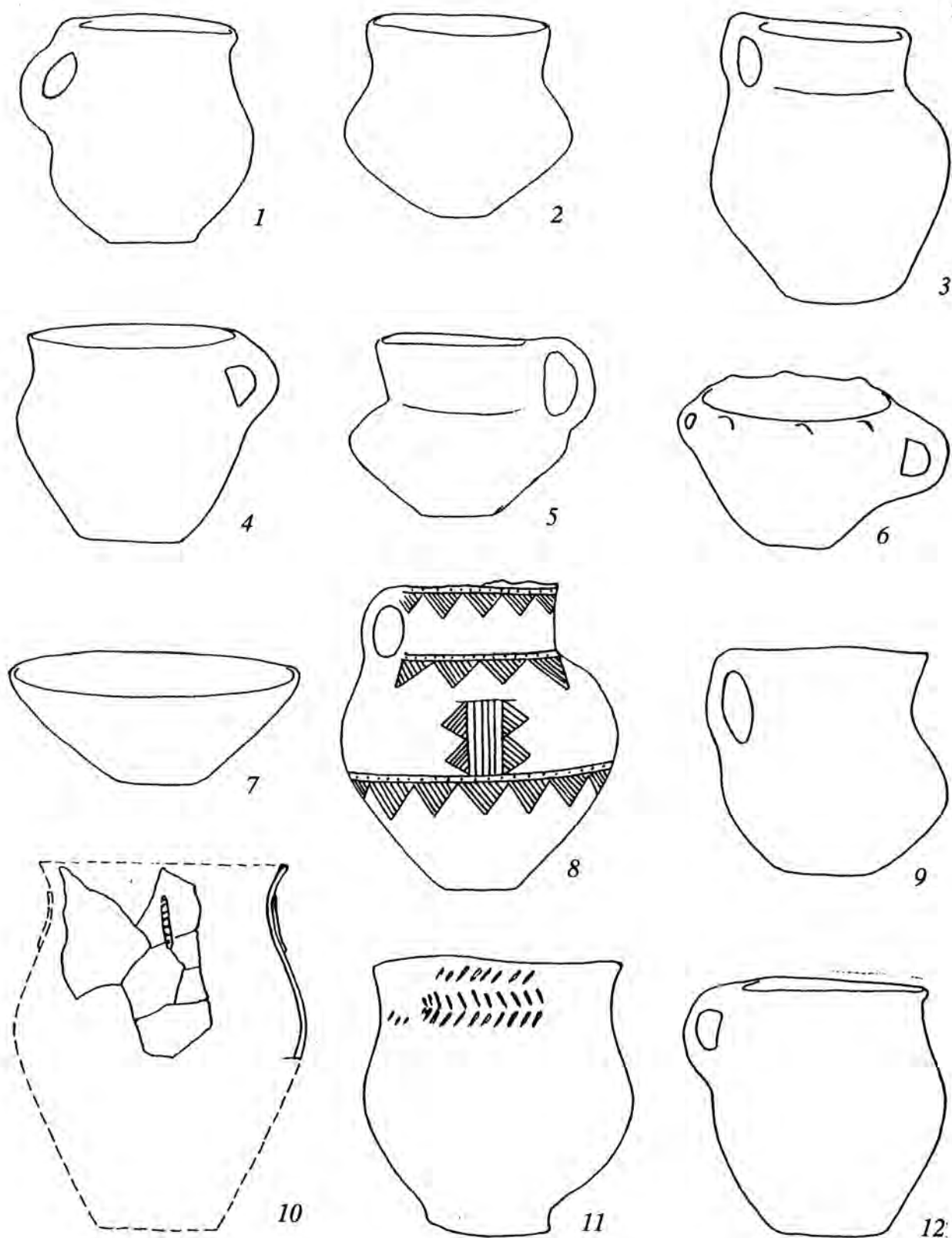
Obr. 6. 1 - Košarovce, okr. Vranov nad Topľou; 2 - Kľušov, okr. Bardejov; 3 - Ondavka, okr. Bardejov; 4 - Sady nad Torysou, časť Zdoba, okr. Košice; 5 - Kobyly, okr. Bardejov.

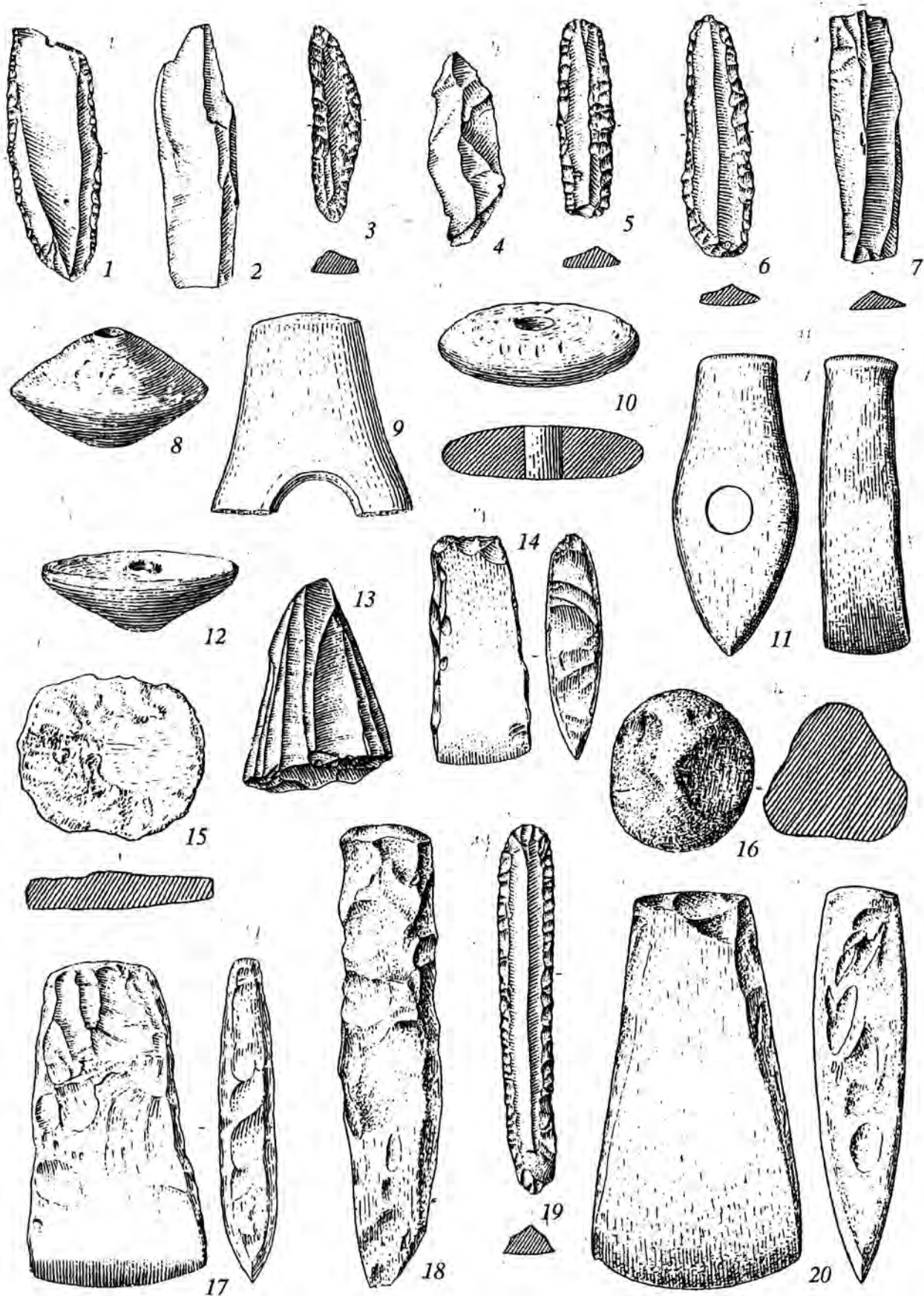
Obr. 7. 1 - 9, 12 - Blatné Remety, okr. Michalovce, keramika a kamenné nástroje; 10 - Valalíky, časť Buzice, okr. Košice; 11 - Valalíky časť Všechných.

Obr. 8. Výber keramiky z mohýl: 1 - 4, 6, 8, 10, 13 - 14, 16 - 18, 20 - 21 - Šapinec, okr. Bardejov; 5, 9 - Radoma, okr. Bardejov; 7, 12, 22 - Kučín, okr. Bardejov; 11, 19 - Kurima, okr. Bardejov; 15 - Košarovce, okr. Humenné.

Obr. 9. 1 - Šapinec, okr. Bardejov; 2, 5, 8, 11 - Kučín, okr. Bardejov; 3, 6, 12 - Giraltovec, okr. Bardejov; 4, 7 - Brekov, okr. Humenné; 9 - Marhaň, okr. Bardejov; 10 - Veľký Šariš - Kanaš, okr. Prešov.

Obr. 10. Výber kamenných nástrojov: 1, 5, 8, 12 - Kurima, okr. Bardejov; 2, 6, 7 - Šapinec, okr. Bardejov; 3, 20 - Marhaň, okr. Bardejov; 4, 9 - 10, 14, 17 - Kučín, okr. Bardejov; 11 - Volica, okr. Humenné; 13 - Karná, okr. Humenné; 15 - 16, 18 - Košarovec, okr. Humenné; 19 - Kožany, okr. Bardejov.

Nálezy ľudských kostier v zásobných jamách v Ostrovanoch, okres Prešov

BOŽENA TOMÁŠOVÁ *

Počas systematického výskumu polykultúrneho sídliska v katastroch obcí Ostrovany a Medzany, ktorý realizuje od roku 1986 Archeologický ústav SAV, Výskumné pracovné stredisko Košice a Vlastivedné múzeum v Prešove, vo vnútri osady odkryli sa dva kostrové hroby, uložené na dne zásobných jám (Lamiová-Schmiedlová - Tomášová 1989, 1990, v tlači).

Opis nálezov

Objekt č. 154/89, Medzany.

Zásobná jama kruhového pôdorysu má v priereze kotlovitý tvar s mierne hrotitým dnom. Ústie lemoval kruhový výstupok. Jama bola preskúmaná vo dvoch častiach. V profile boli patrné viacnásobné závaly piesčito - ílovitej hliny. V tmavej výplni sa nachádzali fragmenty nádob bežných úžitkových tvarov a kosti z lišky i zajaca. Rozmery jamy: Ø ú 120 x 118 cm, max. Ø 160 cm, hĺbka 220 cm.

V SZ časti jamy, v hĺbke 200 cm od ústia, bola uložená neúplná detská kostra vo vystretej polohe. Orientácia Z - V. Lebka na ľavej spánkovej kosti. Podľa antropologického určenia patrí kostra dieťaťu vo veku dvoch až štyroch rokov. Kompletná stavba dlhých kostí bola zistená iba na pravej strane tela (Jakab, 1989, v tlači). Po ľavom boku dieťaťa boli uložené kostrové zvyšky patriace bobrovi (telo bez hlavy) a hlava zajaca. Bez milodarov (Obr. 1: 1).

Objekt č. 246/90, Ostrovany.

Zásobná jama kruhového pôdorysu. Steny lievikovite rozšírené, dno rovné. Rozmery: Ø ú. 135 cm, max. Ø 220 cm, hĺbka 146 cm. Výplň tvorila kompaktná čierna, humusovitá hlina. V hĺbke 126 cm od okraja jamy sa nachádzala kostra vo vystretej polohe. Orientácia Z - V. Lebka na pravej spánkovej kosti. Pravá noha v kolene mierne ohnutá, chodidlá opreté o stenu jamy, prsty rúk zovreté. Podľa predbežného antropologického určenia kostra patrí mužovi vo veku 40 - 50 rokov (Jakab, 1990, v tlači). Bez milodarov (Obr. 1: 2).

V zásepe jamy, nad telom, sa v hĺbke 96 cm nachádzal zlomok bronzovej ihlice zlozenej z dvoch častí. Klincovitá hlavička, na krčku rozšírená do troch plastických prstenovitých článkov, je nasadená na telo, zdobené v hornej tretine rytými čiarkami, zachovaná dĺžka 6,6 cm (Obr. 2).

Výskum sídliska z mladšej a neskej doby bronzovej realizovaný na rozsiahlej riečnej terase spájajúcej obce Ostrovany a Medzany, ako aj výsledky terénnych prieskumov územia Šarišského podolia, upozornili na značnú koncentráciu sídlisk nížinného i výšinného typu, resp. hradísk (Budinský - Krička, 1974, s. 90).

Problematika štúdia osídlenia kultúrami uvádzaného časového horizontu, ako aj aspekty týkajúce sa ich územného rozšírenia sú však obmedzované jednostrannosťou získaných poznatkov a prameňov, pochádzajúcich výlučne z výskumu sídlisk (Prešov - Šarišské Lúky, Veľký Šariš, Šarišské Michaľany, Kapušany a i.). Pri snahe o poznávanie zložitých nadstavbových javov narážame na absenciu pohrebisk, ktorých výskum by nám umožnil riešenie celého komplexu otázok týkajúcich sa chronologických, etnických i hospodársko - spoločenských aspektov.

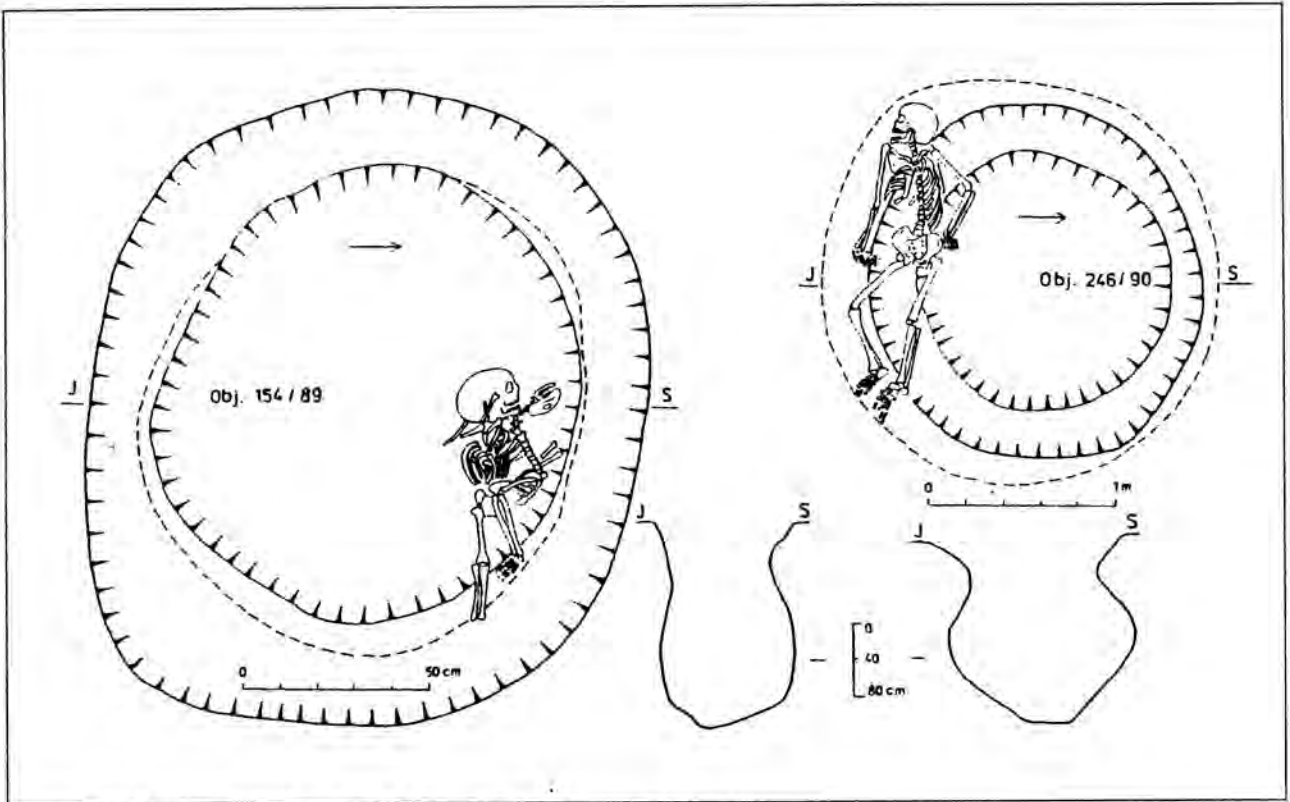
Ľudské obete, resp. rituálne kostrové hroby v sídliskových jamách, nie sú v pravku žiadnou výnimkou. Potvrzuje to ich značné priestorové a časové rozšírenie. Existenciu tohto javu možno spájať s náboženskými predstavami a rituálnymi praktikami.

Nálezy takýchto hrobov sú známe z oblasti stredných a severozápadných Čiech, z prostredia mohylových a knovízskych sídlisk. Časté sú aj na južnej Morave v období velatickej kultúry (Bouzek - Koutecký, 1980, s. 360 - 432). Vo väčšine prípadov však ide o pohreby ľudí, ktorí boli ubití, resp. ukameňovaní. Z výsledkov antropologických rozborov je zrejmé, že účelom ritu nebolo iba zabitie. Svedčia o tom neúplné kostrové zvyšky s evidentnými zásahmi, najmä na lebkách (rozbitie, oddeľovanie od tela a i.) a stopy po používaní ostrých predmetov, hlavne na končatinách. Podobné nálezy sú známe aj z výskumu vo Včelinciach, kde boli odkryté sídliskové objekty s nálezi ľudských kostí, datované však do obdobia staršej a strednej doby bronzovej (Jakab, 1988, s. 109 - 119).

Hroby z Ostrovian a Medzian sú vo východoslovenskom regióne doteraz ojedinelé.

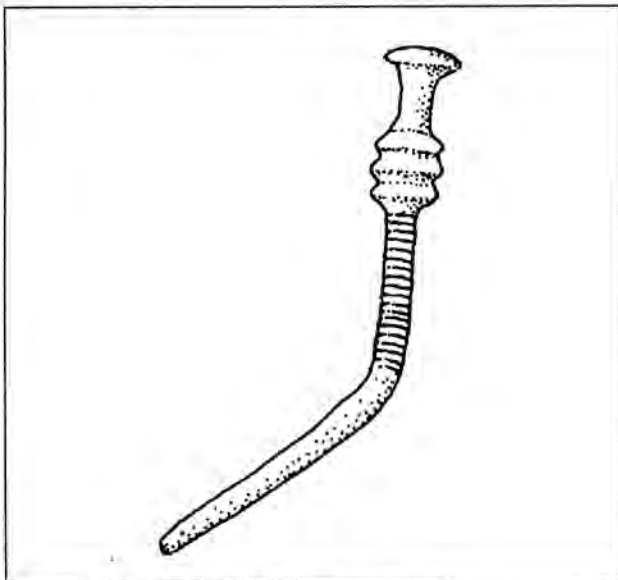
I keď v pravku nemožno jednoznačne vymedziť hranicu medzi rituálnym a nerituálnym zaobchádzaním s ľudskými pozostatkami, nálezy z ostrovianskeho náleziska svedčia o tom, že boli uložené do zeme s určitou pietou a rituálom, vyjadrujúcim istú symboliku spätú s praktikami, resp. príslušným aktom obetovania.

* Vlastivedné múzeum Prešov.

Obr. 1. 1 - objekt 154/89, hrob dieťaťa, 2 - objekt 246/90, jama s mužskou kostrou.

V zásobnej jame bolo pochované dieťa s výrazne deformovanou ľavou rukou a chýbajúcou ľavou nohou (Jakab, 1989, v tlači). Na rovnakej strane tela boli uložené zvyšky bobra. Z antropologického rozboru je zrejmé, že dieťa bolo defektné už počas svojho života. Jeho uloženie na dno obilnej jamy znamená, že mohlo byť obetované kultu bohyně plodnosti, vegetácie a úrody. Obeť mala zrejme zaistiť bohatú úrodu, ktorá bola na sklonku doby bronzovej v strednej Európe ohrozovaná, aj zmenami klimatických podmienok. Zásobná jama, ako ukázali nálezové okolnosti pri jej odkryve, bola po obrade ďalej používaná na svoj pôvodný účel.

Obr. 2. Bronzová ihlica z jamy č. 246/90.

Druhá kostra bola situovaná v jednej zo skupiny hospodárskych jám z mladšej, resp. neskoršej doby bronzovej, vo vzdialenosti cca 200 m od prvého hrobu. Na kostrových zvyškoch muža neboli zistené žiadne násilné zásahy alebo fyziognomické anomálie. O uložení na dno jamy svedčí skutočnosť, že sa telo nachádza pritlačené ku JZ stene, čo vylučuje jeho vhoďenie do obilnice. Na rozdiel od predošlého nález, jama, v ktorej bol pochovaný muž, nebola viac používaná. Vo vrstve sa nachádzal fragment bronzovej ihlice, ktorá sa mohla do objektu dostať spolu so zásypovou hlinou.

Absencia milodarov pri oboch kostrách nedovoľuje priame datovanie. Rovnako zostáva problematická aj ich kultúrna príslušnosť. Nálezové súvislosti na skúmanej lokalite však umožňujú predpokladať, že pochádzajú z mladšej doby bronzovej. Nálezy keramiky, predovšetkým však bronzových ihlíc a šperkov, datujú časť lokality do časového stupňa BD - HA1 (Lamiová-Schmiedlová - Tomášová 1989, v tlači).

Ihlica zo zásypu kostry č. 2 patrí typologicky k ihliciam s plasticky členenou hlavicou. Presné analógie k nej však zatiaľ nepoznáme. Tvarovo najbližšie je ihlica z lužického pohrebiska v Ústí nad Labem, poloha Střekov I. (Plesl, 1961, Tab. XLII, 2), ktorá má plochú klincovitú hlavičku, na krčku s vývalkom, lemovaným skupinou obvodových čiarok. Varianty tohoto typu sú známe aj z hrobu č. 3 v Chodounach, okres Litoměřice (Hrala, 1961, obr. 1: 4, s. 211). Z knovízského kultúrneho okruhu pochádzajú aj ihlice z depotov s pomerne presným chronologickým vymedzením do stupňa BD - HA 1 z Radčíc, Lažan, resp. Velvar (Pleiner, 1978, obr. 2, 3, 4, s. 456). Tvarovo je nález z Ostrovian blízka ihlica z hrobu č. 15 v Partizánskom (Novotná, 1980, s. 152, tab. 44, č. 1033), datovaná

do stupňa HA, má však miskovite prehĺbenú hlavičku. Rovnako nález z oblasti lužickej skupiny hornosliezsko-malopoľskej z Macówky (Moskwa 1976, obr. 36, s. 235).

Kostry odkryté na sídlisku v Ostrovnoch sú svojráznym archeologickým prameňom, dokumentujúcim zložité filozoficko-náboženské predstavy ľudí z konca doby bronzovej. Ludské obete nájdené v obilných jamách mali pravdepodobne zaistiť plodivú silu zeme, čo súviselo so symbolikou uctievania prírodných božstiev. Dieťa v zásobnej jame bolo nepochybne uložené rituálnym spôsobom. Toto tvrdenie podporuje aj skutočnosť, že s dieťaťom boli obetované aj zvieratá - bobor, resp. hlava zajaca.

Žiaľ, na exponovanom území šarišského podolia, či širšieho územia prešovského regiónu, nebolo odkryté,

resp. lokalizované pohrebisko, výskum ktorého by nám umožnil získať hlbšie poznatky o spôsobe života, či náboženských predstavách etník obývajúcich toto územie v mladšej a neskorej dobe bronzovej. Kostry z Ostrovian sú doteraz jedinými dokladmi o existencii rituálnych praktík, neodmysliteľnej súčasti života vtedajšej society.

Poznámka

1. Praveké nálezisko rozprestierajúce sa v dĺžke niekoľkých kilometrov sa nachádza v katastri obce Ostrovany (poloha Nad Imunou) a čiastočne presahuje do katastra Medzian (Nižný Počkaj). Aj napriek tomu, že výskum potvrdil predpoklad, že ide o jednu pravekú sídliskovú aglomeráciu, uvádzame ju kvôli lepšej orientácii, pod rozdielnymi názvami.

LITERATÚRA

- BOUZEK, J. - KOUTECKÝ, D.: Mohylové a knovízské pohřby v jamách ze severozápadních Čech. Památky archeologické, roč. LXXI. 2, 1980, s. 360 - 432.
- BUDINSKÝ - KRIČKA, V.: Prešov a okolie v praveku. In: Dejiny Prešova 1, Košice 1965, s. 29 - 58.
- BUDINSKÝ - KRIČKA, V.: Veľký Šariš v praveku a na prahu dejín. In: Nové obzory, 16, Košice 1974, s. 85 - 113.
- BUDINSKÝ - KRIČKA, V.: Nové nálezy na východnom Slovensku. In: AVANS v roku 1983, Nitra 1984, s. 51 - 59.
- HRÁLA, J.: Úvaha o některých chronologických otázkach severočeské lužické kultury. Památky archeologické, roč. LII, 1, s. 209 - 216.
- JAKAB, J.: Doklady antropofágie z doby bronzovej vo Včelinciach. In: Antropofágie a pohřební rítus doby bronzové. Sborník Čs. společnosti antropologické při ČSAV, Brno 1988, s. 109 - 119.
- JAKAB, J.: Antropologický rozbor detskej kostry z doby bronzovej z Medzian. In: AVANS v roku 1989, v tlači.

- JAKAB, J.: Antropologický rozbor mužskej kostry z doby bronzovej v Ostrovnoch. In: AVANS v roku 1990, v tlači.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - TOMÁŠOVÁ, B.: Ďalšia etapa výskumu sídliska v Medzanoch. In: AVANS v roku 1989, v tlači.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - TOMÁŠOVÁ, B.: Výskum polykulturného sídliska v Medzanoch, okres Prešov. In: Nové obzory č. 33, v tlači.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - TOMÁŠOVÁ, B.: Štvrtá sezóna výskumu v Ostrovnoch. In: AVANS v roku 1990, v tlači.
- MOSKWA, K.: Kultura Luzycka w południowo - wschodniej Polsce, Rzeszów 1976.
- NOVOTNÁ, M.: Die Nadeln in der Slowakei. In: Prähistorische Bronzefunde. 13/6 München 1980.
- PLEISNER, R.: Praveké dejiny Čech. Praha 1978.
- PLESL, E.: Lužická kultura v severozápadních Čechách, Praha 1961.

Rituelle Körpergräber auf der jüngerbronzezeitlichen Siedlung in Ostrovany, Bezirk Prešov

BOŽENA TOMÁŠOVÁ

Während der seit 1986 verlaufenden Grabung auf der polykulturellen Fundstelle an der Katastergrenze der Gemeinden Ostrovany un Medzany, Bez. Prešov, stieß man auf zwei in Siedlungsobjekten untergebrachte Körpergräber.

Grab Nr. 1. Auf der Sohle der Grube 154/89 im Katastergelände von Medzany befand sich ein unvollständiges Skelett eines 2 - 4 jährigen Kindes mit deformiertem linken Arm und fehlendem linken Bein. An der linken Seite lagen Reste eines Bilbers - das Körperskelett ohne Schädel - und der Schädel eines Hasen, rechts Knochen eines Fuchses und Hasen.

Aus der Einfüllung der Grube stammen mehrere Keramikscherven aus der jüngeren Bronzezeit.

Grab Nr. 2. Bei der Wand der Vorratsgrube Nr. 246/90 in der Gemarkung von Ostrovany entdeckte man das Skelett eines 40-50 jährigen Mannes. Datiert wird es

durch das Bruchstück einer zweiteiligen Nagelkopfnadel mit drei Wülsten, die Nadeln aus den Stufen BD-HA ähnelt.

Funde von Skeletten in Siedlungsobjekten erscheinen in der jüngeren Bronzezeit verhältnismäßig häufig, man kann sie von Nordwestböhmen über Südmähren bis in die West- und Mittelslowakei verfolgen. In der ostslowakischen Region sind sie bisher vereinzelt.

Aus dem Torysataal, das an bronzezeitliches Siedlungsmaterial verhältnismäßig reich ist, kennen wir kein einziges zeitgleiches Gräberfeld, das über den Bestattungsritus der damaligen Bevölkerung informieren würde. Doch scheint es wahrscheinlich zu sein, daß die in Siedlungsobjekten gefundenen Skelette keine üblichen Bestattungen waren, sondern Reste von Menschen, die am ehesten Göttern der Fruchtbarkeit geopfert wurden.

Najnovšie výsledky výskumu včasno- dejinného a stredovekého osídlenia v Zemplíne

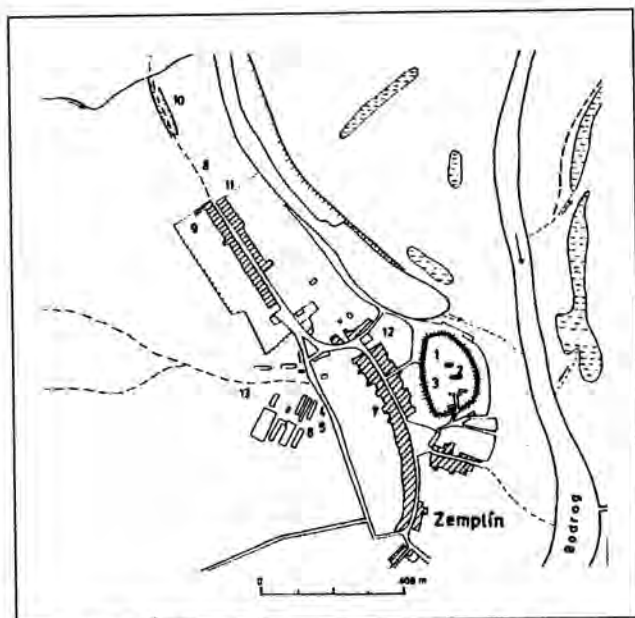
ELENA MIROŠŠAYOVÁ* - DUŠAN ČAPLOVIČ**

Z hľadiska výskumu včasnodejinného osídlenia východného Slovenska a najmä v súvislosti so štúdiom počiatkov našich najstarších národných dejín radíme mikroregión obce Zemplín v okrese Trebišov k najdôležitejším archeologickým náleziskám na území Slovenska. V intraviláne obce i v jej katastri sa zistilo intenzívne osídlenie od mladšej doby kamennej (5000 rokov pred n. l.) do prelomu 15. a 16. storočia.

Nakoľko nálezy z polohy Kertalja, spracúvané v našom príspevku, súvisia s osídlením neskoršej doby laténskej a stredoveku, pokúsime sa stručne načrtnúť, ako vyzeralo osídlenie dnešnej obce Zemplín a jej katastra v týchto obdobiach. Osídlenie sa koncentrovalo predovšetkým na pravobrežnej terase rieky Bodrog, na západe ohraničenej Zemplínskymi vrchmi. Terasa je v súčasnosti zastavaná novovekým sídliskovým celkom - dedinou Zemplín. Realizované výskumy v inundácii Bodrogu svedčia o častých záplavách neregulovaným tokom. Dominantnou polohou je vyvýšenina, ležiaca južne od sútoku Ondavy s Latoricou a západne od rieky Bodrog. Tok rieky a jej mŕtvych ramien, prstencovite obtáčajúcich vyvýšeninu, zvyšovali prirodzenú ochranu miesta. To rozhodlo, že v neskoršej dobe laténskej bolo práve tu vybudované keltsko-dácke hradisko a neskôr od poslednej tretiny 9. storočia hradisko veľkomoravské, povelkomoravské a stredoveký hrad. Okolo hradísk sa zákonite koncentrovali sídliskové štruktúry, ktoré k nim časovo prislúchali (obr. 1).

Prieskum polohy "Hradisko" uskutočnil v rokoch 1931 - 1932 Štefan Janšák (1935, s. 70 - 73, mapa č. 15 v prílohe), neskôr Karol Andel (1955, s. 166; Archív AÚ SAV č. 482/54). Zisťovací výskum vnútorného areálu hradiska a jeho opevnenia na severozápadnej i východnej strane realizovali v rokoch 1955, 1962 - 1963 (Benadik 1964, 1965). Na výsledky dovtedajšieho bádania nadviazal výskum v juhozápadnej časti opevnenia (rez valom) a príľahlej plochy vnútornej časti hradiska v roku 1984 (Čaplovič 1985).

Hospodárske zázemie neskorolátenskemu a stredovekému osídleniu hradiska tvorili osady rozprestierajúce sa v jeho tesnej blízkosti. Ich stopy sú zachytené v intraviláne dnešnej obce a príľahlom katastri.

Obr. 1. Zemplín, okr. Trebišov. Topografia nálezísk z neskoršej doby laténskej a stredoveku.

1 - val - keltsko-dácky horizont, včasný stredovek (9. - 11. stor.); 2 - komitátne sídlo, stredoveká architektúra; 3 - val - keltsko-dácky horizont, včasný stredovek, stredoveký cintorín (12. - 13. stor.); 4 - včasnostredoveké sídlisko, pohrebisko (10. - 11. stor.); 5 - keltsko-dácke kultové miesto (?), včasnostredoveké sídlisko, pohrebisko (10. - 11. stor.); 6 - včasnostredoveké hroby (11. stor.); 7 - stredoveké sídlisko (12. - 15. stor.); 8 - včasnostredoveké sídlisko; 9 - keltsko-dácky horizont - hrnčiarska pec; 10 - keltsko-dácky horizont, stopy metalurgickej činnosti; 11 - sídlisko - keltsko-dácky horizont, stredovek; 12 - sídlisko, keltsko-dácky horizont; 13 - pohrebisko, koniec 1. storočia pred n. l. - 2. storočie n. l.

Názvy polôh: 1 - 3 - Hradisko; 4., 5. - Kertalja (Za záhradami); 6 - Hospodársky dvor ŠM (JRD); 7, 9, 12 - intravilán obce; 8, 10, 11 - Táboralja (Tábor); 13 - Szélmalomdomb.

Keltsko - dácke pamiatky boli zachytené v polohách Táboralja, Kertalja, Tábla-földek, pri miestnom kameňolome a za domom M. Lazara, kde sa našli okrem fragmentov keramiky aj dve železné lupy (Andel 1955a, s. 795 n.). Pri výskume v rokoch 1955 - 1956 boli na seve-

* Výskumné pracovné stredisko Archeologického ústavu SAV, Hrnčiarska 11-13, Košice
** Archeologický ústav SAV Nitra-hrad

rozápadnom okraji obce odkryté sídliskové objekty a hrnčiarska pec, na severnom okraji obce, na pravom brehu starého toku Bodrogu našli objekty a železnú trosku, ktoré súviseli s metalurgickou činnosťou (Benadik 1965, s. 71 - 73). Stopy intenzívneho keltsko-dáckeho osídlenia sa doteraz objavujú pri zemných prácach v intraviláne obce. Zvyšky sídliskových objektov sa podarilo zachrániť pri výstavbe bytoviek ŠM pod západným svahom hradiska (Gašaj - Jurečko 1983). O keltsko-dáckych nálezoch v polohe Kertalja z výskumu D. Čaploviča (1984) v roku 1983 budeme v príspevku hovoriť podrobnejšie.

V intraviláne Zemplína sa našlo tiež mnoho dokladov o stredovekom osídlení, ktoré súviselo s veľkomoravským aj povelkomoravským hradiskom (posledná tretina 9. stor. - 10. stor.) a stredovekým hradom - komitátnym sídlom (11. - 13. stor.). Boli zistené predovšetkým v polohách Táboralja - Tábor (Andel 1955, s. 166, 168; Archív AÚ SAV č. 236/54, 487/54, 1/55, 3/55; Polláková 1971, s. 182 - 186), Beregi oldal (Andel 1955, s. 166, 168), Lebu mellet (Andel 1955, s. 166), Keskenydlö (Andel 1955, s. 168, 170; Archív AÚ SAV, č. 228/54), Kertalja - Hospodársky dvor ŠM, predtým JRD - výskum B. Benadika v roku 1957 (nepublikovaný - Archív AÚ SAV) a D. Čaploviča v roku 1983 (Čaplovič 1984). Cenné poznatky o osídlení priniesli aj nálezy v obci (Andel 1955, s. 168, 170), na Dolnej ulici u Verešov (Andel, K.: Výsledky prieskumov, rukopis v archíve AÚ SAV), vo dvore učiteľa Jána Macku (Lamiová, M.: Správa č. 344/70 - VPS AÚ SAV), v záhrade pri dome I. Medviďovej č.21 (Lamiová, M.: Správa č. 355/70 - VPS AÚ SAV), vo dvore pri dome V. Mulidrána č. 10 (Lamiová, M.: Správa č. 368/70 - VPS AÚ SAV).

K sídliskovej včasnostredovekej štruktúre radíme pohrebiská objavené pri záchrannom výskume v areáli hospodárskeho dvora ŠM roku 1961 (Kolektív 1962, s. 302, obr. 4: 8 -10; Kolektív 1968, s. 49), pri výskume v polohe Kertalja - Za záhradami roku 1957 (Benadik - nepublikované - Archív AÚ SAV) a v roku 1983 (Čaplovič 1984, s. 62 - 63), ako aj stredoveký cintorín, ktorý patril k doteraz neobjavenej románskej sakrálnej stavbe v polohe Hradisko (Čaplovič 1985, s. 75).

Archeologické nálezy spracúvané v našom príspevku boli získané v priebehu záchranného výskumu v polohe Kertalja - Za záhradami, ktorý realizoval v roku 1983 Archeologický ústav SAV (Čaplovič 1984, s. 62 n). Uvedená poloha leží na západnom okraji obce, na miernom návrší v nadmorskej výške 105 m. Skúmaná plocha sa nachádzala v areáli hospodárskeho dvora ŠM, v tesnej blízkosti západných častí parciel domov - záhrad, ktoré od hospodárskeho dvora delila poľná cesta (Mapa 38 - 34, 1: 50 000, 278: 129 mm). Výskum tejto plochy bol vyvolaný jej narušením pri úprave pre skládku poľnohospodárskych produktov (cukrovej repy, siláže). V rokoch 1955 - 1957 sa tu nachádzali skleníky a pareniská "Zeleninárstva" vtedajšieho JRD, v ktorých sa počas zemných prác objavovalo veľké množstvo zlomkov keramiky, najmä z keltsko - dáckeho horizontu. Pri výstavbe hospodárskych budov neďaleko od tejto plochy boli zistené stredoveké hroby z radového pohrebiska, zahĺbené stredoveké obydlia a hospodárske objekty. Získané nálezy svojou hodnotou podporili odpodstatnenosť ďalšieho výskumu. Preto na uvedenej ploche započal predstihový záchranný výskum. V tomto období súčasne prebiehal výskum na návrší južne od stavby "granulačky", v mieste, kde pripravovali výstavbu prístupovej cesty do hospodárskeho dvora (sondy I. - IV./83).

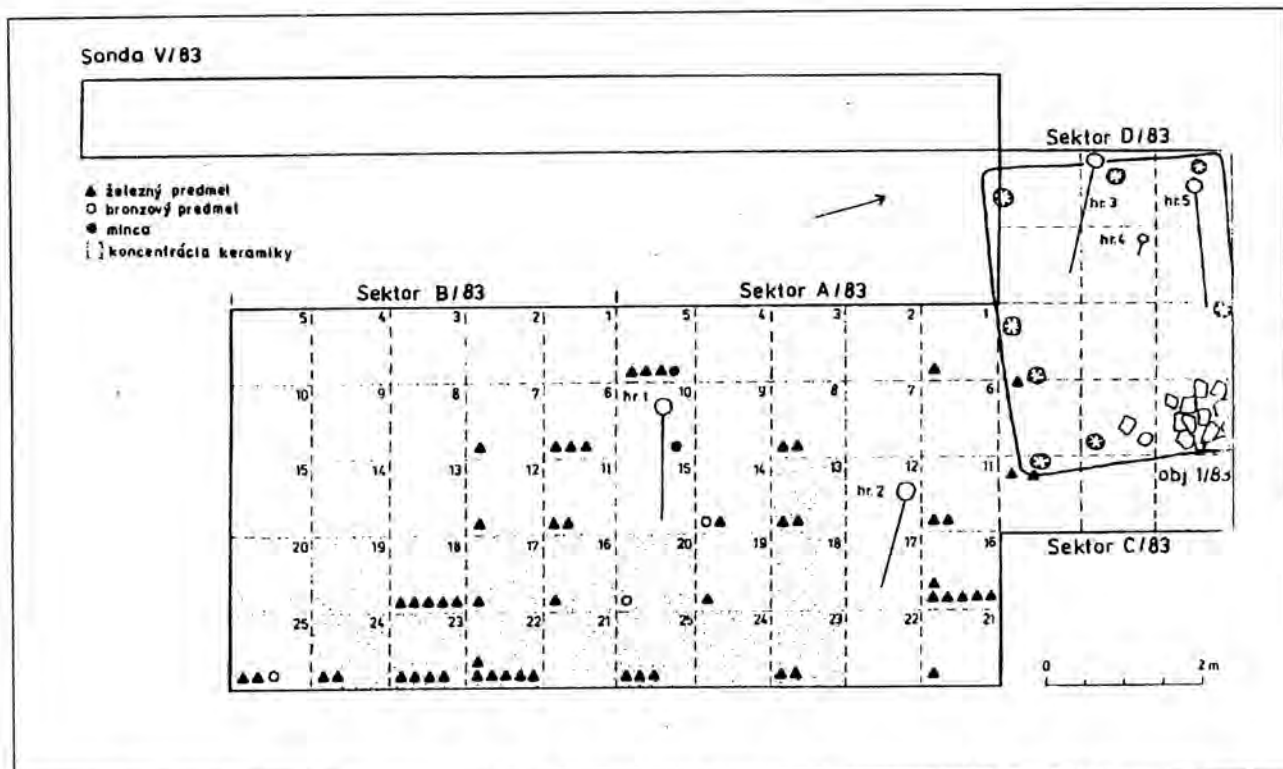
Pri výskume roku 1983 na spomenutej narušenej ploche v polohe Kertalja bola zisťovacia sonda V/83 situovaná tak, že v podstate nadviazala na plochu skúmanú v rokoch 1955 - 1957 (B. Benadik - materiál nepublikovaný, Nálezová správa č. 9695/81 v Archíve AÚ SAV Nitra). Sonda V/83 (12 x 1 m) bola orientovaná v smere S - J. Po vynechaní 2 m širokého kontrolného bloku pokračoval výskum smerom na východ plošným odkryvom 5 x 10 m, vo dvoch sektoroch A, B. V severozápadnom rohu sektora A (5 x 5 m) sonda zachytila okraj zahĺbeného stredovekého objektu 1/83. Preto sme skúmanú plochu rozšírili severným smerom o sektory C (3 x 3 m) a D (3 x 2 m), s cieľom preskúmať celý objekt. Preskúmaná plocha merala 79 m². Zachytila výraznú vrstvu keltsko-dáckych pamiatok, narušenú stredovekým objektom 1/83 a piatimi kostrovými hrobmi radového pohrebiska z 11. - 12. storočia.

Keltsko - dácke nálezy

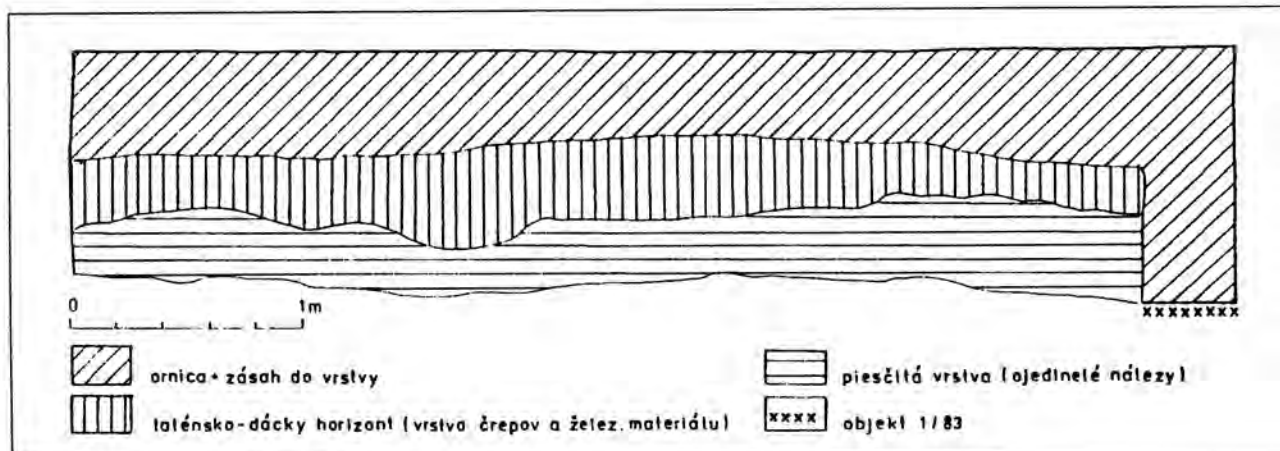
Nálezová situácia

V zisťovacej sonde V/83 sa keltsko-dácky keramický materiál vyskytoval v prvej vrstve (0,00 - 0,20 m) spolu so zlomkami keramiky, rámcove datovanej do 11. - 12. storočia. V ďalšej vrstve (0,20 - 0,40 m) má keltsko-dácky materiál už výraznú prevahu, s výnimkou na 5. - 7. metri, kde sa ešte vyskytli aj fragmenty stredovekej keramiky. Najväčší výskyt nálezov z keltsko-dáckeho obdobia (prevažne keramiky) pochádza z dvoch vrstiev v hĺbke 0,40 - 0,80 m. K sterilnému podložíu (od 0,80 - 1,00 - 1,10 m) hustota nálezov klesá a na pieščitom podloží sa našlo len niekoľko fragmentov keramiky, zvieracích kostí a uhlíkov. Podobná nálezová situácia bola aj na ploche sektorov A (5 x 5 m) i B (5 x 5 m). V súvislosti s poznatkami nadobudnutými pri odkryve sondy V/83, kvôli detailnejšiemu sledovaniu a dokumentovaniu jednotlivých nálezov, bola

plocha sektorov rozdelená na menšie pomocné sektory (1 x 1 m). Fragmenty keramiky a zvieracie kosti sa začali ojedinele objavovať už v povrchovej vrstve sektorov (0,00 - 0,20 m). V dvoch nasledujúcich vrstvách (0,20 - 0,60 m) sme zachytili výraznú keltsko-dácku vrstvu, ktorá obsahovala fragmenty keramiky, celé nádoby, kovové predmety a zvieracie kosti. Nahusto uložené predmety pokrývali súvisle celú sledovanú plochu. V niektorých miestach sa však dala rozpoznať ešte o niečo väčšia koncentrácia nálezov. V sektore A v hĺbke 0,20 - 0,40 m sa najviac keramiky nachádzalo na ploche pomocných sektorov A20, A24, A25; v hĺbke 0,40 - 0,60 m na plochách A13, A18, A23. V sektore B sa nálezy keramiky koncentrovali v pomocných sektoroch B16, B17, B19-24, v hĺbke 0,40 - 0,60 m. Najväčší výskyt kovových predmetov sa zväčša

Obr. 2. Zemplín - Kertalja. Plán preskúmanej plochy. Schematické znázornenie väčšej koncentrácie keltsko-dáckych pamiatok.

Obr. 3. Zemplín - Kertalja. Profil sektorov A a B narušený objektom 1/83.

prekrýval, alebo bol v tesnej blízkosti plochy, s najväčšou koncentráciou keramiky (obr. 2).

Hustota nálezov, spôsob ich uloženia a druhová skladba svedčia o tom, že sa nejedná o bežnú sídliskovú kultúrnu vrstvu. Jednotlivé predmety boli na uvedené miesto ukladané zámerné.

Z preskúmanej plochy pochádza rozsiahly súbor pamiatok keltsko-dáckeho charakteru - keramika, 2 mince, 68 kovových predmetov a ich zlomkov.

Rozbor nálezov.

Keramický materiál z polohy Kertalja je neobyčajne bohatý nielen z hľadiska kvantitatívneho zastúpenia, ale i druhovej skladby. V tomto príspevku podávame o ňom len všeobecnú informáciu, pretože bude analyzovaný samostatne.

Keramický materiál, len málo premiešaný s hlinou, bol na preskúmanej ploche nakopený tak, že vytváral viacnásobnú súvislú vrstvu. Časť nádob sa zachovala celá alebo

v rekonštruovateľných zlomkoch, časť bola neúplná. Nevylučujeme možnosť ich zámerného poškodenia ešte pred uložením. Predbežné pozorovania keramického súboru ukázali, že v ňom prevažuje hrubá úžitková keramika vyrobená v ruke. Početne najväčšie zastúpenie majú hrnce, ktoré charakterizuje zrnitý materiál a drsný povrch. Tvarom a výzdobou nadväzujú na svojich predchodcov z neskorej doby halštatskej. Časť si zachováva sudovitú profiláciu (tab. VI: 8 - 10, 12), časť nadobudla v priebehu vývoja esovitý (tab. VI: 13, 14) alebo širší kónický tvar (tab. VI: 7, 11). Pre hrnce zo záveru doby laténskej sa v Zemplíne stáva typickým, že pretláčané alebo preseknuté výčnelky, či rôzne tvarovaná páska sa posúvajú spod okraja bližšie k maximálnemu vydutiu, prípadne priamo naň (tab. VI: 7, 10 - 12, 14). Rovnaké tendencie pozorujeme aj pri vhlbených motívoch (tab. VI: 9, 12). Domnievame sa, že až ich podrobná analýza ukáže, ktoré z foriem hrncov dokladajú prítomnosť cudzieho, v tomto prípade dáckeho, etnika, a ktoré sú výsledkom

domáceho vývoja. Problém vývoja štruktúry osídlenia a kultúrneho habitu populácie žijúcej v neskorej dobe laténskej na juhovýchodnom Slovensku, kde sa nachádza Zemplín, je potrebné sledovať v kontexte s tendenciami vývoja v celom Potisí, respektíve vo východnej časti Karpatskej kotliny. Výsledky našich výskumov ukazujú, že od neskorej doby halštatskej sa zosilňuje kultúrna orientácia juhovýchodného Slovenska na Potisie a pokračuje v priebehu doby laténskej (Miroššayová 1986, s. 134 n.).

Z ostatných tvarov úžitkovej keramiky sa v sledovanej vzorke zo Zemplína vyskytujú jednoduché kónické misky, profilované misky (tab. VI: 2) a šálky, tvarom tela podobné hrncom. Typické je pre ne masívne ucho kruhového prierezu (tab. VI: 1,6). Jeden exemplár bol vyhotovený obtáčaním (tab. VI: 4), ostatné v ruke.

Niektoré formy v ruke zhotovovanej keramiky ukazujú, že ich výrobcovia sa snažili napodobňovať predlohy jemnejšieho, na kruhu vyrobeného tovaru. Zreteľne to vidno na sudovitom hrnci so zvisle ryhovaným telom (tab. VI: 8), na štíhlych pohárovitých hrncoch (tab. VI: 5) a už spomínanej profilovanej miske (tab. VI: 2). Na ich výrobu použili jemnejší materiál. Hladkosť povrchu sa snažili doceliť obmazávaním jemnou hlinou alebo vyhladením.

Keramiky zo Zemplína vyrobenú na kruhu môžeme rozdeliť do troch skupín. Do prvej patrí maľovaná keramika. Najčastejšie je zdobená okružnými pásmi bielej a rôznych odtieňov červenej farby na terrakotovom podklade. Sú umiestnené na hrdlách fľašovitých a vázovitých tvarov (tab. VII: 3) alebo na vydutí sudovitých a kalichovitých nádob (tab. VII: 1, 4, 6, 7). Zriedkavejšie sme sa s maľovanými ornamentom stretli na vnútornej strane prehnutého hrdla profilovanej misy (tab. VII: 11). V jednom prípade sme zaznamenali tiež monochrómnou - červenú úpravu povrchu (tab. VII: 2). Maľovaná keramika z polohy Kertalja je tvarmi a ornamentáciou zhodná s nálezmi z hradiska (Benadik 1965, s. 77, obr. 8) a osady pod ním (Gašaj - Jurečko 1983, obr. 2: 3 - 5).

Druhú skupinu keramiky vyrobenej na kruhu reprezentujú vázovité nádoby s povrchom hnedých a sivých farebných tónov, zdobené rytými líniami a okružnými rebami (tab. VII: 5) a výrazne profilované misy s prehnutým hrdlom, s vlešťovaným ornamentom (tab. VII: 12).

Do poslednej skupiny zaraďujeme situlovité, na kruhu vytočené hrnce. Podľa použitého materiálu sú dvojaké. Tvary vyrobené z tuhového materiálu majú hladký alebo hrebeňovaný povrch (tab. VII: 8). V sídliskových nálezových celkoch neskorej doby laténskej na východnom Slovensku netvorí žiadnu výnimku (Budinský-Krička - Miroššayová 1987, s. 47). Situlovité hrnce vyrobené z ostreného materiálu bez prímеси tuhy majú zosilnený okraj, na vnútornej strane profilovaný. Od súvisle alebo metópvite hrebeňovaného tela je oddelený žliabkom a okružným rebom (tab. VI: 3; VII: 9, 10).

Na základe predbežnej analýzy riadu vytočeného na kruhu zo Zemplína - Kertalje môžeme konštatovať, že svojou typologickou skladbou je veľmi dobre porovnateľný so sídliskovými nálezmi v strednom Podunajsku (Bónis 1969, Zachar 1977, s. 44 n., Kuzmová 1980, s. 325 - 330) a zapadá do rámca neskorolátenskej keramiky Karpatskej kotliny.

V kovovej industrii zo Zemplína - Kertalje majú absolútnu prevahu výrobky zo železa. Početne sú najviac zastúpené súčasti výzbroje, výstroja a pracovné nástroje. Menej ozdoby a k úplným unikátom patria železné putá.

Zbrane reprezentujú predovšetkým hroty kopijí. Tri exempláre patria k typu dlhých hrotov, ktorých štíhly list, zaberajúci 3/4 celkovej dĺžky, plynule prechádza k tuľajke (tab. II: 1, 2, 6). V Karpatskej kotline sú sprievodným typom výbavy hrobov stupňa LT C1b (Bujna 1982, s. 338). Prežívajú ďalej a v neskorej dobe laténskej patria k najviac rozšírenému typu (Pieta 1982, 75 n). Kratšie formy sú zastúpené dvoma neúplne dochovanými hrotmi so štíhlym listom (tab. IV: 5, 7) a jedným hrotom, ktorého list bol opatrený stredovým rebom a výrazne odsadený od tuľajky (tab. II: 3). Územne blízkymi analógiami k tomuto hrotu sú exempláre z pohrebiska v Ižkoviaciach (Vizdal 1976, s. 156, obr. 8: 1 - 3). Tu sa našli v hrobch datovaných sprievodnými nálezmi do stupňa LT C1a (Bujna 1982, s. 343, Tabelle 3). Ďalšie sú známe zo sídliska Hališ - Lovacka na Zakarpatskej Ukrajine, intenzívne osídleného v 2. - 1. storočí pred n. l. (Bidzilja 1971, obr. 30: 15, 18, 19 na s. 75).

Uvedené hroty z lokality Zemplín, v kontexte so sprievodnými nálezmi, môžeme datovať do neskorej doby laténskej. Dokladajú prežívanie a používanie starších typov ešte aj v spomenutom období.

Exemplár s dlhou tuľajkou a krátkym širším listom (tab. IV: 12) pokladáme za hrot oštepú. Ďalší, pomerne zle zachovaný, s dlhou tuľajkou a krátkym romboidným hrotom je s najväčšou pravdepodobnosťou z masívnejšieho šípú (tab. IV: 2).

Ostatné nájdené zlomky z listov a tuľajok hrotov (tab. IV: 1, 4, 9, 10) bližšie typologicky určiť nemožno.

Ostrohy, ako súčasť výstroja jazdca, sú v Zemplíne doložené jedným neúplným kusom (tab. I: 7) a jedným zlomkom gombíkovitého ukončenia (tab. I: 8). Nájdená ostroha je formou podobná ostrohe z hradiska (Benadik 1965, s. 84, obr. 16: 1). Má nižší oblúk, gombíkovité ukončenie a trň, ktorého pôvodná dĺžka sa nedochovala. K. Pieta, v spojitosti s nálezmi ostrôh na sídliskách púchovskej kultúry, sledoval ich typologický vývoj v širších časových a územných súvislostiach. Typ ostrôh, aká sa našla v Zemplíne - Kertalje, zaraďuje do nálezového horizontu oppíd a neskorolátenských sídlisk (Pieta 1982, s. 78). Sprievodné nálezy ostrôh zo Zemplína uvedené datovanie potvrdzujú.

Zatiaľ zostáva problematickou chronologická klasifikácia zlomku plochej podkovy (tab. V: 17). Znalosť podkúvania v dobe laténskej je v stredoeurópskom prostredí doložená (Jansová 1986, tab. 30: 20), ale v oblasti severného Potisia sme sa s podkovami doposiaľ nestretli.

Z tohoto dôvodu neprichádza do úvahy využitie typologických kritérií, ktoré by pri datovaní zlomku podkovy zo Zemplína mohli pomôcť. Istou oporou pre jej datovanie do neskorej doby laténskej môžu byť nálezové okolnosti. Našla sa v hĺbke 0,6 - 1 m sektoru A13, kde nebola keltsko-dácka vrstva porušená mladším zásahom.

Početne najväčšou skupinou nástrojov sú nože. Získaný súbor pozostáva z bežne sa vyskytujúcich typov, s priamou alebo prehnutou čepeľou (tab. III: 1 - 3, 5 - 9, 11, 14, 16, 17). Dlhé nože s úzkou čepeľou sú zriedkavejšie

(tab. III: 15). Funkčné využitie nožov je vcelku jasné, aj keď v prípade potreby mohli byť použité ako zbrane a tvary so zahnutou čepeľou (tab. III: 10) ako kosáky. Z typologického rámca uvedených nožov sa vymyká nôž s oblúkovite prehnutým chrbátom a neúmerne dlhou rukoväťou (tab. III: 4). Pravdepodobne šlo o nejaký špecializovaný nástroj.

Masívna železná sekera s mierne rozšíreným ostrím a štvorhrannou tuľajkou (tab. IV: 7) tvarom pripomína staršie tuľajkovité sekery z východného Slovenska, rámcovo datované do neskorej doby halštatskej, až staršej doby laténskej (Jasov, Hrabušice - Paulík 1970, s. 41; Miroššayová-Javorský-Mihok-Holý, 1991, s. 71). Rozdielny technologický postup pri výrobe sekery zo Zemplína a uvedených starších analógií sa prejavil v spôsobe uzatvorenia tuľajky. Na starších sekerách bol šev tuľajky skúvaný po celej dĺžke. Sekera zo Zemplína má okraje lalokov tuľajky priložené tesne k sebe a nedovretie tuľajky je viditeľné len v mieste, kde prechádza k telu. Nedovretie tuľajky nie je síce také výrazné ako na iných sekerách z doby laténskej, ale je to znak pre mladšie datovanie. Domnievame sa však, že v neskorej dobe laténskej prestáva byť tvar železných tuľajkovitých sekier spoľahlivým chronologickým kritériom, pretože je podmienený ich funkčnou špecializáciou. Sekery s uzavretou aj nedovretou tuľajkou sa používali súčasne, o čom svedčí ich spoločný výskyt v depotoch a sídliskových nálezových celkoch (Paulík 1970, s. 60; Rybová-Motyková 1983, obr. 9: 3; Bidzilja 1971, s. 56, obr. 24: 1 - 9, 11 - 13).

Malý nástroj, formou pripomínajúci sekeru, slúžil pravdepodobne ako klin (tab. IV: 6).

Polnohospodárske nástroje boli v nálezovom súbore z Kertalje zastúpené ojedinele. Okrem zlomku čepele, o ktorom predpokladáme, že mohol byť z kosáku (tab. III: 10), sa našla kosa. Patrí k typu s málo zakrivenou užšou čepeľou, prechádzajúcou do krátkej rukoväte, ukončenej kolíčkom. Zachovaná zakovka je v tvare písmena D (tab. II: 5). V oblasti juhovýchodného Slovenska sa s týmto, v neskorej dobe laténskej bežným, nástrojom stretávame prvýkrát. Domnievame sa, že je to spôsobené nedostatočným výskumom, pretože početný súbor kôš nájdený na sídlisku Hališ-Lovačka (Bidzilja 1971, s. 51 n., obr. 14, 15) je dôkazom, že obyvatelia severného Potisia kosa poznali a používali ich.

Súbor železného náradia zo Zemplína - Kertalje dopĺňajú drobné nástroje - šidlá, prebijače (tab. I: 1 - 3, 21), dláto s tuľajkou (tab. IV: 3), rôzne klíny, kovania a skoby (tab. I: 13, 14; III: 13; V: 3, 4).

K funkčne ťažko identifikovateľným predmetom patria železné kruhy rôzneho priemeru (tab. I: 18, III: 19), trubkovité kovania (tab. I: 4, 12, 15; III: 12; IV: 11) a amorfné zlomky (V: 1, 2, 5 - 10). Do tejto skupiny predbežne zaraďujeme aj predmet polooblúkovitého tvaru, vyrobený z tyčinky, v strednej časti roztepanej a rúrkovite stočenej (tab. I: 10).

K pozoruhodným nálezom z tejto lokality patria železné okovy (tab. II: 4). Sú vyhotovené z dvoch polooblúkovitých článkov ukončených očkami, ktorými sú na jednom konci vzájomne prepojené. V jednom z očiek na voľnom konci je vložený krúžok, v druhom podlhovasté

ohnivko s reťazou zo šestnástich osmičkovitých článkov. Oba diely okov sa zatvárali tak, že krúžok sa prevliekol cez podlhovasté ohnivko a zafixoval reťazou. Ak vychádzame zo známej rekonštrukcie C. Foxa, opierajúcej sa o nález okov z Llyn Cerring v Anglicku (1958, s. 68, obr. 45, tab. 38), môžeme okovy zo Zemplína podľa konštrukčného princípu a veľkosti zaradiť k typu, ktorý sa zakladal na hrdlo zajatcov. Súdobé, územne blízke analógie k okovám zo Zemplína nepoznáme. V laténskych nálezových celkoch Karpatskej kotliny sme sa s nimi zatiaľ nestretli. Jediný porovnateľný exemplár okov z územia Slovenska pochádza z Nitry - Párovských Hájov a je datovaný do mladšej doby rímskej. Ich dvojdielna konštrukcia sa v princípe podobá hrdelným okovám zo Zemplína, ale súdiac podľa malých rozmerov, mali iné použitie. (Za láskavé poskytnutie informácie ďakujeme K. Pietovi). Napriek tomu predpokladáme, že vzhľadom na spoločenské pomery a politickú situáciu v Karpatskej kotline v závere doby laténskej a na počiatku doby rímskej boli okovy tunajším obyvateľom známe rovnako dobre, ako v západokeltskom kultúrnom prostredí.

Nevylučujeme, že ako okovy slúžili aj dva predmety vyrobené z kruhovito ohnutej tyčinky, ukončenej očkami (tab. I: 11, 20). Našli sa v hĺbke 0,40 - 0,60 m v neporušenej keltsko-dáckej vrstve.

Železný šperk v tunajšom nálezovom súbore zastupuje spona. Typologicky patrí k sponám spojenej konštrukcie s nečleneným lučkom (tab. I: 9). Vinutie spony sa nedochovalo. Jej dĺžka a nízky oblúk lučika ju radia k mladým variantom, datovaným do 1. storočia pred n. l. až počiatku doby rímskej (Filip 1956, s. 108, 112). Jej neskoré datovanie potvrdzujú nálezy spon v neskorolátenských sídliskových vrstvách púchovskej kultúry (Pieta 1982, s. 21 n.). Drôtené spony spojenej konštrukcie sa na plochých keltských pohrebiskách juhozápadného Slovenska objavujú od 2. polovice 2. storočia pred n. l. a postupne sa masovo rozširujú (Benadik 1962, s. 360 n.).

V porovnaní so železnou industriou sú bronzové predmety ojedinelé. Okrem dvoch bronzových krúžkov (tab. I: 5, 6) majú len jedno výrazné zastúpenie - astragálovitý opasok so stredovým zapínaním (tab. I: 17). S najväčšou pravdepodobnosťou sa dochoval kompletný, tak ako bol pôvodne upevnený na koncoch opasku z organickej hmoty (Rekonštrukcia - vid' Furmánek - Pieta 1985, s. 65, 101, obr. 67). Každá časť opasku pozostáva z dvadsiatich štvordielnych článkov, zdobených jemne puncovaným ornamentom. Rovnaká výzdoba je aj na doštičkovitom ukončení zápony. Na jej povrchu sa zachovali zvyšky ľanového textilu. Na spodnej strane doštičky zápony (tab. I: 17a) sú 4 hranaté ušká, cez ktoré sa upevňovali pružky kože prevlečené astragálovitými článkami a spájajúce stredovú organickú časť opasku s kovovými súčasťami.

Ťažisko výskytu astragálovitých opasok leží juhovýchodne od Álp, na teritóriu medzi dolným tokom Sávy, Drávy a Dunajom, kde sa začali používať od 5. storočia pred n. l. (Todorović 1964, s. 47, tab. II). Smerom na sever, s výnimkou Panónie, počet ich nálezov klesá (Jerem 1974, s. 237, obr. 4). V neskorej dobe laténskej sa však začínajú častejšie objavovať aj mimo spomínaných území. Určitá koncentrácia sa črtá v Transylvánii, kde sú ich nálezy, datované do záveru stupňa LT, D, pokladané za importy

z illýrskeho okruhu (Črisan 1978, s. 157 n., 188). Nálezy astragálovitých článkov opaskov postupne pribúdajú aj na území Slovenska. Typologicky patria k mladým formám, spravidla datovaným do neskorej doby laténskej. Najviac sa ich doposiaľ našlo na severnom Slovensku. Predpokladá sa, že sa sem dostali prostredníctvom kontaktov s Panóniou (Pieta 1982, s. 48).

Štylizované a málo plastické články opasku zo Zemplína sú tvarom blízke neskorolátenským nálezom zo severného Slovenska (Pieta 1982, tab. IX: 8). V rovnakom časovom úseku sa vyskytujú analogické tvary zápon medzi Sávou a Drávou (Todorović 1968, s. 61, tab. XXV: 5, 6), a v Transylvánii (Črisan 1978, s. 156, obr. 46). Opasok zo Zemplína patrí k typologicky mladým formám a v kontexte so spríevodnými nálezmi ho datujeme do 1. storočia pred n. l. Jeho nálež považujeme za unikátny jednak pre stav jeho dochovania, jednak preto, že v oblasti severného Potisia sme sa s astragálovitými opaskami doposiaľ nestretli. Odpoveď na otázku odkiaľ a ako sa opasok dostal do Zemplína, zostáva zatiaľ problematická. Domnievame sa, že dôležitú úlohu tu zohrala blízkosť frekventovanej tranzitnej cesty z Potisia.

Na preskúmanej ploche v Zemplíne - Kertalji sa v keltsko-dáckej vrstve našli dve keltské mince - tetradrachma veľkobystereckého a drachma zemplínskeho typu (Kolníková - Hunka 1984, s. 127).

Záver:

Ako sme už uviedli, hustota, spôsob uloženia a druhová skladba nálezov na preskúmanej ploche polohy Kertalja v Zemplíne svedčia o ich zámernom uložení. To nás viedlo k domnienke, že miesto malo pre obyvateľov osady zvláštny význam. Jeho jednoznačná funkčná interpretácia je zatiaľ problematická. Najpravdepodobnejšou sa nám javí jeho súvislosť s kultom. Prvotné informácie pre interpretáciu objektu ako kultového spravidla získavame vo dvoch, vzájomne na sebe závislých rovinách. Prvou je nálezová situácia, zachytávajúca rozsah a úpravu kultového objektu, druhou je prítomnosť predmetov s rozpozateľnými religióznymi intenciami. V prípade Zemplína sú naše možnosti obmedzené. Objekt nebol preskúmaný v celom rozsahu a na odkrytej časti sa nezachytili stopy zvláštnej úpravy. Zistená nálezová situácia neumožňuje vyjadriť sa k forme a charakteru vlastného rituálu, ani s ním spojených ceremónií. Viac údajov podporujúcich našu domnienku, že odkrývaný objekt súvisel s kultom, nám poskytuje nálezový inventár. Spôsob uloženia keramiky a koncentrácia kovových predmetov, s prevahou zbraní a nástrojov, vylučujú možnosť náhodného uloženia. Domnievame sa, že časť predmetov bola z rituálnych dôvodov zámerné poškodzovaná alebo deformovaná (tab. II: 2, 3). Okrem toho v nálezovom súbore sú prítomné predmety, ktoré samé o sebe majú vnútornú symboliku (okovy, zbrane, honosný opasok) alebo ju zvláštnou úpravou signalizujú (vyvŕtanie otvoru na dne hrnca, tab. VI: 7; zvieracie kosti uložené v nádobe).

Lokalita Zemplín sa nachádzala na rozhraní dvoch kultúrnych prostredí, čo sa odrazilo na zmiešanom keltsko-dáckom charaktere materiálnej kultúry obyvateľov. Pre nedostatok informácií je však ťažko posúdiť, ako sa uvedený fakt preniesol do duchovnej sféry. Preskúmané

obetiská neskorej doby laténskej v púchovskej kultúre z Liptovskej Mary (Pieta 1982, s. 201) a Prosného (Pieta - Moravčík 1980, s. 279) nasvedčujú, že v okrajových územiach keltského sveta mali obetiská a rituálne praktiky regionálne zafarbenie. V oblasti severného Potisia, kde sa lokalita Zemplín nachádza, neboli objekty súvisiace s kultom doteraz skúmané. Predpokladáme však, že vzhľadom na bohatosť duchovného sveta keltského a dáckeho etnika, určite existovali. Územne blízke analógie, ktoré by podporili predpokladanú súvislosť nálezov zo Zemplína - Kertalje s kultom, nepoznáme. U Kelto sa však podobný spôsob zámerného uloženia predmetov z rituálnych dôvodov vyskytuje. Na opevnenom sídlisku Altenburg pri Römersbergu v severnom Hessensku bola odkrytá plocha, na ktorej - podobne ako v Zemplíne - vzbudzovalo uloženie nálezov dojem kultúrnej vrstvy. Nálezy boli datované do strednej doby laténskej. K interpretácii miesta ako obetiska viedla druhová skladba súboru, v ktorom prevažovali zbrane a nástroje so stopami deformácií (Fiedler - Hendl 1984, s. 99 n.).

Objekt zo Zemplína - Kertalje patrí do neskorej doby laténskej. Chronologicky citlivejšie kovové predmety (spona, opasok, ostroha, kosa) a keramika z preskúmanej časti objektu ho rámcovo datujú do 1. storočia pred n. l. K presnejšiemu datovaniu neprispieva ani prítomnosť mincí veľkobystereckého a zemplínskeho typu. Počiatok ich výskytu sa pôvodne kládol do 2. polovice 1. storočia pred n. l. (Kolníková-Hunka 1984, s. 127), ale v severoslovenskej oblasti, v mieste ich najväčšieho rozšírenia, sú mince oboch typov zachytené v širšom časovom úseku. Ich stratifikované nálezy sú prítomné v nálezových celkoch stupňov LT D1 - LT D2 a prežívajú ešte vo včasnom rímskom horizonte (Pieta - Kolníková 1986, s. 397, 400).

Aj keď funkčná interpretácia objektu zo Zemplína - Kertalje nie je za súčasného stavu výskumu celkom jednoznačná, je nepochybné, že jeho vznik a existencia úzko súviseli s hradiskom a osadou pod ním. Súčasná zástavba v obci, devastácia hradiska následným osídľovaním a novovekými zásahmi nedovoľujú preskúmať sídelný komplex v celom rozsahu. Vznik a počiatky laténskej osady v Zemplíne nie sú jasné, ale v 1. storočí pred n. l. bolo miesto intenzívne osídlené. Nález hrnciarskej pece na severozápadnom okraji dnešnej obce a objektov indukujúcich metalurgickú činnosť na severnom okraji (Benadik 1965, s. 7 n.) dokladajú, že v osade sa sústredili výrobné činnosti vyžadujúce nielen zručnosť, ale aj dostatočné skúsenosti a odborné znalosti. Osada pod hradiskom sa stala pre okolitý región významným výrobným strediskom. Jej poloha zvyšovala strategický význam osady aj z hľadiska tranzitného obchodu. Zbiehali sa tu trasy ciest idúcich zo severu pozdĺž vodných tokov, veľa rozložených pod karpatským oblúkom a napájali sa na cestu popri rieke Bodrog, vedúcu Potisím na juh. Kultúrny a politický vývoj vo východnej časti Karpatskej kotliny koncom 1. polovice 1. storočia pred n. l. umožnil, že obyvatelia hradiska a osady v Zemplíne prežívali v 2. polovici 1. storočia pred n. l. obdobie najväčšieho rozkvetu. V priebehu 1. storočia nášho letopočtu keltsko-dácke osídlenie Zemplína postupne doznieva (Benadik 1965, s. 91). Ako sme už povedali, sídelný komplex v Zemplíne, svojou spoločenskou a hospodárskou nadradenosťou voči blízkym súdobým

osadám (Ladmovce, Streda nad Bodrogom - Andel 1955a, s. 796), spĺňal funkciu regionálneho centra. Predpokladá sa však, že v čase svojho rozkvetu nadobudol Zemplín funkciu sprostredkovateľa vzájomných kontaktov medzi osídlením Panónie, severného Slovenska a Malopoľska (Pieta 1982a, s. 41), čím jeho význam prekročil regionálne hranice.

K objasneniu problémov etnickej a spoločenskej štruktúry obyvateľov Zemplína v neskoršej dobe laténskej by prispelo objavenie pohrebiska, časovo prislúchajúceho k osade a hradisku. Na pohrebisku v polohe Szélmalomdomb, datovanom do staršej doby rímskej, bolo odkrytých 6 žiarových hrobov, ktoré svojou výbavou časovo korešpondujú s nálezmi z osady a hradiska (Budinský-Krička -

Stredoveké nálezy

Nálezová situácia.

Na prelome včasnostredovekého a vrcholnostredovekého obdobia (10. - 11. storočie) boli do spomenutého keltsko-dáckeho horizontu zapustené kostrové hroby pohrebiska, ktoré sa nachádzalo na rozsiahlej ploche hospodárskeho dvora ŠM (predtým JRD). Hroby boli značne rozptýlené a vzhľadom na nálezovú situáciu sa hrobové jamy nedali rozpoznať.

Hrob č. 1/83 sa nachádzal v sektore A/V-83 (5 x 5 m), konkrétne v pomocnom sektore A10 a A15. Objavil sa v hĺbke 0,70 m. Kostra ženy (dĺžka 1,60 m) bola uložená vo vodorovnej polohe, s rukami preloženými do lona, v orientácii Z-V, bez sprievodných nálezov materiálnej kultúry. V zásype hrobu (?), v jeho horných častiach, sa vyskytli zlomky keramiky datovanej do 9. - 10. storočia.

Hrob č. 2/83 sa nachádzal v sektore A/5-83 (5 x 5 m), konkrétne v pomocných sektoroch A12 a A17, v hĺbke 0,70 m. Kostra neurčeného pohlavia bola tvárovou časťou obrátená na sever, telo mierne pokrčené, uložené na ľavom boku, ruky preložené do lona. Zachovaná dĺžka kostry 1,20 m. Dolné končatiny boli zachytené len sčasti, orientácia SZ-JV. Bez sprievodných nálezov materiálnej kultúry.

Hrob č. 3/83 ležal v sektoroch C-D/83 (3 x 5 m), konkrétne v pomocných sektoroch D19 - D20, D24 - D25, v hĺbke 1 m. Kostra muža (?) dĺžky 1,65 m bola uložená vo vodorovnej polohe, s mierne pokrčenými hornými končatinami po pravom i ľavom boku, tvárou na juh. Orientácia SZ-JV. Bez sprievodného inventára.

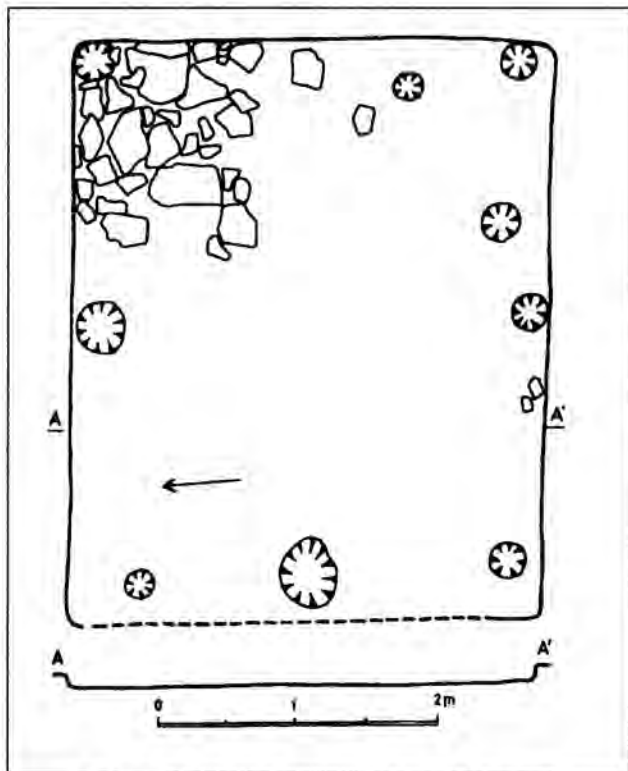
Hrob č. 4/83 bol v sektoroch C-D/83 (3 x 5 m), konkrétne v pomocnom sektore D24. Detský hrob (zachovaná dĺžka 0,40 m), značne rozrušený, v hĺbke 0,50 m. Zachovali sa časti lebky, rebier a horných končatín. Orientácia SZ-JV (?). Bez sprievodných nálezov.

Hrob č. 5/83 sa nachádzal v sektoroch C-D/83 (3 x 5 m), konkrétne v pomocných sektoroch D18, D23 a C3, v hĺbke 0,60 m. Kostra ženy (?), dĺžka 1,70 m, bola uložená vo vodorovnej polohe, horné končatiny pozdĺž trupu. Orientácia Z-V. V lone, po ľavej strane, uložený železný nožík (tab. V: 15).

Pri odkrývaní sektorov C-D/83 (3 x 5 m) na sever a severozápad od zahĺbeného obydlia (obj. 1/83) v pomocnom sektore A1 (1 x 1 m) bola nasledovná situácia. V jednotlivých vrstvách plošného odkryvu (0,00 - 0,80 m)

Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 310 n.). Ich počet je v pomere k rozsahu osídlenia a predpokladaného počtu obyvateľov uvedených polôh veľmi nízky.

So zreteľom na uvedené spoločenské a hospodárske postavenie osady a hradiska pre okolitý región sa nám javí interpretácia sledovaného objektu v polohe Kertalja ako kultového miesta veľmi pravdepodobná. Ak sa to po jeho úplnom preskúmaní potvrdí, význam sídelného komplexu v Zemplíne sa rozšíri o ďalšiu funkciu.

4. Zemplín - Kertalja. Sídelný objekt 1/83 - včasný stredovek.

sa len sporadicky vyskytovali zlomky stredovekej keramiky a nádob zo staršieho, keltsko-dáckeho horizontu. Svedčí to o skutočnosti, že sme v tejto časti zachytili severný okraj keltsko-dáckeho obetiska - kultového miesta (?) resp. že bolo rozrušené stredovekým obydlím. Druhá možnosť sa však javí menej pravdepodobnou. Kostrové hroby boli uložené do hrobových jam, ktoré boli zapustené do zaniknutého včasnostredovekého obydlia (obj. 1/83).

Objekt 1/83 - zahĺbené obydlie - sa rysoval vo vrstve 0,90 - 1,10 m, konkrétne v pomocných sektoroch D18 - D20, D23 - D25, C3 - C5, C8 - C10 a v západnej časti C13 - C15. Pôdorys obydlia sa podarilo zachytiť v podlaží o rozmeroch 3,10 - 3,20 x 3,80 - 4,00 m. Zahĺbenie v podlaží bolo zreteľné do - 0,10 m. Západný okraj obydlia bol nezreteľný a bolo ho treba rekonštruovať na základe zachytených nároží (JZ a SZ) a troch kolových jam z nadzemnej konštrukcie. V nárožiach boli zachytené kolové jamy (Ø 0,40 - 0,50 m). Kolové jamy sme rozpozнали aj pri južnom okraji obydlia (2 kolové jamy, Ø 0,40 m) a približne v strede, po jeho západnom, severnom a východnom okraji (Ø 0,40 - 0,50 m). V severovýchodnom nároží je zachytená kamenná deštrukcia krbu. V ohništi sme po odstránení kameňov nachádzali zlomky stredo-

vekej keramiky. Sú medzi nimi mierne von vyťahnuté okraje a zlomky z tiel hrncov, tmavošedej i svetlohnedej farby, vyrobené zo zrnitého materiálu, zdobené zväzkami tenkých vodorovných línií a viacnásobných vlnoviek (Tab. V: 12, 16). Keramika je rámcovo datovaná do druhej pol. 9. až 10. storočia. Z výplne objektu pochádza železný nožik s trňovitou násadou (dĺžky 12 cm, tab. V: 11) a pásikový bronzový prsteň (Ø 2 cm), ktorý pravdepodobne patril k radovému pohrebisku (Tab. V: 13).

Na základe vertikálnej stratigrafie a nálezov keramiky v deštrukcii krbu datujeme zahĺbené obydlie do druhej polovice 9. až prvej polovice 10. storočia. V superpozícii s obydliím boli objavené a preskúmané kostrové hroby, ktoré patria k spomínanému rozsiahlemu pohrebisku z druhej polovice 10. až 11. storočia, známeho z výskumu B. Benadika v roku 1957 (nepublikovaný, Nálezová správa č. 9695/81 - Archív AÚ SAV Nitra) a zo záchranného výskumu pri výstavbe silážnych jám v blízkosti sušičky tabaku v roku 1961 (Kolektív 1962, s. 302).

Záver:

Archeologický výskum v katastri obce Zemplín, má veľký význam pre poznanie historického vývoja a najmä sídliskovej štruktúry - dobovej historickej krajiny - v tomto mikroregióne, v období od konca včasného až do počiatkov vrcholného stredoveku (9. - 11./12. storočia). K rozšíreniu poznatkov prispeli aj analyzované výsledky rozsahom veľkého archeologického terénneho bádania z roku 1983 v polohe Kertalja.

V priebehu druhej polovice 9. storočia, najmä však v jeho poslednej tretine, keď je vybudované slovienske hradisko (Benadik 1964, Čaplovič 1985), ktoré sa stáva hospodársko-správnym centrom tejto oblasti "horného Potisia", je sledovateľná i výrazná zmena v štruktúre osídlenia okolia Zemplína. Vytvorila sa celá sieť väčších i menších sídliskových jednotiek v povodí dolnej Ondavy, jej sútoku s Latoricou a samotného Bodrogu. Existujúca sídlisková štruktúra prežila aj zásah "prvej vlny" starých Maďarov na prelome 9. a 10. storočia. V katastri obce Zemplín ju predstavujú predovšetkým polohy: sídliská, lokalizované v areáli hospodárskeho dvora ŠM - predtým JRD (Budinský-Krička 1970, s. 178, pozn. č. 1), Kertalja - Za záhradami (Benadik B., výskum nepublikovaný - Nálezová správa č. 9695/81, Archív AÚ SAV Nitra; Čaplovič, 1984), Táboralja - Tábor (Andel 1955, s. 166; Polláková 1971, s. 182 - 186), Beregi-oldal (Andel 1955, s. 166) ako aj samotná terajšia obec (Andel 1955, s. 166; Čaplovič-Gašaj-Olexa 1977, s. 93). Vytvárali sídliskový prstenec pod včasnostredovekým hradiskom, na jeho protíahom, západnom a severozápadnom vyvýšenom priestore, nad inundačným územím Bodrogu a jeho vtedajších, pred zmenou hydrologických pomerov existujúcich ramien. Slovienske otvorené sídliská sa nachádzali aj v katastri obce Ladmovce v polohe pri hospodárskych objektoch Štátneho majetku (Demeterová, S.: Nálezová správa 1969, Archív VPS AÚ SAV Košice), v Strede nad Bodrogom v polohách Zompod-Kompoš (Soudský-Břeň 1954, s. 487; Andel, K.: Nálezová správa č. 206 a 266/54 - Archív AÚ SAV Nitra; Budinský-Krička, V.: Nálezová správa č. 929/63 - VPS AÚ SAV Košice; Demeterová, S.: Nálezová správa 1969 - VPS AÚ SAV Košice), Malomhomok (An-

del 1955, s. 166; Demeterová, S.: Nálezová správa 1969 - VPS AÚ SAV Košice), a v samotnej obci (Polla, B.: Nálezová správa 1955 - AÚ SAV Nitra; Čilinská, Z.: Nálezová správa 1958 - AÚ SAV Nitra) i v katastri dediny Viničky, v polohe "bývalej lanovky" (Andel 1955, s. 166). Na prevažnej väčšine týchto sídlisk možno sledovať "kontinuitný" vývoj aj v priebehu 9. - 12. storočia. Potvrďuje to, že boli dôležitou hospodárskou základňou formujúceho sa, kvalitatívne nového, feudálneho komitátneho sídla uhorského štátu.

Do obdobia prestavby slovienskeho hradiska Zemplín v priebehu 10. storočia, a to vybudovaním mohutného zemného valu na staršom "veľkomoravskom" vale (Čaplovič 1985), je datované rozsiahle pohrebisko, v polohe už spomínaného staršieho slovienskeho otvoreného sídliska "Hospodársky dvor ŠM (JRD) a Kertalja". Pochovávanie tu pokračovalo aj v nasledujúcom storočí (najmä v prvej polovici 11. storočia), ako o tom svedčia hroby jedincov s jednoduchými krúžkovými záušnicami, esovitými záušnicami (Benadik, B.: Nálezová správa č. 9695/81 - AÚ SAV Nitra; Kolektív 1962, s. 302; Čaplovič 1983, s. 119 - 120), náušnicami (Kolektív 1962, s. 302, obr. 4: 8 - 9; Čaplovič 1983, s. 122), pásikovým bronzovým prsteňom (pravdepodobne z hrobu) z výplne zahĺbeného obydlia 1/83, narušeného mladšími kostrovými hrobmi. K včasnostredovekému pohrebisku pravdepodobne patrila aj minca Belo I. (Kolektív 1968, s. 49). Zánik radového pohrebiska dávame do súvisu so vznikom komitátneho feudálneho sídla (v polohe Várhegy-Hrad-Hradisko) v areáli staršieho včasnostredovekého hradiska. Súčasťou komitátneho hradu bol aj sakrálny objekt (stál pravdepodobne na mieste terajšieho kalvínskeho kostola), zasvätený ochrancovi opevnených feudálnych sídiel a strážnych miest, sv. Jurajovi (Slivka-Vallašek 1983, s. 153). V pápežskom registri z roku 1332 je k obci písomne doložené uvedené patrocínium (Monumenta, s. 251; Trochta 1968, s. 43; Hudák 1984, s. 193), ktoré sa iste viaže k najstaršej sakrálnnej stavbe, vybudovanej najneskôr v druhej polovici 11. až prvej pol. 12. storočia, už v rámci včasnofeudálneho administratívneho celku. Svedčia o tom aj nálezy náhrobných kameňov v okolí terajšieho kostola a najmä kostrové hroby (hrob s esovitou záušnicou, datovaná do 12. storočia) preskúmané v areáli hradiska roku 1984, ktoré patrili k západnému okraju stredovekého cintorína, spomínaného zaniknutého románskeho kostola (Čaplovič 1985, s. 75). V podhradí v tom čase existovalo trhové centrum, ktoré svojím významom nadviazalo na tradíciu slovienskeho a neskôr uhorského hospodársko-správného strediska.

Údaje z 13. storočia o vyberaní mýta (Varsik 1967, s. 148) upozorňujú na dôležité postavenie trhovej osady, v tesnej blízkosti komitátneho hradu. Ďalšie trhové centrum bolo pri Strede nad Bodrogom, avšak ako vyplýva z pojmu - lexiky "Štvrtok" (Marsina 1978, s. 85), bolo mladšie. Včasnofeudálny komitátny hrad a príslušná trhová osada Zemplín, ktorá sa spomína v zachovaných písomných prameňoch z roku 1219 ako Zemlum, z roku 1220 Zemlun (Trochta 1968, s. 43), mali veľký a podstatný vplyv na zmeny v sídliskovej štruktúre tohto regiónu v priebehu 11. - 13. storočia. Sledovateľné sú aj na základe doterajšej archeologickej prospekcie. To však už nie je úlohou tohto

príspevku, zameraného predovšetkým na zhodnotenie najnovších výsledkov výskumu a ich využitia k hlbšiemu

poznaniu historického vývoja tejto oblasti východného Slovenska v priebehu 9. - 11. storočia.

LITERATÚRA:

- ANDEL, K.: Výsledok archeologického prieskumu na zemplínsko-užskej nížine v rokoch 1953 - 1954. In: Vlastivedný sborník I. Košice 1955, s. 144 - 171.
- ANDEL, K.: Pozdne laténske sídlisko v Zemplíne na východnom Slovensku. Archeologické rozhledy 7, 1955a, s. 796 - 799, 790 - 791.
- BENADIK, B.: Chronologické vzťahy keltských pohrebísk na Slovensku. Slovenská archeológia 10, 1962, s. 341 - 396.
- BENADIK, B.: Slovanské nálezy z výskumu valu na hradisku v Zemplíne. In: Štud. Zvesti Archeol. úst. SAV 14, Nitra 1964, s. 151 - 160.
- BENADIK, B.: Die spätlatenezeitliche Siedlung von Zemplín in der Ostslowakei. Germania 43, 1965, s. 63 - 91.
- BIDZILJA, V. I.: Istorija kul'tury Zakarpat'ja na rubeži našoj eri. Kijiv 1971.
- BÓNIS, E.: Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest. Budapest 1969.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Príspevok k poznaniu včasnostredovekej dediny na východnom Slovensku. Slovenská archeológia 18, 1970, s. 167 - 188.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. - LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: A late 1st century B. C. - 2nd century A. D. cemetery at Zemplín. Slovenská archeológia 38, 1990, s. 245 - 344.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. - MIROŠŠAYOVÁ, E.: Laténsky sídliskový objekt z Veľkého Šariša - Kanaša. In: Štud. Zvesti Archeol. úst. SAV 23, Nitra 1987, s. 41 - 52.
- BUJNA, J.: Spiegelung der Sozialstruktur auf latenezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken. Památky archeologické 73, 1982, s. 312 - 431.
- CRISAN, I. H.: Ziridava. Arad. 1978.
- ČAPLOVIČ, D.: Vývoj stredovekého osídlenia v 11. - 12. storočí v južnej časti Zemplína (na základe výskumu pohrebísk). In: Nové Obzory 25, 1983 Košice, s. 111 - 143.
- ČAPLOVIČ, D.: Výskum v Zemplíne. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slovensku v roku 1983. Nitra 1984, s. 62 - 63.
- ČAPLOVIČ, D.: Výsledky výskumu hradiska v Zemplíne. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slovensku v roku 1984. Nitra 1985, s. 75 - 77.
- ČAPLOVIČ, D. - GAŠAJ, D. - OLEXA, L.: Archeologický prieskum Medzibodrožia a Košickej kotliny v roku 1976. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slovensku v roku 1976. Nitra 1977, s. 88 - 99.
- FIEDLER, L. - HENDLER, E.: Eine Fundkonzentration eiserner Waffen und Werkzeuge auf der Altenburg bei Römersberg, Schwalm-Eder-Kreis. In: Studien zu Siedlungsfragen der Latenezeit. Marburg 1984, s. 99 - 106.
- FILIP, J.: Keltové ve střední Evropě. Praha 1956.
- FOX, C.: Pattern and purpose. A survey of Early Celtic Art in Britain. Wales 1958.
- FURMÁNEK, V. - PIETA, K.: Počiatky odievania na Slovensku. Bratislava 1985.
- GAŠAJ, D. - JUREČKO, P.: Nové laténske nálezy zo Zemplína. In: Štud. Zvesti Archeol. úst. SAV 20, Nitra 1983, s. 149 - 153.
- HUDÁK, J.: Patrociniá na Slovensku (Súpis a historický vývin). Bratislava 1984.
- JANSOVÁ, L.: Hrazany. Das keltische Oppidum in Böhmen. Band. I. Praha 1986.
- JANŠÁK, Š.: Praveké sídliská s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku. Bratislava 1935.
- JEREM, E.: Handelbeziehungen zwischen der Balkanhalbinsel und dem Karpatenbecken im IV. und V. Jahrhundert v. u. Z. In: Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa. Bratislava 1974, s. 229 - 242.
- KOLEKTÍV: Archeologický výskum na východnom Slovensku v roku 1961. In: Štud. Zvesti Archeol. úst. SAV 9. Nitra 1962, s. 288 - 304.
- KOLEKTÍV: Nálezy stredovekých mincí na Slovensku. Bratislava 1968.
- KOLNÍKOVÁ, E. - HUNKA, J.: Prírástky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1983. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slovensku v roku 1983, Nitra 1984, s. 124 - 129.
- KUZMOVÁ, K.: Nížinné sídliská z neskoršej doby laténskej v strednom Podunajsku. Slov. Archeol. 28, 1980, s. 313 - 340.
- MIROŠŠAYOVÁ, E.: Problematika osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej. Slov. Archeol. 35, 1987, s. 107 - 164.
- MIROŠŠAYOVÁ, E. - JAVORSKÝ, F. - MIHOK, L. - HOLLÝ, A.: Metalurgická činnosť na lokalite Pod Zelenou horou v Hrabušiciach. In: Nové Obzory 32, Košice 1991, s. 71 - 97.
- Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria I., 1. Budapestini 1887.
- PAULÍK, J.: Najstaršie hromadné nálezy železných predmetov na Slovensku. In: Zborník Slov. Nár. Múz. 64, História 10, 1970, s. 25 - 83.
- PIETA, K.: Die Púchov - Kultur. Studia Archaeol. Slov. Inst. Archaeol. Acad. Scient. Slovaca. Nitra 1982.
- PIETA, K.: Probleme der Erforschung der dakischen Besiedlung in der Slowakei. In: Thraco-Dacica III, Bucuresti 1982 a, s. 35 - 46.
- PIETA, K. - KOLNÍKOVÁ, E.: Druhý hromadný nález keltských mincí z Dolného Kubína-Veľkého Bysterca. Slov. Archeol. 34, 1986, s. 383 - 408.
- PIETA, K. - MORAVČÍK, J.: Spätlatenezeitlicher Opferplatz in Prosné. Slov. Archeol. 28, 1980, s. 245 - 286.
- POLLÁKOVÁ, S.: Výsledky zisťovacieho výskumu v Zemplíne v roku 1969. In: Východoslovenský pravek 2. Košice 1971, s. 181 - 196.
- RYBOVÁ, A. - MOTYKOVÁ, K.: Der Eisendepotfund der Latenezeit von Kolín. Památky archeologické 74, 1983, s. 96 - 174.
- SLIVKA, M. - VALLAŠEK, A.: Stredoveké šľachtické sídla v oblasti dolného Zemplína (príspevok k stredovekému osídleniu). In: Nové Obzory 25, Košice 1983, s. 145 - 190.
- SOUDSKÝ, B. - BRĚN, J.: Archeologický průzkum Trati družby Košice-Čierna nad Tisou v roku 1951. Archeol. Rozhl. 6, 1954, s. 463 - 464, 478 - 490.
- TODOROVIČ, J.: Ein Beitrag zur stilistischen und zeitlichen Bestimmung der astragaloiden Gürtel in Jugoslawien. Archaeologia Jugoslavica V, 1964, s. 45 - 48.
- TODOROVIČ, J.: Kelti u jugoistočnoj Evropi. Dissertationes VII, Beograd 1968.
- TROCHTA, J.: Zoznam stredovekých fáz na Slovensku (Príspevok k historickej cirkevnej topografii Slovenska) - XVII. Zemplínska stolica. Archív AÚ SAV, Bratislava 1968.
- VARSÍK, B.: K vzniku a pôvodu slovenského a maďarského názvu Zemplín - Zemplén. In: Sborník FFUK - Historica 18. Bratislava 1967, s. 135 - 148.
- VIZDAL, J.: Záchraný výskum keltského pohrebiska v Ižkoviach. Slov. Archeol. 24, 1976, s. 151 - 190.
- ZACHAR, L.: Príspevok k poznaniu neskorolátenského obdobia na Záhorí. In: Zbor. Slov. nár. Múz. 71, História 17, Bratislava 1977, s. 35 - 58.

Die neuesten Forschungsergebnisse der frühgeschichtlichen und mittelalterlichen Besiedlung in Zemplín

ELENA MIROŠŠAYOVÁ - DUŠAN ČAPLOVIČ

Die Mikroregion der Gemeinde Zemplín, Bez. Trebišov, im Flußtal des Bodrog reihen wir zu den bedeutendsten im Gebiet der Slowakei, und zwar besonders vom Aspekt

der frühgeschichtlichen Besiedlung (1. Jh. v. u. Z. - 4. Jh. u. Z.) und des Kennens der historischen Entwicklung im ausgehenden Früh- und beginnenden Hochmittelalter (9.

- 12. Jh.). In diesem Zeitabschnitt entstanden hier Siedlungskomplexe, bestehend aus dem befestigten Sitz in der Lage "Hradisko", natürlich geschützt durch den Lauf des Bodrog-Flusses und seiner toten Nebenarme, und der am Fuß des "Hradisko" auf der rechtsufrigen Flußterrasse sich erstreckenden offenen Ansiedlung (Abb. 1).

In der Einleitung werten die Autoren den bisherigen Forschungsstand in dieser Mikroregion, an dem sich mehrere Forscher beteiligten (Š. Janšák, K. Andel, B. Benadik, V. Budinský-Krička, M. Lamiová-Schmiedlová, S. Polláková, D. Čaplovič). Besondere Aufmerksamkeit widmen sie der Methodik und der Analyse der Ergebnisse der Grabung in der Lage Kertalja vom J. 1983 (Čaplovič 1984), die flächenmäßig auf die Grabung B. Benadiks in den J. 1955 - 1957 anschloß (das Material unveröffentlicht).

Auf einer durch Erdarbeiten gestörten Fläche von 79 m² deckte man eine markante Schicht mit kelto-dakischen Denkmälern ab, in der 5 frühmittelalterliche Körpergräber und das Siedlungsobjekt 1/83 eingetieft waren. Die Untersuchung realisierte man flächenmäßig. Aufgrund der Grabungsergebnisse im Feststellungsschnitt V/83 (12 x 1 m) setzte sie mit den Sektoren A und B fort (beide mit den Ausmaßen 5 x 5 m). Die Grabungsfläche wurde in nördlicher Richtung um die Sektoren C (3 x 3 m) und D (3 x 2 m) erweitert, um das frühmittelalterliche Objekt 1/83 zu untersuchen. Der besseren Orientierung und Präzisierung der Erkenntnisse wegen wurde die Fläche der Sektoren in kleinere Arbeitssektoren 1 x 1 m eingeteilt.

Der kelto-dakische Denkmälerverband von der untersuchten Fläche bestand aus Keramik, 2 Münzen, 68 Metallgegenständen und deren Bruchstücken. Die Dichte der Funde, die Art ihrer Unterbringung und artmäßige Zusammensetzung zeugen davon, da es sich um keine übliche Siedlungsschicht handelt. Die einzelnen Gegenstände wurden auf den angeführten Stellen absichtlich untergebracht. Das nur wenig mit Lehm vermischte Keramikmaterial war so dicht angehäuft, da es eine mehr oder weniger zusammenhängende Schicht bildete. Ein Teil der Gefäße erhielt sich ganz oder in rekonstruierbaren Bruchstücken, andere waren unvollständig. In diesem Beitrag bieten die Autoren über dieses nur eine allgemeine Information, weil es mit seinem Ausmaßen eine selbständige Analyse erfordert. Es überwiegt in ihm grobe handgefertigte Gebrauchskeramik (Taf. VI: 1, 2, 4 - 14). Die scheibengedrehte Keramik ist mit ihrer typologischen Zusammensetzung (Taf. VII) mit Siedlungsfunden im mittleren Donaugebiet vergleichbar. In der Metallindustrie haben Eisenerzeugnisse absolutes Übergewicht. Die zahlreichste Vertretung haben Bestandteile der Bewaffnung, Ausrüstung und Werkzeuge, eine schwärrere Zierat und zu Unikastücken im nördlichen Theißgebiet gehören Eisenfesseln (Taf. II: 4), die den Autoren nach zum Typ der Halsfesseln gehören, welche aus westkeltischen Gebiet bekannt sind (Fox 1958, s. 68, Abb. 45, Taf. 38). Für einen seltenen Fund halten die Autoren einen Astralgürtel mit zentralem Verschluss (Taf. I: 17). Erhalten blieb er wahrscheinlich komplett, so wie er an den Enden des Gürtels aus organischem Stoff befestigt war (Rekonstruktion - Furmánek-Pieta 1985, s.

65, 101, Abb. 67). An der Oberfläche der Gürtelschließe erhielten sich Textilreste aus Flachfasern. Stilisierte, nur wenig plastische Glieder und die Form der Schließe reihen den Gürtel aus Zemplín zu spätlatenezeitlichen Exemplaren (Pieta 1982, s. 48, Taf. IX: 8; Crisan 1978, s. 156, Abb. 46; Todorović 1968, s. 61, Taf. XXV: 5, 6). Chronologisch empfindliche Metallgegenstände (Fibel, Sporn, Gürtel) und Keramiktypen datieren die Funde aus Kertalja rahmenhaft in das 1. Jh. v. u. Z. Eine nähere zeitliche Bestimmung ermöglicht einstweilen auch nicht die Anwesenheit einer Münze des Großbysterec- und Zemplíner Typs. Neuere Grabungen zeigen, daß sie auf einem breiteren Zeitabschnitt als ursprünglich vorausgesetzt wurde, vorkommen (Kolníková - Hunka 1984, s. 127; Pieta - Kolníková 1986, s. 387, 400).

Die Funktionsinterpretation der in der Lage Kertalja untersuchten Stelle ist einstweilen problematisch, weil sie nicht gänzlich untersucht wurde. Im Hinblick auf die Abstellungsweise und die Artzusammensetzung der Funde setzen die Autoren voraus, daß das Objekt mit Kultzusammenhang. Insofern im Gelände auf dem abgedeckten Teil keine Spuren einer besonderen Zurichtung erfaßt wurden, stützen die Autoren ihre Interpretation auf den Fundverband. In ihm befinden sich Gegenstände mit erkennbaren religiösen Intentionen. Es kamen hier Gegenstände vor, die an und für sich eine innere Symbolik enthalten (Waffen, Fesseln, Prunkgürtel), oder sie mit der Zurichtung signalisieren (absichtliche Deformation oder Beschädigung - Taf. II: 2, 3, ein Bohrloch in der Standfläche - Taf. VI: 7, Tierknochen in einem Gefäß).

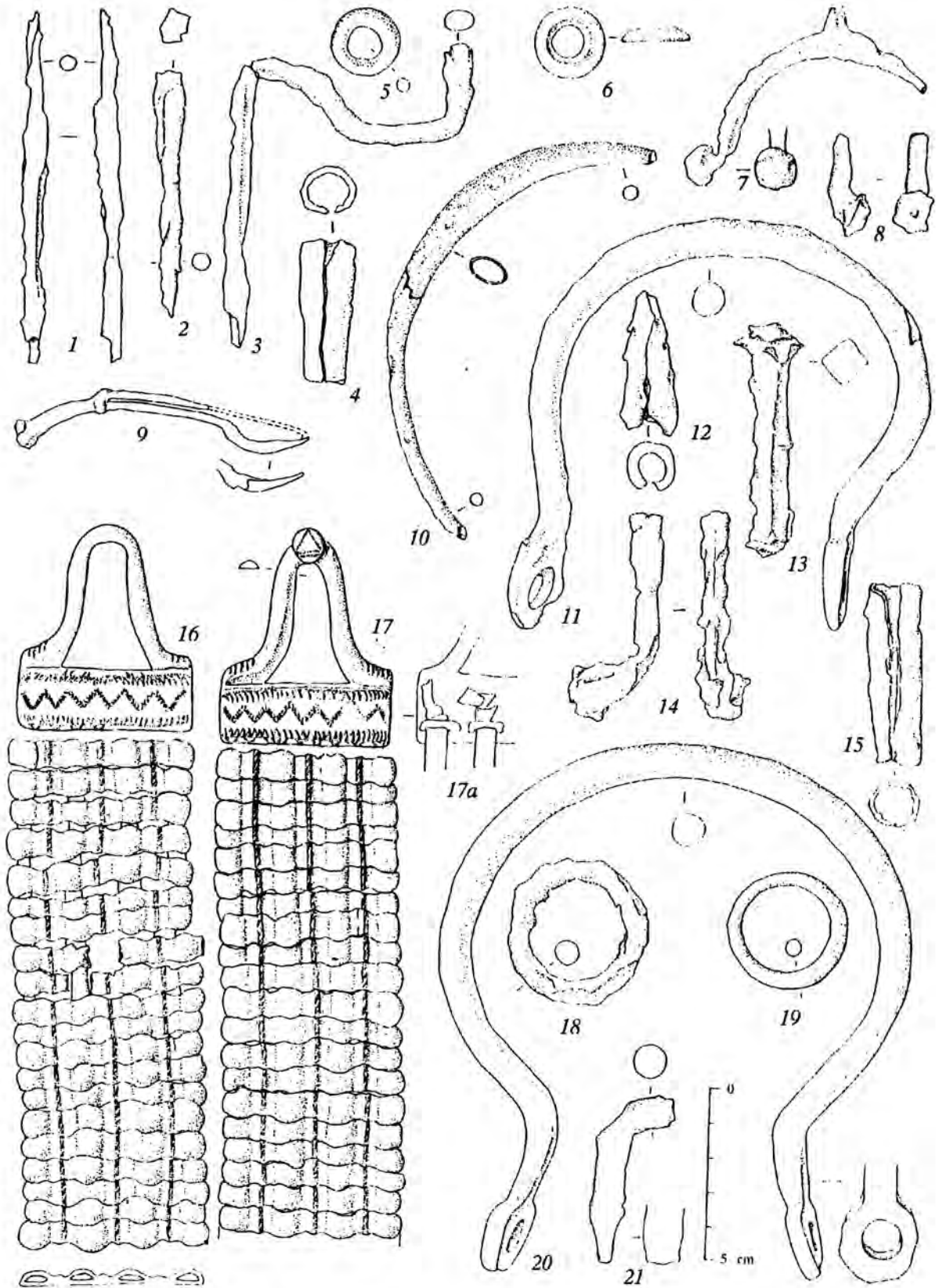
In der Unterbringungsart der Gegenstände erblicken die Autoren eine Ähnlichkeit mit der Kultstätte der Kelten in Altenburg bei Römersberg in Nordhessen (Fiedler - Hendlar 1984, s. 99 ff.). Nahe räumliche Analogien für das Kultobjekt aus Zemplín-Kertalja sind nicht bekannt. Außer den angeführten Tatsachen scheint die Existenz der Kultstätte in Zemplín gerade aus dem Grunde begründet zu sein, weil die Burganlage und Ansiedlung, die hier entstanden, im 1. Jh. v. u. Z. für die umliegende Region eine wichtige Stellung einnahmen. Es befand sich hier ein bedeutsames Produktionszentrum und ein Knotenpunkt auf dem Transitweg Nord - Süd. Zemplín befand sich an der Grenze zweier Kulturmilieus, was sich im gemischten kelto-dakischen Charakter der Funde widerspiegelt hat.

In den kelto-dakischen Denkmälerhorizont von Zemplín - Kertalja waren frühmittelalterliche Gräber eingetieft (1 - 2/83). Nördlich und nordwestlich der Sektoren A, B untersuchte man auf der Fläche der Sektoren C-D/83 einen frühmittelalterlichen eingetieften Wohnraum (Obj. 1/83) mit Pfostenkonstruktion (mit einem System von Pfostenlöchern in den Ecken und an den Rändern des erkennbaren Grundrisses). In seiner Nordostecke war eine Ofendestruktion mit Keramik, die in die zweite Hälfte des 9. - ersten Hälfte des 10. Jh. datiert ist (Taf. V: 12, 16). Der Wohnraum hatte rechteckigen Grundriß von 3, 10 - 3, 20 x 3, 80 - 4,00 m Ausmaß. Aus der Füllerde des Objektes stammt ein Messer (Taf. V: 11) und ein bandförmiger Bronzefingerring (Taf. V: 13), die wahrscheinlich zum Inventar der Körpergräber aus dem jüngeren Reihengräberfeld stammen (Grab 3 - 5/83), das rahmen-

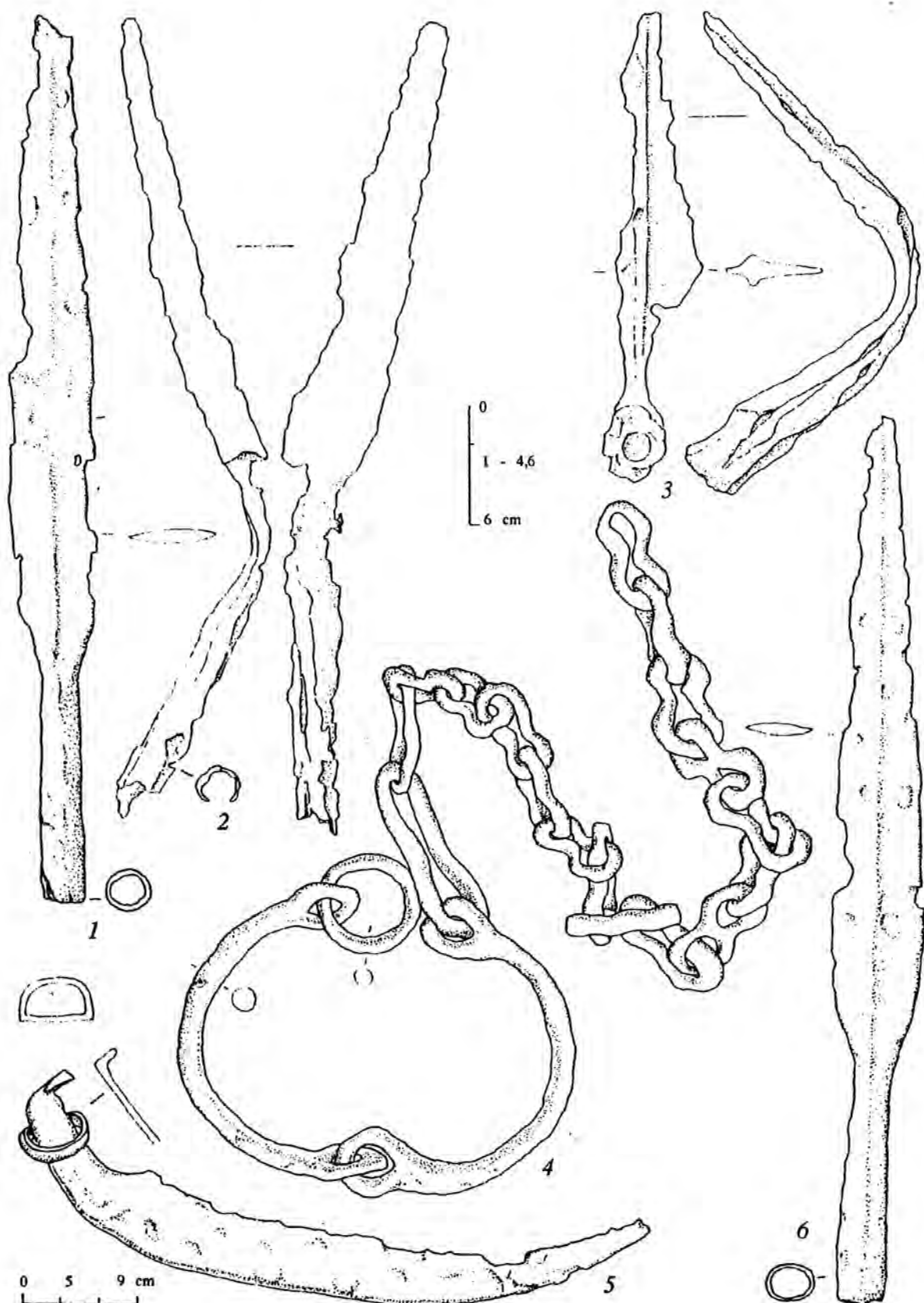
haft in das 10. - 11. Jh. datiert ist. Frühmittelalterliche Funde: Gräber und Wohnraum gehören zu einer größeren offenen Siedlung aus der zweiten Hälfte des 9. - ersten Hälfte des 10. Jh. und zum Gräberfeld aus dem 10. - 11. Jh., die schon aus den vorangehenden archäologischen Grabungen in dieser Lage bekannt waren.

Abschließend werten die Autoren die Grabungsergebnisse im Zusammenhang mit der bisherigen Forschung und dem Kennen der mittelalterlichen Denkmäler im Rahmen des Katasters Zemplín und der nahen Region in der Beziehung zur frühmittelalterlichen Burganlage. Die Besiedlung in ihr hatte zwei Phasen (die erste: letztes Drittel des 9. Jh.; die zweite: 10. Jh.). Sie verfolgen auch die Beziehungen der umliegenden Besiedlung zur jüngeren Komitatsburg und zum vorausge-

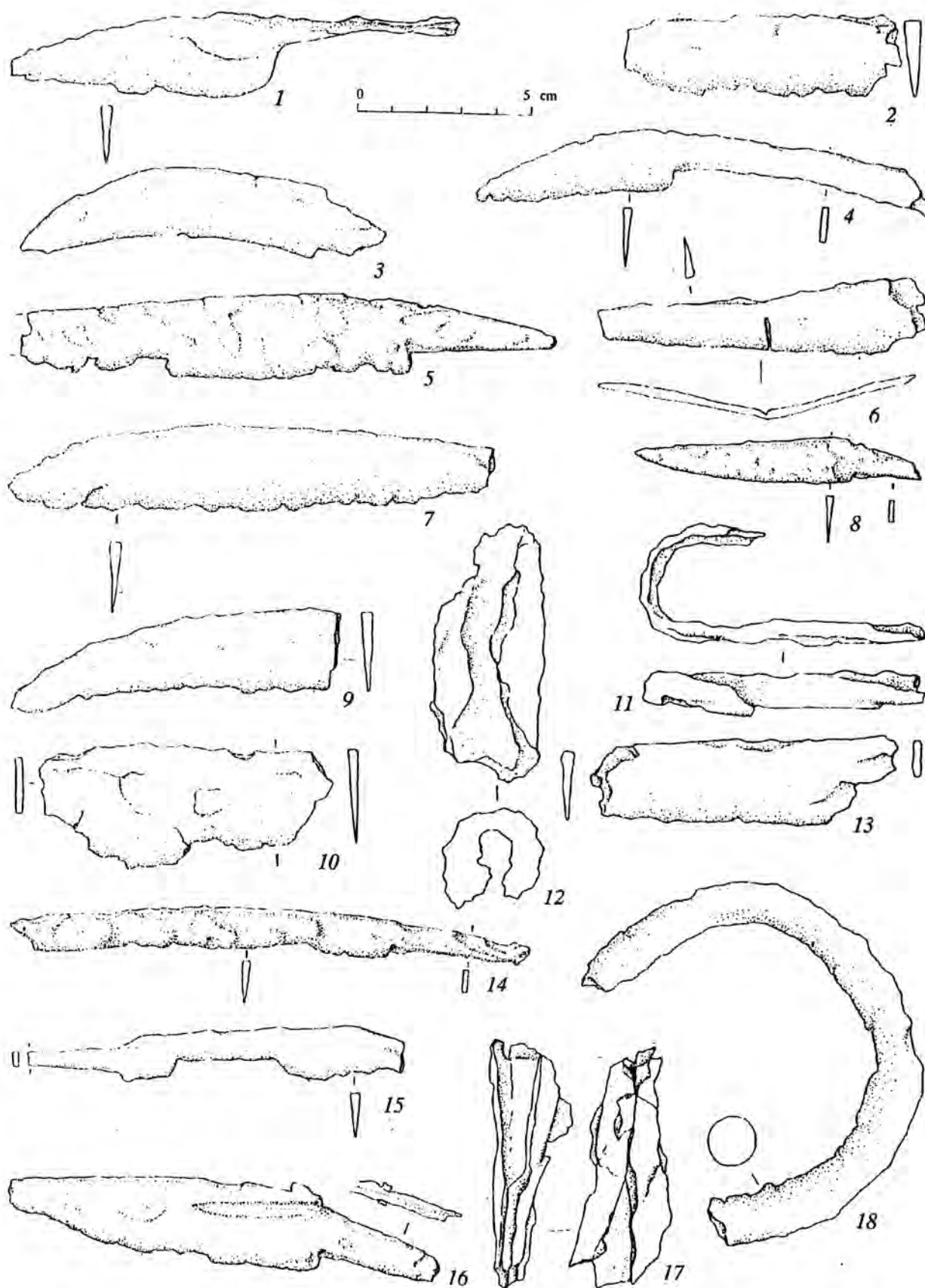
setzten romanischen sakralen Objekt mit dem St. Georg-Patrozinium samt einem mittelalterlichen Friedhof (zweite Hälfte des 11. - 13. Jh.), die sich im Areal der Burganlage (in der Lage Hradisko) befanden. Ebenfalls beachten sie die sich formierende mittelalterliche Marktsiedlung in der westlichen Vorburg. In Komparation der historischen Schriftquellen, des historischen Schrifttums und der bisherigen archäologischen Funde und Fundstellen sind sie bemüht, die Entwicklung der Siedlungsstruktur dieser Mikroregion im Verlauf der zweiten Hälfte des 9. bis zu den Anfängen des 13. Jh. zu skizzieren, also im letzten Zeitabschnitt der Existenz Großmährens, nach seinem Untergang und besonders in der Formungszeit des frühfeudalen Staates.

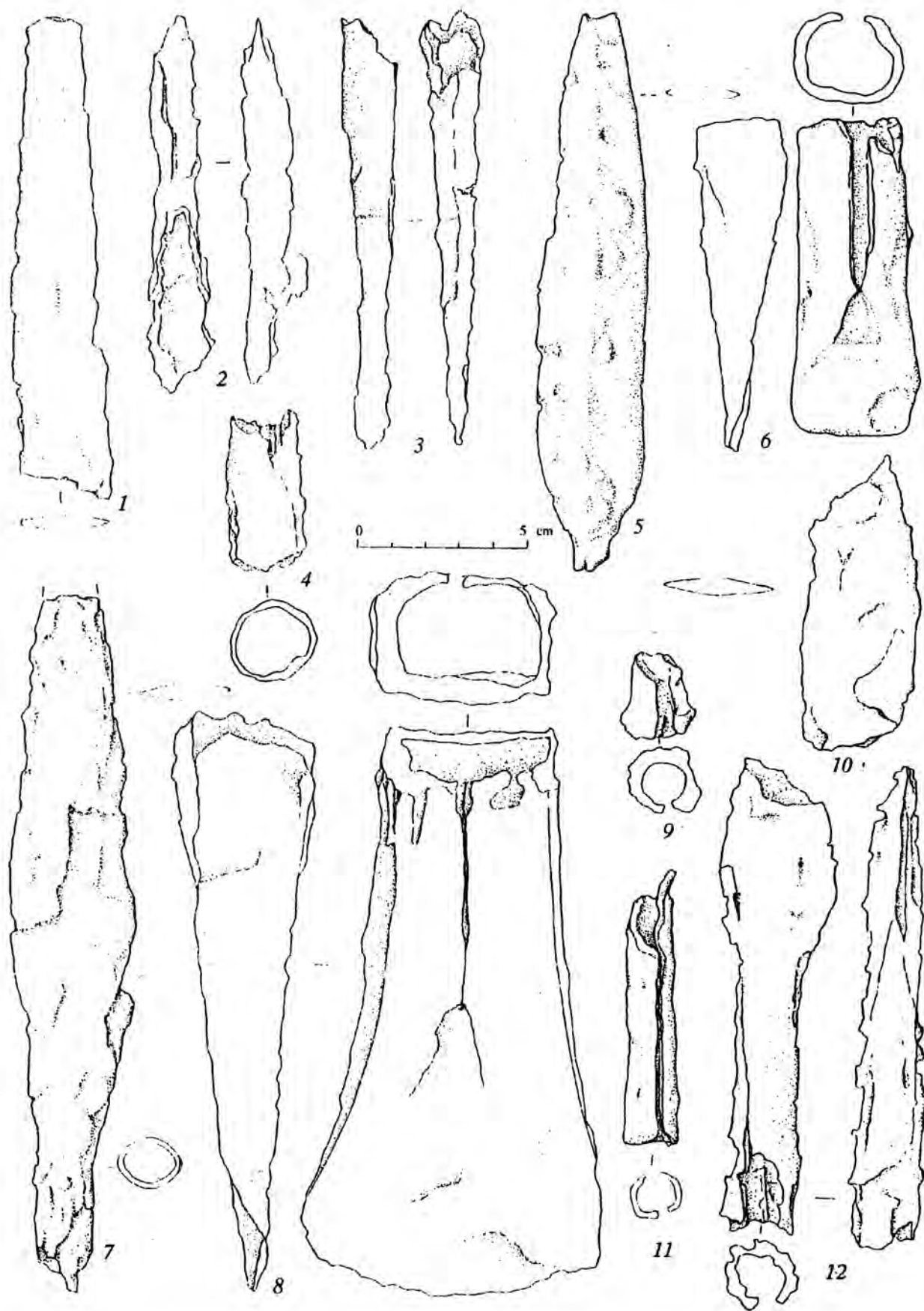
Tabuľka I: 1 - železné šidlo, dĺ. 102 mm (A 19); 2 - železné šidlo, dĺ. 71 mm (B 17); 3 - železný predmet, pôv. dĺ. tyčinky 180 mm (B 6); 4 - železné trubkovité kovanie, dĺ. 40 mm (sev. od A 11); 5 - bronzový krúžok, Ø 20 mm (zber); 6 - bronzový krúžok, Ø 20 mm (A 20); 7 - železná ostroha, gombíkovité ukončenie a tŕň odlomený, š. rozpätia 74 mm, Ø zachovaného gombíka 13 mm (B 18); 8 - fragment gombíkovitého ukončenia ostrohy železnej, dĺ. 30 mm (A 11); 9 - železná spona, vinutie a ihla sa nedochovala, dĺ. 83 mm (A 1); 10 - železný polooblúkovitý predmet, uprostred dutý, dĺ. 178 mm (A 25); 11 - železné okovy (?), Ø oblúku 116 mm, Ø tyčinky 9 - 10 mm (sev. od A 11); 12 - železný trubkovite stočený predmet, dĺ. 44 mm (A 8); 13 - železný klin, dĺ. 63 (vrstva nad obj. 1/83); 14 - železný predmet, dĺ. 60 mm (B 25); 15 - železné trubkovité kovanie, dĺ. 54 mm (A 14); 16, 17 - bronzový astragálový opasok, v. zápony 60 mm, š. zápony 49 mm, dĺ. astragálového článku 53 mm (B 25); 17 a - rekonštrukcia pripojenia zápony k opasku; 18 - železný krúžok, Ø 41 mm (B 23); 19 - bronzový krúžok, Ø 35 mm (B 12); 20 - železné okovy (?), Ø oblúku 138 mm, Ø tyčinky 9 - 10 mm (A 13); 21 - železný predmet, dĺ. 49 mm (B 23).

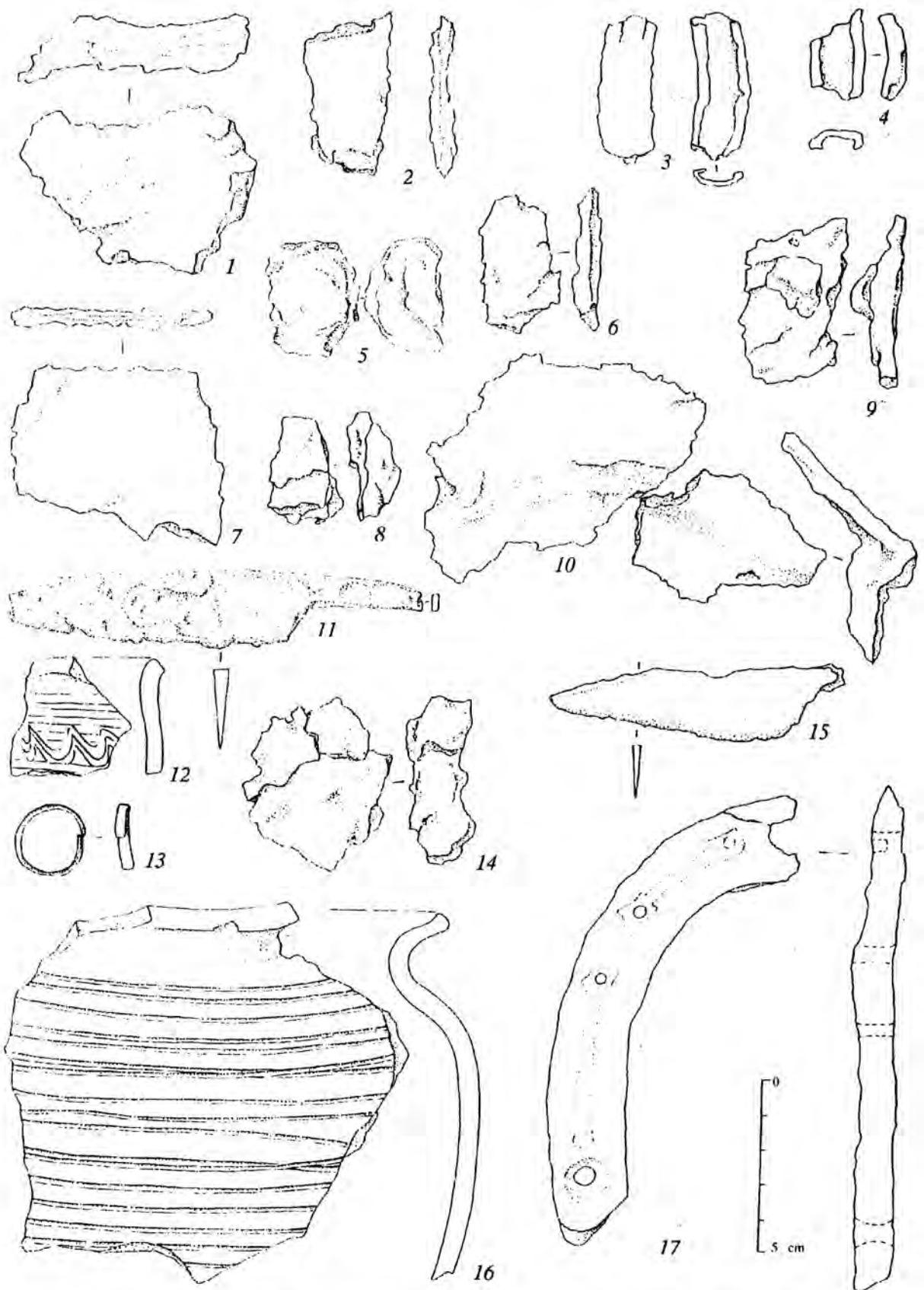
Tabuľka II: 1 - železný hrot kopije, dĺ. 462 mm, Ø tul'ajky 22 mm (B 11); 2 - železný hrot kopije, deformovaný, dĺ. 443 mm, Ø tul'ajky 21 mm (B 22); 3 - železný hrot kopije, dĺ. 321 mm, Ø tul'ajky 30 mm (B 18); 4 - železné okovy, max. rozpätie poloblúkovitých článkov 146, 161 mm, Ø tyčinky 10 - 12 mm, Ø krúžku 80 mm, dĺ. oválneho očka 92 mm, dĺ. ohnívkov reťaze 53 - 62 mm (A 16); 5 - železná kosa so zákovkou, dĺ. 505 mm, š. listu 50 mm, š. zákovky 54 mm, v. 43 mm (A 16); 6 - železný hrot kopije, dĺ. 478 mm, Ø tul'ajky 22 mm (A 25).

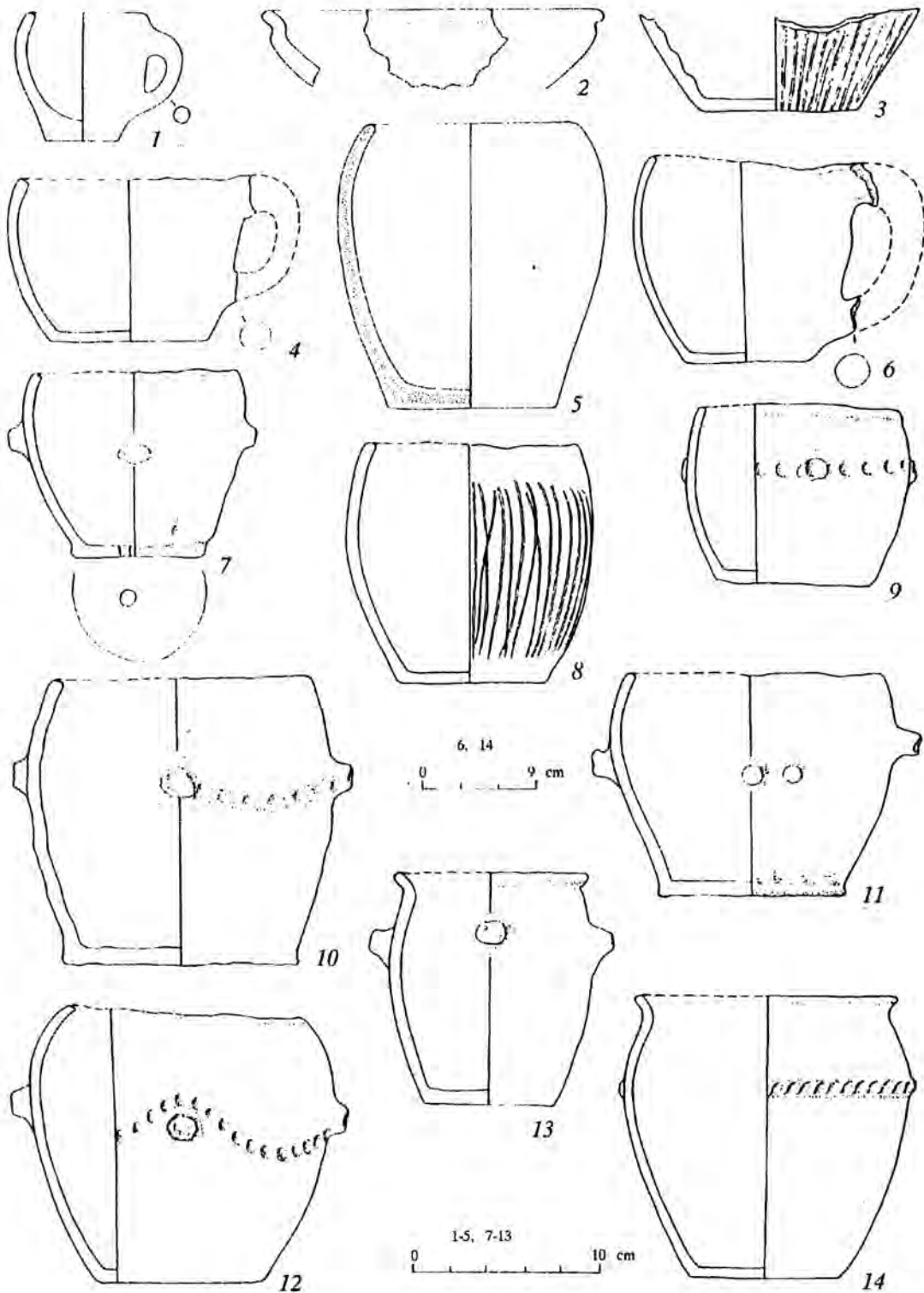
Tabuľka III: 1 - železný nôž, dĺ. 126 (A 16); 2 - zlomok železného noža, zachov. dĺ. 77 mm (sev. od A 1); 3 - železný nôž, dĺ. 103 mm (A 16); 4 - železný nôž s dlhou rukoväťou, dĺ. 130 mm (A 23); 5 - železný nôž, dĺ. 153 mm (A 5); 6 - zlomok čepele železného noža, deformovaný, dĺ. 97 mm (Sonda V/83, 2. - 3. m); 7 - čepeľ železného noža zachov. dĺ. 138 mm (A 27); 8 - železný nôž, dĺ. 84 mm (A 5); 9 - zlomok čepele noža (kosáku), zachov. dĺ. 94 mm (B 16); 10 - zlomok čepele železného noža, zachov. dĺ. 82 mm (B 22); 11 - železný predmet, dĺ. 82 mm (A 16); 12 - zlomok tuľajkovitého železného predmetu, dĺ. 70 mm (B 18); 13 - zlomok železného noža, zachov. dĺ. 97 mm (A 16); 14 - železný nôž, dĺ. 149 mm (Sonda V/83, 10. - 12. m); 15 - železný nôž, dĺ. 106 mm (A 5); 16 - železný nôž, na rukoväti zachovaný nit, šikmý zásek na čepeľi, dĺ. 123 mm (A 25); 17 - korodovaný zlomok železného predmetu, dĺ. 69 mm (Sonda V/83, 2. - 3. m); 18 - neúplný železný kruh, Ø 100 mm, Ø tyčinky 12 - 13 mm (B 24).

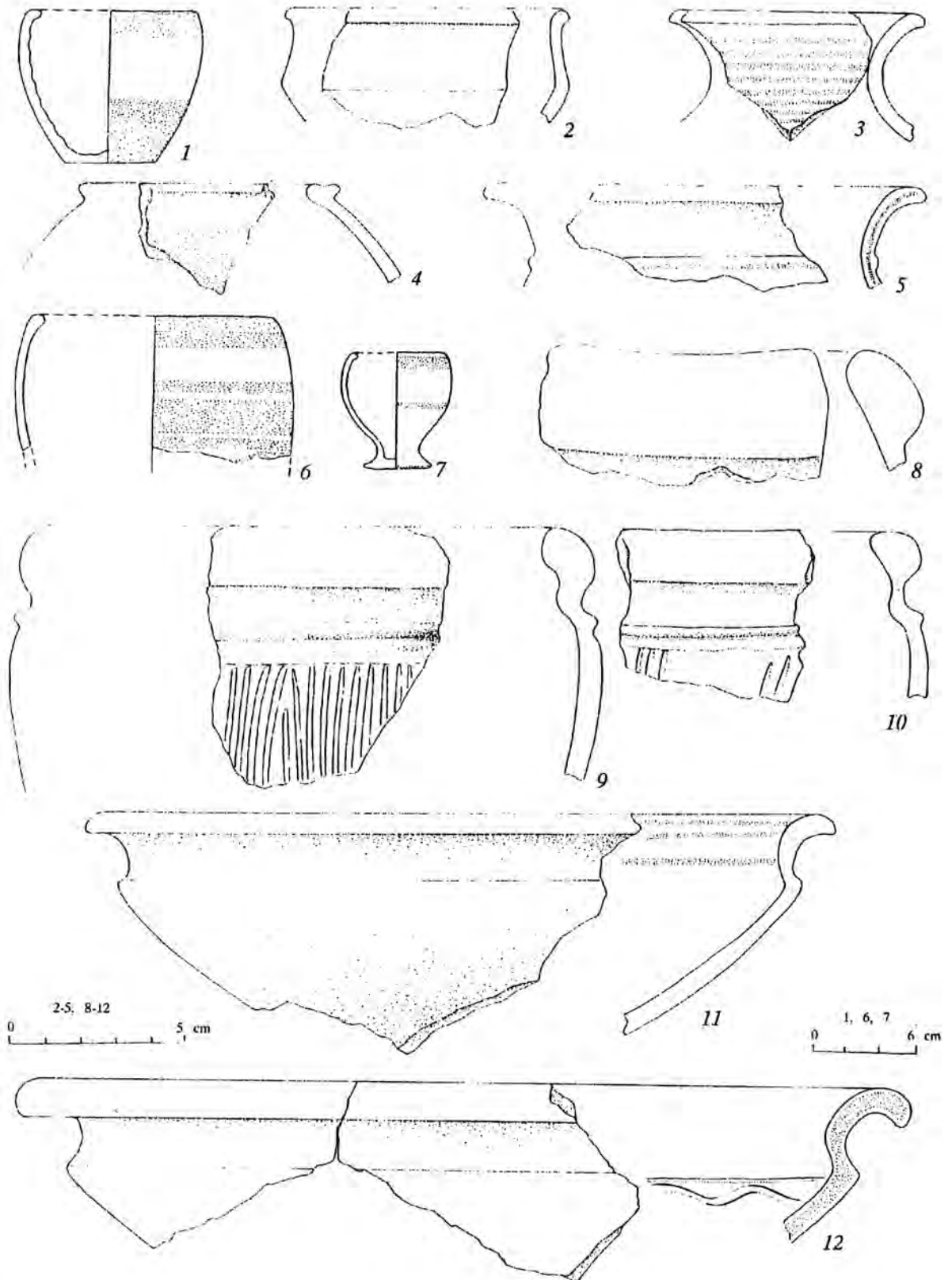
Tabuľka IV: 1 - zlomok listu železnej kopije, dĺ. 141 mm (B 6); 2 - hrot masívnej železnej šípky, dĺ. 106 mm (B 24); 3 - železné dláto s tuľajkou, dĺ. 121 mm, na tele dláta plytký žliabok (B 22); 4 - zlomok železnej tuľajky, dĺ. 45 mm, Ø 22 mm (B 23); 5 - hrot železnej kopije, dĺ. 159 mm (A 23); 6 - železný klinovitý nástroj s tuľajkou, dĺ. 91 mm, Ø tuľajky 34 x 26 mm, š. ostria 34 mm (Sonda V/83, 2. - 3. m); 7 - hrot železnej kopije, dĺ. 202 mm (B 11); 8 - masívna železná sekera s tuľajkou, dĺ. 161 mm, tuľajka 38 x 55 mm, š. ostria 86 mm (B 7); 9 - zlomok železnej tuľajky, dĺ. 26 mm (A 8); 10 - zlomok listu železnej kopije, dĺ. 83 mm (B 23); 11 - zlomok tuľajkovitého predmetu, dĺ. 78 mm (sev. od A 11); 12 - hrot železného oštepú, dĺ. 136 mm (B 6).

Tabuľka V: 1 - železný amorfný predmet, š. 60 mm (B 18); 2 - železný amorfný predmet, š. 45 mm (objekt 1/83); 3 - zlomok železného kovania, dĺ. 43 mm (A 5); 4 - zlomok železného kovania, dĺ. 27 mm (A 8); 5 - železný amorfný predmet, dĺ. 34 mm (A 8); 6 - železný amorfný predmet, dĺ. 40 mm (B 22); 7 - železný amorfný predmet, dĺ. 60 mm (B 18); 8 - železný amorfný predmet, dĺ. 32 mm (A 21); 9 - železný amorfný predmet, dĺ. 52 mm (B 25); 10 - železný amorfný predmet, dĺ. 90, 55 mm (B 25); 11 - železný nôž, dĺ. 119 mm (objekt 1/83); 12 - zlomok okraja nádoby, F. sivá až čierna, V. rytá (objekt 1/83); 13 - bronzový prsteň, Ø 20 mm (objekt 1/83); 14 - železovina (vrstva nad objektom 1/83); 15 - železný nôž, dĺ. 88 mm (hrob 5/83); 16 - fragment hrnca, F. svetlohnedá, miestami čierna, V. rytá, v. 107 mm (objekt 1/83); 17 - fragment železnej podkovy, zachov. dĺ. 146 mm (A 13).
Poznámka: Údaj uvedený v zátvorke znamená označenie sektoru a číslo pomocného sektoru, kde sa predmet našiel.

Tabuľka VI: 1 - šálka, F. sivá až sivohnedá, M. jemne zrnitý, P. uhladený, v. 67 mm, Ø ú. 60 mm, Ø d. 44 mm; 2 - fragment misky, F. čierna, M. zrnitý, pôv. Ø ú. 180 mm; 3 - dno situlovitého hrnca, vyrobeného na kruhu, F. sivočierna, M. jemný, výzdoba - nepravé hrebeňovanie, Ø d. 82 mm; 4 - šálka, ucho odlomené, obtáčaná na kruhu, F. hnedá, M. zrnitý, P. drsný, v. 86 mm, Ø ú. 110 mm, Ø d. 8 mm; 5 - kalichovitý hrniec, F. hnedosivá, na lome čierne jadro, M. jemný, P. vyhladený, v. 151 mm, Ø ú. 110 mm, Ø d. 90 mm; 6 - šálka, ucho odlomené, F. sivohnedá, M. jemne zrnitý, P. uhladený, v. 159 mm, Ø ú. 138 mm, Ø d. 90 mm; 7 - hrniec so 4 výčnelkami, F. sivočierna, M. zrnitý, P. drsný, na dne vytaný otvor, v. 115 mm, Ø ú. 112 mm, Ø d. 70 mm; 8 - hrniec, na vydutí zvislé ryhy, F. hnedosivá, M. zrnitý, v. 126 mm, Ø ú. 112 mm, Ø d. 74 mm; 9 - hrniec so 4 pretlačenými výčnelkami prepojenými radom plytkých jamiek, F. sivohnedá, M. zrnitý, P. drsný, v. 94 mm, Ø ú. 104 mm, Ø d. 79 mm; 10 - hrniec so 4 pretlačenými výčnelkami prepojenými pretláčanou páskou, F. sivá, M. zrnitý, P. drsný, v. 152 mm, Ø ú. 140 mm, Ø d. 124 mm; 11 - hrniec, na vydutí sú striedavo umiestnené 2 jednoduché a 2 dvojité výčnelky, pri dne stopy pretláčania, F. svetlohnedá, M. zrnitý, P. drsný, stopy čierneho náteru, v. 128 mm, Ø ú. 136 mm, Ø d. 96 mm; 12 - hrniec nepravidelného tvaru, 4 výčnelky prepojené radom plytkých jamiek, F. svetlohnedá, M. zrnitý, P. drsný, v. 142 mm, Ø ú. 126 mm, Ø d. 84 mm; 13 - hrniec so 4 pretlačenými výčnelkami, F. sivohnedá, M. zrnitý, v. 124 mm, Ø ú. 102 mm, Ø d. 70 mm; 14 - hrniec s nízkou pretláčanou páskou, F. svetlohnedá, M. zrnitý, P. drsný, v. 228 mm, Ø ú. 207 mm, Ø d. 114 mm.

Tabuľka VII: 1 - sudovitá nádoba, červeno-biela maľba, v. 88 mm, \varnothing ú. 96 mm, \varnothing d. 52 mm; 2 - fragment misky s červeno maľovaným povrchom, pôv. \varnothing ú. 80 mm; 3 - fragment hrdla väzovitej nádoby s okružnými bielo maľovanými pásmi na červeno hnedom podklade, pôv. \varnothing ú. 75 mm; 4 - fragment okraja s bielou maľbou, pôv. \varnothing ú. 75 mm; 5 - fragment okraja väzovitej nádoby s okružným rebrom, F. hnedá, na lome červeno hnedá s hnedým jadrom, pôv. \varnothing ú. 130 mm; 6 - fragment sudovitej nádoby s bielou a červenou maľbou, pôv. \varnothing ú. 140 mm; 7 - pohárik na nôžke, biela maľba, v. 68 mm; 8 - fragment okraja situlovitého hrnca, M. tuhový, š. 84 mm; 9 - fragment situlovitého hrnca s hrebeňovaným vydutím, F. čierna, M. zrnitý, pôv. \varnothing ú. 170 mm; 10 - fragment situlovitého hrnca s metópovite ryhovaným vydutím, F. hnedá, M. drsný, pôv. \varnothing ú. 140 mm; 11 - fragment profilovanej misy s bielymi maľovanými pásmi na vnútornej strane, F. červeno hnedá, M. jemný, pôv. \varnothing ú. 220 mm; 12 - fragment profilovanej misy s vhladzovanou výzdobou na vnútornej strane, F. svetlohnedá, M. jemný, pôv. \varnothing ú. 260 mm.

Pozn.: Všetky nádoby na tabuľke VII sú vyrobené na kruhu.

Použitie skratky: F. farba, M. materiál, P. povrch, v. výška, š. šírka, dĺ. dĺžka, ú. ústie, d. dno, \varnothing priemer.

Nálezy z rozrušeného pohrebiska staršej doby rímskej v Kvakovciach, okr. Vranov nad Topľou

MÁRIA LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ* - PAVOL MAČALA*

Pri extrémnom poklese hladiny vodnej nádrže Domaša (8,4 m), ku ktorému došlo následkom suchého leta roku 1983, náhodný rybár našiel železné predmety, ktoré odovzdal múzeu v Humennom. Nakoľko sa zdalo, že môžu pochádzať zo staršej doby rímskej, pracovníci VPS AÚ SAV a Východoslovenského múzea v Košiciach okamžite prikočili k záchrannému výskumu. Predpoklad, že sa jedná o milodary zo žiarových hrobov, potvrdilo niekoľko zlomkov kalcinovaných kostí, nájdených na úrovni kamenného podlažia na miestach za normálneho vodného stavu prekrytých vodou. Nepodarilo sa však, a to ani pri opätovnom prieskume začiatkom roku 1984, objaviť ani jeden hrobový celok.

Materiál, ktorý máme z Kvakoviec k dispozícii je teda iba zberový. Nakoľko z územia východného Slovenska poznáme doteraz jediné súdobé pohrebisko v Zemplíne, okr. Trebišov (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990), ojedinelý hrob z Lesného, okr. Michalovce (Budinský-Krička 1967, s. 309 - 310) a problematické hroby z Lastoviec, okr. Trebišov (Eisner 1933, s. 211 - 212) resp. Bodrogu (prv Svätá Mária), okr. Trebišov (Eisner 1933, s. 221) považujeme za potrebné uviesť tento súbor, a to aj kvôli tomu, že obsahuje výrazné exempláre, ktoré môžu podoprieť chronologické a etnické zatriedenie inventáru zemplínskeho pohrebiska a byť dobrou oporou pri štúdiu staršej doby rímskej vo východnej časti Karpatkej kotliny.

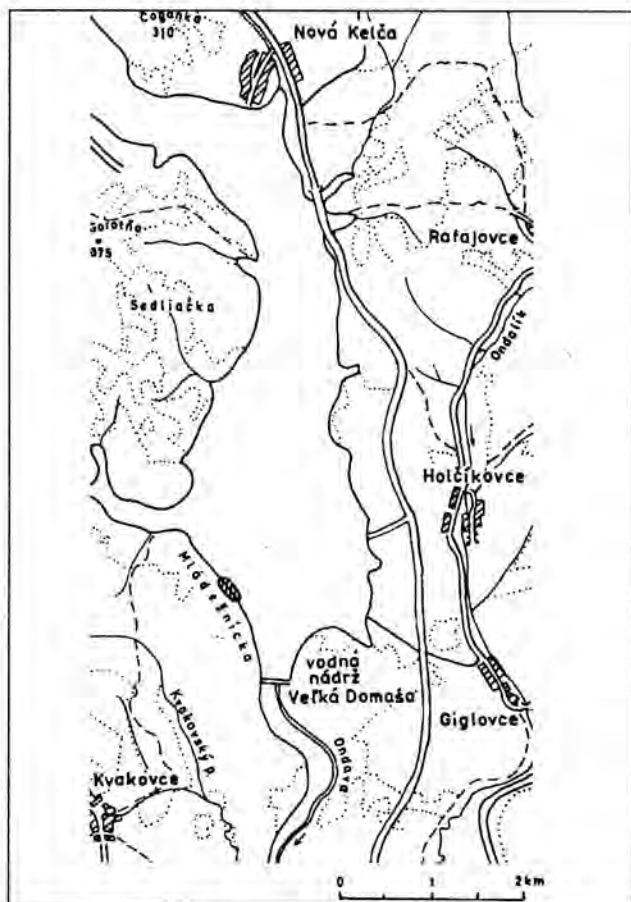
Lokalita sa dnes nachádza v katastrálnom území obce Kvakovce (pred zaplavením údolia vodnou nádržou Domaša patrila do Dobrej nad Ondavou) v severnej časti rekreačnej osady "Mládežnícka". Je pravdepodobné, že získaný materiál pochádza iba z časti pohrebiska a ostatné hroby sú pod vodou, alebo boli už zničené.

Nakoľko nepoznáme nálezové celky, pri hodnotení materiálu môžeme použiť iba typologické a chronologické kritériá.

Väčšinu zachránených nálezov tvoria zbrane a výstroj.

Meče

Zlomky dvojsečných mečov nájdených v Kvakovciach pochádzajú z troch, prípadne štyroch exemplárov. Najvýraznejší je 39,6 cm dlhý fragment dolnej časti meča so

Situácia nájdených predmetov.

zachovaným hrotom (tab. I: 1). Pozdĺž stredovej osi je viditeľné vetvičkové damaskovanie. Pásiky ocele a mäkšieho železa, ktoré sa striedajú, majú šírku cca 1,5 mm.

Tenšie sú pásiky 0,5 mm na 37,6 cm dlhom zlomku rukoväte a hornej časti čepele (tab. I: 2) ako i na 7,4 cm dlhom fragmente hrotu (tab. I: 4) pochádzajúceho snáď z toho istého meča.

Dva zlomky ďalšieho meča (spolu dlhé 14,3 cm) nesú stopy damaskovania, ale naproti tomu výraznejšie krvné ryhy ako predošlé (tab. I: 3).

Kvakovské nálezy mečov možno typologicky zatriediť - na základe tvaru hrotov a šírky čepele - do Biborského

* Výskumné pracovné stredisko Archeologického ústavu SAV, Hrnčiarska 11-13, Košice

typu I/2/1978, s. 58 alebo VI/2/1978, s. 76. Prvý z uvedení typov datoval M. Biborski do stupňa B 1, druhý do B 2, teda v oboch prípadoch sa jedná o staršiu dobu rímsku.

Dvoječné meče vyrastajúce z laténskych predlôh sa objavujú na mnohých pohrebiskách staršej doby rímskej, ale v malom počte. Bývajú prílohou najbohatších hrobov. Z východného Slovenska poznáme 2 kusy zo Zemplína (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, tam i ďalšie analógie).

Doteraz sú z územia Slovenska kvakovské meče jediné, na ktorých sa podarilo zistiť damaskovanie. Nie je vylúčené, že aj ďalšie boli vyhotovené touto technikou, neboli však dostatočne dobre konzervované, preto sa damaskovanie doteraz nezistilo, ako to aj v prípade poľských nálezov predpokladá M. Biborski (1978, s. 109). Možno uvažovať o tom, že damaskované meče sa dostali na východné Slovensko s ľuďmi przeworskej kultúry z Poľska, kde sa v oblasti Gór Świętokrzyskich počíta aj s výrobou mečov. Najbližšiu analógiu pre vetvičkovité damaskovanie kvakovského meča poznáme z Gostomie (Biborski 1978, s. 109 - 110).

Výroba damaskovaných mečov je v západnej Európe doložená už od doby laténskej, predovšetkým v Porýní. Bolo by možné domnievať sa, že aj kvakovské meče sú porýnskeho pôvodu, proti tomuto predpokladu však hovorí skutočnosť, na ktorú upozornili R. Pleiner a A. Rybová (1978, s. 728) v spojitosti s nálezom damaskovaného meča v Plotišti (Čechy), že meče nájdené na území barbarika sú menej kvalitné ako porýnske. Skôr možno uvažovať o domácej imitácii porýnskych predlôh.

Hroty oštepov a kopijí

Najčastejšou zbraňou Germánov, ale i ostatných barbarov v dobe rímskej, boli oštepy a kopije. Vyskytujú sa vo veľkom počte na všetkých pohrebiskách, niekedy aj viac exemplárov v tom istom hrobe (napr. v Zemplíne - vid' Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990).

Že podobná situácia bola aj na pohrebisku v Kvakovciach, dosvedčuje 14 kusov hrotov oštepov a kopijí resp. ich zlomky, ktoré sa tu podarilo zachrániť.

Najdlhší hrot (tab. II: 3) má 30,4 cm a podľa M. Jahna (1916 s. 54) patrí k typu známemu už v laténe. Ďalšie tri majú zhodne 19 cm (tab. II: 4; III: 2, 6), štvrtý 17,4 cm (tab. II: 5). Torzá pochádzajú z menších hrotov (tab. II: 6; III: 3, 4, 5, 7), jediný fragment (tab. III: 8) je z veľkého masívneho exempláru, ktorého pôvodná dĺžka mohla presahovať 25 cm.

Z hľadiska datovania a riešenia otázky etnickej príslušnosti kvakovských nálezov sú mimoriadne dôležité dva zdobené hroty. Prvý z nich (tab. II: 2) má ulomený koniec hrotu a tuľajku. List je na oboch stranách strechovite profilovaný, zdobený ornamentami so striebornou inkrustáciou. Na rozhraní tuľajky a listu je vodorovný rad jamiek a tri obežné ryhy, stopy ďalších motívov svedčia o tom, že aj tuľajka bola zdobená. Výzdoba je miestami poškodená, pozostávala z krúžkov, oblúčikov, esovitých vzorov. Dĺžka fragmentu je 13,5 cm, max. šírka 3,4 cm.

Z druhého hrotu sa zachoval fragment tuľajky, chýba však horná časť listu. Výzdoba sa dala zistiť iba v strednej časti na oboch stranách. Pozostáva z koncentrických

krúžkov a drobných jamiek (tab. II: 1). Dĺžka fragmentu je 16,7 cm, max. šírka 5,2 cm.

Kvakovské hroty oštepov, resp. kopijí sú jediné striebrom inkrustované, a vôbec zdobené exempláre doteraz známe zo Slovenska. V archeologickej literatúre sa zdobené hroty kopijí spomínajú už dávno. G. Kossina dokonca zistil, že na základe výzdobných motívov možno vyčleniť tie, ktoré patria ešte do doby laténskej, presnejšie do jej mladšej, až neskorej fázy a ďalšie pripísal mladšej dobe rímskej, pričom sa domnieval, že je medzi nimi asi 200 ročný hiát (Kossina 1905, s. 369 - 370). Znaky so striebornou inkrustáciou, aké sa vyskytujú aj na kvakovskom oštepoch, považoval za najstaršie doklady runového písma na území severnej Európy (Kossina 1905, s. 385).

Novšie nálezy z lepšie datovateľných celkov, než boli tie, ktoré mal k dispozícii Kossina (Godłowski 1969, s. 31; Dąbrowska-Godłowski 1970, s. 85, Kaszewska 1977, s. 133, resp. 146; tá istá 1985, s. 53 a d.) ako aj prehodnotenie starších nálezov ukázali, že najstaršie rímske hroty s inkrustáciou sa objavujú v B1 a v B2 sú už bežné. V C1a sú v przeworskej kultúre najhonosnejšie, v tom čase sa severnejšie nevyskytujú. V C1b sa situácia zmenila, strácajú sa z przeworskej oblasti a ich používanie sa posúva na sever (Kaczanowski 1988, s. 55 n.n.).

I keď nepoznáme nálezy celky, z ktorých kvakovské zdobené hroty pochádzajú, môžeme predpokladať, že podobne ako damaskované meče sa dostali na východné Slovensko z územia Poľska najskôr v 2. stor. s przeworským ľuďmi.

Časti štítov.

Medzi kovovými nálezmi z Kvakoviec sú 4 kusy, ktoré pochádzajú zo štítov.

1. Torzo štítovej puklice o Ø 13,2 cm a v. 11,2 cm. Zo striešky sa zachovali iba malé časti, chýba aj horná časť trňa (tab. I: 6)

2. Zlomok ďalšej puklice o Ø 13,05 cm, v zachovanej časti 6,4 cm. Tvarove podobná predošlej (tab. IV: 9).

3. Snáď zo štítovej puklice je i menší zlomok hrubého plechu.

4. Z rukoväte s trojuholníkovým ukončením sa zachoval 8 cm dlhý a 7,1 cm široký fragment (tab. III: 1).

Obe štítové puklice - i pri svojom značne poškodenom stave - možno priradiť k Jahnovmu typu 4a (1916, s. 155), ktorý je datovaný na prelom letopočtov a do staršej doby rímskej. Na pohrebisku v Zemplíne boli dve puklice tohto typu - v hrobach č. 23 a 50, obe s przeworským inventárom (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 282 - 283). Časté sú na przeworských pohrebiskách v Poľsku (napr. Kenk 1977, s. 195 - 199), na súdobých pohrebiskách na západnom Slovensku (Kolník 1980, tab. LXXVI: 2f, tab. CVIII 47a; tab. CIX: 48d; CXXXI: 13f), ale aj v dáckom prostredí (Smiszko 1932, s. 88 - 90). V spojitosti s nálezmi z Čiech K. Motyková-Šneidrová (1965, s. 173) konštatovala, že ich nemožno považovať za prejav určitého etnika, sú však významné z hľadiska chronologického.

Podobné rukoväte ako je kvakovská zaradil Jahn M. do typu 9 (1916, s. 192) a datoval do 2. storočia. Presnú analógiu poznáme zo Zemplína z hrobu č. 23, blízke sú jej aj rukoväte z przeworských hrobov č. 54 a 159 (Budinský-

Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 283). Tento typ rukovätí je tak ako aj spomínané puklice, rozšírený na veľkom území (napr. Kolník 1980, tab. CX: 53c; Kenk 1977, s. 340), preto v ňom možno vidieť iba chronologické, a nie etnické vodítko.

Šperky

Spony

V kvakovskom materiáli sa nachádzajú iba dve spony.

1. Fragment bronzovej kolienkovej spony s polkruhovou doštičkou v tyle, d. 2,1 cm, š. 2 cm (tab. IV: 2).

2. Železná spona s podviazanou rozšírenou nôžkou d. 6,2 cm (tab. IV: 5).

Kolienkové spony s polkruhovitou doštičkou v tyle - Almgrenova (1923) skupina III č. 128 - sú časté v provinciách. V barbariku ich považujú za import. Objavujú sa už v 1. storočí, doba ich rozkvetu bola v 2. ale ojedinele prežívajú i do 3. stor. (Lamiová-Schmiedlová 1961, s. 19; Peška 1972, s. 96).

Na Slovensku ich poznáme v blízkosti dunajského limesu, aj z barbarických osád (Lamiová-Schmiedlová 1961, s. 41 - 43), objavujú sa na území púchovskej kultúry (Pieta 1982, s. 46).

Z východného Slovenska sa spomína strieborný exemplár zo Slovenského Nového Mesta (M. J. 1985, s. 95 - 96). Zo Zemplína pochádza kolienková spona s menšou doštičkou v tyle (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, tab. III: 22).

Na kvakovskom pohrebisku môžeme bronzovú kolienkovú sponu považovať za dôkaz kontaktov miestneho obyvateľstva s územiaми južnejšími, resp. s provinciami.

Spony s podviazanou nôžkou (Almgren skupina VI) sa z pontickej oblasti rozšírili do celej strednej Európy v priebehu 2. stor. Vyskytujú sa v takom množstve, že je potrebné počítať s ich výrobou aj v barbariku. Variant spony s rozšírenou nôžkou, aká je z Kvakoviec, sa datuje od konca 2. cez celé 3. stor. (Lamiová-Schmiedlová 1961, s. 21; Peška 1972, s. 113). V inventári przeworskej kultúry sa spony s podviazanou nôžkou objavujú podľa K. Godlowského (1981, s. 96) v C 1a, pričom za najstarší variant považuje tie, čo majú rozšírenú nôžku - napr. z Choruly (1981, s. 98, tab. XVII: 2), ktorá je analógiou kvakovskej.

Tento typ spon je rozšírený v celej strednej Európe, teritoriálne najbližší exemplár poznáme z Prešova (Lamiová-Schmiedlová 1961, s. 46, tab. XXIII: 8).

Náramok

Z kvakovského pohrebiska pochádza otvorený železný pásikový náramok (tab. I: 5). Jeden koniec je poškodený, na druhom je štylizovaná zvieracia hlavička, ktorú od tela náramku delí vývalok. Prierez náramku má tvar kruhovej úseče. Priemer 6,3 cm, šírka 1,3 cm.

Náramok, na základe ukončenia štylizovanou zvieracou hlavičkou, možno spájať so skupinou nálezov označovanou v literatúre ako náramky s had'ou hlavičkou (Schlangenkopfarminge), ktorým sa už dávnejšie venuje značná pozornosť (napr. Bluma 1912, s. 60 - 85). Náramky tohoto typu sa objavujú najčastejšie v bronzovom alebo striebornom prevedení, zriedkavo zo zlata. Železné - ako

kvakovský-sú vzácné. Hoci sú v severnej Európe častí, predpokladá sa, že vznikli na juhovýchode.

Nález zlatého náramku v Zohore (Kraskovská 1959, s. 107) upozornil na to, že s výskytom tohoto druhu šperkov treba rátať aj na území Slovenska. Potvrdil to strieborný náramok z hrobu 47 v Kostolnej pri Dunaji (Kolník 1980, s. 115), ako aj fragment bronzového z Liptovskej Mary (Pieta 1982, s. 55).

J. Tejraľ (1970a, s. 198; ten istý 1971, s. 49) nálezy zo Zohora a Kostolnej pri Dunaji datuje na začiatok staršej doby rímskej (B1) a vidí v nich prototyp pre severské náramky. Ich výrobu predpokladá v noricko-panónskej oblasti, kde poznáme motív zvieracej hlavičky aj na iných predmetoch, napr. nákrčníkoch a pásových garnitúrach (Tejraľ 1970b, s. 126). Pripúšťa však, že pôvodný impulz k tomuto motívu dalo helenistické prostredie, sprostredkujúcu úlohu medzi ním a Podunajskou oblasťou zohrala najskôr Dácia.

K. Horedt (1973, s. 139 - 140) uvádza, že náramky so zvieracou hlavičkou (typ D 1a) alebo s roztepanými koncami (typ D 1b) sú časté v depotoch strieborných predmetov, v Dácii datovaných medzi roky 125 pred n. l. až 25 n. l. (Horedt 1973, s. 151). Podľa K. Horedta sa depoty strieborných predmetov ukrývali v obave pred Rimanmi, a preto nemôžu byť mladšie ako z 1. storočia. Toto chronologické zatriedenie potvrdzuje aj skutočnosť, že na epigrafických pamiatkach pochádzajúcich z čias po roku 106, t. j. vytvorení provincie Dácie, sa takéto náramky už neobjavujú. Výrobcami strieborných predmetov známych z depotov mohli byť podľa K. Horedta domáci remeselníci, ale pripúšťa aj účasť putovných majstrov z pričiernomorských kolónií (1973, s. 155).

V B2 sa náramky s had'ou, resp. zvieracou hlavičkou objavujú pomerne hojne v severnej Európe, kam sa dostali najskôr prostredníctvom Panónie a Norika. Ako zistil T. Wójcik (1978, s. 82 - 83), stali sa typickým šperkom wielbarskej kultúry, ale przeworskému prostrediu ostali cudzie.

Z východného Slovenska sme ich doteraz nepoznali, až na zlatý náramok vytepaný z tenkého plechu, na jednom konci s had'ou hlavičkou, ktorý vlastní Magyar Nemzeti múzeum v Budapešti a údajne pochádza z Bardejova (Hampel 1894, s. 373). Možno ho zatriediť do Horedtového typu D 2a (1973, s. 139).

Náramok z Kvakoviec sa zdá byť lacnejším variantom týchto šperkov a dalo by sa uvažovať o tom, že ho vyrobili v niektorej severodáckej dielni.

Krúžky

Bronzové a železné krúžky s priemerom okolo 2 - 3 cm sú častým milodarom na pohrebiskách z doby rímskej. V Zemplíne sa nachádzali v 10,17 % hrobov (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 291), a to tak v mužských, ako aj ženských. Pôvodne ich bádatelia považovali za prstene, prípadne závesky iných ozdôb (Domanski 1982, s. 100). Pravdepodobnejší je názor, ku ktorému dospeli podľa ich uloženia v kostrových hroboch - že ide o súčasti textilných, prípadne kožených opaskov, kde spĺňali funkciu pracky (Vaday - Szöke 1983, s. 103 - 107). Z Kvakoviec máme 2 železné exempláre, prvý má priemer

3,3 cm (tab. IV: 10), druhý priemer 4 cm. Väčší mohol mať pôvodne snáď iné poslanie (tab. IV: 11).

Pracky

Z kvakovského pohrebiska sa podarilo získať tri železné pracky.

1. Pracka s elipsoidným rámom o priemeroch 3,1 - 3,5 cm a ulomeným trňom (tab. IV: 14) patrí k typu, ktorý sa objavuje počas celej doby rímskej, počnúc B 1 (Madyda 1977, s. 364). Zo Zemplína poznáme tri (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 289 - 290).

2. Pracka so štvorhranným rámom o rozmeroch 2,1 x 2,8 cm (tab. IV: 13)

3. Podobná s rozmermi 2,8 x 3,1 cm (tab. IV: 12). Pracky č. 2 - 3 patria k typu bežnému v staršej dobe rímskej, najmä v B2 (Müller 1957, s. 41; Madyda 1977, s. 374). Na zemplínskom pohrebisku sa našli v železnom aj v bronzovom prevedení (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, tab. XVII: 1, resp. tab. IX: 11, 20).

Závesok

Medzi nálezmi, ktoré sa podarilo v Kvakovciach zachrániť, sa nachádzal aj kostený predmet - plochá, mierne ohnutá tyčinka, na jednom konci s krúžkom, na druhom ulomená. D. 6,3 cm, š. 0,7 cm, hrúbka 0,3 cm. Na oboch stranách je dvojica pozdĺžnych rýh (tab. IV: 3).

Je možné počítať s tým, že medzi milodarmi v dobe rímskej bývali početné kostené predmety. I keď sa mnohé pri kremácii zničili, predsa nachádzame kostené hrebene, ihly, ihlice, ihelníky, šidlá a pod. Preto je pravdepodobné, že i uvedený závesok patril do výbavy niektorého z hrobov kvakovského pohrebiska.

Tvarové sa mu najviac blíži fragment podobného predmetu z Kostolnej pri Dunaji (Kolník 1980, s. 94, tab. LXXXV: Ac) zdobený na oboch stranách koncentrickými krúžkami.

Podľa krúžku na jednom konci kvakovského exemplára sa zdá, že ide o závesok, prípadne nášivku na odev, alebo čiapku.

Pracovné nástroje

Nožnice

Môžeme ich považovať za pracovný nástroj, ale nachádzajú sa často aj v bojovníckych hroboch, kde tvorili súčasť výstroja. V Kvakovciach sa našli dvoje, obe železné.

1. Nožnice dlhé 22,5 cm (tab. V: 20)

2. Jedno rameno nožníc so stopami opravovania (spojené dvoma nitmi), d. 22,5 cm (tab. V: 19).

Oba exempláre patria variantu b typu I A. Knaackovej (1978, s. 18, 19), ktorý je najrozšírenejším typom staršej doby rímskej, hlavne v 1. stor. (Preidel 1930, I, s. 270). Nakoľko sa objavujú v celom naddunajskom barbariku, ale aj na Balkáne, nie je možné ich spájať s nejakým etnikom. Z východného Slovenska poznáme 4 kusy zo zemplínskeho pohrebiska (2,26 % hrobov, Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 272), na západnom Slovensku sú častejšie. V Abraháme boli v 12,76 % hrobov, v Kostolnej pri Dunaji v 27,91 % a v Sládkovičove v 27,12 % (Kolník 1980).

Pozoruhodné je opravovanie fragmentu nožníc z Kvakoviec. Podobný príklad predlžovania životnosti nožníc prináša A. Knaacková (1978, s. 38 - 39). Opravy považuje za dôkaz toho, že boli úžitkovým predmetom a nie kultovým, ako to predpokladali niektorí bádatelia.

Opravovanie nožníc máme na Slovensku doložené nálezom z hrobu č. 61 v Abraháme (Kolník 1980, s. 35, tab. XXII: 61 b), kde sa zlomená časť spojila plechovou doštičkou a dvoma nitmi.

Nože

K najčastejším milodarom hrobov z doby rímskej - a to nezávisle na pohlaví a veku pochovaného - patrili nože. Zo zemplínskeho pohrebiska poznáme 27 - zo 14,69 % hrobov (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 272). Podobná situácia bola asi aj v Kvakovciach, odkiaľ máme 3 celé a 8 zlomkov nožov (tab. V: 12 - 15, 17 - 18, 21 - 24). Ich dĺžka sa pohybuje od 8,2 do 15,8 cm a všetky možno zaradiť do Müllerovej skupiny B (1957, s. 45 - 46).

Železné nože sa objavujú počas celej doby rímskej tak na sídliskách ako pohrebiskách, preto ich nemožno použiť pri chronologickej alebo etnickej klasifikácii.

Šidlo

9 cm dlhý železný predmet s ostrým hrotom na jednom konci a tupším ukončením na druhom, upevneným v drevenej násade, bol pravdepodobne pôvodne šidlom (tab. V: 11). Analógie k nemu máme v Zemplíne (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, tab. XIII: 4; tab. XXII: 2), ale aj na iných súdobých pohrebiskách severne (Müller 1957, s. 44) i južne od nášho územia (Glodariu - Iaroslavschi 1979, s. 92, obr. 51: 10).

Dlátka

6,1 cm dlhý nástroj štvorhranného prierezu, s jedným koncom roztepaným (tab. V: 7), možno považovať za dláto, aké poznáme napr. aj zo sídliska Šebastovce - Barca (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 482 - 483).

Kliny

V Kvakovskom materiáli sa nachádzali dva železné kliny so zahroteným koncom, štvorhranného prierezu. D. 4,4, resp. 5,8 cm (tab. V: 10, 16).

Kovové časti drevených skriniek

Z kvakovských nálezov možno považovať za súčasť drevených skriniek 4 železné kľúče a 2 kovania s nitmi. Pochádzajú pravdepodobne zo skriniek menších rozmerov, ktoré boli rozšírené v provinciách, ale aj v barbariku od 1. stor. cez celú dobu rímsku.

Kovania s nitmi sa zachovali v poškodenom stave (tab. IV: 1, 3). Je pravdepodobné, že boli aplikované na vonkajšej strane skrinky a tvorili obrubu otvoru pre kľúč.

Na honosnejších skrinkách slúžili podobné kovania ako dekoratívny prvok, ale aj na pripevnenie poľahu skrinky, ktorý mohol byť z kože, textilu, ale aj z kovových, prípadne kostených platní (Gáspár 1986, s. 57). Na kvakovských kovaniach sa stopy výzdoby nedali zistiť, zdá sa, že pochádzajú z bežných, jednoduchých skriniek vydlabaných z jedného kusa dreva, ako to predpokladajú J. Szydłowski a T. Kubiczek (1960, s. 254).

Všetky 4 kľúče z Kvakoviec patria k jednoduchým kľúčom so zubom v tvare U a rovným telom, ukončeným očkom. Najkratší má 10,5 cm, ďalšie 14, 14,3 a 14,5 cm (tab. IV: 4 - 7). Jeden je zdobený na rúčke radom drobných vpichov (tab. IV: 5), ďalší má rúčku tordovanú (tab. IV: 7).

Kým v provinciách prevažujú ozdobnejšie bronzové kľúče s viacerými zubami (Gáspár 1986, s. 79), jednoduché kľúče - železné alebo bronzové sú doménou barbarika. Objavujú sa na obrovskom území v Nemecku (Müller 1957, s. 44; Geisler 1984, s. 126), v Poľsku (Szydłowski-Kubiczek 1960; Domanski 1982, s. 67 - 68), v Čechách (Motyková-Šneidrová 1967, s. 8), na Slovensku (Kolník 1980, s. 35, 40, 130 a ď.; Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 296) i na Ukrajine (Šmiszko 1932, s. 103, 166).

Najčastejšie sú hladké, ale poznáme analógie aj pre zdobené. Napr. v Tarnowe boli kľúče so zárezmi (Godłowski-Szadkowska 1972, s. 139, tab. II: 30 a tab. XLVI: 9), ale i s drobnými vpichmi (tí istí, tab. II: 27), aké sú aj na jednom z kvakovských kľúčov. Zdobené kľúče sa objavujú aj na germánskych pohrebiskách v Nemecku (Geisler 1974, tab. 28, 332: 10) a v Sliezske (Pescheck 1938, s. 292 - 293, obr. 169: 15).

Pre tordovaný kľúč poznáme zatiaľ jedinú analógiu zo sídliska v Nižnej Myšli - poloha Alamenov, okr. Košice-vidiek, kde sa našiel kľúč tvaru T s takouto rúčkou (Bereš - Lamiová - Olexa 1991, v tlači). Tordovanie sa v staršej dobe rímskej objavuje aj na iných predmetoch, napr. ihliciach alebo rúčkach britiev (Balke 1976, s. 176, obr. 26: c).

Príchytné kovanie slúžiace k upevneniu kľúča na opasok sa zachovalo napr. aj na kľúči z hrobu 546 v Zadowiczach (Kaszewska 1984, s. 58, obr. 59 b).

Často sa kľúče nachádzajú v hrobách po dvoch, ale i vo väčšom počte (Szydłowski - Kubiczek 1960, s. 253; Motyková - Šneidrová 1967, s. 8; Kolník 1980, s. 40 resp. 133 - 134), preto ťažko povedať, z koľkých celkov mohli kvakovské kľúče pochádzať.

Zárezmi zdobený kľúč z hrobu č. 9 przeworského pohrebiska v Brzezce je datovaný do B2 (Balke 1976, s. 163), podobne kľúče z hrobu č. 1 v Nowej Cerekwi (Godłowski 1968, s. 250) alebo kľúč z hrobu č. 48 v Zemplíne (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, tab. VI: 11). Teda aj kvakovské kľúče možno časovo zaradiť do staršej doby rímskej a pôvod - najmä zdobených - môžeme hľadať v przeworskej oblasti.

Keramika

Zlomky keramiky nájdené v Kvakovciach majú značne korodovaný povrch a je ich málo.

Najvýraznejší je sivý okrajový črep s pastóznym povrchom, zdobený plastickým vajcovcom a rozetkou (tab. V: 1), ako aj ďalší zlomok z okraja so zvyškom vajcovca (tab. V: 2). Dva zlomky prstencových dien sú z podobného materiálu (tab. V: 5, 6).

Uvedené zlomky sa od bežnej sivej keramiky líšia pastóznejším materiálom, ale najmä plastickou výzdobou blízkou terre sigillate. Chýba však charakteristická červená glazúra. Podobné črepy sa našli v násype mohyly č. 15 v Zemplíne (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 303), o ktorých sa predpokladá, že mali korene na Balkáne, kde sú (napr. Pavlikeny v Bulharsku) zistené dielne na výrobu neglazovanej, plasticky zdobenej keramiky (nepublikované).

Hrubý šedohnedý okrajový črep s vrypami v podobe V (tab. V: 3) ako aj tmavosivý, esovite profilovaný okrajový črep z menšej misky možno spájať s przeworskou kultúrou (tab. V: 4).

Dvojkónický praslen tehlovej farby (tab. V: 8) je bežným tvarom v dobe rímskej na rozsiahlom území. Prasleny bývajú častým milodarom ženských hrobov, sú však tak uniformné, že sa nedajú použiť pri chronologickom a etnickom určení nálezov.

Okrem opísaných nálezov sa našlo ešte 8 kusov železných, silne korodovaných, dnes už neidentifikovateľných predmetov rôznej hrúbky, rozmerov a tvarov.

Záver

Nálezový fond získaný zberom v Kvakovciach obsahuje predmety typické pre výstavu hrobov staršej doby rímskej. Spomínané kalcinované kosti, ako aj deformácia niektorých nálezov dovoľujú predpokladať, že hroby boli žiarové.

Problematickejšie je kultúrne a etnické zaradenie kvakovských nálezov, nakoľko keramiky sa našlo veľmi málo a ako sa ukázalo na pohrebisku v Zemplíne, práve ona je v tomto období najlepším ukazovateľom etnickej príslušnosti (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 299). Mnohé z kovových predmetov sú rozšírené na území viacerých etník a kultúr, takže neposlúžia ako východisko. Przeworskej kultúre môžeme pripísať hroty oštepov, resp. kopijí zdobené inkrustáciou, ktoré poznáme doteraz len severne od východoslovenského územia, práve v tejto kultúrnej sfére. Podobná je situácia aj s damaskovanými mečmi, ktorých objavenie sa v našej oblasti pravdepodobne súvisí s príchodom nositeľov przeworskej kultúry. Hoci nálezy kľúčov nie sú v barbariku

zriedkavé, analógie pre zdobené exempláre pochádzajú hlavne z germánskych oblastí. Preto sa domnievame, že sa k nám mohli dostať tou istou cestou ako inkrustované hroty a damaskované meče.

Dôkazom kontaktov ľudu, ktorý pochovával v Kvakovciach, s oblasťami južnejšími a provinciami je bronzová kolienkovitá spona snád panónskeho pôvodu a reliéfne zdobená keramika najskôr z Dácie.

Ostatné nálezy: časti štítov, kovania skriniek, nože, nožnice, pracky atď. majú analógie v przeworskom, ale i v dáckom prostredí.

Ako sa pri rozbere jednotlivých druhov nálezov ukázalo, všetky sa dajú datovať do staršej doby rímskej, časť do stupňa B 1, väčšinu do B 2, teda sa zdá, že väčšina získaných nálezov pochádza z hrobov z 2. storočia.

Podľa doterajších poznatkov sa ukazuje, že pohrebisko v Kvakovciach je mladšie ako zemplínske, kde bol zachytený aj neskorolatenský a včasnorímsky horizont a že ho môžeme synchronizovať s najmladšou - przewor-

skou vrstvou v Zemplíne (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 314).

S postupom ľudu przeworskej kultúry na východné Slovensko sa počíta koncom 1. a v 2. stor. (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, tam i staršia literatúra). Tento presun sa uskutočňoval pravdepodobne po známych obchodných cestách, sledujúcich toky riek a smerujúcich ku karpatským priesmykom, ako na to upozornila už E. Kolníková (1970, s. 66). V prípade Kvakoviec

prichádza do úvahy cesta do Tyličského alebo Dukelského priesmyku údolím Ondavy na juh.

Nakoľko - ako sme už v úvode pripomenuli - nálezy z Kvakoviec sú druhým reprezentatívnejším súborom pamiatok pohrebiska zo staršej doby rímskej, ktorý z územia východného Slovenska doteraz poznáme, považujeme ho za dôležitý prínos pre štúdium dejín prvých dvoch storočí n. l. vo východnej časti Karpatskej kotliny.

LITERATÚRA

- ALMGREN, O.: Studien über nordeuropäische Fibelformen den ersten nachchristlichen Jahrhundert. Leipzig 1923.
- BALKE, B.: Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Brzezcach, pow. Białobrzegi (Stanovisko 2). In: *Wiadomości Archeologiczne* 41, 1976, z. 2, s. 155 - 209.
- BÉREŠ, J. - LAMIOVÁ, M. - OLEXA, L.: Záchranný výskum na polykulturnom sídlisku v Nižnej Myšli - poloha Alamenov. In: *Príspevky k pravekým a včasným dejinám východného Slovenska*, s. 166-190.
- BIBORSKI, M.: Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej. In: *Materiały archeologiczne* 18, 1978, s. 53 - 165.
- BLUME, E.: Die germanische Stämme und Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit I. *Mannus Bibliothek* 8, Würzburg 1912.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Východoslovenské mohyly. *Slov. archeol.* 15, 1967, s. 277 - 338.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. - LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: A late 1st century B. C. - 2nd century A. D. cemetery at Zemplín. *Slov. Archeol.* 38, 1990, s. 245 - 341.
- DABROWSKA, T. - GODŁOWSKI, K.: Grób kultury przeworskiej z Hromówki na Ukrainie. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 246, 1970, *Prace archeologiczne* z. 12, s. 77 - 102.
- DOMANSKI, G.: *Cmentarzysko w Luboszycach (II - IV w.)*. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź 1982.
- EISNER, J.: *Slovensko v pravěku*. Bratislava 1933.
- GÁSPÁR, D.: Römische Kästchen aus Pannonien. I - II. *Antaeus - Mitteilungen des Archäologischen Instituts des Ungarische Akademie der Wissenschaften* 15/1986. Budapest.
- GEISLER, H.: Das germanische Urnengräberfeld bei Kennitz, Kr. Potsdam-Land. In: *Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam* 18, 1984, s. 77 - 174.
- GLODARIU, I. - IAROSLAWSCHI, E.: *Civilizatia fierului la Dacia (sec. II î.e.n. - I.e.n.)*. Cluj - Napoca 1979.
- GODŁOWSKI, K.: Przyczynki do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku. In: *Liber Iosepho Kostrzewski. Octogenario a Venetatoribus Dicitur*. Wrocław - Warszawa - Kraków 1968, s. 241 - 262.
- GODŁOWSKI, K.: Kryspinów, district of Cracow (A cemetery of the Roman period). In: *Recherches archeologiques de 1968*, Kraków 1969, s. 31 - 36.
- GODŁOWSKI, K.: Kultura przeworska. In: *Prahistoria ziem polskich V, Późny okres latéński i okres rzymski*. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1981, s. 57 - 134.
- GODŁOWSKI, K. - SZADKOWSKA, L.: Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Tarnowie, powiat Opole. In: *Opolski rocznik muzealny* V, 1972.
- HAMPEL, J.: A N. Múzeum régiségtárának gyarapodása. *Archeológiai értesítő* 14, 1894, s. 373 - 374.
- HOREDŤ, K.: Die dakischen Silberfunde. In: *Dacia* 17, 1973, s. 127 - 167.
- JAHN, M.: Die Bewaffnung der Germanen. *Mannus Bibliothek* 16, Würzburg 1916.
- KACZANOWSKI, P.: Chronologia inkrustowanych grotów broni drzewcowej z okresu wpływów rzymskich z obszaru europejskiego Barbaricum. In: *Uniwersytet Jagielloński. Varia* 231, 1988, s. 51 - 77.
- KASZEWSKA, E.: Cmentarzysko kultury przeworskiej w Gledzianówku (st. 1), woj. Płockie. In: *Prace i materialy muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi, Seria archeologiczna* 24, 1977, s. 63 - 150.
- KASZEWSKA, E.: Zadowice, tysiąclecie cmentarzysko na bursztynowym szlaku. *Biblioteka Muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi, Nr. 20*, 1984.
- KASZEWSKA, E.: Wstępne wyniki badań cmentarzyska z okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Zadowicach pod Kaliszem. In: *Prace i materiały muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi, Seria archeologiczna* nr. 32, 1985, s. 45 - 69.
- KENK, R.: Studien zum Beginn der jüngeren römischen Kaiserzeit in der Przeworsk-Kultur dargestellt am Beispiel der Gräberfelder von Chorula und Spicymierz. In: *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 58, 1977, s. 161 - 446.
- KNAACK, A.: Beobachtungen an Scheren beigaben in Gräbern des elbgermanischen Siedlungsgebietes während der römischen Kaiserzeit. *Ethnografisch-archäologische Zeitschrift* 19, 1978, s. 15 - 50.
- KOLNÍK, T.: *Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei*. Bratislava 1980.
- KOLNÍKOVÁ, E.: Hromadný nález rímskych mincí z Prešova a jeho numizmatiko-historický význam. In: *Slovenská numizmatika* I, 1970, s. 28 - 73.
- KOSSINA, G.: Über verzierte Eisenlanzenspitzen als Kennzeichen der Ostgermanen. *Zeitschrift für Ethnologie* 38, 1905, s. 369 - 407.
- KRASKOVSKÁ, E.: Hroby z doby rímskej v Zohore. *Slov. archeol.* 7, 1959, s. 99 - 141.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Spony z doby rímskej na Slovensku. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 5, 1961.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei. *Slov. archeol.* 17, 1969, s. 403 - 501.
- M. J.: Az ujhelyi ezüstfibula. *Archeológiai értesítő* 15, 1895, 95 - 96.
- MADYDA, R.: Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim. In: *Materiały starożytne i wczesnosredniowieczne* 1977, t. 4, s. 351 - 412.
- MOTYKOVÁ-ŠNEIDROVÁ, K.: Zur chronologie der ältesten römischen Kaiserzeit in Böhmen. In: *Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte* 5, 1965, s. 103 - 174.
- MOTYKOVÁ-ŠNEIDROVÁ, K.: Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. *Fontes archaeologici pragensis* 11, Praha 1967.
- MÜLLER, A. v.: *Formenkreise der älteren römischen Kaiserzeit im Raum zwischen Havelseenplatte und Ostsee*. Berlin 1957.
- PESCHEK, CH. V.: Die frühwandalische Kultur in Mittelslesien (100 vor bis 200 nach Christus). *Quellenschriften zur ostdeutsche Vor- und Frühgeschichte* 5, Leipzig 1938.
- PEŠKA, I.: *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha 1972.
- PIETA, K.: *Die Púchov - Kultur*. Nitra 1982.
- PLEINER, R. - RYBOVÁ, A.: *Pravěké dějiny Čech*. Praha 1978.
- PREIDEL, H.: *Die germanische Kulturen in Böhmen und ihre Träger I - II*. Kassel - Wilhelmshöhe 1930.
- SZYDŁOWSKI, J. - KUBICZEK, T.: Kilka uwag na temat konstrukcji i działania zamków skrzyń z okresu wpływów rzymskich. *Archeologia Polski* 5, 1960, s. 245 - 255.
- SMISZKO, M.: *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce wschodniej*. Łwów 1932.
- TEJRAL, J.: K interpretaci severovýchodních prvků v hmotné kultuře Moravské oblasti na sklonku starší doby římské. *Památky archeologické* 61, 1970, s. 184 - 215.
- TEJRAL, J.: Počátky doby římské na Moravě z hlediska hrobových nálezů. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 18, 1970, s. 107 - 192.
- TEJRAL, J.: Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a počátku mladší doby římské. *Slov. archeol.* 19, 1971, s. 27 - 93.
- VADAY, A. - SZÓKE, B. M.: Szarmata temető és gepida sír Endrőd - Szujókeresztén. In: *Communications archaeologicae Hungariae* 1983, s. 80 - 132.
- WOJCIK, T.: Pomorskie formy bransolat węzowatych z okresu rzymskiego. In: *Materiały zachodniopomorskie* 24, 1978, s. 35 - 113.

Funde aus einem gestörten Gräberfeld aus der älteren römischen Kaiserzeit in Kvakovce, Bez. Vranov nad Topľou

MÁRIA LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ - PAVOL MAČALA

Im J. 1983 senkte sich während des sehr trockenen Sommers der Wasserspiegel der Stauanlage Domaša um 8,4 m. Auf dem entblöten Ufer im Gemeindekataster von Kvakovce konnten zahlreiche, vorwiegend Eisengegenstände aufgelesen werden, die wahrscheinlich Relikte eines Brandgräberfeldes aus der älteren römischen Zeit sind. Die im Herbst 1983 und Frühjahr 1984 realisierten Feststellungsarbeiten auf der Fundstelle waren negativ, es konnte kein einziger geschlossener Grabverband gefunden werden, lediglich vereinzelte kalzinierte Knochen und etliche weitere Gegenstände.

Obzwar es sich um Lesefunde handelt, stellen sie eine derart repräsentative Kollektion dar, da ihre Veröffentlichung vor allem deswegen für notwendig erachtet wurde, weil aus der Ostslowakei bisher nur das einzige zeitgleiche Gräberfeld in Zemplin bekannt ist.

Das Übergewicht der geretteten Funde bilden Eisengegenstände, hauptsächlich Bewaffnungs- und Ausrüstungsbestandteile. Auf einem Schwertfragment konnte tannenzweigartige Damaszierung festgestellt werden, auf einem anderen abwechselnde schmälere Eisen- und Stahlstreifen in Form gebogener Zweige. Bruchstücke eines weiteren Schwertes sind nicht damasziert, doch weisen sie deutliche Blutrinnen auf.

Sämtliche Schwertfunde aus Kvakovce sind in die Stufen B1 - B2 datierbar. Es sind bisher die einzigen Exemplare damaszierter Schwerter in der Slowakei. Da für sie Analogien aus dem Gebiet Polens bekannt sind, dürften sie wohl in die Slowakei von Trägern der Przeworsk-Kultur gebracht worden sein.

Speer- und Lanzen spitzen, bzw. ihre Bruchstücke, wurden in Kvakovce 14 gefunden. Zwei von ihnen mit Silberinkrustation stellen bisher in der Slowakei Unikatsstücke dar. Sie kommen in Nordeuropa wie auch im ehemaligen Verbreitungsgebiet der Träger der Przeworsk-Kultur vor, mit denen sie - ähnlich wie im Falle der damaszierten Schwerter - auch in die Ostslowakei gelangt sein konnten.

Von metallenen Schildbeschlägen wurden Torsos dreier Schildbuckel und eines Griffes gefunden. Es sind dies Typen, die in der älteren Kaiserzeit in weitem Raum bei verschiedenen Ethnika verbreitet waren.

In Kvakovce gewann man eine ganze Schere und das Fragment einer weiteren. Dieser Typ war während des 1. Jh. im gesamten mittel- und nordeuropäischen Barbarikum gebräuchlich. Beachtenswert ist die Reparatur auf dem Scherentorso - den zerbrochenen Teil hatte man mit zwei Nietten festgemacht.

Drei ganze und acht Messerbruchstücke stammen von Typen, die während der ganzen römischen Zeit üblich waren.

Werkzeuge sind durch eine Ahle, einen Meißel und zwei Keile vertreten.

In Kvakovce wurden zwei Fibeln gefunden - das Fragment einer bronzenen Kniefibel mit halbkreisförmiger Kopfplatte und eine beschädigte Eisenfibel mit dreieckartig verbreitertem umgeschlagenem Fuß. Die Kniefibel könnte aus den Provinzen stammen - am ehesten aus Pannonien, die Eisenfibel ist eher von Przeworsk-Provenienz.

Der offene Eisenarmring mit stilisiertem Tierkopf an einem Ende könnte Kontakte der Ostslowakei mit dem Gebiet Daziens belegen, wo ähnlich gestaltete Armringe in der älteren Kaiserzeit gebräuchlich waren, während sie dem Przeworsk-Millieu immer fremd geblieben sind.

Zwei Eisenringe dürften wohl von Textil- oder Leder-gürteln stammen. Eine Kreis- und zwei Viereckschnallen gehören zu den schon in B1 verbreiteten Typen, doch waren sie während der ganzen römischen Zeit gängig.

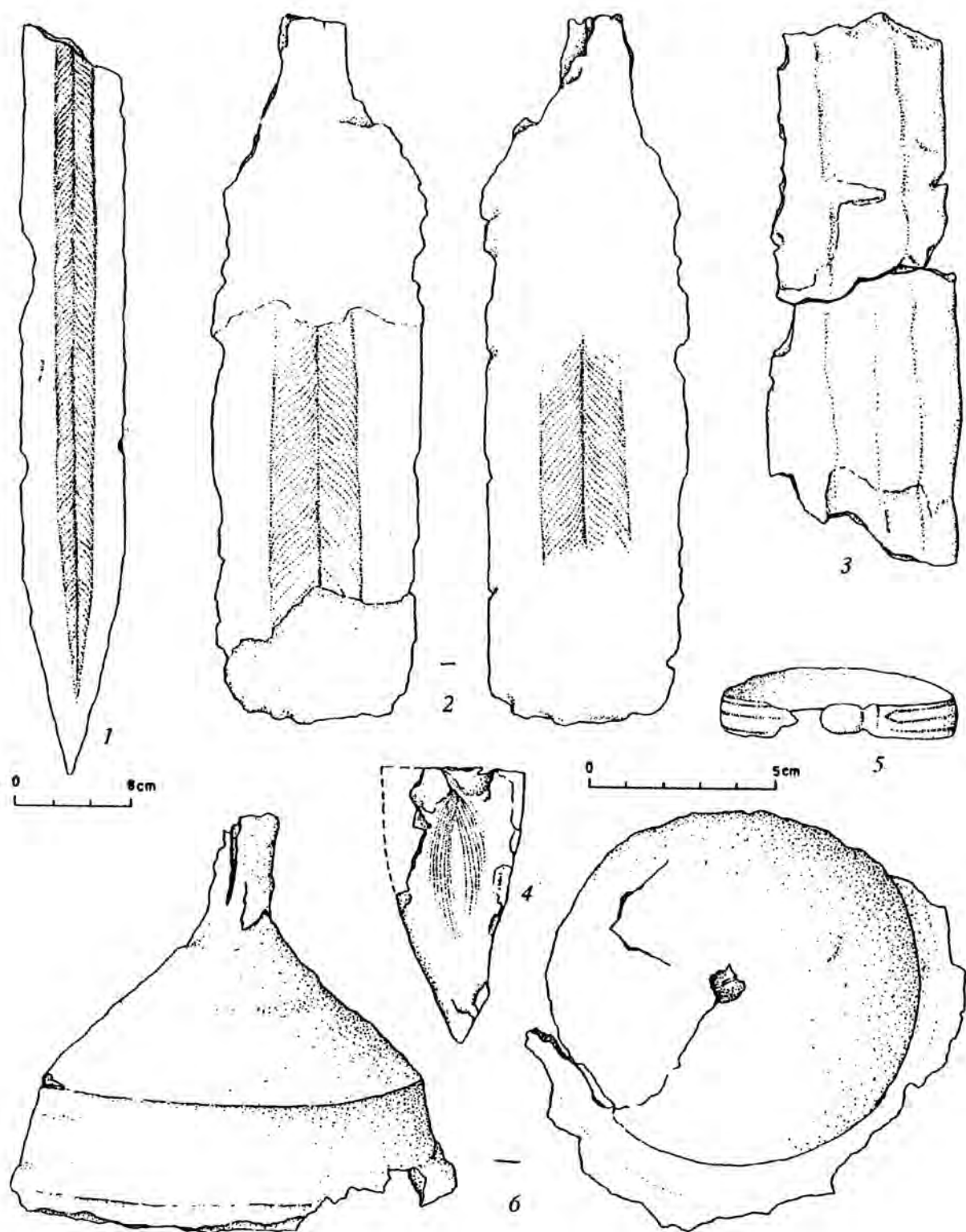
Das Knochenstäbchen mit einer Öse an einem Ende diente ursprünglich als Anhänger oder Gewandzier.

Von Holzkästchen stammen vier Schlüssel und zwei Beschläge. Einer der Schlüssel hat einen tordierten Griff, ein weiterer ist mit feinen Einstichen verziert. Analogien zu ihnen findet man auf Przeworsker und germanischen Gräberfeldern der älteren Kaiserzeit.

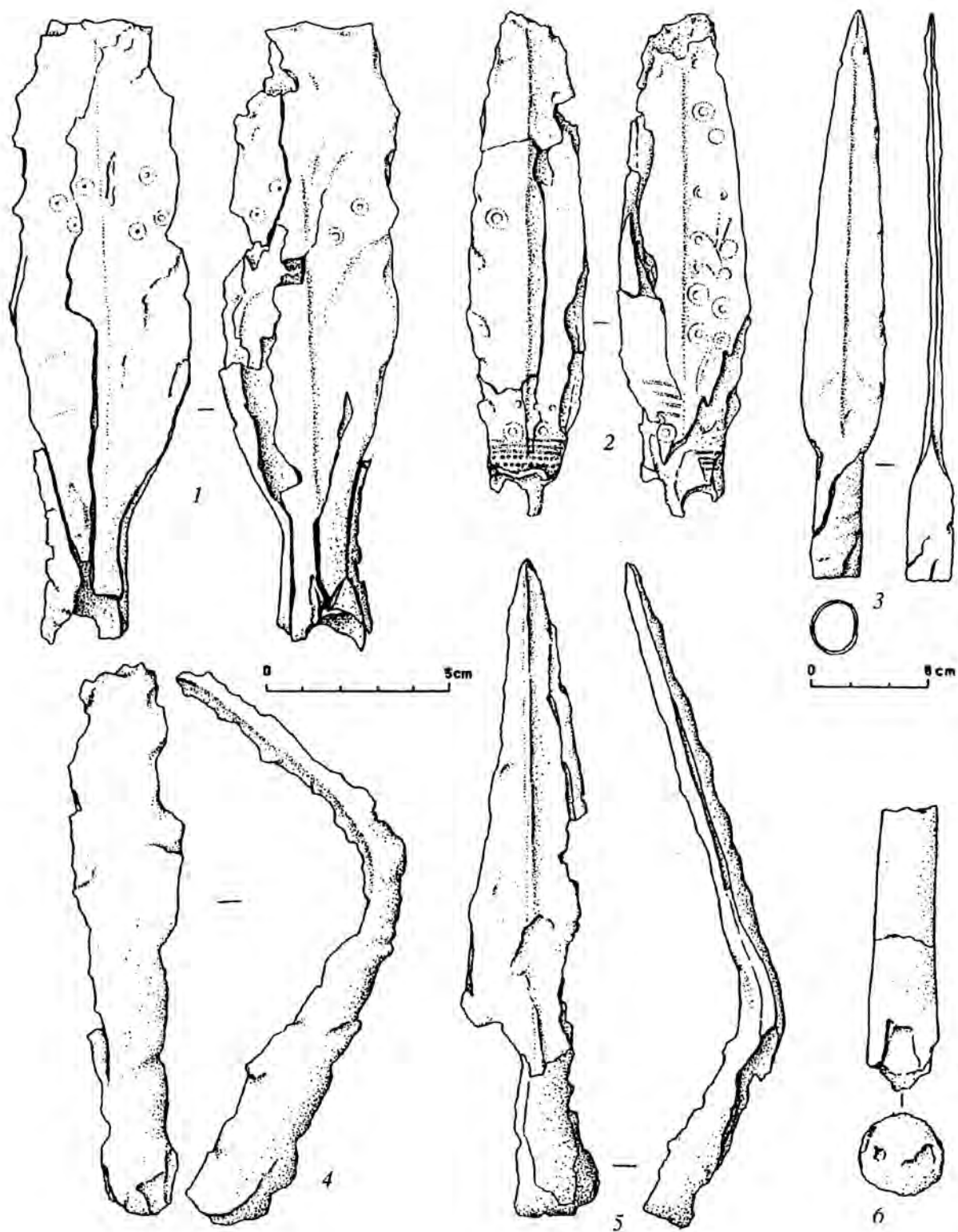
Keramikbruchstücke erhielten sich nur selten. Beachtenswert sind zwei reliefverzierte Scherben von grauen unglasierten Gefäßen, wie sie auf der Balkanhalbinsel hergestellt wurden. Eine S-förmig profilierte Randscherbe und ein dickes Oberteilfragment eines Gefäßes tragen Przeworsk-Gepräge. Ein doppelkörniger Spinnwirtel ist weder chronologisch noch kulturell einstuftbar.

Die Fundkollektion aus Kvakovce stammt mit größter Wahrscheinlichkeit aus der älteren römischen Kaiserzeit, am ehesten aus dem 2. Jh. Nach den Funden zu urteilen, kann hier ein Gräberfeld der Träger der Przeworsk-Kultur vorausgesetzt werden, die Ende des 1. und im 2. Jh. über die Karpatenpässe und auf Handelswegen längs der Flüsse in die Ostslowakei gelangt sind. Im Falle von Kvakovce kommen der Tyliß- oder Dukla-Paß und das Ondavatal in Frage.

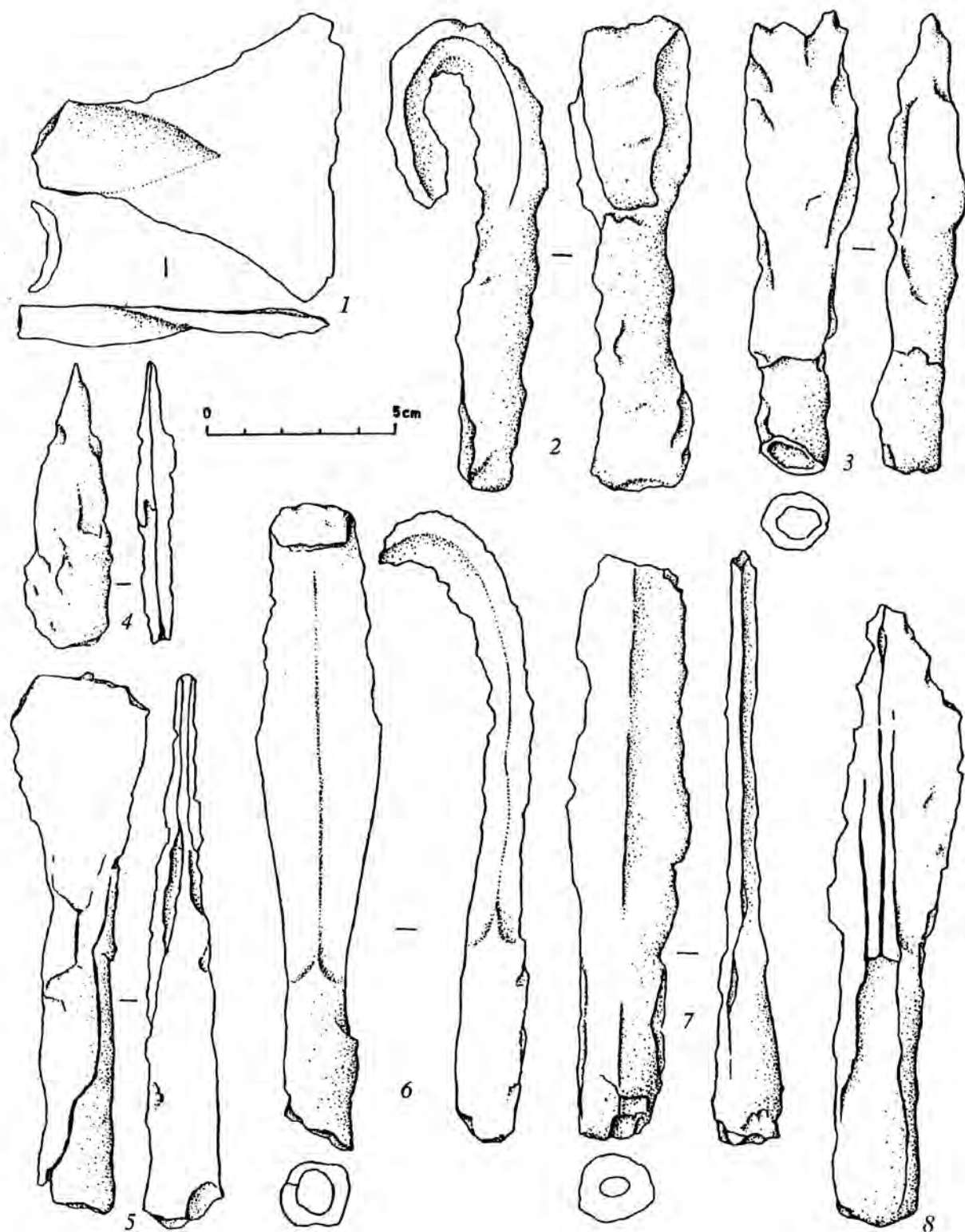
Die Funde aus Kvakovce sind zwar bloß Lesefunde, doch finden sich unter ihnen derart ausgeprägte Gegenstände, daß sie in beträchtlichem Maße zum Kennen der Entwicklung der Ostslowakei während der älteren römischen Kaiserzeit beitragen können.

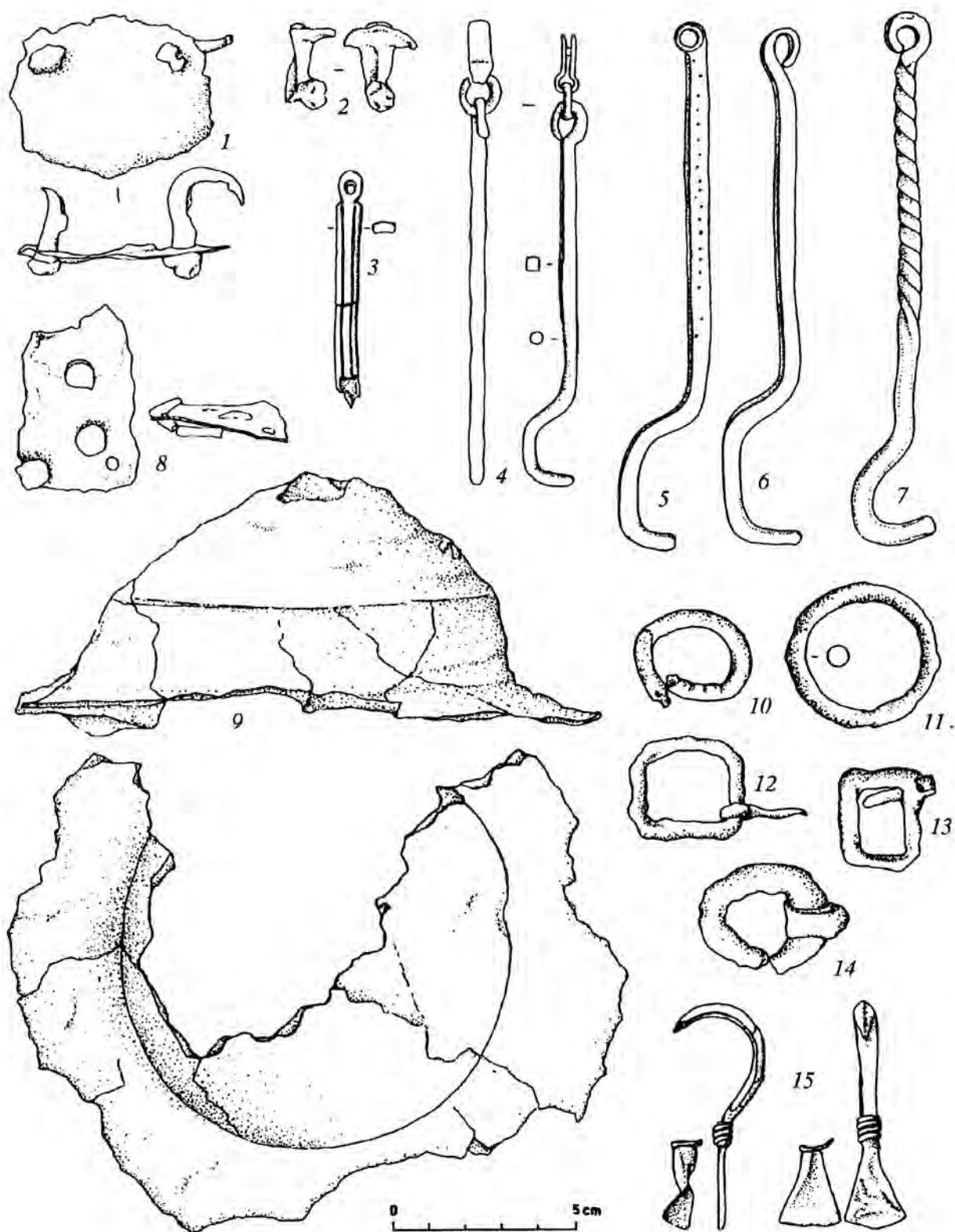
Tab. I. Kvakovec. Zber a záchranný výskum roku 1983 a 1984.

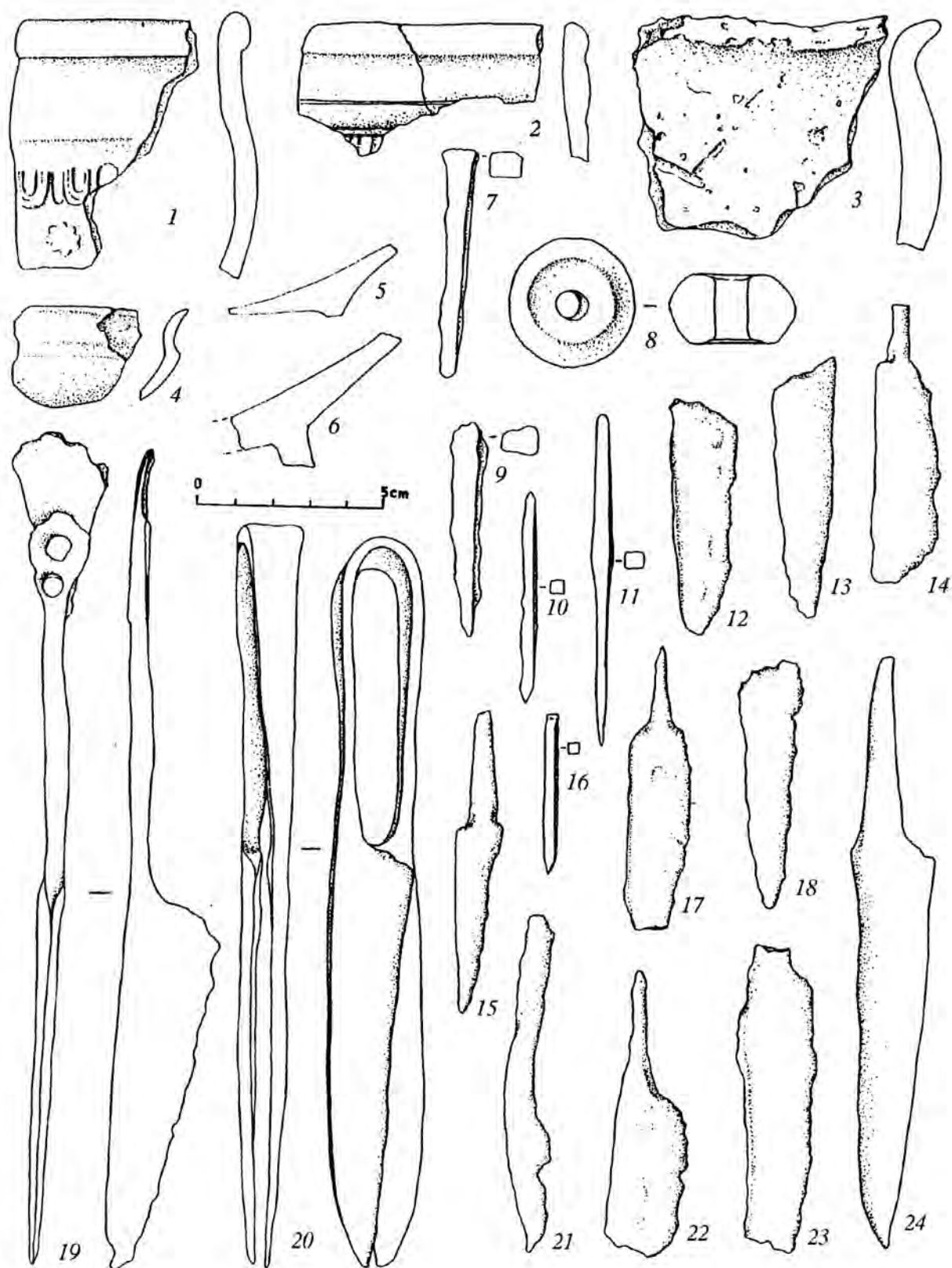
Tab. II. Kvakovce. Zber a záchranný výskum roku 1983 a 1984.

Tab. III. Kvakovce. Zber a záchranný výskum roku 1983 a 1984.

Tab. IV. Kvakovce. Zber a záchranný výskum roku 1983 a 1984.

Tab. V. Kvakovce. Zber a záchranný výskum roku 1983 a 1984.

Metalografický rozbor železných predmetov staršej doby rímskej z Kvakoviec, okr. Vranov nad Topľou

LUBOMÍR MIHOK *

Niektoré železné predmety zo staršej doby rímskej, nájdené v oblasti vodnej nádrže Domaša, popísané v príspevku Lamiová-Schmiedlová - Mačala, 1991, boli podrobené metalografickej analýze, aby sa zistil spôsob ich výroby. Z kolekcie železných a bronzových predmetov bolo vybraných niekoľko železných zbraní, ktorých výrobe venovali zhotovovatelia spravidla najväčšiu pozornosť. Zoznam vybraných predmetov je v tabuľke I.

Vzorky predmetov sa dosť dlho nachádzali vo vodnom prostredí, preto boli veľmi skorodované. Tri zlomky meča, zaradené pod poradovým číslom 3, boli úplne skorodované a neobsahovali už žiadne zvyšky kovu. V podobnom stave bola aj štítová puklica. Tieto predmety sa stali pre metalografickú analýzu bezcennými. Hroty kopijí boli tiež z veľkej časti rozpadnuté a skorodované. Neskorodované železo sme našli len v oblasti tuľajok, ktoré poskytli vzorky pre analýzu. Z ďalších zlomkov mečov sme odobrali vzorky formou výrezov z celého prierezu čepelí. Tak sa podarilo zachytiť oblasti obidvoch ostrí, aj oblasť damaskového vzoru. Stav mečov bol dobrý, korózia vnútri materiálu len minimálna. Spôsob vzorkovania predmetov je na obr. 1.

Zo železných predmetov sme vzorky oddelili diamantovou pilou a zaliali do dentacrylu. Brúsením a leštením boli na nich pripravené metalografické výbrusy. Pred leptaním sme pozorovali a fotografovali nekovové inklúzie, ktoré môžu svedčiť o pôvode spracovaného kovu. Nasledovalo naleptanie výbrusov v nitale, potom pozorovanie jednotlivých štruktúrnych zložiek železného kovu. Po opätovnom vyleštení a naleptaní Oberhofferovým činidlom sme na výbrusoch pozorovali a fotografovali miesta s vyšším a nižším obsahom fosforu. Poslednou analýzou bolo stanovenie tvrdosti zvolených miest na výbrusoch. Na vzorke meča miesta analýz tvrdosti pokryli celú plochu prierezu. Tvrdosť sme merali len na vzorke jedného z mečov (č. 2), pretože štruktúrna skladba obidvoch mečov je podobná. Namerané hodnoty tvrdosti sú v tabuľke II.

Hrot kopije, vzor č. 1.

Schéma vzorkovaného prierezu hrotom kopije je na obr. 2. Vzorka reprezentuje len malú časť prierezu v oblasti tuľajky, pretože len v tomto mieste sa našlo neskorodované železo.

V neleptanom stave bolo v kove zistené pomerne veľké množstvo nekovových inklúzií. Jednu skupinu tvorili tmavé jednofázové inklúzie druhotného pôvodu. Sú to inklúzie kremičitého piesku, ktorý kováči používali pri zváraní kovaním na rozpustenie okovín, vytvorených na povrchu vyhrievaného kovu. Typický príklad takejto inklúzie je na obr. 2. Na tomto obrázku sú aj inklúzie pecnej trosky, teda inklúzie, tvorené wüstickou a silikátovou zložkou. Tieto inklúzie sa nachádzali väčšinou v zhlukoch. Ich výskyt dokazuje, že železo pre výrobu hrotu kopije bolo vyrobené priamou redukciou železnej rudy v malej šachtovej peci.

Po naleptaní vzorky nitalom sme zistili, že na celom vzorkovanom priereze bola len feritická štruktúra, ako je to znázornené na fotografiách vedľa schémy prierezu, obr. 2. Z výzoru leptanej štruktúry je zrejme veľmi intenzívna korózia materiálu. Štruktúra mala stredné až hrubé zrno, nenasvedčujúce na intenzívne spracovanie kovaním. Feritická štruktúra bola potvrdená aj nízkymi hodnotami tvrdosti, plne odpovedajúcimi tomuto druhu štruktúry. Feritická štruktúra bola vhodná pre materiál tuľajky. Miestni kováči pravdepodobne poznali, že materiál pre tuľajku nebolo treba nauhličovať, ani inak upravovať. Vzorka neumožňuje urobiť si predstavu o výrobe samotného hrotu, použitom materiáli a jeho úprave.

Hrot kopije, vzor č. 6.

Schéma vzorkovaného prierezu hrotom kopije, vz. č. 6, je na obr. 3. Aj v tomto prípade sa neskorodované železo našlo len v oblasti tuľajky, aj to nie na celom priereze, ako je to z obrázku zrejme. Na priereze tuľajkou zreteľne vidno spôsob jej výroby zvinutím, preložením a nakovaním železného pásu. Na neleptanom výbruse boli zistené rovnaké druhy inklúzií ako v predošlom prípade. Typické príklady sú na obr. 3. Prvotné inklúzie pecnej trosky sú prezentované veľkou zachytenou časticou, ktorá nebola pri otlkaní železnej lupy, ani pri kovaní po ohreve v kovárskej vyhni, z primárneho železného materiálu odstránená. V troske vidno dendrity wüstitu vo fjaliticko-olivínovej matrici. Troska tohto charakteru je typická pre priamu výrobu železa zo železnej rudy redukciou v malej šachtovej peci. Forma sekundárnej sili-

* Technická univerzita Košice

kátovej inklúzie naznačuje jej tekutý stav pri spracovaní železa, ide teda o produkt reakcie pridaného kremičitého piesku s okovinami na báze wüstitu a magnезitu.

Po naleptaní vzorky nitalom sa na celom priereze objavila feritická štruktúra, len vo vyšrafovaných miestach na znázornení prierezu (obr. 3) obsahovala určitý podiel perlitu. V stredovej oblasti prierezu sme zistili hrubozrnnú, čisto feritickú štruktúru. Podobne ako pri predošlom predmete možno konštatovať, že pre výrobu a funkciu tuľajky tento mäkký a húževnatý materiál plne vyhovoval. Ani táto vzorka, podobne ako v predošlom prípade, neumožňuje poznať štruktúru samotného hrotu kopije. Napriek tomu možno dedukovať, že vyšrafované miesta na priereze sú počiatkom nauhličeného materiálu, z ktorého pozostávalo samotné telo hrotu kopije. Hrot mal pravdepodobne perliticko - feritickú alebo perlitickú štruktúru po nauhličení, teda bol vyrobený z tvrdého materiálu. V predošlých výskumoch autor tohto príspevku zistil, že na rozdiel od väčších predmetov, ako sú sekery a meče, ktoré mali nauhličené iba povrchy alebo ostria, menšie hroty šípov boli vyrobené len z nauhličeného materiálu.

Meče s damaškovým vzorom, vzory č. 2 a 5.

Vzhľadom k zachovalému stavu zlomkov mečov, odobraté vzorky vystihovali celý prierez, aj ostria na obidvoch stranách a damaškový vzor v strede. Metalografické analýzy odhalili rovnaký charakter štruktúry a podobný spôsob výroby obidvoch mečov.

Na obr. 4 sú znázornené nekovové inklúzie, nachádzajúce sa na nenaleptanom priereze mečom č. 2. Ich podstatnú časť tvorili inklúzie kremičitého piesku, teda inklúzie sekundárne zanesené do železa. Inklúzie pecnej trosky sa nachádzali na výbruse len zriedkavo, vo forme malých častíc. To naznačuje, že sa odstránili pri intenzívnom kovaní spracovávaného železa. V oblasti obidvoch ostrí a v stredovej oblasti bola zistená rozdielna morfológia inklúzií oxidu kremičitého. Ako je vidieť z obrázku, v oblasti ostria sa nachádzali pásy veľkých nepravidelných sklovitých inklúzií. V oblasti stredu, teda damaškoveho vzoru, sa nachádza veľké množstvo malých rozptýlených inklúzií oxidu kremičitého. Je pravdepodobné, že pri dlhšom precíznom kovaní a zvarovaní vzoru sa silikátové inklúzie roztrieštili na menšie častice.

Vzorky prierezov obidvoch mečov boli tiež leptané v nitale a po opätovnom vyleštení, v Oberhofferovom činidle, čo umožňuje získať maximum informácií o konštrukčných prvkoch a o konštrukcii mečov. Štruktúry, zistené po naleptaní na priereze meča č. 2 sú na obr. 5 a na priereze meča č. 5 na obr. 6. Vždy na ľavej strane od znázornenia prierezu sú štruktúry po naleptaní nitalom, na pravej strane sú štruktúry po naleptaní Oberhofferovým činidlom. Z obidvoch obrázkov vidno, že meče boli vyrobené spojením troch základných konštrukčných prvkov. Pravá a ľavá časť sú rovnaké a ostria meča na nich boli vyrobené kovaním. Stredová časť, damaškový vzor, vyrobili striedavým nakovaním tenkých pásov z dvoch rozdielnych materiálov. Materiály meča č. 2 mali feriticko - perlitickú a perliticko - feritickú štruktúru, išlo teda o dva materiály so zvýšeným, ale rozdielnym obsahom uhlíka. Feriticko - perlitický materiál mal veľmi jemnozrnnú

štruktúru, naznačujúcu hlboké kovanie. Skladba materiálov pre vytvorenie damaškoveho vzoru meča č. 5 bola trochu rozdielna. Tvorili ju nakované pásy čisto feritické a perliticko - feritické. Toto nakovanie pásov je dobre viditeľné na štruktúrach leptaných nitalom, na obr. 6. Feritická štruktúra je v tomto prípade hrubozrnná.

Spôsoby tvarovania a nakovania jednotlivých pásov, aby sa dosiahol požadovaný vzor, sú dobre viditeľné po naleptaní Oberhofferovým činidlom. Činidlo farebne odlišuje oblasti s rozdielnym obsahom fosforu a z predošlých prác s touto tematikou vieme, že pre tvorbu damaškoveho vzoru sa používal ako jeden z materiálov feritický materiál s vyšším obsahom fosforu. Z obrázkov č. 5 a 6 vidno, že vzory obidvoch mečov nie sú úplne identické. Pri meči č. 2 použili jemnejší, komplikovanejší vzor, jednotlivé pásy nie sú položené úplne súmerne, smerom k okrajovým častiam meča prechádzajú od kolmého priebehu na priereze k šikmému, až pozdĺžnemu. Na meči č. 5 sú pásy súmerné, vytvorený vzor je jednoduchší.

Výroba damaškových vzorov na mečoch, pozdejšie aj na iných predmetoch, je často dokladovaná už od keltskej laténskej metalurgie a pretrváva do stredoveku. Spôsob výroby vzoru popisuje Pleiner (1962), vývoj damaškoveho vzoru v keltskej metalurgii popisujú Lang (1985), Thomsen (1987). Uďávajú tri druhy mečov v korešpondujúcom období (200 - 400 A. D.): 1. bez ornamentov; 2. s ornamentom v celom priereze; 3. s ornamentom v povrchovej vrstve, položenej na pevnom jadre.

Konečná forma mečov, popísaných v tomto príspevku, bola dosiahnutá zvarením strednej a okrajových častí kovaním. Miesta spájania sú viditeľné na štruktúrach po naleptaní Oberhofferovým činidlom, vždy na druhej a piatej fotografii štruktúry, na pravej strane znázornenia prierezu obidvoch mečov, obr. 5 a 6. Oblasť vedľa miesta nakovania konštrukčných prvkov boli charakteristické výskytom widmanstättenových štruktúr, hlavne v okrajových konštrukčných prvkoch. Zaujímavé sú aj ďalšie štruktúry, zistené na obidvoch krajných konštrukčných prvkoch. Tie časti, na ktorých bolo vytvorené ostrie, mali v strede tvrdú perlitickú štruktúru, ale na povrchu mäkkú feritickú. Takéto zoskupenie štruktúr je pre úžitkové vlastnosti týchto mečov nevhodné, ostrie, vytvorené na materiáli s feritickou štruktúrou, má malú trvanlivosť. Možno predpokladať, že celý materiál týchto častí bol nauhličený, aby získal dostatočnú tvrdosť. K oduhlíčeniu povrchových miest došlo až sekundárne pri vyžíhaní, pravdepodobne až po skončení užívania mečov, pretože tieto boli súčasťou inventára žiarových hrobov. Tento predpoklad je podložený aj faktom, že súvislá feritická vrstva bola zistená aj v povrchovej oblasti strednej časti.

Po naleptaní Oberhofferovým činidlom sa na obidvoch krajných konštrukčných prvkoch nesúcich ostrie, odhalila pásovité štruktúry, ukazujúca prítomnosť pásov s vyšším a nižším obsahom fosforu. Tento jav je zistený u obidvoch mečov. Príčinou nebola výroba týchto častí z viacerých železných kusov, ale spôsobila ich segregácia fosforu pri procesoch výroby a nauhličenia, ako to popísal Piaskowski (Piaskowski, 1985).

Spôsob tvorby damaškoveho vzoru je potvrdený aj meraním tvrdosti na priereze meča č. 2. Grafické znázornenie zmeny tvrdosti na priereze je na obr. 7. Body 1

a 11 odpovedajú nauhlíčeným okrajovým konštrukčným prvkom a majú najvyššie hodnoty tvrdosti. Ostatné body odpovedajú stredovej časti a veľmi rozdielne hodnoty tvrdosti odpovedajú meraniam v pásikoch, z ktorých bol vzor vyhotovený.

Na obr. 8 je pri menšom zväčšení znázornená štruktúra meča č. 5 po naleptaní Oberhofferovým činidlom, spolu so schématickým znázornením tvorby damaskového vzoru. Jadro damaskového vzoru tvorí feritický materiál s vyšším obsahom fosforu. Je zaujímavé, že priebeh trhlín v stredovej časti meča je identický s polohou pásov vo vzore.

Na obr. 9 je znázornená makroštruktúra prierezu mečom č. 5 po naleptaní Oberhofferovým činidlom, ktorá potvrdzuje vyššie popísané zistenia.

Kedzierski a Stepinski (Kedzierski - Stepinski, 1987) urobili klasifikáciu dvojstranných mečov z 1. až 4. st. A. D. Do tejto klasifikácie zahrnuli aj meče, patriace ľudu przeworskej kultúry. Podľa archeologického výskumu nálezov z Kvakoviec (Lamiová-Schmiedlová - Mačala, 1991) železné predmety, študované v tomto príspevku, priniesol so sebou ľud przeworskej kultúry. Meče č. 2 a 5 možno podľa danej klasifikácie zaradiť do skupiny B. II. 2.2.2.2.2. a toto zistenie potvrdzuje uvedené predpoklady.

Záver.

V príspevku sú prezentované výsledky archeometalurgického výskumu niekoľkých železných predmetov, nájdených na rozrušenom pohrebisku zo staršej doby rímskej v Kvakovciach. Metalografickými rozbormi boli študované dva železné, striebrom inkrustované hroty kopijí a dva zlomky mečov s damaškovým vzorom. Rozbormi bolo zistené:

- ♣ Vzhľadom ku skorodovanému stavu boli z hrotov kopijí skúmané len tuľajky. Tuľajky boli vyrobené z mäkkého a húževnatého feritického železa, pre tento účel plne vhodného. Z narastajúceho obsahu uhlíka v obvodových častiach prierezov tuľajkami možno predpokladať, že materiál samotných hrotov bol nauhlíčený, aby sa dosiahla ich zvýšená tvrdosť.
- ♣ Obidva meče s damaškovým vzorom vyrobili rovnakým spôsobom. Boli zvarené z troch konštrukčných prvkov, z dvoch krajných, na ktorých bolo pripravené ostrie a zo stredného, ktorý vytváral damaskový vzor.
- ♣ Krajné konštrukčné prvky mali tvrdú perlitickú štruktúru, získanú nauhlíčením, na nich bolo kovaním pripravené trvanlivé ostrie.
- ♣ Damaskový vzor na strednom konštrukčnom prvku vyrobili striedavým nakovaním tenkých pásikov z dvoch rozdielnych materiálov, jedného s prevažne

feritickou, druhého s prevažne perlitickou štruktúrou. Pásiky boli nakované po celej šírke prierezu, feritický materiál je charakteristický vyšším obsahom fosforu.

- ♣ Pre výrobu vzoru na obidvoch mečoch nepoužili identický materiál. Meče sa líšili aj v tvare a smere nakovaných pásikov. Vzory na obidvoch mečoch nie sú úplne rovnaké.
- ♣ Vzhľadom k tomu, že spôsob výroby mečov bol rovnaký, ale materiál, použitý pre prípravu vzoru rozdielny, možno predpokladať, že obidva meče vyrobili v tej istej dielni, ale v rôznom časovom období, prípadne boli vyrobené vo dvoch rozdielnych dielňach, zdieľajúcich rovnaké znalosti o výrobe mečov.
- ♣ Povrchové oduhlíčenie mečou poukazuje na ich sekundárne vyžihanie, čo svedčí, že meče našli v žiarových hrobch.
- ♣ Pre výrobu mečov aj hrotov kopijí bolo použité železo, vyrobené priamou redukciou zo železnej rudy v malej šachtovej peci.
- ♣ Meče s damaškovým vzorom pravdepodobne priniesol ľud przeworskej kultúry. V klasifikácii przeworských mečov sa nachádza typ, ktorý sa plne zhoduje s mečmi, študovanými v tomto príspevku.

LITERATÚRA

1. KEDZIERSKI, Z. - STEPINSKI, J.: Classification of the Manufacturing Technology of Double - Edged Swords of the 1st to 4th Centuries A. D. from Europe. V zborníku Archaeometallurgy of Iron, Liblice, október 1987, str. 387 - 391.
2. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - MAČALA, P.: Nálezy z rozrušeného pohrebiska zo staršej doby rímskej v Kvakovciach, okr. Vranov nad Topľou. In: Príspevky k pravekým a včasným dejinám východného Slovenska, Košice 1991, s. 133-144.
3. LANG, J.: The Technology of Celtic Iron Swords. V zborníku The Craft of Early Blacksmiths, Dublin 1985, str. 61 - 72.
4. PIASKOWSKI, J.: Proposals for a Standardization of the Criteria for Determining Technological Processes in Early Iron and Steel Metallurgy. V zborníku The Craft of Early Blacksmiths, Dublin 1985, str. 157 - 168.
5. PLEINER, R.: Staré európske kovářství, ČSAV Praha, 1962.
6. THOMSEN, R.: Pattern - Welded Swords from Illerup and Nydam. V zborníku Archaeometallurgy of Iron. Liblice, október 1987, str. 371 - 377.

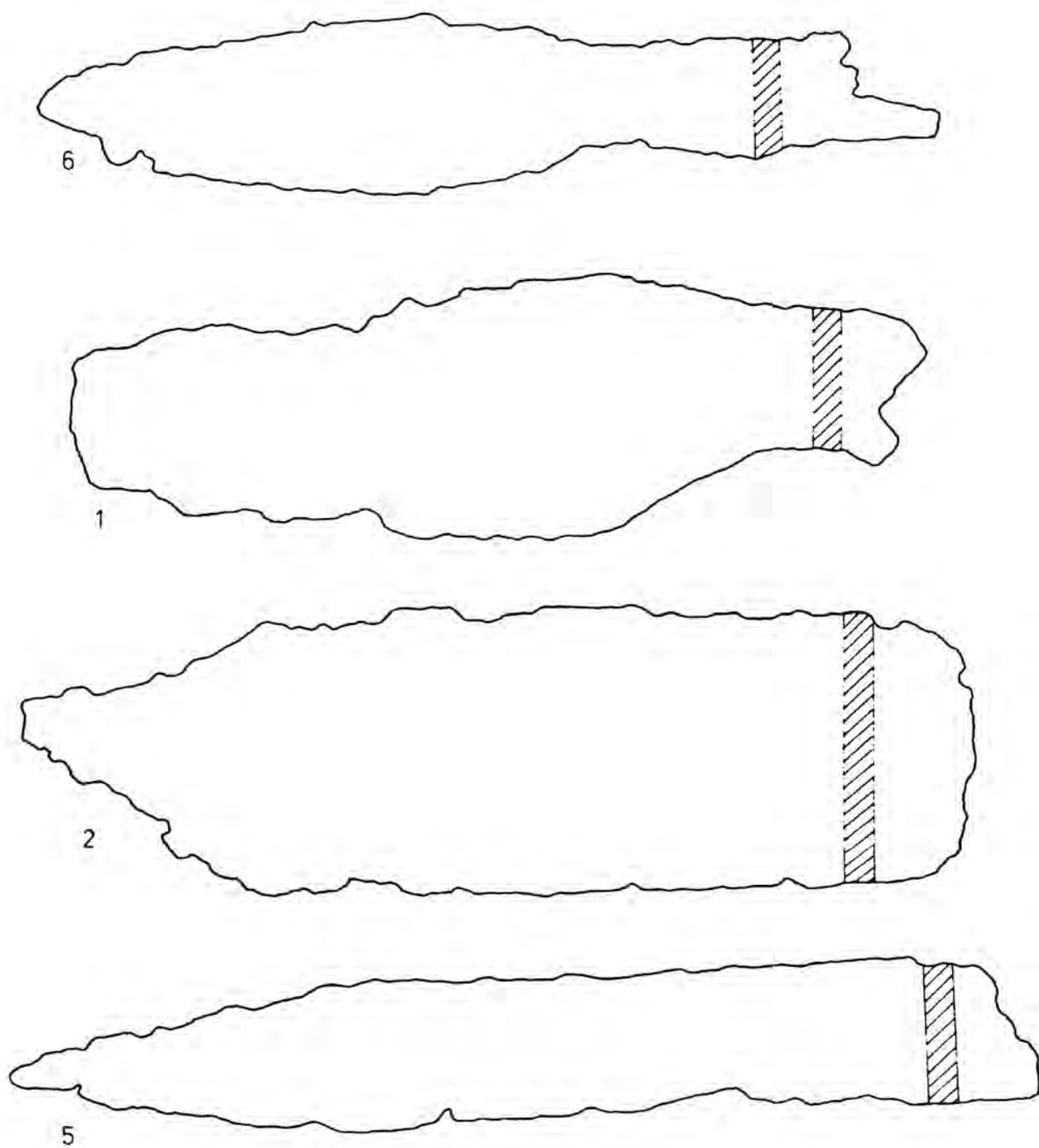
Metallographische Analysen den älterkaiserzeitlichen Eisengegenständen von Kvakovce, Kr. Vranov nad Topľou.

Im Beitrag sind die Ergebnisse archäometallurgischer Untersuchungen mancher Eisengegenstände präsentiert, die auf dem gestörten älterkaiserzeitlichen Gräberfeld in Kvakovce gefunden wurden. Metallographisch wurden zwei Eisenlanzenspitzen und zwei Bruchstücke von Ei-

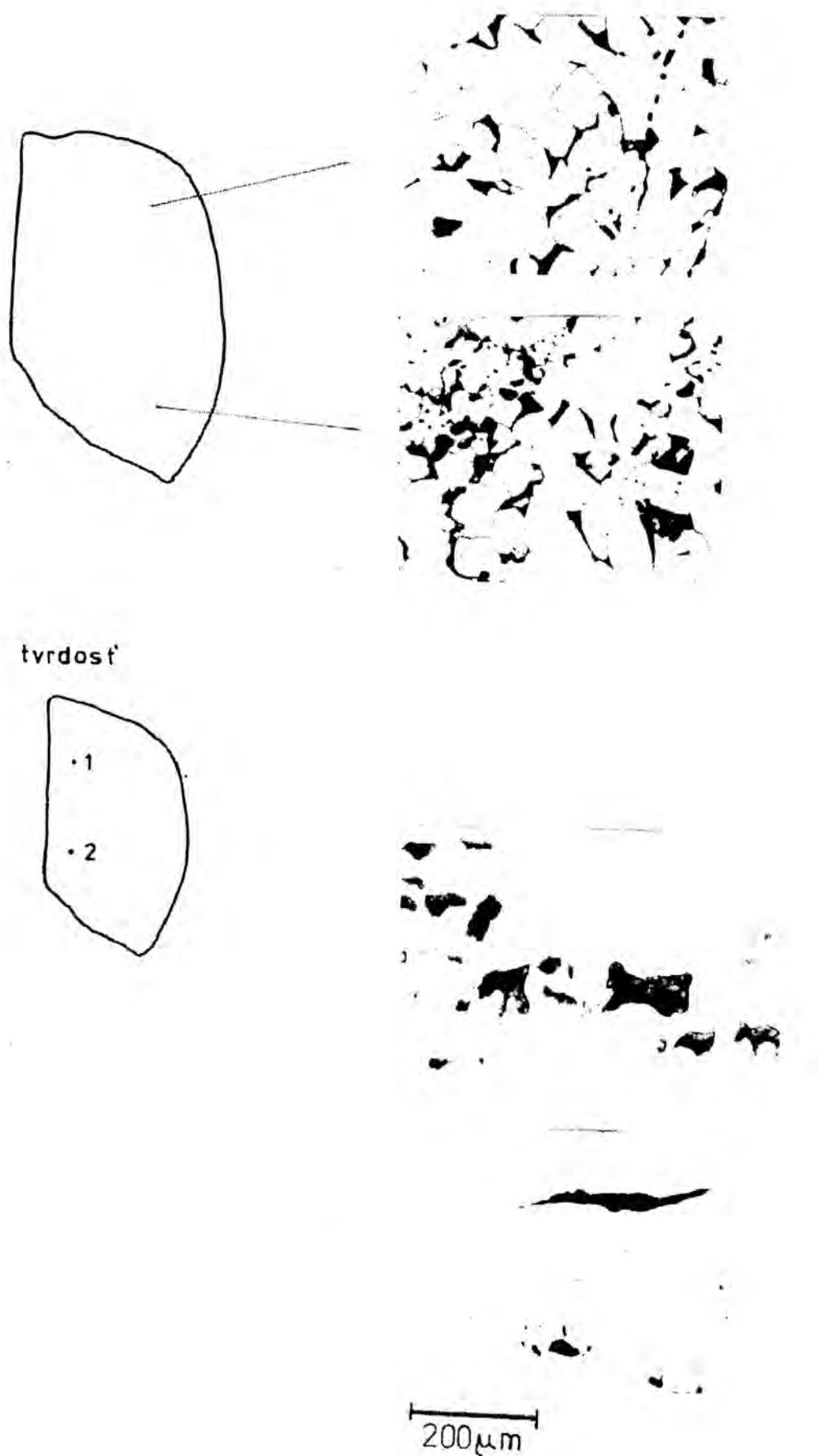
senschwertern mit damasziertem Ornament studiert. Bei den Lanzenspitzen waren die Tüllen gemustert, die aus weichem und zähem Material gefertigt waren. Die Schwerter wurden aus drei Konstruktionselementen hergestellt. Die peripheren, auf welche die Schneide ange-

schmiedet waren, hatte man aus angekohltem perlitischem Material gemacht. Das mittlere Konstruktionselement bildete das damaszierte Muster. Dieses war angefertigt aus abwechselndem Anschmieden dünner Streifen zweier unterschiedlicher Materialien, überwiegend einmal des ferritischen und einmal des perlitischen. Die Materialien und auch die Ansmiedungsweise waren bei beiden Schwertern nicht indentisch, ähnlich wa-

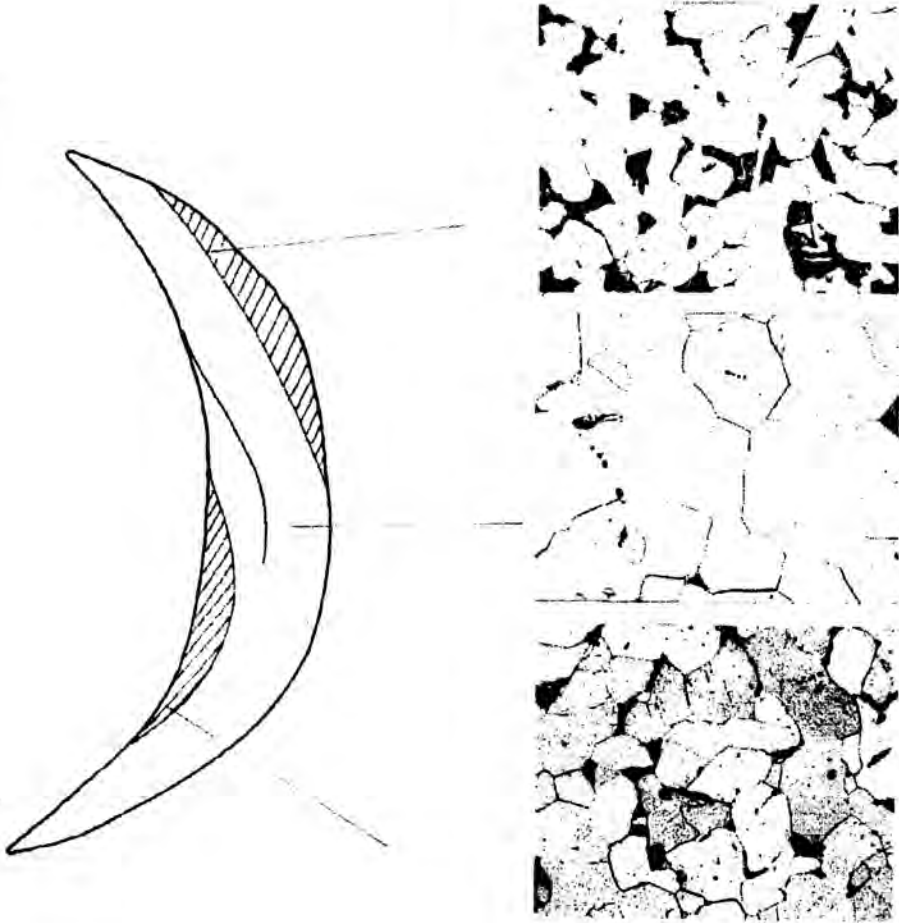
ren auch nicht die damaszierten Muster identisch gemacht. Die oberflächige Entkohlung der Schwerter deutete an, da sie das Inventar von Brandgräbern waren. Die Schwerter können mit ihrer Herstellungsart in die Klassifikationsgruppe B. II. 2.2.2.2.2. zweischneidiger Eisenschwerter der Träger der Przeworsk-Kultur eingereiht werden.

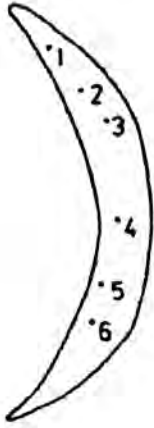
Obr. 1 - Schématické znázornenie vzorkovania železných predmetov.

Obr. 2 - Metalografická analýza hrotu kopije, vz. č. 1.

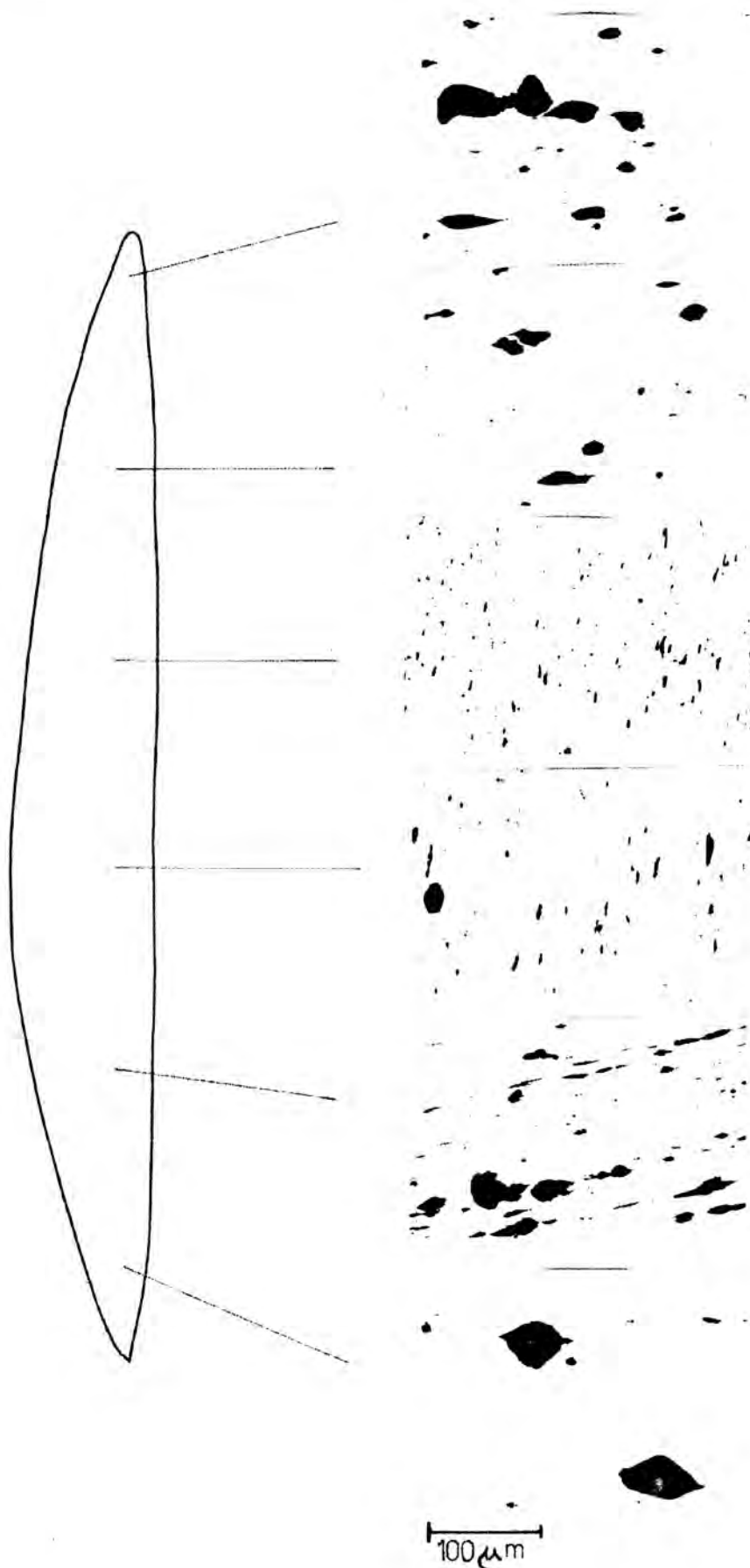

tvrdosť

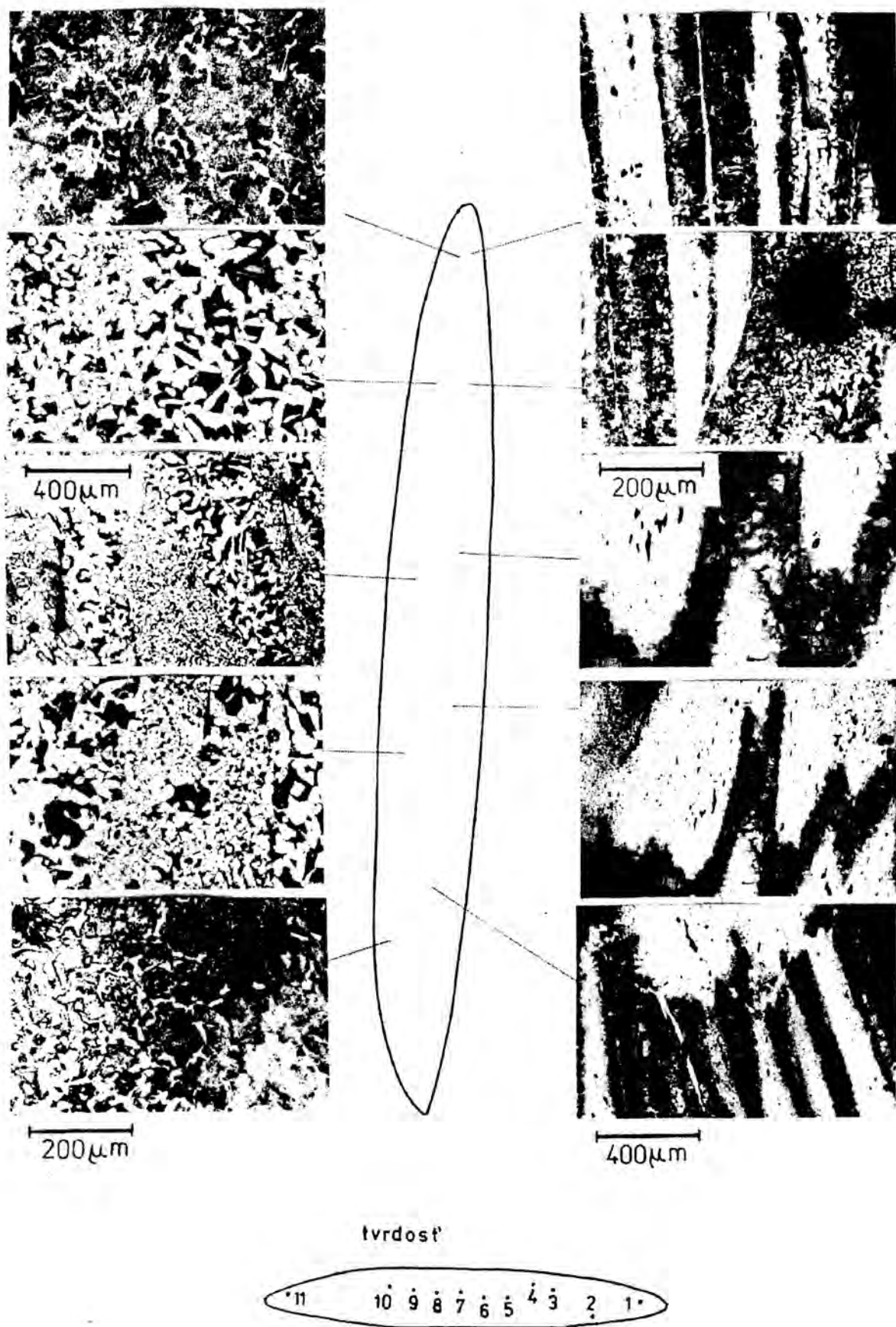

100 μm

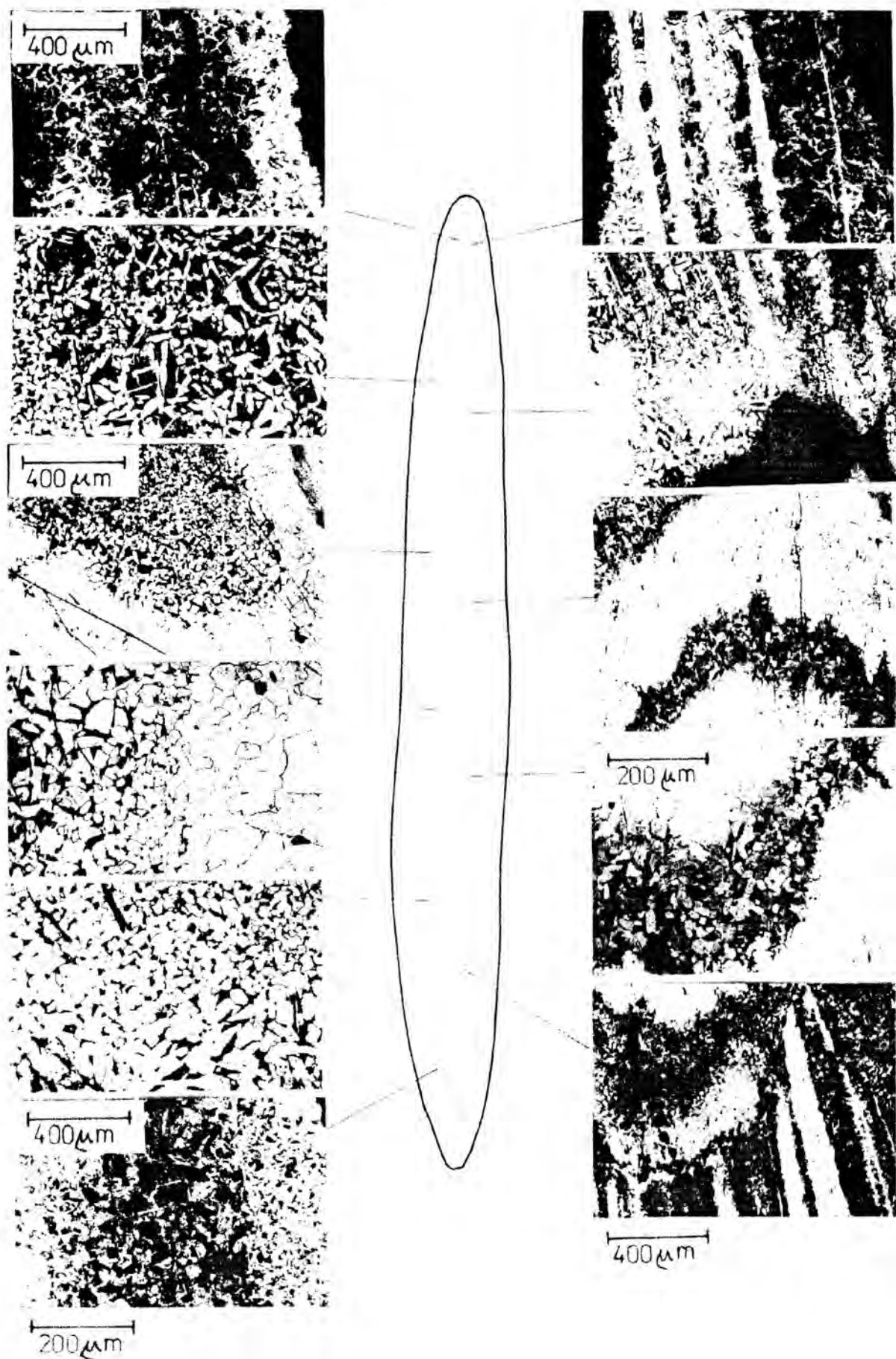
Obr. 3 - Metalografická analýza hrotu kopije, vz. č. 6.

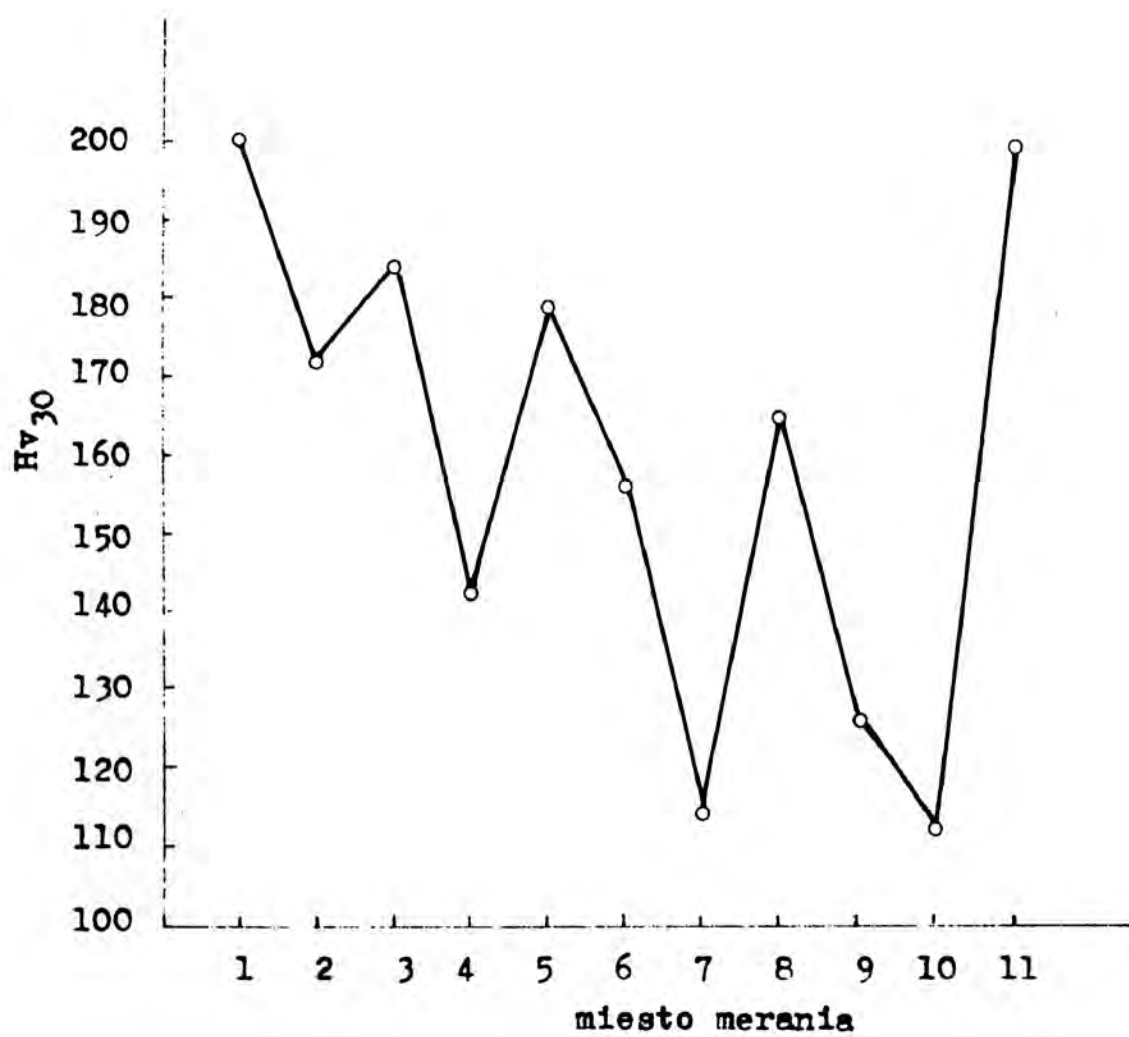
Obr. 4 - Nekovové inklúzie, nachádzajúce sa na priereze mečom, vz. č. 2. Neleptané.

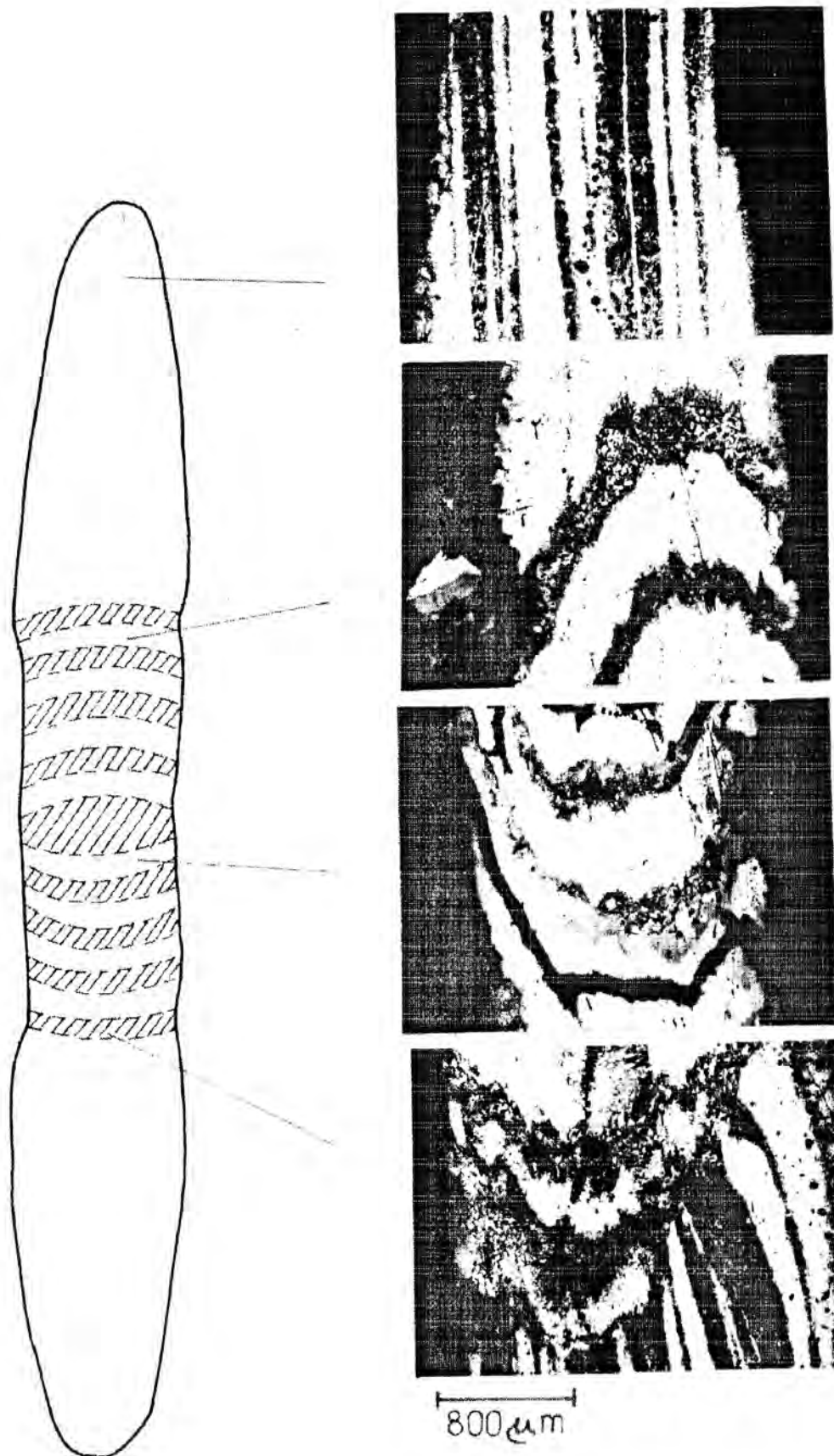
Obr. 5 - Metalografická analýza meča, vz. č. 2. Leptané nitalom (štruktúry na ľavej strane obrázku) a Oberhofferovým činidlom (štruktúry na pravej strane obrázku).

Obr. 6 - Metalografická analýza meča, vz. č. 5. Leptané nitalom (štruktúry na ľavej strane obrázku) a Oberhofferovým činidlom (štruktúry na pravej strane obrázku).

Obr. 7 - Zmena tvrdosti na priereze mečom, vz. č. 2.

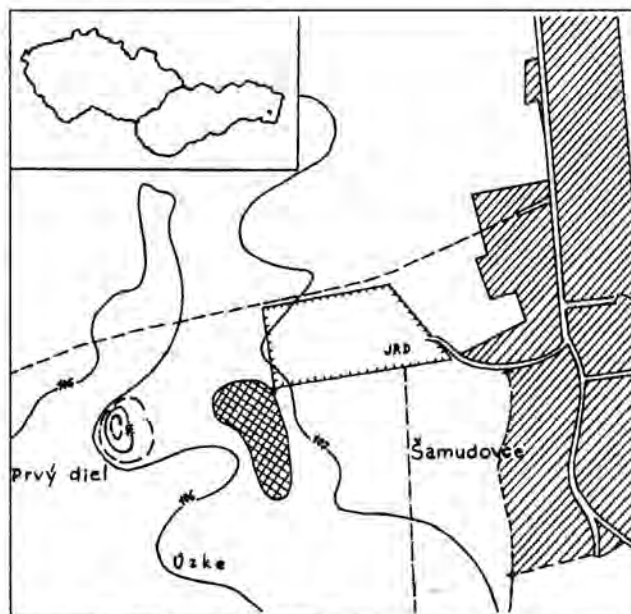
Obr. 8 - Štruktúra meča, vz. č. 5 po naleptaní Oberhofferovým činidlom a schématické znázornenie výroby damaskového vzoru.

Nálezy z doby rímskej v Šamudovciach, okr. Michalovce

LÝDIA GAČKOVÁ *

Napriek tomu, že v súčasnosti evidujeme na Východoslovenskej rovine takmer sto lokalít s nálezmi z doby rímskej, (Andel, 1955, s. 161 - 164; Lamiová-Schmiedlová, 1969, s. 403 - 458; Mačalová, 1988, s. 288 - 302), vo výskume tohto obdobia je ešte stále mnoho nevyriešených problémov. Spôsobuje to jednak skutočnosť, že nálezový materiál z prevažnej väčšiny lokalít pochádza iba z povrchových prieskumov, jednak absencia systematických archeologických výskumov, zameraných na dobu rímsku. Doterajšie výskumy (zväčša zisťovacie a záchranné) sa realizovali len na necelých desiatke lokalít a spočiatku boli zamerané na skúmanie iných vývojových období (Lamiová-Schmiedlová, 1970, s. 139 - 162). Túto nepriaznivú situáciu do istej miery upravuje výskum sídliska z doby rímskej na lokalite Šamudovce, okr. Michalovce. Potrebu realizácie záchranného archeologického výskumu vyvolali pôdohospodárske úpravy, ktoré sa uskutočňovali v roku 1986 v západnej časti obce v polohe "Prvý diel-Úzke" (obr. 1). Na ploche približne 200 x 150 m sa objavovalo pomerne veľké množstvo porušených objektov, z ktorých bolo počas výskumu preskúmaných šesť.

Predstavovali prevažne kultúrne jamy (objekty I/86 - V/86). Objekt VI/86 mal väčšie rozmery a pomerne nepravidelný tvar, jeho funkciu zatiaľ bližšie nešpecifikujeme. Z objektov sme získali početné, najmä keramické nálezy a niekoľko predmetov z iného druhu materiálu. Vychádzajúc z doterajšieho stavu spracovania nálezov,

Obr. 1. Šamudovce, okr. Michalovce. Situačný plán náleziska.

uvádzame na tomto mieste stručný prierez celkovou náplňou jednotlivých objektov. Pri niektorých predmetoch, o ktorých sa domnievame, že patria zatiaľ na území Východoslovenskej roviny k menej známym, uvádzame širšie, avšak nie vyčerpávajúce poznatky.

Objekty a nálezy.

Obj. I/86

Jama nepravidelného oválneho pôdorysu, s rozmermi približne 420 x 240 cm. Z výplne, ktorá sa črtala zhruba 35 - 40 cm od povrchu, sa získal predovšetkým keramický materiál.

V skupine keramiky vyrábanej na hrnčiarskom kruhu boli zastúpené zlomky z nádob, na výrobu ktorých sa použil jemne plavený materiál i surovina s prímiesou piesku. V obidvoch prípadoch prevláda sivé zafarbenie rôznych odtieňov, menej svetlo i tmavohnedé. Z jemne plaveného materiálu boli zhotovené najčastejšie dvojkónické misy, s viac alebo menej dovnútra prehnutou hornou časťou tela. Majú rozšírené ústie, okraje sú vytiahnuté, zaoblené i slabo hranené a oddelené od tela

širšími i užšími vodorovnými žliabkami (tab. I: 1 - 5). Misovité formy boli zdobené rôznymi včolkovanými motívami. Objavujú sa koncentrické krúžky v kombinácii so šikmými včolkovanými pásikmi, ružice, kosoštvorce (tab. I: 9 - 10). Niekoľko rôznych motívov sa našlo na jednom zlomku misy, ktorá má v hornej časti plastickú presekávanú pásku, nad ktorou je včolkovaný koncentrický dvojkružok (vonkajší prihradkovaný), pod páskou sa nachádza lístok s vnútorným žilkovaním (tab. I: 8).

V podskupine keramiky vyrábanej na hrnčiarskom kruhu z materiálu s prímiesou piesku (často i s organickými komponentami) sú zastúpené zlomky z okrajov, tela i dien, ktoré patrili formám hrncovitým, zásobnicovitým a v niektorých prípadoch azda aj vázovitým (tab.

* Zemplínska múzeum Michalovce

I: 6). Úplne prevládajú rozšírené, vyťahnuté a zaoblené, menej hranené okraje. V jednom prípade bol okraj tvarovaný do okružia so žliabkovanou hornou plochou. Takmer na všetkých dnách v tejto podskupine sú stopy po zrezaní výrobku z dosky hrnčiarskeho kruhu šnúrou, prípadne drôtom. Uvedený opis týchto drsných zlomkov sa nápadne zhoduje s charakteristikou "chropowatej" či "szorstkej" keramiky prevažne sivej farby, ktorá je napr. v oblasti krakovskej prevládajúcou zložkou v nálezoch z hrnčiarskych pecí z doby rímskej (Buratynski, 1976, s. 104 - 109).

Zo zásobníc väčších rozmerov sa zachovalo len minimálne množstvo črepov. Pochádzajú zväčša z nádob tmavosivej farby, ktoré boli vyhotovené z jemne plaveného materiálu.

Keramiká vyrábaná v ruke mala absolútnu prevahu v obsahu objektu I/86. Patria sem vyššie i nižšie hrnce s esovitou profiláciou tela, viac či menej roztvoreným ústím, na ktorom býva rôzne upravený okraj (zaoblený, vodorovný, hranený, tab. I: 12 - 15). Dná majú rovné i rozšírené okraje (tab. I: 16 - 17). Na zlomkoch z tela sa nachádza rytá vodorovná i žliabkovaná vlnkovitá výzdoba (tab. I: 18 - 19). Na fragmentoch z nádoby vyhotovenej bez pomoci hrnčiarskeho kruhu nachádzame aj vkolkovanú výzdobu, ktorú tvoria jednoduché poloblúky i koncentrické krúžky (tab. I: 11).

Nádoby tejto skupiny boli vyrábané z materiálu premiešaného s rôznym množstvom piesku, drobných kamienkov i rozdrvených črepov. Prevláda sivohnedé a hnedé zafarbenie povrchu.

Okrem keramických zlomkov sa v objekte I/86 našla aj stredová spojovacia doštička z trojdielného, azda dvojstranného kosteného hrebeňa. Z piatich železných nitov sa zachovali dva. Výzdobu tvoria dve línie vrypov súbežných s okrajmi a rovnakou technikou vyhotovená kľu-
katka v strede, rešpektujúca nity (tab. I: 7).

Obj. II/86

Odpadová jama nepravidelného oválneho tvaru, s rozmermi 250 x 220 cm. Obsahovala výlučne keramické nálezy. Na hrnčiarskom kruhu bolo vyhotovené iba menšie množstvo z misovitých, hrncovitých i zásobnicových nádob. Prevažovali zlomky z ostreňého materiálu. K výraznejším nálezom patrí menší črep s presekávanou lištou na lome nádoby a s vkolkovanou výzdobou, prstencovite formované dno sivej farby, ako aj dná nádob vytvorených z materiálu s prímiesou piesku (tab. II: 11 - 12).

Oveľa viac zlomkov pochádza z ručne vyhotovenej keramiky. Väčšinou ide o hrncovité nádoby s rôzne formovanými okrajmi (tab. II: 1 - 6). Niekoľko črepov má na tele rytú výzdobu v tvare jednoduchej či viacnásobnej vlnky. Prevládajúcou farbou povrchu je tmavosivá i sivohnedá. Od týchto nálezov sa odlišujú zlomky z niekoľkých nádob hrncovitej formy s vyššie položenou vyduťtinou, rozšíreným ústím a vyhnutým okrajom (tab. II: 1 - 4), na ktorom sa v niekoľkých prípadoch objavuje jamkovaná výzdoba (tab. II: 2 - 3). Na dvoch zlomkoch z tela nádob sa nachádza plastická podkovovitá výzdoba. Všetky zlomky majú hnedočervené zafarbenie, materiál je menej ostreňý než u ostatných, povrch je nerovný. Vo

výplni ostatných preskúmaných objektov na lokalite sa podobné črepy vyskytovali len sporadicky.

Obj. III/86

Jama približne okrúhleho tvaru, s rozmermi 170 x 180 cm. Zo všetkých preskúmaných objektov obsahovala najmenej nálezového materiálu. Z nádob vytočených na kruhu sme získali iba niekoľko nevýrazných zlomkov jemnej sivej keramiky a črepy z okrajov i tela zo suroviny ostreňej pieskom. Jama obsahovala aj malé množstvo črepov z ručne vyhotovených nádob. Vzhľadom na atypickosť a nejednotnosť časti materiálu je zaradenie objektu do doby rímskej predbežne problematické.

Obj. IV/86

Jama pravidelného kruhovitého pôdorysu so šikmými stenami a rovným dnom (horný O 210 cm, O dna 80 cm). Vo výplni sa nachádzali zlomky jemnej sivej keramiky misovitých tvarov, vytočenej na kruhu, so zaoblenými, prevažne jednoducho von prehnutými okrajmi. Pravdepodobne z džbánovitej formy sa zachoval črep hornej časti s mierne rozšíreným ústím a zaobleným okrajom, pod ktorým prebieha hlboká ryha. Pod okrajom sa zachovala časť páskového ucha s dvoma žliabkami. Dná sivej keramiky zastupuje jednoduchý tvar s rovnou plochou i prstencovite tvarované dno (tab. II: 14 - 15). Z väčších zásobnicovitých nádob pochádzajú zlomky z tela a okružia, na ktorých bola uplatnená hustá vlnkovitá výzdoba. Do skupiny sivej keramiky vytočenej na kruhu patrí aj niekoľko črepov z nádob, vyrábaných z materiálu s prímiesou piesku.

Keramikú vyrábanú v ruke zastupuje zlomok z ústia hrncovitej nádoby s rozšíreným, vyťahnutým, zaobleným okrajom a črepy nízkej misy kónického tvaru, so široko roztvoreným ústím a dnom formovaným do nízkej nôžky (tab. II: 16). Niekoľko črepov z tela má rôznu vlnkovitú výzdobu, prevažná časť zlomkov je nezdobená.

Obj. V/86

Jama nepravidelného, približne oválneho tvaru, so stenami zužujúcimi sa smerom ku dnu (rozm. v hornej časti približne 420 x 280 cm, pri dne 240 x 140 cm).

Z jamy sa získali zlomky sivej, na kruhu točenej keramiky, zväčša misovitých foriem. Z vyššej dvojkónickej misy pochádza črep ústia s nezosilneným, výrazne vyhnutým a zaobleným okrajom. V hornej časti rozdeľovali dve úzke plastické lišty telo nádoby na vodorovné pásma s vhladzovanou vlnkovitou výzdobou (tab. III: 1, 7). Okraje ďalších zlomkov sú jednoduché, mierne vyhnuté, zaoblené (tab. III: 2 - 3). Na niekoľkých čepoch z inej dvojkónickej misovitej nádoby sa nachádza bohatá vkolkovaná výzdoba, ktorú tvoria zvislými pásikmi oddelené plošky s rôznymi motívmi (esovité, krúžky, krokvice). Touto technikou bol pravdepodobne zdobený celý povrch nádoby (tab. III: 8). Z objektu pochádza aj niekoľko zlomkov z dienu (tab. III: 11 - 13). Keramikú z materiálu s prímiesou piesku predstavovalo len niekoľko fragmentov.

Z keramiky vyrábanej v ruke sme získali predovšetkým črepy z nádob hrncovitých foriem, ktorých dná a okraje boli tvarované rôznymi spôsobmi (tab. II: 7 - 10).

Obj. VI/86

Pomerne rozmerný útvar nepravidelného obdĺžnikovitého tvaru (rozm. približne 900 x 650 cm) s orientáciou zhruba v smere V-Z. Objekt sa dal presnejšie ohraničiť iba v severnej a východnej časti. Západný okraj bol zrejme stupňovito upravovaný. V jeho bezprostrednej blízkosti sa pravdepodobne nachádzali viaceré kultúrne jamy (viditeľné v profile melioračnej ryhy). Jednou z nich bol aj obj. V/86, ktorý sa nachádzal pri severnom okraji obj. VI/86.

Z objektu VI/86 pochádza veľké množstvo keramických zlomkov, strieborná spona, zlomok z bronzovej spony a malý bronzový zvonec. Vzhľadom na početnosť keramického materiálu uvedieme iba niektoré nálezy, charakterizujúce jednotlivé skupiny keramiky. Jediným menším nezdobeným zlomkom je v objekte zastúpená aj terra sigillata.

Do skupiny keramiky vytočenej na kruhu patrí niekoľko desiatok črepov z nádob viacerých foriem. Sú to predovšetkým zlomky z dvojkónických misiek sivé farby, ktorých okraje bývajú viac či menej vyhnuté a zaoblené, niekedy prstencovito zvýraznené (tab. III: 4 - 6; IV: 2, 4). Odlišný tvar predstavuje dvojkónická misa čiernej farby, s lievikovite roztvorenou hornou časťou, jednoduchým zaobleným okrajom a s prstencovito modelovaným dnom (tab. IV: 3). Niektoré črepy boli zdobené rôznymi vkolko vanými (obdĺžniky, vetvička, prekrývajúce sa krúžky, tab. III: 9 - 10) i vhladzovanými motívmi (ostré vlnovky, kľukaté čiary). Jemná kľukatá výzdoba je aj na vydutine vázovitej nádoby hnedej farby. Dná z nádob vytáčaných na kruhu sú prevažne prstencovité (tab. III: 14 - 17). Niekoľko väčších zlomkov pochádza zo zásobníc. Veľmi ojedinele sa objavovali črepy vytáčaných nádob z materiálu s prímiesou piesku.

Väčšina fragmentov nájdených v objekte VI/86 pochádza z ručne vyrábaných nádob (tab. IV: 7 - 14). Zdá sa, že prevládala hrncovitá forma s vyššie umiestnenou vydutinou, mierne rozšíreným ústím a rôzne tvarovanými okrajmi. Častejšie sú hrnce stredných a vyšších rozmerov. Na niekoľkých zlomkoch sa nachádza rytá viacnásobná vlnovka. Iba ojedinele sa vyskytovali črepy s jamkovou výzdobou vytvorenou zoštipovaním. Zvlášť pozoruhodné sú fragmenty väčšej súdkovitej nádoby s dovnútra prehnutou hornou časťou, na ktorej je pretláčaný okraj a plastická lišta umiestnená hneď pod okrajom (tab. IV: 8). Zlomok so zaobleným okrajom je pravdepodobne z pekáča. Časť z okružia s profilovanou hornou plochou a väčšie črepy z tela pochádzajú zo zásobníc. Materiál, ktorý sa používal na výrobu nádob je značne rôznorodý. Medzi prímiesou často nachádzame piesok, drobné kameňky, rozdrvené črepy i organické súčasti.

Kovové nálezy z obj. VI/86.

Z preskúmaných objektov na lokalite Šamudovce sme získali veľmi málo výrobkov z kovu. K najvýraznejším patrí spona s podviazanou nôžkou a bronzový zvonec.

Spona bola vyrobená zo striebra. Má štvorzávitové vinutie s hornou tetivou. Klenutý lúčik je niekoľkokrát jemne hranený, širšia nôžka je hranená v strede, podviazanie osemnásobné. Lúčik pri vinutí, obidve strany podviazania a päťka nôžky sú zdobené presekávanými

drôtkami. Na lúčiku sú ozdobné drôtky aplikované na tenkých kruhovitých plieškoch. Dĺžka spony je 4,8 cm (tab. IV: 1). Spona patrí tvaru Almgren 166 skupiny VI (Almgren, 1923, TAB. VII), ktorý M. Párducz na základe rozsiahleho výskytu v Podunajsku a hlavne v Potisí pomenoval uhorským typom (Párducz, 1941, s. 311). Spomy tohoto typu sa zhotovovali z bronzu, známe sú aj železné exempláre, ale veľmi často sa vyskytujú v ozdobnom vyhotovení zo striebra. Podobná spona, avšak z bronzu, pochádza z Veselého (Kolník, 1964, s. 420; 1965, s. 204). V porovnaní so sponou zo Šamudoviec má väčší rozmer (dĺ. 7,8 cm) a odlišný je aj spôsob umiestnenia presekávaných drôtkov na lúčiku. Kým na spone zo Šamudoviec sú jednotlivé drôtky na kruhovitých plieškoch, spona z Veselého má prostredný ozdobný drôtk na dvoch spodných (Kolník, 1964, obr. 6: 1).

Druhým kovovým nálezom z obj. VI/86 je malý, liaty bronzový zvonec kónického tvaru, s obdĺžnikovým priezomom. Na zaoblených hranách sa nachádzajú krátke šikmé zárezy. Závesné pásikové uško má polygonálny tvar. Vo vnútri sa zachovalo korodované železné srdce. Rozmery: v. 4,2 cm, š. 3,9 x 2,7 cm (tab. IV: 6). Bronzový zvonec dopĺňa doteraz nie veľmi početnú skupinu náleзов tohoto druhu na Slovensku. Z oblasti Východoslovenskej roviny je známy nález zo Stredy nad Bodrogom, okr. Trebišov. Patril, spolu s nevýrazným črepovým materiálom z doby rímskej, k ojedinelým nálezom na lokalite (Polla, 1969, s. 195, obr. 10: 4). Má podobný tvar ako exemplár zo Šamudoviec: viac-menej okrúhle závesné uško, v rohoch obdĺžnikovej základne nízke nôžkovité výčnelky. Ďalší analogický zvonec z bližšie neurčenej lokality má byť uložený v zbierkach Východoslovenského múzea v Košiciach (Polla, 1969, s. 204). Tri nálezy zvoncov pochádzajú z územia juhozápadného Slovenska. Z lokality Rusovce pochádza podobný kónický tvar s polygonálne formovaným uškom a výraznejšími nôžkovitými výčnelkami (Pichlerová, 1981, s. 198 - 199, tab. XLXXXII: 2). Z okolia Komárna (bez konkrétnejšej lokalizácie) sú známe dva, navzájom odlišné, exempláre. Jeden z nich je kónickým tvarom identický s predchádzajúcimi, druhý má typický zvoncovitý tvar a oválny priezom (Kraskovská, 1986, s. 114, obr. 1: 3, 4). Bronzový zvonec zo Šamudoviec sa polygonálne formovaným závesným uškom približuje najviac nálezom z Rusoviec. V porovnaní s ostatnými chýbajú na náleze zo Šamudoviec nôžkovité výčnelky v rohoch obdĺžnikovej základne. Celkove pôsobí masívnejším dojmom.

V objekte VI/86 sa okrem uvedených nálezov našiel aj pieskovcový brúsik s výrazne vyhladenými plochami, svedčiacimi o dlhšom používaní. Medzi nálezmi v obj. I, IV a VI/86 sa objavovali aj veľké vyhladené kosti z končatín hovädzieho dobytká. Na niektorých bol jeden, na iných obidva konce prevrtané. Podľa niektorých autorov sa používali pri opracovávaní koží, iní sa domnievajú, že ide o korčule (Lamiová-Schmiedlová, 1966, s. 193).

Materiál zo Šamudoviec predstavuje vlastne prvý rozsiahlejší súbor nálezov z doby rímskej v severnej časti Východoslovenskej roviny. Pri porovnávaní so sídliskovými nálezmi zo severnej i západnej oblasti východného Slovenska sa ukazuje, že vo všeobecnosti možno nálezy z objektov I/86, II/86, IV-VI/86 zaradiť do mladšej doby

rímskej (Lamiová-Schmiedlová, 1964; 1969; Lamiová-Schmiedlová - Tomášová, 1988). Pri pokuse o presnejšie časové ohraničenie zohľadňujeme nálezy keramiky i kovov. Vychádzame najmä z nálezu spony s podviazanou nôžkou (tab. IV: 1), s najväčším výskytom ktorej sa počíta v Potísi i v Podunajsku od konca 2. st. do polovice 3. stor. n. l., pričom jej dlhšie prežívanie sa nevylučuje (Kolník, 1965, s. 204). Pokiaľ ide o bronzový zvonec (tab. IV: 6), analógie k nemu sú datované v prípade Stredy nad Bodrogom rámcovo do staršej doby rímskej (Polla, 1969, s. 204), v spojitosti s nálezmi z okolia Komárna sa všeobecne uvádza ich výskyt v 1. - 4. stor. n. l. (Kraskovská, 1986, s. 133). Pri náleze z Rusoviec sa jeho zaradenie k pohrebisku považuje za problematické (Pichlerová, 1981, s. 198). Analogickú výzdobu spojovacej doštičky kosteného hrebeňa (tab. I: 7) nájdeme na náleze zo Šebastoviec v sprievode materiálu nepresahujúceho IV. stor. (Lamiová-Schmiedlová, 1963, s. 68, obr. 7: 4; 1964, s. 199, obr. 3: 4).

Pomerne bohatý súbor jemnej sivej keramiky zhotovenej na kruhu, zdobenej často včokkovaním, ktorej masové rozšírenie sa zdôrazňuje v 3. stor. n. l. (Lamiová-Schmiedlová, 1969, s. 128 - 138; Kolník, 1980, s. 202), nás núti k vysloveniu domnienky o možnej existencii hrnčiarskej dielne v Šamudovciach, prípadne v blízkom okolí. Pri skúmaní analógií tohto druhu keramiky zisťujeme istú podobnosť s nálezmi v Porolissum, najmä pokiaľ ide o

výzdobné motívy a profilácie niektorých misovitých foriem (Gudea, 1980, s. 146 - 190). Pozoruhodná je aj zhoda s časťou materiálu z lokality Beregsurány (za poskytnutie tabuliek a zahraničnej literatúry ďakujem dr. M. Lamiovej-Schmiedlovej). V súvisi s touto jemnou keramikou sa objavuje aj problém výskytu keramiky prevažne sivej farby, vyrábanej na hrnčiarskom kruhu z materiálu s prímiesou piesku, ktorá sa na lokalite Šamudovce objavila medzi nálezmi v obj. I/86. Ukazuje sa, že je veľmi príbuzná materiálu z juhopoľskej oblasti, kde sa vznik a postupné rozšírenie keramiky vyrábanej na kruhu ohraničuje prvou polovicou 3. stor. a koncom IV. stor. n. l. (Godlowski, 1981, s. 65 - 70).

Domnievame sa, že až po detailnejšom rozbere (predovšetkým) keramického materiálu bude možné uvažovať o vypracovaní presnejších časových horizontov a rozlíšení prípadných vplyvov, či prvkov, určitých etnických zložiek. Zo súčasného stavu spracovania materiálu vyplýva, že popri sledovaní vzájomných vzťahov územia Východoslovenskej roviny s Malopoľskom, bude dôležité sledovať aj vplyvy z oblasti juhovýchodných.

I keď sa na lokalite Šamudovce podarilo preskúmať len časť rozsiahlej osady z doby rímskej, získaný nálezový fond poskytuje aspoň základné záchytné body pre štúdium tohoto obdobia na území Východoslovenskej roviny.

LITERATÚRA

- ALMGREN, O.: Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und südrussischen Formen. MANNUS-Bibl. 32. 2. Auflage. Leipzig 1923, Tab. VII.
- ÁNDEL, K.: Výsledok archeologického prieskumu na Zemplínsko-Užskej nížine v rokoch 1953/54. Vlastivedný sborník I. Košice 1955, s. 144 - 171.
- BURATYNSKI, S.: Rzemieslnicza produkcja ceramiki siwej, toczonej z okresu wpływów rzymskich w Nowej Hucie i Igołomi. In: Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie srodkowej w okresie wpływów rzymskich. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCCXXII. Prace archeologiczne, zeszyt 22. Kraków 1976, s. 89 - 112.
- GODLOWSKI, K.: Kultura przeworska. In: Prahistoria ziem polskich, tom V. Późny okres laténski i okres rzymski. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981, s. 57 - 134.
- GUDEA, N.: Vasele ceramiche stampilate de la Porolissum. Acta musei Porolissensis IV. Cluj 1980, s. 105 - 190.
- KOLNÍK, T.: Honosné spony mladšej doby rímskej vo svetle nálezov z juhozápadného Slovenska. Slovenská archeológia 12, 1964, s. 409 - 446.
- KOLNÍK, T.: K typológii a chronológii niektorých spón z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku. Slovenská archeológia 13, 1965, s. 183 - 236.
- KOLNÍK, T.: Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sťahovaní národov. Slovenská archeológia 19, 1971 s. 498 - 558.
- KOLNÍK, T.: Doba rímska a doba sťahovania národov. Slovenská archeológia 28, 1980, s. 197 - 212.
- KRASKOVSKÁ, E.: Rímske pamiatky z okolia Komárna. Zborník SNM LXXX - 1986. História 26, s. 113 - 135.
- LAMIOVÁ, M.: Doba rímska. In: Pravek východného Slovenska. Malá monografia východného Slovenska VIII/1. Košice 1966, s. 173 - 205.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Dve sídliská z doby rímskej na východnom Slovensku. Slov. archeol. 11, 1963, s. 59 - 86.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Hrebene z doby rímskej a sťahovania národov z východného Slovenska. Archeologické studijní materiály I, 1964, s. 191 - 201.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südoslowakei. Slov. archeol. 17, 1969, s. 403 - 501.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Súpis výskumov z rokov 1945 - 1968. Východoslovenský pravek I. Nitra - Košice 1970, s. 139 - 163.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - TOMÁŠOVÁ, B.: Osada z doby bronzovej a hrnčiarska dielňa z doby rímskej v Ostrovanech, okr. Prešov. Nové obzory 30, 1988, s. 77 - 96.
- MAČALOVÁ, H.: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1974 - 1983. Register. Nitra 1988, s. 288 - 302.
- PÁRDUCZ, M.: Die nähere Bestimmung der Hügelgräber der römischen Kaiserzeit in Hortobágy. In: Dissertationes Pannonicae II/11, 1941, s. 309 - 325.
- PICHLEROVÁ, M.: Gerulata Rusovce, Rímske pohrebisko II. Fontes AÚ SNM V. Bratislava 1981.
- POLLA, B.: Nálezy z doby rímskej a sťahovania národov v Stredě nad Bodrogom. Zborník SNM I.XIII - 1969, História 9, s. 183 - 206.

Funde aus römischer Zeit in Šamudovce, Bezirk Michalovce

LÝDIA GAČKOVÁ

Auf der Fundstelle Šamudovce (Bez. Michalovce) im nördlichen Teil der Ostslowakischen Tiefebene wurde im J. 1986 eine archäologische Rettungsgrabung verwirk-

licht. Während ihres Verlaufes wurden sechs Objekte untersucht, von denen die Objekte I/86, II/86 und IV - VI/86 in die römische Kaiserzeit verwiesen wurden.

Die Einföhrung der Objekte ergab relativ reiches Fundmaterial. Es überwog scheibengedrehte und handgefertigte Keramik. In der Gruppe der scheibengedrehten feinen grauen Keramik waren vor allem Scherben doppelkonischer Schüsseln mit verschieden geformten Rändern und Böden vertreten (Taf. I: 1 - 5, II: 14 - 15, III: 1 - 6, 11 - 17, IV: 2 - 4). Auf mehreren Scherben befand sich Stempel- und Einglätverzierung (Taf. I: 8 - 10, III: 7 - 10). In den Objekten kamen auch Rand- und Bodenscherben von scheibengedrehten Gefäßen aus sandgemagertem Material vor (Taf. I: 6, II: 11 - 12). Es ist anzunehmen, da es sich um analoge Funde zur sog. "Chropwata" - Keramik im polnischen Raum handelt.

Eine stärker vertretene Fundgruppe bildeten Bruchstücke handgefertigter Gefäße. Es dominierte eine S-förmig profilierte Topfform mit verschieden gestalteten Rändern und Böden (Taf. I: 12 - 17, II: 1 - 10, IV: 7 - 14). Ein charakteristisches Verzierungselement war in dieser Gruppe eine geritzte, eine mehrfache wie auch einfache kannelierte Wellenlinie (Taf. I: 18 - 19). Vereinzelt erschien im Material Fingerkniffverzierung. Manche Rand-scherben der Gefäße trugen Grübchendekor (Taf. II: 2 - 3). Auf etlichen Scherben tonnenförmiger Gefäße tauchten Tupfenränder und eine Tupfenleiste darunter (Taf. IV: 8). In den Objekten befanden sich auch Fragmente von Vorratsgefäßen, manchmal mit mehrfacher Wellenzier auf dem Körper und den Scherben der Krausen.

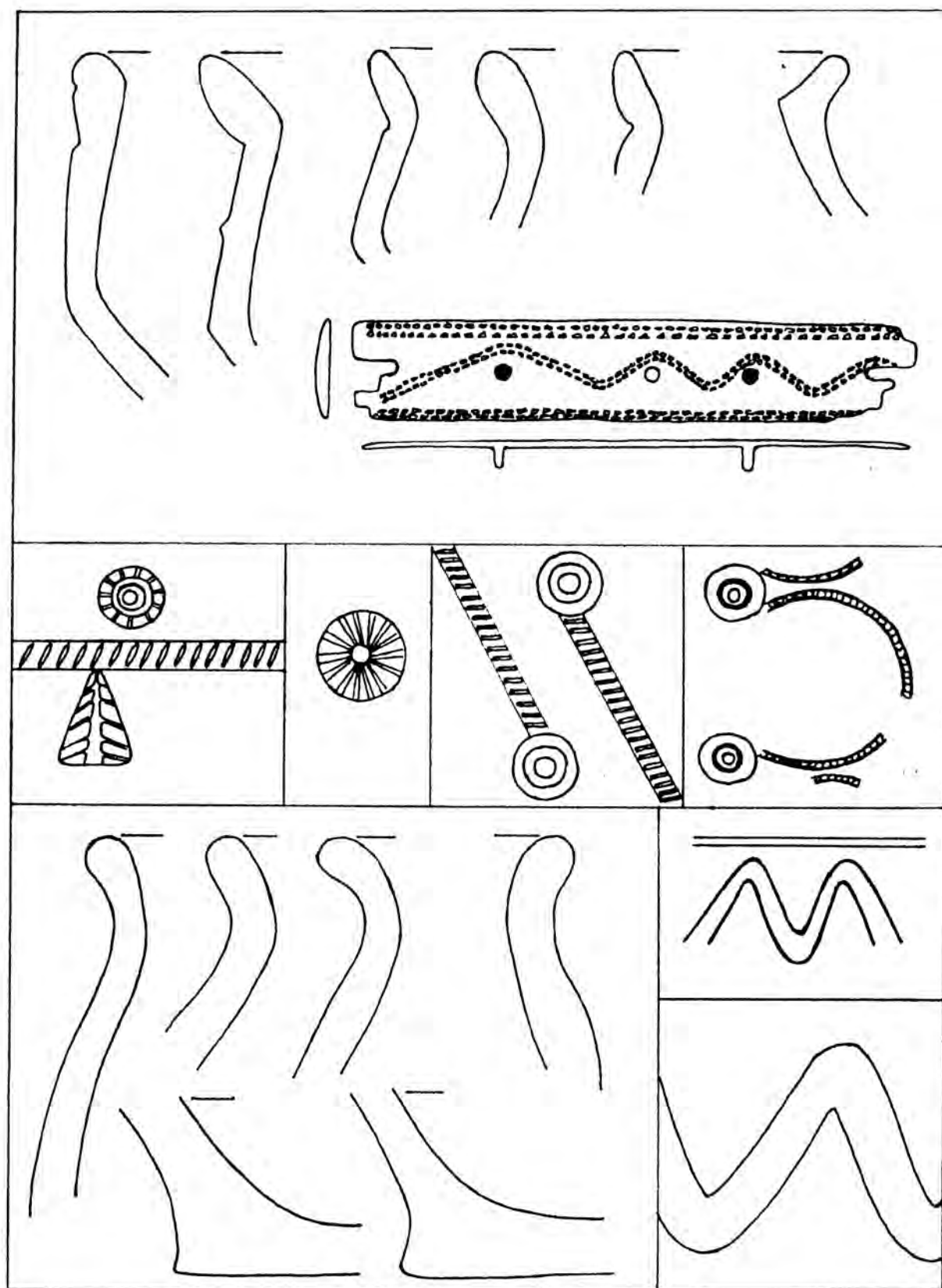
Am ausgeprägtesten war von den Metallfunden eine eingliedrige Silberfibel mit umgeschlagenem Fu, verziert

mit gekerbten Drähten auf Bügel und Fu (Taf. IV: 1). Sie repräsentiert die Form Almgren 166 Gruppe VI, die M. Párducz aufgrund des Vorkommens im mittleren Donau- und hauptsächlich im Theigebiet als ungarischen Typ benannte. Ein anderes beachtenswertes Metallerezeugnis war ein kleineres gegossenes Bronzeglöckchen mit rechteckiger Basis und polygonal geformter Hängeöse (Taf. IV: 6). Eine ähnliche Form ist aus Streda nad Bodrogom (Bez. Trebišov), aus Rusovec in der Südwestslowakei und aus der Umgebung von Komárno bekannt.

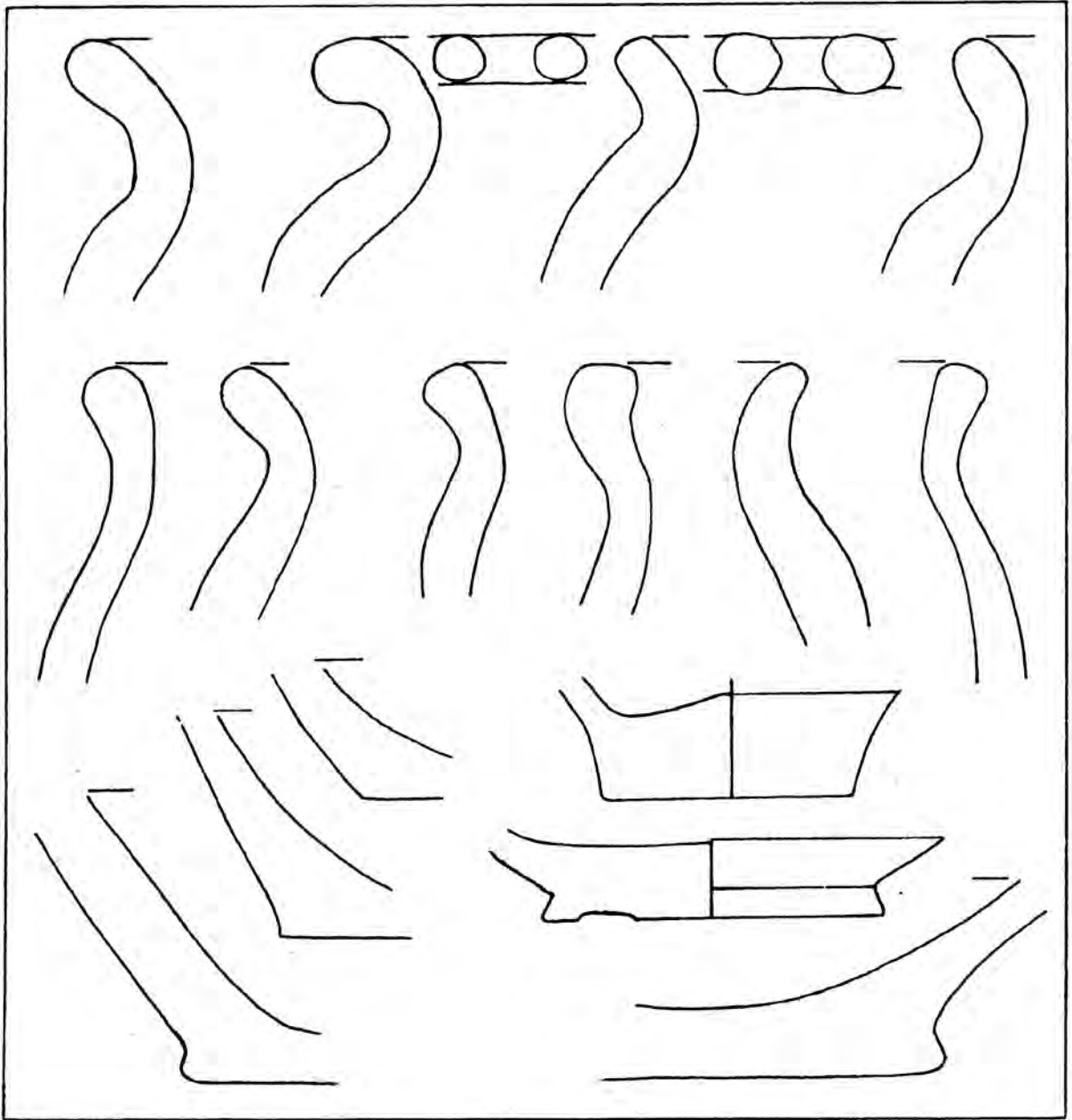
Aus Knochen angefertigt was das zentrale Verbindungsplättchen eines Dreilagenkammes etwa von einem zweiseitigen Kamm. Die Verzierung aus Kerben bilden zwei randparallele Linien und in der Mitte des Plättchens ein Zickzack (Taf. I: 7).

Aufgrund der nur vorläufigen Analyse des Fundgutes und von Vergleichen mit manchen Siedlungsfunden aus dem westlicheren Teil der Ostslowakei verweist die Autorin die Funde aus den Objekten in Šamudovec in die jüngere römische Kaiserzeit. Bei der genaueren Untersuchung vor allem der Keramikkollektion wird es sich zeigen, inwieweit über eine Aussarbeitung von Zeithorizonten und über eine Unterscheidung eventueller Einflüsse oder Elemente bestimmter ethnischer Einheiten erwogen werden kann.

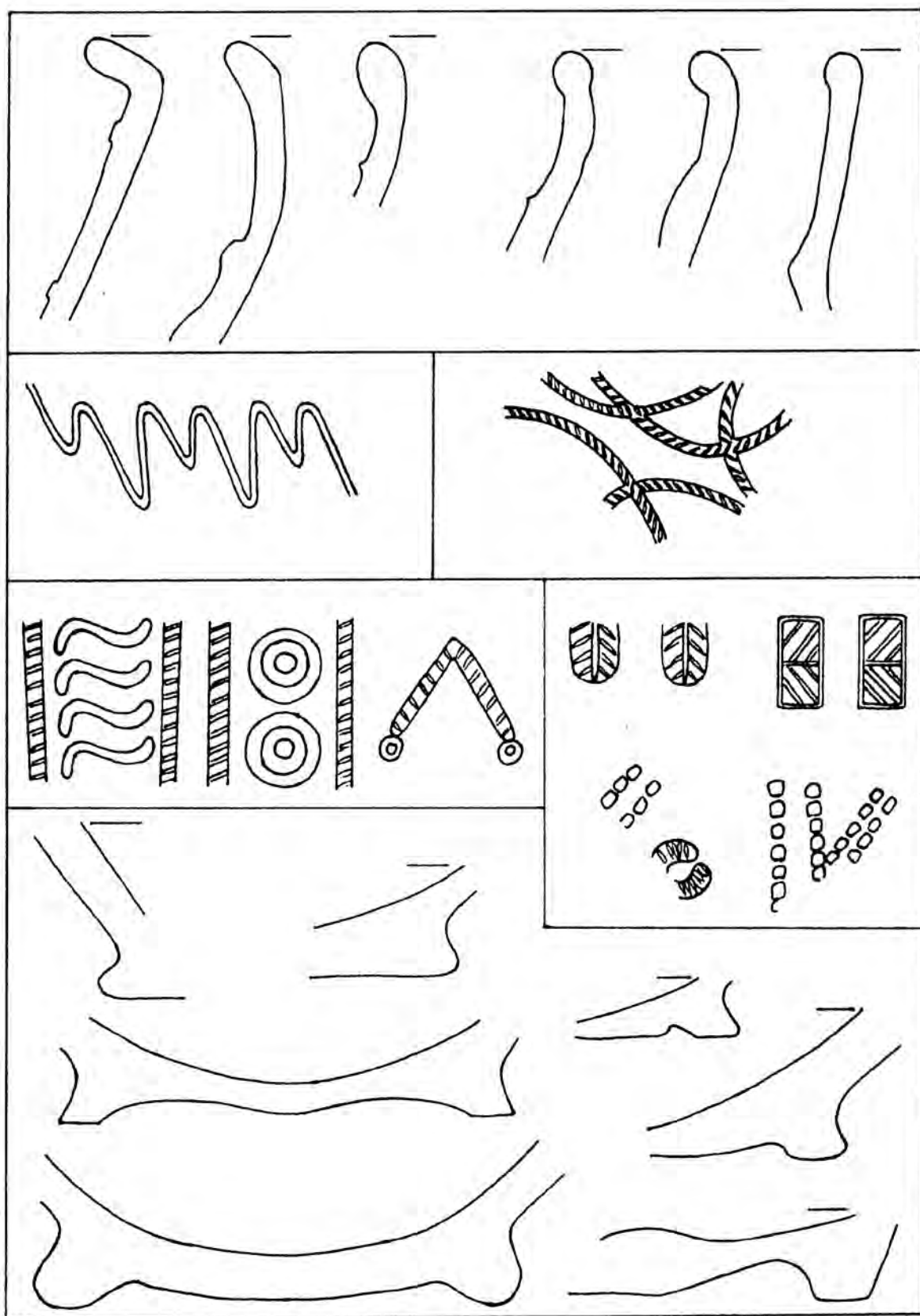
Obwohl auf der Fundstelle Šamudovec nur ein Abschnitt der ausgedehnten römerzeitlichen Siedlung untersucht werden konnte, bietet der gewonnene Fundfonds weingstens Anhaltspunkte für das Studium dieses Zeitabschnittes in der Ostslowakischen Tiefebene.

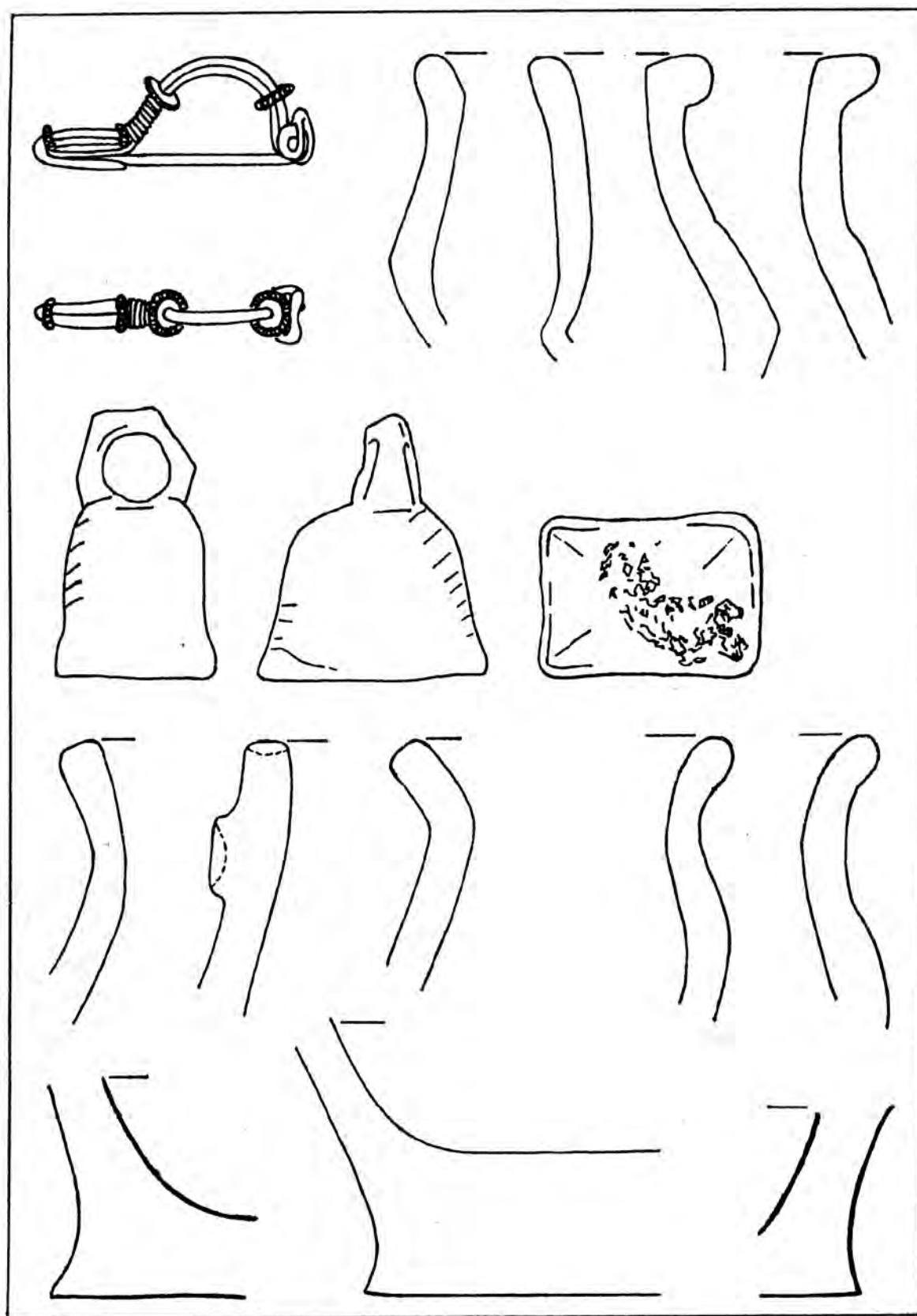
tab. I: Šamudovce, okr. Michalovce. Objekt I/86 - keramika vytočená na kruhu 1 - 6, 8 - 10, keramika zhotovená v ruke 11 - 19, časť kostného hrebeňa 7.

tab. II. Šamudovec, okr. Michalovec. Keramika vytočená na kruhu 11 - 12 (obj. II/86), 13 - 15 (obj. IV/86). Keramika zhotovená v ruke 1 - 6 (obj. II/86), 16 (obj. IV/86).

tab. III. Šamudovce, okr. Michalovce. Keramika vytočená na kruhu 1 - 3, 7 - 8, 11 - 13 (obj. V/86), 4 - 6, 9 - 10, 14 - 17 (obj. VI/86).

tab. IV. Šamudovce, okr. Michalovce, Objekt' VI/86 - strieborná spona 1, keramika vytočená na kruhu 2 - 5, bronzový zvoniec 6, keramika zhotovená v ruke 7 - 14.

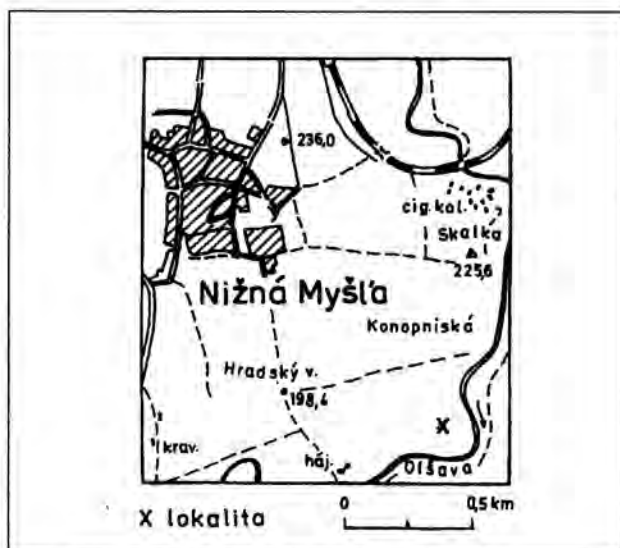
Záchranný výskum na polykultúrnom sídlisku v Nižnej Myšli, poloha Alamenev, okr. Košice

BÉREŠ, J. * - LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. * - OLEXA, L. *

Koncom roku 1985 pri odhumusovaní plochy pre stavbu 4. vetvy tranzitného plynovodu v Nižnej Myšli, okr. Košice-vidiek, poloha Alamenev, porušili viacvrstvé sídlisko (obr. 1). Z hald humusu, ako aj zvyšku kultúrnej vrstvy sa podarilo zozbierať zlomky keramiky z doby bronzovej, doby rímskej (vrátane zlomku terry sigillaty tab. I: 5 i železného kosáka tab. I: 1) a slovanskej.

Jediným objektom, ktorý sa roku 1985 podarilo zachytiť, bola časť polozemnice, datovaná kosteným hrebeňom (tab. II: 1) na záver doby rímskej (Béřeš - Lamiová-Schmiedlová - Olexa 1986).

Záchranné práce pokračovali v jarných mesiacoch roku 1986, kedy boli odkryté objekty č. 2 - 14 (obr. 2) pochádzajúce (okrem objektu č. 3, ktorý bol slovanský) z mladšej doby rímskej, až začiatku doby sťahovania národov. (Béřeš - Lamiová-Schmiedlová - Olexa 1987). Z materiálu získaného zberom z okolia objektov majú datovaciu hodnotu zlomky terry sigillaty (tab. I: 3, 4), kostený hrebeň (tab. I: 2) a výraznejšie črepy.

Obr. 1. Nižná Myšľa - Alamenev. Situačný náčrt.

Popis objektov

Objekt č. 1

Juhovýchodná časť pôvodne pravdepodobne obdĺžnikovej polozemnice. Zachovaná časť mala rozmery 60 x 60 cm. Na východnej strane bola podlaha prepálená a na nej sa nachádzali kamene - snád' zvyšky ohniska (obr. 3). Medzi kameňmi sa našlo torzo dvojstranného trojvrstvého hrebeňa d. 6 cm, š. 2,7 cm (tab. II: 1), dva okrajové črepy (tab. II: 5) a tri kamenné brúsiky (tab. II: 2 - 4).

Objekt č. 2

Polozemnica so šiestimi kolovými jamami, orientovaná v smere V-Z. Pri štyroch kolových jamách boli väčšie kamene, najskôr na upevnenie kolov. Okrem šiestich kolov vo vnútri chaty boli pri vchode umiestnenom v JZ časti dva, po jednom z oboch strán a ďalšie dva pri severnej stene. Priemer kolových jám sa pohyboval medzi 45 - 60 cm. Rozmery chaty boli 505 x 380 cm (obr. 4).

Vo výplni chaty sa nachádzali zlomky keramiky (tab. II: 8), šedočierny praslen o \varnothing 3,1 a v. 2 cm, železný lemeš

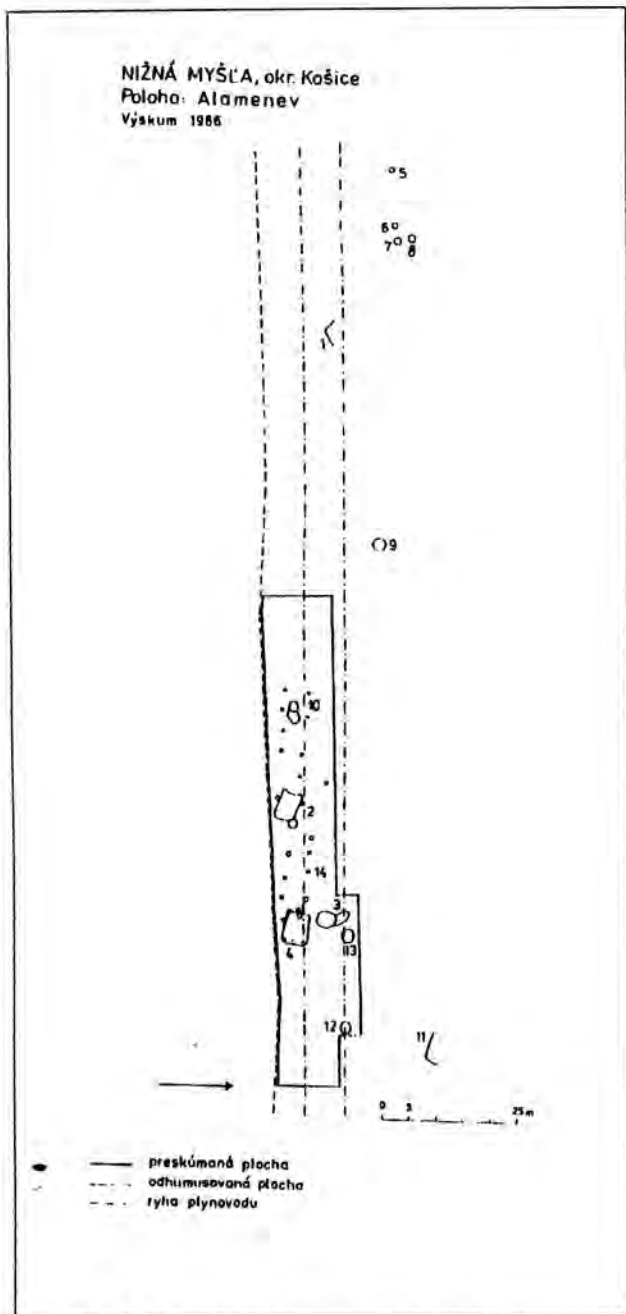
d. 21,2, š. 15 a hr. 0,65 cm (tab. III: 4), železný kľúč d. 19,3, š. 6,7 cm (tab. III: 3), železné kovanie v tvare U d. 12,1 cm (tab. III: 1) a zvieracie kosti.

Pri SV rohu chaty bola jama hruškovitého prierezu o \varnothing 155 cm, hl. 205 cm. Z keramických nálezov jej výplne je najvýraznejšia hrncovitá nádobka s esovite profilovaným okrajom a odsadeným dnom, v. 12, \varnothing ú 12,2, max. \varnothing 14 cm (tab. III: 2), ale aj torzo pôvodne asi 40 cm vysokej nádoby dáckeho rázu s prstom pretláčaným okrajom a plastickou páskou na vydutine (tab. III: 7). Ďalej tu bol malý zlomok z tuhovanej, zvisle žliabkovanej nádoby laténskeho charakteru, fragment zásobnice (tab. III: 8), dva drobné sivé okrajové črepy, nevýrazné hrubé zlomky, malé kusy keramiky przeworského rázu a ojedinelé slovanské črepy (tab. III: 5).

Objekt č. 3

Pozostával z dvoch spojených jám celkovej dĺžky 680 cm. \varnothing južnej jamy 320 cm, severnej 170 (obr. 5). Jamy boli

* Výskumné pracovné stredisko Archeologického ústavu SAV, Hrnčiarska 11-13, Košice

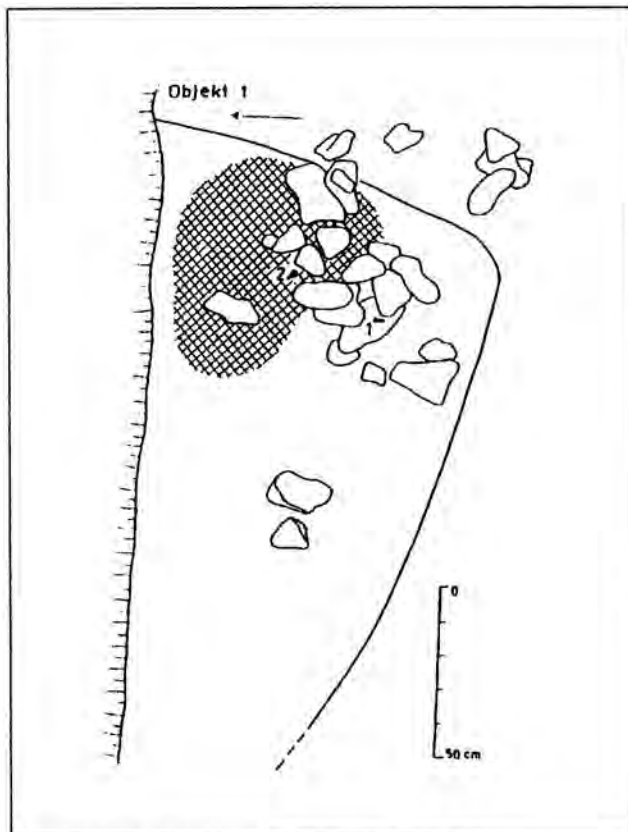
Obr. 2. Nižná Myšľa - Alamenev. Celkový plán.

nepravidelne stupňovito zahĺbené maximálne do hĺbky 170 cm. Vo výplni oboch jám sa nachádzali zlomky slovenskej keramiky (tab. IV) a zvieracie kosti.

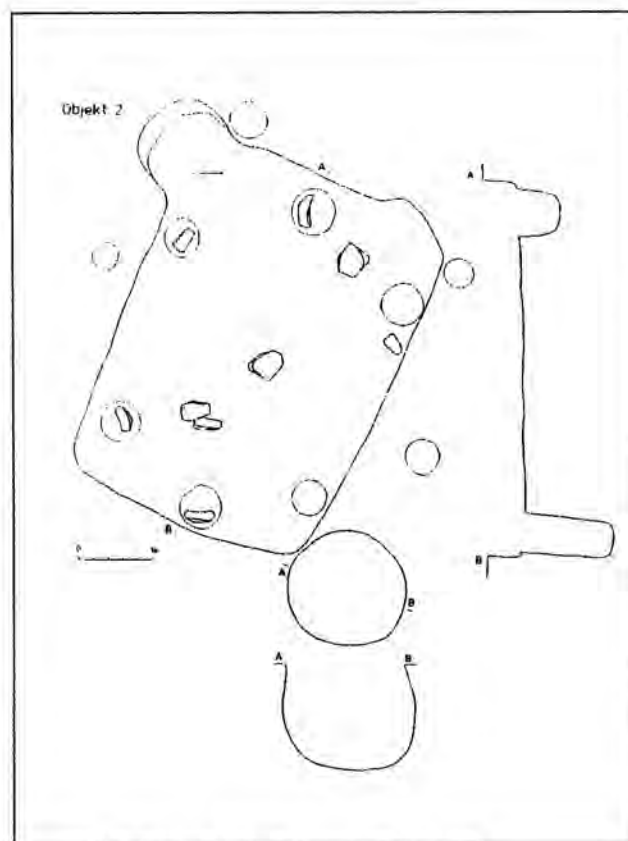
Objekt č. 4

Polozemnica obdĺžnikového tvaru, orientovaná v smere V-Z, o rozmeroch 520 x 380 - 410 cm. Zistili sa 4 kolové jamy, dve uprostred kratších stien, dve v rohoch východnej steny. Pôvodne boli pravdepodobne aj v rohoch steny západnej (obr. 6).

Výplň polozemnice bola bohatá na nálezy. Našla sa tu železná motyka d. 16,9, š. 4,1 cm (tab. V: 1), časť železnej reľaze pozostávajúca z piatich osmičkovitých, jedného celého a ďalšieho zlomeného oválneho ohnivka. Celková dĺžka 16 cm, jednotlivé články d. 4,5 - 4,6 cm, bronzový krúžok so skobou \varnothing 3,1 cm (tab. V: 3), železný krúžok obdĺžnikového prierezu o \varnothing 2,6 cm (tab. V: 12), hrot

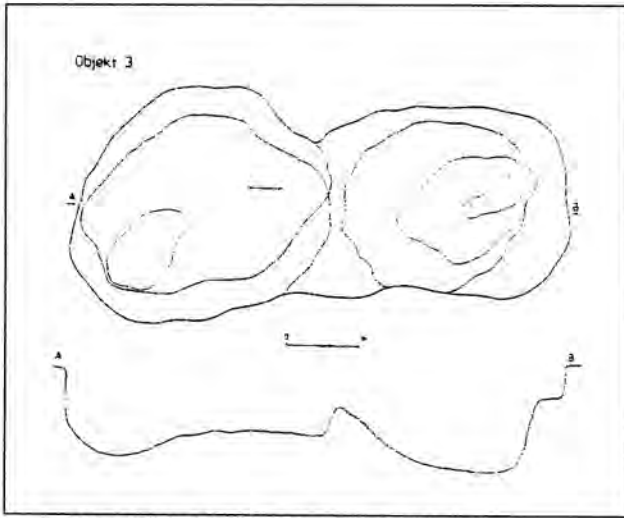

Obr. 3. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 1.

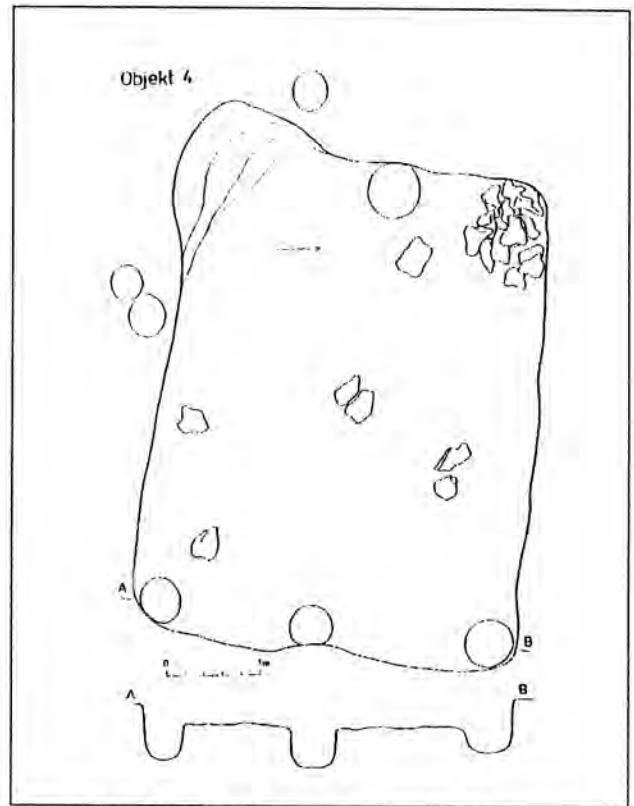

Obr. 4. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 2.

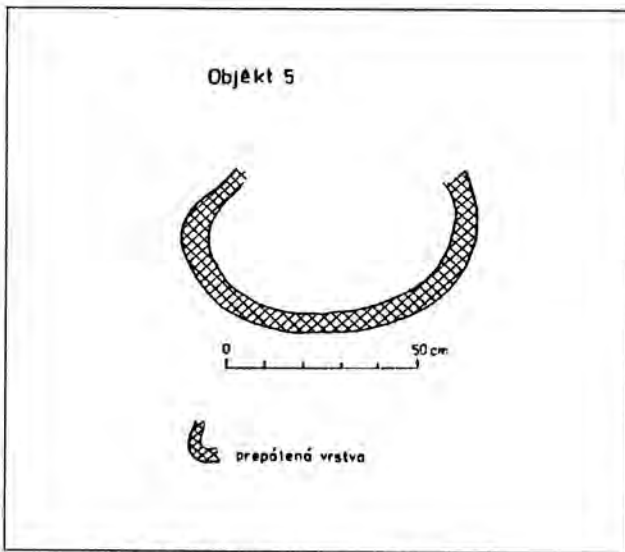
tordovanej ihlice d. 4,1 cm (tab. V: 8), drobný šedočierny korálik zo sklenenej pasty \varnothing 3,5 mm (tab. V: 9), svetlosivý praslén o \varnothing 3,4 cm (tab. V: 5), tmavosivý hrubo vypra-

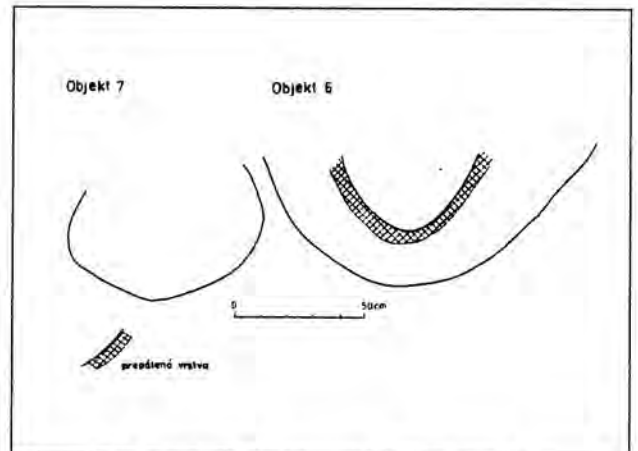
Obr. 5. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 3.

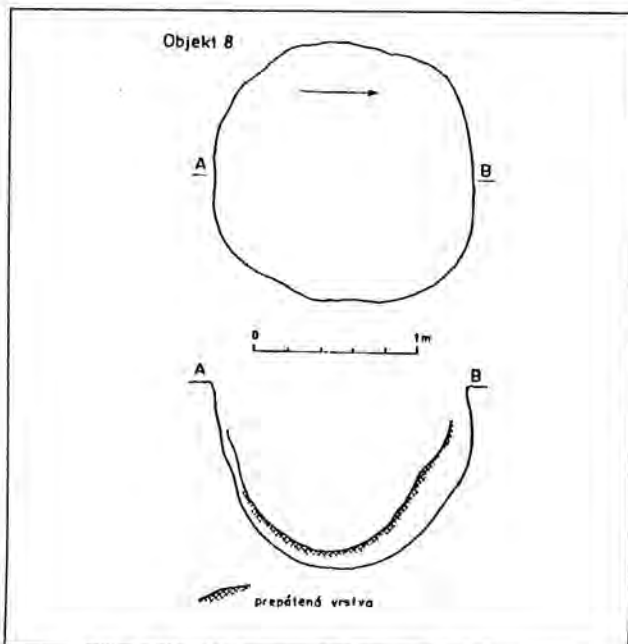
Obr. 6. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 4.

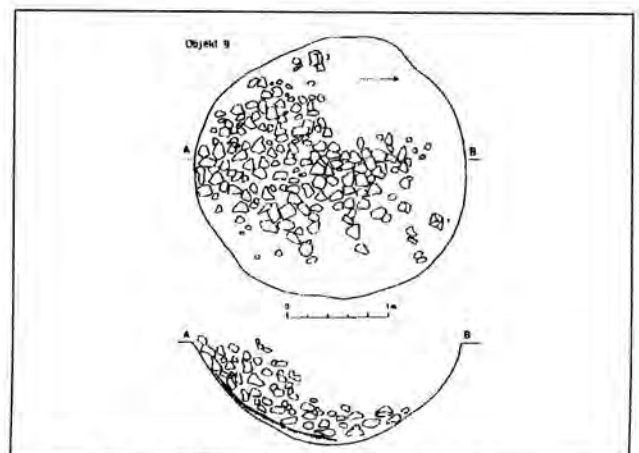
Obr. 7. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 5.

Obr. 8. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekty č. 6 a 7.

Obr. 9. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 8.

Obr. 10. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 9.

covaný praslen o \varnothing 4,1 cm (tab. V: 6), torzo šedočierného zdobeného praslena v. 2,8 cm (tab. V: 4), zlomok hlineného závažia (tab. V: 13), zlomky pekáča (tab. VI: 20) a zvieracie kosti. Rekonštruovať sa podarilo hrncovitú nádobku s dvoma pretlačenými výčnelkami, supľujúcimi ušká v. 11,2, max. \varnothing 10,6 cm, (tab. V: 7). Je vyrobená z hrubozrnej hliny, na sivom povrchu sú tmavé šedočierny škvrny, akoby stopy smolového poteru.

Najpočetnejšie boli zlomky hrubých nádob (tab. V: 11 - 14, 16), medzi nimi aj zdobené jamkami (tab. V: 10, VI: 2), ďalej črepy zo zásobníč (tab. V: 15 - 16, VI: 3 - 5). Kusy sivej, na kruhu točenej keramiky sa objavovali výnimočne, výraznejšie boli iba 2 fragmenty dien (tab. VI: 17 - 18) a črep s vhladzovanou mriežkou (tab. V: 11). Zlomok dna so značkou v podobe x je przeworského rázu (tab. V: 14).

Osídlenie polohy Alamenev už v dobe bronzovej dokladajú rohová čepeľ (tab. VI: 15), torzo hornej časti nádoby s uchom a črep s radom jamiek (tab. VI: 9, 19).

Objekt č. 5

V severnej stene výkopu odhumusovanej plochy sa črtala čiastočne odbagrovaná jama hruškovitého prierezu. Pôvodný \varnothing bol okolo 80 cm, hl. 43 cm. Steny jamy boli silne prepálené, sypká výplň sa od nich oddeľovala (obr. 7). Obsahovala iba torzá kužeľovitých hlinených závaží v. 15,2 resp. 15,6 cm (tab. VII: 1 - 2), zvieracie kosti a kus od sklovitá prepálené mazanice.

Objekt č. 6.

Vo vzdialenosti 5,5 m východne od objektu č. 5 boli dva ďalšie podobné objekty označené ako č. 6 a 7. Objekt č. 6 bol bagrovaním silne poškodený, zachovala sa len malá časť v tvare kruhovej úseče s max. \varnothing 50 cm, hl. od povrchu 90 cm. Vo výplni jamy sa nachádzali zlomky z 3 - 4 hlinených závaží (tab. VII: 3 - 4), zvieracie kosti, väčší kus mazanice a nevýrazné črepy z doby rímskej (tab. VII: 5). Jediný zdobený črep bol slovanský s vlnkou (tab. VII: 6).

Objekt č. 7

Tesne pri objekte č. 6 bola ďalšia, pôvodne asi hruškovitá jama s \varnothing 74 cm. Na rozdiel od jam č. 5 a 6 nemala prepálené steny (obr. 8). Vo výplni bolo veľa mazanice a niekoľko zvieracích kostí.

Objekt č. 8

Severne od objektov č. 6 a 7 bol zhluk mazanice. Pod ním v hl. 40 - 50 cm sa zistili obrysy jamy o \varnothing 160 cm, hl. 11,4 cm (obr. 9). Polkruhovo zahĺbené steny boli prepálené, vo výplni tvorili zlomky mazanice skoro súvislú vrstvu.

Objekt č. 9

Dvanásť metrov SZ od okraja sondy sa odkryli zvyšky jamy o priemere 160 cm. Na južnej strane mala steny prepálené (obr. 10). Vo výplni jamy sa nachádzal zhluk železnej trosky, veľký kus mazanice, opracovaný tufit, dva zlomky mohutného závažia a ojedinelé črepy z doby rímskej. Výraznejšie sú z nich iba tri zlomky sivej keramiky. Na jednom sú ryté ryhy (tab. VII: 7), na ďalšom vhladzované pásy (tab. VII: 8), resp. mriežka (tab. VII: 13), ako

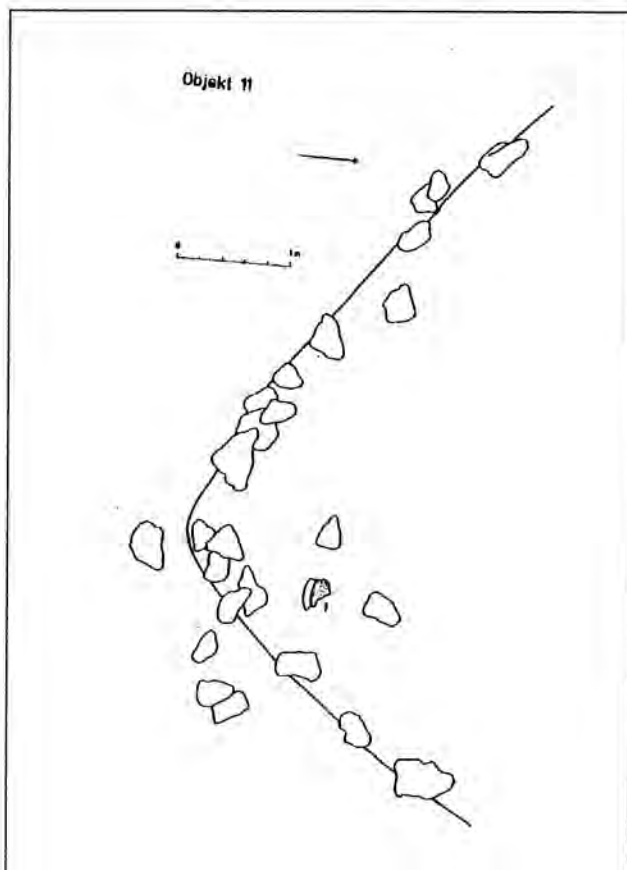
Obr. 11. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 10.

aj črep dáckeho rázu s pretlačanou plastickou páskou (tab. VII: 14).

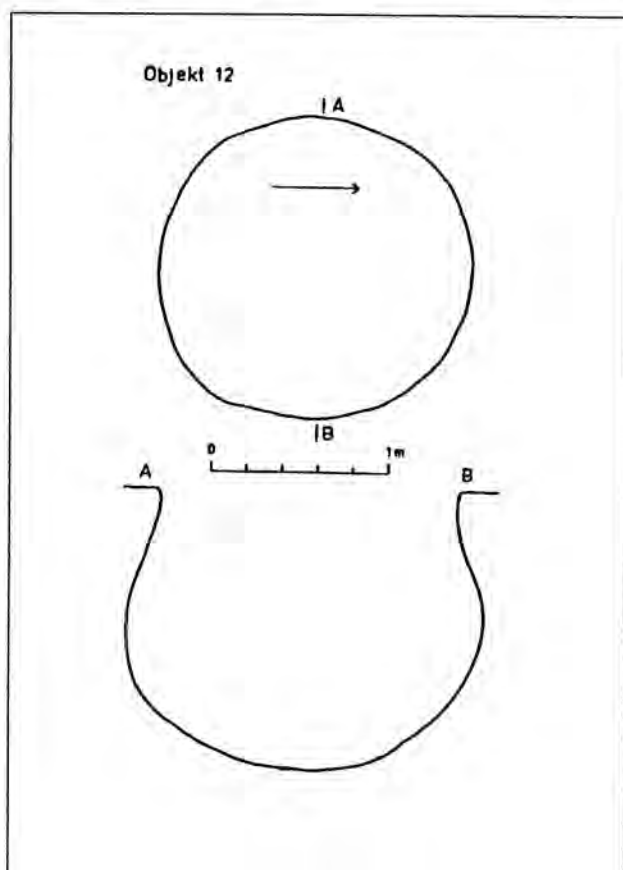
Objekt č. 10

Na západ od polozemnice č. 2 bolo odkrytých 8 kolových jam o priemeroch 50 - 75 cm, ktoré ohraničovali obdĺžnikový povrchový objekt. Kolové jamy tvoria dva rady vzdialené od seba 6 m. Na južnej strane bolo rozpätie medzi 1. a 4. kolovou jamou 11,3 m, na severnej 15,8 m. Zdá sa, že pôvodne v oboch radoch bolo po 5 kolov, na južnej strane chýba najzápadnejšia, na severnej stredná (obr. 11).

V západnej polovici objektu sa nachádzala dvojité jama. Západná, v tvare nepravidelného kruhu s maximálnym \varnothing 200 cm siahala do hl. 190 cm od povrchu. Na dne ležala horná časť pieskovcového žarnova o \varnothing 44 cm, so štvorcovým otvorom v strede (dl. strán otvoru 9, resp. 13 cm) a dvoma ďalšími na bokoch, slúžiacimi na zachytenie otáčacej tyče. Jeden z nich má štvorcový prierez, druhý okrúhly (tab. IX: 16). Vo výplni jamy boli zlomky závaží, mazanica, zvieracie kosti, torzo sivého krčiazka s opraskaným povrchom, v. 8,2 cm, max. \varnothing 8,05 cm, \varnothing dna 4,9 cm (tab. VIII: 4), zlomky z okrajov, dien a ryhami zdobených tiel sivých nádob (tab. VIII: 3, 6, 8, 10 - 11),

Obr. 12. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 11.

Obr. 13. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 12.

zlomky s vhladzovanou výzdobou (tab. VIII: 2, 5). Z hrncovitých nádob pochádzali prevažne nezdobené fragmenty, málo okrajov (tab. VIII: 9, 12) a dien (tab. VIII: 7). Črepy s pretláčanou páskou, resp. s plastickým výčnelkom (tab. VIII: 13, 14) sú dáckeho charakteru.

Východná časť dvojitej jamy mala elipsovité tvar s max. \varnothing 266 cm, stupňovite sa prehlbovala do 85 cm. Z nej pochádza torzo železnej britvy d. 8 cm, (tab. VIII: 1), mazanica, zlomok žarnova a nevýrazné črepy z doby rímskej aj slovanskej (tab. X: 1,7). Zlomky keramiky z doby rímskej sa nachádzali roztrúsené na ploche celého objektu, aj vo dvoch kolových jamách.

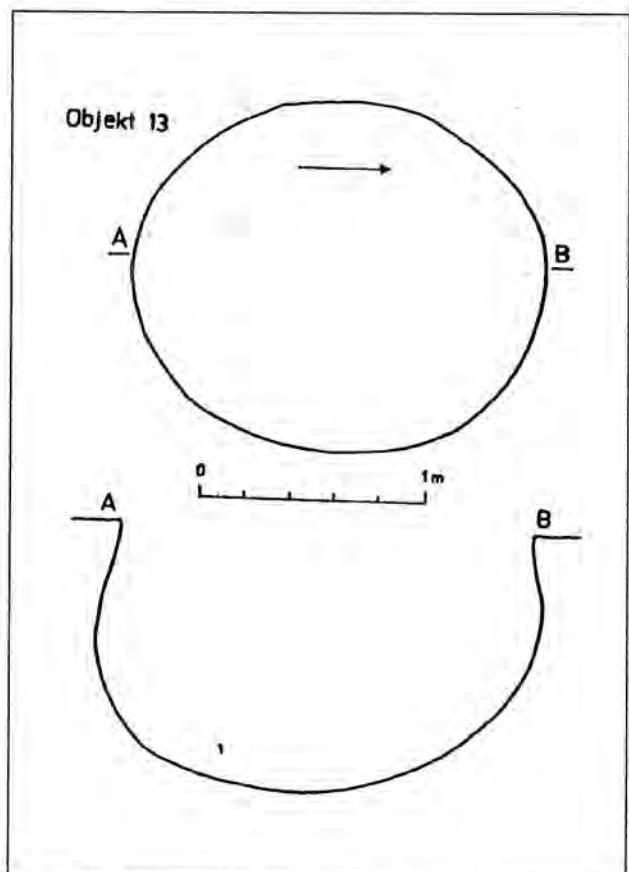
Objekt č. 11

V západnej časti profilu odhumusovanej plochy sa zachytil zvyšok väčšieho pravouhlého objektu - snáď príbytku. Pri stenách bol rad kameňov na spôsob podmurovky (obr. 12). Z jeho výplne pochádza torzo žarnova, zvieracie kosti a črepy, z ktorých výraznejšie bolo sivé prstencovité dno, črep s pretláčanou plastickou páskou a fragment zásobnice, zdobený zväzkom rýh (tab. X: 9).

Objekt č. 12

Vo východnej, rozšírenej časti preskúmanej sondy (obr. 2) bola jama oválneho pôdorysu (\varnothing 85 - 100 cm) hruškovite zahĺbená do hĺ. 145 cm (obr. 13).

Z výplne pochádzajú početné črepy, z hrubých sú výraznejšie len okrajové (tab. XI: 4, 8, 14), zlomok z tela zásobnice zdobený vlnovkou (tab. XI: 9), dná a okraje sivých nádob (tab. XI: 2 - 3), črep s vhladzovanými ryhami (tab. IX: 5) a fragment przeworského dna (tab. XI: 7).

Obr. 14. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 13.

Inventár dopĺňali zvieracie kosti a železné kovanie d. 7,6 cm - pravdepodobne zlomok väčšieho predmetu, ojedinele aj slovanské črepy (tab. X: 8, 10 - 13).

Objekt č. 13

Jama oválneho pôdororysu o Ø 75 - 90 cm, hruškovite zahĺbená do 160 cm. Na stenách stopy po ohni (obr. 14). V hornej časti výplne objektu sa našlo niekoľko väčších kameňov.

Jama obsahovala kusy mazanice, torzá dvoch závaží (tab. XII: 1), pieskovcový brúsik d. 14,8 cm, oválny opracovaný kameň, snád' drvidlo, železné dláto d. 17,7 cm (tab. XI: 20), kovanie zo železného, 0,5 cm hrubého plechu s otvorom po nite (tab. XI: 15). Z keramických nálezov pozoruhodnejšie boli: sivý črep s dvoma radmi vhladzovanej vlnovky (tab. XI: 18), sivý črep s vkolokovaným krúžkom (tab. XI: 19), zlomok okružia zásobnice (tab. XI: 16),

ojedinelé slovanské črepy (tab. XII: 2). V jame boli aj zvieracie kosti.

Objekt č. 14

Medzi polozemnicami č. 2 a 4 sa podarilo zachytiť 7 kolových jám o priemeroch 60 - 70 cm, ktoré podobne ako v objekte č. 10 tvorili dva rady. Na južnej strane boli tri koly po dĺžke 10,2 m, na severnej štyri, na 12,5 m. Šírka objektu dosahovala 5,5 - 6 m. Je pravdepodobné, že na južnej strane sa nezachytila 4. kolová jama, možno ich pôvodne bolo na oboch stranách viac (obr. 15).

Z kolových jám pochádzajú drobné črepy z doby rímskej, z plochy objektu ďalšie (tab. XII: 6, 8 - 9), tiež slovanské črepy (tab. XII: 7, 11, 12), ďalej dva prasleny - vykrúžený o Ø 4,2 cm svetlosivej farby (tab. XII: 5) a hrubý šedohnedý o Ø 4 cm (tab. XII: 4), ako aj kamenný brúsik d. 11,4 cm (tab. XII: 3).

Rozbor objektov a nálezov.

Polozemnice.

Počas záchranného výskumu v Nižnej Myšli, polohe Alamenev sa podarilo úplne odkryť dve polozemnice (č. 2 a 4). Pravdepodobne zvyškami ďalších sú objekty č. 1 a 11.

Obe polozemnice sú obdĺžnikového tvaru a majú približne rovnaké rozmery (505 x 380 resp. 520 x 380 - 410 cm). Obe mali orientáciu Z-V, s vchodom v JZ rohu. Maximálna hĺbka od úrovne, kde boli zistené ich obrisy, bola v obj. 225, v obj. 435 cm. Na oboch stranách vchodu boli kolové jamy - zjavne z prístrešku nad vchodom, ktorý mohol byť predĺžením strechy. V oboch polozemniciach bolo po 6 kolových jám, s rozdielnym rozložením. Kým v obj. 2 boli po dve pri dlhších stenách a po jednej uprostred kratších (v schéme 6 uholníka) v obj. 2 boli po tri pri kratších (v rohoch a uprostred).

V obj. č. 2 sa nenašli stopy ohniska, ale v obj. 4 za ne môžeme považovať skupinu kameňov v SZ rohu.

Vzťah jamy pri obj. 2 k samotnej polozemnici je otázný. Mohli tvoriť jeden celok, t. j. jama bola skladovacím priestorom pre obyvateľov obydli, ale nedá sa vylúčiť ani alternatíva, že ide o dva, na sebe nezávislé objekty, s prípadným chronologickým posunom, hoci tento z inventára nie je zrejмый.

Polozemnice so 6 kolovou konštrukciou sú najbežnejším typom obydli mladšej doby rímskej v celej strednej Európe (Šneidrová 1954, s. 231; Peškař 1961, s. 451; Kolník 1962, s. 386; Pyrgala 1972, s. 230; Donat 1976, s. 310; Pleiner - Rybová 1978, s. 704; Vakulenko 1977, s. 13; Godłowski 1981, s. 105 a ďalší). T. Kolník ich označil ako typ A III (1962, s. 368), pričom rozlišuje variant s vchodom a bez neho. Udáva, že ohniská v nich nebývajú. Za vzácne považoval ohniská aj I. Peškař (1961, s. 421). Ohniská chýbali aj v chatách osady v Branči (Vladár 1962, s. 322), kde sa odkrylo päť chat toho istého typu ako v Nižnej Myšli, ale aj na ďalších náleziskách na západnom a severnom Slovensku, napr. v Bešeňove (Pieta 1974, s. 90 - 91), Ivánke pri Dunaji (Kraskovská 1970, s. 111) a Ondrochove (Točík 1987, s. 255), kde sa našli šesťkolové polozemnice datované do mladšej doby rímskej.

Iná situácia sa ukazuje na východnom Slovensku, kde sa ohniská v takýchto polozemniciach vyskytujú častejšie.

Už v súpise obydli z doby rímskej, uverejnenom v roku 1966 (Lamiová-Schmiedlová 1966, s. 547 - 551), ako i v ďalších (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 487) sme upozornili na to, že na tomto teritóriu sa objavujú aj také zahĺbené obydli, ktoré majú vo vnútri ohnisko, napr. v Medzanoch, Ostrovanoch, Seni.

Polozemnice s kolovými jamami pri kratších stenách, ako bol objekt č. 4 sa považujú za typické pre dobu sťahovania národov (T. Kolník 1962, s. 388 - 389), ale s ich objavením sa možno počítať už od konca doby rímskej. To, že sú v dobe sťahovania národov skutočne časté, dokazujú nálezy z Rumunska (Horedt 1974, s. 180).

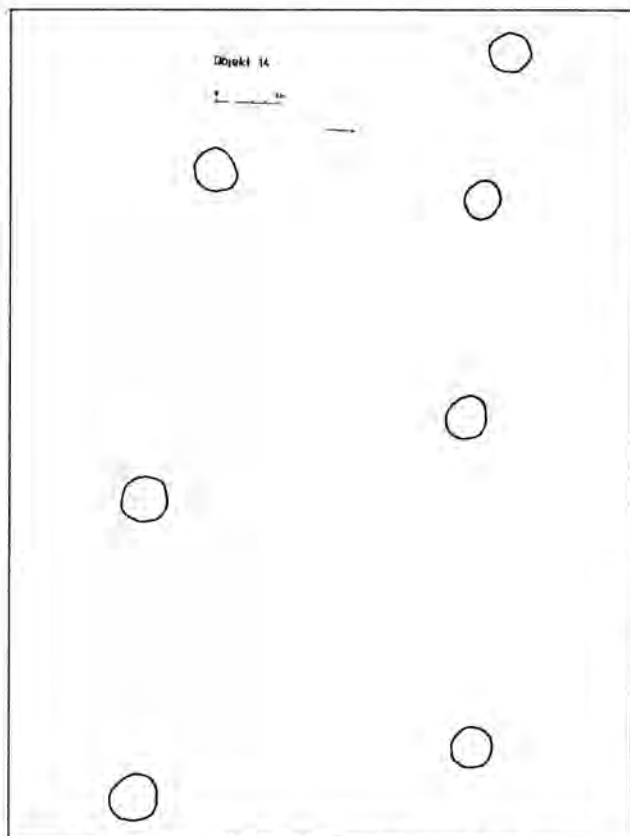
Ťažko s určitosťou povedať, že medzi polozemnicami v Nižnej Myšli je chronologický rozdiel. Nálezy z chaty 2 indikujú jej datovanie na koniec doby rímskej, až na začiatok sťahovania národov. V objekte 2 sa našla keramika typická skôr pre staršiu dobu rímsku, tá však mohla prežívať niekoľko desaťročí. Poloha chat, ich rovnaká orientácia a vzťah k povrchovým objektom hovoria skôr za alternatívu, že medzi nimi bol iba veľmi malý časový rozdiel.

Povrchové stavby.

Objekty č. 10 a 14 možno považovať za povrchové stavby, aké sa v dobe rímskej objavujú aj na iných lokalitách. Na východnom Slovensku sme doteraz poznali iba objekty menších rozmerov, s 10 kolovými jamami (Seňa, Seňa časť Kechnec a Šebastovce-Barca), na základe ktorých vznikol názor, že cez celú dobu rímsku sa súbežne vyskytujú povrchové aj zahĺbené obydli (Lamiová-Schmiedlová 1966, s. 552). Novšie k nim pribudli chaty z Ostrovian (nepublikované).

Stavby v Nižnej Myšli - poloha Alamenev sa však od spomínaných povrchových objektov, doteraz známych na východnom Slovensku, odlišujú rozmermi. Možno v nich hľadať skôr príbuznosť s tzv. dlhými domami (Horst 1976, s. 67) resp. halovými stavbami (Godłowski 1981, s. 105). Podobnú dlhú stavbu, ktorá mala 10 kolovú konštrukciu poznáme z Tuchlovíc (4 x 7 m, Pleiner 1959, s. 161).

Rozmermi sa objektom z Nižnej Myšle najviac približuje stavba z Wólce Łasieckej (Godłowski 1981, s. 105),

Obr. 15. Nižná Myšľa - Alamenev. Objekt č. 14.

ktorá však má vo vnútri popri základnej nosnej konštrukcii ďalší hustý rad menších kolov.

Povrchové chaty s rozmermi nad 10 m sú známe u Germánov, napr. vo Waltersdorfe (Krüger 1987, s. 55 - 61), majú však jednu z kratších strán absidovite ukončenú.

Predpokladá sa, že dlhé domy boli členené a okrem obytnej časti mohli v nich byť dielne, resp. stajne pre dobytok (Schlette 1977, s. 173, 178). V objektoch č. 10 a 14 v Nižnej Myšli sa nepodarilo nájsť žiadne oporné body, ktoré by nás oprávňovali predpokladať členenie ich vnútorného priestoru. Ostáva preto otázne, či sa tu jedná o obytné stavby alebo prístrešky pre zvieratá, prípadne palisádu. V prípade správnosti predpokladu, že obj. č. 10 patril k polozemnici č. 2 a obj. č. 14 k č. 4 sa zdá byť najpravdepodobnejšou predstava, že to boli hospodárske stavby, prípadne stajne.

Jamy.

Jamy č. 12 a 13 patria k bežným typom, objavujúcim sa vo všetkých osadách z doby rímskej, ktoré slúžili najskôr na uskladňovanie stravy.

Pozoruhodnejšie sú jamy č. 5 - 8 so stopami ohňa na stenách, ale aj na mazanici a zlomkoch v nich nájdených závaží. V literatúre sa stretávame s predpokladmi, že ihlancové závažia sa využívali na vykurovanie obydľí a to tak, že ich na ohni nahriate vnášali do domov a tam ich polievali, aby získali teplú paru (Lovász 1988, s. 131). Mohly by sme myslieť na to, že jamy č. 5 - 8 boli práve takýmito ohniskovými jamami?

Vo výplni jamy č. 9 sa našlo množstvo železnej trosky, preto je možné, že súvisela s hutníckou alebo kováčskou

činnosťou. Nebola priamo výrobným objektom, skôr miestom na uskladnenie trosky.

Kovové predmety.

V súlade s predpokladaným poľnohospodárskym zameraním osady v Nižnej Myšli, väčšina nájdených železných predmetov súvisí s obrábaním pôdy.

Lemeš.

Prvým nálezom svojho druhu z územia východného Slovenska je železný lemeš (tab. III: 6). Podľa M. Beranovej (1980, s. 90) sa podobné objavujú v ilýrsko-keltskej oblasti už od prelomu letopočtov. V dobe rímskej sa vyskytujú už aj v iných oblastiach, napr. v Dácii, Anglicku, Nemecku, ale aj na JZ Slovensku (Beranová 1980, s. 113). Novšie sú doložené aj vo východnej časti Európy, datované do mladšej doby rímskej (Baran 1981, s. 107 - 108).

Z územia východného Slovenska sme doteraz poznali lemeše iba zo slovanského obdobia (Budinský-Krička 1963, s. 143, 148). Vzhľadom na nálezové okolnosti a sprievodný materiál sa domnievame, že lemeš z Nižnej Myšle možno datovať na koniec doby rímskej, resp. na prelom 4. a 5. storočia.

Motyka.

Motyka z objektu 4 (obr. 5: 1) patrí k tvaru bežnému v dobe rímskej (Beranová 1980, s. 100), ktorý bližšie datovať nemožno.

Železná reľaz.

Masívne reľaze z osmičkovitých a oválnych ohniviek sa podľa M. Beranovej (1980, s. 92, obr. 31: 6) používali od doby rímskej vo funkcii hriadeľovej reľaze na radlách.

Reľaze vyrobené kombináciou osmičkovitých a oválnych článkov sú známe už od doby laténskej. To, že mohli mať aj iné poslanie, dokazuje neskorolátenská okova zo Zemplína, ktorej súčasťou je podobná reľaz (Čaplovič - Miroššayová 1991, s. 119). V prípade nálezu z Nižnej Myšle (tab. V: 2) je pravdepodobnejší jeho súvis s poľnohospodárskou činnosťou. Vzhľadom na nálezový kontext ju možno datovať do mladšej, až neskoršej doby rímskej.

Kosák.

Železný kosák zachránený z rozrušenej kultúrnej vrstvy (tab. I: 1) patrí k typu známemu už v dobe laténskej a prežívajúcemu cez dobu rímsku v celej Európe (Beranová 1980, s. 100). Otvor na nit, aký sa zachoval aj na kosáku z Nižnej Myšle, považuje M. Beranová za príznačný pre Dákov.

Z východoslovenských sídlisk doby rímskej poznáme 6 železných kosákov (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 483; Jurečko 1983, s. 300). Kosák príbuzného tvaru nájdený pri výskume osady v Przywóze datuje E. Kaszewska (1969, s. 151) podľa celkového inventára osady na koniec doby rímskej, až začiatok doby sťahovania národov. Zdá sa, že do toho istého časového horizontu možno zaradiť aj kosák z Nižnej Myšle.

Ociel'ka.

Zo zberu pochádza aj železná ocieľka (tab. I: 7), ktorú môžeme zaradiť do typu IA 3b podľa A. Kokowského

(1985, s. 109). Ocieľky tohto tvaru sa objavujú - ako tvrdí uvedený autor - na začiatku doby rímskej.

Z východného Slovenska poznáme príbuzný exemplár zo žiarového pohrebiska v Zemplíne (typ I A 1), ktorý je datovaný do 2. stor. (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 279). V spojitosti s týmto nálezom sme sa podrobnejšie zmienili aj o jeho používaní.

Dláto.

Dláto z Nižnej Myšle (tab. XI: 20) patrí k nástrojom hojne používaným v dobe rímskej. Mávajú rôzne širokú pracovnú hranu, exemplár z Nižnej Myšle patrí k užším (Gaitsch 198, s. 180). Chronologicky sa dláta jemnejšie triediť nedajú.

Kľúč.

Kľúče tvaru T sú rozšírené v celom stredo a severoeurópskom barbariku od staršej doby rímskej. Kľúč s tordovanou rúčkou, akú má nález z Nižnej Myšle (tab. III: 3), poznáme doteraz iba z rozrušeného pohrebiska z Kvakoviec, datovaného do staršej doby rímskej, skôr do 2. storočia (Lamiová-Schmiedlová - Mačala 1991, s. 136, tam aj ďalšia literatúra).

Podobné kľúče sú považované za kľúče od drevených skriniek, ale tento exemplár je tak masívny, že možno usudzovať na väčšiu zámku.

Bronzový krúžok so skobou.

Bronzový krúžok trojuholníkového prierezu so skobou, slúžiacou na prichytenie k nejakému-najskôr drevenému predmetu (tab. V: 3) má na východnom Slovensku analógiu na pohrebisku v Zemplíne (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 296). Podobné uvádza aj D. Gáspárová (1986 II, tab. CCLXXXIII: 333) a predpokladá, že boli na vrchnákoch drevených skriniek.

Železný krúžok.

Železný krúžok (tab. V: 12) pochádza najskôr z textilného opasku, ako sa to predpokladá napr. aj o početných analogických nálezoch zo Zemplína (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 291).

Keďže väčšina doteraz známych bronzových i železných krúžkov podobných rozmerov má kruhový prierez a exemplár z Nižnej Myšle obdĺžnikový, nie je vylúčené, že mal pôvodne iné, nám neznáme poslanie.

Ihlica.

Zlomok ihlice z Nižnej Myšle na základe tordovania nad hrotom (tab. V: 8) možno zaradiť do skupín V a VIb (B. Bekmann 1966, s. 31 resp. 33) datovaných do B2, teda mladšej fázy staršej doby rímskej.

Britva.

Britvy sa v dobe rímskej objavujú na sídliskách aj na pohrebiskách. Na východnom Slovensku sa doteraz našli na sídlisku v Pederí, datovanom do II. - III. storočia (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 483, obr. 11: 20) a na pohrebisku v Zemplíne z II. stor. (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 295). V Nižnej Myšli sa našiel iba fragment (tab. VIII: 1), ktorý ťažko typologicky

bližšie určiť, preto preň možno prijať iba rámcové datovania do doby rímskej.

Železné kovania.

Z materiálov záchranného výskumu v Nižnej Myšli pochádza 5 železných kovaní, ktorých funkciu nevieme určiť. Kovanie v tvare U z obj. 2 (tab. III: 1) mohlo byť snád skobou. Exempláre z objektov 12 a 13 boli pravdepodobne upevnené na iné, asi drevené predmety.

Hrebene.

Najväčšiu datovaciu hodnotu z Nižnej Myšle, poloha Alemev majú kostené hrebene. Hrebeň z objektu 1 patrí k menším tvarom dvojstranných trojvrstvových hrebeňov (pôvodne asi nepresahoval 10 cm). S. Thomasová (1960, s. 94 - 104) uvádza takéto hrebene ako typ I, resp. II-variant A, pre IV. až začiatok V. storočia. A. Chmielowska (1971, s. 72) ich zaradila do skupiny II B, variant a, datovanej do 5. storočia.

Dvojstranné trojvrstvové hrebene sú časté už na sklunku 4. stor. aj v Podunajskom barbariku, od polovice 5. stor. sa stávajú vedúcim typom (Tejral 1982, s. 142). Toto sa odzrkadľuje aj na východnom Slovensku, kde sa objavujú na sídliskách, ale i v hrobch datovateľných na koniec 4. a začiatok 5. storočia (Lamiová-Schmiedlová 1964, s. 197 - 199; tá istá 1984, s. 133).

Jednostranný hrebeň s rúčkou v tvare kruhovej úseče (tab. I: 2) patrí k typu I, resp. II variant A S. Thomasovej (1960, s. 94 - 104), prípadne ku skupine I B-typ 5 A. Chmielowskej (1971, s. 60). Analogické nálezy na východnom Slovensku z Prešova a Blažic sú datované do 4. až na začiatok 5. storočia (Lamiová-Schmiedlová 1964, s. 197), čo možno prijať aj pre hrebeň z Nižnej Myšle.

Koralík.

Jediným skleneným predmetom zo sídliska v Nižnej Myšli je drobný šedočierny koralík (tab. V: 9). Podobné uvádza L. Kraskovská na pohrebisku z II. - IV. stor. v Rusovciach (1974, s. 153 - 154). Je pravdepodobné, že na územie Slovenska sa tieto koralíky dostávali z Panónie, kde sa počíta aj s ich výrobou (Kraskovská 1988, s. 100).

Kamenné predmety.

Tak ako v ostatných súdobých východoslovenských osadách (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 485 - 86), aj v Nižnej Myšli boli kamenné brúsiky častým nálezom. Šesť ich pochádza zo zberu, dva z objektov (tab. II: 2 - 4, 6 - 7, XII: 3). Sú vyrobené z pieskovca o ktorý na tomto území nie je núdza. Zjavne aj s tým súvisí ich hojný výskyt, hlavným dôvodom na ich výrobu však bola potreba brúsiť železné nástroje, ktoré sa vo východoslovenskom regióne objavujú vo väčšom množstve ako v iných okolitých oblastiach. Tento stav je podmienený ťažbou rudy a spracovávaním železa, ktoré sa v dobe rímskej koncentrovali na Spiši, v údolí Torysy a v Košickej kotline (Lamiová-Schmiedlová 1987, s. 30; Mihok - Cengel 1987, s. 44 - 45). To, že so spracovávaním železa možno počítať aj na sídlisku v Nižnej Myšli, dokazujú nálezy trosky v objekte č. 9 (Mihok 1991, s.).

Obsidiánové jadro (tab. I: 12) a rohovcová čepeľ (tab. VI: 15) patria k osídleniu z konca doby kamennej, resp.

staršej doby bronzovej, ktoré máme v polohe Alamenev doložené aj keramickými nálezmi.

Žarnovy.

Z Nižnej Myšle sa podarilo získať žarnov so štvorhranným otvorom (tab. IX: 16) a tri zlomky z ďalších, ktoré mali pravdepodobne okrúhly stredový otvor. Žarnovy so štvorhranným otvorom považuje M. Beranová (1963, s. 189) za vzácné, jediný exemplár poznala z laténskeho prostredia. Novší nález z východného Slovenska, z Hraničnej pri Hornáde, datoval P. Jurečko (1983, s. 297) do staršej doby rímskej. Žarnovy s okrúhlym otvorom sú bežné v celej dobe rímskej. Množstvo žarnovov a ich zlomkov, nájdených v osade z doby rímskej v Trstenom pri Hornáde, dovoľuje predpokladať ich výrobu na tejto lokalite, aj to, že exempláre nájdené v Nižnej Myšli mohli byť vyrobené tiež v Trstenom.

Keramika.

Pre datovanie náleziska sú najvýznamnejšie nálezy Terry sigillaty, ktorej sa na osade v Nižnej Myšli našlo päť exemplárov, žiaľ všetky len zo zberu.

1. Zlomok misy Drag. 37 (tab. I: 3) s vajcovcom, zvislou torčovanou lištou a ďalšími šikmými na jednej a rozetkou a časťou listu na druhej strane, pochádza z tretej štvrtiny 3. stor. z Rheinzabernu a je výrobkom majstra Cerialisa (Kuzmová - Roth 1988, s. 74, obr. 17: 1).

2. Fragment misy toho istého typu zdobený vajcovcom, výrobok majstra Dicanusa z Pfaffenhofenu v 1. polovici 3. stor. (tab. I: 5).

3. Malý zlomok z misy Drag. 18 alebo 31, snáď tiež z Pfaffenhofenu (zlomky č. 2 - 3 určila Dr. K. Kuzmová, ktorej ďakujeme aj na tomto mieste).

4. Zlomok z tela misy Drag. 37 zdobený vajcovcom, pod ktorým je strapec hrozna a ďalší vajcovec (tab. I: 4). Výrobok pfaffenhofenskej dielne z prvej polovice 3. stor. (Kuzmová - Roth 1988, s. 74, obr. 17: 1).

5. Neurčiteľný zlomok z misy datovateľnej na koniec 2. storočia, kedy bol obchod s Terry sigillatou najintenzívnejší.

Zlomky 1. - 4 patria do obdobia doznievania prílevu Terry sigillaty na územie dnešného Slovenska (Kuzmová - Roth 1988, s. 144, 145), teda ich možno spájať so osídlením lokality v mladšej dobe rímskej.

Keramika dáckeho rázu.

Hrncovitá nádoba s pretlačovaným plastickým okrajom a plastickou lištou na vydutí z jamy pri objekte 2 (tab. III: 7) pripomína dácku keramiku, je však z jemnejšie plaveného materiálu ako klasické tzv. dácke hrnce z prelomu letopočtov (Crisan 1969, s. 162). K tejto skupine nálezov možno priradiť aj zlomky s pretlačovanými páskami (tab. VII: 14; tab. VIII: 14), resp. s gombíkovitým výčnelkom (tab. VIII: 13).

Keramika dáckeho rázu sa na východnom Slovensku objavuje na sídliskách (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 458 - 459) a pohrebiskách (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1991, s. 301-302) z prelomu letopočtov a staršej doby rímskej.

Keltská keramika.

Jediný črep z jamy pri obj. 2 z tuhovaného materiálu je charakteristický pre Keltov. Jedná sa však o keramiku, ktorá sa objavuje na rôznych lokalitách východného Slovenska ešte aj na sídliskách zo staršej doby rímskej, aj keď v malom množstve (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 46).

Przeworská keramika.

Čierna až šedočierna keramika s hladným povrchom, typická pre przeworskú kultúru sa objavovala v Nižnej Myšli sporadicky. Výrazné sú najmä zlomky okrajov (tab. V: 14, VI: 8) a dien (tab. VII: 9, XI: 7).

K przeworskému materiálu možno pripísať aj fragment zdobeného praslena (tab. V: 4).

Analógie k týmto nálezom poznáme zo sídlisk predovšetkým v Prešove, kde V. Budinský-Krička prvý raz identifikoval túto kultúru na východnom Slovensku (1963, s. 33 - 34), ale aj z ďalších sídlisk (Lamiová-Schmiedlová 1963, s. 69; tá istá 1969, s. 463 - 466; Jurečko 1983, s. 305 - 307). Najreprezentatívnejšiu kolekciu przeworských nálezov priniesol výskum žiarového pohrebiska v Zemplíne (Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 302).

Tak dácke, ako przeworské nálezy z Nižnej Myšle možno datovať do staršej doby rímskej, teda do toho časového horizontu osady, z ktorého sa nám nepodarilo zachytiť pri záchrannom výskume ani jeden objekt, pravdepodobne sa nachádzali na neskúmanej ploche. Jedine koncentrácia nálezov datovateľných do stupňa B v jame pri chate č. 2 umožňuje predpoklad, že jama vznikla už v staršej dobe rímskej a používala sa i neskôr.

Hrubá keramika.

Zlomky hrubej keramiky, vzácné zdobené zoštipovaním povrchu (tab. V: 10), prstom robenými jamkami (tab. VI: 2) alebo rytou výzdobou (tab. VII: 12), pochádzajú prevažne z hrncovitých nádob alebo hlbokých mís, tvoriacich pomerne chudobnú škálu tvarov domácej, v ruke tvarovanej keramiky, ako ju poznáme z početných sídlisk mladšej doby rímskej (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 463, obr. 39 a s. 465 obr. 40). Do tohto rámca zapadá aj nádoba z objektu 2 (tab. III: 2). Nádoba s výčnelkami nahrádzajúcimi ušká, pre aké nepoznáme analógiu, bola v obj. 4 (tab. V: 7). Ušká sú na hrncoch v mladšej dobe rímskej unikátom, objavujú sa iba na šálkach, aj to veľmi zriedkavo.

Hrubá keramika doby rímskej sa dočkala aj začiatku doby sťahovania národov, teda aj nálezy tohto charakteru z Nižnej Myšle môžeme rámcovo datovať do 3. - 5. storočia.

Pekáč.

V objekte 4 sa našli zlomky pekáča (tab. VI: 20), ktorého steny dosahovali hrúbku 4 cm, dno až 5 cm. Fragmenty ďalších sa našli v kultúrnej vrstve osady.

Z doby rímskej sme nálezy pekáčov veľkých rozmerov doteraz nepoznali, bežne sa však vyskytujú v slovanských osadách. Už K. Andel (1959 s. 115 - 129) ich zozbieral z 13 lokalít na východnom Slovensku, odvtedy pribudli ďalšie. L. Skružný (1964, s. 381 - 382) počítal s výskytom pekáčov od 5. do 13. storočia. V Nižnej Myšli sa jeho zlomky našli v obydli, ktoré pochádza z doby okolo roku 400, resp. začiatku 5. storočia. Pokiaľ sa dá vylúčiť mož-

nosť, že zlomky pekáča sa dostali do objektu dodatočne - v čase, keď už osadu obývali Slovania, máme tu doložené najstaršie nálezy pekáčov na východnom Slovensku.

Sivá keramika.

Zlomky sivej, na kruhu točenej keramiky tvorili menej početnú skupinu nálezov. Výraznejšie fragmenty sú z okrajov (tab. VIII: 3, 11; XI: 2, 3) dien (tab. VI: 17 - 18; XI: 5; XII: 9), črep s vodorovnými ryhami (tab. VIII: 8), vhladzovanou mriežkou (tab. V: 11; VII: 13; VIII: 5), vodorovnými čiarami (tab. VII: 8; XI: 8) resp. vodorovnými ryhami, cez ktoré prebiehajú dva rady vlnoviek (tab. XI: 18). Poňatím delenia plochy je zlomku vodorovne facetovanej nádoby (tab. VIII: 6) najbližšia nádoba z Prešova (Budinský-Krička 1963, tab. II: 9).

Torzo krčiazka (tab. VIII: 4) možno zaradiť k drobným tvarom, objavujúcim sa aj na iných súdobých náleziskách, napr. v Seni (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 467) alebo v Blažiciach (Jurečko 1981, s. 175). Keďže v staršej fáze sivej keramiky sú bežnejšie poháre a krčiazky sa objavujú až vo 4. storočí, možno takto datovať aj nález z Nižnej Myšle.

Keďže dielňa na výrobu sivej keramiky objavená v Blažiciach (Pastor 1960) je vzdialená od Nižnej Myšle len asi 6 km, možno predpokladať, že z nej pochádzajú aj exempláre nájdené v skúmanej osade Alamenev. Pre jej datovanie je dôležitá najmä vhladzovaná výzdoba, ktorá sa v mladšej, až neskorej dobe rímskej, stala módnym trendom rozšíreným v mnohých etnikách strednej a východnej Európy. V spojitosti so sivou keramikou z Blažíc sa už konštatovalo, že kým v jej začiatkoch (koncom 2. a v 3. stor.) dominovala vkolokovaná výzdoba, v mladšej fáze ju vytlačila vhladzovaná (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 471). J. Tejral (1972, s. 139) datuje podunajský variant sivej keramiky s vhladzovanou výzdobou do 5. storočia, K. Pieta a V. Plachá (1989, s. 78) predpokladajú tento výzdobný spôsob už v neskorej dobe rímskej a v dobe sťahovania národov.

Zásobnice.

K typickým keramickým výrobkom doby rímskej patria zásobnice s okružím, bežné aj na všetkých doteraz známych východoslovenských sídliskách (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 475 - 477). V dobe sťahovania národov sa už neobjavujú. Pokiaľ sa v tomto čase nájdu rozmernejšie nádoby, nemajú typické okružie - napr. z Prešova (Budinský-Krička 1963, tab. 5: 12). Takýto tvar mohla mať aj nádoba z obj. 10 (tab. IX: 5), z ktorej sa zachoval iba fragment. Podobné tvary z Veľkých Němčíc dáva I. Peška (1983, s. 198 - 199) do staršej fázy doby sťahovania národov.

Zlomky okruží, tiel a dien zásobníc sa v Nižnej Myšli našli vo viacerých objektoch (tab. I: 11; II: 8; V: 15 - 16; VI: 3, 5 - 6; IX: 1, 8; XI: 9, 14, 16).

Amulet.

Problematické je pôvodné poslanie masívneho hlineného amuletu (tab. I: 6). Zdá sa, že pochádza z najstaršej fázy osídlenia osady v Nižnej Myšli, t. j. zo sklonku doby kamennej až bronzovej, ale nemožno vylúčiť ani to, že je mladší.

Prasleny

K bežnému inventáru osád z doby rímskej patria hlinené prasleny. Z východného Slovenska ich poznáme niekoľko desiatok, napr. zo Šebastoviec-Barce 24, zo Sene 13, z Pederu 10 a pod. (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 480). V Nižnej Myšli sa našlo 5 celých a 1 fragment. V ruke tvarovaný, primitívne stvárnený praslen z obj. 4 (tab. V: 6) je domáckym výrobkom, tvarovo sa však blíži ostatným štyrom (tab. III: 4; V: 5; XII: 4 - 5), ktoré patria k najbežnejšiemu dvojkónickému typu používanému v nadunajskom barbariku počas celej doby rímskej (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 480, tam i ďalšia literatúra).

Fragment zdobeného prasleny z obj. 4 (tab. V: 4) možno na základe šedočierného lešteného povrchu a výzdoby z vpichov a rýh pripísať przeworskej kultúre. Na východnom Slovensku máme preň analógiu v Medzanoch (Lamiová-Schmiedlová 1987, tab. IV: 6), rozšírené sú však hlavne v Poľsku (Godłowski - Szadkowska 1972, s. 140 - 141).

Závažia.

V Nižnej Myšli sa hlinené závažia našli v objektoch 4 - 6, 10 a 13, všetky poškodené. V obj. 13 boli zlomky pravdepodobne mimoriadne veľkého závažia o základni s \varnothing nad 20 cm. Všetky boli kužeľovitého tvaru, so zaoblenou hornou časťou. Väčšinou mali otvory so stopami opotrebovania smerom hore, čo dokladá, že viseli na tkáčskom stave (ako napr. Geisler 1976, s. 148). Nie je možné vylúčiť ani to, že aspoň niektoré slúžili ako podstavce pri ohni, ako napr. v Miškolci, kde sa ich okolo ohniska našlo 30 kusov (K. Vég 1964, s. 47).

Závažia sú v dobe rímskej bežné na mnohých osadách východného Slovenska (Lamiová-Schmiedlová 1969, s. 481), ale aj inde (Lovász 1988, s. 31). P. Jurečko sa domnieval, že v staršej dobe rímskej boli závažia väčšie, kužeľovité aj ihlancovité, kým v mladšej dobe rímskej menšie a len kužeľovité (1983, s. 308). Ak je tento predpoklad správny, závažia z Nižnej Myšle možno datovať skôr do mladšej doby rímskej.

Slovanská keramika.

Objekt č. 3 obsahoval iba slovanskú keramiku. Podobná sa našla roztrúsená i v iných objektoch, kam sa dostala po ich zániku, aj v kultúrnej vrstve.

K najstarším keramickým nálezom z objektu 3 možno zaradiť pravdepodobne hrubšie črepy s vyhnutým zaobleným okrajom (tab. IV: 1, 3), fragmenty tiel nádob s niekoľkonásobnou vlnovkou (tab. IV: 6) fragmenty s vlnovkou kombinovanou zväzkom rýh (tab. IV: 4 - 5), a zlomky dien (tab. IV: 7, 8).

Na prelom 9. a 10. stor. patrí časť nádoby s von vyhnutým, šikmo zrezaným okrajom (tab. IV: 13). O niečo mladšie sú snáď hrubostenné črepy s typickou výzdobou (tab. IV: 9 - 10, 12). Za najmladšie možno považovať dva okraje z tenkostenných nádob (tab. IV: 2, 11).

Z nálezov zo zberu do 9. stor. možno datovať črepy s okrajom šikmo zrezaným (tab. XII: 2) alebo rímsovite tvarovaným a zaobleným (tab. X: 3, 6), ďalej črepy zdobené pásmi tenko rytých línií (tab. X: 7, tab. XII: 10), niekoľkonásobnou vlnovkou (tab. X: 11) niekedy kombinovanou s pásmom vodorovných rýh (tab. X: 8).

Trocha mladšie sú asi črepy s jednoduchou vlnkou (tab. X: 5) občas kombinovanou s vodorovnými ryhami (tab. X: 4).

Najpočetnejšia je skupina nálezov z 10. až začiatku 11. storočia, zdobená širokými plytkými ryhami (tab. X: 13), viacnásobnými vlnkami kombinovanými vodorovnými žliabkami (tab. VI: 4, tab. VII: 5 - 6, tab. XII: 11 - 12) alebo jednoduchými vlnkami (tab. X: 1 - 2, 10, 12; tab. XII: 7).

K najmladším, možno až k začiatku 12. stor. patrí torzo nádoby zdobenej jednoduchými vlnkami a vodorovnými žliabkami (tab. III: 5).

Záver

Z katastrálneho územia Nižnej Myšle sú známe početné doklady osídlenia zo všetkých období praveku, včasnej doby historickej až po stredovek (Lamiová-Schmiedlová - Mirošayová 1991, s. 117 - 121). Záchraný výskum v polohe Alamenev ukázal, že aj pravá terasa Oľšavy bola osídľovaná v rôznych dobách.

Najstaršie nálezy získané pri záchraných prácach v rokoch 1985 a 1986 možno zaradiť na prelom doby kamennej a bronzovej.

Lokalita bola najintenzívnejšie obývaná v dobe rímskej. Z jej staršej fázy máme síce len sporadické nálezy, ale mladšej, až začiatku doby sťahovania národov, t. j. 3. až zač. 5. storočia patria všetky odkryté objekty (okrem jamy č.3). Unikátnymi sú dlhé stavby (obj. 10 a 14) pravdepodobne hospodárskeho charakteru.

Železné poľnohospodárske nálezy, hlavne lemeš, motyka a reťaz sú prvými svojho druhu na východnom Slovensku a obohatili naše vedomosti o inventári poľnohospodárskych usadlostí z konca doby rímskej. Keramika, kostené a kamenné nálezy patria k materiálu, ktorý je známy aj na iných súdobých sídliskách. Podobne i zloženie nálezov kostí zvierat s prevahou hovädzieho dobytky a menším zastúpením ošípaných, malých prežúvavcov, koní, psa a hydiny má analógie na mnohých lokalitách (Rajtová 1991, s.).

Obyvateľstvo osady v polohe Alamenev sa zamestnávalo predovšetkým poľnohospodárstvom, avšak nálezy železnej trosky dokazujú aj prítomnosť remeselníkov, spracovávajúcich tento kov. Treba počítať aj s ďalšími domácimi remeslami, najmä tkáčstvom a hrnčiarstvom.

Najmladšia fáza osídlenia osady v Nižnej Myšli, poloha Alamenev sa viaže k dobe, kedy tu už žili Slovania. Jediný objekt, ktorý sa podarilo zachytiť - dvojité jama č. 3 - je

Slovanský sídliskový objekt č. 3, ako aj keramický materiál z kultúrnej vrstvy, možno datovať do veľkomoravského a veľkomoravského obdobia. Je pravdepodobné, že tu ide o spoločný sídelný komplex s polohou Moľva, vzdialenou od Alameneva cca 1 km na JZ, kde sa však podarilo doložiť aj staršiu fázu osídlenia zo 6. storočia (Béreš 1986, s. 261, 264), resp. začiatku 7. storočia (Budinský-Krička 1990, s. 93). Kontinuitu osídlenia polohy Moľva až do 12. storočia potvrdili výsledky zisťovacieho výskumu (Lamiová-Schmiedlová 1970, s. 153) ako aj materiál získaný počas stavby plynovodu (Čaplovič - Gašaj - Olexa 1978, s. 64).

problematický, mohol pozostávať z dvoch samostatných jám, ale mohol tvoriť aj pôvodne jeden celok. Keď vychádzame z kritérií použitých pri klasifikácii obytných objektov - veľkosti, hĺbky, vykurovacieho zariadenia (Dostál 1982, s. 15) zdá sa, že jama č. 3 bola skôr hospodárskeho charakteru, hoci na východnom Slovensku a Zakarpatskej oblasti UR sa počíta aj s obydliami nepravidelného pôdorysu (Budinský-Krička 1988, s. 92).

Pre datovanie slovanského osídlenia máme k dispozícii jedine keramiku, ktorú možno rámcovo začleniť do 9. - 10. storočia, s možnosťou prežívania do 11. storočia (Béreš 1987, s. 267).

Prvá písomná správa o Nižnej Myšli pochádza z roku 1270, kde sa pri opise hraníc obce Čaňa uvádza "possessio Myssle" (Varsík 1964, s. 392). Dôležitá z hľadiska štúdia osídlenia je aj skutočnosť, že už pred rokom 1288 založili v Nižnej Myšli drienovskí Abovci v centre dnešnej obce kláštor premonštrátov (Nižná Myšľa 1977, s. 309).

Pri porovnaní rozloženia slovanského osídlenia do pôľh Alamenev a Moľva so súčasnou zástavbou a pozostatkami prepošstva sa ukazuje, že v podstate došlo iba k malému posunu smerom na sever až severovýchod. Takto z rozptýlenej osady, v dobe začleňovania územia východného Slovenska do ranofeudálneho uhorského štátu, vznikla ucelená sídelná jednotka.

Polykultúrna osada v Nižnej Myšli, poloha Alamenev bola v rokoch 1985 - 1986 preskúmaná iba čiastočne, ale i tak priniesla závažný materiál najmä z mladšej doby rímskej a slovanskej. Možno predpokladať, že rozsiahlejší výskum, ktorý si táto lokalita zaslúži, by mohol prispieť významnou mierou aj k riešeniu problematiky doby sťahovania národov a začiatkov slovanského osídlenia východného Slovenska.

LITERATÚRA

- ANDEL, K.: Pekáče a pece z doby hradištnej v Zemplíne. Štud. zvesti AÚ SAV 3, 1959, s. 115 - 122.
 BARAN, V. D.: Černjachiv'skaja kul'tura. Kyjiv 1981.
 BECKMANN, B.: Studien über die Metallnadeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. In: Saalburg Jahrbuch 23, 1966, s. 5 - 100.
 BERANOVÁ, M.: Praveké žernovy v Československu. In: Vznik a počátky Slovanu 4, 1963, s. 181 - 219.
 BERANOVÁ, M.: Zemědělství starých Slovanů. Praha 1980.
 BÉREŠ, J.: Začátky slavjanské keramiky v Vostočnej Slovákii. In: Zborník referátov z konferencie: "Doistoričeskoe i ranneistoričeskoe zaselenie vostočnej Slovákii v otnošenii k smežnym oblastjam". Nitra 1986, s. 259 - 265.

- BÉREŠ, J.: Slovanský sídliskový objekt vo Valalikoch-Všechsvätých. In: Historica carpatica 18, 1987, s. 263 - 273.
 BÉREŠ, J. - LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - OLEXA, L.: Viacvrstvové sídlisko v Nižnej Myšli. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1985, Nitra 1986, s. 61 - 62.
 BÉREŠ, J. - LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - OLEXA, L.: Ukončenie záchraného výskumu v Nižnej Myšli. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1986, Nitra 1987, s. 36.
 BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Sídlisko z doby rímskej a sťahovania národov v Prešove. Slov. Archeol. 11, 1963, s. 5 - 58.
 BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Nález poľnohospodárskych nástrojov na slovanskom sídlisku v Smežanoch. In: Štud. zvesti AÚ SAV 11, 1963, s. 143 - 152.

- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Slovánske sídlisko v Nemcovciach. In: Štud. zvesti AÚ SAV 24, Nitra 1988, s. 67 - 95.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Nove materiály dlja izučenia drevneslavjanskoj keramiki na poselenijach Vostočnoj Slovaki. Slov. Archeol. 38, 1990, s. 89 - 146.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. - LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: A late 1st century B. C. - 2nd century A. D. cemetery at Zemplín. Slov. Archeol. 38, 1990, s. 245 - 344.
- CRISAN, I. H.: Ceramika daco-getica. Bucuresti 1969.
- ČAPLOVIČ, D. - GAŠAJ, D. - OLEXA, L.: Archeologické prieskumy na stavbách socializmu na východnom Slovensku v roku 1977. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977. Nitra 1978, s. 62 - 70.
- ČAPLOVIČ, D. - MIROŠŠAYOVÁ, E.: Najnovšie výsledky výskumu časno-dejinného a stredovekého osídlenia Zemplína. In: Príspevky k pravekým a časným dejinám východného Slovenska. 1991, s.
- DONAT, P.: Hausbau und Siedlung. In: Die Germanen. Berlin 1976, s. 309 - 318.
- DOSTÁL, B.: K časné slovánskému osídlení Břeclavi-Pohanska. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně 10/2, 1982.
- GÁSPÁR, D.: Römische Kästchen aus Pannonien I - II. Antaeus - Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften 15/1986.
- GODLOWSKI, K.: Kultura przeworska. In: Prahistoria ziem polskich V. Późny okres lateński i okres rzymski. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1981, s. 57 - 135.
- GODLOWSKI, K. - SZADKOWSKA, L.: Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Tarnowie powiat Opole. In: Opolski rosznik muzealny V, 1972, s. 1 - 246.
- GAITSCH, W.: Werkzeuge und Geräte in der römischen Kaiserzeit Ausstieg und Niedergang II, 12/3, s. 170 - 204.
- GEISLER, H.: Ein Gerätedepot der späten römischen Kaiserzeit aus Breslach, Kr. Eisenhüttenstadt. In: Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 10, 1976, s. 141 - 158.
- HOREDT, H.: Die Siedlungsabuten des 6. Jhr. u. z. aus Moresti (Kreis Mures). In: Dacia 18, 1974, s. 177 - 188.
- HORST, F.: Die gesellschaftlichen Verhältnisse im nördlichen Mittel- und südlichen Nordeuropa vor Herausbildung der germanischen Stämme. In: Die Germanen I, Berlin 1976, s. 64 - 78.
- CHMIEŁOWSKA, A.: Grzebieńie starożytnie i sredniowieczne z ziem polskich. Łódź 1971.
- JUREČKO, P.: Problematika tzv. sivej keramiky v dobe rímskej so zreteľom na výsledky výskumu na východnom Slovensku. In: Historica carpatica 12, 1981, s. 169 - 209.
- JUREČKO, P.: Príspevok k riešeniu problematiky osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej. In: Historica carpatica 14, 1983, s. 277 - 384.
- KASZEWSKA, E.: Sprawozdanie z badań w Przywozie, pow. Wieluń w 1966 roku. In: Sprawozdania Archeologiczne 20, 1969, s. 147 - 151.
- KOKOWSKI, S.: Die Feuerstahlwerkzeuge der Przeworsk-Kultur. In: Memoires archeologiques, Lublin 1985, s. 109 - 127.
- KOLNÍK, T.: Nové sídliskové nálezy z doby rímskej na Slovensku. Archeol. rozhledy 14, 1962, s. 344 - 368, 371 - 380, 385 - 397.
- KRASKOVSKÁ, L.: Sídlisko z doby halštatskej a rímskej v Ivanke pri Dunaji. In: Zborník Slov. nár. múzea 64, História 10, 1970, s. 85 - 119.
- KRASKOVSKÁ, L.: Gerulata - Rusovce. Rímske pohrebisko I. Bratislava 1974.
- KRASKOVSKÁ, L.: Typy perál z doby rímskej na Slovensku. In: Zborník Slov. nár. múzea 82, História 28, 1988, s. 93 - 106.
- KRÜGER, B.: Waltersdorf. Eine germanische Siedlung der Kaiserund Völkerwanderungszeit im Dahme-Spree Gebiet. Berlin 1987.
- KUZMOVÁ, K. - ROTH, P.: Terra sigillata v barbariku. Nálezy z germánskych sídlisk a pohrebísk na území Slovenska. Materialia Archaeologica Slovaca 9, Nitra 1988.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Dve sídliská z doby rímskej na východnom Slovensku. Slov. Archeol. 11, 1963, s. 59 - 86.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Hrebene z doby rímskej a sťahovania národov z východného Slovenska. In: Archeologické studijní materiály I, Praha 1964, s. 191 - 201.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Druhá etapa výskumu na sídlisku v Šebastovciach-Barci. Archeol. rozhledy 18, 1966, s. 547 - 553.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südoslowakei. Slov. Archeol. 17, 1969, s. 403 - 501.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Súpis výskumov z rokov 1945 - 1968. In: Východoslovenský pravek 1, 1970, s. 139 - 163.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Nové nálezy z doby sťahovania národov z Ostrovian, okr. Prešov. In: Zborník prác Ludmily Kraskovskej (k životnému jubileu). Bratislava 1984, s. 131 - 136.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Evidence of Iron-working during the Roman Period in Medzany. Slov. Archeol. 35, 1987, s. 27 - 40.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - MAČALA, P.: Nálezy z rozrušeného pohrebiska zo staršej doby rímskej v Kvakoyciach, okr. Vranov nad Topľou. In: Príspevky k pravekým a časným dejinám východného Slovenska, 1991, s. 133 - 144.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - MIROŠŠAYOVÁ, E.: Archeologická topografia Košíc. Košice 1991.
- LOVÁSZ, E.: Gepida ház Egerlövön. In: Herman Ottó múzeum évkönyve 25 - 26, 1988, s. 127 - 140.
- MIHOK, L.: Archeometalurgický výskum nálezov z výroby železa. In: Príspevky k pravekým a časným dejinám východného Slovenska. 1991, s.
- MIHOK, L. - CENGEL, P.: The Study of Early Iron Metallurgy on the Site of Medzany. Slov. Archeol. 35, 1987, s. 41 - 45.
- NIŽNÁ MYŠLA. In: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. Bratislava 1977, s. 309 - 310.
- PASTOR, J.: Sídlisko v Blažiciach. Archeol. rozhledy 12, 1960, s. 800 - 810, 823 - 826.
- PEŠKAŘ, I.: Nové poznatky o obytných stavbách na moravských sídlišťích z doby rímské. Pam. archeol. 52, 1961, s. 414 - 422.
- PEŠKAŘ, I.: Sídlíštní keramika z doby stěhování národů ve Velkých Němčicích (o Břeclavi). Pam. archeol. 74, 1983, s. 175 - 223.
- PIETA, K.: Sídlisko z doby rímskej v Beluši. Slov. Archeol. 22, 1974, s. 89 - 106.
- PIETA, K. - PLACHÁ, V.: Getreide- und Brotfunde aus der Völkerwanderungszeit in Devín. Slov. Archeol. 37, 1989, s. 69 - 88.
- PLEINER, R.: Osada s železárnami z mladší doby rímské v Tuchlovicích. Pam. archeol. 50, 1959, s. 158 - 196.
- PLEINER, R. - RYBOVÁ, A.: Pravěké dejiny Čech. Praha 1978.
- PYRGALA, J.: Budownictwo okresu lateńsko-rzymskiego i starszych faz wczesnego sredniowiecza na Mazowsku Plockim. Kwartalnik HKM 20, 1972, s. 219 - 241.
- RAJTOVÁ, V.: Hodnotenie zoologického materiálu z osady v Nižnej Myšli - Alamenev. In: Príspevky k pravekým a časným dejinám východného Slovenska, 1991, s.
- SCHLETTE, F.: Germáni mezi Thorsbergem a Ravennou. Praha 1977.
- SKRUŽNÝ, L.: Pekáče - jejich výskyt, funkce a datování. Pam. archeol. 55, 1964, s. 370 - 391.
- ŠNEIDROVÁ, K.: Osady starší doby rímské po stránce stavební. Archeol. rozhledy 6, 1954, s. 227 - 240, 276 - 277, 286 - 287.
- TEJRAL, J.: Die donauländische Variante der Drehscheibenkeramik mit eingeläuteter Verzierung in Mähren und ihre Beziehung zur Tschernjachower Kultur. In: Vznik a počátky Slovanů 7, 1972, s. 77 - 139.
- TEJRAL, J.: Morava na sklonku antiky. Praha 1982.
- THOMAS, S.: Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit. In: Arbeits und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 8, 1960, s. 54 - 215.
- TOČÍK, A.: Záchraný výskum v Lipovej-Ondrochove v roku 1980. In: Štud. zvesti AÚ SAV 23, 1987, s. 243 - 306.
- VAKULENKO, L. V.: Pamjatky pidgirja Ukrajinjskich Karpat peršoji polovyny I. tisjačotlittlja n. e. Kyjiv 1977.
- VARSÍK, B.: Osídlenie košickej kotliny I. Bratislava 1964.
- VĚGH, K. K.: Koracsászárkori település maradványa a miskolci Szabadságig téren. In: A Herman Ottó múzeum évkönyve 4, 1964, s. 45 - 62.
- VLADÁR, J.: Výskum v Branči pri Nitre v r. 1961. Archeol. rozhledy 14, 1962, s. 308 - 327.

Resumé

Rettungsgrabung auf der polykulturellen Siedlung in Nižná Myšľa - Alamenev, Bez. Košice

BÉREŠ, J. - LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - OLEXA, L.

Ende des Jahres 1985 wurde bei der Humusabschürfung einer Baufläche für Gasleitung in Nižná Myšľa - Lage Alamenev, eine mehrschichtige Siedlung gestört. Im Frühjahr 1986 erfolgte hier eine Rettungsgrabung.

Aus Leseunden stammen Keramikbruchstücke und Steinwerkzeuge aus der Endsteinzeit bis älteren Bronzezeit. Von den abgedeckten 14 Objekten war eines slawisch, die übrigen fügen sich in die jüngere römische Kaiserzeit bis in die beginnende Völkerwanderungszeit.

Am beachtenswertesten waren von den Objekten Halbgrubenhütten mit Sechspfostenkonstruktion und einem überdachten Eingang (Nr. 2 und 4), ferner die Oberbauten Nr. 10 und 14, die nach der Anordnung der Pfostenlöcher zu schließen, die Ausmaße 6 x 15,8 bzw. 6 x 12,5 m aufwiesen. Derartige Lang- oder Hallenbauten sind bisher im Gebiet der Slowakei aus römischer Zeit nicht bekannt gewesen. Vermutlich gehörten sie zu den Halbgrubenhütten und dienten als Wirtschaftsgebäude.

Die Gruben Nr. 12 und 13 stellen gebräuchliche Vorratsgruben dar, hingegen die Objekte Nr. 5 - 8 mit gebrannten Wänden und Mengen von Lehmverputz und tönernen Webgewichte in der Einfüllung können als Brandgruben betrachtet werden. Die viele Eisenschlacke in der Grube Nr. 9 ist ein Beweis über Eisenverhüttung evtl. das Schmiedehandwerk in der Siedlung von Nižná Myšľa.

Von Eisengegenständen ist vor allem auf eine Pflugschar, Hacke und Kette hinzuweisen (vielleicht Grindelkette), die bisher aus zeitgleichen ostslowakischen Siedlungen nicht bekannt waren, während für die Sichel und den Feuerstahl zahlreiche Analogien vorhanden sind. Der Schlüssel mit tordiertem Griff stellt eine seltene Form dar, ähnlich konnte der Bronzering mit einer Klammer zu einem Holzkästchen gehört haben.

Toilettengegenstände sind durch zwei Knochenkämme und ein Rasiermessertorso vertreten.

Mahlsteine mit quadratischem Loch erschienen nur ausnahmsweise und pflegen in die Latene- oder ältere römische Zeit datiert zu werden, hier jedoch fand man ihn in jüngeren Milieu.

Chronologisch gesehen sind von Keramik Terra sigillata-Funde am bedeutendsten - vier Bruchstücke aus dem 3. Jh. und eines aus dem 2. Jh., also aus der Zeit des Ausklingens der Sigillata-Importe in unsere Länder.

Keramik von dakischer und Przeworsk-Gepräge erschien nur sporadisch in der Kulturschicht oder in jüngeren Objekten. Die Besiedlung aus dem 1. - 2. Jh., an welche sie sich knüpft, erstreckte sich am ehesten im nichtuntersuchten Abschnitt der Fundstelle.

Am reichlichsten vertreten war grobe handgefertigte Tonware, die nur selten mit eingezwickten Mustern, Grübchen oder Rillen verziert war. Den Formenschatz bilden Topfformen und tiefe Schüsseln, die für die jüngere römische Kaiserzeit und beginnende Völkerwanderungszeit typisch sind. Die Scherben einer Backschüssel sind die ersten bis jetzt bekannten Belege über das Vorkommen dieser Form in der Ostslowakei.

Von grauer Keramik - obzwar sie relativ spärlich gefunden wurde - sind einige mit Einglätzmustern verzierte Exemplare in das 4. bis beginnende 5. Jh. datierbar. In Anbetracht der Nähe der Werkstätte für die Herstellung von grauer Keramik in Blažice (6 km) kann sie als dortiges Erzeugnis betrachtet werden.

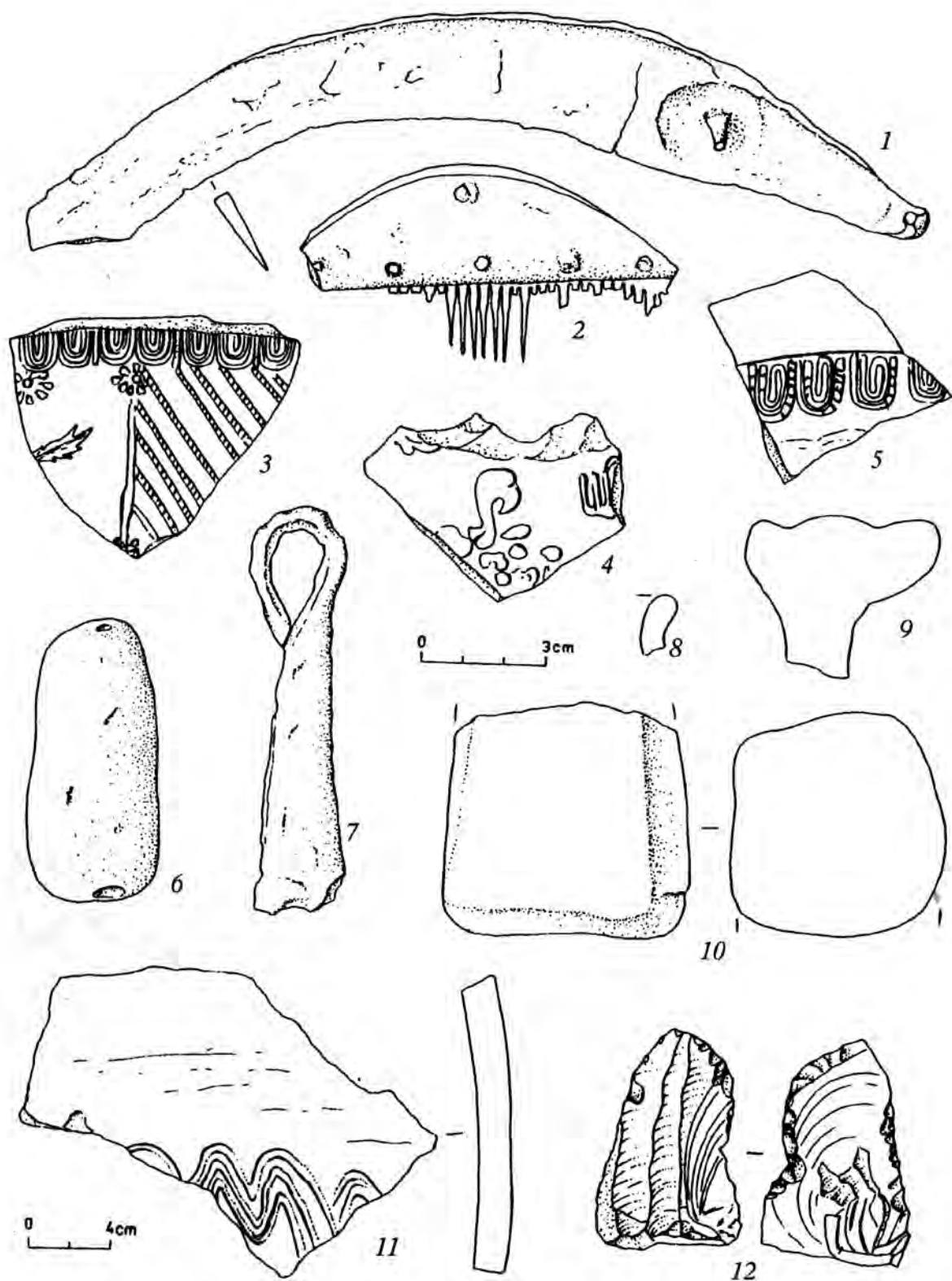
Die Krausengefäße stammen noch aus der jüngeren bis späten römischen Zeit, Vorratsgefäße ohne Krause sind bereits eine Domäne der Völkerwanderungszeit.

Von den sechs in Nižná Myšľa gefundenen Spinnwirteln gehören fünf zum gebräuchlichen, in weitem Raum verbreiteten Typ, das Fragment eines verzierten Exemplars besitzt Analogien im Przeworsk-Milieu.

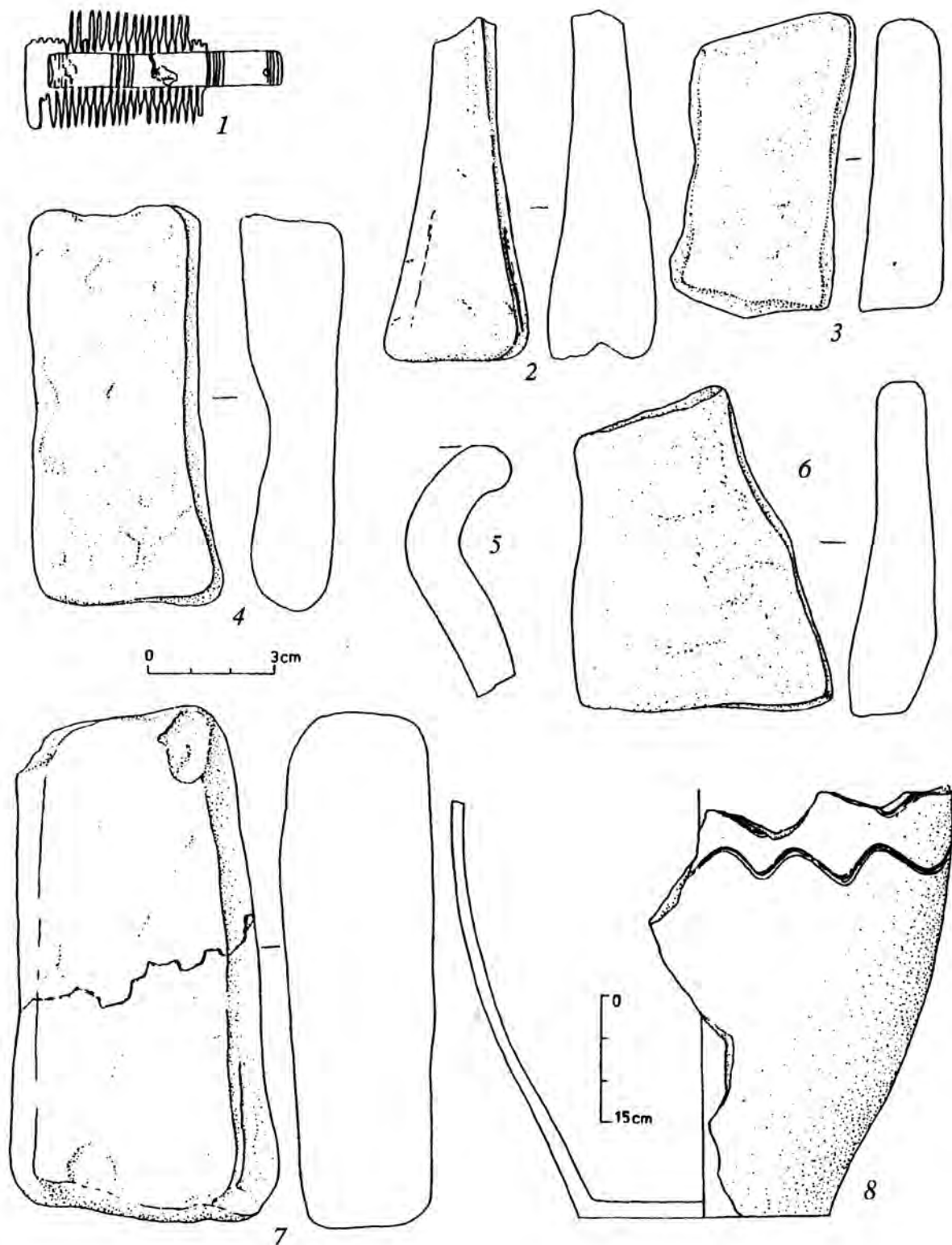
Alle gefundenen Webgewichte haben konische Form, die für die jüngere Kaiserzeit kennzeichnend ist.

Eine verhältnismäßig zahlreiche Gruppe bildet slawische Keramik, die im Objekt Nr. 3, aber auch in der Kulturschicht und in manchen älteren Objekten gefunden wurde, wohin sie nachträglich gelangte. Sie stammt aus dem 9. - 10. Jh., doch dürfte sie auch wohl in das 11. Jh. überlebt haben.

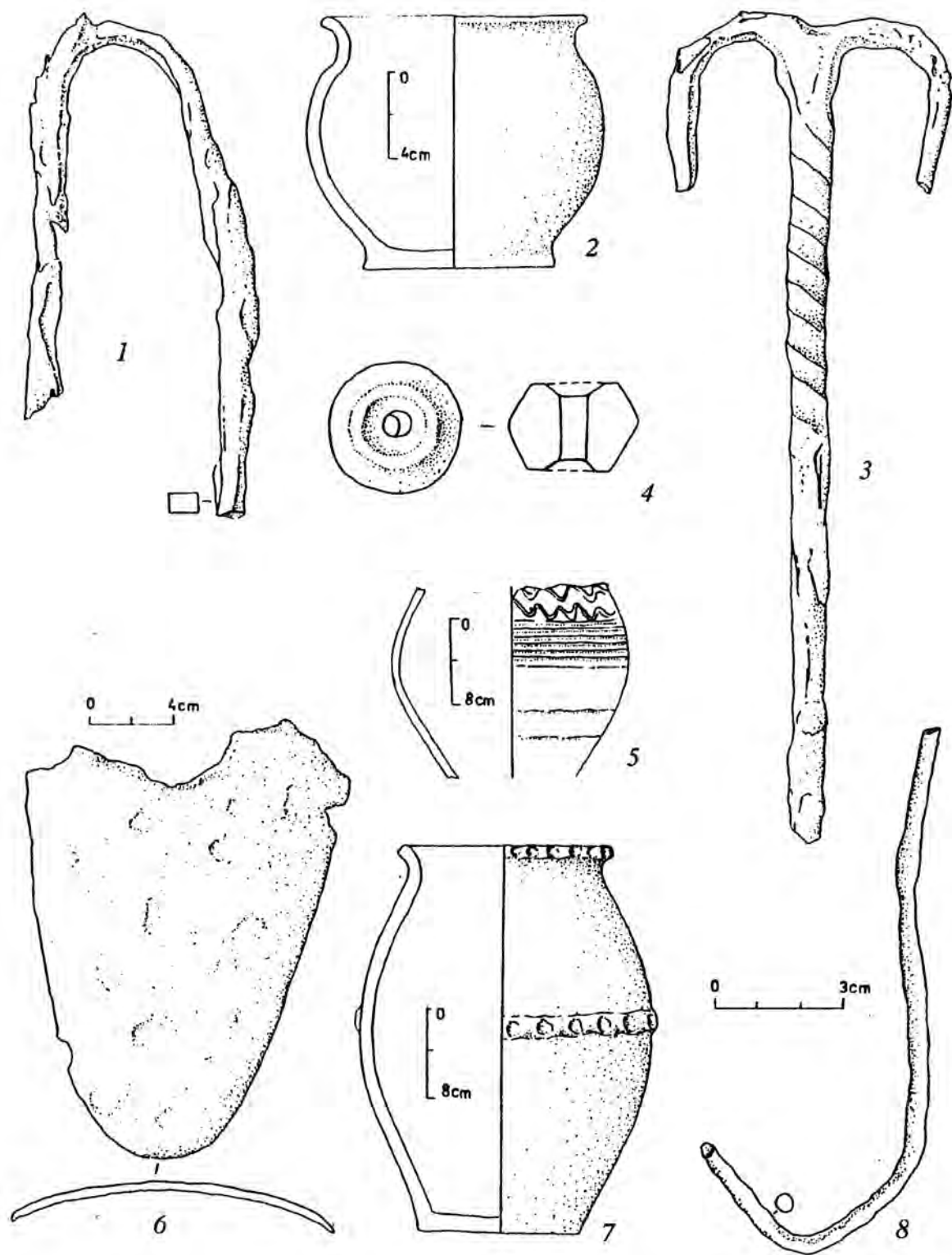
Die slawische Besiedlung in der Lage Alamenev knüpft an Besiedlungsspuren in der Lage Molva an, die etwa 1 km südwestwärts festgestellt wurde, wo sich jedoch auch ältere Funde aus dem 6. - 7. Jh. befinden. Offenbar begann sich die ursprüngliche Streusiedlung zur Zeit des entstehenden ungarischen Staates an der Stelle der heutigen Gemeinde Nižná Myšľa zu konzentrieren, die erstmals schriftlich zum J. 1270 erwähnt wurde. Hier wurde bereits vor dem J. 1288 ein Prämonstratenserkloster gegründet, rund um welches die heutige Gemeinde angelegt wurde.

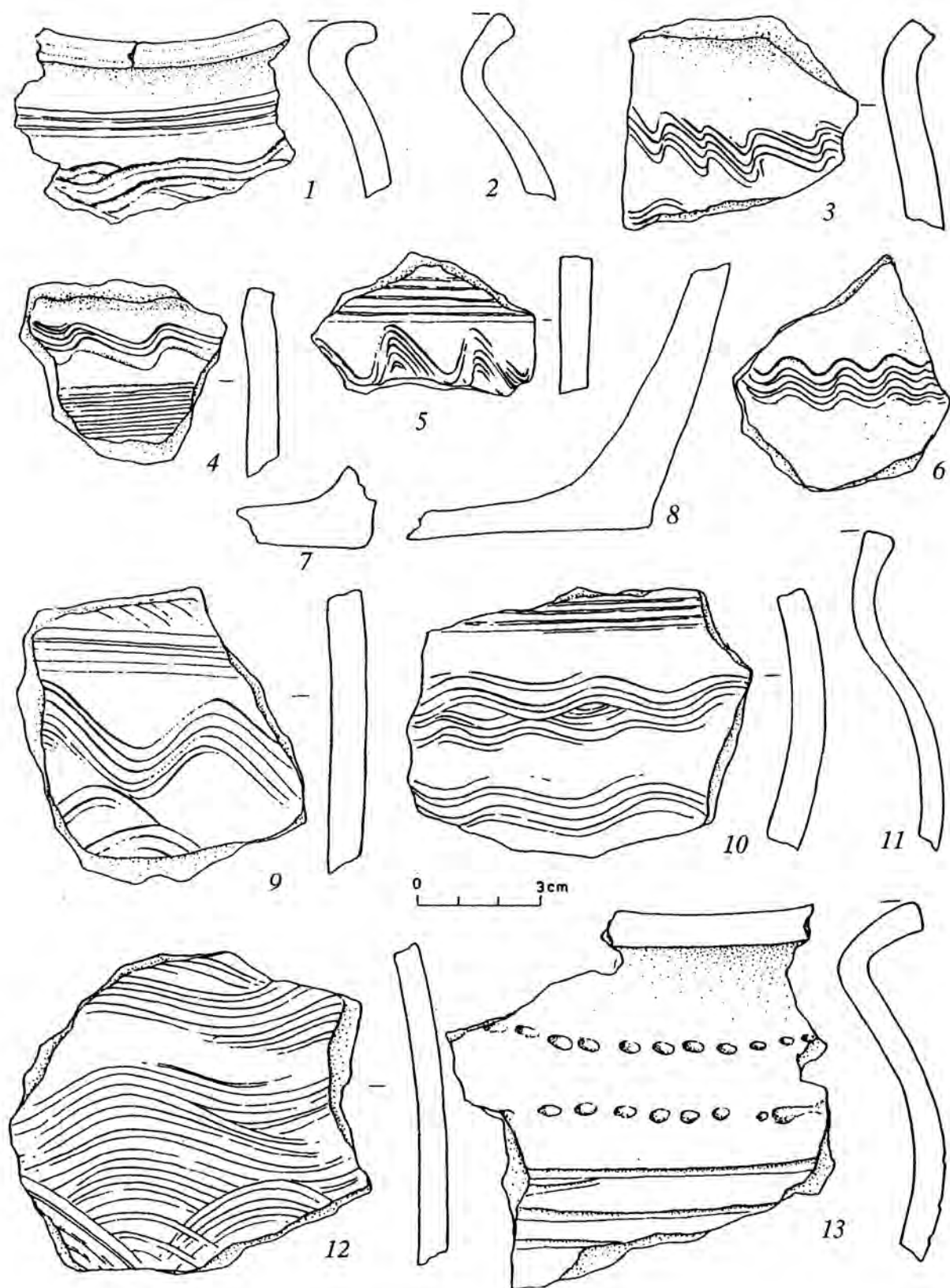
Tab. I. Nižná Myšľa - Alamenev. Nálezy zo zberu.

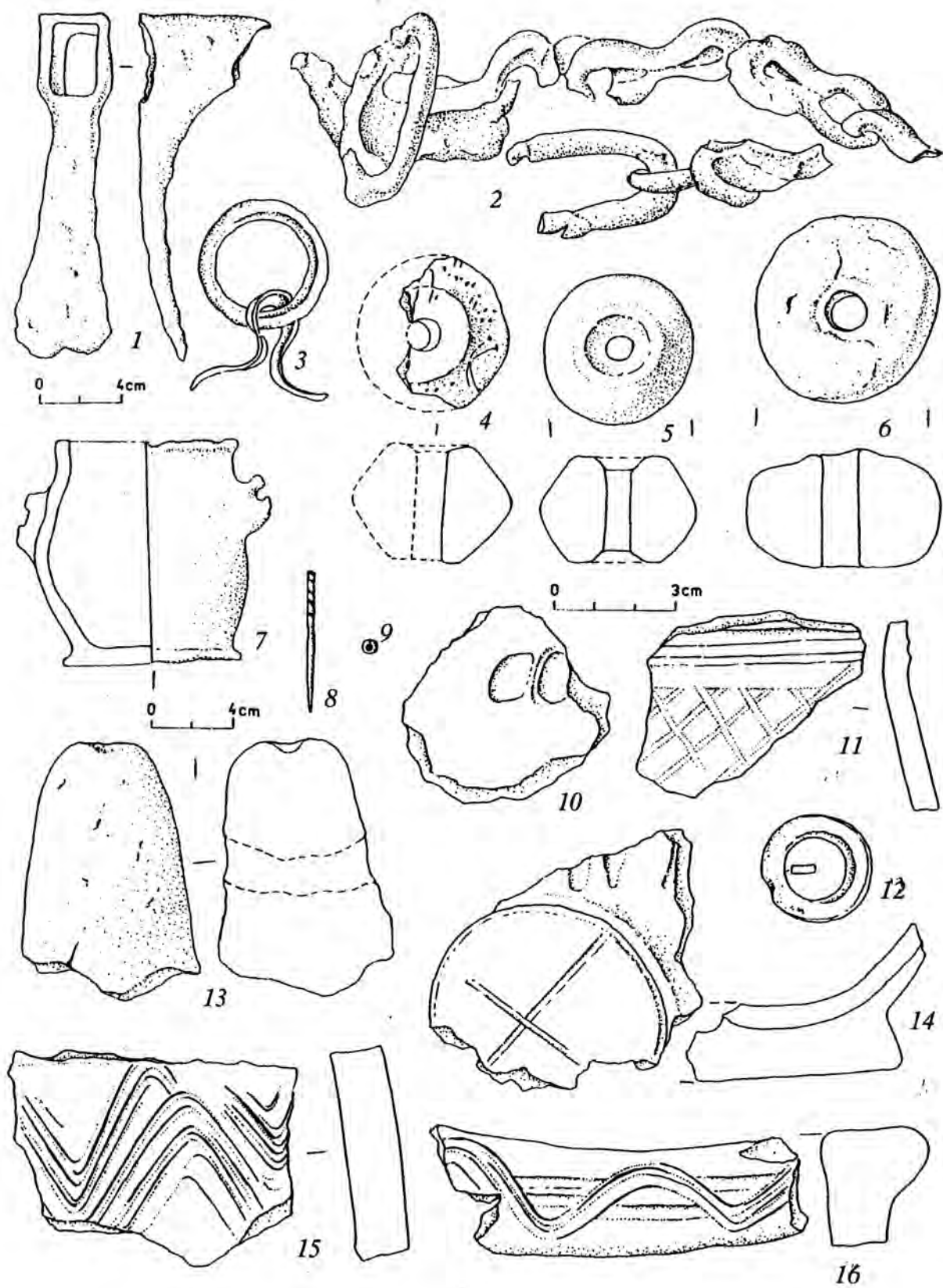
Tab. II. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 5: Objekt 1; 2 - 4, 6 - 7: zber, 8 - objekt 2.

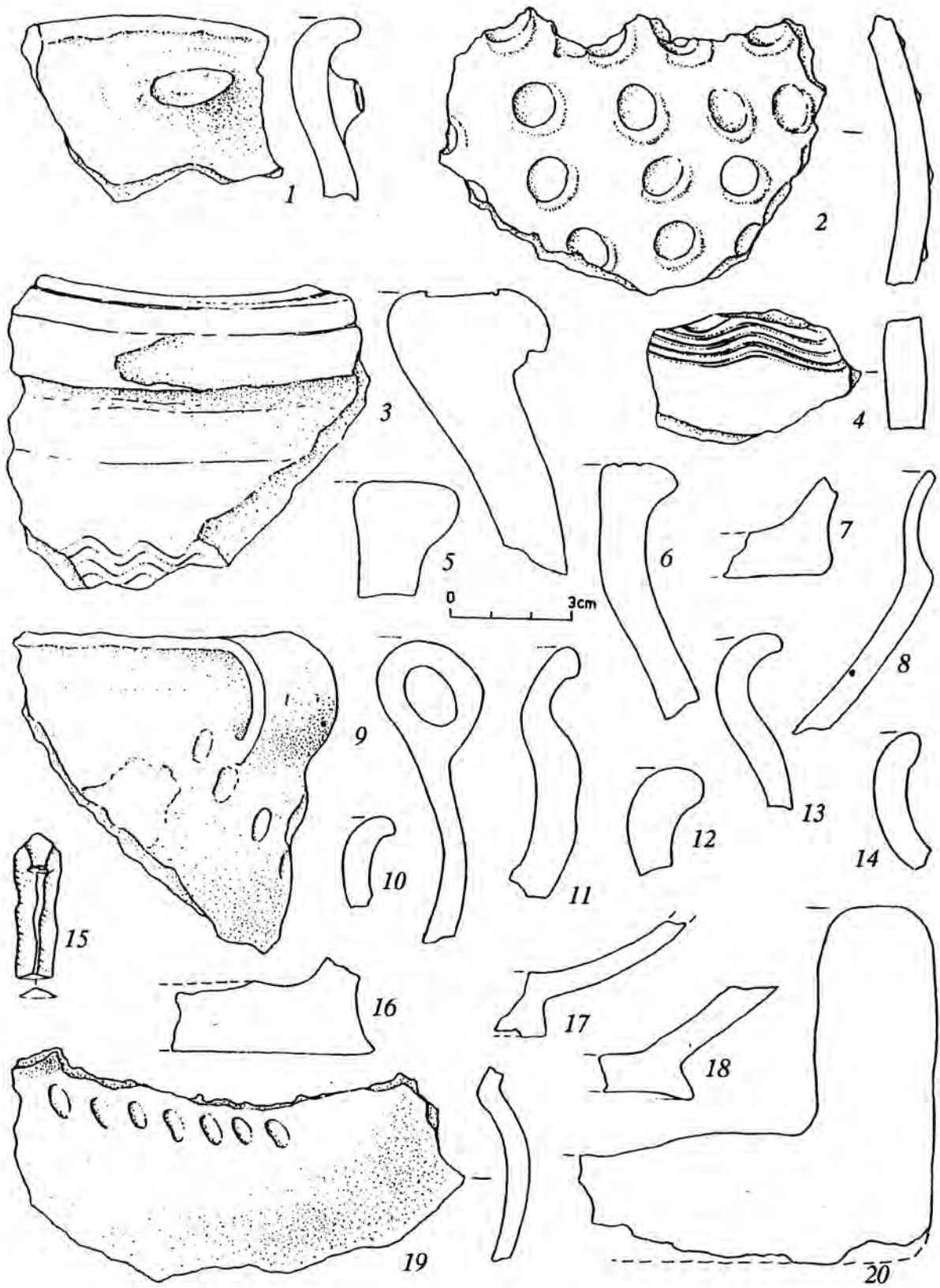
Tab. III. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 4, 6 - 8: objekt 2; 5 - 7: jama pri objekte 2.

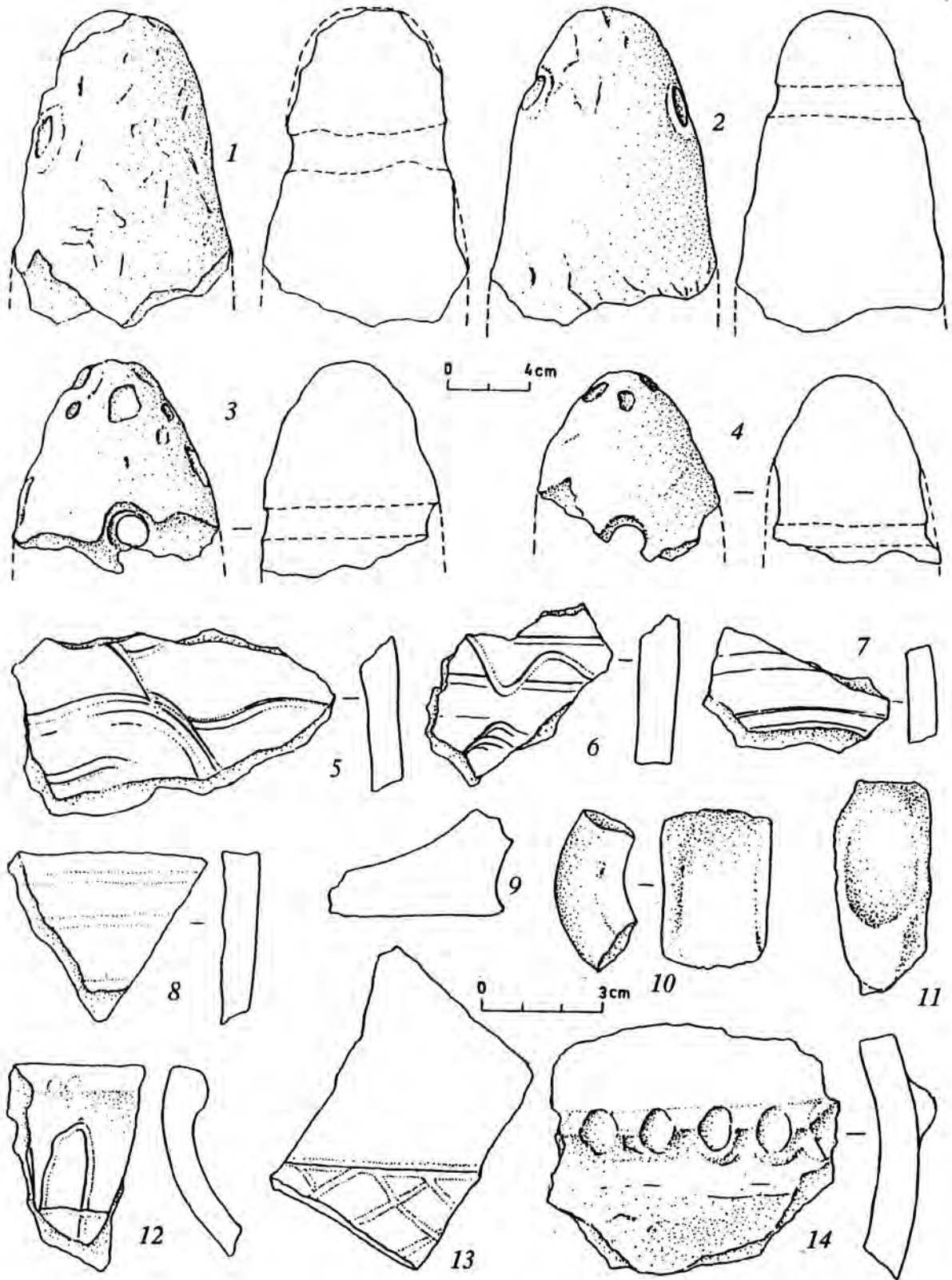
Tab. IV. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 13: objekt 3.

Tab. V. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 16: objekt 4.

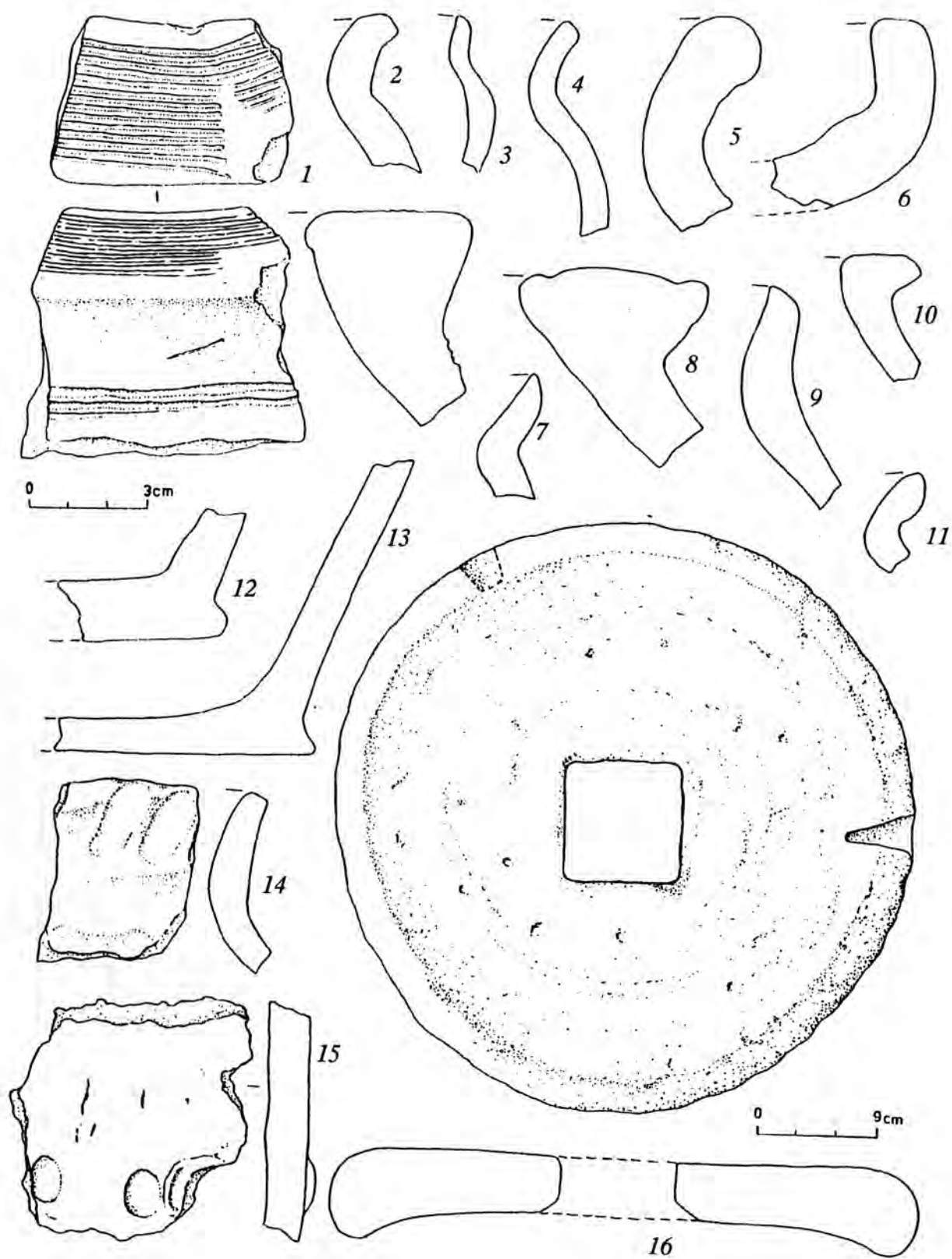
Tab. VI. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 20: objekt 4.

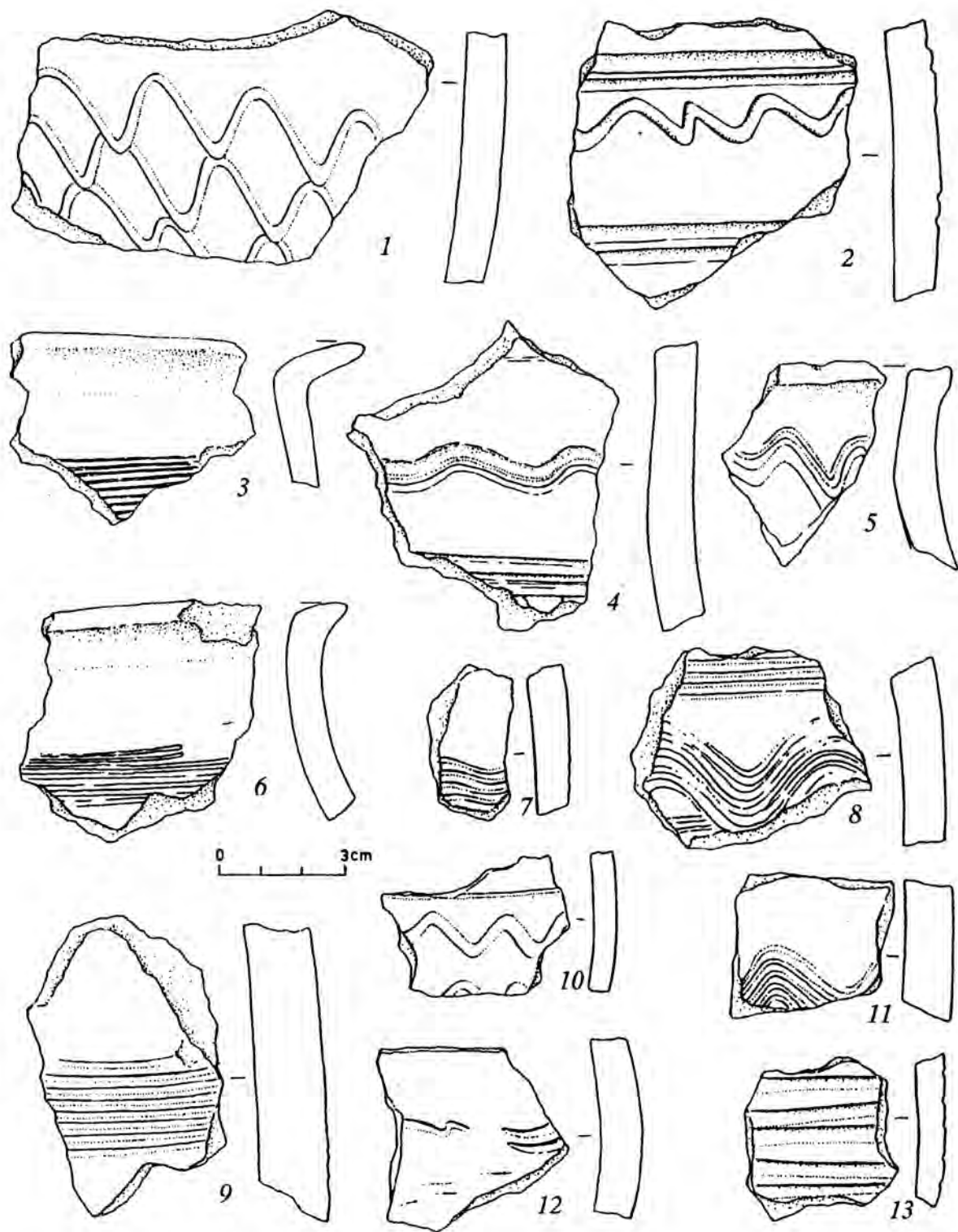
Tab. VII. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 2: objekt 5; 3 - 6: objekt 6; 7 - 14: objekt 9.

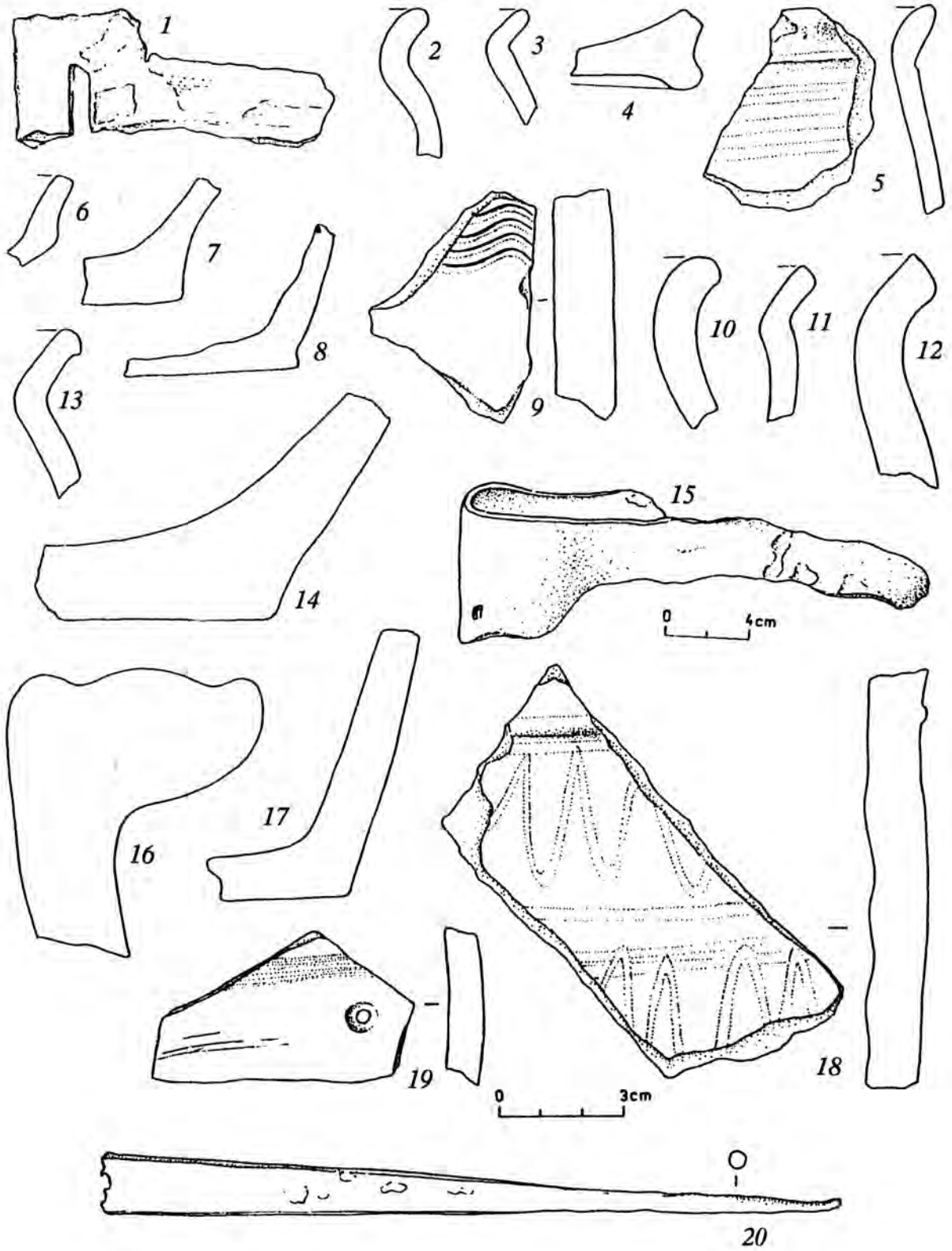
Tab. VIII. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 14: objekt 10.

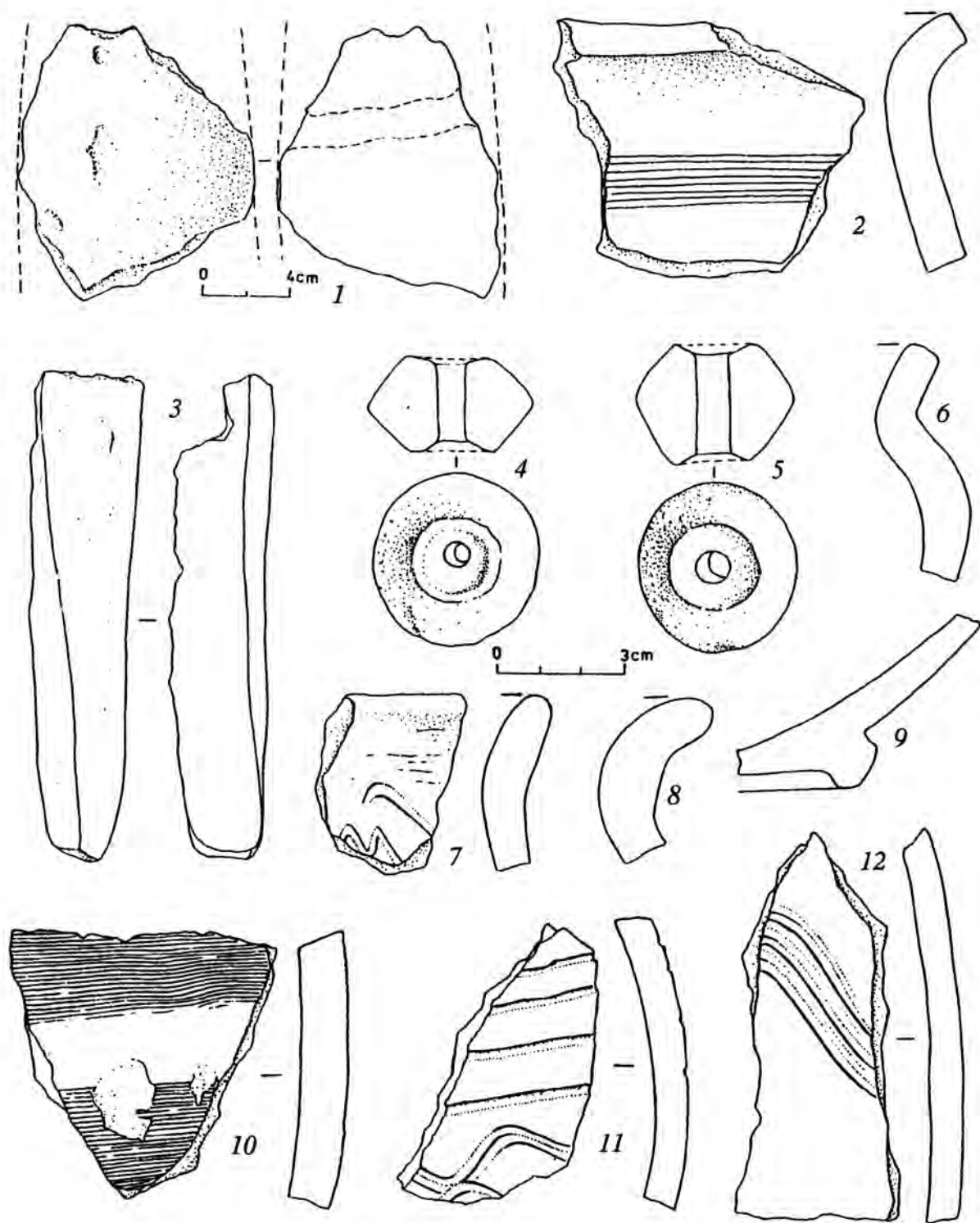
Tab. IX. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 16: objekt 10.

Tab. X. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 7: objekt 10, 9: objekt 11, 8, 10 - 13: objekt 12.

Tab. XI. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 14: objekt 12; 15 - 20: objekt 13.

Tab. XII. Nižná Myšľa - Alamenev. 1 - 2: objekt 13; 3 - 12: objekt 14.

Hodnotenie zoológického materiálu z osady v Nižnej Myšli, poloha Alamenev

VIERA RAJTOVÁ *

Na sídlisku v Nižnej Myšli z objektov datovaných do doby rímskej (Béreš - Lamiová-Schmiedlová - Olexa 1991, s.) sa podarilo získať pomerne reprezentatívny súbor zvieracích kostí.

Najpočetnejšie boli zastúpené kosti hovädzieho dobytku. Pochádzali z rôznych partií tela, prevažne menej svalnatých častí, kosti stehenné a ramenné sa objavovali málo. Zreteľne vystupovali dve formy. Jedna veľkosťou podobná dnešnému, druhá, častejšie sa vyskytujúca, bola nižšia. Spoločný výskyt dvoch druhov hovädzieho dobytku sme pozorovali už aj na iných osadách z doby rímskej na východnom Slovensku, napr. v Ostrovanoch (Rajtová 1964, s. 266 - 267).

Zvyšky koňa boli zastúpené len v malom množstve. Boli to krčné stavce, úlomky rebier, zvyšky matapódií, dolnej časti predkolenia, veľké kosti z tarzálneho klbu, ale aj zo stehennej kosti, niekoľko samostatných zubov a prstové články. Jeden z krčných stavcov pochádzal z mladého jedinca. Prevládali kostné úlomky z menšieho typu koňa, ale iné úlomky - napr. zo stehenných kostí sa podobali nášmu koňovi.

Ošípaná sa vyskytovala po hovädzom dobytku najčastejšie. Kostné zvyšky patrili k menej osvaleným partiám tela. Kostí z tých častí tela, kde je svalovina mohutnejšia, sa našli len vzácné. Na základe kostných zvyškov sa nedalo zistiť, či pochádzajú z divej alebo zdomácnenej formy ošípanej. Len niekoľko mohutných očných zubov by mohlo poukazovať na to, že patrili divo žijúcim kancom. Zaujímavé je veľké percento zvyškov z mladých jedincov, z ktorých niektoré nemohli mať viac ako 3 mesiace.

Z malých prežúvavcov sa nachádzalo málo, prevažne poškodených kostí, medzi nimi aj z mladých jedincov, ktoré neumožňovali bezpečne rozlíšiť či ide o ovcu alebo kozu. Úlomky pochádzali z menej osvalených partií tela.

Výnimočne sa našli kostné úlomky jeleňa, taktiež z málo osvalených partií. Na niektorých sú stopy po opaľovaní, čo svedčí o pečení na priamom ohni.

Ojedinele sa našli kosti psa, najvýraznejšia bola zadná časť lebky (schránka pre mozog).

Z kury sa našiel len femur a tarzometatarzus.

Súbor nálezov zvieracích kostí z Nižnej Myšle - poloha Alamenev pozostáva z druhov, ktoré sa zistili aj na iných náleziskách z doby rímskej (Rajtová 1964, s. 265 - 268; Budinský-Krička - Lamiová-Schmiedlová 1990, s. 308).

Pozoruhodný bol častý výskyt predných častí sánky z prežúvavcov a ošípanej, akoby práve v tomto mieste oddeľovali - bez použitia ostrého predmetu - bezmäsitú a osvalenú časť hlavy. Kostí z predkolenia boli oddelené spravidla nad tarzálnym kĺbom, ktorý sa pre svoju zložitú stavbu "rozrezáva" ťažšie ako napr. kĺb zápästný. Pravdepodobne z toho dôvodu sa vyskytovali samostatne aj kosti z päty a členka. Stopy ohryzovania, osekávania ostrým predmetom a ohňa sa dali doložiť len výnimočne.

Z objektu č. 3 datovaného do doby slovanskej boli rovnako (6x) zastúpené kosti z hovädzieho dobytku a ošípanej, po 1 kosti bolo z koňa a jeleňa.

Počet určiteľných kostí z doby rímskej

Hovädzí dobytok	74
Malý prežúvavec	33
Kôň	17
Jeleň	9
Ošípaná	57
Pes	4
Kura	2

LITERATÚRA

BÉREŠ, J. - LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. - OLEXA, L.: Záchraný výskum na polykulturnom sídlisku v Nižnej Myšli - poloha Alamenev, okr. Košice In: Príspevky k pravekým a včasným dejinám východného Slovenska. 1991, s. 166 - 190.

BUDINSKÝ-KRIČKA, V. - LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: A late 1st century B. C. - 2nd century A. D. cemetery at Zemplín. Slov. Archeol. 38, 1990, s. 245 - 344.

RAJTOVÁ, V.: Zvieracie kosti z výskumu v Ostrovanoch. In: Štud. zvesti Archeol. Úst. SAV 13, Nitra 1964, s. 265 - 269.

* Vysoká škola veterinárna, Košice

Auswertung des zoologischen Materials aus der Siedlung in Nižná Myšľa - Alamenev

VIERA RAJTOVÁ

Aus den abgedeckten, in die römische Zeit datierten Objekten der Siedlung in Nižná Myšľa - Lage Alamenev konnte eine verhältnismäßig repräsentative Kollektion von Tierknochen gewonnen werden.

Die zahlreichsten stammten vom Rind. Es ließen sich Knochen zweier Arten aussondern, einer der heutigen Art ähnliche, und eine kleinwüchsiger. Das gemeinsame Vorkommen dieser beiden Arten ist auch anderen römischen Fundstellen in der Ostslowakei belegt.

Zwischen den weniger zahlreichen Pferdeknochen überwogen Reste einer kleineren Art, etliche Knochen näherten sich mit der Größe heutigen Pferden.

Von Schweineknochen waren Bruchstücke junger Individuen - bis zu 3 Monaten - beachtenswert, sie bildeten einen hohen Prozentsatz.

Vereinzelt kamen Knochen kleiner Wiederkäuer (Ziege, Schaf), von Hund, Hirsch und Haushuhn vor.

Die festgestellten Tierarten bilden das grundlegende Sortiment, das auch auf anderen zeitgleichen Fundstellen in der Ostslowakei festgestellt wurde.

Archeometalurgický výskum trosky z výroby železa z Nižnej Myšle - Alameneva - popis nálezov

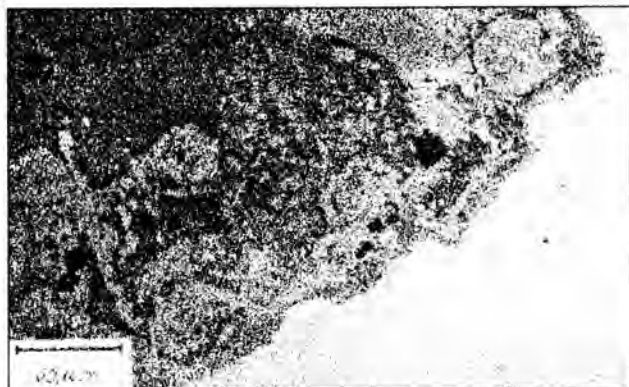
LUBOMÍR MIHOK *

Pre vzorky boli dodané nálezy z dvoch miest. Jedno označené ako objekt 9, druhé ako sonda 8 - chata. Skúmané nálezy sú vybrané z väčšieho počtu nálezov. Podľa vonkajších znakov možno usúdiť, že mali určitú spojitosť s prvotnou výrobou železa.

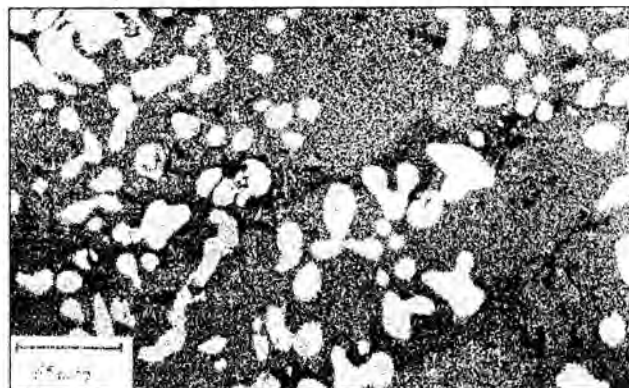
Z objektu 9 pochádza 6 nálezov, ktoré svojím výzorom a inými vonkajšími znakmi vzbudzovali predpoklad, že ide o trosku, odpadný produkt pri výrobe železa. Dva kusy boli oveľa väčšie ako ostatné. Vzorky odobrané z týchto nálezov sme označili ako M1 až M6. Nález M1, zo všetkých nálezov najväčší, má rozmery spodného povrchu 150 x 130 mm a hmotnosť 1,7 kg. Tento nález mal charakteristickú vrstevnitú makroštruktúru. Nález M2 je tiež veľkým kusom trosky s rozmermi spodného povrchu 130 x 130 mm, hmotnosť 1,06 kg. Je miskovitého tvaru a podobne ako nález M1 mal vrstevnitú makroštruktúru. Nález M3 mal veľké póry, s charakteristickými odtlačkami po dreve, prípadne drevnom uhlí. Ďalšie tri vzorky sú menšie kusy trosky, šedé až tmavošedé, s rôznou pórovitosťou.

Z sondy 8 - chaty, pochádza 6 ks nálezov, z toho 5 ks trosky a jeden veľký železný zliatok. Analýza zliatku ukázala, že ide o liatinu, čo úplne vylučuje jeho výrobu v skúmanom období. Tento odlatok považujeme za cudzí zásah a ďalej nehodnotíme. Ostatných 5 nálezov bolo označených ako M7 až M11. Dva nálezy trosiek, označené M7 a M8 sú okrúhle, miskovité. Troska M8 má na reze vrstevnatú makroštruktúru a veľké póry. Ďalšie dve trosky M9 a M10 sú kvapľovitého tvaru, s hladkým, nataveným povrchom. Posledný analyzovaný kus M11 je vlastne troskou, obklopujúcou granulu vyredukovaného železa.

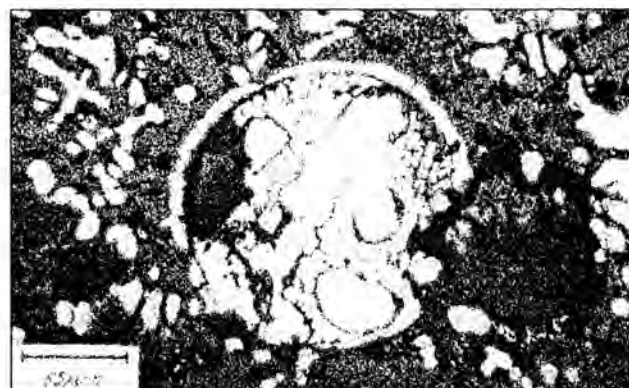
Vykonalí sme tri druhy analýz. Zo všetkých vzoriek sme diamantovou pílou odobrali časti, ktoré po pomletí slúžili pre chemickú analýzu, ktorej výsledky sú zoradené v tabuľke I. Druhá časť, ktorá bola oddelená z väčšiny vzoriek, slúžila na kvalitatívnu a kvantitatívnu mikroskopickú analýzu, vykonanú na mineralogických nábrusoch vzoriek. Výsledky kvantitatívnej mikroskopickej analýzy sú v tabuľke II. V štyroch prípadoch sme pomocou zariadenia vyvinutého na Katedre metalurgie železa a zlievarstva TU v Košiciach určili intervaly tavenia. Výsledky analýz udávajú teplotu začiatku tavenia a teplotu úplného roztavenia v tabuľke III.

Obr. 1 - Vrstevnatá štruktúra nezreagovanej železnej rudy v okolí granuly kovového železa, vzorka M 11.

Obr. 2 - Štruktúra zvärkovej trosky, zistená vo vzorku M 8. Svetlá wüstit, šedá - železovápenatý olivín, tmavá - sklo.

Obr. 3 - Granula kovového železa v štruktúre trosky M 8. Zaujímavá obruba wüstitu okolo granuly kovového železa.

Rozbor výsledkov analýz.

Z výsledkov chemických analýz v tabuľke I vidno, že trosky mali vysoký obsah celkového železa. Vo väčšine vzoriek podstatná časť železa bola viazaná vo forme oxidu železnatého FeO . Toto zistenie poukazuje na veľmi málo účinný proces redukcie železa v malej šachtovej peci, pri ktorom veľká časť železa ostávala viazaná ako oxid železnatý v odpadnom produkte. Obsahy oxidu vápenatého boli nízke a pochádzali zo železnej rudy. Úmyselné vápenaté prídavky do vsádzky zistené neboli. Hlušínové zložky používanej železnej rudy obsahovali aj určitý podiel oxidu horečnatého. Na rozdiel od trosiek z výroby železa zistených v oblasti Spiša mali tieto len nízky obsah oxidu mangánatého, čo znovu odráža zloženie použitej železnej rudy.

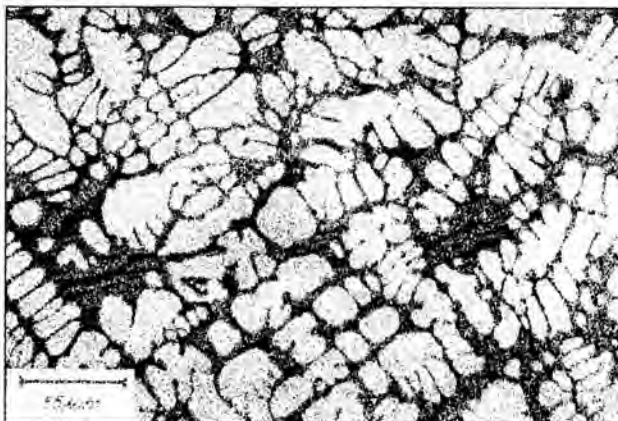
Vzorky železnej rudy v nálezoch zistené neboli. Niektoré vzorky trosiek boli charakteristické vrstevnatou makroštruktúrou, ktorá mohla pochádzať z pôvodnej makroštruktúry rudy. Vrstevnatá textúra sa bežne nachádza v bahennej rude, vzhľadom k jej sedimentálnemu pôvodu a nízkym deformačným tlakom. Vo vzorke M11 sa okolo granuly kovového železa nachádzala veľká oblasť nereagovanej rudy. Na obrázku tejto nereagovanej rudy, priliehajúcej ku kovovému železu (obr. 1), je dobre viditeľná vrstevnatá makroštruktúra. Vzhľadom k priaznivým prírodným podmienkam pre tvorbu bahennej rudy v oblasti Nižnej Myšle možno predpokladať, že sa používala ako vsádzkový materiál pri výrobe železa v osade.

Kvalitatívnu mikroskopickú analýzu sme zistili, že štruktúru trosiek tvorili tri zložky: wüstit Fe_xO , železovápennatý olivín $\text{FeO}_x \cdot \text{CaO}_{2-x} \cdot \text{SiO}_2$ a železnaté sklo. Wüstit bol vo forme okrúhlych zŕn a dendritov. Veľkosť dendritov závisela od jeho obsahu v štruktúre. Železovápennatý olivín s nízkym obsahom CaO mal formu šedých dosiek rôznej veľkosti, medzi ktorými boli tmavé nepravidelné útvary železnatého skla. Kvantitatívna mikroskopická analýza ukázala vo väčšine vzoriek vyšší obsah wüstitu, okolo 30 až 50 % plošných. Výnimku tvorí vzorka M4, obsahujúca len 10 % plošných wüstitu, ale tento obsah korešponduje s nižším obsahom FeO v chemickej analýze vzorky.

Určitý nesúlad medzi chemickou analýzou a kvantitatívnu mikroskopickou analýzou badať u vzorky M 8, kde je pri pomerne vysokom obsahu wüstitu v štruktúre veľmi nízky obsah FeO v chemickom zložení. Na základe chemického zloženia a miskovitého tvaru vzorky sa najprv predpokladalo, že ide o kováčsku trosku, hoci údaje o tvare a zložení kováčskej trosky sú v odbornej literatúre veľmi rozporné. Mikroskopická analýza však tento predpoklad vyvrátila. Jednalo sa o bežnú zvrákovú trosku, vytvorenú v malej šachtovej peci. Štruktúra tejto trosky je znázornená na obr. 2. Nesúlad medzi chemickou a mikroskopickou analýzou možno vysvetliť nasledovne. Štruktúra trosky obsahovala veľa malých granúl kovového železa. Pri kvantitatívnej mikroskopickej analýze sa však analyzovali len miesta troskového charakteru a miesta s

kovovým železom sa vynechali. Chemická analýza bola však analýzou priemerovou. Miesto s granulou kovového železa v štruktúre trosky M 8 je na obr. 3.

Vzorky M 9 a M 10 mali kvapľovitý tvar, svedčiaci o natavení a tečení trosky. Tomuto stavu by mala odpovedať štruktúra s vyšším obsahom železovápennatých olivínov a železnatého skla. Ako však vidno z tabuľky II, tento stav sme nezistili, najmä pri vzorke M 10. V štruktúre trosky je vysoký obsah wüstitu. Táto štruktúra je dokumentovaná na obr. 4 a 5. Na obrázkoch vidno tesne usporiadané zrná a dendrity wüstitu, ktoré sú viazané úzkymi pásmi železovápennatého olivínu a skla. Aj analýza bodu tavenia v tabuľke III ukázala, že táto troska sa tavila až pri vyšších teplotách a v malej šachtovej peci mohla byť len v málo pohyblivom cestovitom stave. Pre jej tečenie sa museli v peci vytvoriť vyššie teploty, a tie sa vyskytovali v okolí miesta vháňania vzduchu dýzou. Napokon podobne vyzerajúce trosky nalepené na konci dýz zasahujúcich do peci sa našli na iných lokalitách.

Obr. 4 - Štruktúra trosky M 10 s vysokým podielom wüstitu. Svetlá - wüstit; šedá - železovápennatý olivín; tmavá - sklo.

Obr. 5 - Štruktúra trosky M 10 s vysokým podielom wüstitu. Svetlá - wüstit, šedá - železovápennatý olivín; tmavá - sklo.

Závery z archeometalurgických rozborov.

Nálezky zvyškov výroby železa z Nižnej Myšle sú rozsahom pomerne malé, obmedzené na zvrškovú trosku. Preto nebolo možné vytvoriť závery o konštrukcii pecí na výrobu železa a aj indície o používanej železnej rude sú len nepriame. Zistili sme, že železo sa vyrábalo redukciou železnej rudy dreveným uhlím v malej šachtovej peci. Proces bol extrémne neúčinný a jeho priebeh veľmi nesta-

bilný. Úroveň procesu korešponduje so zisteniami z iných podobných nálezísk, hlavne z oblasti Spiša. Na základe makroštruktúry nálezov trosky možno predpokladať, že železoporudnou vsádzkovou zložkou mohla byť bahenná ruda. Pre intenzifikáciu procesu výroby železa používali miestni výrobcovia dúchanie vzduchu do nísteje pece.

Archeometalurgische Analyse der Eisenschlacke von Nižná Myšľa - Alamenev

Die Arbeit befat sich mit der Herstellungsart des Eisens auf der Fundstelle in Nižná Myšľa. Die Schlufolgerungen fuen auf Analysen von Schlackenfundnen; benütztes Eisenerz und verhüttetes Eisen sind in den Funden nicht enthalten. Chemische und mikroskopische Analysen von Schlacke haben gezeigt, da auf der Fundstelle das Eisen durch Reduktion aus Eisenerz mittels Holzkohle in

einem kleinen Schachtofen gewonnen wurde. Das Niveau des Prozesses, der sehr unwirksam war, korrespondierte mit den Feststellungen, die aufgrund von Funden aus der jüngeren römischen Kaiserzeit auf anderen Fundstellen gemacht wurden. Aufgrund der Makrostruktur der Schlackenfundne kam nam zur Voraussetzung, da das Einsatzgut Sumpfeisenerz gewesen sein konnte.

Východoslovenský pravek III.

**(Príspevky k pravekým a včasným dejinám
východného Slovenska)**

Editori: Mária Lamiová a Pavol Mačala

Jazyková úprava: Mikuláš Jáger

Technický redaktor: Radoslav Mróz

Preklady resumé: Berta Niebuřová

Návrh obalu: Katarína Pirohová

Vydavateľ: Archeologický ústav SAV v Nitre za finančnej
podpory Magistrátu mesta Košíc

Náklad: 300 exemplárov

Rok vydania: 1991

Sadzba: DATAVIA spol. s r. o.

Tlač: Edičné stredisko UPJŠ

Rukopis bol odovzdaný do tlače v máji 1991.